

Присвята: Джону, Елізі й Моллі — ви для мене все.

Наомі й Кларі Ракер

**A VERY
STABLE
GENIUS**

**DONALD J. TRUMP'S
TESTING OF AMERICA**

**PHILIP RUCKER AND
CAROL LEONNIG**

PENGUIN PRESS | NEW YORK | 2020

ФІЛІП РАКЕР і КЕРОЛ ЛЕОННІГ

**ТРАМП
VS
СВІТ**

З англійської переклав Олександр Дем'ячук

Київ
BOOKCHEF
2020

ЗМІСТ

Авторські зауваги.....7

Вступ. «Лише я можу це виправити»..... 9

ЧАСТИНА I

Розділ 1. Будівельні цеглини19

Розділ 2. Параноя і хаос33

Розділ 3. Шлях до завалу 46

Розділ 4. Фатальне звільнення58

Розділ 5. І тут входить ФБР-івець.....72

ЧАСТИНА II

Розділ 6. Підготовка до битви87

Розділ 7. Заважаючи правосуддю.....101

Розділ 8. Приховання114

Розділ 9. Уражена гідність..... 133

Розділ 10. Ошаленілий150

Розділ 11. Імпровізація164

ЧАСТИНА III

Розділ 12. Шпигунгейт185

Розділ 13. Розлад199

Розділ 14. Для звільнення одного потрібен взвод 211

Розділ 15. Привітання Путіну.....224

Розділ 16. Холодний душ234

ЧАСТИНА IV

Розділ 17. Дипломатія ручної гранати	255
Розділ 18. Внутрішній опір.....	273
Розділ 19. Страхотрон.....	287
Розділ 20. Невитриманий дипломат	307
Розділ 21. Імпульс перемагає розум	318

ЧАСТИНА V

Розділ 22. Опора на слухняних виконавців	337
Розділ 23. Лояльність і правда.....	353
Розділ 24. Звіт.....	366
Розділ 25. Шоу триває.....	380
Епілог	396
Подяки	402
Примітки	408

АВТОРСЬКІ ЗАУВАГИ

Оповідь про президентство Дональда Трампа виявилася карколомною подорожжю. Кожний день, кожна мить приносили якісь новини. Реєструючи чергову нову подію, ми дедалі усвідомлювали, що історія твориться прямо у нас на очах, і неможливо зробити остаточні висновки. Завжди з'являлося щось нове. Тому ми вирішили натиснути кнопку «пауза». Нам хотілося проникнути глибше, ніж дозволяли щоденні новини, досягти справжнього розуміння того, що відбувається за кулісами, і оцінити, як це відлунюватиме в нашій країні.

Ця книга базується на сотнях годин інтерв'ю з понад двома сотнями осіб, включно з посадовцями адміністрації Трампа, друзями й зовнішніми радниками президента, а також з іншими свідками подій, що тут описані. Більшість тих, кого ми залучали до свого проекту, погоджувалася відверто розповідати лише на засадах анонімності. Це пов'язано або з бажанням убезпечити свою кар'єру, або страхом помсти від самого президента чи його прихильників. Численні співбесідники переповідали свої спогади в дуже загальних рисах, дозволяючи використовувати інформацію, якою ділилися, до тих пір, поки ми приховували їхні особисті дані й не прив'язували деталі до імен. Ми записували безліч таких інтерв'ю.

Ми об'єктивні журналісти та прагнемо ділитися правдою з громадськістю. У цій книзі нашою метою було запропонувати найбільш наближену до правди версію, яку можна скласти на основі ретельного накопичення даних. Ми детально реконструювали сцени, де Президент Трамп був справжнім, показували його в дії, а не розповідали читачеві, **що** той має про нього думати. Ці сцени засновані на описах з перших вуст і там, де було можливо, підкріплені численними джерелами й супроводжені календарними даними, записами зі щоденників, внутрішніми меморандумами й іншими видами листування між урядовцями, а також приватними відеозаписами. Ми не могли точно відтворити усі діалоги,

однак спиралися на численні спогади людей про події, а в багатьох випадках — на зроблені за гарячими слідами нотатки свідків. Іноді розповідачі різко розходилися в думках про перебіг деяких подій. У разі необхідності ми зазначали це на своїх сторінках, визнаючи, що різні оповідачі часом по-різному запам'ятовують події.

Ця книга виросла з наших репортажів у газеті *The Washington Post*. Таким чином, ряд деталей нашої оповіді спочатку з'явився в матеріалах для цієї газети, причому деякі готувалися у співпраці з іншими колегами. Однак найбільше сцен, діалогів і цитат вперше подані саме в цій книзі й ґрунтуються на широкому масиві матеріалів, підготовлених виключно для цього проекту.

Щоб реконструювати події, які розгорталися публічно, ми покладалися на відеозаписи, наприклад, на виступи президента, значна частина яких архівована на веб-сайті C-SPAN. Ми також використовували тогочасні новинні репортажі з різноманітних публікацій. Ми брали інформацію і з урядових звітів, у тому числі звіту спеціального прокурора Роберта С. Мюллера III, та здебільшого доповнювали опубліковані звіти своїми власними. Ретельно відібраний з цих записів матеріал супроводжується відповідними прямими посиланнями безпосередньо в тексті чи у примітках.

Ми намагалися проінтерв'ювати для свого проекту Президента Трампа і спочатку звернулися до нього на ранніх етапах підготовки. Під час телефонної розмови Трамп сказав Філіпу Ракеру, що готовий дати інтерв'ю. «Приходь. Ти зробиш чесну роботу, — сказав Трамп. Потім президент додав: — Я дам. Я дам. Я дам. Хочу, щоб це була правильна книга. Ти серйозна людина. Тож все буде добре». Згодом, коли Трамп посилив війну проти медіа, він через помічника відмовився давати інтерв'ю й ділитися власними спогадами у контексті подій, описаних у цій книзі. Після кількох тижнів шарпанини на цю тему спікери Трампа виявилися нездатними по суті відповісти на запитання про описані події чи надати відповіді самого президента до того, як спливав термін подання цього тексту для опублікування.

«ЛИШЕ Я МОЖУ ЦЕ ВИПРАВИТИ»

Отримавши від республіканців 21 липня 2016 року номінування на президентство, Дональд Джон Трамп видав промову на більш ніж чотири тисячі слів, однак саме ці п'ять невдовзі стали доктриною, за якою він повів усю націю.

Того вечора Трамп власною персоною стояв у центрі комплексу «Quicken Loans Arena» на високій сцені, яку сам допомагав проєктувати. Масивний екран, обрамлений золотом, бовванів позад нього, транслюючи його збільшене зображення в оточенні тридцяти шести американських прапорів. Плазмовий образ створював враження того мужнього чоловіка, яким він себе уявляв. Його промова була похмурою та песимістичною. Він пропонував американцям себе як їхню єдину надію на оновлення і відродження. Висуванці на президентство в минулому випромінювали смиренність, вихваляли спільні цінності й закликали співвітчизників об'єднуватися, щоб звершити все те, чого вони можуть досягти лише спільними зусиллями. Трамп замість цього говорив «Я».

«Я — ваш голос».

«Я буду лідером — вашим лідером».

«Ніхто не знає цю систему краще за мене, а тому лише я можу її виправити».

Надто легко й помилково було б вважати перший термін Трампа лише суцільним хаосом. Його президентство жилося соліпсизмом. З моменту складання присяги віддано захищати Конституцію і служити нації Трамп правив переважно задля захисту і возвеличення самого себе. І хоча він день за днем боровся за виживання, долав перешкоди, щоб лишатися на плаву, очевидні були й ознаки безладу. Провідною зіркою Трампа стало увічнення його власної влади, нехай це й означало б загрозу нашій нестійкій

демократії. Суспільна довіра до американського уряду, що вже була ослаблена роками поляризаційної політичної дисфункції, опинилася в нокаунті.

Десятки мільйонів американців були розлючені, відчуваючи нехтування ними з боку вашингтонських бюрократів, зневагу ліберальних еліт і приниження від глобальної економіки, яка швидко випереджала їхні вміння і прирікала їхніх дітей на те, щоб стати першим американським поколінням з гіршим достатком, ніж у їхніх батьків. Трамп визначив сам себе їхнім лідером. Він пообіцяв їм, що «зробить Америку знову великою». Завдяки цій яскравій універсальній мантрі відповідний сегмент американського суспільства міг компенсувати свій розпач. Вони мріяли про Америку, у якій закони не душили б сімейний бізнес, податки не були б настільки обтяжливими, а високооплачуваних робочих місць було б удосталь і скрізь. Дехто з них посилався на 1950-ті роки, уявляючи собі простішу, ідилічну Америку, де чоловіки-патріархи сиділи б на троні, добропорядні жінки опікувалися б домашнім вогнищем, а меншини мовчали б чи прислужували.

Президент Трамп був невтомним борцем за «повернення Америці її величі»*. Він не дуже заморочувався ретельним відбором до групи лідерів тих осіб, які мали допомагати йому управляти. Блискучий пропагандист і зірка телевізійних реаліті-шоу, він вірив у те, що зможе керувати американським урядом так само, як керував своєю компанією з будівництва нерухомості, перебуваючи в кабінеті на двадцять шостому поверсі Башти Трампа — використовуючи свої інстинкти для витискання максимуму з кожної можливості й приборкання та знищення конкурентів.

Однак натура башибузука зменшувала здатність Трампа виконати ті обіцянки, на яких він будував виборчу кампанію. Від початку до його внутрішнього кола увійшли здебільшого новачки й підлабунники, сумарна недосвідченість яких загострила проблеми, розтринькала політичний капітал і деморалізувала відданих державних службовців. Загальною цінністю адміністрації Трампа була лояльність — не до країни, а до самого президента. Деякі його радники вірили, що його вимога сліпої відданості й помста тим, хто від неї відмовлявся, поступово руйнували державну службу й піддавали випробуванням саму демократію.

* В оригіналі — *MAGA nation: Make America Great Again* — «Зробимо Америку знову великою» (виборче гасло Трампа). — *Тут і далі прим. перекл.*

До адміністрації на роботу прийшли люди двох типів: ті, хто вважав, що Трамп рятує світ, і ті, які думали, що світ потрібно рятувати від Трампа. Останні, яких колись привабив шарм Трампа, були здібними й здатними до пристосування професіоналами, що відчували обов'язок запропонувати йому свою ерудицію й знання. Однак, коли рахунок пішов на місяці, президент позбувся цих «дорослих у кімнаті»*, через те що вони вважали його ідеї й вказівки дурними, безглуздими й незаконними. Один за одним ці чоловіки та жінки або подавали у відставку від роздратування, або зрештою були звільнені Трампом. Він ув'язався в нерозривний цикл зрад, розколів і поновлення стосунків, щоб повсякчас тримати своїх радників у стані дисбалансу і постійно демонструвати свою вищість. Дехто з них нині зітхає здалеку, відсторонений від президента. Ці люди збиралися скеровувати Трампа, усвідомлюючи, що залишається все менше голосів мудрості, які стримували б його імпульси. Вони лементують, що президент, який виношував дитячі образи, надто любив новини про самого себе на кабельному телебаченні, заохочував підлабузництво й розгнуждану брехню.

Трамп досяг успіху частково на своїх обіцянках стати миротворцем людства, знести й перебудувати Вашингтон. Він ослабив регуляторну систему, посилив прикордонний контроль і перебудував федеральну судову систему, включно з двома номінуваннями до Верховного Суду — що відповідало пріоритетам його консервативної політичної бази.

Трамп також змінив торговельну доктрину Америки, послаблюючи багатосторонні угоди (які, за його переконанням, давали змогу невеликим країнам наживатися на Сполучених Штатах) і нав'язуючи нові двосторонні договори на вигідніших для себе умовах. Він успадкував зростання економіки від Президента Обами та підтримував її функціонування навіть попри те, що в середині 2019 року економісти передрікали можливий спад.

Трамп часто нагадував своїм критикам, що він не схожий на жодного іншого президента. Він погіршив становище з верховенством права і збурих іноземні союзи, відкидаючи сімдесят років стосунків з іншими демократіями й водночас підтримуючи диктаторів і деспотів. Він піддав сумніву саму ідентичність нації як різнобарвного прихистку для людей усіх рас і вірувань, не змушуючи

* Очевидно, автори скеровують читача до фільму «Adults in the Room», у якому йдеться про кризу 2015 року в Греції, й натякають на те, що група професіоналів — ще не уряд «дорослих», тобто досвідчених.

мовчати білих екстремістів і фанатиків зі свого оточення і ще й час від часу вдаючись у своїх промовах до расистської риторики. Він підозрював підлеглих і військових у злих намірах і ставив перешкоди мігрантським родинам. Він порушував кордони з причин серйозних і дріб'язкових, підлих і невинних. Для цього президента значення мала лише перемога.

Его Трампа заважало йому висловлювати важливі, добре обґрунтовані судження. Він вступив на посаду з повним переконанням, що його знання цілком вичерпні, а подані ним факти найправдивіші, й це відвернуло від нього професіоналів з багаторічним досвідом, на яких покладалися попередні президенти. Це зумовило заперечення американської моделі управління в цілому, моделі, яка, на думку деяких його радників, народилася з повної відсутності безпеки. «Замість того щоб пишатися прийняттям хороших рішень, він пишався тим, що одразу знав правильну відповідь», — казав один високопосадовець.

Коли аналітики й дослідники з оточення Трампа подавали йому факти, він часом підозрював їх у змові. Він відмовлявся повністю визнати, що Росія намагалася допомогти йому перемогти у виборах 2016 року, попри вичерпні докази. Він намагався завадити Міністерству юстиції розслідувати втручання Росії у вибори, а коли Роберт Мюллер був призначений спеціальним прокурором, намагався звільнити його. І все ж Трамп уникнув звинувачення в злочині, попри всі старання федеральних прокурорів, які вважали, що кримінальні звинувачення були б висунуті, якби це був хтось інший, а не чинний президент.

Ці висновки зроблені на основі майже трьох років дослідження президентства Трампа. Вони відбивають враження і думки кількох найвищих посадовців, що служили в його адміністрації, пережили її хибні вчинки, а зараз відчувають страх перед завданою шкодою державі, якій служили. Вони були першими, хто ввів нас у певні найбільш суперечливі й визначальні моменти президентства Трампа.

У певному сенсі ніколи раніше американський президент не був таким доступним і прозорим, як Трамп. Він повідомляв про свої настрої й оприлюднював заперечення в щоденних, а часом і щогодинних постах у Twitter. Щодня поширювалися звістки про конфлікти та беззаконня. Викривачі виглядали з темних закутків федеральної бюрократії, проливаючи світло на корупцію й зловживання посадовими обов'язками. Настрої президента були очевидні всім. Однак іще важливіше й, напевно, більш приголо-

мшливе значення подій протягом першої каденції Трампа, окрім циркуляції щоденних новин, усе ще залишається нерозкритим.

«Я служив цій людині два роки. На мою думку, він є довготривалою й безпосередньою загрозою для країни», — казав нам високопосадовець служби національної безпеки.

Інший вищий адміністративний працівник зазначав: «Цей хлопець зовсім втратив глузд. Історія Трампа: президент з жахливими інстинктами, оточений високопосадовцями, що грають у гру “Замочи крота”»*.

Більшість офіційних осіб, з якими ми вели розмови, спілкувалися з нами на умовах анонімності, щоб уникнути помсти з боку Трампа і його команди або через те, що вважали справою честі не критикувати публічно чинного президента. Часом урядовці йшли на співпрацю з авторами цієї книги, щоб поквитатися чи викликати політичні наслідки, і, очевидно, частина наших джерел належала саме до цієї категорії. Однак ми виявили, що багато з них мотивувалися відкриттям правди задля історії. Дехто хотів точно пояснити ті моменти, викривлені президентом і його прибічниками, які легко забуваються чи подекуди ще й досі зберігаються в таємниці.

Захисники Трампа казали, що ті, хто боїться його президентства, помиляються. Те, що інші вважали безвідповідальністю, вони підносили як сміливість у прийнятті рішень. Вони вказували на те, що з телевізорів постійно лунала критика президента з оплакуванням кінця демократії, якою ми її знаємо, але щоранку після цього незмінно сходило сонце.

У нашій книзі немає досконалих героїв. Роберт Мюллер, напевно, найвідвертіший супротивник Трампа, був бездоганим зразком цілісності характеру від давніх часів служби командиром взводу у В'єтнамі до директорства у ФБР, однак за два роки тіньової боротьби з президентом його цілісність зазнала пошкоджень. За оцінками багатьох колег-прокурорів, його явно обвели круг пальця.

Тимчасом світові лідери все ще пристосовувалися до реагування на витівки Трампа. Союзники мало довіряли словам дипломатів США, бо вони могли бути спростовані президентським твітом з бездумними коментарями. Іноземні президенти й прем'єр-міністри зі страхом чекали, що може бовкнути Трамп в ім'я «Америки понад усе».

* Тобто грають у пошуки зрадників у своєму колі.

«Цей хлопець — наймогутніша людина у світі, — сказав Жерар Аро, Посол Франції у Сполучених Штатах протягом перших двох років президентства Трампа. — Все, що він робить і вирішує, може мати дуже, справді, дуже погані наслідки для нас, тож ми всі сторожко відстежуємо нанесену шкоду». Перед першим значним самітом Трампа з іноземними партнерами — зустріччю очільників «Великої сімки» у травні 2017 року в Таорміна, Сицилія, радники Трампа поширили серед інших урядів натяки щодо запобіжних заходів: не ставтеся до Трампа зверхньо і розсипайте компліменти на його адресу. «Це було схоже на поради, як поводитися з важким підлітком, дуже чутливим, нервовим підлітком, — згадував Аро. — Тож уявіть собі шістьох дорослих, що намагаються не дратувати одного, для якого не існує гальм і обмежень. Бути дорослою людиною в кімнаті означає страждати від спалахів гніву хлопчиська і не сприймати це серйозно».

Назва цієї книги взята зі слів самого Трампа. У січні 2018 року, коли добігав кінця перший рік його президентства, спалахнула національна дискусія про адекватність президента для виконання його функцій, зокрема його психологічне й психічне здоров'я. На світанку 6 січня Трамп твітнув, що ЗМІ «витягли старі записники Рональда Рейгана й пишуть про розумові здібності».

«Фактично протягом всього життя моїми двома найціннішими надбаннями стали ментальна стабільність і, скажімо, справжній розум, — продовжував він. — Продажна Гіларі Клінтон також старанно розносила все це і, як усі знають, зазнала повного провалу. Я пройшов шлях від ДУЖЕ успішного бізнесмена до телезірки й Президента Сполучених Штатів (з першої спроби). Думаю, мене можна кваліфікувати не інакше, як геній... і вельми стабільний геній!»

Трамп вимовляв фразу «стабільний геній» принаймні ще чотири рази. На саміті НАТО у липні 2018 року він назвав себе «вельми стабільним генієм», намагаючись не сприймати серйозно запитання репортера про те, чи змінить він підтримку НАТО після повернення з Брюссельської зустрічі. Якось у липні 2019 року він розмістив твіт про все — від президентських праймеріз Демократичної партії до Клятви вірності, та сам про себе написав: «Ось кого ви тепер маєте, такого показного й розумного, справжнього Стабільного Генія!» Суботнього вересневого ранку 2019 року Трамп процитував самого себе у Twitter: «Вельми стабільний геній! Дякую». А в жовтні 2019 року, виправдовуючи свою поведінку під час телефонної розмови зі своїм українським

колегою, Трамп зазначив: «Ще є такі, хто вважає мене вельми стабільним генієм, еге ж? Я стежу за своїми словами дуже, дуже уважно».

Критики глумливо підсумували, що кожний, хто відчуває потяг до оголошення світові про те, що він стабільний геній, не є ані стабільним, ані генієм. Однак наближені до Трампа люди подали іншу інтерпретацію. «Він безперечно має характеристики генія, — сказав Томас Баррак, давній друг Трампа і бізнес-партнер, який очолював його президентську інаугурацію. — Як і всі ці люди з надзвичайними здібностями, він має такі сильні риси, які часом бояться виявити у себе інші. Можливо, він не має натренованої чи набутої елегантності Обама, посольської стриманості Кеннеді чи м'якої царськості Рейгана, однак у нього є певна яскравість і харизма — унікальні, рідкісні й привабливі, хоча й часом вони хибно сприймаються. Коли він промовляє віч-на-віч або до натовпу, ви вірите, що він — єдина зірка у своїй галактиці... Він — геніальний воїн».

Численні уважні спостерігачі за поведінкою Трампа вважали цю так звану геніальність значно більш дестабілізаційною. Одним із них був Пітер Венер, який служив в адміністраціях Рональда Рейгана, Джорджа Г.В. Буша (старшого) й Джорджа В. Буша (молодшого). Один із перших і відвертих критиків Трампа, Венер був серед тих республіканців, які публічно попереджали про його психологічну неадекватність посаді президента. Навесні 2019 року Венер був страшенно знервований тим, що бачив.

«Це трансгресивна особистість, тож він любить нападати й руйнувати, приносити людям прикроці, — казав Венер. — Якщо він бачить інституцію, яка, на його думку, не виконує його волі, не захищає його так, як він хоче, чи загрожує йому, він нападатиме на неї. На дослідницьку спільноту, бо вона не каже йому те, що він хоче чути. На Міністерство юстиції, бо воно не робило того, що він хотів від нього. На Організацію Північноатлантичного договору, бо не вважає, що вони достатньо платять... Преса — “ворог народу”. Тому він не має жодної поваги до інституцій, до тієї ролі, яку вони відіграють, до їхньої важливості й отримує задоволення, роздираючи їх».

Венер згадав британського філософа і державного діяча Едмунда Берка, який у своєму памфлеті 1790 року під назвою «Роздуми про революцію у Франції» писав, що «найбрутальніша рука» будь-якого натовпу може знищити інституцію, але відбудувати її з руїн буде набагато складніше. «Лють і безумство розвалить за

півгодини більше, ніж розсудливість, розважливість і передбачливість можуть збудувати за сто років».

Нижче подано хронологічний опис марнославного походу Трампа за владою протягом його першої каденції, і тут ми намагаємося знайти здоровий глузд, шукаючи послідовності у позірному хаосі. У ньому є лють і безумство, але також і моменти сміливості та стійкості. Мета цієї оповіді — показати Трампа в максимально неприкрашеному вигляді й розкрити, як ухвалення рішень у його адміністрації ґрунтувалося на егоцентричній і бездумній логіці однієї людини, — а, проте, *логіці*. Це оповідь про те, як Трамп і його радники зберегли собі життя й випробували демократію в Америці та в її колективному серці — нації.

Частина I

БУДІВЕЛЬНІ ЦЕГЛИНИ

Починаючи з 9 листопада 2016 року, президент-елект* Дональд Трамп формував штат своєї адміністрації. Оскільки він і не сподівався виграти вибори, то й не був готовий. Найвищим пріоритетом для Трампа була лояльність, тож інстинктивно він і його родина знали, кого возвеличувати першим: Майкла Флінна.

Флінн був генерал-лейтенантом у відставці й мав репутацію здібного розвідника. Однак його колишні колеги трималися осторонь від нього через ряд звинувачень — в ісламофобській риторичі, заграванні з Росією й іншими іноземними супротивниками та у використанні непідтверджених фактів і сумнівних тверджень. Для Трампа це не мало ніякого значення.

Протягом виборчої кампанії Флінн був одним із небагатьох із зірками на погонах, хто прагнув підтримувати Трампа. Його відданість була настільки сильна, що він диригував співом проти Гіларі Клінтон «Кинь її у в'язницю» на Національному з'їзді Республіканської партії США, що буквально вбило його колег по військовій і розвідувальній службі, які вирішили, що він використовує свій статус заслуженого офіцера для підтримки найнебезпечніших елементів суспільства. І це викликало у Трампа любов до нього. Флінн зробився незамінним для Трампа, нашіптуючи йому на вухо, що не можна довіряти більшості офіцерів розвідки, але можна довіряти саме Флінну. Він був достатньо майстерним, щоб прислужитися й родині Трампа, включно з Джаредом Кушнером, амбітним зятем кандидата, що не мав ніякого досвіду в політиці чи міжнародних відносинах, однак вдавав із себе політичного стратега Трампа й контактну особу з іноземними урядами.

* Звичний американський термін для позначення новообраного посадовця до його офіційного вступу на посаду.

Наступного дня після виборів улесливий радник отримав винагороду під час проміжної зустрічі на двадцять шостому поверсі Башти Трампа. Іванка Трамп, старша донька президента-електа, і її чоловік Кушнер, які разом допомагали здійснювати деякі високі призначення в новій адміністрації, запропонували Флінну обирати будь-яку роботу на його смак.

«О, генерале Флінн, ви були таким відданим моєму батькові, — сказала Іванка з особливим придихом, що посилювало враження від слів. — Яку посаду ви хотіли б обрати?»

Дон Макган здивовано насупився. Він був адвокатом кампанії Трампа й стояв тепер у черзі, очікуючи призначення на посаду юрисконсульта Білого дому. Він не мав нічого особистого проти Флінна. Фактично він не був із ним знайомий. Однак інші в кімнаті помітили, як Макган промовив: «Чи саме це ми маємо робити сьогодні?»

Декому в кімнаті було важко зрозуміти, що можна призначати людей на ключові посади настільки безладно і безвідповідально. Стів Беннон, головний менеджер виборчої кампанії, який також приєднався до адміністрації, раптом уявив собі, що Іванка — це принцеса з мечем, яка поплескує ним Флінна по плечу. Макган і Беннон, не такі вже й союзники, мали схожі враження, що це шлях до помилкових кроків, а можливо, і катастрофи.

Непродуманий і дисфункціональний перехід став провісником для цієї адміністрації. Трамп віддав перевагу бренду й іміджу перед фундаментальною компетенцією. Він сам і багато його радників не мали жодного досвіду в державному управлінні, а тому звертали мало уваги на його етику чи норми. Замість дотримання ідеологічного порядку денного, вся діяльність визначалася інстинктами і примхами Трампа.

Мрією Флінна було стати радником з національної безпеки. Кушнер, який бачив себе у ролі співробітника Західного крила Білого дому* — тіньового держсекретаря, що спілкуватиметься з іноземними лідерами, вестиме переговори про мир на Близькому Сході й визначатиме пріоритети в ключових зв'язках, як-от із Китаєм і Мексикою, — прорахував для себе, що призначення Флінна на посаду радника з національної безпеки дасть йому самому свободу маневру відповідно до його власних забаганок. Звичайно, побажання Флінна було задоволене. Знадобилося ще вісім днів,

* Тобто людини, яка безпосередньо працює з президентом.

поки про його призначення оголосили, але все вирішили саме 9 листопада.

Нікого не цікавила перевірка кандидатури Флінна. Не розглядалися його повноваження як шефа військової розвідки США в Афганістані, що були предметом погано проведеного розслідування, так само, як і його директорство в Розвідувальному управлінні Міністерства оборони, з якого Президент Обама його усунув. Не аналізувалася і діяльність його міжнародної консультативної фірми з контрактами, укладеними з компаніями, що були пов'язані з Кремлем. Не зацікавила і його участь як гостя^{1*} в Московському гала-концерті в Росії, де він сидів за столом Володимира Путіна.

Флінн використав кампанію Трампа як годівничку, прагнучи поліпшити свої статки після тридцяти трьох років відносно невисоких зарплат військовика. Одночасно з функціями радника в кампанії Трампа Флінн працював на турецький уряд і, за висновком федеральних слідчих, приховував справжню природу цієї роботи. У день виборів Флінн опублікував на провідному політичному сайті США *The Hill* свої коментарі, у яких виступив на боці турецького президента Реджепа Тайїпа Ердогана, порівнявши його політичного опонента Фетуллаха Гюлена, що жив у вигнанні в Сполучених Штатах, з Усамою бен Ладеном. Флінн закликав Сполучені Штати вислати Гюлена з країни², приголомшуючи своїх колишніх колег у розвідці й національній безпеці.

Кріс Крісті, губернатор штату Нью-Джерсі, який підтримував Трампа і головував при передачі президентської влади, був приголомшений, коли президент-елект сказав йому про те, що збирається призначити Флінна своїм радником з національної безпеки.

— Так не можна робити, — сказав Крісті. — Спочатку ви маєте призначити свого керівника адміністрації, а він уже нехай займається цими призначеннями, оскільки радник з національної безпеки має підпорядковуватися керівнику адміністрації. А Флінн — це неправильний вибір. Це просто жажливий вибір.

— Він просто не подобається вам, — відповів Трамп.

— Ви праві, — сказав Крісті. — Він мені не подобається. Хочете знати, чому?

— Так, — сказав Трамп.

* Посилання арабськими цифрами стосуються Приміток, розміщених у кінці книги. Нумерація приміток окрема для кожного розділу.

— Бо він принесе вам значні клопоти, — відповів Крісті. — Згадаєте мої слова.

Трампа не схотів більше нічого чути про Флінна. Він наказав Крісті спуститися на чотирнадцятий поверх, де штаб-квартира виборчої кампанії за одну ніч перетворилася на командний центр переходу влади. Крісті мав збирати уряд.

Пізніше того самого тижня Трамп турнув Крісті геть. У технічному сенсі його звільнив Беннон, який сказав Крісті, що діяв за наказами Кушнера, а Трамп дозволив припинити співпрацю. Як перехідний голова, його замінив обраний віце-президент Майк Пенс. За одинадцять років до того Крісті був прокурором США у штаті Нью-Джерсі й посадив за ґрати батька Кушнера, Чарльза, голову сімейного бізнесу з нерухомості, за ухиляння від сплати податків, тиск на свідків і нелегальні внески у виборчу кампанію. Та справа принизила сім'ю Кушнерів і залишила тривалий відбиток на житті юного Джареда.

Десятого листопада Трамп опинився за 230 миль на південь, у Вашингтоні, відвідуючи Обаму в Білому домі. Обама був знервований перемогою Трампа, однак менш ніж через сорок вісім годин після виборів, згідно з американською традицією мирної передачі влади, він запросив свого наступника до Овального кабінету й запропонував свої поради. Сорок четвертим президентом сорок п'ятому були дані дві поради: по-перше, Північна Корея залишається найбільшим викликом у зовнішній політиці й загрозою для національної безпеки, а по-друге, він не повинен брати на службу Флінна.

Обама особисто застерігав Трампа від використання Флінна, бо виявив сумнівність його суджень і втратив довіру до мотивів. Обама звільнив Флінна 2014 року з Розвідувального управління Міністерства оборони США через скарги співробітників управління на відсутність у нього зосередженості й навіть темпераменту. Трамп пізніше переказав своїм прихильникам, що Обама називав Флінна «морально ненадійною людиною» і «поганим хлопцем», але Трамп відкинув цю критику.

Президент-елект підійшов до десятиденної процедури переходу влади, як до кастингу на новий сезон *The Apprentice* («Учень»), реаліті-шоу на каналі NBC, яке зробило його відомим у кожній американській родині. День за днем оберткові двері в золотій рамці до Башти Трампа на П'ятій авеню впускали політиків, лідерів бізнесу й знаменитостей, які крокували через вестибюль,

щоб зробити призначений візит. Вони приходили шукати роботу в адміністрації, заробити прихильність президента-електа чи просто долучитися до цих подій. «Це було схоже на прохід через бар Джабби Хатта в “Зоряних війнах”, — презирливо казав один із радників Трампа. — Ми ніколи не могли вгадати, хто ще збирається припертися». Президент-елект любив підхльостувати рейтинги й швидко розібрався в тому, як президентство може принести йому особисто і його бізнесу нові вигоди. Він проводив співбесіди та наради з передачі влади не у федеральному офісі у Вашингтоні, який був наданий саме для цього, а в Башті Трампа, Національному гольф-клубі Трампа у Бедмінстері, штат Нью-Джерсі, а також у Мар-а-Лаго в Палм-Біч, штат Флорида.

У безладі й штурханині, неструктурованих ритмах передачі влади тріо потужних гравців кампанії маневрувало для посилення свого впливу. Це були: Кушнер, Беннон і Рейнс Прібус. Кушнер мав підвищений статус як зять Трампа, тоді як Прібус і Беннон були призначені раніше главою адміністрації Білого дому і головним спеціалістом з питань стратегії, — унікальне поєднання, в якому вони мали однакову основу нагорі організаційної піраміди.

Трамп призначив Прібуса, голову Республіканського національного комітету, частково на знак вдячності за підбір виконавців і роботу в штатах, завдяки чому РНК забезпечив кампанії Трампа значний розголос від початкового, майже нульового рівня. Маючи гарні зв'язки у Вашингтоні, Прібус вважався серед лідерів Республіканської партії найвдалішою кандидатурою на помічника Трампа з найкращим набором виконавців.

Водночас Беннон був аполітичним, непривітним і недбалим. Він довів свою лояльність у траншеях разом із Трампом у часи найбільшої напруги кампанії. Беннон до того вів консервативний веб-сайт Breitbart і запропонував себе Трампу як важливого зв'язкового з необхідною йому базою, яку він ніжно називав «простолюдни», натякаючи на горезвісну фразу Клінтон про «Трам-півський кошик покидьків... Расист, сексист, гомофоб, ксенофоб, ісламофоб — називайте, як хочете».

Прібус приступив до розподілу серед колишніх функціонерів Республіканської партії й інших довірених осіб ключових ролей у Західному крилі Білого дому, тоді як він сам, Беннон і Пенс зосередилися на посадах у кабінеті. Особливу увагу вони звертали на позиції в національній безпеці й мали на оці Майка Помпео як керівника ЦРУ. Помпео був обраний до Конгресу як республіка-

нець від штату Канзас на хвилі росту популярності Чайної партії* 2010 року. Коли він прибув до Вашингтону, то швидко здобув репутацію твердого консерватора і різкого партійного активіста. Обіймаючи посаду в Постійному спеціальному комітеті з питань розвідки Палати представників США, Помпео нападав на Клінтон через Бенгазі**, що зробило його фаворитом сайту Breitbart.

Будучи багато років знайомим з Прібусом, Бенномом і Пенсом, Помпео, втім, залишався аутсайдером у світі Трампа. Дійсно, він активно виступав проти Трампа на праймеріз, називаючи його сурогатом Марко Рубіо***. На кокусі**** в штаті Канзас 5 березня³ Помпео застерігав, що Трамп буде «авторитарним президентом, який ігнорує нашу Конституцію», і переконував своїх канзасців «вимкнути світло в цьому цирку».

Однак тепер Помпео прагнув приєднатися до цього цирку. Беннон знав, що важко буде продати конгресмена від маленького штату, якого він вважав «воїном з воїнів», як потенційного директора ЦРУ елітам, яких він обзивав «натовпом Ранкового Джо», враховуючи роль Помпео у справі Бенгазі. Однак Помпео прагнув цієї посади.

16 листопада Помпео вирушив до Нью-Йорка, щоб зустрітися з президентом-електом. Прібус попередньо поінформував Трампа про чесноти Помпео, а Беннон сказав Помпео напутнє слово, де між рядками читалося: «Ми зараз заходимо. Я зазначу, що ти був номером один у нашому класі у Вест-Пойнт, номером один у нашому класі у Гарвардській правничій школі, взагалі найкращий знавець розвідки всіх часів. Я подаю тобі — не чекай, що він щось казатиме. Просто перехоплюй м'яча. Не чекай на запитання, бо не буде жодних запитань. Він навіть не знає, що таке розвідка. Просто перехоплюй м'яча».

Зустріч пройшла абсолютно гладко. Після того, як інші розхвалили його перед босом, Помпео розповів про зміни в структурі

* Чайна партія або Партія Бостонського чаювання — консервативне крило Республіканської партії; виділилася 2009 року як окрема фракція Республіканської партії.

** Спеціальна комісія з розслідування нападу на американську дипломатичну місію в Бенгазі (Лівія) у 2012 року. У 2015 році Гіларі Клінтон понад вісім годин давала свідчення перед цією комісією.

*** Сенатор від штату Флорида, входить до 100 найвпливовіших людей світу.

**** Партійні збори первинних організацій, зазвичай для обговорення кандидатур на виборні посади.

ЦРУ. Вони з Трампом потеревенили про проблеми з ядерними справами Ірану. Як випускник Академії Вест-Пойнт і Гарвардської правничої школи, Помпео легко пройшов усі контрольні пункти. Колишній армійський капітан, що при проходженні через кімнату продемонстрував м'язи та масивність, мав також імпозантний імідж твердого хлопця, саме такого, як потребував Трамп.

До закінчення зустрічі Помпео отримав посаду. Трамп потиснув йому руку, повернувся до Беннона і Прібуса та сказав: «Я люблю таке. Зробімо». Через два дні Помпео був офіційно оголошений призначенцем Трампа на посаду директора ЦРУ. Помпео мав стати одним із найшанованіших членів адміністрації, а Трамп віддав йому директорство в ЦРУ на основі одного-єдиного інтерв'ю.

Трамп підходив до заповнення своєї адміністрації кадрами, як до кастингу, і звертав увагу на «вигляд», прагнучи дотримуватися правил конкурсу краси, який він одного разу вів. Щодо посад у національній безпеці, то він тягнувся до генералів. Для посад, пов'язаних з публічними комунікаціями, йому потрібні були привабливі жінки. Для представництва США в Організації Об'єднаних Націй він обрав своїм послом Ніккі Хейлі, яку він вважав достойною ООН, частково через те, що вона була донькою індоамериканських іммігрантів. Для Трампа одним із найважливіших атрибутів кандидата на будь-яку посаду була здатність мати гарний вигляд на телебаченні. «Не забувай, він хлопець із шоу-бізнесу⁴, - зазначав Крістофер Радді, друг Трампа і головний менеджер Newsmax. — Йому подобаються люди, які дуже добре вміють подати себе, і він дуже вражається, коли хтось має здатність добре виглядати в телевізорі, бо вважає, що це вельми важливий засіб у публічній політиці. — І додав: — Це не обов'язково має бути хтось гідний опинитися на обкладинці журналу GQ чи *Vanity Fair*. Це радше стосується манери триматися й здаватися крутим».

Шостого грудня Трамп формально оголосив відставного генерала Корпусу морської піхоти Джеймса Маттіса своїм кандидатом на посаду міністра оборони, зважаючи на його мужню зовнішність і бойову біографію. Він казав своїм помічникам, що особливе захоплення у нього викликало прізвище, яке особисто Маттісу не подобалося. «Скажений пес не грається, так?» — сказав Трамп буркотливому натовпу при оголошенні призначення Маттіса на зібранні у Фаєтвіллі, штат Північна Кароліна. Він викликав Маттіса, котрий опирався, на сцену і проголосив «найбільш схожим на нашого генерала Джорджа Паттона», посилаючись на легендарного командувача часів Другої світової війни, якого грав Джордж

К. Скотт у біографічному фільмі 1970 року, одному з найулюблениших фільмів Трампа.

Хоча Трампа вразила фізична привабливість Маттіса і його прізвисько мачо, його призначення було дуже корисне для зміцнення національної безпеки. Принаймні це була витримана і стабільна пара рук у Пентагоні. Коли пізніше Маттіс проводив співбесіди з кандидатами на вищі посади в Пентагоні, то ставив запитання типу: «Можете їздити на бренді?» Під цим він розумів, чи може особа підтримувати Трампа, незважаючи на його недоліки? Він знав, що це буде суперечливе президентство.

Офіційний процес перевірки кадрів на благонадійність для передачі влади йшов мляво чи взагалі завмирав — залежно від кандидата. Найважливішим при розгляді біографії тієї чи іншої людини був огляд статей у новинах і соціальних мережах на предмет того, чи не казав він або вона чогось принизливого про Трампа. Один старший радник Трампа згадував: «Люди заповнювали анкети в літаку дорогою на інаугурацію... Ну, вони могли й мати їх із собою. Вони не усвідомлювали передачу влади буквально до того дня, коли виходили на роботу».

«У хокеї, — додав цей посадовець, — ви можете втратити коліно, граючи в команді недосвідчених людей. Саме так ми й почувалися».

За кулісами Рік Гейтс, що працював у кампанії заступником голови Пола Манафорта, зводив до купи церемонію інаугурації. Гейтс і Манафорт були давніми партнерами-лобістами, спеціалізуючись у представленні іноземних урядів у тінювих оборудках. Коли в серпні 2016 року Манафорта звільнили з кампанії, Трамп очікував, що його № 2 піде слідом за ним. Трамп дуже не любив і не довіряв Гейтсу частково через токсичну реакцію на проведені Гейтсом опитування. Трамп не любив результатів соціологічних опитувань, які показували низький рівень його популярності, й підозрював, що Гейтс обманює кампанію, сплачуючи соціологічній службі за подібний мотлох. «У мене з'являється свербіж від Гейтса», — казав Трамп деяким своїм товаришам.

Однак Гейтс мав добру репутацію в Томаса Баррака, який очолював Комітет з інаугурації президента. Трамп не мав і гадки, що Гейтс тихцем допомагає Барраку організовувати інаугураційні урочистості, допоки одного вечора десь посередині процесу передачі влади президент-елект краєм вуха не почув, як його дружина Меланія розповідає про нього. У той самий час Джонні Макенті, двадцятишестирічний особистий помічник і охоронець Трампа, прибув до його пентхауса, несучи президенту-електу вечерю —

сендвіч із Subway. Меланія й Стефані Вінстон Волкоф, подруга майбутньої першої леді, що допомагала спланувати інаугураційні заходи, сиділи на дивані у вітальні, обговорюючи деталі інаугурації. Трамп увійшов до вітальні, щоб узяти у Макенті сендвіч, саме в той момент, коли Меланія промовила ім'я «Рік».

— Рік? Який Рік? — запитав дружину Трампа.

— Рік Гейтс, — відповіла вона.

Трамп вибухнув і почав волати.

— Хто це в дідька такий?! — спитав він.

Трамп вирішив зараз же звільнити Гейтса, повернувся до Макенті й сказав: «Джонні, йди з Меланією. Ти — виконавчий директор».

За всіма описами Макенті був чудовим охоронцем. Після приєднання до кампанії ще перед праймеріз він майже увесь час ходив поруч із Трампом. Він дбав про боса, був вірний його родині й нічого не розповідав репортерам. Макенті був схожий на голлівудського актора саме такого типу, який Трамп шукав для себе. Він був атлетом, грав квотербеком за команду «Хаскіз» Університету Коннектикуту і навіть став певною сенсацією на YouTube завдяки популярному відео з хитрими трюками американського футболу.

Однак Макенті мав абсолютно нульовий досвід у проведенні інаугурації президента. Це були заходи вартістю 107 мільйонів доларів з повідомленням нації про цінності й цілі нового президента в процесі управління, а не просто пишне святкування обрання Трампа. За кілька годин Баррак переконав Трампа скасувати своє поспішне рішення й просто ще трохи попрацювати з Гейтсом, після чого Макенті повернувся до своїх охоронних функцій і вирушив із Трампом до Вашингтона.

Президент-елект повністю знехтував урядовою етикою й законом. Іванка і Кушнер прагнули залишити свій слід у Вашингтоні й служити в Західному крилі, виконуючи роль, яка, як вони сподівалися, мала відполірувати їхні особисті бренди, які вони досі ретельно культивували в Нью-Йорку. Дехто з радників Трампа вважав це ризикованою ідеєю, що явно напрошувалася на крики про непотизм і створювала неприйнятні умови для управління. Однак навіть перед інаугурацією ніхто не подумав сказати дітям (серед більшості колег у Західному крилі Іванку і Кушнера називали саме так — дітьми) «НІ».

«Є такі випадки в житті: коли стріляєш — краще вбий. Я знав, що намагання перешкодити дітям потрапити в Західне крило

не матиме успіху, — згадував один із їхніх колег. — Вони зациклилися на потраплянні туди, і ніхто не міг дати цьому раду. Думаю, всі чудово розуміли це».

Правників Білого дому тривожило те, що бізнесові інтереси Іванки можуть становити величезну етичну проблему. Окрім своєї компанії з виробництва одягу, вона була пов'язана з Міжнародним готелем Трампа у Вашингтоні, що могло з легкістю перетворитися на конфлікт із її роллю у Білому домі.

Президент мав широкі повноваження запрошувати своїх рідних до штату Білого дому. Закон про антинепотизм забороняв президентові лише призначати членів родини на високі посади згідно з постановою Офісу юрисконсульта Міністерства юстиції. Іванка сподівалася здобути для себе роль, що порушувала б цю норму. Вона вимагала особливого ставлення і вважала, що захищена від усіх обтяжливих правил обіймання урядових посад, які могла б отримати, ставши неформальним «волонтерським» радником.

Навіть Трамп мав певні сумніви щодо того, чи варто його доньці й зятю їхати з ним до міста, яке він насмішковано називав болотом. «Чого раптом ви хочете приректи себе і їхати до Вашингтона, округ Колумбія, під постріли всіх цих медіа-кілерів?» — вголос запитував Трамп декого зі своїх радників. Однак Трамп ніяк не міг сказати «ні» своїм дітям. Він хотів бути в колі сім'ї.

Що ближче була дата інаугурації, то швидше Трамп втрачав довіру до помічників, яких набрав. Він не знав, чи вони прийшли працювати на нього як віддані прихильники, чи він став просто засобом для отримання ними роботи в Білому домі, що украй вигідно прикрасило б резюме будь-якому політичному діячу. Його підозри регулярно виповзали назовні, як це сталося одного вечора перед Різдом у «Мар-а-Лаго», приватному клубі Трампа на Палм-Біч. Дев'ятнадцятого грудня, коли були підтверджені права виборців з колегиї виборщиків, що офіційно затверджувало перемогу Трампа, президент-елект мав святкову вечерю з сімома головними помічниками: Прібусом, Бенноном, заступником керівника кампанії Дейвом Боссі, радником з комунікації Гоуп Гікс, старшим радником з питань публічної політики Стефеном Міллером, директором із соціальних медіа Деном Скавіно і заступницею Прібуса Кеті Волш. Усі восьмеро сиділи навколо столу, а коли розмова зайшла про особисті справи, Трамп почав переконувати свою команду у важливості відданості. Коли вони проходилися по кандидатах на різні посади, президент-елект щоразу запитував: «Він відданий? Вона віддана?».

Трамп провів тиждень між Різдвом і Новим роком у Мар-а-Лаґо разом зі зменшеною компанією помічників. Вранці 29 грудня, коли президент-елект насолоджувався грою в гольф на одному з найближчих полів, CNN подала сенсаційну новину: «Білий дім оголошує санкції проти Росії». Адміністрація Обама вирішила покарати росіян за втручання у вибори 2016 року, закривши два російські житлові комплекси у Сполучених Штатах і виславши тридцять п'ять дипломатів через підозру в шпигунстві.

Трамп розізлився, почувши цю новину. Він відчував, що радники та союзники Клінтон вирішили звинуватити Росію у втручаннях у вибори, а йому лишилося заздрити демократам. Однак викривальні дії проти Росії з боку уряду фактично підтвердили, що та насправді втрутилася у вибори, а це, вважав Трамп, зумовлювало сумніви у його перемозі.

«Вони зараз намагаються піддати сумніву легітимність вашого президентства», — сказав Беннон президенту.

Трампа насторожило, що адміністрація Обама пов'язала його прихід до влади з агресивним ляпасом Росії — помітним ходом у зовнішній політиці — без жодної консультації з ним.

За день до того у Вашингтоні Обама підписав наказ про ці санкції, плануючи оголосити їх наступного дня, однак деякі новинні джерела уже ввечері 28 грудня повідомили, що найближчим часом очікуються деякі жорсткі заходи проти Росії. Того ж вечора Державний департамент вручив російському послу Сергію Кісляку попереднє повідомлення про санкції. Знервований і засмучений, він звернувся до команди Трампа. Кісляк писав Флінну 28 грудня: «Чи не могли б Ви зателефонувати мені, коли Вам буде зручно?».

Флінн з дружиною проводили святкові канікули на курорті у Домініканській республіці. Сигнал там був нестабільний, тож він не бачив тексту посла аж до наступного дня, до того моменту, коли адміністрація Обама оголосила про санкції. Перед тим як зателефонувати Кісляку, Флінн хотів сконтактувати з командою передачі влади в «Мар-а-Лаґо». Він близько двадцяти хвилин розмовляв зі своїм заступником К.Т. Макфарландом, що перебував разом з президентом у його клубі «Палм-Біч». Флінн і Макфарланд обговорили каральний удар адміністрації Обама й погодилися, що це може зашкодити намірам Трампа розвивати стосунки з Путіним. Макфарланд розповів Флінну про консенсус у команді в «Мар-а-Лаґо»: вони сподівалися, що Росія не нарощуватиме агресію у відповідь на хід Обама.

Поклавши слухавку після розмови з Макфарландом, Флінн негайно зателефонував Кісляку і попросив, щоб Кремль не вдавався до відплати «око за око». Флінн запевнив посла, що прийдешня адміністрація, найімовірніше, перегляне санкції й, можливо, скасує їх. Він додав про можливість зустрічі з Трампом, коли вони увійдуть у Білий дім.

Розповідаючи про політику США до того, як Трамп обійняв посаду, Флінн підривав авторитет чинної адміністрації й порушував стандарти дипломатії. Його спілкування було негайно перехоплене й узятє до уваги великим підслуховувальним апаратом Агенції національної безпеки, яка традиційно стежить за провідними урядовцями й допомагає ФБР виявляти осіб, запідозрених у шпигунстві на користь ворожих іноземних держав.

Попри високу напругу, пов'язану з висиланням російських дипломатів, реакція Путіна наступного дня, 30 грудня, виявилася неочікувано спокійною. «Ми не створюватимемо ніяких проблем для американських дипломатів, — сказав Путін. — Прикро, що адміністрація Обама закінчує свою каденцію в такий спосіб. Проте я адресую свої привітання з Новим роком Президенту Обамі та його родині, — заявив він. — Мої святкові привітання також Президенту-електу Дональду Трампу й американському народові».

Тон Путіна здивував директора ЦРУ Джона Бреннана і директора Національної розвідки Джеймса Р. Клаппера. У той момент жоден із них не знав про секретне запевнення Флінна і прохання Кісляка. Деякі офіційні особи США запідозрили Путіна в заграванні з американцями. Проте він так і не завдав удару у відповідь. Того ж дня пополудні Трамп приголомшив команду Обама, що відходила від влади, своїм твітом: «Чудовий хід на пом'якшення (з боку В. Путіна) — Я завжди знав, що він дуже розумний!».

Шостого січня Бреннан, Клаппер, директор ФБР Джеймс Комі й директор Агенції національної безпеки Майкл Роджерс вирушили до Нью-Йорка, щоб поінформувати Трампа, Пенса і їхніх головних радників про широку російську кампанію впливу на вибори 2016 року на користь Трампа й намагання скаламутити воду за допомогою кібератак і проникнення в соціальні медіа. Під час цього сумнозвісного брифінгу в Башті Трампа президент-елект відкинув те, що не відповідало його поглядам. Це не було схоже на те, як мав би реагувати Верховний головнокомандувач.

Після закінчення дев'яностохвилинної зустрічі Комі й Трамп вигнали всіх із кімнати й залишилися наодинці. Директор ФБР приніс із собою скандальне досьє, широко відому збірку розвіду-

вальних повідомлень, написаних колишнім британським шпигуном Крістофером Стілом. Комі зазначив, що має підозру про те, що росіяни зняли на плівку стосунки Трампа з повіями Москви 2013 року. Трамп негайно заперечив звинувачення, фиркнувши: «Це були не повії». Та заявив, що він не той чоловік, щоб мати потребу «йти на таке». Трамп подякував Комі за те, що той знову відкрив розслідування щодо електронних повідомлень Гіларі Клінтон на завершальному етапі кампанії 2016 року, однак тепер він сумнівався, до якої команди насправді належить Комі. Недовіра Трампа до спільноти розвідників лише зросла, коли невдовзі після зустрічі в Башті Трампа ці агенції опублікували свій звіт, деталізуючи втручання Росії у виборчу кампанію. Це розлютило Трампа. Він зробив висновок, що система національної безпеки ніколи не поважатиме його та спрямована на саботаж його президентства.

Високопосадовців американської розвідки цікавили три основні питання щодо ролі Росії у виборах 2016 року. По-перше, чи втручався безпосередньо російський уряд? Величезна кількість свідчень каже, що так. Далі. Чи допомагала Росія Трампу виграти? На користь цього говорить багато доказів. І, нарешті, чи змінили зусилля Росії результати виборів? Лідери розвідувальної спільноти стверджували, що недостатньо даних для впевненої відповіді. Однак Трамп вважав, що визнання російського втручання фактично ставило під сумнів його перемогу.

У період після брифінгу розвідки 6 січня Прібус, Кушнер та інші радники звернулися до Трампа з пропозицією публічно визнати односторонній висновок, який керівництво шпигунських організацій представило йому. Вони неочікувано увірвалися до його кабінету на двадцять шостому поверсі та намагалися переконати його визнати справедливості розвідданих без підривання законності чи навіть применшення його перемоги. «Це було частиною процесу нормалізації, — пояснював один радник. — ми доклали великих зусиль, щоб він став стандартним президентом».

Однак Трамп уперся⁵. Щоразу, коли радники підштовхували його до прийняття результатів розвідки, він ставав усе збудженішим. Він лаяв очільників розвідки за їхнє лицемірство і заявляв, що їм не можна довіряти. «Я нікому не можу вірити», — казав президент-елект. У цьому його підтримував Беннон, який відгукувався про звіт щодо Росії не інакше як: «Все це — набір порожніх слів». Президент-елект упевнено заявляв, що визнання того, що Кремль хакнув електронну пошту демократів, було «пасткою».

Лише за дев'ять днів до інаугурації, 11 січня, Трамп скликав прес-конференцію в облицьованому рожевим мармуром вестибюлі Башти Трампа. Його радники знову почали переконувати його визнати результати дослідження розвідки, і він неохоче підкорився. «Якщо говорити про хакінг, думаю, це була Росія, — сказав Трамп репортерам. — Однак, думаю, що нас хакнули й інші країни та інші особи». І все ж Трамп також звинуватив розвідувальні агенції, не подаючи жодних доказів, у зливанні досьє Стіла* компанії «Buzz-Feed», яка опублікувала скандальні матеріали 10 січня. «Це те саме, що могли зробити й робили німецькі нацисти, — казав він. — Думаю, це ганьба, що фальшива і фейкова інформація про те, чого ніколи не було, стала відомою громадськості».

Однак невдовзі після того, як прес-конференція закінчилася, Трамп сказав своїм радникам, що шкодує про визнання даних щодо російського хакінгу. «Це був не я, — казав він радникам. — Це було неправильно».

* Інша назва — Досьє «Трамп-Росія», підготовлене приватною розвідкою за період з червня по грудень 2016 р., де містилося звинувачення команди Трампа у співпраці з урядом Росії під час виборів.

ПАРАНОЯ І ХАОС

Перед своєю інаугурацією президент-елект Трамп не знав, що ФБР таємно проводило контррозвідницьке розслідування щодо Майкла Флінна, а коли дізнався, це посягло зерна параної, що зійшла і вкорінилася протягом його президентства. Слідчі визначали, чи зрадив Флінн Сполучені Штати, діючи як агент російського уряду. Співробітники розвідувальних служб перехопили секретну телефонну розмову з російським послом Сергієм Кісляком 29 грудня 2016 року, в якій Флінн обговорював накладені Обамою санкції, про що він пізніше брехав.

Заступник директора ФБР Ендрю Маккейб попередив виконувачку обов'язків заступника генерального прокурора Мері Маккорд про цей дзвінок 3 січня 2017 року. Він виділив очевидне: розмови Флінна особливо були тривожні з огляду на роль, яку він відігравав у прийдешній команді Білого дому. «Трамп ось-ось стане президентом, а це заявлений ним радник з національної безпеки», — сказав Маккейб. Тепер їхні керівники, Джеймс Комі та виконувачка обов'язків генерального прокурора Саллі Єйтс, мали подумати, який обсяг інформації про секретні відомості повідомити майбутньому президенту, але поки вони це обговорювали, на них звалилися нові події.

Дванадцятого січня факт таємного дзвінка Флінна до Кісляка 29 грудня був оприлюднений коментатором *Washington Post* Девідом Ігнатіусом, однак він не повідомив теми розмови. Один високопосадовець США так описував приголомшеність у Міністерстві юстиції: «Кожний думав так: “Якого дідька? Як це просочилося?”».

За кілька годин команда Трампа — все ще не маючи жодного поняття про перехоплення дзвінка руками ФБР — повторила брехню Флінна. Увечері 12 січня прес-секретар процедури передачі влади Шон Спайсер стверджував, що Флінн не розмовляв із Кісляком про санкції. «Той дзвінок стосувався організації дзвінка між

президентом Росії й президентом-електом після його приведення до присяги», — казав Спайсер. Пізніше, 15 січня, віце-президент-елект Пенс категорично заперечив, що Флінн і Кісляк обговорювали санкції. «Ця розмова була абсолютно випадковою, — казав Пенс в інтерв'ю у програмі *Face the Nation* на каналі CBS. — Вони не обговорювали нічого, що стосувалося б рішення Сполучених Штатів вислати дипломатів або засудити Росію».

Єйтс стривожилася. Якщо Пенс вважав те, що говорив, правдою, то вона знала, що віце-президент-елект брехав — і про це знали росіяни. Брехня Флінна привела до перетягування каната між Єйтс і Комі. Вона хотіла попередити Трампа, що його радник з національної безпеки скомпрометований, а Комі сказав, що не хоче оприлюднювати ситуацію з Флінном, поки не збереться більше фактів. З огляду на те, як він вів розслідування щодо електронних листів Гіларі Клінтон, Комі, врешті, вважав, що знає краще.

Єйтс вважала, що вже минуло достатньо часу, щоб попередити Трампа про брехню Флінна, однак Комі намагався переконати керівників розвідки, що цей вчинок загрожуватиме розслідуванню. 19 січня, у вечір напередодні присяги Трампа, час сплив. «Вони вже у смокінгах, — поскаржився один із заступників Єйтс, коли команда Трампа зібралася на святкування на головному залізничному вокзалі Вашингтона. — Я просто не бачу, як ти кинеш у нього цим лайном нині увечері. Не схоже, що настане ще день, щоб усе змінити».

А 20 січня Трампа привели до присяги, і він почав незграбно пристосовуватися до свого нового життя як президента. Він зі страхом чекав переїзду до Вашингтона, міста, де у нього було багато ворогів, значно менше союзників і жодного справжнього друга. Попри свою натуру екстраверта, Трамп був домосідом і любив комфорт. Ведучи кампанію на основі ідеї про те, що націю зрадить її політичний клас і, ставши тепер найвпливовішою людиною у Вашингтоні, Трамп не знав, кому може довіряти. Він і його радники з моменту отримання влади боялися, що вкорінені інтереси капіталу візьмуться за підрив адміністрації. Увечері 23 січня, в перший понеділок свого президентства, Трамп зустрівся віч-на-віч із лідерами Палати представників та Сенату від обох партій на прийомі в Білому домі за участю вищих посадовців своєї адміністрації. За довгим столом у парадній обідній залі Стів Беннон, один із натхненників звернення Трампа «Знищення американців», не міг відірвати очей від Ненсі Пелосі. У демократичному лідері Палати представників він бачив Кетрін Хепберн

з фільму «Лев узимку», яка поглядає в один і другий бік вздовж столу і, плануючи своє повернення до влади, думає про себе: «Усі ці чоловіки схожі на клоунів».

Пелосі очікувала, що Трамп розпочне спілкування на об'єднавчій ноті, скажімо, цитуючи Батьків-засновників чи Біблію. Замість цього новий президент почав з брехні: «Знаєте, це я виграв народне голосування»¹. Він заявляв, що фальсифікацій було дуже багато, що за Клінтон було віддано від трьох до п'яти мільйонів незаконних голосів. Пелосі втрутилася: «Але, містере президент, це неправда, — сказала вона. — Нема ніяких доказів підтримки, про яку ви говорите, і якщо ми збираємося співпрацювати, нам потрібно дотримуватися певного набору фактів». Спостерігаючи, як Пелосі кидає виклик Трампу, Беннон прошепотів до колег: «Вона збирається притиснути нас. Явний найманий вбивця. Вона — найманий вбивця».

Двадцять четвертого січня, коли Єйтс обговорювала зі своїми співробітниками, хто найкраще повідомить Білому дому про Флінна, їй зателефонував Комі та розповів неприємну новину: агенти ФБР з'явилися у Білому домі, щоб допитати Флінна. Єйтс страшенно розгнівалася. Комі, який раз по раз наполягав на тому, що потрібно тримати це розслідування в таємниці, знехтував потребою повідомити Міністерство юстиції. Єйтс спромоглася сказати щось на зразок: «Як ви могли одноосібно прийняти таке рішення?» Комі відповів, що це нормальна практика розслідування.

У Міністерстві юстиції один старший посадовець згадував: «Наша загальна реакція зводилася до того, що вони збираються висловити неправдиве твердження, ...а ми матимемо жахливий вигляд, наче безпідставно їх звинувачуємо, — сказав він. — Так, ніби ми знали про це ще за тиждень, нічого нікому не казали, а тепер це схоже на напад на радника з національної безпеки, наче ми загнули його в куток».

Нарешті 26 січня Єйтс попросила Дона Макгана про зустріч того ж дня у його офісі в Західному крилі Білого дому. Вона видрукувала перехоплену розмову і збиралася пояснити, що Флінн брехав Пенсу і що агенти допитали його про спілкування з Кісляком. Макган послухав, потім поставив кілька запитань. Здебільшого він хотів знати, чому те, що одна особа брехала іншій у Білому домі, непокоїть Міністерство юстиції. Єйтс пояснила, що Флінн був скомпрометований, бо росіяни знали правду і могли використати факт брехні з боку радника з національної безпеки, щоб маніпулювати ним.

Коли Єйтс пішла, Макган рушив до офісу Рейнса Прібуса і знайшов там самого очільника адміністрації й Беннона.

— Хлопці, Флінн казав вам, що тут було ФБР і допитувало його на початку тижня? — запитав він.

Прібус і Беннон здивовано поглянули один на одного, потім знову на Макгана.

— Про що ти в біса говориш?» — сказав Беннон.

— Не жартуй зі мною, — додав Прібус. — Це що, якийсь розіграш?

— ФБР було в цьому офісі у вівторок, — повідомив Макган, маючи на увазі кабінет радника з національної безпеки поверхом нижче.

— Та нас тут увесь тиждень не було, — сказав Беннон.

Тоді Макган вирушив до Овального кабінету, щоб попередити Трампа. Президент був повністю ошелешений. Флінн не повідомив керівників команди Трампа, що його допитувало ФБР про телефонні розмови з російським послом, однак Трампа не турбувало те, що Флінн брехав Пенсу. Радше він розлютився, що Єйтс висловлювала сумнів щодо мотивів Флінна, а отже — і особистих рішень Трампа. Президент промовив щось типу: «Ми тут лише чотири дні, а вони вже допитують нашого хлопця?»

Двадцять сьомого січня без консультацій з Міністерством юстиції та без брифінгу Міністра внутрішньої безпеки Трамп видав заборону на в'їзд до Сполучених Штатів громадян і біженців з семи найбільших мусульманських країн. У великих міжнародних аеропортах зчинився справжній хаос, а захисники прав іммігрантів терміново подали петиції з проханням до федеральних судів втрутитися і зняти цю заборону, аргументуючи її неконституційністю.

Це рішення про заборону було таємно підготовлене Бенноном і Стівеном Міллером, тридцятидворічним старшим радником з публічної політики й твердим противником нелегальної імміграції. Вони не радилися з Макганом чи Єйтс про законодавчу основу цього рішення. Міністр внутрішньої безпеки Джон Келлі, чие міністерство мало контролювати дотримання заборони, так і не бачив остаточної версії аж до того моменту, коли Трамп видав свій указ. Келлі був у літаку, коли заборона набрала чинності, і це означало, що його заступник мав скликати термінову нараду, щоб пояснити вищим керівникам міністерства, як здійснюватиметься виконання цього указу, не маючи при цьому копії самого документа. Офіцери митниці й прикордонної служби, повністю

спантеличені текстом указу, в певних алгоритмах заходів діяли неузгоджено, що пізніше було визнано незаконним: забороняли тим людям, у яких була «зелена картка», повертатися до їхніх домівок у Сполучених Штатах. Навіть прихильники Трампа визнали це очевидною катастрофою.

У Білому домі кадрові співробітники, що працювали усі вихідні, були приголомшені кадрами з темношкірими людьми, яких оточували в іноземних аеропортах і виводили геть із зони посадки на літаки до Сполучених Штатів. Ця епопея транслювалася з телевізійних екранів усього Білого дому. «Це було схоже на проведення зустрічі в ресторані «Баффало Вайлд Вінгз» — там скрізь екрани, — розповідав один із керівників адміністрації. — Здавалося, ніхто насправді не розуміє того, що урядова облава здійснювалася людьми з адміністрації, з цієї адміністрації. Люди хапалися за голову і зойкали — “Гей! Чому так сталося?”».

Люди з оточення Трампа звинувачували в цьому хаосі один одного. Дехто стверджував, що Прібус і його заступники повинні були забезпечувати кращу координацію різних департаментів, і покладав провину значною мірою на органи зв'язків з громадськістю. Інші без жодних вагань звинувачували Міллера.

Серед усього цього гармидеру деякі з новопризначенців Трампа одягнули чорні краватки й вечірні сукні, щоб узяти участь у вечері в «Альфальфа Клубі», щорічному зібранні бізнесових та політичних еліт. Це був вечір суботи, 28 січня, і трампівці перемішалися з біл-гейтівцями, воррен-баффетівцями й джеф-безосівцями, якщо не згадувати ще багатьох. Коли Посол Франції Жерар Аро спостерігав за чергою господарів Всесвіту, вишикуваною, щоб потиснути руку Келлієн Конвей, всюдисущої керівниці кампанії Трампа, що перетворилася на радника Білого дому, він прошепотів їй: «Ось це і є солодкий аромат влади».

Однак Трамп ніколи не довіряв цим елітам. Міллер вказав на цю психологічну особливість і пізніше за обідом у резиденції посла пояснив, що президент був обраний виключно з метою створити проблеми для цього істеблішменту. «Цей президент — революціонер, тож він має розірвати Китай, — сказав Міллер. — Суть і масштаби змін, які ми хочемо здійснити, за визначенням передбачатимуть руйнування. — І додав: — Якщо ми дотримуватимемося нормальних процедур, то працюватимемо на користь наших ворогів».

У понеділок, 30 січня, Флінн і працівники Білого дому висловили бажання послухати його перехоплений дзвінок до Кісляка.

Єйтс зателефонувала Макгану, щоб сказати, що юристи Білого дому можуть прослухати плівку з записом на своїй чутливій апаратурі. Окремо від цього Єйтс розіслала меморандум, що наказував працівникам Міністерства юстиції не захищати заборону на пересування, оскільки мала сумніви у її конституційності. Трамп і його команда сприйняли це як образу від її офісу і тоді-таки, пополудні звільнили її. Білий дім заявив, що Єйтс «зрадила Міністерство юстиції, відмовляючись підтримувати законний порядок, покликаний захищати громадян Сполучених Штатів». Розслідування щодо Флінна продовжувалось без Єйтс.

Другого лютого газета *The Washington Post* повідомила про роздратовану телефонну розмову президента з Прем'єр-міністром Австралії Малкольмом Турнбуллом за п'ять днів до того. Трамп почав чіплятися до Турнбулла щодо чинної угоди про біженців і звинувачувати його в намаганні експортувати «наступних Бостонських підричників»*. «Це найгірша угода за всі часи», — гнівався Трамп. Того самого дня *The Associated Press* повідомила, що обурений Трамп мав подібну розмову і з мексиканським президентом Енріке Пека Ніето, у якій погрожував відправити американські війська, щоб зупинити «його поганих мексиканців».

Трамп був розлючений. Він вимагав, щоб його помічники виявили джерела витoku інформації, й запропонував запроторювати репортерів до в'язниці. Трамп ненавидів усі витoki й не бачив різниці між внутрішньою боротьбою у Західному крилі й делікатними рішеннями з питань національної безпеки. Попри всі намагання юристів пояснити йому, Трамп не розумів, що витoki неприкрашених деталей до телевізійних програм, які він постійно переглядав, чи обмежене розуміння дій уряду не були чимось на зразок злочину, вартого покарання.

Сьомого лютого команда репортерів *Washington Post* підтвердила, що Флінн дійсно обговорював санкції з Кісляком під час телефонного дзвінка 29 грудня. З цього матеріалу Пенс дізнався, що Флінн брехав йому. Ні Трамп, ні Макган не вважали це настільки важливим, щоб попередити його раніше. Флінн продовжував залишатися на посаді, подорожуючи того вікенду з Трампом до Флориди на саміт із японським Прем'єр-міністром Сіндзо Абе у Мар-а-Лаго.

* У квітні 2013 року на Бостонському марафоні був здійснений терористичний акт, внаслідок якого загинули три людини та постраждали 183.

А 13 лютого, коли всі повернулися до Білого дому, команда Трампа обговорювала долю Флінна. Пенс сказав, що він хотів би, щоб колишні образи залишалися у минулому, і не заперечуватиме проти того, щоб Флінн залишався на роботі. Однак Прібус, все ще обурений повторюваною брехнею Флінна, наполягав на звільненні. Флінн сказав Трампу, що піде по-тихому, без сліз. Він подав свою заяву про звільнення того самого вечора, і Трамп прийняв відставку. Брехня Флінна була не єдиною причиною його відставки. У Трампа посилювалися сумніви у придатності Флінна для цієї роботи, і він виявив, що інформаційні матеріали Флінна непослідовні та їм бракує точності.

За відставкою Флінна настав День святого Валентина. Кріс Крісті з дружиною Мері Пет² приїхали до Вашингтона, щоб пообідати з Трампом. До них приєднався Джаред Кушнер.

— Я звільнив Флінна, тож уся російська справа закінчена, — сказав Трамп, згадуючи про розслідування ФБР щодо втручання Росії у вибори, яке все ще тривало.

— Містере президент, ми готові сидіти тут цілий рік, розмовляючи про Росію, — сказав Крісті.

Кушнер сказав, що це божевілья, оскільки не варто обговорювати російське безглуздя. Крісті відповів, що він тут єдиний серед усіх, хто і проводив федеральні розслідування, коли був прокурором США у штаті Нью-Джерсі, і перебував під слідством під час розслідування Бريدжгейтського скандалу*.

— Абсолютно неможливо скоротити це, але є купа можливостей подовжити, тож зберігайте спокій, прислухайтеся до своїх юристів, і це буде спосіб максимально усе скоротити, — казав Крісті президенту.

Саме в цей момент Спайсер проводив брифінг для преси, який транслювали по телевізору в приватній їдальні Трампа. Президент, Крісті й Кушнер спостерігали, як Спайсер кинув Флінна на амбразуру. Він сказав репортерам, що Трамп просив Флінна подати у відставку через «зростання жажливої недовіри в результаті цієї ситуації й ряду інших сумнівних моментів».

Поки Спайсер продовжував відбивати запитання, задзиччав телефон Кушнера.

* У вересні 2013 року відбулося політично вмотивоване перекриття двох рядів із трьох наявних на мосту Джорджа Вашингтона, що з'єднує місто Нью-Йорк зі штатом Нью-Джерсі. Одним із звинувачених у тій справі був тодішній губернатор штату Нью-Джерсі Кріс Крісті.

— Це Флінн! Це Флінн! — прошепотів Кушнер Трампу і Крісті.

Флінн обмочився. Він думав, що коли піде тихенько, то уникне знищення.

— Постарайся бути дружнім, — наказував Трамп Кушнеру. — Більше дружності.

Кушнер сказав Флінну: «Ти ж знаєш, що президент поважає тебе. Президент піклується про тебе. Я подбаю, щоб президент трохи пізніше розмістив позитивний твіт про тебе».

Дзвінок завершився.

— Ми повинні постаратися допомогти йому. Він хороший хлопець, — сказав Кушнер Трампу і Крісті.

— Погані люди — вони, як жуйка, що прилипла до підошви, — відреагував Крісті. — Їх дуже важко позбутися.

Трамп відчував певну симпатію до Флінна. Між ними склалися справді дружні стосунки, коли вони разом їздили туди-сюди штатами у виборчій гонитві. Того дня в Овальному кабінеті, коли завершилася нарада з внутрішньої безпеки, Трамп попросив директора ФБР затриматися, щоб поговорити наодинці. Трамп сказав Комі, що не вірить у те, що Флінн міг зробити щось не так, однак зазначив, що все ж вважає, що тому необхідно було піти. Потім він попросив поблажливості, нітрохи не соромлячись використовувати владу, щоб зняти свого прихильника з гачка. «Сподіваюся, що ви зможете знайти спосіб, аби спустити все це на гальмах, відпустити Флінна, — казав Трамп до Комі, про що зазначено у нотатках директора ФБР. — Він хороший хлопець. Сподіваюся, ви владнаєте все це».

Спайсер виконував подвійну роль прес-секретаря і керівника відділу комунікацій, і ці обов'язки поступово топили його — причому не через його нищівний портрет, змальований Меліссою Маккарті в суботньому популярному телешоу *Saturday Night Live*. Огрядний чоловік, 1,67 м на зріст, Спайсер не скидався на того, кого Трамп бачив своїм представником на телебаченні. Та й колишній спікер Республіканського національного комітету мав розкольніцьке минуле, що робило його природним представником кампанії «Зробимо Америку знову великою». Трамп за спиною у Спайсера зневажливо відгукувався про його здатність формулювати промови. «Шон не здатен навіть закінчити речення, — казав Трамп іншим помічникам. — Ми отримали спікера, який не спроможний говорити».

Спайсеру потрібна була допомога, тож він звернувся до Майкла Дубке, ветерана оперативної служби, який керував компанією зі зв'язків з громадськістю, і запросив його на співбесіду для призначення на посаду директора відділу комунікацій. 10 лютого Дубке прибув до Білого дому, щоб зустрітися зі Спайсером. Історія з Флінном усе ще була у всіх на слуху. Спайсер був надто зайнятий, щоб поговорити з Дубке, тому кандидат на посаду мусив годинами тинятися навколо офісу біля копіювальної машини в зоні «вищої преси». На Дубке ніхто не звертав особливої уваги, за винятком кореспондента NBC Петера Александера.

— А хто ви такий? — запитав Александер.

Не бажаючи розголошувати своє прикриття, Дубке сказав:

— Я приятель Шона... і просто хотів подивитися, як тут усе працює.

Нарешті Спайсер впустив Дубке всередину. Вони десь хвилин двадцять поговорили про роботу, і Спайсер запросив Дубке прийти знову в суботу, щоб зустрітися з Прібусом. Цього разу вони втрьох розмовляли сорок п'ять хвилин, і Прібус запитав Дубке, чи мав той якийсь стосунок до соціальних медіа, що поливали брудом Трампа. Дубке був стриманим і звик тримати свою думку при собі. «Ні, про мене ви нічого такого не знайдете», — запевнив він Прібуса.

Шістнадцятого лютого Дубке прийшов до Овального кабінету для співбесіди з Трампом. Лише через кілька хвилин розмови з президентом про його компанію і філософію брендингу в Трампі раптом сяйнула ідея.

— А як щодо того, щоб провести прес-конференцію? — запитав він.

— Ну, я б визначив три меседжі, які ви хотіли б передати, і залучив експерта з кожної агенції для такої бесіди, — сказав Дубке.

— Ні, ні, ні, ні, ні, — сказав Трамп. — Нині. Чи не зробити її нам сьогодні?

Дубке вирішив, що він жартує. Трамп був серйозним. Спайсер підібрав хвоста й дременував з Овального кабінету, щоб дати хід усьому механізму. У будь-якому нормальному уряді таке спонтанне рішення було б божевіллям. Однак у Білому домі Трампа це був просто ще один четвер.

— Шоне! — заволав Трамп до Спайсера. — Швиденько готуй Східну кімнату.

За лічені хвилини екскурсії Білим домом були скасовані до кінця того дня, щоб очистити приміщення. Трибуна і механізм

для підйому камери змонтували за три години. Невдовзі експерти з адміністративної політики зібралися в Овальному кабінеті, щоб швиденько проінструкувати Трампа, а Дубке нерішуче топтався в кутку кімнати з бейджиком відвідувача на шії.

— Я — Майк Пенс, — сказав віце-президент, представляючи себе.

— Так, сер, я знаю, хто ви. Я — Майк Дубке, — відповів той.

— А що відбувається? — запитав Пенс.

— Ну, думаю, вони готуються просто зараз провести прес-конференцію, — сказав Дубке.

— А яка ваша роль? — поцікавився Пенс.

— Ну, — потягнув Дубке, — це була моя співбесіда на посаду директора відділу комунікації.

Пенс засміявся, миттєво оцінивши всю абсурдність моменту.

— І як ведеться? — запитав він Дубке.

Для прес-конференції Трампа не було ніякої тематичної мети. Президенту просто схотілося провести її. Трамп вийшов до трибуни й годину сімнадцять хвилин у прямому ефірі лив на слухачів свій потік свідомості.

«Я вмикаю телевізор, розгортаю газету і бачу розповіді про хаос — хаос, — казав Трамп. — І все ж усе є навпаки. Ця адміністрація діє, як ретельно налагоджений механізм».

Це був двадцять сьомий повний день його президентства, і Трамп говорив без усякого тексту. Президент заперечив дисфункцію адміністрації, яку їй закидали. Наступного дня Дубке був офіційно прийнятий на роботу, однак, щойно почавши працювати директором з комунікацій, уже зрозумів, що не можна давати вказівок Трампу. Дурниці приходили з самого верху. Трамп дбав більше про організацію шоу, ніж про більш рутинне управління. Не існувало меж для зловживань Трампа і для хаосу, який він зчиняв. Можна було лише намагатися впоратися з цим.

Двоє високоповажних членів кабінету — держсекретар Рекс Тіллерсон і Келлі — насмілилися 23 лютого порушити спокій Трампа, коли вирушили до Мехіко, намагаючись виправити проблему, яку створив їхній бос. Тіллерсон, шістдесятичотирирічний колишній генеральний директор компанії ExxonMobil, і Келлі, шістдесятишестирічний чотиризірковий генерал морської піхоти у відставці, дуже серйозно ставилися до своїх обов'язків. Вони вважали свою роботу вершиною й без того визначної кар'єри та погодилися увійти в адміністрацію у відповідь на патріотичний поклик, нама-

гаючись допомогти президенту-неофіту успішно рухатись у цьому складному світі. Однак їхній досвід і знання мало що важили в кабінеті Трампа.

Тіллерсон і Келлі намагалися пом'якшити болюче, насторожене ставлення давнього союзника Америки, що виникло після того, як Трамп почав погрожувати величезними митами на мексиканські товари, якщо Мексика не погодиться платити за зведення стіни на кордоні. Запланована зустріч у Вашингтоні між Трампом і мексиканським президентом Енріке Пека Ньето раптово була скасована 26 січня.

Виклики, з якими зіткнулися Тіллерсон і Келлі, були пов'язані з тим, що Кушнер діяв як посередник у переговорах із Мексикою поза межами відповідальності Держдепартаменту чи Ради національної безпеки. Така схема не лише смерділа непотизмом, але й підривала ієрархію повноважень, викликаючи непорозуміння серед інших чиновників в уряді й іноземних дипломатів. Однак мексиканський міністр закордонних справ Луїс Відегарай підтримував дружні стосунки з Кушнером протягом виборчої кампанії, а в напружені перші місяці президентства Трампа Відегарай міг покласти на Кушнера у врегулюванні непорозумінь.

У Мехіко 26 лютого, коли Тіллерсон і Келлі вважали, що досягли домовленості про зустрічі віч-на-віч зі своїми візаві, Трамп показав світові, хто в домі господар. У манері, що стала новою традицією в Білому домі, президент дозволив камерам працювати під час його публічних виступів-експромтів. На зустрічі о 10:30 з понад двома десятками керівників американських виробничих компаній у Парадній обідній залі Трамп аплодував рішенню своєї адміністрації розпочати «військову операцію» з депортації злочинців, які нелегально пробралися в країну, і схвалював дії Келлі, спрямовані на запобігання перетину кордону «дійсно поганими хлопцями». «Несподівано вперше ми висилаємо бандитів, ми висилаємо наркобаронів, висилаємо дійсно поганих хлопців з нашої країни, причому в масштабах, яких раніше ніхто не бачив, — сказав Трамп. — І це військова операція».

Хоча і Білий дім, і офіс Келлі заперечували, що збираються залучати армію, ні в кого не було певності в тому, що, врешті, збирається робити щойно зібрана адміністрація. Адже заборона подорожей була введена без будь-якого попередження. Ремарки президента стали заголовками найважливіших новин.

Саме в цей момент Тіллерсон і Келлі перебували у себе в готелі, готуючись вирушити автомобільним кортежем на офіційну

зустріч із мексиканськими господарями. Тіллерсон, якого його співробітники встигли попередити про новини з Вашингтона, підбіг до Келлі у вестибюлі готелю. «Ти не повіриш, що утнув щойно президент, — сказав Тіллерсон. — Він сказав, що відправляє війська на кордон». Вони обидва відчували, що на них накочується катастрофа. Мексиканські лідери без сумніву були розлючені. Келлі заплющив очі й вилаявся. «Дідько!»*, — сказав він. Трамп щойно загнав їх у куток заради шоу, щоб мати крутий вигляд на телебаченні.

Тіллерсон і Келлі мали близько години, щоб організувати спільну прес-конференцію з Відегарасем і міністром внутрішніх справ Мексики Мігелем Анхіо Осоріо Чонгом. Коли американці прибули до міністерства на зустріч, мексиканці були приголомшені. Відегарай запитав: «Це що, підлаштовано? І Тіллерсон з Келлі брали участь у цьому жарті?» Один американський офіційний представник, що був присутнім на цій зустрічі, розповідав: «Відегарай казав: “Якого біса? Що нам тепер робити?” Їм було важко повірити, що це не було заздалегідь сплановано».

І Тіллерсон, і Келлі наполягали на тому, що нічого не знали заздалегідь. Келлі твердо заявив мексиканським посадовцям, що Сполучені Штати не посилають туди ніяких військ. І все ж Осоріо Чонг мав кам'яне обличчя, цитуючи статтю і положення Мексиканської Конституції: «Дозвольте мені пояснити вам, чому це ніколи не трапиться», — казав міністр внутрішніх справ, переказуючи американцям закон своєї держави, що забороняє військам США ступати на мексиканську землю.

Мексиканці не втрачали витримки, а Тіллерсон і Келлі вважали це Божим даром. Відклавши обговорення божевілля Трампа, мексиканські лідери решту часу присвятили обговоренню вищої мети: налагодження продуктивних робочих стосунків зі Сполученими Штатами, ледве не наперекір їхньому президенту. Коли Келлі й Тіллерсон перейшли до приватних запевнень мексиканців, Келлі узявся розгрібати публічний бедлам. «Дай мені мою теку, — сказав він Девіду Лейпену, своєму директору з комунікацій. Це була тека з підготовленими ремарками. — Я маю тут дещо змінити».

Інстинкти Келлі підказували йому виправити записи й запевнити мексиканських посадовців і міжнародні медіа, що військові США насправді не будуть відправлені на охорону кордону. Прес-

* В оригіналі вживаються міцніші вирази, які в перекладі ми мусили пом'якшити.

конференція почалася приблизно через двадцять хвилин. Келлі виступав останнім з усіх чотирьох промовців. Він почав з визнання, що Мексика — критично важливий союзник США в боротьбі проти контрабанди й кримінальних угруповань. Потім він підняв голову й уважно оглянув приміщення, в якому сиділи місцеві репортери й приїжджі американські журналісти з увімкненими мікрофонами. «А тепер про те, на що, я хотів би, щоб ви звернули пильну увагу, оскільки це часто спотворено подається чи коментується в пресі, — сказав Келлі. — Дозвольте мені висловлюватися дуже чітко. Не буде — повторюю, не буде — масової депортації. Все, що ми робимо в Міністерстві національної безпеки, буде робитися за законом, згідно з правами людини і справедливою системою правосуддя Сполучених Штатів».

Келлі пояснив, що депортація зосереджуватиметься на злочинцях, і підкреслив важливість «взаємодії й дружби» між Мексикою і Сполученими Штатами. Потім повернувся до попередньої тези. «Повторюю, вслухайтесь, повторюю, в операціях щодо іммігрантів не будуть залучені збройні сили. Жодні. Знову повторюю: ніякого використання військових... Принаймні половина з вас намагається сприйняти усе правильно, бо це продовжує звучати у ваших репортажах». Келлі висловив свої тези, однак знайшов і розумний спосіб виправити президента: докоряючи пресі навіть при тому, що вона, по суті, повідомляла власні слова президента. Цей момент був провісником необдуманих дій з боку Трампа, з якими він мусив стикатися знову і знову.

Келлі мав глибоке, детальне й особисте розуміння розпачу, який спрямовував міграцію людей з Центральної Америки на північ, оскільки мав за плечима багато років командування Південним військовим угрупованням США. Хоча Трамп затявся зводити стіну, Келлі був переконаний, що фізичний бар'єр від моря до моря не міг стати вирішенням проблеми нелегального перетину кордону. У затишних кабінетах Вашингтонської штаб-квартири Міністерства внутрішньої безпеки Келлі перед своїми заступниками висловлював невдоволення публічними виступами Трампа про будівництво стіни. «Ой, облиште, це дурниця. Ми не будемо ніякої стіни», — казав їм Келлі. Він справді посміювався над обіцянкою Трампа змусити Мексику платити за цю стіну. Довіряючи своїм помічникам, міністр казав про свого боса: «Він і сам не знає, про що говорить».

ШЛЯХ ДО ЗАВАЛУ

Першого березня 2017 року, майже через шість тижнів після того, як Президент Трамп підняв свою праву руку й присягнув оберігати, підтримувати та захищати Конституцію Сполучених Штатів Америки, він з усіх сил намагався вголос прочитати слова з засновницького документа. Знімальна група прибула до Білого дому, щоб записати, як новий президент читає уривок з Конституції. Трамп вирішив взяти участь у проєкті телеканалу НВО, бо не хотів втратити шансу залишити для історії кадри з собою і знав, що, як чинний президент, він був найважливішим персонажем документального кіно.

Зйомками документального фільму під назвою «The Words That Built America» («Слова, що збудували Америку»), керувала Александра Пелосі, донька лідерки фракції Демократичної партії у Палаті представників Ненсі Пелосі. Її ідея полягала в тому, що хоча країна різко розділилася після бруталної кампанії 2016 року, засновницькі документи залишилися об'єднавчою силою для роз'єднаної нації. Пелосі та її команда мали свіжий і явно двопартійний задум: усі шість живих президентів і шість віце-президентів мали об'єднатися в читанні Конституції на камеру, тоді як інші політичні фігури й діячі читали б уривки з Білю про права й Декларації про незалежність. Кожну серію редагували так, аби домогтися жвавого, нескороченого читання дорогоцінних документів, що об'єднували націю протягом більш ніж двох століть.

Першого березня Пелосі з командою прибули до Білого дому, а оскільки вони готувалися до зйомок у Блакитній кімнаті, Трамп прийшов до пишно вбраної приймальні, розташованої в центрі першого поверху житлового крила, з вікна якої відкривався вид на Південний портик. Блакитна кімната, названа так завдяки французькому блакитному драпіруванню й золотим шпалерам, залишила слід в історії. Саме тут Президент Гровер Клівленд і його

дружина обмінялися весільними обітницями 1886 року, а щороку в грудні головна різдвяна ялинка Білого дому встановлюється в центрі цієї овальної кімнати.

Того дня Трамп почувався загальмовано і некомфортно. Хоча технічно він був у власному домі, але не вийшов привітати гостей. Замість того, він стояв, чекаючи, поки до нього підійдуть. Пелосі підійшла, щоб подякувати Трампу за участь у цьому особливому історичному проекті, але, здавалося, що він не має жодного уявлення, хто перед ним, і, очевидно, непоінформований про її родинні зв'язки чи її роль керівника проекту. Президент попросив води, але оскільки в кімнаті не було жодного співробітника, що приніс би її, Пелосі дістала зі своєї сумки та подала йому пляшку води «AquaFina». «Я бувала у Білому домі, — розповідала Пелосі пізніше про візити до попередніх президентів. — Там завжди все за протоколом. А тут — ніяких правил, ніякого протоколу. — І додала: — Все було зовсім неправильно. Я дивуюся, чи є хтось, хто мав би стежити, що він їсть і п'є?»

Тимчасом працівник Білого дому проінструктував інших членів її команди про те, що вони можуть і чого не можуть робити з президентом. Найперше гримера: не торкайтеся волосся президента. На обличчя — лише легка пудра. Наступна інструкція — для технічної команди: можете додати до освітлення трошки більше помаранчевого? Президенту подобається яскраво палати на камеру. Згадка про «помаранчевий» здивувала декого в кімнаті. Поза Білим домом ведучі й карикатуристи вечірніх телевізійних шоу вже насміхалися над постійно помаранчевим відтінком шкіри Трампа.

Пелосі дозволила президентам і віце-президентам обирати ті частини Конституції, які вони хотіли б прочитати. Багато з них не наважувалися читати розділ про імпичмент або закордонні заробітки. Трамп обрав початок Статті II, ту частину Конституції, яка визначає вибори президента і обсяг його чи її влади. За звичайних умов це було б чудовим вибором для президента, однак мало дуже іронічний вигляд щодо Трампа, який уже висловив своє прагнення використовувати виконавчу владу максимально широко, включно з погрозами на адресу Конгресу і претензіями до судової влади.

Трамп сів у своє крісло перед світлодіодними лампами на штативах. «Вам пощастило читати легку частину, — доброзичливо сказала йому Пелосі. — Труднощі почнуться потім». Однак президент напружився, намагаючись зрозуміти текст, написаний Батьками-засновниками в непростій, пишномовній формі.

Роздратування Трампа наростало. «Дуже важко це робити через оцю мову, — сказав Трамп знімальній групі. — Дуже важко прочитати всю цю плутанину без запинання. — І додав: — Схоже, що це якась інша мова, еге ж?» Оператор намагався заспокоїти Трампа, кажучи, що тут нема нічого складного, зберіться і почніть. Трамп спробував знову, і знову зазначив: «Схоже, що це іноземна мова».

Цей уривок, як і багато інших частин Конституції, був дещо складним — анахронічний порядок слів, що неприродний для вимови. Члени знімальної групи перезирнулися між собою, намагаючись робити це не дуже помітно. Дехто вважав, що Трамп усе ж впорається, але інших це дедалі тривожило. Президент, вже найжачений через недолугі спроби читання, дедалі сердився. Він дорікнув знімальній групі, що та відволікає його. «Знаєте, ваш папір створював значний шум. Це складно терпіти», — сказав Трамп.

«Щоразу, коли він затинався, то винаходив, у чому звинуватити людей, — згадував один із присутніх у тій кімнаті. — Він ніколи не казав “Вибачте, я заплутався”. Інші би сказали — “Оххх, я перепрошую”. Вони були б самокритичними. А він вигадував виправдання і казав, що якісь звуки відволікають його... Він явно звинувачував усіх у своїй нездатності впоратися з завданням. Це було образливо і по-дитячому». Все ще роздратований, він, урешті, подолав свої помилки.

За словами Пелосі, Трамп проявив свій різкий контраст із багатьма іншими читачами, а саме: з членом Верховного суду Стівеном Брейєром, який читав так, наче виносив увесь текст у своєму серці, і сенатором Тедом Крузом, котрий «знав його від початку і до кінця», завдяки виконанню художнього читання Конституції в старших класах школи. «Дональд Трамп — зірковий персонаж, і він почав грати роль, — сказала вона. — Він заздалегідь не репетирував. Не думаю, що хтось недосвідчений зважиться на читання Конституції».

Якими б не були причини дискомфорту, який відчував Трамп під час читання, декілька спостерігачів зійшлися на одній думці: він поводився, як роздратоване дитя, нестримане, капризне, готове висловлювати найфантастичніші звинувачення іншим через власні помилки. «Я не очікував цього, однак співчував йому, — казав інший свідок. — Коли [віце-президент] Пенс читає це, коли [колишній віце-президент Дік] Чейні читає, я бачу, що вони знають Конституцію. Думаю, що, перш ніж обійняти цю посаду, він справді повинен був прочитати її».

Наступного дня, 2 березня, генеральний прокурор Джеф Сешнс, один із найстійкіших союзників Трампа, людина, що служила авангардом в імміграційній та інших політиках у центрі президентського порядку денного, відмовився здійснювати нагляд за розслідуванням діяльності Росії. Під час слухань 10 січня стосовно призначення на посаду, відповідаючи на запитання від сенатора-демократа Ела Франкена, Сешнс стверджував, що «не мав контактів з росіянами» протягом кампанії 2016 року. Він не зізнався, що таки мав дві бесіди з російським послом Сергієм Кісляком під час кампанії, і цей факт пізніше був оприлюднений у статті Washington Post.

Вранці другого березня президент звернув увагу на ситуацію з Сешнсом, який під тиском громадської думки відмовився брати участь у розслідуванні. Він вважав, що генеральний прокурор матиме винуватий вигляд через те, що забув про абсолютно неважливу зустріч, а головне, залишив його беззахисним і вразливим. Тож президент зателефонував юрисконсульту Білого дому Дону Макгану, наполягаючи, щоб той зупинив Сешнса.

«Сешнс не повинен відсторонюватися, — гаркнув Трамп, розмовляючи настільки голосно, що люди у вестибюлі Західного крила могли чути, що він говорить в Овальному кабінеті. — Ну й що, що він сказав Франкену? — Трамп був вельми скептичним. — Кожен тепер каже, що повинен відмовитися, — звертався він до Макгана. — Він не повинен!»

Макган був переконаний, що деякі аргументи Трампа мають сенс, попри розлючений тон, до якого він вдався, пояснюючи це. Однак інші міркування були суто політичними. Макган подумки прокрутив усі ризики¹, знаючи, що наказ президента в перспективі міг виявитися не лише дурним завданням, але й принести Трампу значні клопоти за перешкодження правосуддю.

Макган був лояльним до Трампа від початку кампанії. Ветеран юридичної служби, він не був типовим прихильником Трампа, однак одним із перших розпізнав силу його кампанії і приєднався до команди. У січні 2015 року він спостерігав за цим підприємцем у галузі розвитку нерухомості й зіркою телевізійних реаліті-шоу в дії, коли вони летіли на «Саміт Свободи» в штаті Айова, організований конгресменом Стівом Кінгом. Макган виражував, що через сейсмічний зсув у Республіканській партії й наростання розчарування в обох партіях серед білих сільських виборців, традиційний республіканський кандидат на зразок Мітта Ромні чи Джеба Буша нізащо не виграє 2016 року. Неповороткий мільярдер, якого

Макган побачив на арені в Айові, домівці перших президентських національних кокусів, справив на нього велике враження й об'єднав із натовпом у спосіб, що здивував його. Трамп помітив, що Макган добре орієнтувався в політиці, був здатний оцінити всіх кандидатів, і зрозумів, що той — важливий гравець. Коли пізніше Трамп запропонував Макгану стати юрисконсультом у його кампанії, той погодився. Трамп міг сказати, що Макган, колишній член Федеральної виборчої комісії, знав цю галузь і міг зауважити всі гострі кути. Трамп знав, що таке стримування, і не любив цього. Кандидат надав своєму правнику широку автономію і зазвичай дослухався до його порад.

Однак, коли вони опинилися у Білому домі, динаміка їхніх стосунків змінилася. Трамп вважав, що його загнали в куток набором правил, призначених для приборкання його й обмеження його влади. Часто саме Макгану випадало приносити погані новини. Секретарі у приймальні й інші помічники просили Макгана зайти до Овального кабінету, щоб пояснити Трампу, чому він не може робити цього, а має робити оте. Під час одного з перших обговорень Макган, як юрисконсульт виконавчої влади, сказав Трампу, що той не може автоматично віддавати виконавчі розпорядження ввести мито на товари іноземних компаній, якщо у нього немає на те вагомих аргументів.

— Я просто хочу це зробити. Я президент. Хіба я не можу цього зробити? — запитував його Трамп.

— Ні, — казав Макган, вказуючи на стандартну роль Конгресу у введенні мита і зборів на імпорт. — Вам треба вивчити правила і норми. Це процес. Вони повинні подати звіт, і має підготуватись публічне повідомлення для суспільства.

Для Трампа Макган став «доктором НІ». Юрист Білого дому працював над тим, щоб запобігати втіленню поганих ідей. Макган, який носив кишенькове видання Конституції, вважав її підґрунтям свого обов'язку захищати Трампа від тих новачків у його адміністрації, які знали менше про державне управління, ніж новообраний конгресмен, прийшовши після двотижневої орієнтаційної сесії. Макган дратував також Іванку Трамп, акцентуючи увагу на етичних питаннях введення першої доньки до штату Західного крила.

Другого березня Макган зателефонував Сешнсу, щоб сказати, що Трамп не був у захваті від ідеї його відсторонення від розслідування щодо Росії. Сешнс відповів, що його руки зв'язані, й він намірявся дотримуватися правил Міністерства юстиції про

відсторонення та скористатися порадою співробітників з питань службової етики, які оцінювали цю ситуацію. Інші радники Білого дому також тиснули на Сешнса і його заступників, виступаючи проти відсторонення. Та й Трамп усе ще публічно заявляв про своє ставлення до ситуації. Коли репортери запитали його, чи повинен Сешнс відсторонитися, Трамп сказав: «Я так не думаю». Президент заявив, що «повністю» довіряє Сешнсу.

Запізно. Сешнс у пожежному порядку скликав прес-конференцію й оголосив, що не наглядатиме за будь-якими поточними чи майбутніми розслідуваннями, пов'язаними з кампанією Трампа. Сешнс дотримувався правил, які безпосередньо визначали, що жоден посадовець Міністерства юстиції не може брати участі у кримінальних розслідуваннях, якщо він чи вона має особисті або політичні зв'язки з індивідом або організацією, залученими в розслідування. Коли репортер запитав Сешнса про коментарі прес-секретаря Трампа і Білого дому Шона Спайсера, що генеральний прокурор не обов'язково мусить відсторонятися, генеральний прокурор криво посміхнувся і стеноу плечима. «Вони не знають правил, етичних правил, — сказав він. — Більшість людей не знає».

Трамп спостерігав за прес-конференцією Сешнса з борту президентського літака, коли повертався з короткої пообідньої поїздки до Ньюпорт-Ньюс, штат Вірджинія, для відвідання американського корабля «Gerald R. Ford», найновішого авіаносця Військово-морського флоту з ядерною установкою. Він був розлючений. Поки невеличкий на зріст виходець зі штату Алабама виступав зі своєї трибуни в Міністерстві юстиції, президент бачив у ньому лише слабкість і нелояльність. Він скаржився на те, наскільки «слабким» і «жахливим» виявився генеральний прокурор. Він сказав, що ні в якому разі йому не можна було давати цієї посади. Для Трампа це був кінець кар'єри Сешнса. Його генеральний прокурор зрадив його. Однак у цей момент Трамп визвірився на Макгана, одного зі своїх найвідданіших прихильників, за те, що той не зміг запобігти відстороненню. Він почав відштовхувати того самого юрисконсульта, який за відсутності будь-якої вдячності намагався захистити його від його ж власних небезпечних імпульсів.

«Він повинен був сказати мені, що збирається це зробити, — дратувався Трамп щодо Сешнса. — Якщо він не міг із цим впоратися, то мав би сказати мені, і ми б допомогли йому вийти зі скрутної ситуації», — сказав Трамп, маючи на увазі призначення міністра внутрішньої безпеки.

Вибух Трампа на борту президентського літака був найшаленішим з тих, що бачили його помічники. Він репетував так голосно, що деякі молодші працівники посідали в задньому салоні літака й наділи навушники, щоб приглушити волювання президента. Однак інші помічники поділяли гнів свого боса.

«Затрахатися можна», — заявив Джонні Макенті, особистий охоронець президента.

Макган дав Трампу пораду, аби захистити президента від його власних емоцій: йому не можна телефонувати Сешнсу, ні за яких обставин. Інакше це мало б такий вигляд, наче вони збираються виступити проти правосуддя.

Коли президентський літак торкнувся землі на Об'єднаній військовій базі Ендрюс, президент усе ще був настільки розпечений, що йому довелося посидіти в літаку ще кілька хвилин, перш ніж з'явитися на публіці. Помічники пояснили йому, що преса вже чекає під крилом літака, тож йому не варто зупинятися біля них, щоб поговорити, та й спускатися трапом з розлюченим виразом обличчя не можна.

Трамп зміг вийти з літака, не зчинивши ажіотажу. Однак його злість не вгамовувалася. Вона клекотіла до наступного дня. Він став термоядерно небезпечним. «Злість, вона наростає, наростає, — казав один із його помічників. — Він верещить, а він же великий хлопець, і складається враження, наче може пустити в хід кулаки».

Трамп добре відомий своєю нестриманістю, рисою, що проявилася ще до його президентства. Маючи схильність до фізичного тиску навіть у доброму гуморі, Трамп стає взагалі монстром, коли щось виводить його з рівноваги. «Він лякає», — казала Барбара Рес, колишня співробітниця Організації Трампа, яка працювала на нього з 1970-х до 1990-х років. Вона згадувала, як Трамп втрачав самоконтроль під час огляду реконструкції готелю «Плаза» 1988 року, невдовзі після купівлі цієї королівської перлини, яка височіла над Центральним парком. Перевіряючи якість славнозвісної марки меблів для гостьових кімнат, Трамп намагався зачинити двері одягових шаф, і одні двері заїло. Він вдарив їх, але вони й не ворухнулися. Тож він видер двері з пазів і кинув на підлогу. Потім, перевіряючи ванну кімнату, він висловив Рес невдоволення щодо зеленого китайського мармуру. Італійський зелений мармур був не такий.

«Ви купили оце паскудство! — згадувала Рес, як Трамп її лаяв. — Ви мене ставите в незручне становище! Це дешеве лайно! Хто сказав вам купувати його?»

Рес показала Трампу три зразки зеленого мармуру — один за 5 доларів, інший за 9 і третій — за 13, і він обрав найдешевший. «А я стояла перед ним і казала: “Дональде, це ж ви схвалили”, — згадувала Рес. — Я думала, він зараз лусне. Він був такий вередливий. Він аж підскакував. Обличчя почервоніло, а губи побіліли. Він просто зшаленів. Верещить. Лається».

Вранці 3 березня 2017 року Трамп занурився приблизно в таке верескливе, капризне шаленство. В Овальному кабінеті президент розніс Прібуса і Беннона, кажучи, як багато він вклав у Сешнса, а потім викликав Макгана. Він хотів, щоб юрист Білого дому знав, що також підвів його. Його слова стали особливо запальними, коли він почав викликати дух Роя Кона, свого колишнього особистого юриста, скеровувача і наставника, який був головним помічником сенатора Джозефа Р. Маккарті в часи полювання на прихильників комуністів в Сенаті 1950-х років. Трамп бідкався, що хотів би, аби Кон все ще був живий, бо Макган не захищає його так, як треба.

«У мене немає адвоката! — верещав президент. — Де мій правник?»

Макган відчував, що злість Трампа спрямована на нього, хоча президент змінював риторику в тираді про «адвоката», нарікаючи на можливу відставку і свого юриста Білого дому, і свого генерального прокурора. Та деталь, що за Конституцією жоден із них не був адвокатом Трампа, якось пройшла повз увагу президента.

«Рой інакше розрулював би цю ситуацію, — казав Трамп, скеровуючи свій гнів на Макгана. — Він послав би всіх до дідька».

Макган, Прібус і Беннон пояснювали Трампу, що у Сешнса не було вибору. Однак Трамп їх не слухав. На його думку, все зводилося до особистого, і він вважав самоусунення Сешнса зрадою. Генеральний прокурор є найвищим у країні представником правоохоронних органів, що служить американському народу й квазінезалежній інституції — Міністерству юстиції. Однак в уяві Трампа робота генерального прокурора зводилася до захисту президента, і за цими мірками Сешнс підвів його.

«Сешнса треба звільнити», — сказав він.

«Я б ніколи не призначив Сешнса, якби знав, що він самоусунеться, — сказав президент іншого разу. — Де мій Боббі Кеннеді? Де мій Ерік Голдер? Де мій Рой Кон?» — гарчав Трамп на своїх радників.

Для Трампа Голдер був зразком генерального прокурора, бо він дотримувався принципів непорушної лояльності й політичної метикуватості. Він вважав, що Голдер діяв, як захисник Обама,

подібно до того, як Роберт Ф. Кеннеді захищав свого брата Джона Ф. Кеннеді. Трамп наводив ще один приклад — Дж. Едґара Гувера, політично підступного директора ФБР, який служив восьми президентам, а згодом виявили його зловживання владою.

Радники Трампа намагалися пояснити йому, що генеральний прокурор — не особистий адвокат президента. Міністерство юстиції має бути незалежним, і генеральний прокурор не повинен вирішувати проблеми особисто президента. Беннон сказав Трампу, що часи змінилися. «Після того як Боббі Кеннеді й Дж. Едґар Гувер застосовували свої прийоми, дещо сталося, — сказав він. — Це називалося Вотергейт. Ті способи вже більше не працюють».

Трамп вважав, що Сешнс мав би захищати його і його родину за всяку ціну. А тепер нагляд за слідством переходив до заступника генерального прокурора Рода Розенштейна, якого Трамп майже не знав, а отже, і не довіряв. Трамп звинуватив Макгана в тому, що той не дуже наполегливо бореться, щоб захистити можливість нагляду за слідством, і наказав йому переконати Сешнса знову взятися за нагляд. Це було неможливо і з юридичної, і з етичної точки зору, і Макган сказав йому, що коли будь-хто з Білого дому намагатиметься тиснути на генерального прокурора, це матиме такий вигляд, наче президент втручається у розслідування. Трамп заперечив це, сказавши, що це ідіотське правило.

«Ти кажеш мені, що Боббі й Джек* не говорили про розслідування? — сказав Трамп, піднімаючи на знак протесту руки. — Чи Обама не казав Еріку Голдеру, щодо кого вести розслідування?»

Коли ці крики стихли, Трамп забрав своїх онуків і пішов через Південну галявину, щоб сісти у президентський вертоліт. Вони вирушали до Мар-а-Лаґо на вихідні. Беннон і Прібус планували супроводжувати президента у подорожі до Флориди, однак лишилися у Білому домі. «Розберіться в цьому», — сказав їм Трамп.

У світі Трампа успіх людини може зростати й спадати залежно від зміни настрою президента, однак швидкість, з якою Сешнс з довіреної особи перетворився на персону нон грата, приголомшувала. Трамп і Сешнс знали один одного дванадцять років, з першого спільного проекту з нерухомості в Нью-Йорку. Другорядний ультраконсервативний сенатор із Алабамського узбережжя Мексиканської затоки Сешнс вів у Конгресі хрестовий похід проти будівництва нової штаб-квартири американської місії в Організації Об'єднаних Націй у Нью-Йорку. Він знайшов неочікуваного союз-

* Рідні брати Роберт і Джон Кеннеді.

ника², коли читав статтю в The New York Sun. Заголовок: «Трамп бере на сміх план ООН щодо нової штаб-квартири».

Сешнс запросив Трампа свідчити перед підкомітетом Сенату з внутрішньої безпеки й адміністративних справ 21 липня 2005 року, і Сешнс був зачарований ним. Він сказав іншим сенаторам з підкомітету³: «Містер Трамп — повів свіжого повітря для цього Сенату», і дав найсхвальніші відгуки про його будівельні ноу-хау. Потім Сешнс запросив Трампа до свого офісу на обід. За столом засідань в сенатському будинку імені Рассела, ці двоє — один навчався дисципліни як учитель недільної школи при сімейній методистській церкві й дотримувався скаутського гасла «Будь готовий», висіченого на камені на його робочому столі, інший був надутим фанфароном з Квінсу, що розказував про свій сексуальний досвід у радіошоу Говарда Стерна і прожив життя в постійній імпровізації, — поїдали сендвічі із Subway*.

У Сешнсі Трамп бачив людину, що мала схожі з ним погляди на життя й інстинкти та могла допомогти викликати довіру у виборців консервативного штибу. У серпні 2015 року Трамп, новоспечений кандидат у президенти, раптово з'явився у Мобіле — рідному місті Сешнса — для проведення найбільшого донині мітингу. Це було щось між концертом Лайнірд Скайнірд і Дайтона 500**. Перед самим заходом сонця спітнілі маси на стадіоні Лед-Піблз почули рев реактивного двигуна й підняли голови догори. До них поступово знижувався літак Boeing 757 з написом «T-R-U-M-P» вздовж усього темно-синього фюзеляжу, опускаючи крило в напрямку нахилених трибун стадіону і начебто кажучи, що колоритний кандидат невдовзі вийде на сцену «Милого дому Алабама» й підтвердить результати всіх опитувань, де він випереджає Джеба Буша і всіх решту кандидатів-республіканців.

Сешнс був вражений. «Ніколи такого не бачив, — сказав він одному зі своїх політичних радників. — Тут відбувається щось незвичайне». Коли Трамп закінчив свою серпневу промову в Мобіле, він запросив Сешнса і його дружину Мері до свого «Cadillac Escalades» у складі кортежу, щоб поїхати в аеропорт, де Трамп завів цю пару до свого літака, щоб похвалитися ним — біла шкіра, золоте оздоблення, величезний екран телевізора і все таке подібне.

* Велика мережа дешевих забігайлівок.

** Lynyrd Skynyrd — рок-гурт, відомий у 1970-ті, й до початку 1990-х років. Daytona 500 — 500-мильна автомобільна гонка у штаті Флорида.

У лютому Сешнс став першим американським сенатором, який публічно підтримав Трампа і допоміг тому скласти першу ключову промову щодо зовнішньої політики 2016 року. Він також позичив кількох своїх впливових працівників включно зі Стівеном Міллером. Трамп хвалився, яким розумним виявився Сешнс. Кожного разу при зустрічі з сенатором він тикав у нього пальцем і казав «Поважна людина!» або «Ти розумієш усе!» У його уяві, мабуть, не було вищої чесноти, аніж крутість, і Трамп казав помічникам про Сешнса: «Цей хлопець крутий!».

Трамп дав знати, що Сешнс може отримати будь-яку посаду, яку забажає. Спочатку Кушнер, Беннон та інші наближені до Трампа віддавали перевагу Руді Джуліані на посаді генерального прокурора. Протягом кампанії Джуліані корчив із себе здатного на все задля захисту Трампа, включно з періодом після виходу нищівної плівки «Access Hollywood», в якій Трамп хвалився жінками, яких спокушав. Вважалося, що колишній федеральний прокурор і давній друг Трампа був найбільше схожий на сучасного Кона. Проблема в тому, що Джуліані це не цікавило.

— Не маю до цього натхнення, — казав Джуліані Беннону одного суботнього вечора у листопаді, обговорюючи можливі кабінетні ролі. — Ти не розумієш, наскільки це крута робота.

Беннон відповів:

— Ти вже робив таке. Ти нам потрібен. Це буде лише на рік, але ми мусимо мати тебе.

— Стіве, ти не юрист, — сказав Джуліані. — Ти не розумієш. Це найгірша посада... Я надто старий. Я не піду на це.

Замість нього Трамп посадив у Міністерство юстиції Сешнса з наказом проводити тверду антиімміграційну політику і розпочати поступовий відхід від захисту громадянських прав. У розпорядженні Трампа назвав Сешнса «юридичним інтелектом світового рівня», який «високо шанований» і «має повне визнання». Для Сешнса призначення на посаду генерального прокурора було особистим тріумфом. Його мережа помічників і радників називала його «Джозеф», нагадуючи про сина Якоба й Рашель зі Старого Заповіту, який був знехтуваний своїми братами й проданий у рабство, як безпритульний хлопчик. Однак Джозеф, урешті, заручився підтримкою фараона Єгипту, став його правою рукою та наглядав за постачанням зерна, останньої миті рятуючи єгиптян від голодної смерті.

У вихідні, 3 березня, в Мар-а-Лаго до Трампа приєдналися його донька Іванка і Кушнер, яких їхні прихильники часто називали мовчазними заспокоювачами бунтівного президента. Облаштувавшись у замку Палм-Біч, діти виявилися безпорадними у стримуванні президента. Трамп мав звичку відволікатися від поганих новин, створюючи нові історії. Починаючи з 6:35 ранку 4 березня він розмістив чотири твіти, звинувачуючи Обаму в організації політично вмотивованої змови для блокування телефонів у штаб-квартирі його кампанії у Башті Трампа під час підготовки до виборів. «Як низько впав президент Обама, блокуючи мої телефони під час священного виборчого процесу, — писав Трамп. — Це Ніксон/Вотергейт. Поганий (чи хворий) хлопак!»

Трамп зробив цю раптову заяву, не наводячи жодних аргументів, хоча стаття на сайті Breitbart, розміщена напередодні, про начебто тактику «поліцейської держави» в адміністрації Обами поширювалася серед вищих посадовців Трампа. Прес-секретар Обами Кевін Льюїс назвав заяви Трампа «простою брехнею». Однак це, схоже, не тривожило Трампа⁴, який того ж ранку вирушив пограти в гольф і заявив друзям: «Це буде розслідувано. Все з'ясується. Доведуть мою правоту, — за словами Крістофера Рудді казав йому Трамп. — Це погано, справді погано. Сподіваюся, медіа звернуть на це увагу».

Лише за шість тижнів перебування на посаді Трамп вирішив, що його зацькувала відомими й невідомими способами група пов'язаних з Обамою критиків, федеральних бюрократів, діячів розвідки й особливо новинних медіа. Його страх перед «Глибиною державою»*, і без того сильний, щодня дедалі розростався й живився чутками та змовами.

* Теорія «змови», згідно з якою, крім офіційного уряду, в країні існує глибоко прихований уряд, який і вирішує всі питання. Інша інтерпретація терміну — держава кадрових бюрократів, які здійснюють свою незалежну від офіційного керівництва політику.

ФАТАЛЬНЕ ЗВІЛЬНЕННЯ

Двадцять першого березня 2017 року Трамп наказав Макгану знайти спосіб змусити Джеймса Комі сказати громадськості, що сам президент не перебуває під слідством. Трамп був роздратований тим, що директор ФБР підтвердив напередодні у свідченнях перед Конгресом, що бюро розслідує можливу координацію між Росією і кампанією Трампа, внаслідок чого виникли чутки, начебто президент також перебуває під підозрою. Протягом кількох наступних днів Трамп висунув подібні вимоги до директора Національної розвідки Дена Коутса, директора ЦРУ Майка Помпео й директора Агенції національної безпеки Майкла Роджерса. Тридцятого березня він особисто зателефонував Комі, щоб попросити того допомогти «розвіяти хмари». Однак жодний із цих урядових посадовців, які присягнули служити громаді й захищати незалежність розслідувань, не піддався на вимоги Трампа. Вони дотримувалися професійного кодексу честі. Трамп мало розумівся на цьому.

Стаючи дедалі мстивішим, Трамп задумав телевізійне звернення до нації в прайм-тайм, щоб розвінчати те, що він назвав «російським обманом». Коли помічники висловили незгоду, Трамп завдав удару у відповідь: «Це єдине, про що вони говорять стосовно політики. Чому б мені не захопити трибуну?». Врешті, Рейнс Прібус та інші переконали Трампа не виступати з цією промовою, аргументуючи, що звернення в прайм-тайм допоможе розкрити його зв'язки, і нерозумно буде пов'язувати це з розслідуванням щодо Росії.

Третього травня Трамп дійшов до точки кипіння, коли Комі під час свідчень перед Сенатським комітетом з правосуддя відмовився заявити, що президент не перебуває під слідством. Один за одним посадовці, яких він вважав своїми слугами, підвели його. Один із його радників згадував, що президент впав у шаленство — «подіб-

но до DEFCON 1*». Це зумовило послідовність подій, кульмінацією яких стало призначення спеціального прокурора, який поставив президента під загрозу на наступні два роки.

Трампа знову твердо заявив помічникам: «Я не знаю жодного росіянина», і: «Я ніколи не бував у Росії». Обидва твердження були відверто брехливими. Трамп також скаржився на Комі. *«Він погана людина! Він випендюється! Він піжон! Рядові агенти ФБР не поважають його! Усі демократи ненавидять його! Наші виборці ненавидять його!»* Під час перегляду свідчень Комі Стів Беннон сказав Трампу, що навіть коли кожний агент ФБР ненавидітиме директора, «в той момент, коли ви звільните його, він стане найбільшим мучеником. Він — це Жанна д'Арк».

Беннон доводив, що «кляті простолюдини не забудуть про сліdstво щодо Росії», маючи на увазі базового виборця Трампа. «Це блок С в шоу Андерсона Купера**. Люди вже втомилися говорити про це, — додав він. Однак, як він пояснив Трампу: — Ви звільните його — і ФБР висмокче з вас усю кров, бо вони мусять зробити це. Вони — ФБР. Ви просто людина, що проходить повз. Це ФБР, і воно буде тут ще сто років».

Із Трампа наче випустили повітря. Він був переконаний, що Коутс, Помпео, Роджерс і Комі були інструментами, які він міг використати, щоб виправити свою ситуацію, навіть якщо це означало брехати або стверджувати те, про істинність чого вони не знали. Він видав розпорядження чотирьом різним посадовцям, які, на його думку, працювали на захист його особисто, однак жоден із них не підкорився. «Президент знав, що не діяв у змові з жодними росіянами, — розповідав давній друг Трампа Томас Баррак. — Його розлютило продовження всього того скандалу навколо нього». Розпорядження, віддані Трампом Комі й іншим, створювали прецедент і порушували стандарти. Однак той факт, що федеральна розвідка і керівники правоохоронних органів не працювали на його захист, лякав і дратував президента.

Наступного дня, 4 травня, Трамп напосівся на Джефа Сешнса.

«Це жахливо, Джефе¹, — сказав Трамп на зустрічі за участю Макгана і керівника апарату генерального прокурора Джоді Ганта. — Це все через те, що ти відмовився наглядати. Генеральний прокурор вважається найважливішим призначенням. Кеннеді

* Оголошений максимальний рівень бойової готовності в мирний час.

** Популярний американський телеведучий. Блок С — блок скандальних новин у його шоу

призначив свого брата. Обама призначив Голдера. Я призначив тебе, а ти відсторонився. Ти залишив мене на острові. Я не можу нічого робити». Сешнс знову пояснив, що у нього не було вибору, окрім відсторонення, якщо враховувати етичні правила Міністерства юстиції, однак Трамп усе ще був розлючений.

У п'ятницю, 5 травня, він полетів до Бедмінстера, штат Нью-Джерсі, щоб провести вихідні у своєму приватному гольф-клубі. Дощова й вітряна погода не поліпшила кислого настрою президента. Він тинявся то тут, то там, дивився телевізор, попивав дієтичну колу і переживав. Він бурчав про те, як погано, що Комі принизив його. Того вечора після вечері Трамп сказав Джареду Кушнеру, Стівену Міллеру й деяким членам родини, що хоче відправити Комі у відставку. Кушнер підтримав це звільнення й зазначив, що демократи в Конгресі вже обговорювали Комі зі зневагою через його затягування з розслідуванням електронних листів Гіларі Клінтон. У Трампа були ідеї стосовно того, що вказати в розпорядженні про звільнення. Міллер записував ті специфічні вирази, які диктував Трамп, включно з тим, що документ повинен починатися з очищення президента: «Хоча я вельми вдячний за те, що ви поінформували мене про неперебування мене під слідством щодо того, що я часто називав сфабрикованою історією в стосунках Трамп-Росія...»² Протягом вихідних Міллер накидав листа про звільнення на чотири сторінки, а Трамп ініціював кілька етапів його редагування, наполягаючи на тому, щоб лист встановлював, що Комі був «підданий перевірці» й що президент і американський народ втратили довіру до його розсудливості.

У неділю, 7 травня, коли Трамп повернувся до Вашингтона, він згорав від бажання звільнити Комі. Близько 10 години ранку 8 травня президент викликав Макгана до Овального кабінету. Коли Макган увійшов, Трамп сидів біля столу «Резолют»^{*} в оточенні десятка помічників, включно з Прібусом, Кушнером і Міллером. Присутня була також директор зі стратегічних комунікацій Гоуп Гікс, яка отримала текст плану щодо Комі під час перельоту на президентському літаку після вихідних у Коннектикуті зі своїми батьками. Трамп зустрів Макгана посмішкою й махнув рукою, щоб той підходив. «Ти тут. Чудово, — сказав він. — Ми збираємося звільнити Комі».

* «Головний» стіл в Овальному кабінеті Білого дому, на якому підписувалися (накладалася «резолуція») важливі документи.

Макган був вражений. Він вважав себе незалежним цінним агентом Трампа саме через його об'єктивні погляди й був унікальним серед помічників Білого дому, бо не був підлабузником, хоча вмів наїжачитися, коли його змушували до того. Як Макган казав колегам, він ніколи не був до кінця щирим, коли президент буркотів про план віддати наказ чи просто поширити ідею, голосно висловлюючи її. Однак цього разу було чітко видно, що Трамп вирішив звільнити Комі. Президент голосно зачитував листа про звільнення, складеного Міллером, і казав своїм радникам: «Не відмовляйте мене від цього. Я прийняв рішення».

Макган обговорив з президентом два ключові питання. Перше: чи буде законним звільнення Комі? Відповідь була — так, безперечно. Директори ФБР перебували на посаді по десять років, але могли бути відправлені у відставку в будь-який момент. Друге: чи хороша це ідея? Макган відчував упевненість у тому, що за таку різку дію Трампа будуть жорстко критикувати демократи й навіть деякі республіканці. Однак юрист Білого дому також дедалі стомлювався від своєї ролі «доктора Ні» й розумів, що відмовити президента від цього рішення буде неможливо.

Щоб відвоювати трохи часу, Макган сказав президенту, що Міністерство юстиції вже обговорювало статус Комі й запропонувало, щоб Трамп спочатку поговорив із Сешнсом, який мав зустрітися з Макганом за задалегідь організованим обідом. Вони могли б запросити нового заступника генерального прокурора Рода Розенштейна приєднатися до них і з'ясувати, що ті обидва думають про це.

Під час ланчу в кабінеті Макгана на другому поверсі Західного крила Сешнс сказав Макгану, що він вважає звільнення Комі законним. «Думаю, він може», — сказав генеральний прокурор. Макган очікував, що Розенштейн висловить заперечення й покаже політичні пастки такого поспіху, але Макгана приголомшило, коли Розенштейн сказав, що є обґрунтовані причини звільнити Комі, в тому числі через розслідування справи Клінтон, і навіть висловив певний ентузіазм стосовно цієї ідеї. Макган не міг не скористатися такою удачею.

Розенштейн працював на своїй посаді лише два тижні й не усвідомлював тих жахів, у які потрапив, прийшовши до Білого дому. Він не розумів, що Макган очікує від нього допомоги у повільному просуванні рішення президента або ж застереженні Трампа щодо політичних аспектів звільнення Комі. Він чув лише, що Макган наполягає на тому, щоб зупинити надсилання Трампом «жахли-

вого» листа про звільнення, якого він склав разом із Міллером. А усе тому, що лист містив згадку про публічне розслідування Комі російської справи, однієї з найбільших для нього загроз. У той момент Розенштейн мав усі підстави рекомендувати прибрати Комі. Колись він вважав Комі своїм особистим героєм, однак після того, як директор ФБР двічі публічно обговорював справу електронних листів Клінтон, рівень його надійності непоправно впав в очах Розенштейна. Розенштейн також коротко згадав про внутрішнє розслідування, яке, ймовірно, класифікує дії Комі як порушення політики міністерства.

Під час того ланчу Розенштейн вперше відчув, що щось серйозно не те діється в Білому домі. Прібус стукав у двері Макгана принаймні два-три рази, щоб перевірити його присутність, і щоразу ставав усе стурбованішим. Де той лист — прагнув дізнатися голова адміністрації. «Президент хоче покінчити з цим», — сказав Прібус. В умовах гарячкового поспіху не знайшлося часу на послідовне обговорення, хто має замінити того, кого вони збираються звільнити.

Десь після п'ятої вечора Сешнс і Розенштейн зустрілися з Трампом в Овальному кабінеті. Це була перша офіційна зустріч Розенштейна з президентом і залишила по собі відчуття тривоги. Адже перші двадцять хвилин, чи близько того, Трамп без перестанку говорив, жестикулював і перемелював свої скарги на Комі: розслідування щодо Клінтон; політичне упередження його заступника Ендрю Маккейба і кампанія його дружини у штаті Вірджинія; а найбільше — слизькі свідчення Комі на Капітолійському пагорбі 3 травня. Президент навіть імітував лицемірну манеру Комі, пояснюючи, що він стежив по телебаченню за його свідченнями, й заявив, що вирішив негайно звільнити його.

— Як ми зробимо це? — спитав Трамп.

Уттам Діллон, заступник юрисконсульта Білого дому, запропонував дати йому можливість самому подати у відставку. Розенштейн втрутився, кажучи, що Комі ніколи не подасть у відставку сам. Тоді Трамп покликав свого помічника, щоб той приніс проект листа про звільнення й показав Сешнсу й Розенштейну, цікавлячись їхньою думкою. Поки Розенштейн намагався прочитати його, Трамп продовжував говорити й засипати його запитаннями. Розенштейн дочитав до кінця і сказав, що він погоджується з ним, але не повністю.

— По-перше, лист починається з Росії, — сказав він. Навіщо Трамп взагалі згадує про це?

— О, дуже важливо зробити це саме в цьому місці. Я не хочу, щоб хтось думав, що це через Росію, — сказав Трамп, провокуючи у присутніх обмін спантелеченими поглядами.

Думка Трампа зводилася до одного: Комі сказав йому, що він не був предметом розслідування щодо Росії; а отже, він не може намагатися звільнити Комі, щоб зупинити розслідування щодо самого себе.

Потім Трамп наказав Розенштейну підготувати меморандум Сешнсу з викладенням свого міркування про звільнення Комі, а Сешнсу сказав написати листа з його рекомендацією. Було близько шостої години вечора. Трамп сказав, що хоче всіх бачити у себе о восьмій наступного ранку.

Розенштейн повернувся до свого кабінету в Міністерстві юстиції й скликав кількох співробітників, аби почати писати. Вони замовили піцу, причому коробки з речами Розенштейна так і залишилися стояти по всій кімнаті. Заступник генерального прокурора працював аж до третьої години ночі, щоб завершити проект листа. Хоча Трамп просив додати в меморандум «всяку всячину про Росію», прагнучи публічно показати, що відставка Комі доводить: президент не перебуває під слідством — Розенштейн був твердо переконаний, що документ містить лише його власну думку про те, чому Комі має бути звільнений. Він хотів мати змогу захистити меморандум, якщо це буде потрібно. Тому він висунув свої звинувачення в тому, що Комі порушив стандарти міністерства і виніс на публіку свідчення щодо розслідування справи Клінтон. «Репутація і довіра до ФБР зазнали значної шкоди, і це відбилося на всьому Міністерстві юстиції», — писав Розенштейн.

Дев'ятого травня, після вдосконалення свого тексту Розенштейн надіслав меморандум до Білого дому за декілька годин до дедлайну, встановленого на восьму ранку. Він наївно очікував, що той меморандум, найімовірніше, потрапить до теки в Західному крилі, щоб опинитися серед документів, на основі яких президент ухвалює рішення. Натомість меморандум Розенштейна став золотою акцією Трампа. Президенту сподобалося, як Розенштейн розкритикував Комі. Він домовився із Макганом узгодити текст листа про звільнення, хоча продовжував наполягати на згадці про своє перебування під слідством у розслідуванні щодо Росії. І все ж Трамп взяв меморандум Розенштейна за ключове обґрунтування звільнення директора ФБР.

Пополудні, коли Трамп готувався реалізувати свій план, Прібус прийшов до Овального кабінету з кінцевим варіантом поради. Він

говорив досить голосно. «Я хочу, щоб усі почули те, що я збираюся сказати, — сказав глава адміністрації. — Є правильний спосіб робити щось, і є неправильний. Ось це — неправильно. Правильно буде, коли ви запросите до себе певну особу і сядете поговорити... А так вести справи неправильно». Однак Прібус був непереконливим. Трампа не цікавило сповільнення темпів і явно не приваблювало джентльменське розставання з Комі.

Працівники, на яких покладался президент у розкритті цього звільнення для публіки, все ще перебували в невіданні. Близько четвертої пополудні прес-секретар Шон Спайсер і директор з комунікації Майк Дубке були викликані до Овального кабінету. Вони не мали жодного уявлення, навіщо. Дубке поспішав, хоча довелося трохи затриматися, чекаючи на Спайсера, який на Південній галлявині тусив із родинами вояків під час акції поїдання морозива. Трамп вручив Дубке аркуш паперу і сказав: «Що ти думаєш про це?» Це був його лист про відставку Комі. Дубке взяв хвилину паузу, щоб розібратися, що відбувається. Потім сказав:

— Це не можна встромляти в прес-реліз. Ви фактично маєте передати це йому, і є певний протокол, якого ми мусимо дотримуватись.

— Чудово, — сказав Трамп. — Кейте, зайти.

Кейт Шіллер був беззастережно відданий Трампу. Колишній офіцер служби боротьби проти поширення наркотиків у Нью-Йоркській поліції мав виняткові фізичні параметри, був особистим охоронцем Трампа і керівником його служби безпеки майже двадцять років. Він зробив би майже що завгодно для Трампа — від вирубання протестувальників, яких він вважав загрозою, до силового витурення журналістів із Мак-Дональдс, щоб купити кілька бігмаків. У Білому домі Шіллер був директором із забезпечення діяльності Овального кабінету й сидів у кабінетику розміром з одягову шафу на відстані видимості від столу «Резолют». Тепер Трамп вважав, що можна винагородити свого вірного лейтенанта блискавичним вчинком.

— Кейте, ти хотів би звільнити з роботи голову ФБР? — запитав Трамп.

— Так, сер, я готовий, — сказав Шіллер.

— Чудово, Кейте, зроби це, — промовив президент, простягаючи йому великий конверт з обгорткового паперу, який він хотів використати для доставляння листа.

Трамп був настільки збуджений цим історичним моментом, що покликав до Овального кабінету офіційного фотографа Білого

дому Шилу Крегхеда, щоб той зафіксував цей момент на знімку. Шіллер вирушив, щоб особисто доставити конверт у штаб-квартиру ФБР, і лише тоді Білий дім збагнув, що Комі був у цей час у від'їзді в Лос-Анджелесі. Серед цієї метушні нікому не спало на думку з'ясувати місце перебування директора ФБР.

Потім Трамп проінформував лідерів Конгресу, однак був дуже здивований, коли лідер демократів у Сенаті Чарльз Шумер не підтримав його. «Я думав, вам краще було б приєднатися до нас, — сказав йому Трамп. — Ви хотіли, щоб він пішов. То в чому справа?»

Спайсер і Дубке билися над негайним складанням плану поширення інформації у пресі. Новина про відставку Комі з'явилася о 5:48 пополудні, й вибухнув страшний бедлам. У наступні місяці такі пожежі стали звичним явищем. Однак у цей момент Розенштейн почувався вбитим. Він ніколи не міг собі уявити, що можна покарати Комі таким сумбурним способом.

Тимчасом Трамп сидів перед телевізором, дивився новини й наливався гнівом, бо його помічники у відповідних обладунках не з'являлися перед камерами, щоб захищати його. Він почувався радше розчавленим, ніж піднесеним. Біда в тому, що його промовці все ще наввипередки говорили про причини звільнення Комі й обґрунтовували необхідність цього. Роздратований Трамп зателефонував Крісу Крісті.

— Що в біса відбувається? Це схоже на копняка у мій зад, — сказав Трамп своєму другу.

— Ви викликали клятий шторм, — відповів йому Крісті. — І що робить ваш паскудний штат? Ви в біса не знали, що мужик перебуває в Лос-Анджелесі? Ви послали Кейта Шіллера з листом до хлопака, що перебуває на відстані майже трьох тисяч миль?

— Я знаю, я знаю, клята некомпетентність, — сказав Трамп. — Я скоро збожеволю.

Крісті запитав Трампа, чому той відправляє у відставку Комі, й президент відповів: тому, що Розенштейн написав меморандум, де виклав відповідні причини.

— Маю вихід, — сказав Крісті. — Нехай Розенштейн швидко біжить на телебачення. Якщо це мемо Розенштейна, нехай цей бовдур іде і працює.

— Чудово. Зараз зателефоную Роду й відправлю його на телебачення, — сказав президент, квапливо прощаючись із Крісті.

Сара Ізгур Флорес, керівник служби комунікацій Міністерства юстиції, отримала дзвінок з Білого дому з настановами Трампа Розенштейну.

— Їм потрібно, щоб ти провів прес-конференцію й сказав, що звільнення Комі — твоя ідея! — сказала Флорес Розенштейну.

— Я не можу цього зробити, — відповів Розенштейн. — Я не можу брехати.

Невдовзі по тому Спайсер, заступник прес-секретаря Білого дому Сара Сандерс і радник президента Келліенн Конвей дали ряд телевізійних інтерв'ю з Пейбл-Біч, місцини вздовж проїзду до Західного крила, звідки різні кореспонденти робили зйомки на тлі освітленого Білого дому. Помічники Трампа намагалися дистанціювати президента від цього рішення й проштовхували брехливу заяву, що ідея звільнити Комі походила від Розенштейна. Вони стверджували, що ця відставка не була пов'язана з Росією і що це була рекомендація Міністерства юстиції, але вони були явно не в темі, настільки, що і Спайсер, і Конвей затаїлися, намагаючись вимовити ім'я заступника генерального прокурора, називаючи його Розенстіном і Розенстайном.

На CNN Андерсон Купер доводив Конвей, що немає ніякої логіки в тому, що Трамп на четвертому місяці президентства раптово, після всіх тих скандувань на різних збіговиськах: «Киньте її у в'язницю!», вирішує, що Комі був неввічливо жорстким з Клінтон щодо її електронної пошти. «Не бачу ніякого сенсу», — в запалі вигукнув Купер. «Тут є сенс», — наполягала Конвей.

Дивлячись телевізор у себе вдома в штаті Нью-Джерсі, вдягнений у спортивні шорти й футболку, Крісті раптом збагнув, що коли Конвей в ефірі намагається пояснити рішення, Розенштейна не вдасться переконати піти на телебачення. За кілька хвилин завібував телефон Крісті. Це була Конвей. Пошепки, бо була у приватній обідній кімнаті президента, Конвей сказала йому, що CNN запланувала прямий ефір на одинадцяту вечора, і президент хоче, щоб Крісті поїхав туди та захистив президента. Крісті був приголомшений.

— Скажи президенту, що я виступатиму одразу після Розенштейна — одразу після нього, — відповів він Конвей.

— Краще сам скажи йому, — відповіла вона, передаючи телефон Трампу.

— Ти не хочеш зробити це для мене? — запитав президент Крісті.

— Ні, це не так, — відповів він. — Я зроблю це одразу після Рода. Я хочу почути, як Род скаже на національному телебаченні, що це він дав вам той меморандум і що через це ви звільнили Комі. Щойно Род скаже це, я вступаю, співаючи гімн. Я знаю слова і можу заспівати.

Розенштейн не з'явився на телебаченні. Того вечора він сидів у своєму кабінеті в Міністерстві юстиції, червоніючи від усвідомлення, що його використовують, як прикриття. Розенштейн зателефонував Макгану, щоб передати попередження: він подасть у відставку, якщо Білий дім наполягатиме на своїй «фейковій версії», що, мовляв, його меморандум став приводом для звільнення Комі. «Я не зможу залишатись на посаді, якщо вся адміністрація розповідатиме фейкові історії про мене», — сказав він Макгану.

П'ятдесятидворічний Розенштейн, один із призначенців Джорджа Буша-молодшого, випестуваний у Міністерстві юстиції, а не витягнутий нагору за партійну вірність, мав бездоганну репутацію скрупульозного й методичного прокурора штату Меріленд³. Маючи високі моральні принципи, Розенштейн зовні нагадував сучасного Джиммі Стюарта* і наполегливо рекомендував своїм працівникам «дотримуватись постійної смиренності й порядності». Однак тепер, на чотирнадцятий день перебування на посаді, дехто сказав би, що Розенштейн більше схожий на Тома Гаґена, адвоката й консьєре злочинної родини «Хрещеного батька» Корлеоне, якого у кінофільмі грав Роберт Дювал. Він боявся, що його кар'єра може розсипатися на порох через руйнівника-президента.

Серед його колег у Міністерстві юстиції піднялася відчутна тривога, що перевищила рівень небезпеки. «Були лише два можливі пояснення того, що він зробив, — розповідав один ветеран Міністерства. — Або він свідомо допомагав президенту звільнити директора ФБР, щоб врятувати Трампа від слідства, або Род був мимовільним інструментом, використаним президентом. Обидва варіанти жахливі».

Десятого травня відчуття паніки охопило штаб-квартиру ФБР, незграбну Будівлю імені Едґара Гувера, побудовану у радянському стилі на Пенсильванія-авеню, а також Міністерство юстиції, розташоване на протилежному боці вулиці. Багато хто побоювався, що слідство щодо Росії тепер опиняється під загрозою. Заступник директора ФБР Ендрю Маккейб, вірний союзник Комі, за одну ніч став виконувачем обов'язків директора, однак він і його колеги очікували, що і їх можуть прибрати. «Той час можна назвати принаймні метушливим. Якщо чесно, коїлося одне шаленство за іншим, — згадував пізніше юрисконсульт ФБР Джим Бейкер під час слухань у Конгресі. — Директора звільнили, бо президенту

* Відомий американський кіноактор другої половини ХХ століття.

не подобався той факт, що ми ведемо слідство щодо Росії, що, на мою думку, скидалося на божевілля»⁴.

ФБР таємно розглядало можливість відкриття слідства щодо Трампа за перешкоджання розслідуванню стосовно Росії, яке тривало безперервно з того часу, як Комі 14 лютого повернувся з приватної зустрічі з президентом, де той послався на розслідування щодо Майкла Флінна і висловив сподівання, що Комі «знайде свій спосіб спустити все на гальмах, визволити Флінна з-під слідства». Комі відмовився, ведучи всю справу публічно; він знав, що одного разу теж може опинитися під слідством. Тепер сам факт звільнення Комі Трампом давав ФБР причину негайно провести розслідування. «Ми повинні відкрити справу, з якою досі зволікали, поки Енді виконує обов'язки»⁵, — писав агент контррозвідки ФБР Пітер Стржок у текстовому повідомленні юристу ФБР Лізі Пейдж, і цю думку підтримав Маккейб.

Також 10 травня, в розпал метушні навколо звільнення Комі, Сешнс, Розенштейн і Маккейб зібралися в одній кімнаті на прощальній вечірці Мері Маккорд, що виконувала обов'язки помічниці генерального прокурора у питаннях національної безпеки. Вона звільнялася, оскільки боялася безвідповідальності адміністрації Трампа й на дух не виносила Сешнса, якого вважала ксенофобським жінконенависником зі слабкою повагою до законів. Несподівано Розенштейн запитав, чи можна додати його до списку людей, які довічно знаходитимуться в кадровому списку Міністерства юстиції. Він підкреслив бездоганну репутацію Маккорд в служінні громадськості, а не політиці. Вихваляючи її, він намагався нагадати людям, ким він сам був і що цінував у часи, коли інші мали істотні сумніви.

Тимчасом на Капітолійському пагорбі законодавці — і демократи, і республіканці однаковою мірою — висловлювали серйозну стурбованість, порівнюючи звільнення Трампом Комі зі звільненням Президентом Ніксоном Арчибальда Кокса, спеціального прокурора Вотергейту. «Це без применшення ніксонізм, — сказав сенатор Патрік Ліві, член Комітету з правосуддя від демократів. — Не можна приймати абсурдне виправдання президента Трампа про те, що він занепокоєний непорядним ставленням директора ФБР Комі до секретаря Клінтон».

Десятого травня віце-президент Пенс прибув до Капітолія, і репортери почали вигукувати запитання про те, чи справді Трамп намагався зупинити розслідування ФБР щодо втручання Росії у вибори. «Дозвольте мені бути відвертими з вами, — це не те, що

ви думаєте», — сказав Пенс. Віце-президент, однак, знав більше, ніж оприлюднював. Він був присутній в Овальному кабінеті, коли Трамп представив свій план.

Того самого дня російський міністр закордонних справ Сергій Лавров випадково був у місті. Трамп запросив Лаврова і російського посла Сергія Кісляка до Овального кабінету, щоб зустрітися і привітати. Через історію з Комі, що домінувала в новинах, Білий дім не дав пресі змоги спостерігати за зустріччю з росіянами. Однак фотограф російської державної агенції новин ТАСС супроводжував російську делегацію і зробив світлини веселого, розслабленого американського президента, коли той потискає руки кремлівським посланцям, а російський міністр закордонних справ негайно поширив їх у твіттері. Трамп бовкнув росіянам: «Я шойно викинув з роботи голову ФБР. Він був шалений, справжній дивак. Я відчував значний тиск через Росію. Це вже в минулому»⁶. Потім президент повідомив найважливіший, на його думку, факт, про який повинні знати всі, хто має з ним справу: «Я не під слідством».

Одинадцятого травня, роздратований тим, що його команда роботи з пресою не змогла стримати потік негативних заголовків, Трамп вирішив, що особисто стане прес-секретарем. Президент зустрівся з ведучим NBC Лестером Голтом і повідомив йому, що збирався звільнити Комі незалежно від рекомендації Розенштейна. Він також визнав, що розслідування щодо Росії вплинуло на його рішення. «Коли я вирішив зробити це, я сказав собі, я сказав: “Ти знаєш, що ця справа Росії з Трампом і Росією штучно створена, це виправдання демократів, чому вони програли вибори, які повинні були виграти”», — сказав Трамп Голту.

Одинадцятого травня Розенштейн скликав вищих посадовців Міністерства юстиції для розгляду питань контррозвідки, національної безпеки та кримінальної ситуації на закритій нараді. У мас-медіа несамовито вирувало припущення, що Трамп відправив Комі у відставку, щоб торпедувати у ФБР слідство проти Росії, однак Розенштейн запропонував їм дотримуватися своєї думки й не залишити жодного питання без відповіді. «У моєму становищі виконувача обов'язків генерального прокурора Сполучених Штатів наказую вам перевірити всі можливі напрямки, і якщо щось не стикується, ви мусите прояснити», — сказав він.

Розенштейн запитав тих, що зібралися, чи вважають вони, що Міністерство юстиції може продовжувати слідство щодо Росії, чи думають, що він повинен призначити спеціального прокурора, як підказував Маккейб. Схоже було на те, що Розенштейн схиляється

до продовження розслідування силами Міністерства юстиції. Деякі посадовці в тій кімнаті відчували, що їм потрібен спеціальний прокурор, і назвали це пізніше «нарадою ПСД» Розенштейна (тобто — «прикрити свої дупи»), розуміючи, що він потім захоче сказати, що запитував усіх своїх очільників, і вони погодилися.

До п'ятниці, 12 травня, Розенштейн, схоже, був виснажений напруженою тижня. Його було запрошено до Арлінгтона, штат Вірджинія, для короткого виступу в будівлі зеленого кольору, штаб-квартирі Адміністрації з боротьби з наркотиками під час щорічної церемонії покладання вінків на честь співробітників, що склали голови, намагаючись розслідувати наркотрафік. Він прибув заздалегідь у стані виснаженості й емоційної втоми. А приймав його один із найкращих друзів Комі Чак Розенберг, виконувач обов'язків директора агенції, прокурор із яскравою кар'єрою. Як і Розенштейн, Розенберг виріс зі співробітника міністерства й був висунутий на прокурора США Президентом Бушем.

Розенберг завів заступника генерального прокурора до найближчого офісу й зачинив двері. Вони вели приватну розмову впродовж кількох хвилин. Розенштейн трохи хвилювався перед зустріччю з Розенбергом і намагався пояснити йому, що все було значно заплутанішим, ніж видавалося, і йому прикро, що він не може розповісти про все. Вони разом вийшли звідти, і Розенштейн виголосив промову, яку готував. Він із глибокою повагою говорив про верховенство права — той набір принципів, який обіцяє неупередженість, підзвітність, прозорість і загальну чесність, і який Трамп щодня підривав.

Маккейб підштовхував Розенштейна до призначення спеціального прокурора для захисту слідства щодо Росії, однак Комі взяв справу у свої руки. Комі не вірив, що Розенштейн був достатньо незалежним чи агресивним у нагляді за слідством і що брав участь у президентських намаганнях завадити йому. Трамп підколов свого звільненого директора ФБР твітом уранці 12 травня: «Джеймсу Комі варто понадіятися, що немає “плівок” наших обговорень, перш ніж він почне влаштовувати витоки у пресу!» Протягом тих вихідних, присвячених Дню матері, твіт Трампа про «плівки» запалив підсвідомість Комі, й той прокинувся серед ночі на понеділок, 15 травня, розуміючи, що здобув зброю, яку може використати: свою власну версію «плівок». Комі вирішив «злити» тодішній меморандум, який він писав про слова Трампа «спустити все на гальмах» у розслідуванні щодо Флінна. Це показало б,

що президент намагається втрутитися й зупинити кримінальне провадження. Комі попросив свого друга, професора права Колумбійського університету Дена Річмана поділитися подробицями того меморандуму. І 16 травня Майкл Шмідт із газети The New York Times опублікував це: «У своєму меморандумі Комі каже, що Трамп просив його припинити розслідування щодо Флінна»⁷.

Розенштейн був ошелешений. Цей меморандум був критичним свідченням для слідчих, але замість того щоб передати його до Міністерства юстиції, Комі опублікував це у пресі. «Чому Комі зробив це?» — запитав Розенштейн Маккейба того вечора. Розенштейн розмірковував про себе: «Чому ніхто не сказав мені, що директор ФБР плете інтриги проти президента?»

Розенштейн зрозумів, що меморандум Комі повністю змінює ситуацію. Призначення спеціального прокурора скидалося на цілком виправдане лише в тому випадку, якщо вони будуть впевнені, що чоловік або жінка зможе працювати, ведучи розслідування щодо Росії краще, ніж слідчі з ФБР, з команди, відомої як «Ураганний перехресний вогонь». Це мав бути хтось, хто розумітиме питання національної безпеки й кібервійни, хтось із цілковитою довірою, відточеними вміннями менеджменту й абсолютною розсудливістю. За оцінками Розенштейна існувала лише одна особа, що відповідала цим вимогам. Тож він зателефонував Роберту Мюллеру.

І ТУТ ВХОДИТЬ ФБР-ІВЕЦЬ

Президент Трамп поринув у пошуки нового директора ФБР 16 травня 2017 року, коли ФБР-івець з кам'яним обличчям, наче просто з кіностудії, потай був доставлений у Білий дім. Роберт Мюллер мав особисті якості твердого законника й вигляд «Не чіпай мене, бо!..», що так подобалося Трампу: чемпіон у спорті, випускник Принстона, командир взводу морської піхоти, федеральний прокурор, директор ФБР перші дванадцять років боротьби з тероризмом, масивна щелепа, акуратно підстрижене сиве волосся й незмінно пильний погляд.

Жива легенда правоохоронної спільноти, Мюллер у віці сімдесяти двох років був тепер на порозі пенсії та переходу на приватну практику у фірмі WilmerHale, одній з найпрестижніших компаній Вашингтона. Він чітко дав зрозуміти радникам Трампа, що не цікавиться поверненням до ФБР, яким (на прохання Президента Обами) керував на два роки довше за встановлене стандартами десятиліття, перш ніж пішов у відставку 2013 року. Однак Генеральний прокурор Джефф Сешнс вмовив його все ж зустрітися з президентом.

План був простий: нехай Мюллер пояснить Трампу, що таке сучасне ФБР — покаже його еволюцію з помічника в ув'язненні головних гангстерів і до виявлення терористичних угруповань до того, як вони завдадуть удару, а також підкреслить його історично важливу політичну незалежність. Радники Трампа очікували, що президент зверне увагу на резюме Мюллера й сприйме його принципи. Тоді Трамп, можливо, матиме кращу ідею щодо того, хто має стати наступником Джеймса Комі на посаді директора ФБР, і, що дуже важливо, утримається від неадекватного втручання.

Мюллер увійшов до Західного крила через чорний хід, щоб його не побачили журналісти, наче збирався заскочити зненаць-

ка. Він наткнувся на Стіва Беннона, який обговорював якесь інше завдання з радником з комунікацій Гоуп Гікс якраз біля Овального кабінету, і подав руку, щоб відрекомендуватися. «Привіт, Стіве, я Боб Мюллер», — сказав він.

Мюллер зробив дружній відступ, натякаючи на їхнє спільне військово-морське минуле. «Важко повірити, що старший офіцер Військово-морського флоту дозволить своїй доньці отримувати ступінь у коледжі Вест-Пойнт», — сказав Мюллер Беннону, який справді був колись офіцером Військово-морського флоту. Беннон був здивований і вражений тим, що Мюллер знає, в якому коледжі навчається одна з його доньок — Морін. «Погані новини, — відповів Беннон. — Насправді вона рекрутована до Військово-морської академії».

Вони посміялися й трохи побалакали про те, про се, однак Беннон не міг впоратися зі своїм здивуванням, навіть якимось страхом. Він гарячково думав, скільки домашньої роботи проробив Мюллер, щоб вивчити помічників Трампа, навіть не плануючи зустрічатися з ними. «Клятий хлопак аж надто ретельний у розслідуваннях», — подумки відзначив Беннон.

Округлені двері Овального кабінету відчинилися і Мюллеру подали рукою знак заходити на зустріч з Трампом. До них приєдналися Сешнс, Роб Розенштейн і Дон Макган. Мюллер намагався пояснити, що його не цікавить повторне директорство у ФБР, однак Трамп, здавалося, був єдиним у кімнаті, хто не розумів, що це несправжня співбесіда для прийому на роботу.

Тут крилося дещо інше, про що Трамп не знав. Розенштейн приватно зателефонував Мюллеру на попередньому тижні й попросив подумати над тим, щоб обійняти посаду спеціального прокурора, якщо Розенштейн вирішить призначити когось. Розенштейн сказав Мюллеру, що він ще не вирішив остаточно, і відповідь Мюллера була ввічлива й невизначена — ані «так», ані «ні».

Зазвичай помічники могли робити ставки на те, що Трамп сяятиме в присутності когось із зовнішніми даними, як у Мюллера, однак мова його тіла — схрещені руки, дещо незацікавлений вираз обличчя — показувала, що він не збирається справляти враження на колишнього директора ФБР. Трамп надувся, для солідності, однак Мюллер дотримувався мовчазної й незворушної манери поведінки, зберігав вигляд людини, що намагається бути ввічливою, але тримає язик за зубами. Протягом спілкування, що тривало менше ніж годину, Мюллер не зробив жодної спроби возвеличити людину, що сиділа за столом «Резолют».

Наступного дня, 17 травня, Трамп виступав з урочистою промовою в Академії берегової охорони США. Сім'ї й викладачі зібралися, щоб ушанувати переломний момент у житті молодих людей, однак президент звернувся до випускників зі своїм власним болем. «До жодного політика в історії — я кажу це з абсолютною певністю — не ставилися більш несправедливо», — сказав він.

Повернувшись того ж дня до Вашингтона, Трамп мав наступний раунд співбесід із кандидатами на посаду директора ФБР. Зазвичай на цих зустрічах були присутні віце-президент Пенс, Сешнс, Розенштейн і Макган, а також декілька інших помічників. Вони коротко характеризували кожную особу й обговорювали її з ним між співбесідами, щоб зрозуміти, що він думає про кожного представленого кандидата. Розенштейн виявив особливий інтерес до цього процесу й пишався тим, що пропонував висококваліфікованих кандидатів. Однак після першого ж інтерв'ю пополудні Макган помітив, що когось бракує.

— А де Род? — запитав Макган.

— Я його увесь день не бачив, — відповів Джоді Гант, голова адміністрації Сешнса.

Вони продовжили наступну співбесіду, однак за кілька хвилин співробітник просунув голову у двері Овального кабінету, щоб повідомити Макгану про важливий дзвінок. Юрисконсульт Білого дому кивнув і взяв слухавку.

— Це Род, — сказав голос у слухавці.

— Гей, ми проводимо співбесіди з кандидатами на посаду директора ФБР, — з полегшенням сказав Макган. — Ти де?

— Хочу тобі дещо сказати, — відповів заступник генерального прокурора. — Я щойно призначив спеціального прокурора для нагляду за слідством щодо Росії.

Макган був приголомшений. Він почувався так, наче спалах фотокамери вдарив йому в обличчя, й заплющив очі.

— Що? — сказав Макган, намагаючись зібрати до купи думки. — Що ти зробив?

Розенштейн повторив.

Макган повільно вдихнув і видихнув повітря, обмірковуючи, що це все означає.

— Гарзд, Роде, — сказав він, відновивши рівновагу. — Зрозумів. Скільки у мене часу?

Розенштейн сказав, що у Макгана кілька годин.

— Я не буду публікувати це негайно, — сказав він.

Макган повернувся до Овального кабінету, й співбесіди продовжились. Його мозок так активно працював, аналізуючи цей новий поворот, що він ледве розумів, що казав кандидат чи Трамп. Він не міг чекати завершення співбесіди. У цей час інший помічник просунув голову у двері, щоб сказати, що хтось на лінії чекає Сешнса. Генеральний прокурор вийшов із кімнати. Розенштейн повідомив йому ту ж новину, що й Макгану. Сешнс повернувся до Овального кабінету з обличчям, білішим за папір. Він сів у одне з крісел, що стояли півколом перед президентським столом «Резолют». Скоса зиркнув на Макгана, і його вираз повішеного продемонстрував увесь той страх, який охопив його. Макган швиденько згорнув інтерв'ю, кажучи Трампу і кандидату, що відведений для співбесід час вичерпаний. Щойно за кандидатом зачинилися двері, Макган сказав:

— Думаю, генеральний прокурор має дещо вам сказати.

— І що ж це? — запитав Трамп.

— Ну, гм, містере президент, — почав Сешнс, піднімаючи пальця, беручи паузу й дивлячись на двері. — Ну, гм, у нас тепер є спеціальний прокурор. — І пояснив, що Розенштейн призначив Мюллера.

Трамп поглянув на Макгана зі щирим здивуванням.

— Він намагається сказати, що Род щойно призначив спеціального прокурора й обрав на цю посаду Боба Мюллера, щоб розслідувати російський мотлох, — сказав йому Макган.

— Що ти сказав? — запитав Трамп, охоплений жахом. — Джефе, це правда?

Сешнс кивнув, втупившись у підлогу, щоб уникнути проникливого погляду президента.

— Ти серйозно? — запитав Трамп.

— Серйозно, як інфаркт, — відповів Макган.

Паузу в кімнаті можна було помацати, попри звичну балакучість Трампа, який міг заповнити будь-яку перерву. Президент осів у своєму кріслі й глибоко зітхнув, як той, хто звільняє місце у легенях, аби набрати побільше повітря для потужного крику.

— О, Боже! — вигукнув Трамп. — Жах. Це кінець мого президентства. Мене трахнули! — Потім продовжував. — Не має значення, в чому правда. Вони просто трахають тебе увесь час. Вони ніколи не знайдуть нічого. Вони просто прив'яжуть купу підставних людей, які ніколи з тобою не розмовляли.

Потім Трамп вилив усю свою отруту на Сешнса.

— Це твоя клята провина, — сказав він. — Ти слабак. Все це твоя провина.

Сешнс заперечив, що звинувачення його несправедливе.

— Якщо ви вважаєте, що це неправильно, я подаю у відставку, — сказав генеральний прокурор.

— Знаєш що, Джефе? — промовив Трамп. — Ти до біса правий. Подавай у клятву відставку!

Сешнс вибалушив очі. Він стримував сльози з усіх сил. У цей момент Макган, Пенс і Гант стежили за тим, як президент знищує генерального прокурора на їхніх очах. Віце-президент перервав:

— Дайте нам хвилинку, джентльмени, — попросив Пенс, поглянувши на Ганта і Макгана.

— Гарна ідея, — сказав Макган і піднявся, щоб вийти. Ні йому, ні Ганту не хотілося цього бачити.

Опинившись у безпеці за дверима Овального кабінету, Гант повернувся до Макгана, його рот широко відкрився. «О, Господи...» — промовив Гант зі своїм південним акцентом. Обидва могли й далі чути президентську тираду, що лунала з історичної кімнати, з якої вони щойно втекли. Розносячи Сешнса, Трамп казав: «Вважалося, що ви захищатимете мене», однак «дали мене скинути».

За кілька хвилин, після завершення приватної розмови з Трампом і Пенсом, Сешнс з'явився на порозі Овального кабінету, і Макган обійняв його за спину. «Не подавай у відставку, — сказав йому Макган. — Ти потрібен нам. Це все минеться. Я зателефоную тобі увечері. Не звільняйся».

Поки Сешнс прямував до виходу з Західного крила, Макган пробігся до офісу Рейнса Прібуса і встромив голову у двері.

— У мене погані новини, — поспіхом сказав він, розчервонілий і роздратований. — Сешнс щойно подав у відставку, а у нас з'явився спеціальний прокурор.

— Ні, — сказав перелякано Прібус. — Де Сешнс?

Голова адміністрації побіг слідом за Макганом і дістався Овального кабінету, де побачив Пенса. «Де Джеф?» — запитав Прібус віце-президента. Пенс підтвердив, що Сешнс подав у відставку і щойно пішов до виходу. Тоді Прібус помчав до паркінгу, сподіваючись перехопити генерального прокурора, перш ніж той поїде. Прібус усівся на заднє сидіння чорної автівки Сешнса і спитав:

— Що відбувається?

Принижений Сешнс відповів:

— Він не хоче бачити мене біля себе. Мені кінець. Я втомився від усього цього.

— Ти не можеш іти у відставку, — сказав Прібус. — Ми не можемо отримати фіаско з генеральним прокурором, спеціальним прокурором і з директором ФБР одночасно.

Прібус привів Сешнса до свого кабінету, де разом із Пенсом та іншими переконував генерального прокурора не йти у відставку негайно, а взяти певну паузу, щоб обдумати свої дії.

Трамп був насправді дуже переляканий. У Мюллері він побачив наполегливого й бездоганного супротивника. Серйозний, потайний, з високими моральними принципами, Мюллер був офіційним членом Республіканської партії, й у приватних розмовах міг педалювати принципи старої Республіканської партії щодо індивідуальної відповідальності за дії уряду. Однак його вважали аполітичним і поза всякою критикою через позитивну оцінку його служби в адміністраціях і Обама, і Джорджа Буша-молодшого.

Давній друг Мюллера Том Вілнер описував життєві уроки, отримані Мюллером у Школі Святого Павла в штаті Нью-Гемпшир, подібні до тих, які подавалися студентам в інших елітних підготовчих школах тих часів, у тому числі в Школі Сент-Олбан у Вашингтоні, альма-матер Вілнера: «Ви завжди віддаєте перевагу шляху важкої правди перед шляхом легкої брехні, — казав він. — Ви ніколи не зраджуєте своїм принципам. Ви робите те, що правильно, незважаючи на те, чого це коштує. Має значення лише честь, цілісність, вірність своїй сім'ї й своїм принципам. Ось такий Боб. Я жартую, що через свою прямоту він, як кістка в задньому проході. Він ніколи не переступить межу, роблячи те, що вважає неправильним чи виглядає підлабузницьким. Ніколи. Ніколи. Він занадто прямий».

Мюллер двадцять років витратив на переслідування босів злочинних угруповань, вбивць-гангстерів і наркобаронів у Бостоні, Сан-Франциско й Вашингтоні, перш ніж став директором ФБР 4 вересня 2001 року, рівно за тиждень до того, як терористи Усами бен Ладена організували найжахливішу атаку в історії США. Потім він очолював усю реорганізацію вищого національного слідчого агентства, що займалося б полюванням на терористів по всій земній кулі й запобіганням майбутнім замахам.

Непривітний і часто позбавлений гумору керівник, Мюллер був дуже вимогливим до своїх підлеглих у ФБР — і вибуховим, що іноді проявлялося. Він допитувався подробиці щодо кожного дюйму доказів, зібраних його слідчими, часто знаходячи прогалини в їхній роботі. Він також мав давню звичку приходити на роботу о шостій

ранку. На той час, коли агенти й детективи ФБР приходили до праці о 7:30 чи й о 8-й ранку, вони вже знаходили жовті наліпки з нотатками, залишені Мюллером на їхніх стільцях:

«Я прийшов — тебе нема. Де ти?»

«Знайди мене, коли прийдеш. Боб».

При тому Мюллер, «Джо П'ятниця»* зі своїм квадратним підборіддям, викликав глибоку довіру у колег. «Я пішов би за Бобом Мюллером по розжарених вуглинах, — сказав Чак Розенберг, його колишній прокурор. — І під час моєї роботи на Боба були моменти, коли я так і робив».

Франк Фільюцці, який працював з Мюллером як помічник директора з контррозвідки, зазначав, що Льюїс Фрі, керівник Бюро протягом восьми років до Мюллера, назвав свої мемуари «Мое ФБР». «Ці слова — це те, чого Мюллер ніколи не скаже, — заявив Фільюцці. — Радше він сказав би щось типу: “Я тимчасово піклуюся про ФБР. Це не моє ФБР. Це ФБР американського народу, і я начебто маю очолювати його певний час”».

Ліза Монако, керівник адміністрації Мюллера, пригадувала, що ніколи не допускала, щоб у його промовах з'являлося слово «Я». «Він буквально викреслював “Я” щоразу і заміняв його на “ми” чи “ФБР і його партнери”, — розповідала Монако. — Головний принцип — мова не йде про нього особисто. Я почала тримати у себе червоного олівця й викреслювати “Я”, щоб він не мусив робити це. Я просто не знала жодного “Я”, що могло б залишитись, потрапивши йому на очі».

У Білому домі по обіді того дня, коли відбулось призначення Мюллера, Трамп і його працівники билися над відповіддю. У них було дуже мало часу, перш ніж Міністерство юстиції зробить першу публічну заяву. Гікс з іншими помічниками гасали туди-сюди, поки президент редагував заяву. Вона набирала на своєму комп'ютері чернетку шрифтом 16-го кеглю; Трамп вносив корективи чорним маркером фірми «Sharpie». Вона мусила їх вносити, і так далі. Поки Гікс набирала одну версію, когорта інших радників стояла за її спиною, включно з Джаредом Кушнером, який робив позитивні ремарки стосовно того, що відбувається.

«Все чудово, — казав Кушнер своїм колегам. — Нам нема про що непокоїтись». Кушнер мав на увазі Спеціальний сенатський

* Детектив, вигаданий персонаж серіалу «Джо П'ятниця», що вперше з'явився в радіоефірі 3 червня 1949 року.

комітет з розвідувального розслідування втручання Росії. Він вважав, що з призначенням спеціального прокурора сенатське слідство стане неактуальним.

«Ви не розумієте, як усе це працює, — казав Кушнеру директор з комунікацій Майк Дубке. — Вони продовжуватимуть діяти одночасно. Це буде Мюллер, це буде слідство в Палаті представників, у Сенаті. Вони йдуть за вами».

Потім Дубке поглянув на Гікс. Вона довела свою лояльність Трампу у ролі прес-секретаря його кампанії й компаньйонки у подорожах. Дівчина була дуже тямуща, як на свої 28 років, особливо коли йшлося про вади Трампа й управління його настроєм. Однак Гікс була новачком у Вашингтоні, й Дубке побоювався, що вона виявиться наївною в плані деяких його звичаїв, особливо коли йшлося про розслідування. Зважаючи на тісні стосунки з президентом, вона була приречена на виклик у якості свідка. Дубке вважав, що їй потрібно найняти адвоката. Він не знав, що у неї вже був адвокат.

Джордж Конвей, дипломований і високо шанований консервативний адвокат, заливався слізьми радості, коли Трамп складав присягу президента. Давній республіканець, що працював над викриванням помилок Білла і Гіларі Клінтон у 1990-ті роки, відчув глибоке полегшення, коли марш Гіларі на Білий дім був зірваний. І він переживав особливий приплив гордості за свою дружину Келлієнн. Вона здобула, а в очах Джорджа — заслужила — величезну довіру за те, що привела Трампа до перемоги. Вона намагалася відточувати до ідеалу його популістські меседжі у зверненнях до широких кіл виборців, в тому числі членів профспілок робітничого класу, відриваючи їх від Демократичної партії й небідних вершків Республіканської та применшуючи сумніви стосовно Трампа. Вона була його активним бійцем, в будь-який час дня починаючи суперечки з членами команди, щоб начебто змити тривоги Трампа.

На урочистому банкеті в ніч перед інаугурацією Трамп активно дякував Конвей за щось більше, ніж просто відстоювання його інтересів перед супротивниками. Він називав її «моя Келлієнн» і навіть зображав поклін. «Вона виступить [на телебаченні] й знищить їх усіх, — казав Трамп. — Дякую, любя, дякую».

Коли Трамп оголосив розшук розумних і лояльних осіб, щоб заповнити сотні посад в уряді, його помічники запитували, чи погодиться чоловік Келлієнн, випускник Гарварду і Єльської школи права, на посаду голови відділу з громадянських справ Міністер-

ства юстиції. Джордж Конвей спочатку сподівався на призначення на посаду заступника міністра юстиції, однак усе ж сказав «так». Це була честь для нього. Проте, коли хаос у перші місяці почав охоплювати майже кожен хід Білого дому Трампа, у Конвея почали посилюватися сумніви щодо правильності рішення прийняти посаду, аж поки не переросли в небажання. Він зрозумів, що поступово відсуває вбік заповнення особистих фінансових декларацій, які вимагалися для формального призначення на посаду. Наприкінці квітня Рейчел Бренд, подруга з товариства «Федераліст» і колега, що також призначалася у Міністерство юстиції, запитала Конвея, чому він усе ще не подав своїх паперів. Конвей запевнив, що працює над цим.

Потім настало 9 травня. Трамп звільнив Комі. Наступного дня Конвей сидів у приймальні біля кабінету лікаря у Нью-Джерсі й читав газету *The Washington Post* на своєму iPad-і. Заголовок статті вгорі сторінки говорив: «Посеред гніву й нетерплячки Трампа». За допомогою цитат із тридцяти джерел з оточення Трампа повідомлялося про те, що він роздумував про лояльність Комі й розслідування щодо Росії, всупереч заяві Білого дому, що Трамп звільнив Комі через меморандум Розенштейна про його поведінку у слідстві проти Клінтон. Конвей відчув, що його рот розкривається все ширше з кожним новим рядком цієї статті.

«О, ні, — подумав Конвей. — Ні, ні, ні».

Якщо припустити, що це правдива історія, міркував він, Трамп з усією очевидністю намагався перешкодити розслідуванню Міністерства юстиції, що розгорталося навколо нього і його кампанії. «Якщо він робить це лише з цієї причини, наближається катастрофа», — подумав Конвей. Того вечора, 10 травня, Конвей відвіз одну зі своїх доньок до музичної зали початкової школи в Інглвуд, штат Нью-Джерсі, та сидів збоку, спостерігаючи за її грою на флейті. Поки його донька і її однокласники налаштовували інструменти, Конвей ніяк не міг зосередитися. Він намагався придумати, як делікатно відкараскатися від тієї посади в Міністерстві юстиції, яку в розмові з Сешнсом згадував як бажану. Він попередив дружину, що має серйозні сумніви. Келліенн була розчарована.

Протягом наступних днів Джордж усе розмірковував, що робити, і дійшов майже до точки кипіння. По обіді 17 травня, перетинаючи Медісон-авеню дорогою до свого офісу, Конвей затримався на кілька хвилин, щоб зателефонувати Бренд. Розумний адвокат і вельми шанована серед консерваторів, Бренд була висунута

Трампом на посаду заступника генерального прокурора й чекала на кінцеве голосування в Сенаті.

— Привіт, Рейчел, можемо трохи поговорити абсолютно приватно? — почав Конвей.

Вона запевнила, що буде уважною дорадницею стосовно будь-чого, про що він хоче поговорити.

— Мене страшенно тривожить, як діє ця адміністрація, — сказав Конвей. — Не впевнений, що зможу примиритися з усім цим.

Конвей частково очікував, що Бренд, позбавлена драматичних рис уродженка Середнього Заходу, підбадьорюватиме його. Він уявляв собі, як вона каже, що все, що він прочитав про Білий дім, гірше за реальність, і важливо, щоб він послужив своїй країні й своїй партії. Натомість зазвичай стоїчна Бренд зітхнула, показуючи, що й вона має певні поточні застереження.

— Я знаю, що ти відчуваєш. Я чула, що [Сенат] відклав голосування щодо мого призначення, — сказала Бренд. Вона пояснила свої змішані почуття. — Я люблю Міністерство юстиції. Це велика честь. Однак схоже, що це лише квіточки.

Друга половина дня у Нью-Йорку видалася дуже сонячною, і Конвей вийшов з офісу трохи раніше, щоб поїхати додому в Нью-Джерсі. Він їхав на північ по Генрі Гадсон Парквей, і коли повернув на «конюшинову пелюстку», щоб виїхати на міст Джорджа Вашингтона, почув новини радіо CBS із повідомленням: Розенштейн призначив спеціального прокурора для подальшого ведення слідства щодо Росії.

Конвей подумав про себе: «Так не піде». Як він міг обіймати високу посаду в Міністерстві юстиції, коли бос його дружини збирається розпочати війну з цим міністерством? Поки він доїхав до кінця мосту, рішення визріло. Він не піде до адміністрації Трампа. За кілька днів Джордж зателефонував Келлієнн. Він погодився, щоб його дружина вигадала якесь пояснення, аби зберегти свої стосунки з Трампом, — поки вони ще тривали.

У той самий час інша постать у Міністерстві юстиції готувалася на вихід. Після того, як Трамп розірвав його на шматки, Сешнс зібрав у кабінеті своїх радників, щоб скласти заяву про відставку. Він був розлючений тим, як президент повівся з ним. Наступного ранку, 18 травня, він передав підписану копію Трампу. «Зважаючи на нашу учорашню розмову і ваш запит я цим повідомляю про свою відставку», — говорилося в заяві. Трамп поклав заяву до кишені й запитав Сешнса, чи хотів би той продовжувати свою службу.

Сешнс сказав, що хотів би залишитися, і Трамп погодився, щоб він залишався генеральним прокурором. Вони потиснули руки, однак Сешнс не забрав назад свою заяву.

Залишити заяву про відставку в руках Трампа було помилкою. Коли Сешнс сказав Прібусу про це, голова адміністрації Білого дому зазначив: «Джефе, зажди хвильку. Міністерство юстиції має бути незалежним від президента. Ти розумієш, що ти щойно зробив? Ти фактично вручив президенту ошийника й надів його собі на шию. Так робити не можна. Треба забрати заяву назад».

Увесь день Трамп був у найжаченому настрої, починаючи з твіту, розміщеного о 6:39 ранку, в якому він висував необґрунтовані звинувачення проти демократів. «Попри всі незаконні дії, що мали місце в кампанії Клінтон і в адміністрації Обами, ніколи не призначався спеціальний прокурор [саме так!]» — писав президент, додаючи в наступному твіті, що розслідування щодо Росії стало «найбільшим полюванням на відьом щодо політика в американській історії!»

Трамп продовжував свої заяви про жертовність під час пообідньої прес-конференції, де, стоячи поряд із президентом Колумбії Хуаном Мануелем Сантосом, він стверджував: «Між моєю кампанією і мною не було ніяких таємних домовленостей, але я можу говорити лише про самого себе і росіян. Нуль».

Приблизно в ці самі часи Трамп казав Крісу Крісті: «Ти можеш вірити довбаному Розенштейну? Він призначив Мюллера. Чому він не міг все зробити сам? Тут нема що шукати. Я нічого не робив».

Крісті попередив Трампа про те, як слідство спеціального прокурора може закритися і зумовити нові небезпеки. «Ваша проблема в тому, що це розширюватиметься й розростатиметься, бо вони збираються знайти інші злочини, — сказав він. — Ви даєте прокурору й агенту ФБР достатньо часу, щоб вони знайшли злочин. Саме цим я займався все своє життя. Вони знайдуть його».

Дев'ятнадцятого травня Трамп вирушив у свою дебютну закордонну подорож, дев'ятиденний тур з відвіданням п'яти міст, що пролягав із Саудівської Аравії до Ізраїлю, звідти до Ватикану, до штаб-квартири НАТО і до Італії на саміт світових лідерів. Ставки були високі, особливо для темпераментного президента, чие знання закордонних справ було порівняно скупим. Однак поглинутий розвитком ситуації з Мюллером, Трамп був повністю неготовий. Коли президент і його команда вирушили з Об'єднаної бази в Ендрюс у дванадцятигодинний політ до Ріяда, газета *The New York*

Times вперше повідомила, що Трамп сказав провідним російським дипломатам під час зустрічі 10 травня в Овальному кабінеті: Комі був «дебілом», і звільняючи його, Трамп ослабив «сильний тиск через Росію».

Трамп спалахнув. Хоча історія в *Times* не натякала на прямий зв'язок зі спеціальним прокурором, Трамп сприйняв її, як сигнал, що він нині веде війну з власним Міністерством юстиції, й таємничі особи в уряді, що сприяють витоку інформації, намагаються допомогти слідчим. Президент сидів у передньому салоні літака й бурчав. Помічники тинялися туди-сюди, намагаючись заспокоїти його. Вони спробували сконцентрувати його на зустрічах у Саудівській Аравії й на ключовій промові, яку він планував виголосити перед десятками арабських лідерів. Залишалось ще багато приготувань, однак гнів Трампа не давав їх зробити. Він сидів з червоними очима протягом всього польоту через Атлантичний океан.

— Це полювання на відьом! — верещав Трамп. — Не можна призначати ніякого спеціального прокурора!

— Як вони отримали все це? — питав Трамп про *Times*. Потім зовсім нелогічно поскаржився, що вони деякі деталі подали неправильно, хоча знав, що це не так. — Це все підлаштовано. Джерел не існує

Наступного дня з'явився наступний блокбастер, який ще більше роздражнив лють і параною Трампа. *The Washington Post* повідомила 20 травня, що розслідування щодо Росії викрило старшого радника Білого дому, якого пізніше ідентифікували як Кушнера — «важливу для слідства особу, що мала власний інтерес». Це було перше свідчення того, що слідство сягнуло верхніх ешелонів адміністрації Трампа.

У Ріяді Трамп зупинився в «Рітц-Карлтон», величному пишному палаці-готелі, фасад якого з такої нагоди прикрасили на вечірній час величезним портретом Трампа. У президентському номері телевизор був налаштований на CNN International — канал, який подібно до національного каналу CNN постійно транслював щось про Трампа. Він поступово закипав гнівом, переглядаючи програми зі своїми помічниками. Однак, попри роздратування, Трамп-президент зміг провести перші кілька днів за кордоном без прикрих випадків. Справді, його промова до лідерів мусульманського світу з проханням виступити проти «ісламського екстремізму» і усунути «фанатичну загрозу» була сприйнята дуже позитивно. На диво, він якось утримався від твітів про розсліду-

вання щодо Росії, навіть попри погані настрої від екзекуцій, які здійснювалися над ним з кожної кабельної телевізійної панелі, на яку він дивився.

Двадцять другого травня Трамп зробив наступну зупинку у своїй подорожі, проводячи зустрічі у Єрусалимі й Віфлеємі з ізраїльськими та палестинськими лідерами без двох вищих радників — Беннона і Прібуса. Вони повернулися до Вашингтона на урядовому літаку Міністра торгівлі Вілбура Росса й залишилися у Білому домі. У них було завдання захистити президента від розслідування, що швидко набирало обертів. Вони мали організувати командний пункт для ведення війни.

Частина II

ПІДГОТОВКА ДО БИТВИ

Приземлившись у Тель-Авіві 22 травня 2017 року, Трамп крокував червоною доріжкою під тріумфальні звуки військового оркестру й обіцяв принести мир на Близький Схід. Він походив Старим містом Єрусалиму, відвідав Церкву Гробу Господнього, щоб віддати шану християнам, помолився біля Західної стіни, де поклав великого пальця на старовинні камені, надівши на голову ярмулку на знак солідарності з євреями. Протягом вечері з Прем'єр-міністром Біньяміном Нетаньягу Трамп змальовував широкі перспективи мирного плану між ізраїльтянами й палестинцями та проголошував нові підходи щодо приборкання Ірану. Його уста цілий день нашвидку вимовляли завчені слова про нескінченний конфлікт на Близькому Сході, а розум Трампа був зосереджений на тихому полюванні спеціального прокурора на хиби в його виборчій кампанії.

Помічники Трампа знали, що йому потрібен член команди «білих комірців», добре підготовлений для ведення захисту: із досвідом і правничою діяльністю, й політичною боротьби. Проблема була в тому, що більшість подібних професіоналів не хотіли його представляти. Пошук такого представника для Трампа став процесом хаотичного й болісного подолання перешкод, що ускладнювався конкуренцією серед прихильників, брехливими обіцянками й підсидженнями в його ж команді. Трамп не був до кінця впевненим стосовно своєї привабливості як клієнта й боявся особистого викриття, що негативно впливало на його роботу як президента і змушувало чинити перешкоди цьому слідству. Найвпливовіша людина у світі не могла знайти собі адвоката.

Двадцять другого травня Трамп, перебуваючи на Близькому Сході, зателефонував Марку Касовічу, пропонуючи тому стати його офіційним адвокатом. Касовіч тривалий час був «драконоборцем» президента, юристом, який багато років представляв

бізнес Трампа і його особисті справи, разом з рядом банкрутств і боротьбою за збереження його розлучення в секреті. Агресивний і хитрий, Касовіч вів і виграв важкі справи для Трампа. Він також представляв двох дітей Трампа — Іванку та Дональда-молодшого у справі про звинувачення їх у шахрайстві. Трамп довіряв цьому вуличному бійцеві й хотів, щоб той опинився в його команді якнайшвидше, хоча залишалася ще й потреба знайти адвокатів з особливим набором досвіду в залагодженні вашингтонських криз, чого ньюйоркцю Касовічу бракувало.

Касовіч погодився, однак невдовзі стикнувся із заколотом деяких його партнерів-юристів. Біловолосий, шістдесятичотирирічний сутяга створив вельми успішну фірму й згуртував навколо себе основних гравців з Волл-стріт, обіцяючи «відбілювання» їхніх фірм. Він був «рішалою», але його фірма «Kasowitz Torres» уже була вимазана зв'язком із кампанією Трампа 2016 року. Після того як Касовіч пригрозив *The New Times* неприємностями за їхнє повідомлення про звинувачення в сексуальних домаганнях на адресу тоді ще кандидата Трампа, деякі великі корпоративні клієнти, де ключовими юристами були жінки, висловили протест. Частина партнерів ліберального штибу були особисто приголомшені, коли Трамп виграв президентські перегони, однак їх приваблювали можливі фінансові вигоди від «консультування» президента.

Цей оптимізм юристів різко зник після 17 травня, коли Мюллер був призначений спеціальним прокурором для розслідування втручання у вибори й пошуку будь-яких зв'язків чи координації між Трампом або співробітниками його кампанії й ворожою іноземною державою. Партнери цілком усвідомлювали, що їхня частка у велетенських щорічних прибутках залежала від надзвичайних талантів Касовіча як «рішали», однак боялися, що фірма може зазнати серйозного удару, якщо Касовіч візьметься за абсолютно публічну роль захисника Трампа у слідстві Мюллера. Цей страх підживлювався тим фактом, що Касовіч, адвокат з комерційних питань, не мав юридичних навичок участі у веденні вашингтонських скандалів вищого рівня. Однак у Касовіча було дещо, чого не мав більше ніхто, навіть найстарші посадовці Білого дому: довіра Трампа.

Касовіч задумав створення «команди мрії» для захисту президента. Він і один із його партнерів — Майк Боув, п'ятдесятирічний син пожежника з консервативними поглядами, жорстким внутрішнім інстинктам якого Касовіч довіряв, взялися за пошук досвідченого юриста з питань врегулювання скандалів. Перші

кілька спроб залучити найкращих правників із непересічними здібностями закінчилися відмовами. Однак один узявся безкоштовно допомогти: Джон Дауд. 18 травня Боув перебував у своєму нью-йоркському офісі біля Таймс-сквер, коли отримав електронного листа від Дауда.

«Радий допомогти ДДжТ* тихцем з-за куліс... Я не впевнений, що йому потрібен адвокат, але не завадить мати це на оці й незалежно консультувати його. Я знаю Боббі Мюллера», — писав Дауд, приєднавши статтю з *New York Times*, де повідомлялося, що радники Трампа підштовхують його до наймання адвоката з округу Колумбія.

Боув сказав Дауду, що думав про це й обговорював зі своїм партнером. Початкова реакція досвідчених професіоналів на пропозицію Касовіча віщувала труднощі з залученням. Касовіч зателефонував Брендану Салівану, кращому з кращих в армії «білокомірцевих» кримінальних адвокатів; той погодився допомогти з деякими рекомендаціями, однак сказав Касовічу, що не може взяти собі Трампа за клієнта. 23 травня вибухнула новина, що Трамп найняв Касовіча. Наступного дня Дауд знову написав Боуву: «Чудові новини. Радий допомагати на безоплатній основі у будь-який час».

Дауд у свої сімдесят шість років був юридичною легендою, чії найкращі роки минули двадцять років тому. Колишній моряк, він служив у Військово-юридичній службі США й отримав звання капітана у В'єтнамській війні. Він прийшов до Міністерства юстиції, де у 1970-ті роки очолював ударні сили боротьби з організованою злочинністю, полюючи на найманих убивць і гангстерів. Боув і Дауд стали друзями, консультуючи один одного у справах, де представляли військових моряків, які потерпали від несправедливого ставлення з боку їхніх командирів. Обидва юристи прихильно ставилися один до одного й мали багато спільного, бо обидва були крутими ірландцями й наполегливими борцями за своїх клієнтів.

Боув вважав, що Дауд може надати серйозну підтримку юридичній команді Трампа. Дауд чудово знав внутрішні процеси в Міністерстві юстиції й мав численні контакти у Вашингтоні. 25 травня він ще раз надіслав до Боува електронного листа, яким повідомив, що прямує до Нью-Йорка потягом «Acela» для участі в заході, що проводитиметься в Музеї «Інтрепід» на Гудзоні, й запропонував зустрітися. Боув погодився зустрітися о четвертій

* Ініціали Дональда Джона Трампа.

пополудні для знайомства Дауда з Касовічем. Усі троє зібралися в його офісі. «Радий познайомитися, Джоне, — сказав Касовіч на прощання й додав, що у команді знайдеться для нього місце. — Майк повідомить тебе».

У ті вихідні перед Днем пам'яті, одразу після сьомої вечора в неділю, 28 травня, президент підняв бурю у твіттері, гнівно просторікуючи про висвітлення його проблем у новинах. Його особливо зачепила історія у *Washington Post* від 26 травня, яка ще досі не сходила з перших шпальт газет¹, де повідомлялося, що його зять Джаред Кушнер запропонував створити канал зворотного зв'язку з росіянами на період кампанії. Ця історія викликала численні коментарі в мас-медіа щодо того чи був це акт державної зради з боку Кушнера. Це робило зятя президента радіоактивним і залишало враження, що він став жертвою лінчувального натопу. Трамп відверто засудив витік зсередини Білого дому, назвавши його «сфабрикованою брехнею», і висловив переконання, що журналісти «вигадали» джерела, додавши: «#FakeNews — ворог!» Трампу потрібні були бійці, що захищали б його на телебаченні й винаходили легальні методи припинення розслідування, однак поруч із ним були лише Касовіч і Боув.

Трамп запросив на зустріч двох своїх довірених осіб: Корі Левандовскі й Боссі, його колишніх менеджера виборчої кампанії та заступника менеджера кампанії відповідно. Обидва чоловіки були політичними скандалістами того типу, який найбільше подобався Трампу, а Боссі ще й був вельми досвідчений у керуванні вашингтонськими скандалами, попрацювавши старшим слідчим фракції республіканців у Палаті представників часів президентства Клінтона й провівши розслідування Конгресу стосовно «Вайтвотер»^{*} та інших скандалів.

Трамп хотів дізнатися, чи зацікавлені Левандовскі й Боссі приєднатися до його адміністрації та взяти участь у діяльності «командного пункту». Ця пара вже зустрічалася з Рейнсом Прібусом і Стівом Бенноном щодо цієї пропозиції, й здавалося, що кожний задоволений рештою. Однак Трамп змінив свою думку. Він сказав Левандовскі й Боссі: «Я не хочу, хлопці, щоб ви йшли сюди й потім, коли я кожного звільнятиму, потрапили в ці жорна».

* Скандал 1990-х років навколо Вайтвотер Девелопмент Корпорейшн, пов'язаний з інвестуванням Білла і Гіларі Клінтон у нерухомість на землях річки Вайтвотер у штаті Арканзас.

Того самого дня Касовіч і Боув вирушили з Нью-Йорка до Бедмінстера, штат Нью-Джерсі, щоб зустрітися з Кушнером та Іванкою Трамп і поїхати разом із ними з президентського приватного гольф-клубу до Вашингтона. Сімейна пара була приголомшена історією з каналами зворотного зв'язку* і потребувала їхньої поради. Перш ніж приїхати до Бедмінстера, Касовіч повідомив інших про посилення своїх сумнівів стосовно подальшого перебування Кушнера у Білому домі й сказав, що Кушнер, напевно, буде змушений піти через ускладнення з налагодженими ним контактами з росіянами. Коли вони з Боувом приїхали, Кушнер почав скаржитися на пильний і постійний нагляд, стверджуючи, що історія в *Post* була неточною. Він раз по раз повторював, що росіяни просили його про таємний канал зв'язку, і був упевнений, що не робить нічого поганого. Кушнер та Іванка Трамп попросили Касовіча і Боува допомогти їм заспокоїти президента. Подружжя скаржилося, що Західне крило нагадувало цирк, дуже погано керований Прібусом і Бенноном.

Тимчасом Прібус і Беннон наполегливо працювали над тим, що, на їхню думку, президент вважав найважливішою опорою: над підготовкою для телевізійних виступів прес-секретаря, що вестиме захист Трампа. Вони мусили долати дефіцит робочих рук, оскільки Майк Дубке, що допомагав організовувати реакцію Білого дому на такі кризи, як звільнення Джеймса Комі, подав у відставку з посади директора з комунікацій всього лиш на третьому місяці своєї роботи.

Після Дня пам'яті Беннон зустрівся з Марком Коралло, досвідченим працівником Республіканської партії, якого радники Трампа без успіху намагалися прилучити до відділу комунікацій на початку діяльності його адміністрації. П'ятдесятидворічний Коралло був ветераном армії, згодом попрацював у Міністерстві юстиції часів адміністрації Джорджа Буша-молодшого, завдяки чому отримав базові знання про кримінальні розслідування, що могло дуже стати в пригоді. Він також «мав вигляд», якого Трамп вимагав для свого фронтмена: жиливий, стрункий, з коротко стриженим срібним волоссям і в строгому костюмі.

Коралло вважав Мюллера і Комі колишніми колегами. Він пояснював, що йому одразу сподобався Комі. Однак з часом Коралло, за його словами, почав бачити в Комі «лицемірного шахря». Він казав Беннону, що у Комі була звичка зневажливо переривати

* Із росіянами.

й засуджувати того, хто з ним не погоджувався. Комі докоряв людині, злегка заковчучи очі, що, за словами Коралло, означало: «Ви мене драгуєте. Ваш моральний компас збився з курсу».

— Я б не довіряв йому, якби міг подолати його майже двометровий зріст, — казав Коралло Беннону.

— О, як цікаво, — реагував Беннон. — Тож, ви повинні знати й Мюллера також.

— О, я люблю Боба, — з захопленням промовив Коралло. — Він уміє ходити по воді.

— Невже? — сказав Беннон.

— У моєму житті траплялося зовсім мало героїв, а [колишній генеральний прокурор] Джон Ешкрофт і Боб Мюллер очолюють їх перелік, — відповів Коралло. — Якщо вам потрібен спеціальний прокурор, нікого кращого за Боба Мюллера не знайдете. Якщо там нічого нема, то ви отримаєте звіт, що там нічого нема. Він ваш виграшний квиток.

Беннон і Прібус вирішили привести Коралло на зустріч із Трампом. Це була середина дня. «У мене немає краватки», — сказав здивований Коралло. В адміністрації Джорджа Буша-молодшого президентський графік був щільно спланований на тижні наперед, і ніхто не міг сподіватися на зустріч з ним, за винятком справді термінових справ, — і безумовно — не в робочий день без краватки на шиї. Однак ці формальності не мали для Трампа ніякого значення. Вони вийшли, спустилися в хол та до приватної їдальні президента, де працював телевізор, а Трамп перебирав стос паперів. Він тепло й дружньо привітав Коралло, і вони взялися до справи. Беннон пояснив Трампу, що Коралло добре знав Мюллера, і Трамп відреагував: «Я весь в увазі».

— Тут така справа, містере Президент, — сказав йому Коралло. — Якщо вам потрібен спеціальний прокурор, кращого ви не знайдете. Містере Президент, Джим Комі й Боб Мюллер, що б ви про них не думали, не найкращі друзі. Вони не конфліктують. А Боб Мюллер — найчесніша людина у місті. Ви повинні зрозуміти, цей хлопець — державний службовець із державних службовців. Його цікавлять лише факти. Він не займається політикою. Він не за вас і не проти вас, коли мова йде про закон. Він справді найчесніша людина з усіх, кого породила ця країна.

— Ой, не знаю, — промовив Трамп. — Все це... — обірвалася його фраза.

— Я вам не брешу, — сказав Коралло. — Я розумію, що можуть бути незручності. Однак я переконаний, що наприкінці, якщо

у вас нічого немає, ви отримаєте чисту медичну довідку. А якщо вона виходить від Роберта Мюллера, то є неспростовною.

Здавалося, Трампу сподобалася практична манера прямого висловлювання Коралло, однак це не переконало його, що Мюллеру можна довіряти. Трамп попросив його зайти ще раз пізніше того ж дня, щоб узяти участь у розмові про розслідування щодо Росії, і з цієї причини Коралло вперше зайшов до Овального кабінету. Від того, що він сидить навпроти столу «Резолют», по тілу бігали мурашки. Трамп вилаявся з приводу розслідування Мюллера, — як нечесно це було щодо нього, та яким зацькованим він відчувається, — однак Коралло думав: «Там сидів Рейган. Там сидів Ф.Д.Рузвельт. Там сидів Трумен. Айк* теж сидів там».

Коралло негайно порозумівся із юристами Трампа, особливо Боувом, ревним католиком, приблизно ровесником, що теж виріс у Нью-Йорку в робітничому середовищі. Коралло одразу погодився попрацювати для Касовіча й Боува як фахівець зі стратегічної комунікації в зовнішній юридичній команді президента. Він мав лише одну умову: «Я ніколи не казатиму нічого осудливого про Боба Мюллера. Я ніколи не нападатиму на нього особисто. Не збираюся цього робити. А якщо мене попросять про це, я виходжу з команди, і якщо хтось у команді нападатиме на нього особисто, я виходжу з команди».

Касовіч і Боув погодилися: вони ніколи не піддали б критиці цілісність чи мотивацію Мюллера.

І досі не маючи видатного вашингтонського адвоката, Трамп залишався вразливим. Він робив те, що робив у небезпечні моменти. Він гальмував. Трамп думав, що мусить бути якийсь спосіб зіграти на патріотизмі Мюллера й переконати його, що слідство треба швидко згорнути, бо воно зачіпає президента, тобто ослаблює Сполучені Штати в очах ворогів у всьому світі.

«Зустріньтесь з Мюллером. Маєте з ним зустрітись, — кілька разів наказував Трамп Касовічу й Боуву. — Скажіть йому, що це дійсно шкодить моїй здатності виконувати функції президента. З'ясуймо, що за цим стоїть. Можливо, ми зможемо просунутися вперед».

Це був класичний метод Трампа у вирішенні проблем. Він вважав, що може обговорювати пошуки виходу, розвиваючи особисті стосунки й працюючи над проблемою віч-на-віч. Коли Трамп діз-

* Айк Ейзенхауер.

нався, що Коралло знав Мюллера зі спільної роботи в Міністерстві юстиції, його настрої різко покращився. Трамп одразу попросив Коралло поговорити з Мюллером від його імені.

Очі Коралло розширилися від тривожного відчуття. Він подумав собі: «У жодному разі». Касовіч висловився проти цього.

«Це абсолютно ні до чого і юридично незаконно, — сказав Касовіч президенту. — Марк не адвокат».

Тоді президент згадав міністра оборони Джима Маттіса, який виділявся в адміністрації завдяки своїй репутації людини честі. Трамп вирішив, що, оскільки обидва були морськими піхотинцями, то Маттіс міг би викликати симпатію у Мюллера. Він наказав своїм юристам передати Мюллеру, що «генерал Маттіс бачить тут проблему».

Беннон і Прібус сходилися на тому, що у найближчому майбутньому найкраще триматися від Мюллера якнайдалі, але Боув дав їм пораду: не думайте, що зможете завжди тримати Трампа за повідець.

«Не знаю, чи ви рибалки, — казав їм Боув. — Часом необхідно відпустити волосінь. Ви ризикуєте тим, що волосінь лусне, якщо тягтимете її увесь час. Не можна її постійно намотувати. Не можна казати йому “ні” щоразу».

Як обличчя для публіки, юридична команда Трампа мала у своєму складі Джея Секулова, якого Трамп узяв на роботу наприкінці травня. Адвокат із глибокими зв'язками у консервативному істеблшменті Вашингтона, Секулов у віці шістдесяти років був старшим прокурором в Американському центрі закону і правосуддя, ведучим ток-шоу на радіо й давнім коментатором на каналах Fox News і Christian Broadcasting Network. Він також був близько знайомий із Шоном Ганіті, власником каналу Fox і другом Трампа. Президент був вражений телегенічністю Секулова та його швидкими реакціями. Він відчував, що солодкоголосий, метикований Секулов міг би додати довіри його захисту в мас-медіа і допомогти йому керувати політичними подіями.

На той час Дауд знайшов свій шлях до президентської команди й рекомендував також розглянути запрошення туди Тая Кобба, партнера компанії Hogan Lovells* і ветерана незалежних правничих розслідувань часів правління Клінтона. Дауд знав Кобба за його попередньою роботою в Міністерстві юстиції й спільною діяльністю з розслідування справи про інсайдерську торгівлю на

* Американско-британська юридична фірма.

Волл-Стріт. Кобба залучали для забезпечення представництва Трампа, однак його фірма відмовилася від цього переважно через надмірну токсичність Трампа як клієнта. Кобб погодився піти у відставку зі свого партнерства з повною пенсією й був прийнятий до Білого дому у ролі спеціального юридичного радника, а не одного з особистих адвокатів Трампа.

Проте Трампу все ще бракувало надійного вашингтонського адвоката з гучним іменем для своєї особистої команди захисників, людини з підтримкою у вигляді потужної компанії. У ході оголошеного авралу радники Трампа дісталися до Теда Олсона, А.Б. Кульвахауса-молодшого, Еммета Флада, Роберта Джуфрі, Пола Клементя й Дана Левіна. Усі вони послухалися поради Саллівана і сказали ввічливе «ні»².

Очікувалося, що Флад прийме запрошення команди президента й приєднається до неї, хоча й у ролі радника Білого дому. Під час телефонного дзвінка на початку червня Флад був подивований тим, що президентська команда планує відкрити офіс у Будинку Ейзенхауера, де Беннон збирається зробити «командний пункт». Його робота зсередини Білого дому і без того мала б неадекватний вигляд і для президента, і для його приватної команди, однак у Флада було ще й своє тривожне передчуття. «Це повне божевілля», — сказав він.

Боув гадав, що знайшов ідеального рекрута в особі Дена Левіна, інтелектуала-професіонала, який працював головою адміністрації у Мюллера у ФБР і в Міністерстві юстиції. Той також відхилив запрошення Мюллера приєднатися до його команди спеціального прокурора. При цьому Левін застеріг Мюллера від наймання агресивних прокурорів типу Ендрю Вайсмана, бо вважав, що вони можуть прагнути зняти скальп і «зробити» гучну справу, навіть якщо факти не обґрунтовуватимуть покарання. Левін не був прихильником Трампа, однак мав чітку думку про те, що навіть непопулярні люди заслуговують на захист. Однак фірма Левіна не хотіла мати Трампа за свого клієнта.

Для тих, хто «полював» на адвоката для президента, одним із найпомітніших претендентів, що вислизнув, був Райд Вайнгартен. Давній партнер фірми Steptoe & Johnson, Вайнгартен був легендою завдяки надприродній здатності під час судового процесу одночасно приваблювати на свою сторону журі, розвінчувати зіркових свідків уряду й здобувати відданих фанатів з-поміж тих прокурорів, у яких він виграв. Один із його клієнтів-мільярдерів, магнат казино в Лас-Вегасі Стів Вінн сказав

Трампу, що той мусить зустрітися з Вайнгартеном: «Він найкращий. Люблю цього хлопця».

Вайнгартен був давнім незалежним, соціально прогресивним і близьким другом Еріка Голдера, першого генерального прокурора у Президента Обами. Він сказав своїм рекрутерам, що сумнівається, чи може представляти Трампа. Урешті, він погодився поговорити з Трампом у червні, бо, як пояснив юрисконсульту Білого дому Дону Макгану, не знає, чи можна відмовлятися від президентського запрошення на зустріч.

Вайнгартен мав шарм простої людини й часом умів вдавати з себе жіночого спокусника, що надавало йому й президенту певної схожості, коли вони зустрілися в Овальному кабінеті. Як і з більшістю інших юристів, Трамп проглянув уже затасканий перелік запитань стосовно цього розслідування, і всі вони були легкими горішками для Вайнгартена, який за багато років зуби з'їв на посаді прокурора з корупції в державному управлінні. Трамп хотів знати: що збирався робити Мюллер? Що він шукав?

Пізніше Трамп сказав своїм наближеним, що був приголомшений відповіддю Вайнгартена: на цей момент Мюллер явно має копії податкових документів Трампа, найімовірніше, за останні п'ять чи навіть десять років. Такий основний запит зробив би будь-який прокурор щодо того, хто перебуває під слідством у зв'язку з потенційними конфліктами, пояснив юрист. Трамп також поставив Вайнгартену два запитання, які ставив останнім часом іншим адвокатам: чи може Трамп захистити від покарання членів своєї сім'ї? Чи може він обезпечити від покарання самого себе?

Вайнгартен відмовився описати свою зустріч із президентом. Однак Трамп сказав іншим, що Вайнгартен поінформував його про технічну можливість, але попередив, що цей юридично сумнівний підхід веде до політичного самогубства. Наприкінці зустрічі ці чоловіки попрощалися вельми дружньо, хоча й незграбно. Трамп усе ще не був до кінця впевнений, чи йому потрібен адвокат з кримінальних справ. Урешті, президент вважав, що не здійснив жодного злочину.

«Дякую, Рейде, — сказав президент. — Якщо я відчую проблеми, якщо учую грати, я вас покличу».

І адвокат пішов. Вайнгартен зустрівся з Макганом, щоб коротко обговорити свої посиденьки з Трампом. Як Макган переказав кільком своїм близьким колегам, досвідчений адвокат попередив його, що у того тепер є критично важливе завдання: не дозволяти президенту намагатися звільнити Мюллера. Хоча Вайнгартен

не погодився працювати на Трампа, президент раз по раз казав своїм поплічникам, як той йому сподобався, і згадував окремі деталі бесіди.

Зазвичай для ветерана адвокатської служби представлення інтересів президента стає престижною кульмінацією кар'єри. Однак не у випадку Трампа. Ці адвокати з прекрасними реноме розуміли, що багато фахівців, які мали зв'язки з Трампом, зрештою були викинуті й принижені. Він бачив у своїх адвокатах інструмент, щоб нагнути для його вигоди закон і захистити його самого, якщо його запідозрять чи ввіймають на незаконних діях. Крім того, тут стояло питання грошей. Ніхто з оточення Трампа не міг дати чіткої відповіді на питання, хто платитиме, а за Трампом тягнувся хвіст випадків, коли він узагалі не платив адвокатам чи будівельним підприємцям. Ба більше, Трамп мав репутацію особливо непіддатливого клієнта. Один адвокат, що відповів на пропозицію Трампа «ні», пояснив: «Це як бути капітаном “Титаніка” — “Поворот ліворуч. Поворот ліворуч”. — “Ні, ні, я йду прямо”».

Трамп дійшов до шаленства, коли Комі 8 червня прибув до Конгресу, щоб давати свідчення. Він не розумів, як людина, яку він вигнав місяць тому, може дискредитувати його в прайм-тайм на телебаченні. Адвокати Трампа почали вивчати, чи можна спілкування з Комі оголосити прерогативою президента*. Боув зробив деякі приготування, зателефонувавши Фладу, який відповів, що згоден дати деякі загальні поради щодо застосування принципу прерогативи президента. Флад сказав, що ніколи не застосовував його без попереднього проведення аналізу Офісом юрисконсульта Міністерства юстиції стосовно того, чи це може служити підставою, і без підготовки юридичного висновку. Боув подумав, що це виглядає ускладнено й забере багато часу. Комі мав давати свідчення за кілька днів. «Вибач, але це норма, — сказав Флад. — Це працює саме так».

Команда Трампа вирішила не блокувати виступ Комі перед Конгресом. Трамп стежив за слуханнями в прямому ефірі зі своєї їдальні за межами Овального кабінету в оточенні Касовіча, Боува, Секулова й інших помічників. Щосекунди він ставав усе роздратованішим, і навіть до завершення виступу Комі президент наказав Касовічу зібрати прес-конференцію того ж дня по обіді,

* Тобто в цьому випадку президент матиме право оголосити спілкування таємним і заборонити будь-які коментарі стосовно нього.

щоб спростувати все, що було сказано. Потім готова на все братва разом із президентом почала наговорювати Касовічу вирази, якими той шмагатиме Комі. У якийсь момент Трамп запропонував, щоб Касовіч зазначив, що Комі завжди був брехуном, однак його адвокати заперечили проти таких особистих нападок.

Як це часто траплялося, коли помічники стрімголов неслися задовольняти вимоги Трампа, Касовіч у результаті добряче попсував свою репутацію тодішньою телепоявою у Національному прес-клубі. Виступаючи з підготовленими ремарками, він неточно описав послідовність ключових подій, що привели до появи меморандуму Комі: коли Трамп просив, щоб справу Флінна «потихеньку спустили на гальмах». Помилка Касовіча можна було б уникнути, однак він мусив прокричати те, що вимагав його клієнт.

Радники Білого дому дійшли висновку, що Касовіч виглядав дурнем і погано підготованим. Як зазначив один досвідчений адвокат, якого попросили допомогти набрати юристів для Трампа: «Це було жахливо. Я дивився на це і думав: “Як можна просувати інтереси свого клієнта, кажучи такі дурниці?” Він не був готовий. Його відповіді були поганими».

Коли адвокати почали вибудовувати схему роботи з президентом, ставало все очевиднішим те, що Кушнер та Іванка Трамп становлять проблему. Ці діти входили та виходили зі стратегічних нарад щодо розслідування, особливо не заморочуючись такими дрібницями, як постукати у двері, і постійно цікавилися, що відбувається. Іванка могла зайти, сказати «привіт, татку», адвокати припиняли говорити про суть справи й просто ніяково посміхалися їй, чекаючи, поки піде. Вони з Кушнером відкрито обговорювали деталі розслідування з іншими співробітниками та з президентом, в особистих розмовах пропонуючи йому свої поради.

«Ці діти там постійно товклися, — пізніше пояснював Коралло. — Їхня присутність спричиняла дискомфорт, як і їхня манера обговорювати питання розслідування з іншими людьми в Білому домі, що робило усіх причетними». — І додав, що така динаміка «унеможлиблює нормальне функціонування Білого дому».

Беннон і Прібус ще у травні попереджали Касовіча й Боува про проблеми, які створюють донька і зять президента, працюючи у Білому домі саме в часи розслідування спеціального прокурора. Макган поділяв їхні тривоги. Однак діти хотіли бути частиною подій і намагалися перетягнути адвокатів на свій бік. Вони обвивалися довкола Дауда, і зрештою, він був блискавично завойований

Іванкою. Вона ніжно подякувала йому за приєднання до команди юристів, і зазначила, наскільки цінним це стане для її батька.

Інші при взаємодії з Іванкою доходили висновку, що вона розбещена принцеса, яка успадкувала найгірші риси свого батька: нарцисизм, легковажність і самозакоханість. «У віці дванадцяти років вона втручалася в розмови з топ-менеджерами компаній, і її тато казав їй, що вона найчарівніше створіння у світі, а її думку вельми цінують, — пояснював один працівник адміністрації. — Вона — продукт свого середовища».

Коли адвокати Трампа, члени його родини й бізнесу почали ретельно вивчати дані про кампанію Трампа в середині червня, то не знайшли жодних свідчень пов'язаності президента з будь-якою координацією чи співпрацею з росіянами. Однак вони знайшли такі свідчення стосовно Кушнера. Зять президента не оприлюднив у своїх обов'язкових урядових деклараціях усіх зустрічей з іноземними офіційними особами, а конкретно росіянами. У нього було понад сто особистих зустрічей чи телефонних дзвінків з представниками більш ніж двадцяти країн, і значна їх кількість припадала на період між обранням та інаугурацією Трампа. Вперше відмова вищого посадовця Білого дому надати інформацію про кожний свій іноземний контакт при подачі заявки на допуск до секретної інформації, стала серйозною проблемою і могла б знівелювати будь-чий шанси на отримання посади, але могла бути виправдана за наявності пом'якшувальних обставин. Повторна неспроможність повністю виправити помилку через розкриття всіх додаткових контактів, як це сталося у випадку з Кушнером, швидше за все, за нормальних обставин дискваліфікувала б цього посадовця як держслужбовця.

Кушнер тримав поруч за особистого представника відомого професійного адвоката-захисника Еббі Ловела. Ловел захищав багатьох поважних клієнтів, — можна згадати сенаторів Роберта Менендеса, звинуваченого у державній корупції, й Джона Едвардса, звинуваченого у фінансових махінаціях у виборчій кампанії, а також був головним юрисконсультом Демократичної партії у Палаті представників під час слухань про імпічмент проти Президента Клінтона. Хоча Ловел був демократом, він мав резюме такого ґтибу, що Трамп захотів доручити йому керівництво своїм власним юридичним захистом.

Тринадцятого червня Боув, Дауд, Секулов і Коралло зібралися у вашингтонському офісі фірми Касовіча, лише за два квартали від Білого дому, щоб обговорити проблему дітей. Секулов сфор-

мулював проблему, з якою вони збиралися боротися: «Чи повинні Джаред та Іванка перебувати у Білому домі?» Деякі адвокати з обережністю висловлювали свою позицію. Вони хотіли зберегти свої стосунки з президентом і розуміли, що якими б не були пропозиції Трампу стосовно його дітей, він поділиться ними з Кушнером та Іванкою, і ті «проїдуться по них асфальтоукладачем», як сформулював це один із радників.

Однак у стінах юридичного офісу Касовіча вони були відвертими один з одним щодо викликів, які виникають через членів президентської родини. Коралло сказав, що його тривожить те, що Кушнер може зробити всіх інших співробітників свідками у розслідуванні й що він не зможе використати президентські привілеї для захисту розмов, які той вів із ними. Коралло також доводив, що самі собою проблеми з проходженням Кушнером перевірки на благонадійність не дозволяють тому залишатися справжнім юристом у Білому домі. «Політики такі поганці», — сказав він. Боув зазначив, що юридична команда повинна принаймні підготуватися до того, що їхній відхід може стати неминучим. А Секулов погодився, що їм потрібно бути готовими обговорити всі за і проти з Трампом. «Підготуймо деякі моменти для розмови, якщо дійде до того, що ми муситимемо рекомендувати це», — сказав Секулов. Однак Дауд захистив Кушнера й Іванку, підкресливши, що вони — опора Трампа, і адвокатам не треба в це втручатися.

«Ми не збираємося ставати між членами родини», — сказав Дауд.

ЗАВАЖАЮЧИ ПРАВОСУДДЮ

Понеділок, 12 червня, був ритуальним днем, що мав приховати тривоги президента. Трамп скликав перше засідання свого Кабінету в повному складі, що нині згадується як сумнозвісна сесія, на якій посадовці уряду США по черзі присягали на вірність своєму господареві. «Від імені всіх керівних осіб навколо Вас, містере Президент, ми дякуємо за можливість і благословення, яке Ви дали нам на службу Вашій програмі й американському народові», — піднесено промовляв Рейнс Прібус. Однак жоден не зберігав вірності іншим в колі Дональда Трампа.

Підлабузництво Прібуса й решти не могло відвернути Трампа від прагнення покласти край розслідуванню спеціального прокурора. Того самого понеділка Прібус і Стів Беннон зустрілися з Крістофером Руді, повідомивши йому, що президент абсолютно серйозно розглядав негайне звільнення з посади Роберта Мюллера. Того вечора Руді сказав у програмі *NewsHour* на телеканалі PBS, що Трамп вагався, чи припиняти діяльність спеціального прокурора, і це одкровення глибоко вразило Вашингтон.

Мотивом Трампа для таких дій було його переконання, частково підживлюване аналізом його адвокатів, що Мюллер мав конфлікт інтересів. Мюллер гарячково будував свою команду, залучаючи досвідчених судових юристів із провідних фірм і жорстких федеральних прокурорів. До середини червня він знайшов тринадцять правників. До команди входили Аарон Зеблі, колишній голова адміністрації ФБР за директорства Мюллера, Джеймс Кворлс, колишній помічник спеціального прокурора у процесі щодо Вотергейту, Дженні Рі, колишня прокурорка і партнерка Мюллера у ВілмерГейл*, Майкл Дрібен, заступник міністра юстиції, відомий як один із провідних мислителів-юристів, а також Ендрю Вейсман,

* Глобальна юридична фірма.

славнозвісний прокурор у справі компанії «Enron»* і колишній голова відділу кримінального шахрайства Міністерства юстиції. Для участі в цьому історичному розслідуванні розглядалися ще багато кандидатур юристів, і Мюллер готувався залучити декого з них.

Адвокати Трампа ретельно вивчали біографії співробітників, найнятих Мюллером, і побачили певну структуру. Хоча Мюллер офіційно був членом Республіканської партії й на посаду директора ФБР призначався Джорджем Бушем-молодшим, серед юристів, що приєдналися до його команди, було багато демократів, і дехто з них давав гроші на виборчу кампанію Гіларі Клінтон 2016 року. Адвокати Трампа вважали також, що вдалим юридичним аргументом для того, щоб заборонити Мюллеру обіймати посаду спеціального прокурора, було те, що він зустрічався з Трампом за день до свого призначення, і президент вважав ту зустріч співбесідою щодо прийому на роботу. Мюллер міг дізнатися, що Трамп думав про співбесіду та чи вимагав він вірності від наступного керівника ФБР. У будь-якому разі, він міг бути свідком, у якого сформувався хибне уявлення про суть ключового предмета розслідування.

Марк Касовіч і Майк Боув поділилися цією інформацією з Трампом під час зборів його адвокатської команди, і той був у захваті. Це один-два удари — думав він. Команда спеціального прокурора була політично упередженою, а самого Мюллера можна дискваліфікувати з його посади головного слідчого. Особливе захоплення у президента викликала ідея конфлікту інтересів у Мюллера, бо між ними обома тоді відбувалось те, що він назвав «діловими переговорами». Мюллер колись належав до Національного гольф-клубу Трампа у Північній Вірджинії й намагався повернути собі частину членських внесків, коли переїхав до іншого штату. Адвокати Трампа спробували пояснити своєму клієнту, що це були не яскраво виражені конфлікти інтересів, однак президента неможливо було переконати. Він не переставав згадувати «ділові переговори» як фатальний прорахунок у призначенні Мюллера.

Даючи свідчення 13 червня перед Сенатським комітетом з бюджетних асигнувань¹, заступник генерального прокурора Род Розенштейн, який офіційно наглядав за розслідуванням спеціального прокурора, намагався пригасити побоювання, що наростали

* Американська енергетична компанія, що займалася махінаціями на енергетичному ринку. У 2001 році були оприлюднені матеріали про її зловживання, після чого вона поступово збанкрутувала.

у Вашингтоні стосовно того, що Трамп збирається припинити діяльність Мюллера. «Я не збираюся виконувати жодних наказів, якщо не вважаю їх законними й належними наказами, — сказав Розенштейн. І додав: — Спеціальний прокурор Мюллер може бути звільнений лише на основі вагомих доказів». Зауваження Розенштейна були спрямовані на підтвердження того, що Міністерство юстиції дотримуватиметься верховенства права, незалежно від імпульсивних наказів президента. Однак це не переконало Трампа облишити свої намагання.

Наступного дня, 14 червня, близько сьомої вечора газета *The Washington Post* повідомила, що Мюллер розширив своє розслідування щодо Росії, долучивши до нього перевірку того, чи не намагався Трамп заважати правосуддю. Сам Трамп тепер опинився під слідством, тобто сталося саме те, проти чого він виступав усю весну, й тиснув на свого директора ФБР і керівників розвідувальних органів, вимагаючи публічно заперечити це. Його адміністрація увійшла в неперервний сезон розслідувань, і це довело президента до шаленства. Приблизно в цей час він зателефонував Крісу Крісті.

— Може, мені слід звільнити Мюллера? — запитав Трамп губернатора штату Нью-Джерсі.

— Містере президент, якщо ви звільните Мюллера, отримаєте імпичмент, — відповів Крісті. — Так само, як за днем іде ніч, за цим настане імпичмент.

— Ти справді у це віриш? — запитав Трамп.

— Абсолютно переконаний у цьому, — відповів Крісті, стверджуючи, що навіть республіканці у Конгресі можуть голосувати за його імпичмент, якщо він звільнить спеціального прокурора. — Якщо у вас є хтось, хто підштовхує вас звільнити Мюллера і стверджує, що це якось розв'яже ваші проблеми, то знайте, що це лише примножить їх. Не робіть цього.

Близько десятої вечора 14 червня Трамп зателефонував Дону Макгану на мобільний. Він увесь аж кипів і прагнув дізнатися, чи справді розслідування обернулося проти нього, — а якщо так, то як це могло статися. Він наказав юрисконсульту Білого дому поговорити з Розенштейном і натиснути на заступника генерального прокурора. Той повинен усунути Мюллера через, як вважав президент, конфлікт інтересів.

«Маєш зробити це, — казав Трамп Макгану. — Ти повинен зателефонувати Роду».

Макган був вельми втомлений одержимістю Трампа стосовно конфліктів Мюллера, які він вважав безглуздими й малозначни-

ми. Він знову сказав президенту, що докази існування конфліктів були слабенькими, і його особисті адвокати повинні піднімати це питання, а не юрисконсульт Білого дому. Однак вночі, коли кожен кабельний новинний канал коментував новину про те, що Трамп став предметом кримінального розслідування, президент не міг раціонально мислити та сприймати як належне відповідь «ні».

«Я подивлюся, що можна зробити, — таку ухильну відповідь дав Макган своєму босу, щоб той поклав слухавку. Макган вимкнув телефон, хитаючи головою в такт думкам про необґрунтовані вимоги президента.

Наступного дня, 15 червня, настав момент святкування і для Трампа, і для Макгана. Офіційна церемонія вступу на посаду члена Верховного Суду Ніла Горсача була призначена на четвер на другу годину пополудні. Введення консерватора до Верховного Суду стало першим значним досягненням президентства Трампа, виконанням ключової обіцянки виборчої кампанії, а безпроблемне висунення Горсача значною мірою було зрежисоване Макганом.

Однак Трамп встав дуже рано й почав вихлюпувати свій гнів від злісного розслідування у твіттер. Декілька тижнів його адвокати намагалися відключити Трампа від твіттера, побоюючись, що його коментарі можуть створити йому ще більші юридичні проблеми. Касовіч закликав Трампа: «Досить посилати повідомлення у твіттер. Потрібно припинити обговорювати цю справу. Годі. Дайте нам спокійно робити свою роботу». Але вони, врешті, самі відмовилися впливати на його офіційне листування. «Вони притягли за вуха зв'язок із російською історією, знайшли нуль доказів, тож тепер вони взялися за перешкоджання правосуддю через вигадану історію. Гарно». — твітнув Трамп.

«Перед вами розгортається найбільше ПОЛЮВАННЯ НА ВІДЬОМ в американській політичній історії — його ведуть деякі дуже погані й суперечливі особи!» — написав він у наступному твіті.

Пізніше Макган казав підлеглим, що думав узагалі знехтувати церемонією, бо нервова телефонна розмова з Трампом уночі повністю вичерпала його. Однак він усе ж пішов, розуміючи, що вступ на посаду — це історія, і він був би божевільний, якби пропустив її. Керівники всіх трьох гілок влади зібралися разом на цю пишну церемонію й вітали Макгана як гордого батька.

У ті вихідні Трамп здійснив свою першу поїздку до Кемп-Девіда, знаменитого притулку для усамітнення президентів у горах Мериленду. Здавалося, що він був у доброму гуморі, коли сідав до

президентського гвинтокрила для двадцятихвилинного польоту, і Макган припустив, що Трамп відкинув свій безрозсудний план щодо Мюллера. Однак у суботу вранці, 17 червня, Трамп знову зателефонував Макгану на мобільний. Це були вихідні на День батька, Макган міцно спав удома й мав намір цілий день провести з сім'єю з нагоди дня народження його сина.

«Телефонуй Роду, — сказав Трамп Макгану. — Скажи Роду, що у Мюллера конфлікт інтересів, і він не може бути спеціальним прокурором».

Макган ляснув себе долонею по лобі. Ця ідея зовсім не померла.

«Мюллер повинен піти, — продовжував Трамп. — Перетелефонуй мені, коли зробиш це».

Це був переломний момент. Як потім Макган описував довіреним особам, це була серія «Комі II: сиквел». Він не хотів брати участі в ще одному обструкційному епізоді. У нього не було ані найменшого бажання дійсно телефонувати Розенштейну через побоювання, що той сприйме усе як директиву, і це може спонукати його до різких і незворотних кроків. Однак Макган не хотів і сперечатися з Трампом стосовно цієї ідеї. Замість цього він методично повторював: «Так, бос» і «Гаразд». Він був зовсім виснажений, втомлений від цього трампівського лайна. Він просто хотів кинути слухавку й обдумати вибір, який перед ним постав.

Макган поїхав зі своєї закритої резиденції поблизу Маунт-Вернон до Білого дому й почав збирати свої речі². Він відчував, що пора подавати у відставку. Він уявляв собі, як наступного разу, коли Трамп зателефонує, щоб перевірити, як виконані його накази, він скаже йому, що подає у відставку. Макган повідомив свою начальницю Енні Дональдсон, що подає заяву про відставку, однак без деталізації причин. Він особливо прагнув захистити її від потрапляння під цей потяг перешкоджання правосуддю, тож сказав їй, що Трамп вимагав від нього контактувати з Міністерством юстиції, щоб зробити те, чого він не хотів робити.

Потім Макган зателефонував Прібусу.

— Із мене досить, — сказав він голові адміністрації. — Я завантажив своє авто. В офісі нічого мого не залишилося. Я спакував усі свої речі. З мене досить.

— Ти про що? — спитав Прібус. — Чому з тебе досить? Що трапилося?

— Я втомився робити божевільні речі, про які просить мене президент, — сказав Макган, не бажаючи розвивати тему.

— Ти не звільняєшся, — сказав йому Прібус. — Ти не можеш звільнитися. Розслабся сьогодні, а завтра ми поговоримо, однак ти не подаєш у відставку. Ти не можеш зробити цього для адміністрації. Ти не можеш негайно звільнитися зі своєї посади тоді, коли особливо нам потрібен.

Потім Макган поговорив із Бенноном, який намагався відмовити його від звільнення, підкреслюючи, наскільки він був цінною людиною на займаній на той момент посаді.

— Уже суботній вечір, — казав Беннон Макгану. — Ти не можеш зараз нічого робити.

Трамп так і не зателефонував того вечора, тож запал Макгана пройшов з настанням ночі. Він неохоче погодився залишитися, але сказав Беннону, що подібний порядок потрібно змінювати.

— Ми мусимо знайти справжнього адвоката для цього, бо я не можу більше перебувати в усьому цьому лайні, — сказав Макган. — Це якесь гвалтування.

Трамп пізніше заявляв, що ніколи не просив Макгана допомогти йому «скинути» Мюллера, що суто технічно було правдою. Він не вживав слова «скинути». Однак Макгану було абсолютно зрозуміло, що Трамп від нього хотів.

У п'ятницю, 16 червня, оскільки Трамп був надто заклопотаний намаганнями прибрати Мюллера, його адвокати вперше зустрілися зі спеціальним прокурором. Це була зустріч, до якої Трамп постійно їх підштовхував ще відтоді, як у травні офіційно взяв на роботу Касовіча. У тимчасовому офісі Мюллера біля Юніон Стейшн Касовіч, Боув і Дауд відрекомендували себе. Мюллера супроводжували Кворлс і Зеблі. Невдовзі команда Трампа почала обговорювати «слона в порцеляновій крамниці» — новинні повідомлення, що Мюллер тепер веде розслідування щодо самого президента.

«Слухай, Бобе, я не знаю, чи ти ведеш розслідування щодо президента, — сказав Дауд. — Можливо, це попереднє слідство. Однак у нас є декілька думок стосовно того, чому ти не можеш вести це розслідування, не порушуючи правосуддя».

Боув пройшовся по законодавству, стаття за статтею, щодо широких конституційних повноважень президента звільняти будь-якого призначенця й вживати заходів щодо розслідувань. Мюллер уважно слухав. Його кам'яний вираз обличчя жодного разу не змінився. Адвокати сказали, що мають ще два застереження, по-перше, стосовно довіри до Комі як свідка, і по-друге, щодо конфліктів інтересів, пов'язаних із виконанням Мюллером

обов'язків спеціального прокурора. Вони запитали, чи хочуть прокурори отримати їхні юридичні аргументи у вигляді меморандуму. Ввічливо, але без усякого виразу, Мюллер сказав: «Будемо раді отримати будь-які подання, що у вас є».

Дауд сказав, що тривале розслідування завдасть Трампу шкоди.

— Ми маємо президента, який повинен керувати. Ми дамо вам усе, чого потребуєте. У відповідь я хочу рішення. Ми зробимо крок, і ви зробить крок.

— Ти знаєш мене, Джоне, — відповів Мюллер. — Я не допущу, щоб під моїми ногами росла трава*.

Мюллер на той момент перебував на посаді лише місяць і дав адвокатам Трампа зрозуміти, що його команді потрібно зробити ще багато роботи. За тиждень до того заступники Мюллера мали співбесіду з Ендрю Голдстейном, який став ключовим слідчим у справі про те, чи перешкоджав президент правосуддю. І перед, і після зустрічі з адвокатами Трампа команда Мюллера проводила стратегічні обговорення стосовно юридичної угоди з кіпрською владою, щоб отримати докази для обґрунтування обшуку сейфа, що належав Полу Манafortу, колишньому голові виборчої кампанії Трампа.

Хоча юридична команда Трампа являла собою об'єднаний фронт проти Мюллера, дехто підозрював, що існує таємничий ворог, який посилає на них стріли, цілячись у тих, хто провокує підозри стосовно Джареда Кушнера. Дев'ятнадцятого червня Коралло попередив своїх керівників, Касовіча й Боува, що того дня до нього звернулися журналісти з *The New York Times* за коментарями відносно твітів, які він розміщував 2016 року, критикуючи кандидатуру Трампа й зневажливо висловлюючись про Іванку Трамп і Кушнера, прийняття яких на роботу викликало сумніви у відданості Трампа «осушуванию боліт». Коралло вже фактично повідомив про ці твіти головним адвокатам Трампа перед тим, як його прийняли до юридичної команди, і вважав дивною та тривожною їхню появу в новинах.

Наступного дня, 20 червня, один клієнт сконтактував з адвокатом з фірми Касовіча, щоб попередити його, що репортер ProPublica** просив його підтвердити той факт, що Касовіч у недалекому минулому не займався справами фірми протягом тривало-

* Тобто «не зволікатиму».

** Громадська організація з штаб-квартирою в Нью-Йорку, займається журналістськими розслідуваннями.

го часу. ProPublica отримала приголомшливий комплект секретів, які були відомі лише жменьці пов'язаних із фірмою осіб, і серед них було припущення, що Касовіч боровся з алкоголізмом. Касовіч запідозрив, що хтось у його фірмі зрадник, але не знав, хто.

Двадцять першого червня Касовіч і Боув коротко поінформували Трампа щодо кількох нагальних питань, про які інші могли дізнаватися з потенційно проблемних електронних листів періоду виборчої кампанії, котрі могли бути переслані до Конгресу. Вони також описали перебіг першої зустрічі з Мюллером 16 червня, чого Трамп чекав із нетерпінням. Обидва адвокати казали, що передали його послання про те, що розслідування згущує хмари над президентом і є нечесним. Вони повідомили про зауваження Дауда, що це не може тривати нескінченно довго, і про запевнення Мюллера, що той не допустить, аби під його ногами росла трава.

Невдовзі після цього президент сказав: «Я хочу зустрітися з цим чуваком Даудом».

У середині червня Касовіч і Боув усе ще сподівалися найняти ще когось на роль провідного адвоката, що підтримував і Дауд. Однак у них нікого не було. Боув погодився привести Дауда якось по обіді для пізнього ланчу з президентом. Боуву подобався Дауд, він поважав його, однак ніколи не очікував, що той стане відповідати за представлення інтересів президента. Дауд зайшов у приймальню президента, відчуваючи душевний трепет. Тут були Трамп, Боув, Коралло і Джей Секулов. Чоловіки обмінялися словами ввічливості й влаштувалися в обідній залі, щоб насолоджуватися стейками, смаженою картоплею й дієтичною колою — одним із найулюбленіших меню Трампа. Президент запитав Дауда:

— То у вас дружні стосунки з цим хлопаком, Мюллером?

— Він з морської піхоти, як і я, — сказав Дауд. — Я можу звертатися до нього, містере президент. Я можу говорити з ним.

— Що, по-вашому, він робить? — запитав Трамп.

Дауд сказав президентові, що усе можна згорнути досить швидко.

— Думаю, я можу поговорити з Бобом Мюллером, щоб він завершив усе за кілька тижнів, — додав він.

Присутні пам'ятали дещо інший коментар Дауда. Дехто думав, що він скаже президенту, що зможе вирішити питання за кілька місяців. Дауд заперечив такі часові межі. Боув був приголомшений і поглянув спочатку на Коралло, а потім вирячився на Дауда. Пізніше він казав друзям: «Він обробляв президента».

Спочатку Трамп здавався скептичним.

— Ну, не знаю, — сказав він. — Ви певні?

— Так, сер, — відповів Дауд.

— Блискуче, просто блискуче, — відреагував президент.

Коралло здавалося, що для Дауда цей день «приніс звершення типу: “Так ось для чого я жив усе своє життя”. Це наче вінець творіння. “Я в Овальному кабінеті, і президент тепер мій клієнт”. Велика справа. Ось що, напевно, крутилося в голові Джона, і він вирішив узятися за це».

Касовіч і Боув намагалися переконати Трампа зберігати спокій і чекати, поки Мюллер почне діяти, однак ці спроби виявилися марними. Самопроголошений чемпіон з боксу в контраатакувальному стилі, Трамп використовував кожен платформу, що була в його розпорядженні, щоб відкрито засуджувати розслідування й виставляти себе жертвою непорядного «полювання на відьом». Президент спочатку дотримувався порад своїх адвокатів не нападати особисто на спеціального прокурора, однак щодня закликав членів своєї юридичної команди критикувати Мюллера як конфліктного, «брудного» і найнятого демократами.

Дедалі шаленіючи від висвітлення розслідування у пресі, Трамп одного дня записував своє щотижневе відеозвернення на непов'язану тему в залі для дипломатичних прийомів Білого дому, коли йому знадобилася допомога з-поза його обережної юридичної команди. Він віддав незвичайний наказ Кліфу Сімсу, одному з прес-секретарів, що допомагав у відеозаписі. «Я хочу, щоб ти написав щось найуїдливіше з усього, що ти колись писав про розслідування Мюллера, про це полювання на відьом, і до кінця дня приніс мені, щоб я записав це на відео», — сказав Трамп Сімсу.

Сімс прожогом метнувся до свого столу й швиденько надрукував десь із п'ятсот слів. Риторика була войовничою й змовницькою. «Це заколот», — визначав текст. Це виходило далеко за межі лексикону, який до того використовував Трамп, описуючи розслідування щодо Росії. Сімс сподівався, що ремарки президента не лише здеруть шкіру з Мюллера, але й згуртують прихильників на його захист. Його фантазія дійшла до того, що Мюллер і його прокурори нападають не на Трампа, а на виборців, які привели його на посаду, і намагаються змінити результати виборів. «І тут ми разом виступаємо проти тих, хто намагається делегітимізувати нашу перемогу», — йшлося в тексті.

Сімс знав, що його текст про «заколот» дещо зашкалює. Він показав його Гоуп Гікс, найкмітливішій інтерпретаторці інстинктів і наказів Трампа у Західному крилі.

— Це маячня божевільного, — сказала Гікс.

— Що ти хочеш, щоб я з цим зробив? — запитав Сімс.

— Ну, президент сказав тобі щось написати, — відповіла вона. — То покажи це йому.

Сімс знайшов Трампа за столом «Резолют» і подав йому текст.

— Я написав те, про що ви просили, — сказав Сімс. — Однак, якщо ви запишете це на відео, буде катастрофа.

Трамп прочитав і погодився.

— Ти правий, — сказав він. — Цього разу ми це не читатимемо, але тримай його при собі, якщо раптом ми захочемо це використати.

На цей раз Трамп проявив стриманість. Того дня він ще пам'ятав про пораду своїх адвокатів не нападати на Мюллера. Однак принаймні в глибині душі Трамп відчував, що текст Сімса був правильний, що це була спроба перевороту.

Розслідування Мюллера було не єдиним його клопотом у той період. Він також нервувався через розслідування щодо Росії, що тривало на Капітолійському пагорбі. Президент відчував деяку захищеність з боку Постійного спеціального комітету Палати представників з розвідки, оскільки його очолював вірний прихильник, конгресмен-республіканець Девін Нуньєс із Каліфорнії, однак зі Спеціальним комітетом з розвідки Сенату ситуація була зовсім інша. Голова цього комітету, сенатор Річард Бер з Північної Кароліни, був типовим республіканцем — представником істеблішменту без ніяких особливих зв'язків із Трампом. Бер небезпідставно вважав свій комітет неприхильним до жодної політичної партії та тісно співпрацював із головним демократом комітету сенатором Марком Ворнером із Вірджинії. Бер і Ворнер разом наполегливо говорили про втручання росіян у вибори, яке, як визначила розвідка, скеровувалося з Кремля з очевидною метою сприяти перемозі Трампа.

Трамп був абсолютно незахищений перед висновком розвідувальної спільноти про російське втручання. Він ненавидів кожного, хто міг подумати, що він переміг Гіларі Клінтон не завдяки лише самому собі, що ця перемога була в чомусь незаконною. Раптом у президента з'явилась ідея: він міг якось переконати Бера у своїй невинуватості, посилаючи йому стос видруканих новинних статей та інформаційних листків, які, на його думку, знімали з нього провину. Тож під час однієї з зустрічей із Макганом в Овальному кабінеті Трамп сказав юрисконсульту Білого дому, що хоче написати листа Бери й додати до нього вирізки з газет.

Макган знав, що це небезпечна ідея. Він сказав Трампу, що нерозумно буде надсилати такого листа. Якщо Бер сприйме такий лист, підписаний президентом, як принизливий чи навіть ворожий, це може створити загрозу не лише для розслідування щодо Росії, але й загального порядку денного адміністрації в Сенаті, включно з затвердженням федеральних суддів, що було найвищим пріоритетом і для Трампа, і для Макгана. Ба більше, все це не повинно мати вигляд, наче Бер сам не має прямого доступу до подібних фактів.

— Не можна цього робити, — сказав Макган президентові.

Трамп запропонував план В: замість нього цього листа підпише Макган.

— Надсилай листа, — сказав Трамп.

— Я не можу надіслати такого листа, сер, — відповів Макган. — У нас у цьому інші пріоритети.

У цей момент до Овального кабінету з призначеним візитом увійшов Кріс Крісті. Трамп запитав губернатора штату Нью-Джерсі, чи може він відсилати такого листа.

— Якщо Дон вважає, що це зашкодить вашій можливості отримувати затвердження суддів Сенатом, то відповідь «ні», — сказав Крісті Трампу. — Це значно важливіше, ніж те, що скаже якийсь задріпаний лист.

Макгану явно полегшало. Він так часто був у Білому домі єдиним голосом опору. Нарешті ще хтось підтримав його у відмові виконувати наказ президента.

Їхній демонстративний непослух розлютив Трампа.

— Ви обидва насміхаєтесь, — сказав президент Макгану і Крісті. — Гарзд, ідіть. Бувайте.

Вийшовши з Овального кабінету, Макган сказав Крісті:

— Хотів би я, щоб ти був під рукою увесь день.

— Чому так? — спитав Крісті.

— Бо тоді я не був би самотньою тичкою в домі, — незворушно відповів Макган.

The Wall Street Journal 21 червня опублікував статтю Елі Стоколс і Майкла Бендера³, де повідомлялося, що Білий дім «розколотий між двома групами старших радників» і що розширення слідства щодо Росії роздратовало Трампа й загостило боротьбу адміністрації з пошуку нового таланту. Ця стаття негативно вплинула на Беннона і Прібуса. Беннон був роздратований і наїхав на Гікс, репетуючи на колишню модель як биндюжник на свою шкапу. Він

кричав на неї на очах у Трампа, звинувачуючи у «зливанні» негативної історії до *Journal*. Вона пояснила, що її контакти були суто професійними: врешті, її робота полягає у спілкуванні з репортерами. Беннон фактично нападав на сім'ю президента. Жодний провідний співробітник Білого дому, за винятком Іванки Трамп і Джареда Кушнера, не мав триваліших чи глибших стосунків із президентом, ніж Гікс, до якої він ставився як до «сурогатної» доньки.

Наступного дня, 22 червня, Беннон, Гікс, Прібус і Шон Спайсер зібралися в кабінеті голови адміністрації. Гікс знала, що ніяк не зашкодила спілкуванням із *Journal* і очікувала, що Прібус і Спайсер захистять її. Однак цього не сталося.

— Ти місяцями бігала туди-сюди, працюючи на Іванку і Джареда, — казав Беннон Гікс. — Твоїм клієнтом є отой чоловік в Овальному кабінеті. — І додав: — Але ж ти не працюєш на президента. Ти забула, як тут опинилася.

Сидячи на іншому кінці довгого конференційного столу в кабінеті Прібуса й дивлячись у свій телефон, Беннон погрожував Гікс:

— Ось так. Я починаю війну. Ти не уявляєш, з ким зв'язалася. Я знищу тебе.

— Ти починаєш війну? — відповіла Гікс. — А що ти робив у біса останні три місяці? Ти тріпав язиком телефоном, вибовкуючи все всім.

Гікс була розлючена.

— Я не можу прийняти той факт, що моя порядність ставиться під сумнів вами трьома, — сказала вона Беннону, Прібусу й Спайсеру. — Я йду. Коли ви, хлопці, будете готові вибачитися переді мною, я повернуся, але зараз я йду.

Це був останній раз, коли Гікс розмовляла з Бенноном.

На початку червня Джордж Конвей нарешті відкараскався від пропозиції очолити судову колегію з цивільних прав у ролі помічника генерального прокурора. Увечері 24 червня він зіткнувся з президентом, якому вирішив не служити. Конвей і його дружина Келлієн опинилися серед інших гостей на весіллі Секретаря Казначейства Стіва Мнучина й шотландської актриси Луїзи Лінтон. Пишне святкування проходило в одному з найвеличніших місць Вашингтона — Меллон Одіторіум, історичній неокласичній будівлі, названій на честь колишнього секретаря Казначейства Ендрю Меллона. Віце-президент Пенс проводив офіційну церемонію, а гостями були всі, хто був хоч кимось

в адміністрації, разом з Президентом Трампом і першою леді Меланією Трамп.

Промовивши свої обітниці, містер і місіс Мнучин втекли на формальну фотосесію, а гості перейшли до коктейль-вечірки. Коли гості пригощалися закусками перед офіційною вечерею, Келліенн побачила неподалік Трампа, який щось розповідав невеликій групі людей, і вона запропонувала чоловікові підійти, щоб привітатися.

Трамп зустрів їх широкою посмішкою. Однак без усяких вступних слів ввічливості — жодних «О, радий бачити» чи «Як там діти?» — Трамп безцеремонно накинувся з потоком скарг і лайок про те, як погано повівся з ним Джефф Сешнс на посаді генерального прокурора. Він описував, як «жахливо» і «безумно» з боку Сешнса було відмовлятися від участі в розслідуванні щодо Росії. У якийсь спосіб Трамп переконав сам себе, що Джордж Конвей звільнився з Міністерства юстиції тому, що не хотів працювати з настільки жахливим слабаком, як Сешнс.

— Гей, я чув від декого, що правники в Міністерстві юстиції вважали, що він повинен відсторонитися, — сказав Джордж Конвей.

— Ні, ні, — відповів Трамп. Потім президент тицьнув пальцем у груди Конвею. — Ти розумний хлопець, раз не хочеш працювати на цього слабака. Дуже розумно!

Джордж Конвей непевно посміхнувся. Після кількох хвилин нападок Трампа на Сешнса подружжя Конвей попрощалося з президентом, пояснюючи, що інші теж хочуть поспілкуватися з ним, і час уже сідати за весільний стіл. Іронія в тому, що Сешнс, як очікувалося, мав сидіти за столом з Конвеями, однак так і не з'явився.

Конвеї зупинилися, щоб узяти напої, і поки стояли окремо від решти, Джордж Конвей похихотів над одновимірним мисленням президента. У президента сформувалася справжня манія щодо «слабака» Сешнса. Джордж розреготався, аж навіть зігнувся.

Однак наступного ранку Джордж Конвей відтворив у пам'яті ту пародію, якою став Дональд Дж. Трамп. У денному світлі він тепер бачив події минулого вечора як вельми тривожні. Він реготав над фіглярською поведінкою Трампа, як дитина. Він сміявся над ним, а не разом із ним. А об'єктом його насмішок був Президент Сполучених Штатів Америки.

ПРИХОВАННЯ

Трампу не терпілося побачитися з Володимиром Путіним. Так сильно, що під час передачі влади він перервав інтерв'ю з одним із кандидатів на посаду держсекретаря, щоб поглянути на Рейнса Прібуса й запитати: «Коли я зустрінуся з Путіним? Можна з ним зустрітися до церемонії інаугурації?» Радники Трампа сказали йому, що це, звичайно, ненормально. Президент США має спочатку зустрітися з союзниками по НАТО, перш ніж сісти за стіл з президентом Росії, супротивником, чії сили щойно незаконно втрутилися в американські вибори. Крім того, згідно з заведеним протоколом, президент-елект не повинен зустрічатися з закордонними партнерами, поки не вступить на посаду, з поваги до чинного президента. Однак Трамп навряд чи дуже поважав дипломатичний протокол. Він знав, чого хоче, і не хотів приймати жодних відмов. На тій же зустрічі він вкотре наполягав: «Коли, по-твоєму, я зможу зустрітися з Путіним?»

Трамп мусив чекати 168 днів свого президентства, доки цей великий момент настав. На той час вони з Путіним поспілкувалися телефоном кілька разів. Трамп любив хвалитися, що встановив особливий зв'язок із Путіним, бо вони мали вигляд «однодумців» у програмі «60 хвилин», де у них брали інтерв'ю окремо на непов'язані теми, причому це відбувалося в ефірі в одному й тому ж епізоді відомого шоу каналу CBS News. Однак вони ніколи не зустрічалися віч-на-віч аж до 7 липня 2017 року, коли Трамп і Путін опинилися один навпроти одного на Саміті «двадцятки» в компанії світових лідерів у Гамбурзі, Німеччина. «Для мене честь бути з вами», — сказав Трамп, вітаючи Путіна й засліплюючи його самовдоволеною посмішкою крутого боса, яку він тренував багато років у програмі *The Apprentice*.

«Ваша світлосте, містере Президент, — сказав Путін, бадьоро улещуючи людину, що особливо чутлива до такого. — Я мав із вами

телефонні розмови кілька разів з дуже важливих двосторонніх та міжнародних питань, однак телефонного спілкування ніколи не буває достатньо».

Обидва чоловіки міцно потиснули один одному руки. Брак теплоти стосунків вони компенсували демонстрацією якостей мачо. У супроводі державного секретаря Рекса Тіллерсона і російського міністра закордонних справ Сергія Лаврова Трамп і Путін розмовляли дві години й шістнадцять хвилин. Трамп підняв питання втручання Росії в президентські вибори 2016 року, однак, коли Путін заперечив будь-яку роль свого уряду у цьому, вони перейшли до інших тем. Путін переконував Трампа, що співробітники американської розвідки намагалися завдати шкоди стосункам між США й Росією неправдивими заявами про втручання. Росіяни заявили про чітке враження, що Трамп не вважає їх відповідальними. «Президент США сказав, що він почув чіткі запевнення від Президента Путіна в тому, що це неправда, і що він приймає ці запевнення», — сказав Лавров, підбиваючи підсумки зустрічі для репортерів. Трамп вважав Гамбург початком нової епохи дипломатії між Сполученими Штатами та Росією. Він відправив Тіллерсона сказати репортерам, що розмова тет-а-тет принесла «вельми чітке позитивне взаєморозуміння».

Та й сам Трамп, який носив у собі глибокі підозри щодо вірності посадовців з національної безпеки та розвідки й раніше вже звинувачував їх у витоку інформації про приватні розмови з іноземними лідерами¹ задля зіпсування його іміджу, вдався до надзвичайно розлогих описів, щоб приховати деталі свого спілкування з Путіним. Трамп особисто відібрав нотатки американського перекладача й наказав цьому лінгвісту не обговорювати того, що сталося, з іншими співробітниками своєї адміністрації.

У результаті вищі посадовці з розвідувальних агенцій та інших підрозділів уряду не отримали детального запису про те, що обговорювалося на зустрічі двох президентів, окрім резюме, переданого Тіллерсоном до мас-медіа. Єдиною подробицею, яку працівники адміністрації дізналися від перекладача, було те, що після заперечення Путіним будь-якого втручання Росії в американські вибори Трамп відреагував, сказавши: «Я вам вірю».

Що далі дивився Джон Бреннан репортаж про зустріч Трампа і Путіна, то сильніше закипала його кров. Як директор ЦРУ під час другого терміну Президента Обама, Бреннан з перших рук знав не лише про систематичні втручання Росії в американські вибори,

але й про анексію Путіним Криму і про його злочинне авторитарне правління.

«Коли я дивився, як містер Трамп прогинався під містера Путіна і казав, що для нього велика честь зустрітися з ним, з тим містером Путіним, який зашкодив одному з фундаментальних стовпів нашої демократії, нашій виборчій системі, який вдерся в Україну, анексував Крим, який придушив і репресував політичних опонентів у Росії та зумовив їхню смерть, і це лише частина злочинів, особи, яка опанувала мистецтво хитрування, я починаю вважати, що це була дуже, дуже погана тактика переговорів, і це не найгірша характеристика», — казав Бреннан професіоналам з національної безпеки, що за кілька тижнів зібралися на Форум з безпеки в Аспені.

Того дня в Гамбурзі Трамп прагнув іще довше побалакати з Путіним. Увечері 7 липня обидва були присутні на гала-вечірці, яку влаштувала канцлер Німеччини Ангела Меркель для лідерів країн «двадцятки» та їхніх пар. Всередині блискучого сучасного концертного залу Elbphilharmonie на березі річки Ельби президенти та прем'єр-міністри разом із чоловіками чи дружинами сиділи за бенкетним столом, накритим білою скатертиною. Путіна посадили поряд з Меланією Трамп, а Дональд Трамп боявся, що загубиться в метушні. Коли подали десерт, він устав зі свого місця поряд із прем'єр-міністром Японії Сіндзо Абе, щоб усістися на стілець біля Путіна. Трамп і Путін, об'єднані лише офіційним кремлівським перекладачем, розмовляли приблизно годину, поки інші лідери тинялися залом, приголомшені й спантеличені через їхню жваву бесіду. Вони розмовляли так довго, що виявилися мало не останніми з тих, хто покидав концерт-хол: Путін об 11:50, а Трамп об 11:54 вечора, набагато пізніше за господиню вечора фрау Меркель.

Залізне правило дипломатії полягає в тому, що однією з найважливіших складових у стосунках між двома будь-якими державами є особисті взаємини між їхніми лідерами. Франклін Д. Рузвельт мав Вінстона Черчилля. У Рональда Рейгана була Маргарет Тетчер. І на той момент президентства список іноземних лідерів, що претендували на те, щоб стати найближчими союзниками й друзями Трампа, був вельми довгим. В інтересах абсолютної більшості країн було стати друзями Сполучених Штатів, і уряди інших країн розраховували, що буде відносно легко здобути прихильність Трампа, підлещуючись і виявляючи повагу.

Абе приперся до Башти Трампа в період передачі влади для того, щоб здобути прихильність, і подарував Трампу ключку для

гольфу золотого кольору за 3755 доларів. Вони вдвох пройшли разом двадцять сім лунок на полі для гольфу у Флориді в лютому. Британська Прем'єр-міністр Тереза Мей прилетіла до Вашингтона вже на сьомий день перебування Трампа на посаді, сподіваючись зміцнити «особливі стосунки» між їхніми двома країнами. Вони навіть потиснули одне одному руки, коли прогулювалися колонадою Західного крила.

Однак перед очима у Трампа стояв лише Путін. Гідом у скеруванні цих квітучих стосунків був Тіллерсон. З усіх радників президента Тіллерсон знав Путіна найкраще, оскільки вів із ним переговори про російський експорт як керівник компанії Exxon, а потім як виконавчий директор цього енергетичного гіганта. Вперше вони зустрілися у 1990-ті роки і після того кілька разів сиділи один навпроти одного в пишному конференц-залі Кремля. Їхні стосунки були настільки близькі, що 2013 року, саме тоді, коли Путін принизив Трампа, відхиливши його запрошення на урочистості нагородження Міс Всесвіт у Москві, він особисто запросив Тіллерсона на святкування в Сочі, щоб показати досягнення Росії у перебудові курортного міста для майбутніх зимових Олімпійських ігор. Під час тієї літньої подорожі Путін запросив Тіллерсона на приватний ланч на борту своєї яхти. Доставлений у порт на путінському «мерседесі», Тіллерсон піднявся на борт та помітив, що його помічники залишилися на причалі, коли команда путінської яхти віддала швартові й відштовхнула її від причалу. Чорні канонерки розташувалися з боків яхти, коли вони випливали на глибші води Чорного моря. Поки вони обідали на свіжому повітрі, Путін конфіденційно сказав, що ненавидить Обаму. Він стверджував, що Обама брехав йому стосовно заяв про партнерство з Росією й, схоже, не міг прийняти чіткого рішення.

«Я махнув рукою на вашого президента, — сказав Путін Тіллерсону. — Я почекаю наступного президента і побачу, чи зможу примиритися з ним».

Тіллерсон знайшов спільну мову з Путіним, однак мав і особистий інтерес. Коли через чотири роки він став держсекретарем, то спробував використати свій широкий досвід спілкування з Путіним, щоб навчити Трампа. Він пояснював глибоке прагнення Путіна відновити велич Росії й довіру до неї, або принаймні надати їй ореолу країни, якої слід боятися, зокрема шляхом посилення партнерства з сильними світу цього, як-от Сполучені Штати. Він підкреслював, що Путін завжди прагне зберігати обличчя перед своїми громадянами. Він вказував на те, що кожен прихований

крок Путіна спрямований на те, щоб з'ясувати усі таємниці його ворогів.

«Єдине, що розуміє Путін — це правда і влада, — пояснював Тіллерсон Трампу. — Він прокладатиме шлях так далеко, як зможе, поки не здолає страхів. Остання річ, до якої він прагнув би, це його провал перед своїм населенням».

Тіллерсон підкреслював найважливішу ознаку, яку, на його думку, повинен був знати Трамп: дії Путіна можуть здаватися легкими та швидкими, але він грає у довготривалу гру, завжди продумуючи по кілька ходів наперед — на роки в майбутнє. Він вразив Трампа тим фактом, що Путін намагався дестабілізувати західні союзи й відновити співвідношення сил після Другої світової війни, щоб ослабити глобальний вплив Америки. Тіллерсон казав Трампу, що Путін «щоранку прокидається з запитанням: “Де в Америки є проблеми? Ідемо туди й робимо їх гострішими”». Він пояснював, що уряд Путіна винахідливий і запалює локальні пожежі по всьому світу, на що Сполучені Штати реагують вельми незграбно.

Допомагаючи Башару аль-Асаду в Сирії, Путін створював точку опори для Росії на Близькому Сході. У Північній Кореї Путін старався подружитися з Кім Чен Ином і заводити Сполученим Штатам консолідувати владу в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Путін анексував український Крим, сповнений рішучості довести, що матінка Росія — законний правитель на тих землях, і демонструючи шлях до цього на основі національної гордості.

Перед зустріччю Трампа з Пугіним у Гамбурзі Тіллерсон відвідав Москву у квітні 2017 року, щоб закласти основу для цієї зустрічі, і вів розмову з російським президентом у тому самому конференц-залі Кремля, де вони зустрічалися, коли Тіллерсон працював на Еххон. Зайшовши на бастіон Путіна, Тіллерсон спочатку вказав на його голову — «Інший капелюх», сказав він, а потім на груди — «Той самий чоловік».

«Да», — сказав Путін посміхаючись і киваючи на знак задоволення. Вони обговорювали суперечливі питання, серед яких не останнім було питання допомоги Кремля режиму Асада, що використовував російську військову силу для масових убивств цивільних. Тіллерсон також повідомив Путіну, що Сполучені Штати протидіятимуть російській агресії в Україні. Після повернення до Вашингтона Тіллерсон підказав Трампу, що ключем до успішного спілкування з Пугіним є витримка.

«Із Путіним ви мусите наполягати на своєму кожного дня, — пояснював Тіллерсон. — Він чекатиме, поки тиск не ослабне, а потім скористається своїми можливостями».

Трампа слухав Тіллерсона, однак для сторонніх спостерігачів він видавався зануреним у себе. Він не ставив запитань і не намагався підтримувати розмову. У нього з'явився лише один прямий коментар. Він заперечив, що Путін намагатиметься отримати вигоди від Сполучених Штатів.

«Насправді я не думаю, що Путін чинитиме саме так», — сказав Трамп.

Впевненість Трампа стосовно способів впоратися з Путіним радикально зміцнилася після їхньої зустрічі віч-на-віч 7 липня у Гамбурзі. Трамп вважав, що став експертом щодо Росії. Він налагодив стосунки. Роки переговорів Тіллерсона з Путіним і вивчення його ходів на шаховій дошці раптом стали непотрібними.

«У мене була двогодинна бесіда з Путіним, — казав Трамп Тіллерсону. — Це все, що мені потрібно знати... Я склав свою думку про все. Усе знаю».

Моральні принципи та досвід просування по службі навчили Тіллерсона поважати Верховного Головнокомандувача Америки. У цей момент він мусив зібрати всі свої набуті дипломатичні вміння, щоб сказати босу, що потрібна обережність, нагадати, що Путін має давній досвід витискання вигоди з усього, де він бачить шпарину. Путін був майстерним маніпулятором, колишнім агентом КДБ, навченим знаходити слабкі місця у своїх супротивників і використовувати їх. Однак Трамп відмахнувся від нього.

«Я на цьому краще знаюся, ніж ти», — сказав він.

Сьомого липня, поки Трамп був зосереджений у Німеччині на тому, щоб зробити з Путіна свого друга, його адвокати вдома у Сполучених Штатах мусили долати катастрофу у зв'язках із громадськістю, найбільшу з тих часів, коли Роберт Мюллер був призначений спеціальним прокурором. Протягом попередніх кількох тижнів адвокати, що представляли самого президента, його компанію, його виборчу кампанію і деяких членів сім'ї, переглянули стоси електронних листів з часів кампанії й періоду передачі влади, готуючись до подачі цих записів у комітети з розвідки Сенату і Палати представників, які розслідували російське втручання.

Адвокати виявили кореспонденцію, в якій припускалося, що росіяни мали спеціальний канал доступу до кампанії, а також що деякі особи, наближені до Трампа, знали, що Кремль намагався

допомогти своєму кандидату. Вони вирішили, що ці дані достатньо загрозові, щоб надійно продемонструвати брехню Трампа, однак не обов'язково створювали юридичну проблему.

«Будь-хто, у кого є хоч крихта мізків, розумів, що це політично вибуховий матеріал, хоча і юридично незастосовний, — згадував один з адвокатів, що переглядав ці матеріали. — Це гидке сміття».

Електронні листи свідчили, що Дональд Трамп-молодший радо і наївно зустрівся у Башті Трампа 2016 року з Наталією Весельницькою, російською адвокаткою, що мала зв'язки з Кремлем. У листуванні Роб Голдстоун, британський рекламний агент, що допомагав організувати цю зустріч, повідомляв, що росіяни пропонували «надати для кампанії Трампа деякі офіційні документи й інформацію, що інкримінувала б Гіларі її стосунки з росіянами, і була б дуже корисна вашому батькові. Зрозуміло, що це інформація дуже важлива та конфіденційна, але це частина підтримки містера Трампа з боку Росії та її уряду».

«Якщо це те, що ви кажете, мені це подобається», — написав Трамп-молодший в одному з електронних листів до Голдстоуна.

Джаред Кушнер на запрошення Трампа-молодшого взяв участь у зустрічі на двадцять п'ятому поверсі Башти Трампа 9 червня 2016 року разом із тодішнім головою кампанії Полом Манафортом.

Усі адвокати знали, що лишень вони нададуть ці записи Конгресу, демократи оприлюднять найшкідливіші деталі. Після місяців заяв Трампа про «відсутність таємних домовленостей» тут з'являється перша відома зустріч офіційних осіб кампанії Трампа і членів родини з росіяною. Це вело до вибуху повномасштабної кризи.

Адвокати Трампа Марк Касовіч і Майк Боув попередили президента про існування цих електронних листів 21 червня, однак пояснили, що, імовірно, вони не стануть відомі за межами їхнього кола адвокатів аж до осені, коли вони муситимуть постати перед комітетами Конгресу, де ведеться слідство щодо втручання Росії у вибори.

Гоуп Гікс також працювала, щоб допомогти мінімізувати негативні наслідки, однак президент відкинув поради свого директора з комунікацій. Як вона пізніше розповідала спеціальному прокурору², Гікс наприкінці червня зустрілася у Білому домі з Трампом, Кушнером та Іванкою. Кушнер намагався показати своєму тестю електронні листи, які Конгрес невдовзі має отримати, однак президент згорнув обговорення і сказав, що не хоче нічого знати про це. Потім, 29 червня, Гікс мала приватну розмову з Трампом, щоб окреслити йому свої побоювання стосовно політичної бурі, яку

могли підняти ці електронні листи. Він сказав їй, що не припускає їх витік, оскільки лише один адвокат мав із ними справу. Пізніше того ж дня під час наступної наради, на якій були присутні Кушнер та Іванка, Гікс сказала Трампу, що електронні листи були «насправді шкідливими», і коли їх оприлюднять, потік негативних новин буде лавиноподібним. Гікс запропонувала, щоб Трамп-молодший на випередження повідомив про існування цих електронних листів і коротко розповів про їхній зміст, аби послабити потужність бурі, однак Трамп знову повторив, що не хоче знати деталей, і наголосив, що не вірить у те, що ці електронні листи потраплять до рук преси.

Приблизно в той самий час адвокати Трампа, його виборчої кампанії та членів його родини намітили різні шляхи виходу з цієї історії. Адвокат Кушнера Еббі Ловел наполягав на тому, щоб один із них спочатку влаштував витік усієї історії дружнім новинним джерелам безпосередньо перед передачею матеріалів, щоб подати її героїв у вигідному світлі. Маючи репутацію одного з найкращих юристів у розв'язанні вашингтонських скандалів, Ловел вважав, що зустріч із російським адвокатом була принаймні дивною і свідчила про наївність команди Трампа. Однак він не вбачав її зв'язку зі змовою з росіянами. Одного разу Ловел відчув піднесення, коли опрацьовуючи докази, він знайшов електронні повідомлення, які показували, що Кушнер запізнився на зустріч та намагався піти раніше.

За версією Ловела, Трамп-молодший, Кушнер і Манафорт організували зустріч із якимись придуркуватими людьми, серед яких була і Весельницька, чого не повинні були робити, однак жодні питання при цьому не обговорювалися і ніяких наслідків це не зумовило. Кушнер раз по раз жартував, що заява демократів про те, що Трамп чи його радники могли змовитися з росіянами — безглузда, бо сама кампанія була настільки дезорганізована, що «ми не могли домовитися навіть із самими собою».

Ловел хотів, щоб Трамп-молодший узяв на себе відповідальність за організацію того збіговиська і «привласнив» цю історію. «Усі знали, що Еббі прагнув, щоб Дон-молодший переповів її, — казав один інсайдер, знайомий із планом. «Адвокати знали це. Ми всі про це говорили», — розповідав інший.

Ловел наказав адвокатам взятися за реалізацію плану з витком історії відповідному джерелу, як, наприклад, *The New York Times* чи *The Washington Post*, приблизно в той час, коли мала відбутись передача записів. Новий адвокат Трампа-молодшого Алан

Футерфас поважав Ловела і вважав цю ідею мудрим ходом. Однак Футерфас, якого найняли лише за тиждень до того, все ще вивчав факти тієї зустрічі й почувався непевно стосовно виходу на публіку до того, як дізнається, що насправді відбувалося. Тимчасом інший адвокат, який був ознайомлений частково з інформацією, втілював свій власний план.

Реджинальд «Редж» Браун представляв Манафорта в поточному розслідуванні Конгресу про втручання росіян у вибори, і того травня він надав кільком комітетам Конгресу відповіді на запитання щодо його клієнта. У письмових звітах Браун повідомив, що Манафорт не пригадував жодних зустрічей сам на сам із росіянами протягом кампанії. Однак у червні Брауна попередили інші адвокати, які мали доступ до електронних листів Кушнера, що Манафорт брав участь у таємній зустрічі й дав Конгресу неточну інформацію. Браун не хотів, щоб його клієнта звинуватили в брехні Конгресу, й зауважував можливість показати, що його клієнт був щирим і відвертим. Ветеран розслідувань у Конгресі, він не хотів, щоб його відкриття стало відомим і щоб його клієнта притягли до відповідальності за спробу щось приховати. Браун переговорив із Ловелом і отримав його згоду повідомити різні комітети про те, що Манафорт відвідав зустріч із росіянку. Повідомлення Брауна комітетам, передане телефоном приблизно 30 червня, перед самим закриттям Конгресу на парламентські канікули 4 липня, було добровільним зізнанням, що Манафорт узяв участь у тій зустрічі на запрошення Дональда Трампа-молодшого. Він взагалі не згадав про участь у збіговиську Кушнера.

Ні Організація Трампа, ні Трамп-молодший не знали, наскільки швидко світ повстане, щоб впасти на їхні голови. Слова Браунівського повідомлення Конгресу невдовзі долетіли до *The New York Times*, звідки 7 липня репортери почали телефонувати посадовцям Білого дому й адвокатам родини Трампа, кажучи, що у виданні планували описати таємничу зустріч з російською адвокаткою в Башті Трампа 2016 року. Трамп був на відстані чотирьох тисяч миль від своїх адвокатів у Вашингтоні й Нью-Йорку, а його помічники намагалися виграти трохи більше часу. Гікс запропонувала наступного ранку провести телефонну конференцію з репортерами *Times*. Однак ранок 8 липня настав і минув без дзвінка з Білого дому. А в цей час Трамп і його свита завантажувалися в Гамбурзі до президентського літака, щоб летіти додому до Вашингтона. Репортери *Times* звели разом перелік запитань і надіслали електронною поштою співробітникам Білого дому. Ті

обговорювали його на борту літака. Одразу стало зрозуміло, що в їхніх руках визріла криза.

Адвокати боялися цього потенційного кошмару публічного скандалу, але не чекали, що він виникне так відкрито і швидко, тож були заскочені зненацька. Особисті адвокати президента Марк Касовіч і Майк Боув ще навіть не встигли коротко поінформувати Трампа про цифрові знахідки. Вони працювали з дружнім до консервативних республіканців джерелом новин *Circa*, де також дещо знали про зустріч із росіянами. Боув і співробітник зі стратегічних комунікацій Марк Коралло сподівалися подати всю цю історію в зовсім іншому світлі, ніж намірявся Ловел. Вони сказали репортеру *Circa*, що російська адвокатка мала зв'язки з дослідницькою фірмою демократів і намагалася виставити кампанію Трампа в ідіотському світлі. Однак вони не змогли узгодити до тієї суботи з іншими адвокатами план роботи з мас-медіа.

Ловел, адвокат Кушнера, грав у теніс, коли його витяг із корту терміновий дзвінок. *Times* ось-ось мав опублікувати подробиці тієї зустрічі в Башті Трампа. Ловел переконував розширену юридичну команду ретельно відпрацювати саме цю історію й подати на своїх умовах, але дамбу прорвало, і ніхто вже не міг спинити цього потоку.

Коли *Times* обговорював зустріч у Башті Трампа, той, хто знав про неї найбільше і з перших рук, Трамп-молодший, був практично недоступним. Завзятий мандрівник, син президента, названий на його честь, який мав на той час тридцять дев'ять років, перебував у риболовному човні на озері десь на півночі штату Нью-Йорк. Мобільний зв'язок із ним був нестабільним, і багато хто намагався додзвонитися до нього, однак саме Гікс першою дістала Трампа-молодшого з набором текстів.

Трамп-молодший ще за тиждень до того ретельно переглянув електронні листи разом зі своїм адвокатом, передусім, щоб виробити стратегію спілкування з пресою, бо ці електронні листи, імовірно, мали потрапити до Конгресу. Трамп-молодший пояснив, що хоча він прагнув зустрітися з Весельницькою й сподівався дізнатися щось звинувачувальне про Клінтон, однак відчув, що ця зустріч була нікчемною. Він пригадував, що його дещо дратувало те, що Весельницька не надала ніяких справжніх свідчень, що пов'язували б Клінтон зі скандалом. Замість цього російська брюнетка-адвокатка більшість часу балакала про пропозицію, за якою російський уряд зніме заборону на всиновлення російських дітей американськими громадянами, якщо американський уряд скасує закон, що накладає санкції на провідних російських мільярдерів.

Це було серед особистих пріоритетів Путіна, і Весельницька кілька років лобювала скасування Закону Магніцького, яким вводилися санкції за так званим чорним списком порушників прав людини. Трамп-молодший пізніше згадував, що це були «втрачені 20 хвилин». Він зі своїми адвокатами розробив декілька версій заяв, що пояснювали б цю зустріч, коли настане час, і Трамп-молодший віддавав перевагу детальному поясненню: цілій сторінці опису, як дійшло до цієї зустрічі й що відбувалося.

Кушнер також переглянув з адвокатом свої електронні листи й тексти до дзвінка з *Times*. Він згадував про зустріч із Весельницькою як про абсолютно випадкову і неважливу. Коли Трамп-молодший вирушив порибалити, Кушнер та Іванка Трамп поверталися з Німеччини разом із президентом і спілкувалися з Гікс та помічником Кушнера з комунікацій Джошем Рафелем, щоб виробити стратегію реагування Кушнера на розслідування.

Ті, що були в Німеччині, знали, що оприлюднення даних про ту зустріч містило політичні й, можливо, юридичні небезпеки, а тому швидко погодили стратегію. Трамп-молодший мав надіслати заяву до *Times* для стримування скандалу. Його пояснення мало бути правдивим — разом з тим фактом, який вважався корисним, що пропозиція Весельницької про руйнівну інформацію щодо Клінтон не була реалізована — тож можна було не заперечувати цього, якщо впливуть усі подробиці чи копії електронних листів будуть оприлюднені, про можливість чого попереджали адвокати родини.

«Усе це, врешті, вилізе на публіку», — казав Футерфас тим, хто розмірковував, що робити. Він обстоював позицію Трампа-молодшого: не намагатися приховати, що росіяни запропонували непривабливу інформацію про Клінтон.

Від імені Трампа-молодшого був накиданий проект заяви, у якій відверто зазначалося, що один знайомий попросив його зустрітися з «особою, котра, як мені сказали, може мати інформацію, корисну для виборчої кампанії».

Однак, опинившись на борту президентського літака, Трамп змінив курс³. Пристосований для подорожей президента, типовий військовий Boeing 747 розділений на відсіки. Особистий відсік президента влаштований в передній частині фюзеляжу, недалеко від носа, а за ним ідуть відсіки з сидіннями для пасажирів згідно з їхніми рангами: вищі радники, потім інші співробітники, потім агенти секретної служби, далі гості — друзі чи члени Конгресу, і в

кінці мобільний пул з тринадцяти журналістів. Перші кілька годин польоту Трамп несамовито працював із Гікс у передньому відсіку, виробляючи стратегію стосовно каші, що заварювалася навколо кремлівської адвокатки. Інші помічники разом із прес-секретарем Білого дому Шоном Спайсером і його заступником Сарою Сандерс сиділи в основному відсіку для співробітників, відчуючи себе відрізнаними від подій, що насувалися.

Мікроменеджер від природи, Трамп прагнув мінімізувати те, що вважав катастрофічним публічним скандалом — для свого сина, але, переважно, для самого себе. Як це часто траплялося з Трампом, він не знав усіх подробиць, але знав, що те, що збирався сказати, не було правдою до кінця. Він просто намагався взяти під контроль щоденні заголовки в медіа й вижити.

«Ви всі думаєте, що у нього була певна головна стратегія, однак насправді він намагався вийти з кризи, що склалася на той момент, — розповідав один поважний радник. — Він думав собі: “Ці електронні листи не набудуть розголосу аж до осені”, а ми говоримо про цю історію зараз. Для нього це була вічність».

Тож Трамп узяв на себе відповідальність приховати правду. Гікс із літака вислала Трампу-молодшому ряд текстових повідомлень про те, що президент пропонує іншу тактику. Вони мають підкреслювати, що зустріч із Весельницькою стосувалася російської політики всиновлення, і на ній зовсім не йшлося про виборчу кампанію. В обговоренні з Кушнером і Гікс Трамп наполягав, щоб ця заява не зачіпала його кампанію, а замість цього зосередилася на примарних зв'язках між російською заборороною всиновлення й американським Законом Магніцького. Трамп-молодший висловив роздратування, що батько пропонує заяву, яка відсуває вбік елемент Клінтон, що є яскраво вираженим і проблематичним недоліком.

Оскільки президент і його помічники перебували аж за океаном, залишалася мало можливостей для скликання вдумливої, стратегічної наради з участю всіх сторін. Гікс продовжувала обговорювати з Трампом-молодшим текст, тоді як сам Трамп-молодший обговорював варіанти зі своїми адвокатами, з Футерфасом і головним юрисконсультом Організації Трампа Аланом Ґартеном. Ловел вів переговори з Кушнером та Іванкою Трамп. Інші помічники з Білого дому тримали зв'язок із Ґартеном. Однак президент був невмолимий. У передньому відсіку президентського літака Гікс вислухала диктат Трампа, набираючи чернетку, яку одночасно намагалася вдосконалити.

Останньої миті Трамп-молодший змусив Гікс додати наприкінці одне слово, стверджуючи, що вони «перш за все» обговорювали на тій зустрічі всиновлення⁴.

— Думаю, це також правильно, однак бос боїться, що це викличе зливу запитань, — писала Гікс Трампу-молодшому.

— Якщо цього там не буде, то виглядатиме так, наче я брешу, коли вони неминуче викопають щось, — відповідав Трамп-молодший.

Десь після пів на другу по обіді Гартен електронною поштою надіслав до *Times* заяву, приписану Трампу-молодшому, де нічого не було сказано про те, що президент особисто складав її.

«Це була коротка попередня зустріч⁵, — йшлося в заяві. — Я попросив Джареда й Пола приєднатися. Ми спочатку обговорювали програму всиновлення російських дітей, яка діяла і була популярною серед американських сімей декілька років тому і яка потім була припинена російським урядом. Але тоді не обговорювали теми кампанії, і ця зустріч не мала продовження. Знайомий попросив мене про зустріч, однак він не назвав попередньо імені людини, з якою я мав зустрітися».

Трамп-молодший, Ловел, Футерфас і Гартен почувалися загнаними в кут. Усі вони знали, що міститься в повному наборі електронних листів, і розуміли, що в кінцевому підсумку воно повернеться і вдарить не по Трампу-молодшому, а по загнаному в пастку самому президенту Трампу. Однак ніхто з них не міг відмовити президента на такій відстані. Тоді, коли особисті адвокати Трампа зважилися, вже було надто пізно. Після того як Гартен відправив заяву до *Times*, він надіслав копії президенту і його радникам. Боув намагався дотелефонуватися до Футерфаса ще з п'ятниці — він хотів отримати заяву Трампа-молодшого для публікації в *Circa*. Футерфас не прийняв дзвінка, сказавши, що перетелефонує о першій по обіді. Не перетелефонував. Близько другої години Боув вирушив до аеропорту Ла-Гвардія, щоб зустріти дружину, і отримав електронне повідомлення про те, що заява була відправлена до *Times* приблизно о 13:30. Страшенно роздратований, він відкрив і прочитав її. Боув розробив стратегію спілкування з пресою, що забезпечила б повніше пояснення тієї зустрічі, а тепер Трамп-молодший опублікував абсолютно інший опис. Він повернувся на дорогу і зателефонував Футерфасу на його мобільний.

— Алане, що в дідька коїться? — гаркнув Боув. — Наш клієнт — траханий президент Сполучених Штатів. Чому, чорт забирай, ти не зателефонував мені?

Футерфас намагався зберігати спокій серед усіх тих матюків.

— Я не міг як слід контролювати все це, Майку, — відповів він.

— У нас був план! — репетував Боув. — Ти повністю змішав з лайном наш план. Ти не перетелефонував мені. Що за паскудство?

Боув детальніше пояснив той план, який він, Касовіч, адвокат Джей Секулов і Марк Коралло запустили в дію днем раніше через *Circa*, щоб нейтралізувати небезпеку від електронних листів про зустріч у Башті Трампа. Розповідаючи, Боув проїхав усе шосе у Квінсі, той відтинок дороги, яким він уже їздив сотні разів. Але цього разу був настільки розлючений, що пропустив поворот на аеропорт.

Футерфас також був роздратований. Йому подобалося перебувати в цій ситуації не більше, ніж Боуву. Він ретельно дослідив зустріч у Башті Трампа й, фактично, тепер знав про неї більше, ніж будь-хто інший. Він коротко поінформував тих, хто знав менше, включно із Голдстоуном, британським публіцистом, який першим запропонував Трампу-молодшому провести цю зустріч.

Футерфас посміявся над стратегією Боува, яка, на його думку, не переконає жодного журналіста.

— Ви вигадали історію для мого клієнта? — запитав Футерфас Боува. — Коли ж ви збиралися повідомити мене про це?

— Ти, б..., так і не перетелефонував мені, — сказав Боув.

Футерфас відповів, що отримав наказ не телефонувати адвокатам президента. Боув вимагав зізнатися, хто таке сказав. Футерфас відповів, що не збирається цього видавати. Боув залишалося здогадуватись. Він забрав дружину, відвіз її на Сіті-Айленд пообідати на набережній і спробував заспокоїтись. Потім зателефонував Касовічу, щоб повідомити про все те лайно, у яке вляпався їхній клієнт без допомоги юрисконсульта. Касовіч зателефонував Трампу на його захищений номер у президентському літаку. Незадовго до третьої пополудні президент вперше звернувся за консультацією до власного адвоката. *Times* уже отримав неправдиву заяву, і адвокат президента мало що міг зробити, хіба що вислухати, як його клієнт описує стратегію. Версія подій за Трампом тепер була наче висічена на камені. *Times* опублікував цю історію ближче до вечора. Касовіч дістав згоду Трампа на заяву, яку збиралися відправити до *Circa*, де стверджувалося, що та зустріч виявилася спробою заманити кампанію Трампа в пастку, однак цей рядок розповіді був негайно перекритий повідомленням *Times* про зустріч членів родини Трампа з росіянами, які хотіли нашкодити Гіларі Клінтон і допомогти Трампу.

Ловел з тривогою читав цю історію онлайн. Заява, надіслана з борту президентського літака, в найкращому разі була страшен-

но брехливою. У ній був лише один позитивний момент. Ця розповідь зосереджувалася на ролі Трампа-молодшого, а не на провалі Кушнера з розкриттям усіх його іноземних контактів. Ловел дістав Кушнера телефоном на президентському літаку ближче до шостої вечора і переконував свого клієнта ухилитися від відповідей на майбутні запитання про зустріч у компанії Трампа-молодшого.

«Нехай усе це виллється на молодшого Дона, — казав Ловел Кушнеру. — Хай Дон-молодший розповідає про цю зустріч».

Близько восьмої вечора президентський літак торкнувся землі на Об'єднаній базі Ендрюс за межами Вашингтона. Члени родини Трампа і його радники виходили з літака в стані виснаження та тривоги. Вони розуміли, що шкоди вже завдано. Проблема, яку вони намагались стримати, ще більше виросла. Того вечора Коралло був у Масонському замку в Александрії, штат Вірджинія, милуючись феєрверком, коли на його мобільний зателефонувала розлючена Гікс.

Коралло пригадував, що Гікс запитала його:

— Що ви, хлопці, виробляєте? Що це за *Circa*?

За словами Коралло, він пояснив Гікс, що той план передати інформацію в *Circa* був затверджений адвокатами Трампа, і він вважав, що вони діяли від імені самого президента.

— Я домовилася з *The New York Times*, — передавав Коралло слова Гікс. — Тепер це все здиміло.

— Ти домовилася? — так, за словами Коралло, він відреагував на ці слова. — Ти працюєш на Білий дім. Ти працюєш на президента. Ти федеральний співробітник. Відколи ти займаєшся об'єднанням усього цього? — І додав: — Ти щойно стала свідком у федеральному розслідуванні, юна дамо. Час іти.

Гікс знала, що буде свідком у будь-якому разі, зважаючи на її наближеність до президента.

Наступного дня, 9 липня, напруга продовжувала зростати. Коралло отримав дзвінок із Білого дому. На протилежному кінці лінії були Трамп і Гікс. Звинувачення перекидалися туди-сюди, якщо вірити тому, як описував цю розмову Коралло.

— Хто уповноважив надсилання заяви від мого імені? — запитав Трамп.

Коралло пояснив, що ця заява, передана в *Circa*, була не від імені Трампа, а за підписом Коралло виходила від імені юридичної команди президента.

— Хлопці, ви добряче роздули всю цю історію, — сказав Трамп.

— Містере президент, історія б роздулася незалежно від цього, — відповів Коралло і додав: — Ми дійсно не можемо вести цю розмову без ваших адвокатів. Це не приватна розмова. Ви справді повинні долучити до неї своїх адвокатів. Кличте їх.

Потім Гікс сказала Коралло:

— Ви справді надто накрутили тут усе. У нас усе було вже заплановано. Проблема мала поступово щезнути.

— Та зустріч стосувалася всиновлення, — сказав Трамп, захищаючи заяву, яку він диктував своєму сину.

Коралло відчув клубок у горлі. Він обурився, що Гікс, схоже, лаяла його в присутності Трампа, і зрозумів, що вона проявляє той рівень дурості й чванливості, який свідчить про її непридатність до цієї роботи, якщо вона не здатна розгледіти небезпеку надання часткового пояснення. Тимчасом Гікс була добряче роздратована через останні стресові дні переконування у необхідності прозорості й правдивості при врегулюванні кризи, попри наполягання президента робити супротивне. Вона вважала, що заява в *Circa* абсолютно суперечила здоровому глузду. Замість гасіння вогню, на думку Гікс, Коралло і Касовіч доливали до нього бензину. Коралло знову нагадав, що з їхнього боку нерозумно продовжувати розмову без адвокатів на лінії, і всі поклали слухавки.

У той самий час репортери з усіх новинних агенцій видушували все зі своїх джерел, намагаючись дізнатися, що насправді зумовило ту зустріч у червні 2016 року. Особливий тиск у пошуку відповідей чинився на команду Трампа. У середині дня, 9 липня, декілька репортерів почули зі своїх джерел, що початковою метою тієї зустрічі було не всиновлення російських дітей, а пропозиція звинувачувальної інформації про Клінтон. У *Times* було достатньо джерел, щоб розговорити Трампа-молодшого, тож Гартен і Футерфас вирішили, що для їхнього клієнта найкраще було б оприлюднити правдиву розповідь, про яку вони не змогли домовитися напередодні. Тому Трамп-молодший оприлюднив заяву для *Times*, у якій пояснив, що зустрічався з Весельницькою на прохання спільного знайомого зі святкування конкурсу «Міс Всесвіт 2013», який його батько проводив у Москві.

«Після обміну люб'язностями, — казав Трамп-молодший, — ця жінка повідомила, що має інформацію про те, що окремі особи, пов'язані з Росією, фінансували Демократичний національний комітет і підтримували місіс Клінтон. Її твердження були сумнівні, неоднозначні й не мали ніякого сенсу. Вона не надала і навіть не за-

пропонувала жодних деталей чи інформації на підтвердження цих слів. Невдовзі стало ясно, що у неї немає змістовної інформації».

Трампа-молодший продовжував розповідати, що Весельницька повернула розмову на всиновлення російських дітей і Закон Магніцького. «Мені стало зрозуміло, що це була справжня мета нашої зустрічі та що заяви про потенційно корисну інформацію були лише приводом для зустрічі», — говорилося в заяві Трампа-молодшого.

Скасування Закону Магніцького від 2012 року, відносно мало відомого, було фактично одним із найбільших пріоритетів Путіна. Американське законодавство страшенно дратувало Пугіна, оскільки заморожувалися активи й обмежувалися подорожі групи впливових російських бізнесменів, на яких він покладався в питанні подовження своєї влади. У відповідь Путін зупинив всиновлення американцями російських дітей. Кожного разу, коли Путін піднімав питання всиновлення російських дітей, це була ознака його джихаду за відкликання американських санкцій. Однак коли Весельницька промовила слово «всиновлення» в розмові з Трампом-молодшим у Башті Трампа у червні 2016 року, це якось пролетіло повз його свідомість.

Всередині Західного крила панувало роздратування, оскільки співробітники усвідомили масштаби приховування. Уся історія лише погіршувалася. Вранці 11 липня Білий дім дізнався, що тепер *Times* має копію оригінального листування з Голдстоуном, який ініціював зустріч із Весельницькою, тобто те, про що Гікс попереджала президента, сталося. Трамп-молодший зазвичай був холоднокровним клієнтом, однак тепер його емоції зашкалювали, коливаючись десь між злістю на мас-медіа і розпачем. Він і його батько протягом трьох днів мусили дивитися новини, пов'язані з зустріччю, яку він погодився провести. Наближався наступний удар — четвертий день поспіль. Репортери та юристи пізніше жартували, що те, як президент і його помічники провалили історію зустрічі в Башті Трампа, може стати навчальним прикладом на магістерському семінарі про ведення кризових комунікацій. Після тривалого перебування в тіні своєї суперзіркової молодшої сестри, яку батько відкрито підтримував, Трамп-молодший опинився на перших ролях у цій кампанії, а оприлюднення матеріалів про зустріч у Башті Трампа зробило його відповідальним перед батьком.

Трамп-молодший і його адвокати, причому всі — з Нью-Йорка, вирішили якнайшвидше зібратися на нараду з президентом, який перебував у приватних апартаментах резиденції Білого дому, а та-

кож з кількома іншими адвокатами й радниками. Це була швидкоплинна нарада. Син мусив пояснити Трампу неприємні новини, які мали вибухнути у справі про клятві електронні листи. Президент слухав уважно, лише одного разу перервавши оповідь гмиканням. «Мені справді дуже шкода, тату», — сказав Трамп-молодший.

Трамп прямо висловився, що не радий такій ситуації, однак не визнав, що саме він викликав значну частину проблем, продиктувавши неправдиву заяву. «Це клята метушня, — сказав Трамп. — Вона заважає моєму плану дій. Це підриває все, що я намагаюся робити».

Потім президент, його син і їхні радники обговорили питання, чи варто оприлюднювати всі електронні листи, чи лише частину. Трамп-молодший і його адвокати пропонували оприлюднити всі.

— Зрештою все одно станеться витік, — сказав Трамп-молодший.

— До біса, — наказав президент. — Публікуйте всі.

Коли Трамп поклав слухавку десь одразу після десятої ранку, він написав твіт на захист сина, щоб про це знав увесь світ: «Більшість політиків пішла б на таку зустріч, як та, яку відвідав Дон-молодший, щоб отримати інформацію про опонента. Це політика!»

Тимчасом Трамп-молодший завантажив зображення всіх шістнадцяти електронних листів між ним, Голдстоуном, Кушнером і Манафортом про зустріч із Весельницькою в червні 2016 року.⁷ Об одинадцятій ранку Трамп-молодший опублікував їх у Твіттері. Він обійшов *Times*.

Трамп був розлючений тією метушнею, що вирувала останні чотири дні. Під час зустрічі в Білому домі з деякими радниками, за словами Коралло, Трамп знову критикував його, тепер звинувачуючи в деталях витоку електронних листів до *Times*, що Коралло заперечував.

— Ти що, один із тих «Ніколи за Трампа»? — запитав президент свого радника з юридичних комунікацій.

— Містере президент, я голосував за вас. Я підтримував вас, — відповів Коралло. — Але це не означає, що я збираюся погодитися з усім, що ви робите, хоча й служу вам. Ви можете звільнити мене будь-якої миті.

Коралло був розбитий. Якимось чином він став невдахою. Він шукав виходу, і знайшов його через тиждень. 19 липня Трамп напав на Генерального Прокурора Джеффа Сешнса⁸, піддаючи сумніву лояльність його заступника Роба Розенштейна, і зневажливо відгукнувся про розслідування Мюллера під час інтерв'ю з Пітером

Бейкером, Майклом Шмідтом і Меггі Габерман з *Times*. Це інтерв'ю було поворотним пунктом у ставленні Коралло до Трампа. Він вважав Сешнса, Розенштейна і Мюллера порядними державними службовцями, які не заслуговують приниження. Трамп зробив його роботу неможливою. Коралло зателефонував Боуву.

— Із мене годі, — сказав він.

— Так, — відповів Боув. — Цілком згоден.

Коралло звільнився з юридичної команди, не отримавши напуття у вигляді президентського твіту з подякою за службу.

За кулісами тихе внутрішнє розслідування Міністерством юстиції обставин проведення слідства щодо електронних листів Клінтон виявило неузгодженості на зразок мильної опери між парою офіцерів ФБР. Це відкриття назавжди заплямувало слідство Мюллера. Хоча позашлюбні стосунки тих двох посадовців і необережне листування мали місце задовго до призначення Мюллера, їхнє позірне політичне упередження проти Трампа при запуску розслідування його кампанії було використано для збезчечення всієї справи. 27 липня головний інспектор Майкл Горовіц зібрав групу вищих посадовців Міністерства юстиції й ФБР, щоб ознайомити їх із текстами листування між старшим інспектором контррозвідки Пітером Стржоком і адвокаткою ФБР Лізою Пейдж. Їхнє листування показало, що дехто у ФБР сподівався запобігти обранню Трампа на посаду президента. Пізніше Стржок почав працювати в команді Мюллера. ФБР негайно усунуло його від роботи на підставі тих неприємних текстів.

Трамп усе ще не знав усіх деталей цього листування, однак він і його союзники у Конгресі вже почали нападати на команду Мюллера як на політично ангажованих демократів, що намагаються підірвати його президентство. За межами секретної кімнати для нарад у командному центрі Міністерства юстиції, де головний інспектор коротко ознайомив усіх із цими текстами, Розенштейн відтягнув Мюллера вбік у вестибюлі, щоб вибачитися. Він почувався ніяково, що національний герой зазнав нападок з боку президента і законодавців, чії уявлення про державну службу визначалися телебаченням і Твіттером. Він знав, що ці листи, ставши публічними, лише заважатимуть роботі Мюллера.

«Мені дуже прикро, що я втягнув тебе в оце все», — сказав Розенштейн.

Мюллер відмахнувся. «Я завжди шкодував би, якби не погодився зробити це», — відповів він.

УРАЖЕНА ГІДНІСТЬ

Не існує більш священного місця для військових, ніж кімната 2E924 в Пентагоні. Позбавлена вікон і схожа на сейф кімната для нарад, де регулярно збираються члени Об'єднаного комітету начальників штабів, щоб боротися з засекреченими проблемами. Найчастіше вона згадується як «Танк». Ця назва походить від попереднього місця, де в часи Другої світової війни збиралися начальники штабів, — у підвалі федерального будинку на Конститьюшн-авеню у Вашингтоні, де відвідувачі мусили пройти через простий арковий портал з оголеними дротами, що створювало враження входу в танк. На відміну від командних центрів, які показані в голлівудських трилерах, «Танк» у Пентагоні нагадує зал для засідань невеликої корпорації, декорований у стилі середини минулого століття, разом з полірованим столом із золотистого дуба й обтягнутими шкірою кріслами на коліщатках. Ця кімната, насичена історією, відома також як Золота кімната за її товсте килимове покриття і пишні порт'єри.

Офіцери в мундирах сприймають «Танк» радше як церкву. У її стінах командувачі відчувають глибоку шану й велич драматичних рішень, прийнятих тут. Сидіти за її столом — велика честь. За цією кімнатою стежать чотиризіркові генерали*, а не цивільні призначенці президента, і вона є безпечним місцем для відвертого обговорення без перешкод з боку політичних драм сьогодення. «Танк» призначений для серйозних обговорень військової тактики. Саме тут вирішуються питання війни та миру, і тут Об'єднаний комітет начальників штабів вирішує посилати молодих чоловіків і жінок на смерть.

На одній зі стін поряд з американським прапором і банерами родів військ чітко виділяється картина *The Peacemakers* («Миро-

* Еквівалент генерала армії.

творці»), на якій зображена історична зустріч президента і його трьох командувачів: стратегічне засідання Громадянської війни 1865 року з Президентом Авраамом Лінкольном, генерал-лейтенантом Улісом С. Грантом, генерал-майором Вільямом Текумсе Шерманом і контр-адміралом Девідом Діксоном Портером. Через сто п'ятдесят два роки після того, як Лінкольн виробив план порятунку Союзу, радники Президента Трампа організували його вторгнення в «Танк» для збереження світового порядку. Зустріч у «Танку» 20 липня 2017 року була багато разів задокументована, і найдокладніший опис можна знайти у книзі «*Fear*»* Вудворда, однак інші описи розкривають ширшу картину того моменту й ефект «холодного душу», вилитою ворожими коментарями Трампа на національних лідерів оборони та державної безпеки.

Міністр оборони Джим Маттіс, голова Національної економічної ради Гері Кон і держсекретар Рекс Тіллерсон були вкрай стривожені за шість місяців дії адміністрації Трампа, намагаючись закрити діри в знаннях президента про історію і про союзи, укладені внаслідок Другої світової війни, що служили основою сили Америки у світі. Трамп розчаровував вірних друзів, руйнуючи стосунки з західними демократіями як нічого не варті, ставлячи під сумнів цінність НАТО та водночас культивує зв'язки з Росією й авторитарними режимами. Він прагнув розірвати торговельні відносини, щоб більше витиснути з партнерів, обстоював виведення військ не лише з активних зон воєнних дій, наприклад, з Афганістану, але й зі стратегічних локацій, зокрема з Південної Кореї, де збройні сили США допомагали зберігати мир, і при цьому скаржився, що військова присутність по всьому світу — це розтрата мільярдів доларів.

Трамп вибудував свій неортодоксальний погляд на світ під спрощеним гаслом «Америка передусім», однак Маттіс, Тіллерсон і Кон непокоїлися тим, що його пропозиції поспішні, погано продумані й становлять небезпеку для Америки як супердержави. Вони також відчували, що багато імпульсивних ідей Трампа вкупі з постійними труднощами відстоювання президентом інтересів США за кордоном походили з браку знань про історію США, та навіть про карту світу. Кон довірливо повідомив колегам, що його приголомшили численні прогалини в розумінні Трампом світових проблем. Щоб провести плідну нараду з ним, як вважало це тріо,

* Боб Вудворд. Страх: Трамп у Білому домі / переклад з англ. Зорини Тіммерман, Ольги Розумної. — Yakaboo Publishing, 2018. — 400 с.

необхідно закласти у Трампа базові знання та розуміння. Тому 20 липня Маттіс запросив Трампа в «Танк» для того, що він, Тіллерсон і Кон ретельно організували як спеціально розроблений навчальний курс про ситуацію у світі й закордонні інтереси Америки.

Було оголошено, що ця нарада присвячена Афганістану, оскільки Трамп якраз активно розробляв довготермінову стратегію для завдання поразки Ісламській державі, однак насправді ця сесія мала бути обережним уроком із реалізації американської влади, на якому президент був учнем. Організатори вважали це коригувальним курсом для навчання Трампа і надання йому певних основ аналізу світу.

«Танк» був обраний як майданчик, бо Трамп був вражений цією кімнатою, коли вперше відвідав її у січні 2017 року, кажучи своїм радникам, що вона крута і класична, залишок від попередньої епохи. Він був у захваті від усвідомлення, що він, Дональд Трамп, сидить у тій самій кімнаті, де головнокомандувачі до нього склали свої воєнні плани. Якби вона не була на протилежному боці річки Потомак у Вірджинії й досить далеко від Білого дому, Трамп із задоволенням проводив би всі наради з національної безпеки саме тут.

Близько десятої ранку 20 липня, спекотного літнього четверга, Трамп прибув до Пентагона. Він вийшов зі свого кортежу, пройшов коридором з портретами колишніх голів Об'єданого комітету начальників штабів і увійшов до «Танку». Офіцери в мундирах привітали свого головнокомандувача. Голова Об'єданого комітету начальників штабів генерал Джозеф Данфорд сів на почесне місце посередині столу, бо це була його кімната, а Трамп усівся на чолі столу обличчям до екрана проектора. Маттіс і щойно затверджений заступник міністра оборони Патрік Шенаган сіли ліворуч від президента, а віце-президент Пенс і Тіллерсон — праворуч. Далі вздовж столу сиділи керівники родів військ, а також Кон і секретар Казначейства Стівен Мнучин. Стів Беннон сидів у зовнішньому колі крісел разом з іншими співробітниками, розташувавшись прямо за спиною у Маттіса й на лінії прямого погляду Трампа.

На одному кінці кімнати, навпроти Трампа, на стіні висів матовий екран для демонстрації слайдів, а інший пересувний екран показував карти різних частин світу. Маттіс, Кон і Тіллерсон з помічниками вирішили використати карти, графіки й діаграми, щоб повчити президента, сподіваючись не дуже втомити його. На своїх регулярних розвідувальних брифінгах Трамп жадібно поглинав глазуровані нагетси та намагався вгадати імена тих, кого впізна-

вав, чи гарячі точки, відомі йому з новин, однак не читав друкованих матеріалів і не мав терпіння слухати лекції. Тому доповідачі ходили навколо столу «Резолют» і показували Трампу карти й діаграми, малюнки й відео, а також «вбивчу графіку», як її назвав директор ЦРУ Майк Помпео. Вони виявили, що одним із надійних способів привернути увагу Трампа було згадати десь у тексті його ім'я. «Це наше завдання, так?»¹ Подати матеріал таким чином, щоб він якнайкраще зрозумів ту інформацію, яку ми намагаємося йому донести», — сказав Помпео.

Маттіс відкрив нараду в «Танку» 20 липня показом слайдів, розбавлених діаграмами й картами та помічених численними знаками долара. Маттіс взяв на озброєння стратегію використання термінів, які у нетерплячого президента, вихованого на торгівлі нерухомістю, викликали б відчуття цінності американських інвестицій за кордоном. Він хотів пояснити, чому американські збройні сили розміщені в настільки великій кількості регіонів і чому безпека Америки висить на складній павутині торговельних угод, союзів і баз по всій земній кулі. Зазвичай згадку про торгівлю вважають недоречною в розмові про національну безпеку, однак Трамп, на відміну від попередніх президентів, прямо прив'язував торговельні угоди й договори з іноземними країнами до загальної динаміки влади. Для Трампа економічна потуга Америки була частиною її військової сили. Якщо інша країна введе мита на американські товари, вважав він, це призведе до втрати переваг і авторитету Сполучених Штатів, а отже, до зняття захисного щита, який створюють збройні сили США. Вступна фраза забликала на екрані, встановлюючи загальний тон: «Повоєнний міжнародний порядок на основі правил є найбільшим даром найвеличнішого покоління». Потім Маттіс двадцять хвилин присвятив силі альянсу НАТО для стабілізації Європи й підтримання безпеки Сполучених Штатів. Беннон думав про себе: «Недобре. Трампу не сподобається вся ця балаканина». Та інтернаціоналістська мова, яку використовував Маттіс, була спусковим гачком для Трампа.

«Ой, лихо, він може до біса здуріти, — думав Беннон. — Якщо зараз встати й направити пістолет прямо в Трампа, він і то не зможе вимовити “повоєнний міжнародний порядок за встановленими правилами”. Він просто думає зовсім інакше».

Протягом наступних дев'яноста хвилин Маттіс, Тіллерсон і Кон по черзі намагалися окреслювати свої тези, демонструючи карти й діаграми. Вони показували, де розташовані війська США, військові бази, пункти ЦРУ й посольства, пояснювали, як таке розташуван-

ня запобігає загрозам з боку терористичних груп, ядерним ударам і дестабілізаційним ворожим діям в Афганістані, Ірані, Іраку, на Корейському півострові й у Сирії. Кон протягом двадцяти хвилин говорив про цінність вільної торгівлі з американськими союзниками, підкреслюючи, що спільна дія всіх торговельних угод в загальній структурі зміцнює економічну і національну безпеку США.

Трампу явно надокучили шкільні прийоми, і з'явилася алергічна реакція на динаміку висловлювань його радників, які все те розповідали. Нездатність утримувати увагу тривалий час змушувала його раз по раз переривати урок. Він чув, як радник промовляв слово чи фразу і чіплявся за неї, щоб вставити щось своє. Наприклад, слово «база» навело його на думку сказати, наскільки «божевільним»* і «тупим» було рішення платити за бази в деяких країнах.

Перша скарга Трампа стосувалася повторення того, про що він уже казав своїм радникам з національної безпеки кількома місяцями раніше: Південна Корея повинна заплатити 10 мільярдів доларів за систему оборони, яку Сполучені Штати побудували для них. Ця система була призначена для того, щоб збивати будь-які балістичні ракети близького і середнього радіуса дії, запущені з Північної Кореї, щоб захищати Південну Корею й американські війська, розташовані там. Однак Трамп стверджував, що Південна Корея повинна заплатити за це, пропонуючи, щоб його адміністрація вивела війська США з того регіону або виставила рахунок Південній Кореї за її захист.

«Ми повинні змусити їх платити ренту, — сказав Трамп про Південну Корею. — Ми повинні змусити їх платити за наших солдатів. Ми повинні робити гроші з усього».

Трамп сказав, що американські війська й оборонні системи в Південній Кореї не підвищили безпеку американців². Він заявив, що може усунути ядерну загрозу на півострові, просто уклавши договір з північнокорейським диктатором Кім Чен Ином. «Це питання спілкування лідера з лідером. Чоловіка з чоловіком. Мене з Кімом», — сказав він.

Далі Трамп почав пояснювати, що і від НАТО мало користі. Американські генерали дозволили, щоб союзницьким країнам усе сходило з рук, казав він, і вони заборгували Сполученим Штатам цілу купу грошей, бо не виконували своїх зобов'язань.

* Гра слів: «база» вимовляється як «бейз», що співзвучне з «крейзі», тобто «божевільний».

«У них поточна заборгованість», — казав Трамп, переходячи на мову обладунк з нерухомістю. Він роздратовано розвів руки в сторони. Потім почав лаяти вищих посадовців за приховані мільйони доларів, які, як він вважав, просочилися між їхніми пальцями, коли вони дозволили союзникам знехтувати своїми зобов'язаннями.

«Нам заборгували гроші, які ви не відібрали! — сказав їм Трамп. — Ви би повністю збанкрутували, якби вам довелось вести власний бізнес».

Маттіс не намагався в чомусь переконати президента, лише хотів пояснити та надати факти. Тепер ситуація почала розгортатися дуже швидко. Генерал намагався спокійно пояснити президенту, що він не зовсім правий. Союзники по НАТО не заборгували Сполученим Штатам ніякої ренти, сказав він. Істина дещо складніша. НАТО мала необов'язкове положення, що члени повинні витратити принаймні 2% від їхнього валового внутрішнього продукту на свою оборону. Лише п'ять країн на той момент досягли цього показника, однак це не означає, що вони повинні сплатити Сполученим Штатам виставлений рахунок. У глобальнішому сенсі, доводив Маттіс, союз НАТО служив не лише забезпеченню захисту Західної Європи. Він захищав і Америку теж. Кон намагався пояснити Трампу, що той повинен побачити цінність торговельних відносин.

— Це зобов'язання, що допомагають нам підтримувати свою безпеку, — казав Кон.

Тут втрутився Беннон.

— Стоп, стоп, стоп, — сказав він. — Усе, про що ви, хлопці, кажете, всі ці видатні речі, це є усе наші партнери. Назвіть мені хоч одну країну й одну компанію, що хоче повернути все назад.

Тоді Трамп почав сперечатися з кожним пунктом, який називав Кон, доводячи вигоди від чинних торговельних угод.

— Гарі, я не хочу чути про вільну торгівлю, — сказав Трамп. — Ми занепадаємо. Вони витісняють нас. Усі робочі місця зникли. Вони витісняють нас.

І президент додав:

— Я хочу взаємних торговельних операцій там, де вони будуть збалансовані. Я хочу, щоб ці хлопці почали брати на себе частину тиску. Ми не можемо й далі робити це.

Потім Трамп повторив погрозу, яку висловлював незліченну кількість разів. Він хотів вийти з ядерного договору щодо Ірану, який Президент Обама уклав 2015 року, що змушував Іран знищувати запаси урану і зменшувати обсяги ядерної зброї.

— Це найгірша угода в історії! — обурювався Трамп.
 — Ну, власне... — втрутився Тіллерсон.
 — Не хочу й чути про це, — сказав Трамп, перериваючи держсекретаря до того, як той зміг пояснити деякі вигоди від цієї угоди. — Вони обдурюють. Вони будують. Ми виходимо з цього. Я весь час кажу про це, я даю вам час, і ви все стримуєте мене. Я хочу вийти з цього.

Перш ніж вони змогли обговорити угоду щодо Ірану, Трамп вибухнув з іншою постійною скаргою: про війну в Афганістані, яка стала найдовшою війною Америки. Він вимагав пояснення, чому Сполучені Штати все ще не здобули в Афганістані перемоги, за шістнадцять років після того, як нація почала воювати внаслідок терористичної атаки 11 вересня. Трамп дав волю своїй зневазі, називаючи війну в Афганістані «війною лузера». Ця фраза повисла в повітрі й неприємно вразила не лише військових командирів за тим столом, але і чоловіків та жінок в одностроях, що сиділи вздовж стіни за спинами своїх начальників. Усі вони присягалися виконувати накази свого верховного головнокомандувача, а він назвав війну, у якій вони билися, війною лузерів.

«Усі ви лузери, — сказав Трамп. — Ви більше не знаєте, як здобувати перемогу».

Трамп поставив запитання, чому Сполучені Штати не можуть отримати частину нафти як плату за те, що їхні війська розташовані у Перській затоці. «Ми витратили сім трильйонів доларів; вони нас обідрали, — репетував Трамп. — Де та клята нафта?»

Здавалося, що Трамп виступає перед виборцями, які голосували за нього, і деякі учасники наради чули Беннона в словах Трампа. Беннон намагався переконати Трампа вивести війська, і при цьому казав: «Американці кажуть, що ми не можемо витратити на це трильйон доларів щорічно. Просто не можемо. Ми збанкрутуємо. І не лише це. Простий люд не хоче, щоб його діти постійно перебували в Південно-Китайському морі, на 38-й паралелі чи в Сирії, в Афганістані».

Трамп роздумував про відсторонення генерала Джона Ніколсона від командування військами США в Афганістані. «Не думаю, що він знає, як перемагати», — сказав президент, висловлюючи свої сумніви стосовно Ніколсона, який не був присутній на тій зустрічі.

Данфорд намагався виступити на захист Ніколсона, однак генералу зі стриманими манерами не вдалося передати свої міркування запальному президенту.

«Містере президент, це просто не... — почав Данфорд. — Ми виконували різні накази».

Данфорд намагався пояснити, що його призначали не для знищення ворога в Афганістані, а лише для виконання стратегії, започаткованої адміністрацією Обама, щоб поступово зменшити військову присутність у країні, сподіваючись навчити місцевих стабільно здійснювати управління країною, щоб зрештою Сполучені Штати могли вийти з неї. Трамп завдав удару у відповідь простішою мовою.

«Я хочу виграти, — сказав він. — Ми все ще не виграємо жодної війни... Ми витрачаємо сім трильйонів доларів, усі інші мають за це нафту, а ми не виграємо нічого».

У цей момент Трамп увійшов у раж. Він був настільки розлючений, що не міг нормально дихати. Увесь ранок він був грубим і гарячкуватим, однак деякі наступні речі, про які він прогарчав, вийшли за межі такого визначення. Вони ввели в ступор майже кожного в тій кімнаті, й дехто поклявся, що ніколи не повторить такого.

«Я не піду в бій із вами, люди», — заявив Трамп вищим офіцерам, що зібралися.

Звертаючись до всіх у кімнаті, верховний головнокомандувач гарикнув: «Ви збіговисько придурків і дітлахів».

Для президента, відомого словоблудством, яке він евфемістично назвав «розмови в гардеробі», це було найвищою образою, яку він міг завдати цим людям у цьому святому місці. Командувачі, що зібралися в цій кімнаті, були шоковані. Дехто зі співробітників уткнувся у свої папери, почав перекладати теки, мріючи про те, щоб опинитися якомога далі від цієї кімнати. Дехто вирішив вийти. Вони намагалися не показувати виразу огиди на обличчі, але в думках крутилося запитання: «Як верховний головнокомандувач може таке казати? — думав один із них. — Що сказали б деякі наші найзапекліші вороги, якби знали, що він сказав?»

Це був президент, якого обізвали «дезертиром» за ухиляння від служби у В'єтнамській війні на сумнівних засадах. Трамп був молодим чоловіком, народженим у достатку і з явно ідеальним здоров'ям: шість футів два дюйми (189 см) зросту, з м'язистою статурою й бездоганною медичною карткою. Він займався кількома видами спорту, у тому числі футболі. Тоді, 1968 року, маючи двадцять два роки, він дістав діагноз «п'яткові шпори», що звільнило його від військової служби в той час, коли Сполучені Штати

збирали молодих людей його віку для направлення великої кількості військ до В'єтнаму.

Тіллерсон був особливо приголомшений тирадою Трампа і явно почав закипати. Надто довго, як помітили інші присутні в кімнаті, він вражено дивився прямо перед собою на Маттіса, якому відібрало мову, і він сидів схиливши голову на стіл. Тіллерсон подумав собі: «Господи помилуй, Джиме, скажи щось. Чому ти нічого не кажеш?» Однак, як він пізніше сказав найближчим друзям, він у той момент зрозумів, що Маттіс на генетичному рівні був морським піхотинцем, нездатним відповісти своєму верховному головнокомандувачу, які б дурниці не вилітали у того з рота.

Ще розгубленишим було мовчання Пенса, лідера, який мав бути готовий прийти на заміну Трампу. Замість цього, як розповідав один із присутніх: «Він сидів заморожений, як статуя. Чому він не зупинив президента?» Інший згадував, що віце-президент був «лялькою з музею воскових фігур». Від початку наради складалося враження, наче Пенс хотів утекти, не чути цього потоку слів президента. Звичайно, він не погоджувався з характеристикою, яку дав Трамп військовим лідерам як «придуркам і дітлахам», зважаючи, що його син Майкл був старшим лейтенантом у морській піхоті й на той час навчався на морського льотчика. Однак дехто здогадувався, що Пенс боїться виступати проти Трампа. «Як олень у світлі автомобільних фар», — згадував ще один учасник.

Інші присутні за столом помітили, що потік отрути від Трампа набув емоційного забарвлення. Дуже багато людей у цій кімнаті побували на війні й ризикували життям на захист своєї країни, і тепер їм давав прочухана президент, який там не був. У них скрутило шлунок. Тіллерсон розповідав, що побачив жінку, яка мовчки плакала. Він розлютився і вирішив, що не витримає ще хвилини цього. Його голос перервав тираду Трампа, що стосувалася заробляння грошей на американських військах.

«Ні, це неправильно, — сказав держсекретар. — Містере президент, ви абсолютно неправі. Нічого зі сказаного вами не є правдою».

Батько і дід Тіллерсона були ветеранами війни, і він глибоко пишався їхньою службою.

«Чоловіки та жінки, одягаючи однострої, роблять це не для того, щоб заробляти гроші, — сказав Тіллерсон. — Не для цього вони вдягають однострої, йдуть і вмирають... Вони роблять це, щоб захистити нашу свободу».

У «Танку» запанувала тиша. Декілька військових офіцерів у кімнаті були дуже вдячні держсекретарю за те, що він виступив на їхній захист, тоді як всі інші промовчали. Нарада невдовзі закінчилася, і Трамп вийшов, прощаючись із групою військових, які вишикувалися в коридорі на його шляху до автомобільного ескорта, що чекав назовні. Маттіс, Тіллерсон і Кон були спустошені. Стоячи в холі з малою групою довірених осіб, Тіллерсон нарешті відпустив себе.

«Драний ідіот», — висловився про президента держсекретар.

План Маттіса, Тіллерсона і Кона навчити президента поважати інтернаціоналістські погляди явно зазнав удару у відповідь.

«Ми виходили з хибних уявлень і маємо скоригувати свої дії й навчити, настановити, допомогти зрозуміти та засвоїти багато подібних речей, — сказав один старший посадовець, залучений до складання цього плану. — Нам потрібно змінити його спосіб мислення, скоригувати напрям. Усі підтримали, 100% погодилися з цією пропозицією. [Однак] вони були розгублені й шоковані, коли не лише те, що вони робили, не спричинило бажаного впливу, але й він став на дибки і зайшов ще далі у своїх оцінках, зміцнюючи власні хибні погляди».

Кількома днями пізніше радник Пенса з національної безпеки Андреа Томпсон, армійський полковник у відставці, яка служила в Афганістані й Іраку, підійшла до Тіллерсона, щоб подякувати йому за виступ на захист військових і державних службовців, які були в «Танку». До вересня вона повинна була залишити посаду в Білому домі й приєднатися до Тіллерсона на Фогі Ботом* як заступник держсекретаря з питань контролю за озброєннями та питаннями міжнародної безпеки.

Нарада у «Танку» настільки сильно вразила гідність військових командувачів, що вони намагалися тримати її в таємниці. Через два дні на Форумі з безпеки в Аспені давня кореспондентка NBC Андреа Мітчелл запитала Данфорда, яким було спілкування з Трампом під час наради в «Танку». Голова Об'єднаного комітету дуже стримано описав цю нараду, обійшовши гострі кути.

«Він ставив багато важких запитань. Основна річ, яку він зробив, це висловив сумніви в деяких фундаментальних припущеннях, які ми робимо як військові командувачі. І він запитуватиме про це надалі, — сказав Данфорд до Мітчелл 22 липня. — Це дуже енергійний та інтерактивний діалог».

* Район у Вашингтоні, де розташований Держдепартамент США.

Однією з жертв наради в «Танку» стали стосунки Трампа з Тіллерсоном, які були зіпсовані остаточно. Держсекретар визначив це як початок кінця³. Справи ще погіршилися, коли новина, що Тіллерсон назвав Трампа «драним ідіотом», була повідомлена в жовтні каналом NBC News.

Наступних вихідних Генеральний прокурор Джефф Сешнс знову опинився під прицілом у президента. Він був під пильним слідством за дві його бесіди з російським послом Сергієм Кісляком 2016 року. Двадцять першого липня газета *The Washington Post* повідомила, що розвідувальні агенції США перехопили описи цих бесід, які Кісляк надіслав своїм керівникам у Москві, де розповідалося, що вони з Сешнсом обговорювали питання, пов'язані з кампанією Трампа. Це було важливо, оскільки Сешнс заперечував обговорення кампанії з Кісляком.

І знову випуск новин викликав напад люті у Трампа, який у розмові зі своїми радниками назвав генерального прокурора «траханою дешевкою», «траханим ідіотом», «траханим ледарем», «траханим бовдуром» і «затраханою головою». Трамп відкрито імітував алабамську манеру мовлення Сешнса і перекривляв подібно до того, як його зобразила жінка, Кейт Маккіннон на телевізійному шоу *Saturday Night Live*.

Двадцять другого липня Трамп вирушив до Ньюпорт-Ньюс, штат Вірджинія, щоб узяти участь в урочистій церемонії введення в експлуатацію авіаносця *Gerald R. Ford*, найновішого бойового корабля Сполучених Штатів. На борту президентського гвинтокрила під час польоту Трамп віддав Рейнсу Прібусу наказ. «Час позбутися Джеффа, — сказав Трамп своєму керівнику адміністрації. — Маєш отримати його заяву про відставку, і не хочу чути ніякої дурні типу “треба почекати”. Просто зроби це».

Трамп наказав Прібусу написати свої причини того, чому генеральний прокурор має піти у відставку: «Американський народ більше не може терпіти всього цього», посилаючись на публічну недовіру. Секретар Казначейства Стівен Мнучин і старший радник з публічної політики Білого дому Стефен Міллер, колишній протеже Сешнса, також були на борту гвинтокрила і навіть не спробували відговорити президента від поспішних вчинків. У певний момент Трамп запитав Мнучина, що той думає про відставку Сешнса, і Мнучин відповів, що він згоден. Прібус виявився самотнім у намаганні зупинити президента.

Після приземлення на авіаносці Прібус «завис у невизначеності» й зателефонував юрисконсульту Білого дому Дону Макгану, щоб вирішити, що робити. Він знав, що виконання наказів Трампа веде до катастрофи. Крім того, Джоді Гант, голова апарату генерального прокурора, вже сказав Прібусу, що Сешнс не подасть заяви добровільно, і його потрібно звільняти. Тож Прібус і Макган вирішили тягнути час. Після церемонії Трамп продовжив розмову з Прібусом стосовно заяви про відставку. «Ти вже отримав її?», — запитав президент. Прібус переконував Трампа трохи почекати. Наступного дня була неділя, і він сказав, що президент не захоче, щоб ця відставка домінувала в недільних політичних ток-шоу. Трамп змилювався. Протягом наступних кількох днів скарги Трампа на те, що Прібус «надто м'який», досягли апогею⁴. «Якщо ми почули це один раз, ми слухали про це разів двадцять протягом того тижня, про цю втрату довіри, — згадував вищий посадовець Білого дому. — Головне слово — “слабкий, слабкий, слабкий...” Не може цього зробити».

У понеділок, 24 липня, не побачивши жодних дій проти Сешнса, Трамп зайшов у Твіттер, щоб випустити пару. О 7:49 ранку в розлозі посланні президент попередив «нашого приреченого ГП». Для Сешнса і його прихильників цей твіт був шоком. Протягом наступних двадцяти чотирьох годин медіа стояли біля ліжка доходяги. Наступного дня, приблизно о третій по обіді, Трамп вийшов до Трояндового саду* на прес-конференцію. Вище керівництво Міністерства юстиції зібралося в офісі генерального прокурора, щоб подивитися її по телевізору. Сешнс і його заступники очікували, що він скористається okazією, щоб анонсувати його звільнення. Президент звернувся до Маргарет Талев із Bloomberg News, яка збиралася поставити своє запитання: «Ваша, можна сказати, улюблена фраза чи вислів перед Білим домом були “Вас звільнено”. Тож я сподіваюся, що ви скажете нам трошки детальніше, чи ви втратили довіру до Джеффа Сешнса, чи ви хочете, щоб він сам подав у відставку, чи готові ви звільнити його, якщо він цього не зробить, і чому ви якось залишаєте його в підвішеному стані замість того, щоб просто зателефонувати йому».

Спостерігаючи за цим по телевізору, Сешнс зберігав спокій. Він відкинувся на спинку свого крісла, як наче дивився футбол. Гант прикрив рукою рота. Рейчел Бренд, «номер три» в Міністерстві,

* Трояндовий сад на території Білого дому безпосередньо біля Західного крила і Овального кабінету.

яку вважали можливим наступником, уважно втупилася в екран. Франціско, головний адвокат Міністерства юстиції, підпер рукою голову. А прес-секретар генерального прокурора Сара Ісгур Флорес і керівник відділу законодавчої діяльності Стівен Бойд подалися вперед, очікуючи, що скаже президент.

«Ну, не думаю, що я роблю так, але я незадоволений генеральним прокурором, — відповів Трамп. — Він не повинен був відсторонюватися майже одразу після вступу на посаду. А якщо він збирався відсторонитися, то повинен був попередити мене перед тим, як погоджуватися на цю посаду, і я, що дуже просто, знайшов би когось іншого. Тому, я думаю, це погано не для президента, а для президентства. Думаю, це непорядно стосовно президентства. І саме це я відчуваю».

Сешнс дотерпів до наступного дня. Однак надалі він і його помічники розробили плани для «Бійні в суботню ніч», нагадування про масу відставок у Міністерстві юстиції, запущених наказом Президента Ніксона 1973 року про те, що його генеральний прокурор повинен звільнити незалежного спеціального прокурора у справі Вотергейту. Вони підготувалися до кількох сценаріїв: якщо Трамп звільняє Сешнса, якщо Трамп звільняє Розенштейна і якщо Трамп наказує звільнити Мюллера. Вищі посадовці обдумували також необхідність подати у відставку і їм, і дехто з них навіть підготував проекти заяв про відставку. Наприклад, Гант пізніше розповідав спеціальному прокурору, що Сешнс у той час підготував заяву про відставку і решту року мав її з собою в кишені щоразу, коли йшов до Білого дому. Часом співробітники жартували, що планування «Бійні в суботню ніч» нагадувало заведені у 1950-ті роки тренування дій по тривозі у разі ядерної атаки: *«Під стіл! Пригнись! Накрийся!»*.

Розенштейн попередив Білий дім, що будівля Міністерства юстиції фактично спорожніє за годину, якщо Трамп зробить такий хід. Його метою було заронити страх масового впливу кадрів, що міг би політично покалічити президента. Однак потайки Розенштейн і команда підготували інший план. Залишатися чи звільнитися — це безумовно залежало від власної совісті кожної особи, однак для Розенштейна було важливо, щоб на своїх посадах залишилася достатня кількість високопосадовців, аби захистити Міністерство юстиції й цілісність розслідування спеціального прокурора.

Він і його команда попередили Бренд про необхідність постійної готовності взяти на себе управління, якщо настане відповідний

момент. Якщо Трамп призначить її виконавцем обов'язків генерального прокурора, за планом, Бренд мала скликати прес-конференцію протягом сорока п'яти хвилин, щоб підкріпити впевненість громадськості в тому, що розслідування триватиме.

Розенштейн сказав Бренд приблизно в той самий час, що існує висока ймовірність, що його виженуть, і якщо вона візьме на себе російське розслідування, найважливішим буде брати паузи та не робити негайних кроків за будь-яким наказом Білого дому. Він сказав, що вона повинна одразу проконсультуватися з трьома керівниками, підпорядкованими зараз йому, які могли б прискорити розслідування. «Усе під контролем, — сказав він Бренд. — Це не полювання на відьом. Це не риболовля. Ми ретельно все відстежуємо. Ми зустрічаємося з командою Мюллера щодва тижні. Якщо мене звільняють, раджу тобі, що б вони не говорили, відповідати: “Мені потрібен час, щоб розібратися в усьому”».

Двадцять четвертого липня Сешнс і Прібус були не єдиними радниками, що привертала увагу Трампа. Джаред Кушнер публічно виправдав свою зустріч 2016 року з російською адвокаткою в Башті Трампа, кажучи: «Я не вступав у змову з Росією» і наполягаючи на тому, що всі його дії під час виборчої кампанії були «правильними». Оскільки поява Кушнера в проїзді до Західного крила була його першою заявою для преси на камеру, це пішло в рубриці головних новин, і президент перемкнувся на неї. «Джаред скидається на маленького хлопчика», — сказав Трамп іншим радникам.

Увесь період після 8 липня, коли вибухнула історія з зустріччю в Башті Трампа, сам Трамп почувався винним перед донькою Іванкою й Кушнером. Він вважав, що їх несправедливо оббрехали в новинах, і боявся, що вони можуть постраждати й від гострої уваги Мюллера. Він був переконаний, що вони опинилися під обстрілом не через їхні негативні вчинки чи помилки у судженнях, а через те, що вони були членами його родини.

— Вам, діти, більше не можна з'являтися тут, — сказав Трамп Іванці й Кушнеру приблизно тоді ж у присутності інших радників Білого дому. — Ви ж бачите, на що все це схоже? Вас збираються знищити. Навіщо ви приїхали сюди? У Нью-Йорку краще життя. Не розумію, чому ви прагнете тут залишатися.

Понеділок 24 липня став для Трампа сповненим подій. Він полетів до Маунт Гоуп, штат Західна Вірджинія, щоб привітати Національний скаутський зліт (джемборі). Близько сорока тисяч хлопчаків

у віці від дванадцяти до вісімнадцяти років зібралися під палючим літнім сонцем, щоб почути натхненні слова від свого президента. Зі сцени у Західній Вірджинії Трамп описував Вашингтон як вигрібну яму, нападав на Президента Обаму, поливав брудом Гіларі Клінтон, погрожував звільнити Міністра охорони здоров'я і соціального забезпечення Тома Прайса, лаяв мас-медіа, що подавали «фейкові новини», насміхався над соціологами й розповідав заплутану казочку про знаменитого будівельника, який став завсідником коктейль-вечірок на Мангетені й брав участь у «цікавих» заходах на своїй яхті, залишаючи уяві хлопчиків домальовувати деталі. «Чи маю я вам розказати? — запитав Трамп, підколюючи натовп. — О, ви бойскауті, але ви знаєте життя. Ви знаєте життя».

Оскільки Трамп добряче відійшов від написаного тексту, виступаючи загалом тридцять п'ять хвилин, його співробітники відчували досаду. За його спиною по стійці «струнко» стояли двоє колишніх бойскаутів — члени його кабінету: Міністр внутрішніх справ Райан Зінке і Міністр енергетики Рік Перрі, однак двоє інших колишніх бойскаутів — Тіллерсон і Сешнс — не брали участі у цій подорожі. Зінке був одягнений у форму скаута, яку співробітники Білого дому обізвавали костюмом «Ведмеда Смокі»* й казали, що таке вбрання абсурдне для колишнього «морського котика». У певний момент свого виступу Трамп згадав про цінності бойскаутів, кажучи: «Як каже закон скаутів, скаут достойний довіри, лояльний, — можна було б очікувати більше лояльності, це я вам кажу».

Тоді хлопчаки почали скандувати десять інших характерних рис кодексу бойскаута: «Готовий прийти на допомогу, доброзичливий, ввічливий, добрий, слухняний, бадьорий, бережливий, сміливий, чистий і шанобливий». Однак сам президент не втілював жодної з цих рис. Голова бойскаутів Америки пізніше вибачався перед сім'ями скаутів, які ображалися на коментарі президента.

Через чотири дні, 28 липня, Трамп спровокував подібні нападки з боку своїх критиків, коли звернувся до зборів офіцерів-правоохоронців у Громадському коледжі округу Саффолк у Нью-Йорку. Президент використав вуличну лексику, описуючи жорстоку транснаціональну банду MS-13, щоб фактично виправдати грубість поліцейських у боротьбі з нелегальною імміграцією. Він сказав, щоб

* Лісова служба США використовує образ ведмеда Смокі в соціальній рекламі, попереджаючи про небезпеку лісових пожеж.

поліцейські «не були надто ввічливими», коли вкидатимуть «цих негідників» на задні садіння своїх поліцейських авто.

«Коли ви, хлопці, саджаєте когось у машину і захищаєте його голову, ну, знаєте, кладете руку на його голову, щоб він не вдарився головою, а він щойно вбив когось, — не чіпайте його голову, — сказав Трамп. Він зобразив, як офіцер прикриває голову підозрюваного, щоб той не вдарився об поліцейський автомобіль. — Я кажу: “Ви можете прибрати свою руку, еге ж?”»

Багато поліцейських, присутніх на зустрічі з Трампом, засміялися і зааплодували. Ця сцена змусила поліцейський відділок округу Саффолк відмежуватися від цього завдяки твіту: «Ми не миримося і не будемо миритися з грубим поведженням із затриманими».

У Вашингтоні Чак Розенберг, виконувач обов'язків керівника Адміністрації з контролю за обігом наркотиків, з жахом слухав цю промову. Професійний прокурор, уже розчарований ставленням Трампа до його друга Джима Комі, відчував, що повинен щось сказати, щоб показати, що агенти охорони правопорядку відкинуть грубу пропозицію президента. Розенберг розіслав усім співробітникам своєї Адміністрації меморандум, згадуючи ремарки Трампа і запевняючи їх, що він вірить у те, що вони й надалі поважатимуть права звинувачуваних і поводитимуться порядно.

«Президент у виступі вчора в Нью-Йорку виправдовував негідну поведінку поліції у ставленні до осіб, взятих під арешт правоохоронцями, — говорилося в меморандумі Розенберга. — Чому ж я про це пишу? Я пишу, щоб висловити пряме підтвердження вірності оперативним принципам, яких ми дотримуємося як професіонали правоохоронної системи. Я пишу це тому, що ми зобов'язані висловлюватися, якщо щось іде не так».

«Знаєте, ви не можете цього зробити, — казав Розенштейн (який наглядав за Адміністрацією з контролю за обігом наркотиків у Міністерстві юстиції) Розенбергу, прочитавши його електронного листа. Розенберг був адміністративним професіоналом, а не призначенцем, тож Трамп не міг загалом звільнити його. І все ж його позиція була нераціональною. Розенберг ще трохи попрацював на посаді й оголосив про свою відставку 26 вересня 2017 року.

Повертаючись 28 липня з Лонг-Айленд після виступу перед поліцейськими з виправданням грубощів, Трамп принизливо розгромив одного зі своїх співробітників. Коли президентський літак торкнувся землі на Об'єднаній базі Ендрюс увечері п'ятниці, поки більшість його співробітників виходили з літака, президент стояв у своїй кабіні й набирив твіт: «Маю честь поінформувати вас, що

я щойно призначив генерала/секретаря Джона Ф. Келлі Головою адміністрації Білого дому».

Прібус, присутній на борту літака, був звільнений. Просто так. Він перейшов через злітну смугу під зливою й сховався в чорному урядовому позашляховику, який відвіз його додому, самотнього, відділеного від президентського кортежу, без жодних фанфар. Через кілька хвилин, коли Трамп вийшов з літака, він крикнув репортерам з-під величезної парасольки: «Рейнс — хороший хлопець».

Трамп певний час мав на оці Келлі. Після звільнення Комі у травні президент запропонував Келлі стати директором ФБР. Келлі відхилив пропозицію, кажучи, що хотів би залишитися міністром внутрішньої безпеки, однак зазначив Трампу, що його співробітники погано служать йому, бо дозволили звільнити директора ФБР, не маючи при цьому плану Б. Ця розмова вразила Трампа, і наприкінці липня він запропонував Келлі стати головою його адміністрації. Келлі попросив вихідні на роздуми, але президент був надто нетерплячий. Він твітував призначення Келлі ще до того, як той погодився обійняти посаду.

Прібус опинився у неймовірній ситуації. Попри невпинні старання, він ніяк не міг ухопити контроль над основними функціями Білого дому, такими як комунікації та вироблення публічної політики, значною мірою через імпульсивність президента. Трамп так і не дав усіх повноважень Прібусу, залишаючи Беннону, Кушнеру й Іванці право діяти незалежно, за спиною голови адміністрації. Прібус скаржився друзям, що часто почувався приниженим через ставлення президента до нього. Трамп підривав авторитет Прібуса, називаючи його «Рейнсі». Коли вони летіли до Кеноша, штат Вісконсин, рідного міста Прібуса, на квітневу виробничу виставку, голова адміністрації виглянув через вікно президентського літака і показав униз на свій будинок. Президент висміяв його за це. Подібні епізоди показували, що деякі підлеглі Трампа страждали від його грубості як керівника. Він любляв — дуже прагнув — принижувати людей, які працювали на нього.

ОШАЛЕНІЛИЙ

У понеділок уранці, 31 липня, під час невеликої приватної церемонії в Овальному кабінеті Джон Келлі був приведений до присяги як голова адміністрації. Келлі керував національною безпекою, бюрократичним монстром, що наглядав за рядом агенцій-конкуренток, кожна з яких мала свою індивідуальну культуру. Ветеран колишніх баталій, чії подвиги на полі бою були описані в книжках, Келлі спочатку добився поваги з боку працівників Трампа, включно навіть з Іванкою Трамп і Джаредом Кушнером. «Я склав присягу водинадцять, і хочу, аби усі знали, що я прийшов сюди для того, щоб захищати Конституцію і верховенство права», — сказав Келлі присутнім на церемонії посадовцям. Коли пізніше він звертався до ширшого кола співробітників у просторому вестибюлі Будинку виконавчого офісу Ейзенхауера, то зазначив, що ця присяга «нічого не каже про лояльність до президента. У ній нічого не сказано про те, що Республіканська партія може бути важливішою, ніж ваша порядність».

Першим рутинним завданням Келлі стало вирішити, що робити з директором з комунікацій п'ятдесятирічним Ентоні Скарамуччі. Марнотратний фінансист з Мангетена, що називав себе Муч, дружив із президентом і був призначений на посаду директора з комунікацій Іванкою й Кушнером почасти для того, щоб швидше витіснити Рейнса Прібуса. Скарамуччі накинувся на Прібуса й Стіва Беннона у сповненому непристойностей інтерв'ю¹ для журналіста з *The New Yorker* Раяна Лізи, яке було взяте 26 липня й опубліковане наступного дня.

Незадовго до того, як 31 липня Келлі приніс присягу, Скарамуччі підійшов до міністра оборони у вестибюлі Західного крила.

— Привіт, генерале Маттіс, — сказав він. — Знаю, що ви близькі до Келлі. Можете влаштувати мені зустріч із ним? Він мене уникає.

Заціпенілий Маттіс відповів:

— Може, вам краще звернутися до своєї секретарки?

— Ой, ні, — сказав Скарамуччі. — Вони відшивають мене. Генерале, ви не розумієте.

Маттіс уникнув відповіді. Того ж дня Келлі звільнив Скарамуччі. Він пробув на посаді лише одинадцять днів.

Цей день, 31 липня, був також першим днем роботи Тая Кобба спеціальним радником Білого дому в розслідуванні щодо Росії. Кобб не представляв персонально президента, однак його залучили для нагляду за втягненням Білого дому в це слідство, частково через те, що Дон Макґан відсторонився сам і відсторонив більшість адвокатів зі свого офісу від участі в розслідуванні, оскільки частина їх тепер виступала в ролі свідків.

У свій перший робочий день Кобб відкрив для себе, що подібні розрізнення достатньо розмиті у світі Трампа. Кобб заповнював адміністративні папери й готувався до в'їзду в новий офіс, коли двоє вищих посадовців звернулися до нього з однаковим проханням. Макґан і Беннон попросили Кобба про допомогу в справі усунення Кушнера й Іванки зі штату Білого дому. Кожний намагався переконати Кобба, що це найважливіший спосіб захистити президента.

Макґан, який уже мав напружені стосунки з президентом через відмову виконувати деякі його забаганки, в тому числі вимогу домовитися з Розенштейном, щоб той прибрав Роберта Мюллера з посади спеціального прокурора, сказав Коббу, що потрібно переконати Трампа в існуванні проблем, які створюють його донька і зять. Беннон був нав'язливішим, підкреслюючи численні перешкоди, які пов'язані з дітьми. «Ти маєш стрельнути їм прямо в клятї голови», — жартома казав Беннон Коббу.

Кобб уникав поспішних рішень з перших днів. Однак ставлення Кобба частково формувалося і ретельним аналізуванням палацових інтриг. Прібуса щойно звільнили, і Беннон міг стати наступним кандидатом на звільнення, водночас Макґан мав особливо напружені стосунки з президентом і його дітьми. Кобб міркував, що йому не вдасться виконувати свою роботу без підтримки Кушнера й Іванки, і він почав симпатизувати та довіряти їм.

Кобб мав своє непросте ставлення до Макґана, який пропонував Трампу призначити інших юристів на посаду Кобба. Першим серйозним його завданням було переглянути документи й подати їх команді Мюллера. Однак спочатку у нього не було штатних пра-

цівників, а Мак'ган не виділив йому адвокатів на допомогу. У свій перший день Кобб виявив, що Мак'ган намагався не дати йому отримати кабінет у Західному крилі, який був обіцяний Трампом. Однак до вересня Кобб мав отримати у заступники Стівена Гроувса, здібного адвоката і вмілого стратега, який був керівником адміністрації американського посла в ООН Ніккі Гейлі.

Другого робочого дня, 1 серпня, Кобб зателефонував Джеймсу Кворлсу, заступнику Мюллера, який був уповноважений вести спілкування спеціального прокурора з Білим домом, щоб відрекомендуватися. Коббу зателефонували й Кворлс, і Майкл Дрібен, вкрадливий і відомий адвокат з апеляційних справ у команді Мюллера. Дрібен пояснював, що команда Мюллера була дещо роздратована. Вони послали до Білого дому ряд запитів і досі не отримали задовільних відповідей. Зокрема, вони хотіли отримати згоду Білого дому на перегляд ключового документа, одного з проєктів заяви, яку Трамп писав у травні в Бедмінстері, коли готувався звільнити Комі. Команда Мюллера почувалася, наче наткнулася на бетонну стіну. Вони мали загальне уявлення про зміст, але очікували, щоб Білий дім вирішив, чи хоче притримати цей документ у себе, посилаючись на міркування конфіденційності листування президента.

Дрібен запропонував Коббу новий спосіб співпраці з Білим домом. Він процитував рішення, прийняте 2008 року під керівництвом Генерального прокурора Майкла Мукасея, яке встановлювало, що Білий дім може ділитися важливими документами з іншим підрозділом виконавчої влади, таким як Міністерство юстиції, для проведення розслідувань. Дрібен пояснював, що Білий дім не повинен турбуватися про питання, чи ці записи повинні бути захищені прерогативою конфіденційності листування президента, оскільки відповідно до меморандуму Мукасея той підрозділ виконавчої влади має погодитись на нерозголошення жодного документу без дозволу Білого дому. Кобб консультувався з кадровим адвокатом у службі юрисконсульта Міністерства юстиції, який підтвердив інтерпретацію Дрібена: Білий дім не втратить привілеїв конфіденційності й нічим не ризикуватиме, ділячись внутрішніми записами чи спогадами працівників зі спеціальним прокурором.

Ветеран попередніх битв у ролі незалежного адвоката, Кобб вважав, що співробітництво буде правильним виходом з кількох причин. Трамп прихильно ставився до Кобба, вважаючи, що той не робить нічого поганого й хоче, щоб розслідування закінчило-

ся якомога швидше. На думку Кобба, цього можна було досягти шляхом повного співробітництва зі слідчими, надання всіх документів, які їм потрібні, допомоги у проведенні допитів свідків серед штатних працівників і досягнення рішення без викликів до суду й судових баталій. Кобб виклав цей партнерський підхід Джону Дауду й адвокату Джею Секулову, які потім пояснили його принади Трампу. Меморандум Мукасея встановлював, що жодний потенційно скандальний чи компрометувальний матеріал не може бути відкрито опублікований без згоди Білого дому, а надання Мюллеру широкого доступу до них прискорить проведення розслідування. Трамп негайно вхопився за те, що адвокати його команди назвали стратегією «відкритого кімоно».

Кобб 1 серпня уповноважив Міністерство юстиції передати команді Мюллера проект листа Трампа про звільнення Комі. Адвокати Трампа проглянули чотири варіанти листа про звільнення, разом з останньою версією, яку Кейт Шіллер — «Маніла Кілла», як його назвав один радник, — відніс у конверті з обгорткового паперу* до штаб-квартири ФБР. Вони вважали, що цей лист звільняв Трампа від звинувачення у перешкоджанні правосуддю, оскільки, на їхню думку, лист показував, що він звільнив Комі за те, що той відмовився публічно заявити, що президент не перебував під слідством, а не зі злочинного наміру покласти край розслідуванню щодо Росії.

Протягом наступних кількох днів Кобб продовжував консультуватися з канцелярією юрисконсульта, вчитувався у закон і ставав ще впевненішим у своїй правоті. Він був знайомий із деталями розслідування, яке проводив незалежний адвокат щодо Майка Еспі, міністра сільського господарства у Президента Клінтона, коли була встановлена дуже висока планка, якій мали відповідати слідчі, щоб ставити запитання президенту і змушувати його чи її до надання свідчень. Слідчі повинні були довести, що не можуть отримати цю інформацію будь-яким іншим шляхом. Згідно з прецедентом Еспі, що краще Білий дім співпрацюватиме, надаючи детальні записи й свідків, готових давати правдиві свідчення, то важче буде Мюллеру притягувати самого президента до відповідальності.

«Ви можете накопичувати дані про співпрацю щодня, коли ця співпраця здійснюється, і щоразу, коли з'являються результати, і щоразу, коли люди дають добровільні свідчення, а це вибудовує

* Англійською «Manila envelope».

високу гору», — пояснював Кобб Трампу і його радникам. Кобб стверджував, що ця гора співпраці може таким чином захистити президента від необхідності давати відповіді на запитання слідчих, чого особисті адвокати Трампа воліли уникати, зокрема через побоювання, що він сам може лжесвідчити, зважаючи на його схильність прикрашати чи вигадувати.

Дауд, який зустрічався з командою Мюллера, казав Коббу, що йому здавалося, що він бачить світло в кінці тунелю і швидке закінчення слідства, принаймні в частині, яка пов'язана з висновком про те, що кампанія Трампа не була вплутана в жодні змови. На думку Дауда, Мюллер підтвердив йому, що збирається прийняти досить швидке рішення й невдовзі попередить про це Дауда. Дауд був підбадьорений обіцянкою Мюллера рухатися швидше. Коббу сподобалося, як це звучало, бо він відчував, що цю обіцянку Мюллера пришвидшити розслідування можна використати, аби публічно натиснути на пресу, кажучи репортерам, що Білий дім готовий передати всі свої записи й свідків до Дня подяки чи до кінця року, і завдяки цьому можна очікувати й швидкого завершення слідства. Дауд поділився такими рожевими перспективами з президентом.

«Це може завершитися до кінця січня», — сказав він Трампу.

Кобб, якому вже виповнилося шістдесят сім років, одразу помітив, що він і Трамп дотримуються різних стилів. Кобб звик думати, перш ніж говорити, тоді як Трамп любив бовкати все, що прийде на язик в процесі перевірки ідей і збирання інформації. Кобб спостерігав, як Трамп випускає в повітря теорії й пропозиції, щоб отримати у відповідь певну реакцію, але визнавав, що Трамп рідкісний дурень. Кобб був заінтригований звичкою Трампа стежити за змінами рейтингів популярності своїх високопосадовців і «показників їхньої роботи».

Інші помітили, що президент маніакально прагне знищити все, що побудували його попередники. «Уся його філософія зводиться до одного: все, що зробив хтось інший, — дурниці, я розумніший, а тому він увесь час ходить навколо і б'є вікна, — згадував один літній сенатор-республіканець. — Він знищив багато що. Він любить ламати. Але що він встиг створити?»

У серпні Західне крило зачинили на два тижні у зв'язку з ремонтом, тож Трамп мав змінити обстановку. Штат працівників переїхав одразу після того, як Келлі обійняв нову посаду, а Трамп втік до свого гольф-клубу в Бедмінстері, штат Нью-Джерсі. Трамп

особливо переймався через балачки про те, що він перебуває у відпустці, навіть якщо це так, і тому наказав помічникам на щодень планувати якісь публічні заходи: скажімо, брифінг на медичні теми чи круглий стіл щодо опіатів. Однак це забирало в кращому разі годину його часу, а решту кожного дня він грав у гольф, спілкувався з друзями в клубі й байдикував у приватному котеджі.

Трампа супроводжував невеликий ескорт помічників разом з Келлі, директоркою з комунікацій Гоуп Гікс і начальником секретаріату Робом Портером. Однак він по кілька годин щодня сидів сам у котеджі, переглядаючи телевізійні новини й читаючи газети. Помічники привозили з Вашингтона коробки зі старими номерами газет *The New York Times* і *The Washington Post*, на уважне читання яких у президента не було часу в Білому домі. Широке висвітлення новин про розслідування Мюллера — «повна мерзота», як назвав би це Беннон, — добряче зіпсувало настрої Трампа.

«Хіба можна настільки фанатично займатися цим, як займаються вони? — кипів від злості Трамп перед своїми помічниками. — Це таке роздуте. Вони хочуть говорити лише про це. Це так огидно. Ми ж нічого не зробили».

Трампа тривожило не лише слідство щодо Росії. Його також непокоїло, що робити з Північною Кореєю. Ще з того часу, коли Обама сказав йому в листопаді 2016 року, що з Північною Кореєю буде пов'язаний найсерйозніший виклик, з яким він стикнеться як президент, Трампа хвилювала загроза безпеці, яку несе Кім Чен Ин. Ряд ракетних випробувань навесні й улітку 2017 року шокував його, і протягом всієї відпустки в Бедмінстері він отримував регулярні оновлення інформації про злочинний режим від радника з національної безпеки Г. Р. Макмастера й інших співробітників. 8 серпня Трамп надіслав Кіму нове попередження після того, як Північна Корея пообіцяла розробити ядерний арсенал, здатний досягти континентальних Сполучених Штатів.

«Їх зустрінуть вогнем і гнівом, а також, кажучи жорстко, силою, подібної до якої цей світ ще ніколи не бачив», — сказав Трамп, схрестивши руки й гордо виструнчившись перед камерами.

Войовнича погроза була сприйнята як ще одне спонтанне президентське словесне виверження, однак з можливими наслідками ескалації словесної війни між обома країнами та їхніми непередбачуваними лідерами. Радники Трампа поспішили запевнити знервованих світових лідерів, що заява Трампа була частиною узгодженої політики тиску на Пхеньян. Однак довірені особи

Трампа визнали, що ніяка велика стратегія не розігрується і що президент був просто невірноважений.

Протягом перебування в Бедмінстері Трамп запросив Кріса Крісті з дружиною Мері Пет завітати на вечерю. Вони втрьох повечеряли приватно в патію. Меланія була відсутня (та й загалом вона відвідувала Білий дім лише час від часу взимку й навесні, мешкаючи переважно у Нью-Йорку, щоб їхній син Баррон міг закінчити там навчальний рік у школі). Трамп зазвичай був пунктуальним щодо вечері, однак на цей раз сів за стіл з п'ятнадцятихвилинним спізненням і мав заклопотаний, навіть переляканий вигляд. Трамп був знайомий з родиною Крісті майже двадцять років, і при зустрічі вони з Мері Пет завжди обіймалися й цілувалися. Однак цього разу президент простягнув руку для формальнішого привітання.

Сівши за стіл, Трамп мало говорив. Родина Крісті звикла до того, що під час спільної вечері вони слухають, як Трамп меле язиком по дві години поспіль, однак цього разу президент був переважно мовчазним. Урешті, Трамп пояснив причину свого спізнення: він якраз спілкувався телефоном із Прем'єр-міністром Японії Сіндзо Абе і південнокорейським Президентом Мун Чже-Іном, обговорюючи балансування Північної Кореї на межі ядерної війни.

«Це справді складно», — сказав Трамп Крісті, додаючи, що йому потрібен губернатор Нью-Джерсі, щоб давати регулярні поради, що робити. Гості одразу зрозуміли, що проблема Північної Кореї повністю поглинула Трампа.

Розслідування Мюллера продовжувало дратувати Трампа кожним своїм поворотом. 9 серпня, ще перебуваючи у Бедмінстері, президент дивився моторошні новини про те, що агенти ФБР обшукали будинок Пола Манафорта, колишнього голови його виборчої кампанії. Маючи ордер на обшук, агенти вдерлися до будинку Манафорта в Александрії, штат Вірджинія, рано-вранці 26 липня і вилучили купу документів та інших матеріалів, пов'язаних зі слідством щодо Росії. Це був перший по-справжньому приголомшливий хід Мюллера, що знаменував нову агресивну фазу розслідування.

Трамп був знервований. «Це крутий хід», — сказав він репортерам про тактику ФБР. У приватній розмові Трамп сказав своїм радникам, що його насторожили статки Манафорта, і він був розлючений, що мас-медіа зображували їх як близьких між собою. «Преса поводитьсь так, наче ми найкращі друзі», — кричав Трамп до Келлі, Портера і Гікс.

У ті вихідні група білих шовіністів і неонацистів зібралася на мітинг «Об'єднаймо правих» у Шарлотсвілі, штат Вірджинія. Люди марширували нічним парадом 11 серпня, несучи бамбукові смолоскипи й скандуючи «Євреї не замінять нас», а 12 серпня їхнє денне святкування білого націоналізму призвело до смерті, коли один із білих шовіністів навмисно скерував свого автомобіля в натовп мирних протестувальників, вбивши одну жінку і поранивши ще двадцять вісім осіб.

Трампа сказав, що «з обох боків були файні люди» й спочатку відмовився засудити білий шовінізм, що з осудом було сприйнято обома сторонами як кричуща неоднозначність. Ця відмова від морального лідерства² стала одним із найбільш нищих моментів його президентства й надихнула одного з його провідних радників, директора Національної економічної ради Гарі Кона дати інтерв'ю газеті *Financial Times*, де він засудив його поведінку стосовно Шарлотсвіля.

Хода білих шовіністів відбувалася тоді, коли міста по всій країні — від Аннаполіса до Нового Орлеана й Луїсвіля знімали пам'ятники Конфедерації. Трамп виступив проти цього. «Сумно бачити, як історія і культура нашої великої країни руйнується з руйнуванням наших чудових статуй і монументів, — писав він у твіті від 17 серпня. Того літа він багато разів казав своїм помічникам: «Сором. Вони знищують нашу спадщину. Це ганебно».

Майже через тиждень після расових заворушень навколо заяв Трампа про події у Шарлотсвілі й на фоні намагань Келлі розвести ворожі угруповання в Західному крилі, Трамп 18 серпня звільнив Беннона, відправляючи на вільні хліби радника, який найретельніше скеровував його боксерські й націоналістичні імпульси. Втягнутий у жорсткі ідеологічні й особисті суперечки з Кушнером, Макмастером та іншими старшими радниками, яких він насмішкувато називав «глобалістами», Беннон втілив у собі дисфункцію й саморуйнівні тенденції Білого дому.

Беннон вважав себе історичною постаттю, порівнюючи свою роботу на Трампа з революційною ходою, й подав свою відставку як кінець епохи. «Президентство Трампа, за яке ми боролися й перемогли, закінчилося», — сказав він у прощальному інтерв'ю у *The Weekly Standard*, додавши, що почувається тепер вільним і прагне досягти ще більшого впливу, перебуваючи поза урядом. «Я почувався зв'язаним. Тепер я вільний. Мої руки знову на зброї. Хтось сказав би: “Це Беннон Варвар”».

Звільнення Беннона підкреслило той факт, що президент хотів усю славу забрати собі. Він висловив глибоке обурення тим, як шоу *Saturday Night Live* зобразило Беннона «темним женцем», що готує президентські рішення за столом «Резолют», поки Трамп грається одноразовими іграшками за дитячим столиком. Після відставки Беннона Келлі зосередив у своїх руках владу в Білому домі та інспірував нову впевненість у тому, що може посприяти, щоб президент діяв як справжній президент.

Двадцять третього серпня Трамп полетів до Фенікса на мітинг, перший після Шарлотсвіля. Прихильники годинами чекали його у сорокаградусній спеці, щоб пройти через службу безпеки, а квартет попередніх промовців, серед яких були Алведа Кінг, племінниця Мартіна Лютера Кінга-молодшого, та євангеліст Франклін Грем, виголосили ретельно виписані промови, що засуджували расизм і хвалили Трампа як об'єднувача. Потім слово взяв президент і навіманням молодим язиком сімдесят п'ять хвилин, з яких шістнадцять присвятив нападкам на «кляті безчесні» мас-медіа за їхнє подання його неоднозначних висловів у Шарлотсвілі. У якийсь момент Трамп покликав Келлі на сцену. «Де Джон? — запитав президент. — Де він? Де генерал Келлі? Давайте його сюди. Він видатний. Він робить видатну роботу».

Келлі не піднявся на сцену, чим розлютив Трампа, який потім поскаржився іншим працівникам, що голова адміністрації не виконує його наказів. Трамп почав виступати проти обмежень Келлі, які його заступник Кірстен Нільсен активно підтримала. Вона наказала замкнути двері до Овального кабінету, щоб співробітники не могли входити без попередньо призначеної зустрічі; фільтрувала телефонні дзвінки президента, перешкоджаючи зовнішнім друзям втручатися в його роботу; і наказала попередньо переглядати всі папери, разом з видруками вподобаних Трампом новин про нього самого, перш ніж вони потраплять на стіл президента.

Майже все, що робив Келлі, різнилося зі спонтанністю Трампа, що викликало суперечки між ними. Трамп обурювався оповідями в мас-медіа про те, що Келлі «керував» президентом за допомогою своїх жорстких структур. Келлі наказав операторам Білого дому під'єднувати його до багатьох телефонних розмов Трампа, щоб чути, що люди кажуть президенту, а він їм. Келлі також намагався обмежити коло тих, хто мав до нього прямий доступ. Коли дехто з його друзів скаржився, що його не з'єднують, Трамп часом репетував на свою особисту помічницю Мадлен Вестергот. «Люди

кажуть, що не можуть дотелефонуватися до мене по два тижні», — дратувався президент. Вестергот блокувала дзвінки за наказом Келлі. Ще гірше те, що, як вважав Трамп, Келлі демонстрував свою моральну вищість. Трамп почав насмішкувато називати Келлі «набожною бабцею» за його спиною.

Для Келлі небезпечним було і те, що інсайдери також починали виступати проти нього через його суворі нові процедури. Звичайно, саме Трамп породжував цей «гадючник», дозволяючи співробітникам іронізувати над суперником і часом захоплюючи їх до цього. Деякі прихильники Трампа почали вважати хаос у Західному крилі сходами для піднесення власних амбіцій через звертання напряду до президента і вплив на уряд способами, які явно виходили за межі їхніх повноважень. Однак коли їм підрізали крила, вони намагалися нашкодити Келлі так, щоб новий голова адміністрації не помітив.

«Скажімо, у Фалуджі ви знаєте, що загроза, яка наближається до вас, іде спереду, бо ви можете це бачити, — пояснював один радник Трампа. — У Вашингтоні це може прийти звідусіль... Ви не знаєте, чи я вбиваю вас з укриття, чи з-поза нього».

Від початку Келлі вирішив не надавати Іванці й Кушнеру особливого статусу, і це пізніше змусило дітей організувати змову проти нього, що загрожувало ефективності його управлінської діяльності. Корі Левандовські, колишній менеджер виборчої кампанії Трампа, що залишився близьким до президента і входив до числа тих зовнішніх ворогів Келлі, яких той намагався ізолювати, попереджав голову адміністрації. Ще на початку роботи Келлі на посаді Левандовські пояснював те, що вважав механізмом виживання у світі Трампа: «Будь дружнім до родини, бо коли ти вдома сидиш за святковим столом у День подяки зі своєю родиною, вони сидять з президентом, і якщо ти не поставишся до них дружньо, можеш і програти».

Однак Келлі не поставився до родини дружньо. Він дав чітко зрозуміти, що очікує, щоб Іванка і Кушнер діяли як звичайні співробітники й дотримувалися всіх правил, разом з обов'язком отримувати його схвалення, перш ніж обговорювати будь-яку публічну політику чи інші політичні аспекти з президентом. У приватній розмові Келлі сказав Маттісу й іншим посадовцям адміністрації, що на його думку Іванка і Кушнер — «ідіоти» й повинні виїхати з Білого дому, оскільки «нам потрібно керувати цією країною». Зрозуміло, що діти образилися на Келлі, вважаючи, що він і його прибічники включно з Нільсен як головною дійовою особою на-

магалися різко зменшити їхній вплив і доступ до президента, що в часи Прібуса фактично не обмежувалося.

«Вони намагаються трахнути мене», — казав Кушнер своїм довіреним особам.

Келлі мало не вбивав себе на цій посаді. Він майже кожного ранку прокидався о четвертій, і його ескорт від Секретної служби чекав біля дому в Манассасі, штат Вірджинія, щоб відвезти його на роботу. Протягом близько сорока п'яти хвилин дороги (у цей передсвітанковий час дорожній рух був мінімальний) Келлі читав *The Washington Post*, *The New York Times*, *The Wall Street Journal*, *Politico*, продивлявся веб-сайти Fox News і Breitbart, а також *Axios*. Він ще на початку перебування на посаді зрозумів, що пристрасть президента особисто читати пресу була настільки сильною, що поточні завдання й обговорення Келлі неминуче визначалися циклами надрукованих новин.

Щойно він опинявся у Білому домі, співробітники ЦРУ проглядали разом з ним останні розвідувальні дані для щоденної доповіді президенту. До того, як Трамп спускався униз зі своїх апартаментів, зазвичай між одинадцятою ранку і полуднем (вельми пізній час для початку роботи верховного головнокомандувача), Келлі встигав виконати поточні адміністративні справи. Однак у той момент, коли президент з'являвся в Овальному кабінеті, вся нормальність вилітала геть у вікно, і Келлі мусив бути як приклеєний на своєму місці. Коли ж Трамп повертався до свого помешкання (десь між п'ятою й шостою вечора), Келлі ще кілька годин залишався на роботі. Більшість ночей він спав по чотири-п'ять годин.

Відомий своєю стриманістю, Келлі звично скаржився співробітникам на труднощі роботи на Трампа. «Він не може організувати свою думку, — якось сказав голова адміністрації помічникам. — Він говорить одне, а робить інше. І з цим я мушу працювати».

І все ж Келлі на Капітолійському пагорбі вважався стабілізаційною силою, коли ветерани законодавчої діяльності з жахом спостерігали за президентством Трампа. Вони вважали Келлі, Маттіса й держсекретаря Тіллерсона стримувальними силами для божевільного президента. Боб Коркер, голова Комітету з зовнішньої політики Сенату, озвучив цю думку 4 жовтня, коли сказав репортерам: «Думаю, секретар Тіллерсон, міністр Маттіс і голова адміністрації Келлі — це ті люди, які допомагають захистити нашу країну від хаосу, і я їх дуже підтримую».

Прагнення Коркера висловити все, що він думає про Трампа, зробило його «білою вороною» серед законодавців-республі-

канців, а його гасло «захистити нашу країну від хаосу» негайно опинилося на чолі всіх цитат на телебаченні й привернуло увагу головного національного оглядача новин. Побоюючись люті президента, Келлі зателефонував Коркеру того ж дня пополудні.

«Бобе, що це в дідька сталося сьогодні?» — запитав він.

Коркер пояснив, що він просто правдиво відповів на запитання, поставлене репортером. — «Якщо ти хочеш, щоб я припинив казати тобі компліменти, гаразд», — сказав Коркер. Келлі засміявся. Трамп розпалювався усе дужче з кожною новою цитатою Коркера на телебаченні, й 8 жовтня президент напав на Коркера у Твіттері. Трамп брехливо заявив, що Коркер «молив» його про підтримку, а коли президент сказав «НІ», сенатор вирішив не подаватися на переобрання. Насправді Трамп кілька разів казав Коркеру, що підтримає його, і на початку того тижня зателефонував, прохаючи сенатора переглянути своє рішення й піти на наступний термін. Коркер відповів приблизно через годину своїм твітом: «Ганьба, що Білий дім став дитячим садочком для дорослих дітей. Дехто явно не помітив сьогодні вранці, як вони виростили».

Поки Келлі й інші намагалися вберегти Трампа від його небезпечних імпульсів, Мюллер і його команда робили все, щоб викопати всі деталі російської кібератаки на вибори 2016 року. Ці слідчі прочісували десятки тисяч електронних листів демократів, викрадених росіянами за наказом Володимира Путіна, щоб завдати шкоди боротьбі Гіларі Клінтон за Білий дім. Це вимагало старомодної детективної роботи на зразок відстеження слідів нічного грабіжника, але на цей раз — темних цифрових слідів, залишених невидимими шпигунами й хакерами. Ця команда порівнювала, які з електронних листів Демократичного національного комітету залишилися — в ідентичній формі — в комп'ютерних покладах WikiLeaks.

Ця команда під проводом колишнього федерального прокурора Дженні Рі та її невтомного партнера Раша Аткінсона неформально називала свою роботу «Золото в смітті», але пізніше зупинилася на хитромудрій назві «Matchy Matchy»*. Однак це була серйозна робота. Вони ставили «зарубку», щоб виявити комп'ютерну крадіжку, здійснену секретним підрозділом ГРУ з брудних політичних операцій, код 26165. Елітна команда комп'ютерників, зосереджених в кабінетах у центрі Москви, була сформована в часи

* Можна перекласти як «строкатий аж рябить».

Холодної війни як підрозділ для розшифрування критичних сигналів в інтересах радянського військового командування і нещодавно згадана на російському веб-сайті як така, що «здатна розшифрувати будь-який код за три хвилини й зашифрувати знову, не відриваючись при цьому від написання докторської дисертації з квантової фізики». Члени цієї команди створили «буферні» сервери між власною діяльністю й серверами Демократичної партії, щоб зберігати там вкрадене, і помістили їх в Аризоні, щоб збивати шукачів зі сліду.

Копирсання у «смітті» в певному сенсі було значно важливішим для доведення кримінального втручання у вибори. Інший підрозділ ГРУ під кодом 74455 надсилав далі ці матеріали, створивши дві «липові» структури: веб-сайт DCLeaks, на якому зберігалися хакнуті матеріали, і соціального медійника Guccifer 2.0, який вдавав із себе самостійного хакера й намагався спілкуватися з журналістами та іншими ключовими впливовими особами. Відстеження крадіжок хакерів було схоже на переслідування злодія-домушника.

«Це наче при пограбуванні будинку вкрадені якісь коштовності, — розповідав один, знайомий із цією роботою. — Вкрадений браслет тепер лежить у ломбарді на розі вулиці. Ми знайшли той самий браслет. Є збіг!»

Тридцятого жовтня Трамп прокинувся до світанку, ввімкнув телевізора й зачався в очікуванні неприємностей, які мали з'явитися того ранку. Це був понеділок, переддень Гелловіну, і всі вихідні в медіа лунали зловісні обговорення стосовно того, що Мюллер готував свої перші звинувачення. Отримавши від Міністерства юстиції повідомлення про очікувані звинувачення Мюллера, Трамп дивився трансляцію наживо про Манафорта і його заступника Ріка Гейтса, що колись були довіреними особами президента й привернули увагу ФБР. Їх звинувачували в шахрайстві з податками, приховуванні мільйонів доларів доходу і введенні федерального уряду в оману щодо їхнього таємного лобізму на користь проросійських лідерів в Україні. Трамп із задоволенням і полегкістю дізнався, що звинувачення Манафорта і Гейтса зосереджувалися переважно на діях, які почалися до його виборчої кампанії. О 10:28 ранку він твітнув: «НЕМАЄ НІЯКОЇ ТАЄМНОЇ СПІВПРАЦІ!»

За кілька хвилин мас-медіа виявили зв'язок між кампанією Трампа і Росією. Прокурори розкрили судові документи, які підтверджували, що три тижні тому радник виборчої кампанії Трампа Джордж Пападопулос визнав себе винним у неправдивому

свідченні ФБР стосовно отримання від оперативників російської розвідки попереджувальних повідомлень про наявність компрометувальної інформації про Гіларі Клінтон. Трамп наливався злістю, а в коридорах Білого дому того дня панував настрій знесилення й страху перед невідомим. Співробітники ходили переполохані. Президент зненавидів Гейтса, однак йому страшенно шкода було Манафорта, і він вважав, що прокурори звинувачували його в давніх злочинах для того, щоб заманити в пастку самого Трампа.

«Ганьба, — казав Трамп Макґану невдовзі після того, як були висунуті звинувачення. — Це ніяк не пов'язано з виборчою кампанією. Увесь цей мотлох мав місце до того, як ми з ним зустрілися».

Найбільше Трамп лютував через те, що ці звинувачення зумовили дуже погане реноме про нього самого, мало не звинувачення у співучасті. Президент наказав своїм адвокатам публічно заявити, що ці звинувачення ніяк не пов'язані з ним чи з його виборчою кампанією.

«Чому газети не повідомляють про це? — обурювався Трамп. — Це було тоді, коли він працював на Президента Рейгана! — І додавав: — Я ледве знав його. Треба, щоб ви розповіли все це пресі».

Радники Трампа і раніше бачили, як він впадав у таку істерику. Він не міг спокійно сидіти й перечікувати бурю. Він завжди прагнув грати в нападі. Кобб мав пояснити йому, що Білий дім ніколи не повинен нічого казати про Манафорта.

«Жодні звинувачення Манафорта не стосуються Білого дому, і це дає чудовий захист, — казав Кобб. — Це показує, що нам байдуже до Манафорта».

Трамп часто підвищував голос на інших співробітників, але не на Кобба. Скидалося на те, що він поважав спокійний, орієнтований на факти тон Кобба. Він падав у своє крісло і підкорявся порадам свого юрисконсульта. Кобб нагадав Трампу і його політичним радникам, що адвокати Манафорта вже звернулися зі сходів федерального суду до преси та чітко заявили, що у Манафорта немає негативної інформації про Трампа, яку він міг би надати прокурорам.

«Ви повинні дати змогу зафіксувати це, а не заплутувати», — сказав йому Кобб.

Це була позитивна для Трампа новина. Однак, не повідомивши президента, Мюллер розробляв іншого, прихованого свідка, що йшов на співпрацю. Команда спеціального прокурора збиралася зробити наступний хід, викликавши на розмову колишнього радника Трампа з національної безпеки.

ІМПРОВІЗАЦІЯ

Держсекретар Рекс Тіллерсон намагався поліпшити стосунки США з Індією протягом всього першого року президентства Трампа. Південноазійська республіка, найбільш населена демократія світу й одна з економік, що найшвидше розвивалася, Індія була природним союзником для Сполучених Штатів. Тіллерсон чітко відчував, що Америці потрібно зміцнювати свої союзи й не давати конкурентам, серед яких першим є Китай, отримувати вигоду від будь-яких розколів чи непорозумінь між Сполученими Штатами та їхніми стратегічними партнерами. Він вважав, що для цього Сполучені Штати мають зміцнювати транстихоокеанські зв'язки з Індією, Японією й Австралією, вводячи вільну торгівлю і відкриваючи нові шляхи постачання, щоб не давати Китаю захоплювати нові висоти.

У жовтні 2017 року Тіллерсон висловив сподівання адміністрації на розвиток зв'язків з цим регіоном, і з Індією зокрема, у промові в Центрі стратегічних та міжнародних досліджень, а потім полетів до Нью-Делі, щоб обговорити можливості утворення альянсу особисто з Прем'єр-міністром Нарендрою Моді. Моді одразу вразив Тіллерсона. Прем'єр-міністр був серйозною людиною, досвідченим «негоціантом», умотивованим перспективою стратегічного партнерства зі Сполученими Штатами. Моді був відвертим з Тіллерсоном, розповідаючи про виклики, які поставали перед ним. Він діяв у складному оточенні. З одного боку Індія межувала з Пакистаном, своєю найбільшою загрозою, а з іншого був Китай, що намагався встановити партнерські стосунки з Пакистаном. На півночі — Афганістан, який роздирали війна, відсутність будь-якої стабільності й зазіхання з боку Росії та інших країн. Розглядаючи союзників для Індії, Моді оцінював різні варіанти. Він був готовий до співпраці зі Сполученими Штатами, однак якщо справи погіршаться — Росія вже стукає у двері.

У другий тиждень листопада Президент Трамп вирушив у першу подорож до Азії, відвідуючи п'ять країн за десять днів поїздки, що закінчувалася на Філіппінах, де він мав узяти участь у глобальному саміті лідерів. І 13 листопада Трамп сидів поруч із Моді в Манілі на засіданні саміту. Тіллерсон мав великі надії на цю зустріч, навіть попри те, що в самому Білому домі Трамп відзначився тим, що передражнював акцент Моді, що свідчило про неповагу до прем'єр-міністра.

Як і у більшості подібних випадків, перед зустріччю з іноземними лідерами Трампа коротко поінформували, однак не схоже було, що він засвоїв матеріал, а отже, мусив імпровізувати. Він повернувся різко праворуч до дріб'язкових скарг на дисбаланс торгівлі. Моді спробував перейти на загрози, які тиснуть на Індію з боку Афганістану, Пакистану й Китаю. Згадка про Афганістан перемкнула Трампа на розлогі міркування про те, якою дурницею для Сполучених Штатів є військова присутність в Афганістані протягом стількох років. Коли Моді згадав про свої побоювання стосовно амбіцій та регіональної агресивності Китаю, Трамп проявив вражаюче невігластво в географії.

«Ну, це ж не так загрозово, як мати Китай біля своїх кордонів», — сказав Трамп, намагаючись відкинути загрози для Індії.

Моді вирячив очі від здивування. Помічники помітили, як він кинув пильний погляд на Тіллерсона, що супроводжував Трампа у складі американської делегації. Прем'єр-міністр Індії вважав Тіллерсона американцем, найкраще обізнаним про проблеми безпеки у регіоні, і вони разом планували майбутнє партнерство. Очі Тіллерсона різко розширилися від коментаря Трампа, однак він швидко підняв руку до скроні, закликаючи індійську делегацію не ображати президента, а також сигналізуючи Моді, що ця заява — порожній звук.

Схоже, що Трамп не помітив їхнього мовчазного обміну думками. Він продовжував молоти язиком на непов'язані теми. Моді намагався повернути бесіду на вже досягнутий рівень, сподіваючись дотримуватися шляху, який Тіллерсон визначив попередньо для спільної роботи на захист Індії й запобігання реалізації Китаєм економічної стратегії «Один пояс — один шлях». Однак щоразу, коли Моді намагався повернути Трампа до питання про американо-індійські стосунки, той ні сіло ні впало перескакував на теми торговельного дефіциту й нескінченної війни в Афганістані. Свідкам тієї зустрічі в Манілі було соромно. Вираз обличчя Моді поступово змінився з приголомшеного на безпорадний.

«Думаю, залишаючи цю зустріч, він сказав: “Це несерйозна людина. Я не можу покласти на нього як на партнера”», — згадавав один зі співробітників Трампа. Після тієї зустрічі «індійці зробили крок назад» у дипломатичних стосунках зі Сполученими Штатами.

Зустріч із Моді стала головним провалом не лише для стосунків США-Індія, але й для сподівань адміністрації поставити Китаю в цьому регіоні «шах і мат». Зустріч проходила в той період, коли вплив Тіллерсона на Трампа зростав просто через те, що президент втомився від усіх інших у своєму оточенні. Готуючи поїздку до Азії, Джон Келлі запитав Тіллерсона, чи міг би той виконати ще одну функцію на додаток до свого і так заповненого порядку денного: дорогою просвітити Трампа в питаннях національної безпеки.

Це прохання було дивним. За інформування президента зазвичай відповідав радник з національної безпеки. Тіллерсон запитав Келлі про причину прохання.

«Він не хоче бачити Макмастера», — відповів Келлі.

Те, що Трамп втрачає терпіння щодо Г. Р. Макмастера, огидно проявлялося протягом усієї осені. Лояльні до Макмастера співробітники не хотіли з цим миритися, однак визнавали, що контакту між ним і Трампом більше не існує.

Військовий інтелектуал і гуру в публічній політиці, Макмастер користувався повагою у вашингтонському істеблішменті зовнішньої політики й на Капітолійському пагорбі, однак йому непросто було відповідати вимогам оточення Трампа. Це було видно з першого погляду. Макмастер на своїх перших (після призначення у лютому 2017 року) зборах співробітників Ради національної безпеки підкреслив, що як військовий офіцер, який не належить до жодної партії, він не брав участі в голосуванні. Він хотів, щоб співробітники-професіонали знали, що він цінує їхній внесок, однак його застереження стосовно участі у виборах мимоволі стало відомим Трампу, який вимагав особистої політичної лояльності від кожного у його адміністрації.

Макмастер жив паперами й переговорами. Він вважав, що його обов'язки полягали в тому, щоб надавати президенту інформацію, з якою він приймав би найкращі рішення, а потім допомагати виконувати волю верховного головнокомандувача. Однак ці інформаційні пакети для Трампа були академічними й орієнтованими на деталі, а відмінності в стилістиці обох чоловіків викликали епічні зіткнення.

У Макмастера були труднощі з утриманням уваги президента. З іншого боку, Трампа дратував начебто лекційний стиль Макмастера. Президент вважав, що його радник з національної безпеки завжди налаштований на те, щоб «чогось мене вчити». Дійсно, Трамп постійно пручався і скаржився, коли співробітники намагалися пояснювати йому якесь питання, бо одразу відчував, що його знань недостатньо, якщо йому потрібні експерти. Щоразу, коли Келлі пропонував дати йому інформацію з якогось питання, він відповідав: «Я не збираюся ні з ким говорити. Я знаю більше, ніж вони. Я знаю краще, ніж будь-хто інший».

Макмастер почувався у своїх намаганнях, як командир танку, і не бачив можливості перемикає швидкості для обережніших політичних кроків Білого дому в маневруванні зовнішньою політикою. У нього був досить грубий голос, що передавав силу і прямоту його попереднього життя. Однак цей голос став тим елементом, який одразу не сподобався Трампу, наче різкий собачий свисток.

Бувало так, що вранці Трамп спускався в Овальний кабінет, бачив у своєму графіку щоденний брифінг, після якого мала б відбуватися зустріч із радником з національної безпеки, і скаржився: «Не збираюся, чорт забирай, робити цього, — скаже він помічникам. — Я не хочу розмовляти з Макмастером цілу годину. Ви що, жартуєте?» Замість цього президент піде до своєї приватної їдальні, увімкне телевізор і запросить директора Національної економічної ради, секретаря Казначейства Стівена Мнучина чи міністра торгівлі Вілбура Роса прийти до нього і скласти компанію.

У березні Макмастер в Овальному кабінеті давав Трампу інформацію щодо приїзду канцлера Німеччини Ангели Меркель¹, яку той дуже поважав. Трамп був настільки нетерплячим, що встав і пішов у прилеглий туалет, залишивши двері трохи прочиненими й наказавши Макмастеру підвищити голос і продовжувати розповідати. Так і залишилося нез'ясованим, до кого в цій дивній сцені проявилось реальне ставлення Трампа — до Макмастера, до Меркель чи до обох.

Макмастер вважав, що його обов'язком було казати правду своєму командувачу, повідомляти президенту критично важливі речі й навіть висвітлювати погані новини й мінуси конкретної стратегії, яку розглядав Трамп. Ось як Макмастер завжди розмовляв під час воєнних дій зі своїми військовими командирами, коли посилав рапорти з поля бою: «Все летить шкереберть, сер. Настільки все погано». Однак доповідачі розвідувальної інформації применшували або лише побіжно згадували про нові ре-

зультати розслідувань втручання Росії у вибори чи кібератак, щоб не дратувати верховного головнокомандувача. Коли вони залишили деяку інформацію поза щоденним рапортом президентові, Макмастер пізніше підняв її безпосередньо в розмові з Трампом, внаслідок чого став в очах президента боксерською грушею, чим той скористався, влаштувавши наганяй. Така практика дратувала Макмастера.

Частиною роботи Макмастера було надавати Трампу письмові інформаційні бюлетені до кожного важливого рішення з детальним описом ризиків і можливих вигод. Він намагався бути лаконічним, стискаючи матеріал до трьох сторінок, однак і Макмастер, і його співробітники одразу переконалися, що президент не читав ані інформаційних бюлетенів, ані навіть їхніх тристорінкових версій. Голова канцелярії Роб Портер стискав меморандуми до односторінкового супроводжувального листа, написаного простою мовою, щоб президенту легше було його переварити. Один із довірених працівників казав: «Я називаю президента двохвилинною людиною. У президента терпіння на півсторінки». Однак Макмастер свідомо заперечував той факт, що Трамп читав версії Портера у стилі CliffsNotes*. Портер і Рейнс Прібус пропонували альтернативний підхід: щоб Макмастер надавав Трампу усні брифінги. Нічого письмового.

«Усі погодилися, що нам потрібно припинити давати президенту письмові тексти, — згадував один співробітник Ради національної безпеки. — Г. Р. це не подобалося. Макмастер постійно казав — “Як можна не давати президенту жодного листочка паперу?”».

Макмастер і його заступники добре знали історію й боялися подати ризикований документ чи пропустити важливе застереження. Президент Джордж В. Буш зазнав руйнівної критики, коли з'ясувалося, що влітку 2001 року йому повідомили дані розвідки про те, що Усама бен Ладен планував синхронізовані терористичні напади з використанням літаків. Буш справді отримав інформаційні бюлетені, але розвідники не пропонували жодних контрзаходів. Вилучення інформаційних бюлетенів з процесу інформування президента могло привести до катастрофи. Макмастер виступив з іще одним планом, який співробітники в повному обсязі ввели

* Дуже стислий виклад об'ємних творів для полегшення вивчення їх студентами. Наприклад, «Гамлет» Шекспіра викладений на 2–3 сторінках.

у практику з вересня: давати картки з короткими описами потрібних фактів.

Інші високопосадовці Білого дому вважали радника з національної безпеки і деяких його заступників надто недовірливими. Їх дратувало поведження Макмастера з президентом і періодичні виступи проти інших співробітників, у тому числі Кейта Келлога, ще одного армійського генерал-лейтенанта, який працював начальником канцелярії Ради національної безпеки, але перш за все був лояльним до Трампа.

На час поїздки до Азії в листопаді Трамп уже відверто насміхався над Макмастером. Коли той заходив до нього в кабінет, щоб подати інформаційні матеріали, Трамп надимав груди, виструнчувався у своєму кріслі й глузливо рапортував як сержант у таборі для новобранців. У своїй виставі він вдавав із себе Макмастера.

«Я ваш радник з національної безпеки, генерал Макмастер, сер! — казав Трамп, намагаючись потішити інших присутніх у кімнаті. — Я тут для того, щоб поінформувати вас, сер!»

Трамп продовжував насміхатися над Макмастером, описуючи тему дня і викрикуючи ряд складних довгих фраз, щоб показати, наскільки нудним мав бути брифінг Макмастера. Співробітників Ради національної безпеки глибоко обурювало ставлення Трампа до їхнього боса. «Президент не звільняє людей, — казав один із помічників Макмастера. — Він просто збиткується над ними аж до того, поки ті самі не захочуть піти». Таку грубість не сприймали також міністр оборони Джим Маттіс, Келлі й інші радники, яким доводилось це бачити. Келлі дістала нездатність Макмастера зрозуміти натяк, який робив Трамп, слухаючи брифінг. Одного разу восени Трамп зустрічався з групою своїх радників в Овальному кабінеті, коли Келлі раптом відчув, що президент все менше уваги приділяє питанню і настав час перервати збори.

«Дуже дякую, — сказав Келлі. — Усі вільні».

Макмастер підійшов ближче до столу «Резолют» і сказав: «Містере президент, я хотів би продовжити розповідати вам. Я маю ще дещо сказати».

Келлі не змирився з тим, що Макмастер не виконав його наказу. Голова адміністрації став ніс до носа перед радником з національної безпеки й твердо повторив: «Я сказав, що зустріч завершено».

І чотиризірковий генерал морської піхоти з тризірковим армійським генералом готові були битися перед президентом Сполучених Штатів. Трампу сподобалося, за словами іншого радника, що Келлі хоче виступити проти Макмастера й має вигляд справжнього

мачо. «Цей хлопець — як звір», — зронив президент, схвалюючи поведінку Келлі. Те, що причиною цієї незгоди могли бути його власні обмежені інтелектуальні здібності, навряд чи спало йому на думку.

Під час азійської поїздки й Тіллерсон, і Макмастер вскочили один за одним до президентського авто, збираючись дати Трампу свіжу ранкову інформацію, поки кортеж везтиме його на призначену зустріч. Однак, коли Макмастер почав говорити, Трамп на-супився, повернувся назад і, перервавши його на середині фрази, щось запитав у Тіллерсона. Це була не надто ввічлива вказівка про те, що Тіллерсон має інформувати президента про ключові факти, які тому потрібно знати. Тіллерсон коротко розповів дещо, потім звернувся до питань, які Трамп міг підняти на зустрічах того дня.

«Як сказав Г. Р., містере президент», — почав Тіллерсон, намагаючись проявити ввічливість і повагу до радника з національної безпеки в такий неприємний момент. Тіллерсон не завжди погоджувався з Макмастером стосовно способів чи підходів, однак він казав своїм помічникам, що ця людина самовіддана й присвячує себе служінню справі.

У Макмастера часом були розбіжності в поглядах із Трампом, як, наприклад, стосовно довготермінової стратегії в Афганістані й щодо ядерної угоди з Іраном. Однак на відміну від кількох інших старших радників, він щиро намагався впровадити побажання президента. Замість того щоб нав'язувати власний план дій, Макмастер відбирав думки відповідних посадовців адміністрації й подавав Трампу певний набір варіантів.

«Часом трапляються суттєві розбіжності в думках між старшими радниками президента, — казав у ті часи сенатор Том Коттон, союзник Макмастера. — Г. Р. був незамінний в тому, щоб допомогти президенту почути всі ці точки зору й подати йому потрібну інформацію, організовану в часі так, щоб він міг прийняти рішення».

Посол Сполучених Штатів у Організації Об'єднаних Націй Нікі Гейлі² додавала: «На таких нарадах він робить усе, щоб викласти на стіл перед президентом усі можливі варіанти».

Інший епізод, що трапився в азійській подорожі, вразив радників Трампа. Коли президент зі світою вирушили в цю подорож, з листопада вони зробили зупинку на Гаваях, щоб перепочити після далекого перельоту й дати можливість заправити президентський літак паливом. Співробітники Білого дому влаштували для президента і першої леді сумне паломництво, яке так багато попе-

редників робили до нього: відвідини Перл-Гарбору й віддання шани двом тисячам трьомстам американським морякам, солдатам і морським піхотинцям, які втратили тут свої життя.

Президентське подружжя мало приватно відвідати меморіал на крейсері «*Arizona*», що стоїть недалеко від берега Гонолулу і являє собою корпус крейсера, що затонув у Тихому океані під час несподіваного бомбардування японцями 1941 року. Поки пасажирський катер доставляв Трампа до суворого білого меморіалу, президент відтягнув Келлі убік, щоб тихенько поговорити.

«Слухай, Джоне, а що це таке? Про що цей тур?» — запитав Трамп свого голову адміністрації.

Келлі миттєво завмер. Трамп чув назву «Перл-Гарбор» і, здавалося, зрозумів, що вони відвідають місце історичної битви, однак не схоже було, що він багато знає про це. Келлі пояснив йому, що раптовий напад японців знищив тут Тихоокеанський флот США і змусив країну вступити у Другу світову війну, що зрештою привело до ядерного бомбардування Японії. Якщо Трамп і чув у школі хоч щось про «дату, яка залишиться символом безчестя», це насправді не залишилося в його свідомості й не зачепило струн у душі.

«Він виявився в той момент страшенно необізнаним», — розповідав один колишній радник.

Брак у Трампа базових історичних знань вразив і деяких іноземних лідерів. Під час зустрічі з Президентом Франції Емануелем Макроном в Організації Об'єднаних Націй у вересні 2017 року Трамп похвалив пишний військовий парад до Дня взяття Бастилії, на якому вони були вдвох у Парижі того літа. Трамп сказав, що до того параду він не уявляв собі, що Франція мала настільки багату історію воєнних перемог. Він сказав Макрону щось на зразок «Знаєш, я дійсно не знав, але французи виграли до біса битв. Я не знав».

Один європейський високопосадовець ділився своїми спостереженнями: «Він повний невіглас у всьому. Але його це не тривожить. Він цим не переймається».

Тіллерсон розробив ввічливий і непомітний спосіб заповнювати прогалини у знаннях Трампа. Якщо держсекретар бачив, що президент повністю губиться при розмові з іноземним лідером, то, як помітили інші радники, він втручався з якимось запитанням. Поки Тіллерсон формулював своє запитання, він перефразовував тему, пояснюючи деякі базові речі в цьому питанні, даючи Трампу час на роздуми.

Із часом президент знайшов свій спосіб виходу з делікатних розмов, коли іноземний лідер згадував щось, що було зовсім невідоме чи незрозуміле йому. Тоді він повертався до Макмастера, Тіллерсона чи якогось іншого радника і казав: «А що ви думаєте з цього приводу?»

Завжди існувало побоювання, коли біля нього нікого не було, що він через незнання погодиться на умови чи угоди, яких муситиме потім дотримуватися, — розповідав один колишній старший радник. — Вони кажуть йому зробити те і те — і він робить».

Частьенько після зустрічей з Трампом Келлі й міністр оборони Джим Маттіс збиралися, — часом з Макмастером, в офісі радника з національної безпеки, часом без нього, — щоб порівняти нотатки про дії президента, свідками яких вони щойно були. Словами й просто виразом обличчя вони демонстрували спільні побоювання: «Цей хлопець не знає, що робить».

Навесні 2017 року, коли якоеь співробітники зібралися в Овальному кабінеті, щоб поінформувати Трампа про майбутні зустрічі з іноземними лідерами, вони побіжно згадали деяких іноземних урядовців, які перебували під слідством за корупцію, за хабарництво. Трамп ожив при згадці про хабарі і помітно розхвилювався. Він сказав Тіллерсону, щоб той допоміг йому позбутися Закону про протидію корупції за кордоном.

«Це несправедливо, що американським компаніям не дозволяється давати хабарі, щоб вести за кордоном бізнес, — сказав присутнім Трамп. — Треба це змінити».

Дивлячись на Тіллерсона, Трамп заявив: «Мені треба, щоб ти позбувся цього закону», нібито державний секретар має владу магічним чином скасувати прийнятий у Конгресі закон.

Ділок будівельного бізнесу всередині президента примусив його злитися на цей закон передусім через те, що це обмежувало можливість його колег з галузі чи керівників його власної компанії доплачувати іноземним урядовцям на далеких берегах. Інші співробітники в кімнаті подивилися на Тіллерсона, цікавлячись його реакцією. Здивований таким проханням Трампа, Тіллерсон спочатку зробив паузу, поки знайшов відповідні слова.

«Містере президент, — сказав він. — Я не та людина, що робитиме це».

Тіллерсон пояснив, як діють закони. Він сказав, що до Міністерства юстиції треба звернутися за консультаціями стосовно ряду положень, згідно з якими давання американськими бізнесменами хабарів іноземним урядовцям чи лідерам іноземного бізнесу задля

отримання контракту чи дозволу на діяльність в інших країнах вважається кримінальними злочинами. Потім у нудному стилі дитячих навчальних мультфільмів *Schoolhouse Rock!*, що став регулярною особливістю просвіти цього президента в Овальному кабінеті, Тіллерсон сказав, що Конгрес мусить брати участь у скасуванні цього закону.

Трамп не пропустив цього удару. Його не задовольнило пояснення Тіллерсона, й він звернувся до Стівена Міллера, старшого радника Білого дому з публічної політики, який задовго до того довів, що на нього можна покластися, щоб втілити в реальність майже всі забаганки президента.

«Стівене, я хочу, щоб ти підготував мій указ і скасував цей закон», — твердо заявив Трамп, явно не усвідомлюючи, що він самотужки не має влади скасувати закон про протидію корупції за кордоном.

Пізніше, після завершення наради, Тіллерсон зустрівся з Міллером у вестибюлі. Міллер, який втілював багато вельми непопулярних планів президента, сказав Тіллерсону, що скептично оцінює чинність цього указу президента, що було доволі рідкісним моментом згоди між ними обома.

На момент повернення Трампа з Азії в розслідуванні щодо Росії з'явилися тривожні сигнали. Адвокати різних свідків та суб'єктів у слідстві спеціального прокурора Роберта Міллера ділилися інформацією й стратегіями як складовими спільної угоди щодо захисту. У середу, 22 листопада, перед самим Днем подяки, адвокат колишнього радника з національної безпеки Майкла Флінна Роберт Кельнер попередив адвокатів Трампа, що Флінн виходить зі спільної угоди щодо захисту і більше не може конфіденційно спілкуватися з президентом чи з Білим домом. Хоча Кельнер не сказав цього відкрито у телефонній розмові, Джон Дауд, провідний особистий адвокат Трампа, сприйняв вихід Флінна з цієї угоди як доказ, що той почав співпрацювати з офісом Мюллера чи активно прагнув цього. У будь-якому разі адвокати Флінна могли бути зобов'язані припинити будь-яке спілкування з іншими командами в межах угоди про захист.

У ніч на 22 листопада Дауд залишив голосове повідомлення Кельнеру, кажучи, що його не здивувало б, якби Флінн «пішов на угоду» з офісом спеціального прокурора, але якщо у нього є «інформація, що втягує в це президента, тоді ми матимемо проблему з національною безпекою». Дауд попросив «бути насторожі»

заради «захисту всіх наших інтересів», а потім нагадав про тепле ставлення Трампа до Флінна.

«Пам'ятаєш, що ми завжди казали про президента і його почуття до Флінна?»³ І це все ще актуально», — сказав на завершення Дауд. Це звучало примирливо і навіть по-дружньому.

Склалася непроста ситуація. Адвокати Флінна сподівалися, що їм зрештою вдасться домогтися президентського помилування для Флінна, якщо його звинуватять чи визнають винним за усіма пунктами звинувачення. Наступного дня Кельнер відповів на повідомлення Дауда і нагадав, що телефоном він не може нічого обговорювати з Даудом чи будь-якими іншими адвокатами президента. Настрій Дауда різко змінився. Він дедалі обурювався, попереджаючи Кельнера, що сприймає це як свідчення ворожості Флінна до президента і збирається повідомити про це Президенту Трампу. Кельнер і його колега у цій справі Стів Ентоні сприйняли це так, як і належало: Дауд непрямо погрожував гнівом Трампа, якщо вони не відмовляться від своїх планів змусити Флінна піти на співпрацю. Вони, як і Дауд, знали, що Флінн не хотів накликати на себе гнів президента.

Новина про Флінна з'явилася в неприємний для адвокатів Трампа момент. З літа Дауд і спеціальний юридичний радник Білого дому Тай Кобб переконували Трампа погодитися на їхню стратегію піти на повну співпрацю зі слідством, запевняючи президента, що коли він так вчинить, Мюллер муситиме швидше завершувати розслідування. Дауд спочатку казав Трампу, що розслідування Мюллером можливої співпраці з росіянами можна завершити протягом тижнів чи місяців, але це не спрацювало. Кобб казав репортерам, що частина слідства, що стосується Білого дому, може бути закінчена до Дня подяки, однак цей термін уже минув, і він почав пропонувати замість цього кінець року. Дауд відчував, що вимога задовольнити нетерплячого клієнта наростає, однак він не мав можливості дати Трампу те, що той хоче: публічне виправдання з боку Мюллера.

На той момент Білий дім, Організація Трампа і кампанія Трампа переглянули стоси документів і внутрішніх електронних листів, на які надіслав запит Мюллер, а всі співробітники Білого дому, яких Мюллер запросив на допит, або вже давали покази, або призначили час зустрічі в офісі спеціального прокурора, причому останнім у списку Мюллера був Дон Макган. Усіх цікавило — а що як Мюллер викличе на допит президента? Це було б цілком природно. Кобб сказав, що вони не повинні відкидати ідею публічного

допиту. Дауд був обережний, але вважав, що інтерв'ю може дати «старому» те, що той хоче.

Джей Секулов, ще один адвокат Трампа, почувався насторожено. Одразу після Дня подяки він зателефонував Майку Боуву, який також представляв президента, щоб обговорити це.

— Що ти думаєш про допит президента? — запитав Секулов Боува, який у цей момент працював у себе в гаражі.

Після короткої паузи Боув висловив те, про що насправді думав:

— Це юридичний нонсенс.

Будь-який допит клієнта криє в собі ризики, але вони в багато разів зростали з таким клієнтом, як Трамп, який був схильний до перекручень і мав власне уявлення про реальність. Адвокати Трампа інструктували вищих керівників щодо сотень годин надання свідчень і завжди старанно нагадували їм правила. Якщо ви не можете пригадати ключових елементів чи кожної подробиці, просто кажіть «Я не можу пригадати». Якщо ви не знаєте напевно, кажіть «Я не знаю». Однак ці вищі керівники поводитися в душі «у мене є своя відповідь» і були неймовірно впертими. Здавалося, що вони генетично не здатні сказати «Я не певний». А Трамп був крайньою версією цього. Його адвокати взяли до уваги, що команда Мюллера довела, що звинувачуватиме людей у разі невідповідного пояснення.

Адвокати продовжували розігрувати різні варанти, коли причина мовчання команди Флінна розкрилася. 1 грудня колишній радник з національної безпеки був визнаний винним у неправдивих свідченнях ФБР про контакти з російським послом Сергієм Кісляком, і це був перший співробітник Білого дому, що отримав звинувачення в цьому слідстві. Визнання провини засвідчило, що Флінн співпрацював з членами команди Мюллера в їхній наполегливій роботі й поділився з ними своїми розмовами з неназваними вищими посадовцями⁴ під час передачі влади Трампу. Хоча поки було неясно, що ще він міг сказати спеціальному прокурору про виборчу кампанію чи про адміністрацію Трампа, його співпраця показала, що розслідування Мюллера радше розгорається, аніж згасає, і ймовірно, триватиме ще багато місяців.

Трамп був стривожений і дедалі лютував, спостерігаючи на каналі CNN, як Флінн того дня визнає свою провину. Він зателефонував Стіву Беннону, який подорожував Шотландією. «Як можна звинуватити Флінна? — сказав президент. — Флінн нічого не зробив. Він невинний».

Трамп сказав, що вся сцена розлютила його, що переживає, бо Флінн не зробив нічого поганого.

«Вони взялися за нього, бо він працював на мене», — репетував Трамп.

Беннон скористався нагодою, щоб поділитися своїми поглядами на адвокатів Трампа і їхню стратегію. Беннон тривалий час скептично оцінював можливості Мюллера швидко виправдати незаконні дії президента і вважав, що Дауд і Кобб фактично дивились на усе крізь рожеві окуляри й вели свого клієнта в хибному напрямку.

«Ви маєте позбутися Кобба і Дауда, — сказав Беннон Трампу. — Вони ведуть вас у пастку, яка може все зруйнувати. Потрібні справжні адвокати. Візьміть адвокатську фірму. Найміть Джонса Дея. Це єдина адвокатська фірма, яка працюватиме з нами. Вам потрібна тонна юристів. Ви повинні вдатися до прерогативи конфіденційності президента і не надавати більше жодного документа чи свідка».

Беннон намагався грати на бійцівських і сутяжницьких імпульсах Трампа. «Ви повинні побороти це, — казав він президенту. — Ви можете розтягти це на багато років».

Трамп відповів, що Дауд і Кобб запевняли його, що найкращою стратегією буде співпраця.

«Вони кажуть, що я маю отримати листа про звільнення від відповідальності», — сказав Трамп Беннону. Це могло статися будь-якого дня. Трамп був у цьому впевнений. Беннон похитав головою, маючи сумнів, що Мюллер ось-ось видасть Трампу довідку про гарний стан здоров'я.

Уранці 2 грудня Трамп був роздратований тим, що жодний із його адвокатів не виступив у медіа на його захист і не заперечив припущення, що причиною того, що Флінн брехав ФБР, було його бажання уникнути ускладнень для президента. О 12:14 дня, приблизно через двадцять чотири години після того, як угода про визнання Флінна винним потрапила до федерального суду, Трамп звернувся до Твіттера, щоб захистити себе, як він часто робив, і цього разу розмістив вражаючий новий погляд на кримінальні дії Флінна.

«Я мусив звільнити генерала Флінна, оскільки він брехав віце-президенту і ФБР, — писав Трамп у твіті. — Він визнаний винним у цій брехні. Це сором, оскільки його дії в час передачі влади були законними. Там не було чого приховувати!»

Цей твіт вразив і роздратував Кобба. Це явно було те, що, на його думку, він і Дауд переконували Трампа не робити. Плюс суть

цього повідомлення викликала цілком нову бурю, бо воно показало, що Трамп давно знав, що Флінн брехав про свої контакти з Кісляком, тобто те, що президент ніколи раніше не визнавав. Це стало предметом телевізійних новин на весь суботній ранок, і репортери атакували прес-центр Білого дому, намагаючись отримати коментарі до нового повороту подій. Кобб напав на Дауда стосовно цього твіту.

— Де він узявся? — запитував Кобб свого колегу. — Це суперечить всьому, що ми вже погодили.

— Старий попросив, — сказав Дауд, посилаючись на президента. Пізніше Дауд заперечив це пояснення, стверджуючи, що Кобба заздалегідь попередили про зміст твіту.

А ще згодом Дауд зробив заяву, в якій доводив, що підготував проект тексту для твіту Трампа.

Тим часом Дауд і Секулов готувалися до зустрічі з Мюллером, яку було призначено на третій тиждень грудня. Вони сподівалися, що вона приведе до певного проміжного кінця, принаймні стосовно твердження, що президент і його виборча кампанія не були учасниками змови. Президент казав друзям, що слідство завершиться протягом кількох тижнів, а коли це було надруковано в газеті *Washington Post*, став ще сильніше тиснути на своїх адвокатів, щоб хоч якось привести слідство до завершення.

Шостого грудня Боув полетів до Вашингтона, щоб побачитись із Даудом. Вони зустрілися в сигарному барі Shelly's Back Room за два квартали від Білого дому. Боув був достатньо стривожений, щоб вирушити у цю подорож. Він хотів переконатися, що Дауд не погодився з допитом президента як способом виконати обіцянку, дану Трампу, зокрема тому, що не існувало ніякої гарантії того, що коли президент сяде навпроти Мюллера, це обов'язково приведе до завершення слідства.

«Я впевнений, що незабаром все закінчиться, — казав Дауд Боуву. — Я відчуваю, що ми можемо отримати листа [про звільнення президента від відповідальності]». Боув боявся, що Дауд погодиться на допит, щоб постаратися завершити слідство; а Дауд пізніше заявив, що у нього не було намірів навіть розглядати проведеного допиту.

«Це була б юридична помилка, Джоне, — відповів Боув, розмахуючи червоним прапорцем, який, як він знав, концентрує увагу адвокатів. — І в цьому немає потреби. Щоб постаратися швидше все це завершити, ми не повинні робити паскудних помилок».

Адвокати опинилися в глухому куті, не маючи на горизонті «довідки про здоров'я»*. Тимчасом Трамп продовжував заперечувати переконливі свідчення, які зібрали його власні розвідувальні агенції про те, що Росія скоїла замах на американську демократію, втрутившись у вибори 2016 року на користь його кандидатури. Навіть попри те, що Трамп проголосив про свою повну невинність у змові з росіянами, він усе ще не міг прямо погодитися, що росіяни таки втрутилися у вибори.

«Президент повинен сказати лише⁵: “Ми знаємо, що росіяни зробили це, вони знають, що зробили це, я знаю, що вони це зробили, і ми не заспокоїмося аж доти, поки не з'ясуємо все, що можна, про те, як це було зроблено, і не докладемо всіх можливих зусиль, щоб запобігти повторенню цього”», — сказав Майкл Гейден, який був директором ЦРУ в часи Президента Джорджа В. Буша-молодшого, Грегу Міллеру з *The Washington Post*. Трамп «ніколи не казав нічого навіть близького до цього і ніколи такого не скаже».

Рік добігав кінця, а Трамп і його адміністрація мало що зробили, щоб змусити Росію відповісти за свої незаконні дії чи запобігти майбутнім атакам Кремля й убезпечити вибори у США. Єдине покарання для Росії надійшло від Конгресу, який проголосував у серпні за введення додаткових санкцій проти Москви, попри активний опір Трампа. Оскільки Трамп прагнув укласти союз із Президентом Володимиром Путіним, він так і не скликав засідання кабінету міністрів з питання втручання Росії у вибори за весь 2017 рік.

У грудні Трамп зібрав своїх генералів і провідних дипломатів на зустріч, що була частиною постійних стратегічних обговорень адміністрації про передислокацію військ в Афганістані, в Ситуаційній кімнаті, секретному приміщенні для нарад на цокольному поверсі Західного крила. Трампу не подобалася Ситуаційна кімната, оскільки він не вважав, що вона достатньо солідна. Вона просто не вражала.

Однак Трамп пішов туди, щоб просувати нову політику стосовно Афганістану, оскільки його дратувало, що так багато збройних сил США були розкидані в різних місцях світу. Обговорення почало скеровуватись у тому самому напрямку, що й на липневій зустрічі Трампа з вищим військовим командуванням і керівниками органів національної безпеки у Пентагоні в «Танку».

* Тобто листа про звільнення Трампа від відповідальності.

«Усі ці країни повинні почати платити нам за війська, які ми посилаємо до них. Нам потрібно отримувати з цього прибутки, — сказав Трамп. — Ми можемо повернути це собі на користь».

Генерал Джозеф Данфорд, голова Об'єднаного комітету начальників штабів, спробував знову пояснити президенту, дуже обережно, що війська, розміщені в цих регіонах, забезпечують там стабільність, і це допомагає Америці почуватися безпечніше. Інший офіцер приєднався до нього, заявляючи, що стягування плати з інших країн за американських солдатів суперечитиме законодавству.

«Але це не спрацювало, — пригадував один колишній помічник Трампа. — Нічого не спрацювало».

Після липневої наради в «Танку» Тіллерсон сказав своїм співробітникам, що він ніколи мовчки не терпітиме від Трампа таких принизливих слів про стягнення грошей за розміщення американських солдатів. Батько Тіллерсона у сімнадцять років забажав вступити на службу до військово-морського флоту одразу після дня народження, прагнучи послужити своїй країні у Другій світовій війні. Його дідусь також був кадровим офіцером у військово-морському флоті. Обидва стояли у Тіллерсона перед очима, казав він помічникам, коли Трамп розпустив язика у своїй тираді в «Танку», а потім і в Ситуаційній кімнаті у грудні, коли він повторив ці слова.

«Ми повинні отримати наші гроші назад», — казав Трамп присутнім у кімнаті.

Цього було досить. Тіллерсон встав. Але коли він вставав, то повернувся спиною до президента і лицем до вищих офіцерів і решти присутніх у кімнаті. Він не хотів повторювати сцену в «Танку».

«Я ніколи не одягав форму, але я знаю, — сказав Тіллерсон. — кожний, хто одягнув її, люди в цій кімнаті, вони зробили це не для заробляння грошей. Вони зробили це заради своєї країни, для нашого захисту. Я хочу, щоб кожний із них чітко знав, наскільки ми як країна цінуємо їхню службу».

Докір Тіллерсона розізлив Трампа. Його лице почервоніло. Однак президент вирішив не карати Тіллерсона в той момент. Він чекав іншого дня, щоб дістати його.

Того самого вечора, після восьмої години, Тіллерсон працював у своєму кабінеті в штаб-квартирі Державного департаменту на Фогі Ботом, готуючись до наступного робочого дня. Задзвонив телефон. Це був Данфорд. Голос голови Об'єднаного комітету тремтів від емоцій. Значно раніше Данфорд жартував з Тіллерсоном, що в колишніх адміністраціях державні секретарі й очіль-

ники Міністерства оборони мало не повбивали б один одного, зустрівшись на одному боці вулиці, оскільки суперництво між ними було дуже гострим. Однак тепер, на службі Трампу, вони як брати об'єднуються проти того, що має вигляд неповаги до військових. Данфорд подякував Тіллерсону за захист їх у Ситуаційній кімнаті.

«Ти дав йому добрячого стусана, — сказав Данфорд. — Удар за удар. Дякую. Ніколи цього не забуду».

Доленосна зустріч між Даудом і Секуловим з одного боку і Мюллером — з іншого відбулася наприкінці грудня. Коли Дауд запитав, що ще потрібно, щоб завершити це розслідування, яке загрожує президентству, Мюллер дав відповідь, що примусила їх обох відчувати, як хитаються стільці під ними.

«Ну що, ми збираємося допитати президента», — сказав Мюллер. Потім спеціальний прокурор пояснив, на якій підставі. Мюллер підтвердив, що йому потрібен допит президента, щоб завершити звіт, який він готував про своє розслідування щодо Трампа. Правила діяльності спеціального прокурора встановлювали, що звіт — це спосіб, яким Мюллер може повідомити результати свого розслідування генеральному прокурору, однак адвокати ніколи раніше не чули, щоб Мюллер згадував про нього.

Дауд і Секулов не сказали допиту «ні». Вони поставили додаткові запитання.

«Добре було б, якби ви сказали, про що ви хочете допитувати його», — сказав Дауд.

Спочатку заступники Мюллера наполягали на тому, що не збираються розкривати своїх запитань, однак пізніше погодилися, що Джеймс Кворлс, один із заступників Мюллера, міг би повідомити деякі основні питання, які вони ставитимуть. Дауд і Секулов не бачили проблем у тому, що спеціальний прокурор запитуватиме Трампа про його зв'язки з росіянами чи участь у будь-яких змовах про втручання протягом виборів. Вони були впевнені, що їх не існує. Однак їх турбували інші теми допиту, скажімо, запитання в ході слідства, що Трамп сказав колишньому директору ФБР Джеймсу Комі про Флінна. Трамп прямо заявив, що він не пам'ятає, чи казав Комі «спустити справу на гальмах» при обговоренні розслідування щодо Флінна, як писав сам Комі у своїх нотатках того часу, але прокурор міг дійти висновку, що Комі був чесним, а Трамп — ні. Такого типу запитання були «пастками на лжесвідчення 101» в руках прокурорів.

Зустріч закінчилася без жодної домовленості про допит. Потім Дауд і Секулов коротко поінформували Трампа про те, що сказали Мюллер і його команда. Президент був збуджений. Він рвався опинитися в кімнаті з Мюллером сам на сам.

— Чи погодяться вони на цьому завершити? — питав Трамп своїх адвокатів. — То я отримаю тепер свого листа?

— Ну, вони хочуть допиту, — сказав Дауд. Він пояснив, як вони домовлялися про умови допиту.

— Чудово, — сказав Трамп. — зробімо це.

Трамп непохитно вірив у свою здатність переконати Мюллера. «Президент думав: “Я можу це зробити. Я можу добитися цього”», — згадував один із його радників.

Те, що адвокати Трампа вважали юридичним питанням з певними політичними нюансами, сам президент бачив як політичну подію з юридичною складовою. Він сприймав це так, наче його залякували у пресі причетністю до всіх гріхів Росії, здійснених нею в історії, навіть у біблійні часи. Трамп твердо стояв на тому, що хмари можна розвіяти відповідними засобами, навіть якщо це вимагатиме контролю над самою кризою.

«Будь-який інший президент сказав би: “Роби своє і приходь до нас, коли зробиш”, — сказав його радник. — Але не Президент Трамп. Президент Трамп хотів, щоб це було зроблено одразу... Ви не могли б заспокоїти його, кажучи: “Ми збираємося діяти так, як зазвичай діємо в подібних випадках”. Він би відповів: “Це довбана стратегія. Це ненормально”».

Частина III

ШПИГУНГЕЙТ

Одинадцять січня 2018 року починалося у Білому домі як звичайний робочий день. Президент Трамп прокинувся і припав до телевізора. Цю частину дня він любив. Один у своїй спальні, без надокучливих помічників, Трамп натис на пульті кнопку і пройшовся телеканалами на двох великих екранах. Його телевізійна система була запрограмована на запис усіх новинних програм, які він міг швидко прогорнути та повернутися до тих моментів, де ведучі й гості обговорювали його, — що, звичайно, тривало більшість екранного часу. «Телебачення часто стає керівною силою його дня¹, зброєю і скальпелем, мегафоном і постачальником новин», — писали Ешлі Паркер і Роберт Коста у *The Washington Post*. Він любив дивитися «Ранкового Джо» на MSNBC, а також CNN, щоб дізнатися, як його описують вороги, а от на *Fox & Friends*, із його ведучими-підлабузниками, президент підглядавав деякі кращі ідеї.

Коли минула значна частина шоу *Fox & Friends* того дня, 11 січня, о 6:46 ранку в ефірі з'явився Ендрю Наполітано. Це був один з улюблених аналітиків Трампа, настільки улюблений, що деякі радники Трампа серйозно обговорювали цього колишнього суддю зі штату Нью-Джерсі як можливого номінанта до Верховного Суду. Очікувалося, що того дня Палата представників, контрольована республіканцями, проголосує за повторне підтвердження ключової частини Закону про контррозвідувальну діяльність, яка була підтримана Білим домом. Відомий як «Програма розділу 702» за порядковим номером у законодавстві, цей закон мав велике значення для розвідувальних агенцій США, оскільки він давав повноваження стежити за іноземцями за кордоном для виявлення й арешту терористів до того, як вони завдадуть удару.

«Я здивований, — заявив Наполітано, — не розумію, чому Дональд Трамп підтримує це».

Наполітано сказав, що не довіряє цій програмі нагляду, і помилково припустив, що вона, ймовірно, використовувалася, щоб шпигувати за виборчою кампанією Трампа й зумовити розслідування щодо Росії. Потім, через сорок сім хвилин, о 7:33 ранку (ця затримка пояснювалася, очевидно, тим, що Трамп дивився *Fox & Friends* у записі), президент оголосив про свою опозицію до цього закону, підтриманого його власною адміністрацією, в манері, що зловісно відлунювала коментар Наполітано.

«Палата голосує сьогодні щодо суперечливого закону FISA*», — писав Трамп у Твіттері, дослівно цитуючи заголовок, що з'являвся на каналі Fox під час виступу Наполітано. «Цей закон може бути використаний із застосуванням дискредитованих і фальшивих «досьє» для підлого стеження й зловживання щодо кампанії Трампа з боку попередньої адміністрації й решти?». Твіт Трампа складався лише з тридцяти дев'яти слів, але він негайно викликав рейвах і в Білому домі, і на Капітолійському пагорбі. Ключові посадові особи мусили перекроїти свої ранкові графіки, щоб впорядкувати увесь безлад, зчинений президентом.

Трамп був розгублений. Він ототожнював, подібно до Наполітано, Розділ 702 з ширшим законом FISA, що визначає широкий набір способів спостереження. Трамп і його союзники були розлючені повноваженнями за законом FISA, котрі були тричі підписані й затверджені трьома суддями та надані для стеження за колишнім радником виборчої кампанії Трампа Картером Пейджем. Однак Розділ 702 був окремою й цінною секретною програмою, що від початку була спрямована на іноземців за кордоном, коли з'являлася підозра, що вони планують убивства американців чи підтримують терористичні угруповання. Ця програма дозволяла розвідувальним агенціям підслуховувати таких іноземних громадян, хоча допускалися і перехоплення випадкових контактів з американцями, які були пов'язані з цими мішенями. Розділ 702 став основою для дій ФБР після 11 вересня 2001 року і виявлення підготовки таких атак, а також надання критичної інформації для щоденних бюлетенів президента.

Джон Келлі втрутився для того, щоб ще більше підкреслити важливість цієї програми для президента. Він попросив спікера Палати представників Пола Раяна дати Трампу тридцять хвилин для вступної промови про різницю між стеженням за американ-

* Абревіатура для позначення Закону про контррозвідувальну діяльність.

цями згідно з затвердженими суддями повноваженнями з одного боку та шпигуванням за іноземцями з іншого. Келлі й Марк Шорт, директор із законодавчих питань Білого дому, поспілкувалися потім із законодавцями, які ніяк не могли повірити в цей раптовий твіт президента, намагаючись заспокоїти їх і зібрати необхідну кількість голосів.

Том Боссерт, радник Білого дому з питань внутрішньої безпеки та кібербезпеки, цього ранку був у дорозі, але отримав терміновий дзвінок із Білого дому з проханням швиденько написати проект роз'яснювального твіту, щоб президент міг його негайно вислати та змінити позицію стосовно оновлення Розділу 702. У той самий час законодавці висловлювалися проти позиції Трампа, лаючи його за явне невігластво.

«Це безвідповідально, неправдиво, і, щиро кажучи, це ставить під загрозу нашу національну безпеку, — твітував сенатор-демократ Марк Ворнер. — FISA — це те, про що президент повинен був знати задовго до того, як увімкнув канал Фох цього ранку».

Завдання Білого дому щодо залучення голосів для оновлення Розділу 702 ще більше ускладнювалося опозицією до нього з боку двох законодавців-республіканців, близьких до президента. Сенатор Ренд Пол, республіканець із лібертаріанським мисленням, зателефонував Трампу вранці 11 січня, щоб висловити свої сумніви стосовно того, що стеження за іноземними мішенями може вимагати інформації про громадян США. Пол казав, що він зафілібастерить* цей закон, якщо той потрапить до Сенату, через особисту незгоду. Конгресмен Марк Медоус, який очолював консервативне крило Республіканської партії під назвою House Freedom Caucus і був одним із найвідданіших захисників Трампа, також зателефонував того ранку президенту, щоб підтвердити свою позицію щодо програми через побоювання стосовно громадянських свобод.

Коли репортер CNN перестрів Келлі у вестибюлі Конгресу² й запитав, чи внесе поведінка Трампа якісь перешкоди в законодавчий процес, голова адміністрації відповів: «Це не просто заважатиме. Це буде процес жонгливання». Тим часом Келлі поспішав, щоб розгребти всю плутанину, залишаючи директору ФБР Крістоферу Рею й директору Національної розвідки Дену Коутсу місію пояснити Трампу, як працює програма Розділу 702 і чим вона цінна для

* В американській політиці так називається прийом, що дає змогу гранично затягти розгляд якогось закону в парламенті з метою провалити його прийняття. Одного разу сенатор виголошував промову усю ніч.

безпеки американців. Протягом цієї консультації Трамп так і не визнав, що зробив помилку, так і не висловив жалу, що змарнував купу робочого часу своїх співробітників і завалив законодавчий порядок денний своєї адміністрації.

«Він нездатний сказати “вибач”», — казав один старший урядовець.

Трамп нарешті твітнув коригування о 9:14 ранку, вдаючись до виразів, рекомендованих Боссертом, як відповідь на свій початковий твіт, так, наче це було просто продовження тієї самої думки.

«Після сказаного, — говорилося у меседжі Трампа, — я особисто наказував скоригувати процедури викриття ще з моменту вступу на посаду, і сьогоднішнє голосування стосується іноземного стеження за іноземними поганими хлопцями на іноземній землі. Нам потрібно це! Будьмо розумними!»

У цьому твіті містилося стільки ж пояснення політики для самого Трампа, як і для будь-кого іншого. Республіканці в Палаті представників, стривожені попереднім твітом Трампа, саме в цей момент проводили збори, та їхня тривога не вщухала аж поки не з'явився другий твіт Трампа. Того самого дня, але пізніше, Палата значною більшістю проголосувала за оновлення програми стеження за кордоном, розподіливши голоси у співвідношенні 256 на 164, і Сенат негайно розпочав дебати стосовно проекту.

Кризи запобігли. Однак хибний крок президента продовжував відлунювати. На пообідньому брифінгу 11 січня прес-секретар Білого дому Сара Сандерс з усіх сил старалася пояснити твіти Трампа, стверджуючи, що ніяких суперечностей не було, і кажучи, що будь-які непорозуміння стосовно позиції президента у цій політиці були підняті лише медіа.

«Президент повністю підтримує 702 і щасливий, побачивши, що законопроект нині пройшов Палату, — сказала вона. — Ми не бачимо жодних суперечностей чи непорозумінь у цьому».

Коли кореспондент NBC Гелі Джексон запитала про суперечності в Трампа, у Сандерс не витримали нерви. «Думаю, що мета вашого запитання абсолютно ганебна і свідчить про брак у вас знань щодо цього процесу».

Однак приватно вищі радники Трампа були роздратовані цією кризою, яка, на їхню думку, могла виникнути знову, зважаючи на те, наскільки цінним цей президент вважає телевізійне обсмкування новин і наскільки нікчемними — експертні знання власного уряду. Деякі радники ще й співчували йому. Він настільки переймався тим, що «глибинна держава» намагається підірвати його

президентство, шпигуючи за радником його виборчої кампанії, що навіть проста аббревіатура «FISA» діяла на нього як червона ганчірка на бика.

Того ж таки 11 січня Трамп зустрівся в Овальному кабінеті з групою законодавців, до якої входили сенатор від демократів Дік Дурбін, сенатори від республіканців Ліндсі Грем і Том Коттон, а також конгресмен-республіканець Боб Гудлат, щоб обговорити імміграційну політику. У ході групового обговорення можливої підтримки обома партіями рішення, що захистить мігрантів з Гаїті, Сальвадору й африканських країн, Трамп ставав усе роздратованішим.

«Чому ми маємо дозволяти всім цим людям із за^{*}них країн приїжджати до нас?» — запитав президент. Він особливо принизив Гаїті, злиденну націю у Карибському морі, що складається переважно з нащадків африканських рабів, і сказав, що замість цього Сполучені Штати повинні дозволяти іммігрувати вихідцям із Норвегії, північної країни, яка є однією з найбільших і найбагатших у світі, а також з інших подібних країн.

Коментарі Трампа на нараді за зачиненими дверима³, що вперше були оприлюднені репортером *The Washington Post* Джошем Довсі, викликали багатоденну негативну реакцію. Посадовці Білого дому знали, що Трамп використовує ненормативну лексику, і не заперечували цієї історії. Наступного ранку, 12 січня, Дурбін сказав репортерам, що особисто чув, як Трамп казав «речі, сповнені ненависті, огиди й расизму».

Однак Трамп пізніше заперечив те, що казали його помічники, заявляючи у твітті, що його вирази були «тверді, але то не вульгарна мова».

Увечері 19 січня, сидячи у величезному кріслі в приватних апартаментах Білого дому, Трамп телефоном розмовляв з Келлі, плетучи інтриги до пізньої ночі. Його голос бринів самовпевненістю. Трамп вважав, що нарешті знайшов срібну кулю, щоб прикінчити розслідування Мюллера.

«Це може припинити слідство щодо нас, — казав Трамп до Келлі. — Це наша можливість звільнити Рода... І тоді все скінчиться».

Голос президента звучав задоволено, навіть піднесено. «Род» — це був Род Розенштейн, заступник генерального прокурора і людина, що мала повноваження стримувати Мюллера. Збудження Трампа було зумовлене секретним меморандумом республіканців, про який Медоус та інші консервативні союзники в Палаті

представників нашепотіли йому на вухо. Вони сказали, що коли зможуть дістати дозвіл від Міністерства юстиції оприлюднити цей меморандум, то він підірве позицію Розенштейна, показуючи його початкову роль у схваленні сумнівного стеження і доводячи непорядність розслідування Мюллера.

Девін Нуньєс, який головував у Постійному спеціальному комітеті з розвідки Палати представників, підготував із ключовим співробітником Каш'япом Пателем чотиристорінковий меморандум на основі секретних документів розслідування ФБР щодо кампанії Трампа. Герой в очах протрампівських консерваторів і поганець, що невтомно вигадує теорії змови, на думку декого у ФБР, Нуньєс заявив у тому меморандумі, що бюро зловживало своєю суперсекретною можливістю стеження і ввело в оману федерального суддю, аби зробити пріоритетним розслідування щодо Трампа. У цьому меморандумі висловлювалося припущення, що ФБР використовувало інформацію, отриману від британського шпигуна Крістофера Стіла, щоб отримати дозвіл на проведення стеження за Картером Пейджем, колишнім радником кампанії Трампа. Нуньєс стверджував, що ФБР не змогло довести в суді антирампівські наміри Стіла. І вже кілька тижнів Нуньєс сперечався з високопосадовцями з Міністерства юстиції про можливість опублікування меморандуму. Вони з Розенштейном мали теплі, часом навіть дружні стосунки, однак поведіність конгресмена на підозрі про злочинність розслідування щодо Росії псувала їхню дружбу.

Десятого січня Нуньєс і Патель зустрілися в захищеній від прослуховування кімнаті Капітолію з Розенштейном, Реєм, головою юридичного управління Міністерства юстиції Стівеном Бойдом, головою юридичного відділу ФБР Грегорі Брауером та іншими, щоб обговорити запити на зняття секретності. Початок цієї зустрічі був дещо ворожим, коли Патель, який ще 2017 року показав себе супротивником Міністерства юстиції, погрожуючи звинуватити Розенштейна і Рея в неповазі до суду, наполягав на тому, щоб Брауер залишив кімнату, оскільки комітет Нуньєса розпочав щодо нього слідство за перешкоджання їхньому розслідуванню в Конгресі.

Розенштейн вважав, що це більш схоже на інфантильне цькування з боку прихильників Нуньєса.

«Ми намагаємося задовольнити вашу вимогу, — сказав він Пателю. — Директор Рей і я не можемо особисто переглядати всі документи. Нам потрібна офіційна взаємодія з Конгресом, щоб

робити це. Закидання надуманими звинуваченнями не принесуть користі, якщо ви хочете, щоб ми співпрацювали з вами».

Дещо пізніше Розенштейн згадав останні інтриги Пателя і сказав Нуньєсу: «Якби ви насправді вели слідство стосовно моєї неповаги до суду, я б довів вам і вашим співробітникам як свідкам захисту, що я дію з добрими намірами, а тому вимагаю, щоб ви утримувалися від подібних текстових повідомлень і електронних листів».

Дев'ятнадцятого січня Нуньєс зателефонував Розенштейну і Рею з новими пропозиціями. Він сказав, що невдовзі оприлюднить меморандум, де критикує процес FISA у ФБР. Розенштейн відповів на дзвінок у той момент, коли його везли на поминальну службу за його колишньою колегою з офісу прокурора США в штаті Мериленд Деброю Джонстон. Нуньєс роздратував Розенштейна.

— Ви казали директору Рею і мені, що не працюєте над звітом з нападками на ФБР, — сказав він конгресмену. — Я знову просив вас дати мені будь-які свідчення неправильних дій, щоб ми могли почати слідство.

— Це меморандум, а не звіт, — відповів Нуньєс.

На його думку, мали місце «систематичне порушення вимог FISA» і «змова».

— Хто підозрюється і в чому злочин? — запитав Розенштейн.

Нуньєс не відповів.

Ввечері, 19 січня, Трамп сказав Келлі телефоном, що публічні обговорення меморандуму Нуньєса і його викриття корумпованого розслідування «набирають оберти». Він заявив, що коли зміст меморандуму буде опублікований, у нього будуть усі підстави звільнити Розенштейна за те, що той не приборкав настільки сумнівне розслідування. Урешті, сказав Трамп, меморандум розкриє усі зусилля, яких докладає розвідувальна спільнота й істеблішмент національної безпеки, тобто ті, кого він називає «Глибинною державою», щоб оголосити незаконною його перемогу у виборах.

— Чудово, правда? — запитав Трамп у Келлі.

— Так, сер, — відповів голова адміністрації.

Сплеск оптимізму у Трампа стосовно завершення розслідування Мюллера стався в той час, коли його юридична команда і Білий дім проводили таємні приготування до допиту у спеціального прокурора. З першого дня нового року адвокати Трампа працювали з Келлі (в Кемп-Девіді, приватній заміській резиденції президентів у штаті Мериленд, де преса не могла з'ясувати, хто там гостює), щоб скласти орієнтовний сценарій інтерв'ю. Вони настільки дале-

ко просунулися в цьому процесі, що навіть склали графік польотів гелікоптерів для перевезення Трампа і його адвокатів, а також для таємної доставки туди Мюллера і його команди. Була навіть визначена дата — 27 січня.

Особисті адвокати Трампа, Джон Дауд і Джей Секулов, розуміли які небезпеки полягають у тому, що їхній клієнт засідатиме з прокурорами, і як людина, що майже не визнає фактів, може безтурботно потрапити в пастку звинувачення у лжесвідченні. Секулова ця картина тривожила найбільше, і він не очікував, що Мюллер буде обережним на допиті. Однак Трамп був непохитним у рішенні пройти допит, бо твердо вірив, що зможе переконати Мюллера у своїй невинуватості та з нього будуть зняті звинувачення у правопорушеннях. Адвокати Трампа вирішили, що розчарувати боса значно небезпечніше. Дауд насторожено ставився до президентських «посиденьок», однак адвокати продовжили підготовку.

Адвокати Трампа намагалися знизити ризики для президента, змушуючи Мюллера і Джеймса Кворлса конкретніше повідомити природу запитань, які будуть поставлені Трампу. Кворлс у відповідь повідомив більше деталей. Однак у кількох обговореннях із командою Мюллера Дауд відчув, що Мюллер відходить від того, що він вважав досягнутими домовленостями, і додає нові умови для допиту. За кілька днів Дауд вирішив згорнути співробітництво. Він зателефонував Кворлсу, щоб сказати, що допиту не буде. Секулов і Кобб були вражені, дізнавшись про таке рішення через кілька днів: Дауд не обговорював цієї ідеї з колегами-адвокатами. Пояснюючи небажання продовжувати підготовку до допиту, Дауд сказав Трампу, що це буде самогубством, і він не може послати його в це черево кита.

— Я ж лише поговорю з ними, — відповів президент. — Чому не можна просто з ними поговорити?

— Ми не можемо цього робити, — сказав президенту Дауд.

— Чому я не можу цього зробити? — присікався до нього президент.

У різноманітних бесідах Дауд намагався продемонструвати ризики навіть одного неправильного кроку в одній відповіді на одне запитання, щоб довести Трампу, наскільки легко йому буде обмовитися про щось, що не буде правдою, навіть коли він не збиратиметься брехати.

На відміну від попередніх пояснень, Дауд не проводив убивчих нарад чи пародій на допит. Він просто зустрівся віч-на-віч з президентом і поставив кілька запитань, щоб спробувати переконати

його, що допит у Мюллера буде не потисканням рук на банкеті, а радше сеансом тортур і підсумковим екзаменом, який він обов'язково провалить.

Дауд пройшовся лише по одному-двох запитаннях, щоб стало очевидним, що президент щось вигадує. Одразу відчувалося, що він не орієнтується у фактах справи й ніколи не замислювався над тим, як міг би відповісти на запитання Мюллера. Він вживав варіанти виразів «Я зробив це» і «Я зробив те», показуючи себе людиною з повноваженнями, тим, хто стоїть біля керма. Дауд показав, що декілька його заяв були неточними та суперечили описам подій, отриманим від численних свідків.

Трамп сперечався щодо фактів. Він розлютився, коли Дауд вказав на його помилки й неточності. Дауд намагався пояснити Трампу те, що, як він вважав, мало бути донесено до його клієнта багато разів задовго до початку допиту: існує суттєва відмінність між словом «Ні» й словами «Я не пригадую». Трамп часом вихвалявся «найкращою у світі пам'яттю», однак Дауд нагадував йому, що в юридичних обставинах найкраще — і навіть найбажаніше — казати «Не пригадую».

Друзі й радники Трампа давно помітили, що він має дивовижну здатність відриватися від фактів і запам'ятовувати події в такий спосіб, як це вигідно йому в цей момент, і така звичка ставала небезпечною під час допиту федеральними прокурорами в кримінальному провадженні.

«Проблема з ним: він каже вам, що думає, що знає чи вважає, що пам'ятає, — казав один радник. — Він може справді вірити в це. І не усвідомлюватиме, що бреше. Коли ви заперечите і скажете: “Ні, ви пам'ятаєте цей факт?”, він скаже “Це правда”. Він схилитиметься до правди. Це не можна назвати неувагою до деталей. Це його відчуття, що деталі й подробиці не мають значення. Він прихильник великих картин, широких поглядів. Він каже: “Гей, я знаю, що цей важливий момент — правда. Кого цікавитиме увесь інший дріб'язок?”»

Брехня була частиною манери поведінки Трампа все його життя. «Люди запитують мене, чи президент бреше. Ви що, не бачите? Він клятий тотальний брехун, — казав Ентоні Скарамуччі. — Він бреше увесь час. Одного вечора Трамп зателефонував мені після того, як я повернувся з шоу Білла Магера*, і сказав: “Як ти в біса

* Bill Maher — американський комедіант і політичний оглядач. Веде ток-шоу на каналі HBO.

вираховуєш мене щоразу?» Я відповів: «Я спостерігаю за тобою двадцять років. Я знаю твої дії. Я знаю, що коли ти кажеш лайно, насправді, ти не це маєш на увазі, і я знаю, коли ти несеш нісенітницю». Він засміявся».

Скарамуччі згадував, що потім він запитав Трампа: «Ти що, випендюєшся?» Трамп відповів: «Я завжди випендююсь і не розумію, чому люди цього не помічають».

У своїй суперечці з Даудом стосовно допиту в середині січня Трамп продовжував дратуватися через зміну планів. Він був спантеличений і злий, що не міг пройти далі й залишити допит позаду. Трохи пізніше Дауд зателефонував колезі, щоб поскаржитися на язик Трампа, розв'язаний, як шнурок на черевіку. «З мене досить цього лайна. Мені вже сімдесят шість років, — казав Дауд колезі. — Не хочу, щоб до мене так ставилися». Пізніше Дауд заперечив ці слова й заявив, що Трамп завжди ставився до нього з повагою.

Трамп неохоче погодився з тим, що його адвокати чинять правильно, скасовуючи допит. Однак потім він спробував переконати громадськість у протилежному, повідомляючи, що допит усе ще залишається на порядку денному, навіть після того, як Дауд прив'язано скасував його.

По обіді 24 січня Трамп зустрічався з деякими своїми радниками, коли раптом встав і сказав: «Заждіть. Я скоро повернуся». Через вестибюль, у своєму кабінеті голова адміністрації Келлі мав зустріч із приблизно двадцятьма репортерами, проводячи для них брифінг про політику адміністрації щодо імміграції. Трампу не подобалося, що диктофони репортерів записують ще когось, крім нього самого, тому він здивував журналістів, а з ними й господаря кабінету Келлі, рвучко відчинивши двері й увірвавшись до кімнати.

«Привіт усім, — бадьоро сказав президент. — Як справи?»

Трамп був у веселому настрої й почав імпровізовану сесію запитань і відповідей. Він хвалився, як добре працює економіка, й розповідав про свої зусилля задля зміцнення кордонів і встановлення нових стандартів щодо «ланцюгової міграції». Менш ніж за десять хвилин цієї імпровізованої сесії репортер поставив Трампу одне з запитань, що домінувало в ЗМІ того місяця: чи збирається президент усе ж зустрітися з Мюллером на допиті?

«Чекаю з нетерпінням, справді, — сказав Трамп. — Ось суть, просто, щоб ви зрозуміли. Не було ніякого співробітництва. Не було ніякого перешкоджання, і я чекаю з нетерпінням».

Келлі стиснув губи. Він знав, що Трамп прикрашає правду, кажучи, що допит уже зовсім близько. «Здається, вони домов-

ляються про два-три тижні, — сказав Трамп стосовно ймовірних термінів проведення допиту. — Мушу сказати, що це залежить від моїх адвокатів і все таке, але я дуже хочу це зробити».

Ця обмовка — «залежить від моїх адвокатів і все таке» — була головною у Трампа. Для репортерів і публіки Трамп виступав так, наче він планував допит. Для адвокатів його ретельно підібрані слова сигналізували, що він нарешті вийшов зі своїм планом опору допиту.

Трамп також сказав репортерам, як його «обурювало», що розслідування ФБР щодо його кампанії було настільки упередженим, що два офіцери ФБР, а саме Пітер Стржок і Ліза Пейдж, обговорювали свої побоювання стосовно цього президентства. Трамп стверджував, що він переміг Гіларі Клінтон лише завдяки власним чеснотам.

«Факт у тому, що ви, люди, не хочете цього сказати, але я скажу, — додав Трамп. — Я був значно кращим кандидатом, ніж вона. Ви завжди говорите, що вона була *поганим* кандидатом. Ви ніколи не скажете, що я був хорошим кандидатом. Я був одним із *най-величнійших* кандидатів. Ніхто інший не зміг би подолати машину Клінтон, таку непорядну. Але я був *видатним* кандидатом. Одного разу ви все ж скажете це! Бувайте всі».

І пішов.

Раптовий візит президента до репортерів викликав ще одну класичну чистку Білого дому. На той момент, коли прес-секретарі дізналися, що Трамп сказав про своє прагнення взяти участь у допиті у Мюллера, це стало топ-новиною на телеканалах. Кобб поширив заяву, у якій пояснював, що Трамп сказав це не дуже виразно і мав намір повідомити, що він *хотів* би зустрітися з Мюллером, а не що він зустрінеться з Мюллером.

«Він готовий до зустрічі, однак буде керуватися порадами свого особистого адвоката», — сказав Кобб.

По обіді того ж дня Трамп повернувся до своєї резиденції, щоб зібратися в далеку подорож. У графіку президента значився відліт того вечора до Швейцарії для участі у Давоському світовому економічному форумі, де були заплановані зустрічі з рядом іноземних колег. Коли Трамп пішов з кабінету Келлі, той повернувся до довгого переліку термінових справ. Він зателефонував Гудлату, щоб поговорити з цим конгресменом-республіканцем про бюджетну резолюцію. Попереду була стандартна підготовка до законодавчого тижня. Потім він трохи розчарував свого охоронця. Тонем «Усе пропало!» він поскаржився Гудлату про те, що раптова поява

Трампа перед пресою і заява про згоду на допит у Мюллера взялася нізвідки й не була ніяким планом чи стратегією.

«Я тобі не заздрю», — сказав Гудлат.

Того вечора, 24 січня, очікуючи у Білому домі від'їзду до Давосу, Трамп прикипів до телевізійного екрана. Він віддався одній зі своїх грішних розваг — перегляду CNN — задля подальшого обурення. Він зателефонував Келлі, цього разу розлючений, і ляв Міністерство юстиції.

Співробітники Білого дому часом неформально вимірювали силу настрою Трампа за шкалою від одного до десяти. Коли показник становив один-два, радники тривожилися, що він настільки втомився, що не здатен уважно слухати. При значенні дев'ять чи десять він звучав під час телефонних розмов зі своїми радниками так, наче стрибав при цьому вгору-вниз, і дехто непокоївся, чи не варто попросити агента Секретної служби перевірити, чи все з ним гаразд.

Того вечора Келлі мав розмову з Трампом о дев'ятій. На той час він уже дістався додому. Він не полетів до Давосу, щоб залишитися у Вашингтоні й попрацювати з законодавцями над імміграційним планом. Трамп поділився з Келлі своїми враженнями, що гість на CNN о сьомій вечора був дуже цікавий, а сама тема обурлива. Республіканський конгресмен Трей Говді критикував останній бунт «Глибинної держави» проти президента: вище керівництво Міністерства юстиції й директор ФБР казали, що республіканці в Палаті представників не можуть оприлюднити свого секретного меморандуму, бо це розкриє важливі таємниці поточного розслідування. Говді зауважив ведучій CNN Ерін Барнет, що Міністерство юстиції явно намагається щось приховати. Трамп уже мав виходити на Південну галявину, щоб сісти в президентський гелікоптер, однак спершу вирішив обговорити з Келлі коментарі Говді.

Затим Трамп знову замірився прикрити федеральне розслідування, посилаючись на епізод, який явно залишився поза увагою Мюллера, оскільки не був навіть згаданий у кінцевому звіті спеціального прокурора.

Трампа верещав до Келлі на фоні слів Говді, що звучали з телевізора.

«Ці довбані зас**нці з юстиції блокують оприлюднення, і вважається, що це мої люди! — репетував Трамп. — Я не розумію, чому Міністерство юстиції Трампа не може оприлюднити мемо на користь Трампа, що допоможе мені! Це найгірше з усього, що я колись бачив!»

Упродовж розмови Трамп дедалі сатанів.

«Це моє Міністерство юстиції! Вони мали б бути моїми людьми!» — казав Трамп до Келлі. — Це 'Глибинна держава'... Мюллер увесь там».

Говді розписував по телевізору, яку пораду дав би президентові. Він пропонував Трампу втрутитися, знімаючи секретність з цього меморандуму, а потім розкрити американському народу секретні матеріали цього розслідування ФБР.

«Я б порадив йому⁴ ...оприлюднити це на відповідному форумі, й нехай громадськість вирішує», — поділився Говді з Барнет.

Трамп наказав Келлі зателефонувати Джефу Сешнсу або Розенштейну, щоб докласти максимум зусиль, аби Міністерство юстиції перестало блокувати оприлюднення меморандуму. Він обіцяв голові своєї адміністрації, що цим справа не скінчиться. Він покаже їм, хто тут головний.

«Якщо вони не хочуть оприлюднити його, — сказав Трамп, — я зроблю це».

Невдовзі він сів у президентський гелікоптер, дістався Об'єднаної бази Ендрюс і відлетів до Давосу. Однак навіть у засніжених Швейцарських Альпах, куди він прибув начебто для просування американських інтересів, президент продовжував думати про те, як придушити слідчого, що дратував і злив його щодня: Мюллера.

Наприкінці січня, коли Трамп повернувся до Вашингтона, він вирішив зробити все, щоб секретний меморандум Нуньеса був оприлюднений. Постійний комітет Палати представників з розвідки, де головував Нуньес, 29 січня проголосував за зняття секретності з меморандуму, даючи президенту п'ять днів на розгляд цього документа і висунення будь-яких заперечень.

Білий дім негайно отримав серйозні застереження від усієї розвідувальної спільноти. Рей, Коутс і Розенштейн сперечалися з Келлі, протестуючи проти оприлюднення меморандуму й наголошували, що це стане небезпечним прецедентом оприлюднення секретної інформації й розкриття джерел і методів діяльності американської розвідки. Ба більше, казали вони, цей документ був неточним описом розвідувальних методів бюро.

Однак застереження розвідки та правоохоронних органів мало що важили для Трампа. Він вирішив узяти у свої руки все, навіть політично упереджений меморандум, аби підкріпити власне твердження про те, що розслідування щодо Росії було «полюванням на відьом».

«Він щиро вірив, що це стане панацеєю, на яку він очікував», — згадував один із радників.

Співробітники Білого дому були переконані, що президент має дотримуватися чесного й обґрунтованого процесу при розгляді рішення про зняття грифу «таємно», однак увечері 30 січня Трамп на камеру оприлюднив свої міркування у «Доповіді про становище в країні» перед спільним засіданням палат Конгресу. Коли законодавець з Республіканської партії попросив його «оприлюднити мемо», Трамп сказав: «Не турбуйтеся, сто відсотків» і ствердно помахав рукою.

До кінця тижня Трамп здійснив свої наміри та зняв секретність із меморандуму Нуньєса. «Це ганьба, що коїться в нашій країні, — сказав він репортерам 2 лютого в Овальному кабінеті. — Багатьом людям має бути соромно за себе, і навіть ще гірше».

Це рішення зустріло різкий докір з боку демократів Конгресу, які застерігали, що будь-які звільнення в Міністерстві юстиції спровокують конституційну кризу. Однак меморандум не справив бажаного для Трампа ефекту. Його основне звинувачення полягало в тому, що ордер на стеження за Пейджем базувався на оплаченому демократами досьє Стіла, і офіційні особи Міністерства юстиції й ФБР приховували це партійне упередження від суддів, які розглядали це звернення. Меморандум Нуньєса стверджував, що існувала змова проти Трампа задля приховання від суддів цієї деталі на користь Клінтон, і що Розенштейну бракувало об'єктивності, оскільки він також затверджував один із цих сумнівних ордерів.

Республіканці, врешті, маючи на руках текст меморандуму чорним по білому, мали погодитися, що уряд фактично розкрив роль політичних опонентів Трампа в підтримці розслідування. Розенштейн залишився на посаді, а розслідування Мюллера спішно продовжувалося. У ФБР реакція Рея на оприлюднення меморандуму була яскравою. Він опублікував відео і письмове звернення до співробітників, у якому непрямо націлився на президентську тактику і закликав агентів зосереджуватися на своїй місії для країни.

— Американці читають газети та чують масу розмов по телебаченню й у соціальних медіа. Однак вони бачать і відчують ту вашу реальну роботу, яка полягає у підтримуванні безпеки суспільства і нашої країни в цілому, часто маючи справу з делікатними питаннями й приймаючи рішення в скрутних обставинах, — казав Рей. — І ця робота завжди важитиме більше. Балаканина коштує дешево, а робота, яку ви робите — це те, що матиме справжню цінність.

РОЗЛАД

Роб Портер, начальник канцелярії Білого дому, мав звання, що применшувало його владу і вплив. Він контролював потік документів до президента, організував політичний процес разом з посередництвом у шалених внутрішніх дебатах подальшої лінії поведінки, що часто виходили за межі цивілізованих обговорень, і витрачав багато часу щодня біля Трампа, пізнаючи його преференції й формуючи напрямки президентської діяльності. Він був надійним соратником голови адміністрації Джона Келлі.

Серед співробітників Білого дому, відомих ренегатством та неадаптивністю¹, сорокарічний Портер був окремою значущою фігурою.

Талановитий, спокійний і харизматичний, він отримав ступінь бакалавра і магістра права в Гарварді, навчався в Оксфорді як стипендіат Родса, а потім зробив кар'єру на Капітолійському пагорбі. Коли йому було ледве за тридцять, став керівником адміністрації старшого сенатора-республіканця Оріна Гетча. Друзі й колишні колеги Портера розповідали кореспондентці *The New York Times* Кеті Роджерс: «Він був достатньо кваліфікований, щоб стати держсекретарем. Достатньо розумний, щоб бути суддею Верховного Суду. Достатньо енергійний, щоб стати президентом».

Однак 6 лютого 2018 року британський таблоїд *Daily Mail* повідомив, що обидві колишні дружини звинуватили його в домашньому насильстві. Портер заперечив знущання з жінок і заявив про «скоординовану кампанію з дискредитації». У Келлі й інших вищих посадовців сформувалася так звана «бліндажна психологія» через те, що Білий дім постійно перебував як в облозі. Спочатку вони стали на захист Портера і вважали пильну увагу журналістів «агресивними» нападами.

Келлі у першій заяві з цього питання, яку він переважно диктував прес-секретарці Білого дому Сарі Сандерс, поки вона набирала

за ним на комп'ютері, називав Портера «людиною високої порядності й честі, і неможливо перелічити всі його позитивні якості». Однак 7 лютого *The Intercept* поширив фото однієї з жінок, Колбі Голдернес, з синцем навколо ока. Тоді Келлі зробив наступну заяву, кажучи, що він «шокований» цими звинуваченнями та що «в нашому суспільстві немає виправдання для домашнього насильства». Того ж дня Портер оголосив, що йде у відставку.

Коли Портер починав працювати керівником канцелярії у січні 2017 року, то отримав особливі повноваження, тож міг працювати з секретними матеріалами, часто передаючи їх безпосередньо президенту для розгляду чи на підпис. Однак тривожні звинувачення спливали вже при перевірці його анкетних даних. Агенти ФБР допитали його экс-дружин у ході стандартного слідства для дозволу на роботу з секретними матеріалами, і в липні 2017 року Бюро повідомило Білий дім про виявлення негативної інформації.

Конкретика того, що, хто і коли робив протягом саги про Портера, залишається незрозумілою й змінюється залежно від опису кожної конкретної особи, однак між багатьма співробітниками склався консенсус стосовно одного: Келлі спотворив свої власні дії. На нараді вищого керівництва адміністрації 9 лютого, після того, як він зробив дві протилежні за змістом заяви про Портера, Келлі сказав, що вжив заходів задля його звільнення через сорок хвилин після підтвердження обґрунтованості висунутих звинувачень. Однак багато хто зі співробітників казав, що заява Келлі про швидку реакцію була брехливою і суперечила оприлюдненим даним.

— Ми були вражені: “Що ви кажете?”, — згадував один радник Білого дому. — Він відверто брехав. “Ні, ви цього не робили!”»

Сандерс і її заступники, яким поставили завдання пояснити дії адміністрації прискіпливим ЗМІ, були роздратовані. Сандерс — відданий боєць Трампа, часом жертвувала своїм кредитом довіри на користь президента, який приховував інформацію і брехав задля спортивного інтересу, однак у період скандалу з Портером її терпіння урвалося. Вона була сита по горло тією неповною й викривленою інформацією, яку надавали її колеги.

У коридорі біля кабінету заступника голови адміністрації Джо Гагіна у Західному крилі Сандерс зіткнулася з Доном Макганом, почавши репетувати так голосно, що принаймні десяток працівників чув це. Вона сказала йому, що не буде більше виступати публічно від імені адміністрації, якщо їй не надаватимуть повної інформації про ситуацію з Портером. Сандерс швидко отримала, що хотіла, суперечка була залагоджена, і вона пішла до репортерів,

але напруга між прес-службою і Макганом з Келлі залишилася. «Неможливо було отримати від Келлі прямої відповіді, — згадував один співробітник. — Він або брехав, або корчив із себе літнього чоловіка, який мало що пам'ятає».

Пригладжуючи свої пояснення про вирішення питання Портера, Келлі регулярно консультувався із Трампом. Їм обом дуже подобався Портер, і було прикро бачити, що він іде з Білого дому. «Ми щиро бажаємо йому успіху», — казав Трамп репортерам 9 лютого. І продовжував, кажучи, що Портер «як ви, напевно, знаєте, каже, що не винен, і думаю, ви повинні це запам'ятати».

Увечері 9 і вранці 10 лютого Трамп і Келлі довго обговорювали цей скандал. Трамп бідкався, що багато жінок влаштовують чоловікам проблеми заради власної вигоди. «Він гарний хлопак», — казав Келлі про Портера. Може, казав Трамп, Голдернес навмисно врізалася в холодильник, щоб отримати синці та спробувати дістати гроші у Портера? Президент доручив своєму голові адміністрації розтрубити від імені Білого дому про цю несправедливість і пояснити, чому нечесно звинувачувати чи судити чоловіка без усіх фактів. Паралелі між Портером і президентом були цілком очевидні. Понад десятеро жінок звинувачували Трампа в сексуальних образах і насильстві, а він заперечував усі звинувачення, хоча був сумнозвісний випадок 2005 року, коли його записали в той момент, як він хвалився ведучому програми *Access Hollywood* Біллі Бушу, що хапав жінок за геніталії проти їхньої волі.

Крім того, випадок з Портером збігався з розгортанням скандалу навколо Стормі Деніельс², який вибухнув у січні 2018 року, коли *The Wall Street Journal* вперше повідомив про плату за мовчання порнозірки. Деніельс (справжнє ім'я Стефані Кліффорд) отримала 130 тисяч доларів напередодні президентських виборів 2016 року від Майкла Коена, давнього особистого адвоката Трампа і «рішали», в обмін на її мовчання про сексуальні стосунки, які, за її заявою, вона мала з Трампом 2006 року, у перший рік його шлюбу з Меланією.

Уранці 10 лютого Трамп вирішив, що хоче знову висловитися про Портера. О 10:30 ранку він твітнув світові свою думку: «Людське життя розбивається і руйнується простою підозрою... Неможливо піднятися тому, кого брехливо звинуватили — життя і кар'єра зламані Чи вже більше не існує такого поняття, як «належний судовий процес»?

Скандал навколо Портера привернув пильну увагу до проходження перевірки на благонадійність. Десятки співробітників

Білого дому працювали з тимчасовими допусками різного рівня, маючи доступ до деяких найтаємніших матеріалів загальнонаціонального значення, хоча перевірка їхніх анкетних даних ФБР ще тривала. Однак лише один із цих посадовців цікавив пресу — а зрештою, стосувався і Трампа, — це був Джаред Кушнер. Зять президента виконував широкий діапазон функцій, які вимагали доступу до секретної інформації, й він мав постійний допуск до «святая святих» у розвідувальній службі ЦРУ. Зазвичай вищі посадовці не користувалися тимчасовим допуском понад три місяці, а Кушнер мав його протягом тринадцяти.

У розпал ретельного розслідування справи Портера у пресі³ Трамп наказав Макгану з'ясувати, який статус перевірки у ФБР анкетних даних Кушнера. Макган 9 лютого отримав дзвінок від Рода Розенштейна. Заступник генерального прокурора повідомив погані новини. Він не вдавався в деталі, але сказав, що існують серйозні проблеми з отриманням допуску Кушнера до матеріалів високої секретності, й потрібен ще додатковий час.

Як передрікав Марк Коралло в травні 2017 року, не може той, хто не пройде багаторазову перевірку на закордонні контакти, отримати найвищий рівень допуску до секретних матеріалів нормальним шляхом. І Кушнер, який мав вельми незвичну історію фінансових обладок і бізнес-контактів з іноземцями, не став винятком.

Білл Дейлі, колишній керівник канцелярії Білого дому і міністр торгівлі в часи президентства Обама й Клінтона відповідно,⁴ казав, що правильним ходом для Кушнера було б дотримуватися тих самих правил, що і для будь-якого іншого високопоставленого урядовця, незалежно від родинних зв'язків.

— Надати члену сім'ї, який не має досвіду ні в чому, крім торгівлі нерухомістю, не має реального профілю, крім сімейного бізнесу з темним минулим, повноваження виконувати неймовірно складні завдання — це було смішно, — сказав Дейлі. — Люди обирають президента, знаючи про нього дуже багато, і поганого, і хорошого, але ніхто не знає Джареда Кушнера в грі, яку він розігрує. Той факт, що він зробив дуже багато грубих помилок, починаючи з заштанкованих переговорів із росіянами, мав би свідчити декому, яку халепу він бере собі на голову.

Келлі тривожив високий рівень доступу Кушнера без постійного допуску, і, у світлі скандалу з Портером, він відчував необхідність повністю переглянути процес надання допуску для всіх співробітників Білого дому. Тому 16 лютого голова адміністрації оголосив,

що буде вводити нові правила, які обмежуватимуть доступ деяких працівників з тимчасовим допуском до інформації найвищої секретності. Співробітник, який був знайомий з планами Келлі,⁵ сказав *The Washington Post*, що голова адміністрації знав, що його політика б'є «прямо в око» Кушнеру, однак ці правила призначені для підтримання національної безпеки, і їх не можна ігнорувати.

«Події останніх десяти днів зосередили пильну увагу на процесі надання допуску, що діяв при багатьох адміністраціях, — писав Келлі в меморандумі, що визначав цю нову політику. — Ми добре працюємо, а в майбутньому — повинні працювати ще краще».

Високий ступінь довіри, завдяки якому Келлі став цінним співробітником у Білому домі Трампа, зароблений ним на полі бою, почав танути через його дії у справі Портера. Друзі Келлі казали, що якості, які він проявляв на службі Трампу, мало відповідали тим якостям лідера, які вони бачили в ньому раніше.

— Це людина, яка всі сорок років військової служби вважалася прикладом моральної принциповості й порядності, — казав під час розгортання скандалу з Портером Джон Р. Аллен, чотиризірковий генерал морської піхоти.⁶ — Це був самовідданий служака в усіх можливих сенсах: надзвичайна особиста відвага, моральна сміливість робити правильні речі. Його цінності були завжди непохитними, і мені важко згадати за всі роки спільної служби хоча б один негарний вчинок.

Проблеми у Келлі множились. Він потрапив під різку критику у жовтні 2017 за максимальне використання свого становища учасника організації «Золоті зірки для миру» (через втрату сина на війні) для допомоги у придушенні політичної кризи навколо бездарних дзвінків Трампа до сімей загиблих солдатів та необґрунтовані нападки на члена Конгресу Фредеріку Вільсон.

Після того, як вона, член Палати від штату Флорида, критикувала Трампа за дзвінок до вдови солдата, Келлі обізвав члена Конгресу «пустомелею» й заявив, що вона неправдиво привласнила заслугу створення нового місцевого офісу ФБР у Маямі. Коли *Sun Sentinel* розмістив відео, з якого було очевидно, що вона не робила такої заяви, Келлі сказав, що «абсолютно не збирається» вибачитися.⁷

Згодом у січні Келлі вступив у конфлікт із Трампом, коли сказав у виступі на каналі Fox News, що погляди Трампа на імміграцію еволюціонували, бо він не був «повністю поінформований», коли під час виборів пропонував побудувати стіну на кордоні.

— Кампанія та управління — дві різні речі, й цей президент став дуже-дуже гнучким настільки, наскільки це можливо, — сказав

Келлі ведучому Фох Брету Байєру. І додав: — Цей президент уже пройшов процес еволюції.

Високоповажний телеглядач не був задоволений.

— Виходячи з того, що ти сказав, я абсолютно неправильно поінформований і не знаю, про що кажу! — гримів Трамп на Келлі після закінчення інтерв'ю. — Ти сказав, що я не знаю, про що в біса говорю!

— Я такого не казав, — відповів Келлі президенту, пояснюючи, що позиція Трампа щодо стіни дійсно еволюціонувала з тих часів, коли він обійняв посаду й уявив собі сорокафутовий бетонний бар'єр, що простягався вздовж усього кордону від Мексиканської затоки до Тихого океану.

— Ні, — завдав Трамп удару у відповідь. — Я сказав *саме це*.

Обидва легко збуджувані, Трамп і Келлі вмiли заспокоювати та розпалювати зіткнення. Деякі з цих конфліктів могли закінчитися погрозою Келлі про відставку. «Я виходжу з гри», — міг сказати голова адміністрації, хоча він просто випускав свій гнів.

Трамп був розлючений, що ситуація з Портером домінувала в новинах кілька днів поспіль, і того тижня він тихенько почав надзвонювати друзям зі скаргами на Келлі й на можливі заміни шляхом краудсорсингу. Після цього Келлі перестав ховатися біля Овального кабінету, як це часто бувало, і прислухатися до численних дзвінків президента. Трамп перестав консультиватися з ним щодо деяких кадрових рішень. І Келлі втратив довіру й підтримку частини співробітників.

— Коли ви втрачаєте владу, коли втрачаєте здатність насправді керувати співробітниками Білого дому відповідно до вашої функції підтримки президента,⁸ ви значною мірою втрачаєте здатність виконувати свою роботу. Ви можете затриматися. Думаю, ви можете дати президенту можливість вирішувати, коли він хоче чи не хоче використовувати вас. Однак так сталося, що ви стали віртуальним стажистом Білого дому, якому кажуть, куди йти та що робити, — казав пізніше тієї весни Леон Панетта, колишній голова адміністрації Білого дому за демократів, міністр оборони й директор ЦРУ.

— Думаю, дуже скоро Джон скаже: «Що в біса я тут роблю?», — додав Панетта. — Якщо ви щирі з самим собою, то знаєте, що настає момент, коли ви маєте прийняти рішення про те, хто ви й що про вас розкаже історія.

У п'ятницю, 16 лютого, Розенштейн оголосив про звинувачення за багатьма статтями проти тринадцяти громадян Росії й трьох

російських компаній за організацію широкої кримінальної схеми з втручання в президентські вибори 2016 року. Цей звинувачувальний висновок на тридцяти семи сторінках у вичерпних деталях описував амбітну російську кампанію інтернет-тролів і пропаганди, щоб підштовхнути американців до підтримки Трампа. Розенштейн звинуватив підозрюваних росіян у тому, що вони вели «інформаційну війну проти Сполучених Штатів». Хоча це звинувачення не зачіпало нікого з кампанії Трампа, воно завдало фатального удару по одній з часто повторюваних заяв президента, що російське втручання було містифікацією, яку створили демократи, щоб виправдати програш у виборах, які вони повинні були виграти.

Тих вихідних у Флориді Трамп вибухнув коментарями стосовно розслідування щодо Росії в запальному і непрофесійному пакеті твітів, що було винятковим навіть за його власними стандартами, починаючи з одинадцятої вечора в суботу 17 лютого і закінчуючи серединою дня в неділю 18 лютого. Він звинувачував демократів у тому, що вони дали можливість іноземному супротивнику втрутитися у вибори. Він напав на ФБР за те, що вони пропустили сигнали про стрілянину в школі в сусідньому Паркленді, штат Флорида. Він накинувся на свого власного радника з національної безпеки Г. Р. Макмастера. І вдарив по своїх улюблених цілях — мас-медіа, конгресмену Адаму Шифу і Гіларі Клінтон.

Трамп звинуватив розслідування Мюллера й інші слідства щодо Росії в тому, що вони сіють ворожнечу в Америці. В одному зі своїх твітів він писав: «Якщо МЕТОЮ Росії було посяяти незгоду, суперечки та хаос всередині США, то, зважаючи на всі слухання в комітетах, розслідування й ворожнечу між партіями, вони досягли успіху, про який не могли мріяти в найсміливіших фантазіях. Вони в Москві регочуть до упаду. Розумнішай, Америко!».

Значну частину тих вихідних Трамп провів оглядаючи телевізійні новини та скаржачись друзям, що розслідування щодо Росії домінує в усіх програмах. У суботу він вечеряв із ведучим ток-шоу Джеральдо Рівера, перш ніж повернутися до апартаментів і вистрелити першим меседжем із серії суперечливих твітів. Трампа особливо драгував Макмастер, який у той час перебував у Німеччині, виступаючи на щорічній Мюнхенській конференції з безпеки. У своєму виступі там він заявив, що свідчення втручання Росії у вибори в США є «непростовними».

Трамп, який щиро вірив, що будь-яке визнання злочинів Росії руйнує справедливість його власної перемоги у виборах, висловив

докір своєму раднику з національної безпеки у Твіттері: «Генерал Макмастер забув сказати, що результати виборів 2016 року не були здобуті під тиском і не були змінені росіянами, і що єдина співпраця мала місце між Росією і нечесною Г., Демократичною національною радою і демократами. Пригадайте “брудне досє”, уран, промови, електронні листи та Компанію Подеста!»*.

Тиск тривав і після повернення Трампа до Білого дому. 21 лютого він запросив до Овального кабінету Корі Левандовські, колишнього менеджера своєї виборчої кампанії, до якого він ставився майже як до рідного сина. Між Келлі й Левандовські були особливо ворожі стосунки. Наприклад, на початку того місяця Левандовські критикував Келлі на телебаченні за розрулювання скандалу з Портером. Майже як Трамп, Левандовські був жорстким, войовничим і пихатим. Під час виборчої кампанії його звинувачували в травмуванні репортера через хапання того за руку. Келлі вважав Левандовські нічим іншим, як клопотами, лакизою Трампа і палацовим завсідником, що посилював схильність президента до ризиків і наживався на їхніх стосунках завдяки вигідному консультативному бізнесу. Лише за кілька місяців до того Келлі й Левандовські стикнулися перед очима президента й інших радників під час наради з політичної стратегії. Левандовські змалював фаталістичну картину проміжних виборів 2018 року: «Ви зазнаєте довбаної поразки. Ви, хлопці, не можете зібрати своє лайно докупити». Він продовжував звинувачувати Келлі, а також політичного директора Білого дому Білла Степ'єна, в браку політичної активності й тиску на Конгрес. Його дратувало, що штат діє недостатньо стратегічно, використовуючи владні повноваження у підготовці фундаменту для проміжних виборів, до яких залишилося менше ніж рік.

На нараді 21 лютого Трамп і Левандовські уже приблизно п'ятнадцять-двадцять хвилин обговорювали політичні події, коли президент запросив Келлі приєднатися до них. Розмова була напруженою й перервалася терміновим телефонним дзвінком до Трампа. Келлі й Левандовські вийшли з Овального кабінету, щоб

* Трамп згадує численні скандали навколо президентських виборів 2016 року, включно з: «Брудним досє», складеним у червні-грудні 2016 року на основі викрадених електронних листів Гіларі Клінтон, яке показувало існування змови між росіянами та членами команди Дональда Трампа стосовно допомоги йому в досягненні переможного результату; скандалом навколо імпорту урану до США; і Групою Подеста, що начебто була замішана в діях росіян проти Гіларі Клінтон.

Трампа міг вільно поговорити. Стоячи в коридорі, Келлі й Левандовські почали сваритися. Келлі наказав іншим присутнім «викинути його з мого довбаного дому».

Зчинився гвалт, причому Левандовські стояв впритул до обличчя Келлі. Вони так голосно кричали, що їхні голоси було чути у вестибюлі Західного крила,⁹ і один зі співробітників кинувся зачиняти двері, намагаючись притишити шум.

— Це не твій дім, — репетував Левандовські у відповідь. — Це громадська будівля. Пішов ти!... Я не працюю на тебе.

Обидва сперечалися дуже голосно, їхні обличчя розпашілися. Келлі вхопив Левандовські за комір і намагався штовхнути його на стінку. Голова адміністрації перебував під охороною Секретної служби, тож агенти поспішили убезпечити його.

— Піднімеш на мене руку, і решту кар'єри проведеш у Сибіру, — сказав Левандовські одному з агентів. — Я тут не працюю. Я друг президента. Не торкайся мене.

Обидва швидко охолонули й погодились на перемир'я. Однак, перш ніж вони розійшлися, Левандовські сказав Келлі:

— У той день, коли ти підеш звідси, я повернусь сюди, бо я ніколи не йду назавжди.

Двадцять сьомого лютого Келлі детально пояснив нову політику видачі адміністрацією дозволів на доступ до секретних документів. Усі ті, хто працював з тимчасовим допуском до вищих секретних матеріалів чи з більш конкретним кодом допуску TS/SCI протягом року або більше, мусили отримати допуски, обмежені просто секретними матеріалами. Це був значно нижчий рівень доступу, той, який мали мільйони урядових чиновників на своїх посадах, і це загалом могло заважати вищим радникам Білого дому виконувати свої обов'язки. Політика Келлі фактично знизила допуск Кушнера, що було значним обмеженням доступу одного з членів родини Трампа до розвідувальної та іншої секретної інформації.

Кушнер мав класичний профіль особи, якій мали б відмовити в доступі до матеріалів національної безпеки, і хід Келлі зі зниження рівня його допуску полегшив роботу ЦРУ. Очільники управління вагалися надавати Кушнеру доступ до надсекретної інформації про джерела і методи, зважаючи на його мережу контактів з іноземними лідерами на Близькому Сході, включно з Мохамедом ібн Салманом, кронпринцем Саудівської Аравії, за відсутності дипломатів Державного департаменту чи інших урядових експертів, що супроводжували б його.

Розвідувальні агенції були насторожі¹⁰ частково й через те, що, як повідомляла *Post* у лютому, були перехоплені приватні розмови лідерів Китаю, Ізраїлю, Мексики та Об'єднаних Арабських Еміратів про те, як легко вони можуть маніпулювати Кушнером. Дехто з цих іноземних лідерів характеризував Кушнера як наївного і піддатливого; інші вказували на його фінансові борги й пошук можливостей для рефінансування проекту Мангеттенського підводного хмарочоса, що робило його вразливим до тиску.

Одразу після наказу Келлі фахівці з національної безпеки у Білому домі отримали нові постійні інструкції про те, як поводитись із Кушнером. Вони більше не могли надавати йому особливо важливі матеріали розвідувального характеру і мусили переглядати його звіти, щоб перевірити, чи є у нього необхідна інформація з тих питань, над якими він працював. Кушнер та Іванка Трамп хотіли, щоб Келлі відновив його допуск, доводячи йому, що обмеження створює труднощі. Коли це не подіяло на нього, Іванка почала вмовляти батька, принаймні двічі поскаржившись на те, що Келлі забрав допуск і у неї. Іванка казала, що і вона, і Кушнер маргіналізовані й не можуть виконувати свою роботу без високого рівня допуску, і просила батька виправити ситуацію. Коли Келлі невдовзі дізнався, що Іванка наговорила Трампу, то обурився, бо це було неправдою. Вона опинилася в штаті Білого дому у квітні 2017 року, а це означало, що мала тимчасовий допуск менше одного року, а отже, на неї не поширювалася нова політика.

— Іванка брехала в очі батькові, кажучи, що і її рівень допуску до таємної інформації був знижений, — згадував радник Білого дому. — Вона казала батькові, що Келлі відібрав у неї допуск. Це була абсолютна брехня.

На публіку Трамп намагався дистанціюватися від дилеми допуску до секретних матеріалів. Коли репортери запитали ще в лютому про допуск Кушнера, президент сказав: «Я дам генералу Келлі можливість приймати таке рішення, і він робитиме те, що добре для країни. А я не сумніваюся, що він прийме правильне рішення».

Однак приватно Трамп втручався і тиснув на Келлі. Він запитував свого голову адміністрації, чи нема можливості дати дітям постійний доступ до матеріалів вищої секретності? Трамп ніколи не віддавав прямих наказів, але прозоро натякнув, що Келлі повинен правильно розставити пріоритети й вирішити для нього цю проблему.

«Хочу, щоб усе вже вирішилося. Ця проблема», — казав Трамп Келлі, підкреслюючи, що це псує і його імідж, і його родини.

Кушнер та Іванка заперечували перед колегами¹¹, що намагалися незаконно тиснути на Келлі, а Кушнер пізніше ще й публічно заперечив, що колись обговорював із президентом статус свого допуску. «Я не говорив про це з ним», — казав Кушнер в *Axios*.

Однак інші співробітники адміністрації й надалі відчували тиск з боку Кушнера й Іванки. Донька президента намагалася змусити Макгана втрутитися (що пізніше заперечувала в розмові з колегами), однак коли юрисконсульт Білого дому не дав їй бажаного, Іванка нашепотіла батькові й іншим радникам Білого дому, що Макган «торгує секретною інформацією» і йому не можна довіряти. «Торгівля секретною інформацією» було найдражливішою червоною ганчіркою, яку можна було повісити на когось у присутності бика на ім'я Дональд Трамп.

Між Макганом та Іванкою ніколи не було особливої любові. Юрист уже давно був насторожі з першою донькою. За минулий рік між ними уже трапилося кілька сутичок. Однак питання допуску до секретних документів зрештою зруйнувало стосунки Келлі з «дітьми». Він був розлючений, що Іванка використовувала своє становище президентської доньки, щоб впрошувати свого батька втручатися в питання такого рівня важливості, як національна безпека. Келлі ніколи більше їй не довіряв.

Кілька звільнень у Білому домі загрожували занурити його в ще більший хаос. 28 лютого Гоуп Гікс, директор з комунікацій, яка стала де факто психотерапевтом президента, і її можна було вважати відповідальною за згладжування його настроїв і здатною говорити з ним на небезпечні теми, оголосила, що невдовзі йде. Час її звільнення був показовим: за день до того вона провела понад вісім годин, даючи свідчення Комітету з розвідки Палати представників у межах розслідування щодо Росії, й зізналася, що доводилося вдаватися до невинної брехні від імені президента. Однак її звільнення відтягувалося на кілька тижнів і не мало нічого спільного з різними розслідуваннями. Після більш ніж трьох буремних років викликів і дзвінків Трампа Гікс була повністю виснажена й прагнула зайнятися чимось поза його орбітою. Через кілька місяців вона влаштувалася в Лос-Анджелесі виконавчим директором на каналі *New Fox* у медіа-імперії Мердока.

Тиждень пізніше, в розпал жорстких внутрішніх суперечок навколо торговельних політик, Гарі Кон подав у відставку з посади

директора Національної економічної ради. Колишній президент Goldman Sachs, Кон був поборником вільного ринку, врівноважуючи протекціоністські імпульси Трампа й граючи роль його посередника у ділових колах. Коли президент почав закручувати митні тарифи на імпорт сталі й алюмінію, що загрожувало початком глобальних торговельних воєн, Кон сказав, що з нього досить.

Звільнення Кона, Гікс і Портера знаменувало переломний момент у цьому президентстві. Ті, хто міг якось стабілізувати Трампа, радники, що проповідували обережність і знаходили консенсус, пішли. У результаті в Білому домі запанувала атмосфера тривоги та непередбачуваності. Президент бідкався своїм друзям, що він не може визначитися, кому довіряти. Він кипів від підозр у зрадах, як-от розміщення в Axios фото, що обійшло майже всі телевізійні новини. На ньому були зображені Розенштейн, Генеральний прокурор Джеф Сешнс і Генеральний адвокат Ноель Франциско за спільною вечерею 28 лютого. Цю сцену інтерпретували як акт солідарності керівників Міністерства юстиції з Сешнсом, на якого Трамп знову напав у Твіттері.

Спостерігачі відзначили досягнення нового рівня тривоги.¹² «Це безпрецедентний стан хаосу, — казав у той час Баррі Маккефрі, чотиризірковий армійський генерал у відставці. — Думаю, президент починає втрачати емоційну рівновагу, і добром це не скінчиться».

Келлі не приховував незадоволення деякими аспектами своєї діяльності в Білому домі, коли 1 березня відвідав колишнє місце роботи. Під час святкування п'ятнадцятої річниці існування Міністерства національної безпеки Келлі сказав його співробітникам, що «кожного дня» сумує за роботою з ними й жалкує за тим, що його шестимісячна діяльність на посаді міністра національної безпеки обірвалася так рано.

— Найменше я прагнув би піти з однієї з найпочесніших посад у моєму житті — міністра національної безпеки, — сказав Келлі. — Однак я так вчинив, вчинив неправильно, і Бог, напевно, покарав мене за це.

ДЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ОДНОГО ПОТРІБЕН ВЗВОД

На початку березня 2018 року наміри Роберта Мюллера все ще залишалися абсолютно невідомими оточенню президента. Трамп щогодини оприлюднював свої думки, тоді як Мюллер був таємницею. Він не давав жодних інтерв'ю пресі й не з'являвся на публіці. Його команда прокурорів і слідчих тримала роти на замку, а прес-секретар офісу не підтверджував і не спростовував повідомлення медіа про стан розслідування.

Тим часом Білий дім відправив Мюллеру купу електронних листів та інших документів, причому Тай Кобб і Джон Дауд переконали Трампа, що найкращою стратегією буде повна співпраця. Помічники та радники президента отримали вказівку сумлінно свідчити й відповідати на запитання спеціального прокурора. До кінця лютого офіс Мюллера допитав майже кожного у Білому домі, хто міг поділитися корисною інформацією, включно з Доном Макганом, Гоуп Гікс і Аві Берковіцом, двадцятидев'ятирічним помічником Джареда Кушнера, хоча на весну ще залишалось багато посиденьок.

Для деяких помічників Трампа участь у допитах була жахливою подією. Їхні адвокати інструктували їх не розмовляти з колегами — і, звичайно, з президентом — про розслідування, тож вони не знали, чого очікувати. Їх потай відводили до конференц-залу без вікон в урядовій будівлі та садовили перед групою слідчих спеціального прокурора й агентів ФБР. Інші, разом з експертами ФБР з мови тіла ховалися вздовж стін, спостерігаючи за розмовою.

Перелік запитань був ретельно і дуже вдало складений, причому одні й ті самі запитання ставилися по кілька разів у різні моменти, щоб отримувати відверті відповіді. Один зі свідків згадував: «Вони не ставили жодного запитання, на яке не мали б відповіді». Допити часто тривали багато годин, а інколи — ще й по кілька днів. Свідки

боялися бовкнути зайве, бо остерігалися президентського гніву, і боялися скотитися на брехню, оскільки могли стати наступним Майклом Флінном.

Більшість допитів вели заступники Мюллера, а сам Мюллер входив і виходив з кімнати, мовчки з'являючись і зникаючи протягом розмови як нагадування про її суворість. Ще один свідок описував пильний погляд Мюллера як пряму погрозу: «Він входить і втуплює в тебе ці мертві очі, як довбана акула... Очі акули. Мертві очі. Великі, старі, мертві очі».

Стів Беннон почувався готовим до першого з кількох послідовних допитів команди Мюллера. Він провів останній місяць у тренуванні — практичних заняттях, на яких адвокати, разом із його особистим юристом Вільямом Берком і командою колег, допитували його задля репетиції відповідей. Беннон вивчив ті події, які прокурори, найімовірніше, мали б розслідувати, і переглянув копії своєї кореспонденції. Однак коли він з'явився вранці на допит, з ним стався напад страху перед аудиторією. Він зазирнув до конференц-зали й побачив приблизно двадцять п'ять осіб — прокурорів, агентів ФБР та інших слідчих. Йому здалося, що Мюллер збирається повісити на нього всіх собак, і він вирішив, що може і не вийти звідси вільною людиною. Беннон потягнув Берка вбік.

— Що тут в біса відбувається? — запитав він свого адвоката. — Це ж якась катівня.

Берк представляв також Рейнса Прібуса й Мак'гана, і Беннон запитав його, чи є нормою поява такої багатолюдної команди Мюллера.

— Скільки їх було у Рейнса? — спитав Беннон.

— Приблизно п'ятеро, — відповів Берк. Потім вирішив пояснити своєму стривоженому клієнту. — Кожний хоче потім розповідати своїм онукам, що був там, коли допитували Дарта Вейдера.

Вони засміялися, і Беннон заспокоївся. Коли вони увійшли до кімнати, Мюллер підійшов, щоб привітати зіркового свідка. Він знову згадав про доньку Беннона Морін, так само, як зробив це при першій зустрічі біля Овального кабінету в травні 2017 року.

— Я справді думаю, що Морін має бути вельми щаслива через своє рішення повернутися до Вест-Пойнта, — сказав Мюллер Беннону.

Морін лише недавно вирішила повернутися до академії, й Беннон не міг збагнути, як Мюллер дізнався про це. Мюллер сказав, що чув цю новину від свого друга.

Пізніше Беннон сказав Берку:

— Він просто хотів цим сказати: «Ти один із нас. Попри все твоє лайно, насправді ти морський офіцер, а твоя донька — курсант Академії Вест-Пойнт. Пам'ятай це».

Мюллер приберіг свої прийоми для значно важливішого свідка: самого президента. 5 березня адвокати Трампа вперше зустрілися зі спеціальним прокурором після того, як Дауд зрештою скасував попередній допит Трампа, призначений на 27 січня.

Сидячи перед Мюллером і Кворлсом, супроводжуваний колегою Джеєм Секуловим, Дауд знову виклав свою юридичну теорію, чому президент не повинен відповідати на запитання спеціального прокурора. Дауд сказав, що Трамп має широкі виконавчі повноваження, щоб законно вдаватися до дій, які ретельно досліджує команда Мюллера. Він знову процитував рішення у справі Майка Еспі, в якому встановлювалося, що прокурори повинні довести, що не можуть отримати критичної й необхідної інформації будь-яким іншим способом, перш ніж вимагати допиту президента.

Допит не повинен відбутися, заявив Дауд. «Ви не маєте права», — сказав він.

Якусь мить усі мовчали. Тиша. Потім увімкнувся Мюллер.

— Ну, Джоне, ми можемо викликати його повісткою, — сказав він.

Це була прихована погроза і в певному сенсі основне зауваження, яке може висловити будь-який прокурор адвокату захисту. Однак вперше Мюллер висловив його безпосередньо адвокатам Трампа, і це змусило Дауда відступити. Він сказав Мюллеру, що офіційний виклик президента для виступу перед великим журі буде надто агресивним вчинком, який підштовхне їх до бійки «стінка на стінку» у федеральних судах, і для розв'язання ситуації знадобиться багато місяців. Ясно, що справа піде до Верховного Суду. І хоча Дауд був упевнений, що сторона Трампа превалюватиме, в глибині душі він визнавав, що виклик до суду був би жахом. Хмари над президентством Трампа згустилися б на невизначений термін, що повністю суперечило бажанням його клієнта.

Дауд ляснув долонею по столу переговорів.

— Гаразд, гайда вперед. Не можу дочекатися, коли ви постанете перед федеральним суддею і пояснюватимете, чому вам потрібна ця інформація, коли у вас немає жодного свідчення [про злочин] і є всі відповіді. — Він гарикнув на Мюллера: — Це вже не якась там гра. Ви крутите посадою президента Сполучених Штатів.

Мюллер сидів з незворушним обличчям гравця у покер, уважно слухаючи, потім повторив, що його команда потребує допиту

президента, щоб «згладити наші кути». Його заступники додали, що відповіді президента важливі для розслідування. Суди до цього не приймали рішень про легальність виклику президента до суду для надання свідчень. Хоча незалежний прокурор Кеннет Старр викликав Президента Клінтона для свідчення великому журі 1998 року, але свідчення в суді так і не відбулися, бо Старр відкликав той виклик, коли президент добровільно погодився прийти на допит. Пол Розенцвейг, який працював у розслідуванні Старра як старший прокурор,¹ пояснював у *The Washington Post*, що судді загалом схильні допомагати президентам, аби ті могли зосередитися на своїх обов'язках, які вони присягнули виконувати, наприклад, на залагодженні міжнародних проблем. Однак судді й неохоче захищають президентів від розслідувань, бо «ніхто не стоїть понад законом, і якщо проводиться законне розслідування, він повинен відповідати».

Нарада 5 березня завершилася без домовленості. Адвокати Трампа продовжували обговорювати між собою, як реагувати на вперте наполягання Мюллера на проведенні допиту. Тим часом сам президент продовжував піаритися на скасованому січневому допиті, вважаючи, що він очистив своє ім'я.

Шостого березня серед усіх тих суперечок навколо допиту президента Рекс Тіллерсон вирушив із важливою дипломатичною місією до Африки, щоб добитися примирення й зняти напругу, викликану явно недипломатичною риторикою Трампа. Як, напевне, кожен у Світі Трампа, Тіллерсон носив на спині мішень. Він мав внутрішніх ворогів. У кінці 2017 року він пережив повідомлення про те, що Трамп виношував план позбутися його як кращого дипломата нації. Чутки про його відставку були настільки переконливими, що навіть отримали назву «Рекзит»*, попри те, що мало хто знав, наскільки різко Тіллерсон виступав проти Трампа.

Але незважаючи на все це, Трамп терпів Тіллерсона й тримав його біля себе. Насправді, ще у січні, коли поширилися повідомлення, що президент обізвав деякі африканські й карибські країни «країнами-клоаками», і це викликало дипломатичний скандал навколо Сполучених Штатів, Трамп попросив Тіллерсона пообіцяти, що той залишиться держсекретарем.

* Подібно до «Брекзит» — виходу Британії з Європейського Союзу, тут поєднано ім'я Рекс і слово «екзит» — вихід.

— Між нами все гаразд, так, Рексе? — запитав Трамп по закінченні наради в Овальному кабінеті.

— Тобто, сер? — відреагував Тіллерсон.

— Ти залишаєшся, так? — сказав Трамп. — Ти залишаєшся з нами?

— Так, сер, — відповів Тіллерсон. — Доти, поки ви вважаєте, що я вам потрібен, я продовжуватиму службу.

— Чудово, чудово, — сказав президент і поплескав держсекретаря по спині. — Залишайся.

Візит Тіллерсона до п'яти країн Африки у березні був першим, який він здійснив на цей континент як державний секретар. Це була поїздка радше для вислуховування, ніж будь-чого іншого, спроба поліпшити стосунки, зіпсовані заявою Трампа про «клоаку». Перші кілька днів за кордоном пройшли спокійно, однак починаючи з 9 березня, Тіллерсон і дехто з його помічників мучилися від отруєння. Лікар, що супроводжував їх у поїзді, дійшов висновку, що вони з'їли чи випили щось погане і хворітимуть ще день-два, але цілком одужають. Тіллерсон не знав, що неприємності чекають на нього і вдома.

У п'ятницю, 9 березня, приблизно о сьомій вечора у Вашингтоні голова адміністрації Білого дому Джон Келлі сказав помічникам, що мусить негайно зателефонувати Тіллерсону з захищеного телефону. У Кенії, де перебував у цей час держсекретар, була друга ранку суботи, однак Келлі наполягав на тому, щоб Тіллерсона розбудили, настільки це було важливо.

— Президент вкрай розлючений, — сказав Келлі Тіллерсону, вмовляючи його терміново повертатися додому. — Ти маєш згорнути поїздку.

Келлі намагався передати Тіллерсону, якому довіряв як союзнику в намаганнях вберегти Трампа від біди, усю терміновість ситуації. Келлі бачив, як посол США в ООН Ніккі Гейлі, суперниця Тіллерсона, і радник з національної безпеки Г. Р. Макмастер, який часом скандалив з Тіллерсоном, виходили з Овального кабінету. Коли Келлі зайшов до кабінету, президент почав скаржитися на Тіллерсона й розповідати, який той поганий держсекретар. Голова адміністрації не був певний на сто відсотків, але мав підозру, що те, що наговорили президенту Гейлі й Макмастер, розгнівало його.

Передусім Тіллерсон подумав про логістику. Він мав щільний розклад зустрічей на наступні три дні й уже скасував найближчі події, зважаючи на хворобу співробітників.

— Джоне, у мене запланована купа подій, — відповів Тіллерсон. — Я можу, звичайно, однак... — його голос стих.

Келлі сказав, що перевірить, що відбувається, і перетелефонує. Згодом зателефонував знову.

— Усе залагоджено, — сказав Келлі. — Не турбуйся. Нема потреби поспіхом повертатися.

Однак Тіллерсон знав, що щось тут не так. Того ранку він віддав розпорядження скоротити візит на один день і запланував відліт на понеділок 12 березня замість вівторка.

Келлі знов зателефонував наступної ночі з ще одним терміновим неприємним повідомленням. У Вашингтоні був ще вечір суботи, а в Африці майже друга ночі на неділю.

— Тобі дійсно потрібно повертатися, — сказав Келлі Тіллерсону. — Президент збирається звільнити тебе.

Келлі пояснив, що тепер Трамп хотів вигнати Тіллерсона за допомогою твіта, і голова адміністрації намагався зупинити його. Келлі переливав з пустого в порожнє, прагнучи виграти час. Тіллерсон не дуже непокоївся перспективою втрати своєї посади. Однак його схвилювала жахлива перспектива втрати іміджу. Як президент міг звільнити свого державного секретаря тоді, коли той виконує закордонну місію? Це засвідчило б про розкол в американському уряді.

— Джоне, це справді погано, — сказав Тіллерсон. — Виглядає жахливо. Для країни.

Тіллерсон сказав Келлі, що може повернутися до Вашингтона приблизно о четвертій ранку у вівторок. Він одразу поїде додому в районі Калорама, щоб кілька годин поспати, перш ніж з'явитися в офісі.

Увечері в понеділок чутки про те, що Тіллерсон, імовірно, буде звільнений, почали поширюватися по всьому прес-корпусу Вашингтона, однак офіційні особи Держдепартаменту рішуче відкидали ці чутки як неправдиві. Тіллерсон не одразу поділився з репортерами, які літали з ним до Африки, що йому сказав Келлі, однак і не брехав, пояснюючи, чому скоротив свою поїздку.

— Я відчуваю, що мені просто потрібно повернутися, — сказав Тіллерсон репортерам на борту літака під час польоту з Нігерії. — Просто відчуваю, що потрібно повернутися.

З огляду на те, що Тіллерсон знав, ця зустріч з репортерами могла бути останньою. Держсекретар вирішив розійтися з президентом у поглядах на Росію.

Британський уряд щойно звинуватив Росію в організації отруєння колишнього російського шпигуна і його доньки в Солсбері, Англія. Прес-секретар Білого дому Сара Сандерс відмовилася звинувачувати Москву, однак Тіллерсон чітко оцінював ситуацію: «Треба багато зробити, щоб відреагувати на обурливу поведінку і дії з боку російського уряду».

Літак Тіллерсона торкнувся землі на Об'єднаній базі Ендрюс за розкладом, близько четвертої ранку вівторка, і його водій жваво відвіз секретаря додому, щоб той міг хоч трохи подрімати. Згодом, коли Тіллерсон прокинувся і почав одягатися, щоб розпочати робочий день, на голову йому гепнувся твіт Трампа. Це було о 8:44 ранку. «Майк Помпео, директор ЦРУ, стане нашим новим Державним секретарем, — писав Трамп. — Він виконає фантастичну роботу! Дякую Рексу Тіллерсону за його службу! Джина Гаспел стане новим директором ЦРУ і буде першою жінкою на цій посаді. Привітання всім!»

Отримавши від начальниці своєї канцелярії Маргарет Петерлін телефонне попередження про цей твіт, Тіллерсон відчув важливість своєї швидкої реакції для заспокоєння колег у Держдепартаменті. Він сказав Петерлін, про що хоче повідомити, і попросив її звернутися до Стіва Голдстейна, заступника держсекретаря з питань публічної дипломатії й публічних справ, щоб той поширив заяву від його імені.

Голдстейн піднявся о третій ранку, про всяк випадок, якщо буде потрібен на момент прибуття держсекретаря на базу Ендрюс. Приблизно о 8:45 ранку він проводив скайп-сесію з деякими співробітниками посольств США в африканських країнах, коли з'явилися двоє помічників і почали активними жестами показувати перерізане горло. Треба йти, нарешті сказав один із них Голдстейну. Той різко обірвав сесію.

Спершу він подумав, що щось сталося з дружиною.

— Секретар звільнений через Твіттер, — сказав один співробітник.

— Що? — видушив Голдстейн.

Вони показали йому той твіт. Кадик Голдстейна підстрибнув.

— Заднім ліфтом до мого офісу, — скомандував він.

Голдстейн глянув на свій телефон — десятки повідомлень, переважно від репортерів.

Коли він дістався свого кабінету, телевізори репетували про новину, що Трамп «взув» Тіллерсона, якому про це повідомив Келлі. Голдстейн зателефонував Петерлін на мобільний. Вона якраз

отримала дзвінок від Тіллерсона і передала Голдстейну заяву, яку той мав зробити. Вона переповідала правду, але опускала деякі неприємні деталі.

«Держсекретар не розмовляв цього ранку з президентом і не знає причин, але вдячний за можливість служити. Він усе ж палко вірить у те, що державна служба є почесним обов'язком, і нею не можна нехтувати», — казав Голдстейн у заяві.

За кілька хвилин Твіттер і телебачення вибухнули демонстрацією відмінностей між версіями подій, поданими з Білого дому і з Державного департаменту, і цитували заяву Голдстейна. Спостереігаючи за репортажами по телевізору, Трамп шаленів. Один із помічників Голдстейна забіг до його кабінету, щоб сказати, що на телефоні Стів Дусі. Голдстейн не одразу згадав, хто це, спробував пригадати, бо це ім'я видалося йому знайомим.

— Стів Дусі? З Fox News?, — спитав Голдстейн. — Я не знаю такого. Я не розмовляю з тими, кого не знаю.

Тоді помічник зник і з'явився знову, виправившись: «Ні, це Шон Дусей».

Голдстейн наказав йому вибачитися і спитати, хто він такий. Відповідь: Дусей працював у Білому домі в кадровій службі президента. Голдстейн перетелефонував йому.

— Президент звільнив вас від виконання обов'язків, — сказав йому Дусей.

Голдстейн спробував укласти все у своїй голові.

У мовчання знову увірвався голос Дусея.

— Ви потребуєте якогось документа стосовно цього? — спитав у нього Дусей.

— Так, будь ласка, — зберігаючи спокій, відповів Голдстейн.

Коли Тіллерсон дістався свого кабінету і дізнався про звільнення Голдстейна, він обурився.

— Це неправильно, — сказав Тіллерсон своєму керівнику напрямку зв'язків з громадськістю. — Ти просто оприлюднив мою заяву.

Тіллерсон сказав, що збирається зателефонувати Келлі й сказати, що його співробітника не можна карати за те, що той оприлюднив заяву шефа, однак Голдстейн заперечив, кажучи, що нема потреби намагатися повернути все назад. Він сказав, що йому сумно, що країна втрачає такого видатного державного діяча, як Тіллерсон. Його більше не цікавить власна посада.

Невдовзі Тіллерсону зателефонував Трамп з борту президентського літака дорогою до Каліфорнії задля фандрейзингу. Він го-

ворив так, наче це була бесіда давніх друзів, що згадували минулі дні.

— Привіт, Рексе, — сказав президент. — Сподіваюся, ти бачив, скільки всього хорошого про тебе я наговорив по телебаченню.

У Тіллерсона не було часу увімкнути телевізор, не те що сидіти й дивитися його. Він не мав і гадки, про що говорить Трамп, однак президент висловлював репортерам компліменти на адресу Тіллерсона і раніше. «Насправді мені добре велося з Рексом, — казав їм Трамп, — однак це дійсно інакший менталітет, інакше мислення».

— Маєш бути щасливий, — продовжував Трамп. — тобі ніколи реально не подобалася ця робота. Тепер ти можеш піти у відставку, повернутися на своє ранчо і відпочивати.

Тіллерсон відчув увесь сюрреалізм його слів. Він відповів без будь-яких емоцій:

— Так, містере президент.

— Це буде чудово, — додав Трамп.

— Так, містере президент, — як робот, повторив Тіллерсон.

— Гаразд, тож я повернуся у п'ятницю. Приходь до Овального кабінету, сфотографуємося разом, і я підпишу це фото.

— Так, — відповів Тіллерсон. — Звичайно, містере президент.

Вони роз'єдналися.

Трамп поведився так, наче вони з Тіллерсоном були близькими друзями, фактично і не згадуючи звільнення та не коментуючи його причин. Водночас деякі з вищих посадовців Трампа конфіденційно поливали брудом Тіллерсона перед репортерами². Вони стверджували, що Тіллерсон був поганим керівником Держдепартаменту, ізолювавшись від тисяч професійних дипломатів і занурившись у бюрократичний план реструктурування. Вони казали, що Трамп був незадоволений Тіллерсоном почасти через те, що отримував багато негативної преси, а також тому, що президент вважав його занадто пихатим. Вони казали, що Тіллерсону бракувало необхідної солідності у закордонних візитах, бо іноземні лідери не вважали, що він говорить від імені президента. Вони не згадували реальної причини звільнення, тобто того, що Трамп раз по раз суперечив Тіллерсону публічно.

Келлі переживав поразку. Він намагався захистити посаду Тіллерсона і боявся кроків Трампа з зачистки інших його довірених осіб. На борту президентського літака, що прямував до Каліфорнії, Келлі відправив жменьці вірних йому співробітників похмурі слова: «Сили пітьми нині здобули перемогу».

Тіллерсон вирішив говорити від себе, коли робив заяву на камеру з Держдепартаменту о другій годині дня. Він зателефонував Келлі, щоб розповісти йому про загальний зміст заяви, яку планував виголосити, і впевнитися, що це буде те, що потрібно. Він не хотів викликати ще однієї рикошетної реакції від Білого дому, як це сталося з заявою Голдстейна. Келлі дав добро щодо загального настрою заяви.

У своїх ремарках Тіллерсон не дякував і не осипав компліментами Трампа. Замість цього він сказав, що для нього великою честю було служити своїй країні, привітав Міністра оборони Джима Маттіса, подякував кадровим дипломатам за їхню «чесну і сумлінну службу» і висловив вдячність американському народу за «добрі діла».

Трамп розлютився, що про нього не згадали, бо звик вбачати особисті образи в словах своїх підлеглих.

Кількома днями пізніше Білий дім завдав ще одного принизливого удару по Тіллерсону, цього разу через промах Келлі, його друга. Голова адміністрації проводив конфіденційну зустріч із двома десятками репортерів і поділився з ними своїм поясненням звільнення Тіллерсона. Келлі сказав, що коли додзвонився до Тіллерсона в Найробі, аби повідомити, що того невдовзі звільнять, держсекретар страждав від діареї мандрівника.

«Його здолала “помста Монтесуми”, чи як ви це там називаєте, — казав Келлі. — Він розмовляв зі мною з туалету».

Журналісти та співробітники Білого дому, що були в кімнаті, скривилися. Пізніше Келлі пошкодував, що його приватна репліка потрапила у пресу і стала ще однією образою для Тіллерсона. Це навіть не було правдою. Тіллерсон і його співробітники підхопили якийсь вірус, що викликав страшенне блювання й зневоднення. У нього ще була полегшена форма у порівнянні з деякими іншими співробітниками, і він скасував декілька візитів, щоб дати їм змогу лікуватися. Коли Келлі телефонував Тіллерсону з поганими новинами, начальник канцелярії й ще один помічник Тіллерсона покірно пішли до кімнати шефа, щоб розбудити його від міцного сну. Він прийняв дзвінок одягнений у піжаму.

Тіллерсон мав залишатися на посаді до 31 березня, щоб забезпечити безпроблемну передачу справ, однак він так і не пішов до Білого дому, щоб сфотографуватися з президентом. З Келлі він знову заговорив майже через рік.

Звільнивши свого держсекретаря, Трамп почав залякувати й Дауда, щоб той на телебаченні й у Твіттері громив Мюллера — нападав

саме в такий спосіб, від якого відмовилася початкова юридична команда президента, — і висвітлював те, що, за задумом президента, мало бути упередженою партійною мотивацією спеціального прокурора й інших слідчих. Трамп вірив у теорію конгресмена Девіна Нуньєса, що розслідування було непорядним від початку, і починаючи з п'ятниці, 16 березня, почав шукати можливості для повного реваншу.

Через його роль ініціатора переорієнтації початкового розслідування на з'ясування фактів втручання Росії у вибори та можливої змови між Кремлем і кампанією Трампа, Ендрю Маккейб був регулярною мішенню розлюченого Трампа. Маккейб уже змушений був піти з посади заступника директора ФБР після того, як генеральний інспектор Міністерства юстиції виявив, що він дозволив витік секретної інформації в медіа стосовно розслідування електронних листів Гіларі Клінтон, однак технічно він залишався співробітником ФБР.

Оскільки Маккейб був ветераном з двадцятирічним стажем роботи в бюро,³ очікувалося, що він вийде на пенсію в той день, коли йому виповниться п'ятдесят, тобто 18 березня, і матиме всі підстави отримати повний пакет пенсійних пільг. Однак Трамп із допомогою Генерального прокурора Джефа Сешнса прагнув покарати недоброзичливця. До десятої години вечора 16 березня Сешнс звільнив Маккейба практично миттєво, кажучи, що діє за рекомендацією генерального інспектора й дисциплінарного відділу ФБР. Миттєве звільнення могло коштувати Маккейбу частини його пенсійних пільг.

Хоча технічно звільнення здійснив Сешнс, найгучніше це святкували в приватних апартаментах Білого дому, де президент о 12:08 ночі вихлюпнув емоції у Твіттері: «Ендрю Маккейб ЗВІЛЬНЕНИЙ. Великий день для чоловіків і жінок, що тяжко працюють у ФБР — Великий день для Демократії. Святоша Джеймс Комі був його босом і зробив так, щоб Маккейб виглядав як хлопчик-співак у церковному хорі. Він знав усе про брехню й корупцію на найвищих рівнях ФБР!»

У День святого Патрика, 17 березня, Трамп почав вихідні з публічних і приватних роздумів про розслідування щодо Росії. Він твітнув, що розслідування Мюллера — це «ПОЛЮВАННЯ НА ВІДЬОМ», яке «ніколи не повинно було починатися», і заявив, що воно «базувалося на шахрайських діях і фейковому досьє». Трамп провів вихідні у Вашингтоні й скаржився друзям і радникам, що його адвокати паршиво виконували роботу з його захисту. Він ска-

зав, що ситуація особливо болісна, бо вважав, що Род Розенштейн, який наглядав за розслідуванням, поведився погано і прикривав корумповане розслідування від контролю з боку Нуньеса й інших союзників Трампа у Конгресі. Дауд піддався прагненню Трампа публічно звинуватити Мюллера, коли відправив електронного листа репортерам із заявою, у якій закликав Розенштейна негайно припинити розслідування.

«Молюся, щоб виконувач обов'язків генерального прокурора Розенштейн зорієнтувався на блискучий та сміливий приклад відділу професійної відповідальності ФБР і генерального прокурора Джефа Сешнса та поклав край розслідуванню підозри в змові з Росією, яку зварганив бос Маккейба Джеймс Комі на основі шахрайського і корупційного Дос'є», — сказав Дауд у тій заяві.

Дауд закручувався у вузол,⁴ намагаючись пояснити свою заяву. Він спочатку казав *The Daily Beast*, що говорить від імені президента. За кілька годин⁵ він відмовився від своїх слів, стверджуючи *The Washington Post*, що виступає від самого себе, а не від імені Трампа.

Утім лідер сенатської меншості Чарльз Шумер попередив про «серйозні наслідки», якщо Трамп і його юридична команда почнуть втручатися або намагатися припинити розслідування щодо Росії. Роберт Бауер, колишній юрисконсульт Білого дому за часів Обама, жартома сказав: «Це явно нешаблонний спосіб побудови юридичного захисту»⁶. Дауд почувався дедалі виснаженим нескінченним потоком звинувачень з боку Трампа, що розслідування не завершене швидко. Однак у цьому сенсі президент мав рацію. Саме Дауд спрогнозував йому усе у надто рожевих барвах.

У той вихідний Дауд довірливо поділився з іншим радником Трампа: «Він занадто грубий зі мною. Це гвалтування».

Трамп тим часом намагався підкопатися під Дауда. Так само, як Трамп уже втомився від порад своїх експертів з національної безпеки, він дедалі дратувався діями членів своєї юридичної команди. Він хотів розворушити осине гніздо. Від початку не дуже довіряючи Дауду чи юрисконсульту Білого дому, Трамп почав нарощувати м'язи у своєму юридичному захисті. Він запросив на співбесіду Еммета Флада, експерта з питань імпичменту й президентської влади, який вагався, чи представляти Трампа, якщо він сам не буде ухвалювати остаточні рішення.

Останньою краплею для Дауда стало 19 березня, коли Трамп оголосив про залучення до команди Джозефа Дідженови, запального колишнього прокурора і давнього критика Клінтонів, який

заявляв у численних своїх телевізійних виступах на Fox News, що співробітники ФБР і Міністерства юстиції несправедливо звинувачують Трампа. У Дідженови була приваблива особливість — він послідовно і переконливо критикував розслідування Мюллера в мас-медіа. Трамп хотів мати своїм адвокатом телевізійного воїна, і йому подобалося, як Дідженова топтався по Мюллеру. Він уявляв собі, як Дідженова з'являється на телебаченні щовечора, як вірний пес, нападаючи на Мюллера тоді, коли сезон проміжних виборів розгортається в умовах контролю республіканцями Палати представників. Однак Дауд сказав колегам, що вбачає в цьому новому призначенні грубу образу. Він привітав Дідженову і публічно підтримав його призначення. Однак у приватному спілкуванні сказав одному із радників Білого дому, що на нього навалений надто великий тягар.

— Дідженова не вів жодної судової справи вже сорок років, — сказав Дауд. — Я не збираюся вести судову справу разом із ним.

Уранці 22 березня Дауд звільнився. Він попередив адвокатів спільного захисту, що подає у відставку. Секулов і Кобб знали, що Дауду все це не подобається і що стосунки між Даудом і Трампом зіпсувалися: обидва сперечалися між собою досить серйозно. І вони знали, що Трамп уже обмовлявся про бажання додати ще адвокатів до своєї команди, що могло стати пониженням Дауда в посаді. І все ж раптове рішення Дауда заскочило їх зненацька.

Дауд зробив коротку просту заяву, оголошуючи про свою відставку: «Я люблю Президента і зичу йому всього найкращого». Однак він кидав юридичну команду в скрутному становищі й без чіткої заміни. Він був єдиним адвокатом Трампа, який мав допуск до секретних матеріалів, а це означало, що в особистій юридичній команді президента не залишилося нікого, хто міг би знайомитися з секретною інформацією, що має стосунок до справи.

ПРИВІТАННЯ ПУТІНУ

У березні Президент Трамп сказав своїм помічникам, що роздумує, чи не звільнити свого радника з національної безпеки Г. Р. Макмастера, і Джон Келлі, не прихильник стилю Макмастера, почав шукати йому заміну. Незабаром ця новина про наміри президента просочилася в пресу. Білий дім заперечив, що Макмастера вже поклали на плаху, однак Трамп знову нагадав помічникам, що збирається звільнити Макмастера, і цикл повторився.

У цей період настроїв всередині Білого дому вже межував з маніакальним. Президента підбадьорювали, надихали тріумфальні, на його думку, рішення про введення мита на сталь і алюміній, а також плани, які він складав стосовно історичного саміту в червні з диктатором Північної Кореї Кім Чен Ином.

Тіллерсон був не єдиною жертвою приниження. Дванадцятого березня співробітники Білого дому стали свідками раптового звільнення Джонні Макенті, особистого охоронця президента, якого викинув Келлі та якого вивели з території Білого дому після відкликання допуску до секретних матеріалів у ході розслідування його особистих фінансових справ і зв'язків з азартними іграми онлайн. «Кожний боїться, що піде під конвоєм,¹ — казав один високопосадовець Білого дому. — Якщо таке могло статися з Джонні, особистим охоронцем президента, то це може статися з будь-ким».

У неділю, 18 березня, коли Володимир Путін був переобраний президентом Росії, Макмастер ступив на хиткий ґрунт. Холодної московської ночі Путін піднявся на сцену, споруджену за стінами Кремля, щоб прийняти свою перемогу. Російський уряд заявив, що Путін здобув приголомшливу перевагу з понад 75% голосів при високій явці виборців, завдяки широкій пропагандистській кампанії. Увесь день російське державне телебачення транслювало картинку довжелезних черг росіян, що горіли бажанням вкинути бюлетень за Путіна на всіх виборчих дільницях — від південних

пляжів до високих гір і віддалених поселень в Арктиці. Росіянин на Міжнародній космічній станції подав свій голос, перебуваючи на орбіті.

«На нас чекає успіх! — казав Путін прихильникам. — Разом ми візьмемося до роботи у великих масштабах в ім'я Росії».

Галасливий натовп відповів скандуванням «Росія! Росія!»

Ніхто не говорив про те, що російські вибори аж ніяк не можна було назвати чесними. Найпопулярнішому лідеру опозиції Олексію Навальному було заборонено балотуватися. Інший опонент, кандидат від Комуністичної партії Павло Грудінін зазнав безжальних нападів з боку державних медіа, контрольованих Путіним і його прибічниками, і фінішував другим далеко позаду з лише 12% голосів. Це, як визначило ВВС, були вибори, які Путін «не міг програти»².

У Вашингтоні Трамп стежив за результатами виборів і напинався від гордості за Путіна. Його дуже вразили масштаби перемоги. Повноваження! Трамп сказав Макмастеру, що хоче зателефонувати Путіну, щоб привітати його. Макмастер звик чути від Трампа різні імпульсивні ідеї, лише задля перевірки його реакції. Однак він знав, що Трамп одержимий цією думкою і прагне зателефонувати Путіну.

Наступного дня при черговій зустрічі, як зазвичай щопонеділка, Макмастер спробував обережно відмовити Трампа від ідеї привітання Путіна. Він пояснив, що Кремль використає слова американського президента, щоб заявити, що провідна світова демократія благословила його шахрайські вибори. Макмастер пропонував, щоб Трамп засудив напад із застосуванням нервово-паралітичного препарату в Солсбері. Він також пропонував Трампу згадати конфлікт у Сирії й спробувати захистити цивільних від атак Башара аль-Асада на осередок повстанців. Трамп слухав, однак залишався непохитним щодо привітання, тож Макмастер звернувся до російського міністра закордонних справ Сергія Лаврова і домовився про телефонну розмову між обома президентами у вівторок 20 березня.

Того ж понеділка, 19 березня, під час підготовки до дзвінка Путіну Трамп знову сказав радникам, що хоче висловити Путіну захоплення його перемогою у виборах. Макмастер змирився з тим, що Трамп, найімовірніше, під час цієї розмови говоритиме, що захоче. Саме так він поведився завжди.

— Дзвінок був ідеєю Трампа, і він дуже хотів привітати Путіна, — розповідав один із радників Білого дому. — Г. Р. не міг його зупинити.

Макмастер зробив останню спробу дати пораду, якої Трамп послухався б. Він наказав працівникам Ради національної безпеки підготувати для Трампа інформаційний бюлетень товщиною три дюйми, і секретаріат доставив його в резиденцію президента пізно увечері в понеділок. Слід зауважити, що в інформаційному бюлетені містилися чотири картки розміром 5х7 дюймів, — шпаргалки на зразок тих, які студенти готують, щоб успішно скласти екзамен. Ці шпаргалки з гербом Білого дому вгорі містили легкі підказки, якими Трамп міг скористатися під час розмови. Щоб гарантувати, що президент не забуде, про що йдеться, на першій картці великими жирними літерами зазначалося: «НЕ ВІТАТИ З ПЕРЕМОГОЮ У ВИБОРАХ».

Це вперше співробітники Білого дому нагадували президенту, щоб той увесь час керувався написаними великими літерами вказівками від Ради національної безпеки.

Вранці у вівторок Макмастер зателефонував у резиденцію Трампа для швидкої попередньої перевірки перед дзвінком. Макмастер не повторював вказівок «НЕ ВІТАТИ», що містилися на картках. Він не думав, що потрібно це робити. Урешті, усі ключові моменти були подані великими літерами. Хіба міг Трамп пропустити їх? Невдовзі після того у Ситуаційній кімнаті Білого дому відбувся дзвінок, який з'єднав Кремль з резиденцією Трампа. Трамп розпочав розмову з Путіним, як зі старим другом, вітаючи того з приголомшливою перемогою у виборах.

Трамп повністю ігнорував те, що було написано на першій шпаргалці. Потім проігнорував і решту. Він не сказав ні слова про висновок Британії щодо отруєння за наказом Путіна колишнього агента КДБ, відмовляючись виступити проти російського авторитарного правителя і на захист найдавнішого союзника Америки. Трамп і Путін розмовляли близько сорока хвилин, причому Трамп керувався своїм інстинктом і весело обговорював з Путіним, як вони можуть вести економічні справи між своїми країнами.

Путін проявив уміння маніпулювати Трампом, змусивши того повірити, що удвох вони можуть звершити багато справ, якщо ігноруватимуть своїх радників і працюватимуть сам на сам. Радники з національної безпеки боялися, що Путін знає, як зачепити незвичайне поєднання його Трампа і почуття незахищеності, щоб розбурхувати в його уяві підозри про змови. Він сказав Трампу, що ідеї того чудові, але попередив, щоб він нікому у вашингтонській адміністрації не довіряв їхнє втілення.

«Це не ми, — сказав Путін Трампу, — це наші підлеглі ведуть боротьбу проти нашої дружби»³.

Як Трамп зазвичай рефлекторно робив у розмовах зі світовими лідерами, він запросив Путіна відвідати Вашингтон із державним візитом. Це стало одним із багатьох вибриків Трампа, що приголомшив Макмастера. Зазвичай запрошення визначалися стратегічними цілями та лише після багаторазових внутрішніх обговорень можливих дипломатичних і політичних здобутків. Однак Трамп запрошував будь-кого, викликаючи головний біль у своїх помічників. Найсильніша мігрень виникала тоді, коли Трамп запрошував лідерів маленьких держав, як, наприклад, Прем'єр-міністра доктора Кейта Роулі з Тринідаду і Тобаго, чи постатей, вельми суперечливих у їхніх країнах, як-от тодішній президент Бразилії Мішель Темер, «зазирнути до Білого дому, коли будуть у місті».

Розмова Трампа з Темером була запланована на березень 2017 року, і на той час президент Бразилії уже був утягнутий у великий корупційний скандал. Перед розмовою Трампа з Темером співробітники Білого дому вже передбачали, у що це може вилитись, і заздалегідь підказували Трампу не запрошувати бразильського лідера до Вашингтона. Трамп усе одно зробив це. Співробітники Білого дому витратили декілька наступних тижнів, щоб ввічливо ухилитися від дзвінків бразильського посла, який намагався скористатися запрошенням від Трампа й організувати візит. Випадок з Прем'єр-міністром Тринідаду і Тобаго змусив працівників Ради з національної безпеки винаходити способи відкликати запрошення, пояснюючи, що Трамп настільки зайнятий, що не може знайти у своєму розкладі шпарини для зустрічі.

Уранці 20 березня після завершення розмови з Путіним Трамп перейшов до Овального кабінету. Він був збуджений і сказав Макмастеру, що хоче прямо зараз зробити заяву. Президент любив надиктовувати те, що вважав історичним успіхом своїх переговорів з іноземними лідерами, для подальшого публічного поширення від імені Білого дому. Співробітники намагалися пропонувати редагування, однак зазвичай на Макмастера падав обов'язок відмовляти Трампа від тих ремарок, які можуть розкрити надто багато секретів або роздратувати західних союзників. Того дня Трамп був непохитним стосовно змісту заяви.

— Я хочу, щоб Путін сюди приїхав, — сказав Трамп Макмастеру.

— Так, містере президент, — відповів Макмастер. — Ми почнемо працювати над цим негайно.

— Оголосить про запрошення і поширте заяву з цього приводу, — наказав Трамп.

Макмастер не хотів, щоб Трамп публічно оголошував про своє запрошення, а ще більше не хотів, щоб Путін узагалі приїжджав до Вашингтона, і думав про можливість розрулити ситуацію. Він пояснив Трампу, що державні візити чи зустрічі віч-на-віч такого рівня повинні зберігатися в таємниці максимально довго і повідомлятися, лише коли обидві країни проведуть переговори щодо конкретного порядку денного. Здавалося, що Трамп пом'якшав і стенув плечима.

Макмастер проінструктував Фіону Гіл, спеціалістку щодо Росії в Раді національної безпеки, щоб вона сконтактувала з російським послом і почала переговори про можливу зустріч. Однак він підкреслив, щоб вона не поспішала. Якщо вона домовиться про зустріч із послом, вони зможуть сказати, що працюють над цим, коли Трамп знову спитає. Поки Макмастер писав і редагував зі своїми помічниками заяву про телефонну розмову Трампа з Путіним, Кремль уже оприлюднив свою власну інтерпретацію дзвінка. Росіяни майже завжди оприлюднювали свої заяви раніше американців, що давало їм можливість формувати думку світових медіа на своїх умовах. Заява Кремля чітко відкрила сказане Трампом.

«Дональд Трамп привітав Володимира Путіна з перемогою в президентських виборах, — так починалася заява. Далі говорилося: — Особлива увага була приділена досягненню прогресу в питанні проведення можливої зустрічі на найвищому рівні. Загалом розмова мала конструктивний діловий характер і була спрямована на подолання проблем, що накопичилися в американо-російських стосунках».

Британські дипломати висловлювали розлючення, надаючи коментарі власним джерелам. Вони жодного разу не чули, щоб Трамп піднімав питання отруєння колишнього російського і британського подвійного агента Сергія Скрипаля і його доньки, які перейшли на бік Великої Британії. Вони телефонували своїм американським контактним особам у Держдепартаменті й Білому домі, вимагаючи пояснень. Зі свого боку, Прем'єр-міністр Великої Британії Тереза Мей навмисне не висловлювала Путіну найкращих побажань⁴, і досі очікуючи від нього визнання провини за отруєння. Її прес-секретар сказала репортерам, що Мей хотіла, щоб незалежні спостерігачі оцінили російські вибори, перш ніж вона прокоментує їх.

Росіяни не перебільшували й не брехали у своїй заяві про суть телефонної розмови, як це вони часто роблять, і Трамп навряд чи посоромився б підтвердити правду. Сара Сандерс сказала репортерам Білого дому по обіді, що кремлівська версія відповідала дійсності.

Пізніше того самого дня *The Washington Post* першою повідомила,⁵ що Трамп проігнорував інструкції «НЕ ВІТАТИ». Сенсація вибухнула о 7:16 вечора і заповонила всі новини на решту вечора. Професіонали Вашингтона з національної безпеки й російські яструби були розлючені.

Того ж вечора у вівторок Шон Ганіті мав телефонну розмову із Трампом, що було частиною їхнього ритуалу щовечора після програми Ганіті. Трамп сказав помічникам, що Ганіті виявив зрадників у його середовищі: це заступники Макмастера.

Північно-східний буран прокотився через середні атлантичні штати вранці в середу, 21 березня, накривши район Вашингтона шістьма дюймами снігу, що було найсильнішим снігопадом за всю зиму. Закрили значну частину станцій метро і зупинили автобуси, а федеральні установи у Вашингтоні зачинилися, за винятком важливих послуг. Макмастер та інші фахівці з національної безпеки були викликані на роботу й отримали холодний прийом в Овальному кабінеті. Трамп лютував і вимагав від Макмастера з'ясування, хто розповів про «шпаргалки» репортерам *Post*. Макмастер відповів Трампу, що також розсердився через витік і вже почав полювання на зрадника. Президент чітко заявив, що хоче відповіді дуже скоро. За години, а не дні.

Трамп і Макмастер були не єдиними офіційними особами, яких розізлив цей анонімний витік. Келлі поділяв роздратування Трампа щодо абсолютно негативного висвітлення у пресі дій адміністрації й обурювався, що конфіденційні матеріали стали відомі громадськості. Він також узявся за пошук джерел. Келлі та юристи Білого дому віддали цей пошук у руки надійного заступника Макмастера, який ніколи не мав доступу до секретних матеріалів відповідно до цифрової системи Білого дому, яка відстежує, хто відкривав чи проглядав таємні документи. За іронією, цей заступник був серед тих, кого Ганіті звинуватив у витоку.

На Капітолійському пагорбі законодавці від Республіканської партії також були роздратовані. «Співробітники президента не повинні допускати витоку, — казав сенатор Бен Сассе, республіканець, який часом критикував Трампа. — У принципових випадках, ви, можливо, муситимете звільнитися. Так, звільняйтеся. Робіть

правильні й чесні вчинки, якщо вважаєте, що ваше сумління змушує так робити, і залишайте свою посаду».

Того ж дня Трамп знову покликав Макмастера до свого кабінету.

— Уже з'ясували, хто це зробив? — запитав президент.

— Ні, сер, — відповів Макмастер.

Він розкрив свою стратегію розслідування. Вони визначили, що загалом близько ста осіб могли мати доступ до нотаток, не рахуючи дипломатичний персонал, тож це вимагало додаткового часу. Він сказав, що є одна ідея, як схопити зрадника, однак адвокати Білого дому попередили, що при цьому не буде стовідсоткових доказів, і є ризик звинуватити невинну особу.

— А я знаю, хто це зробив, — заявив Трамп, дивуючи Макмастера і кількох інших його помічників у кабінеті. — Це ваші люди.

Немає однозначних свідчень, чи Трамп назвав їхні імена негайно, чи пізніше. Однак іншого разу Трамп пояснив вищим посадовцям Білого дому, що Ганіті назвав ініціаторами витоку Фернандо Круза та Іллі Байрактарі.

— Позбудьтеся їх! — наказав Трамп. — Це до дідька обурливо!

Макмастер, який вперто відмовлявся звільняти людей за необґрунтованими підозрами, спробував заспокоїти Трампа, кажучи, що жоден із цих чоловіків не міг вчинити витік.

— Вони б ніколи цього не зробили, містере президент, — сказав Макмастер. — Ніколи.

Наступного дня, 22 березня, заметіль продовжувала ускладнювати дорожній рух. Федеральні установи відкрилися з затримкою на дві години. Макмастер був у себе вдома у Форт-Макнер, на півострові на околиці Вашингтона, де зливаються річки Потомак і Анакостія. Того дня по обіді він мав зустрічі зі своїми колегами з національної безпеки з Quad, стратегічного альянсу між Сполученими Штатами, Австралією, Японією та Індією. Того вечора він влаштував для них вечерю у себе вдома.

У Білому домі чергові співробітники Макмастера, ті, хто працював того дня, були стурбовані, коли дізналися, хто йшов засніженою головною алеєю до Західного крила близько 16.00. Це був Джон Болтон. «Він був не надто обережний», — сказав один із помічників Макмастера, помітивши, як Болтон прямує до входу повз знімальні групи.

Болтон, старий підступний чиновник з адміністрації Джорджа В. Буша, відомий у ті часи радикальними неоконсервативними поглядами та бюрократичними вибриками, вважався багатьма

наступником Макмастера на посаді радника з національної безпеки. Трампу він подобався найперше діями, які Макмастер ніколи не робив: феєричними виступами на телеканалі Fox News на захист президента.

Помічники Макмастера запідозрили, що Болтон прийшов відвідати Трампа. Вони попросили Іванку Трамп і Гоуп Гікс, директора з комунікацій, що вже завершувала свою роботу, з'ясувати, що відбувається. Співробітники Ради національної безпеки прагнули запобігти звільненню Трампом Макмастера до того, як Іванка і Гоуп поговорять з президентом і переконують його не звільняти Макмастера твітом, як це було зроблено з Тіллерсоном за тиждень до того, доводячи, що військовий офіцер заслуговує на більшу повагу, — принаймні подяку телефонним дзвінком. Серед усієї цієї метушні Курц відчув, що повинен дещо зробити. Вперше за роки служби у Білому домі він попрямував до кабінету голови адміністрації без призначеної заздалегідь зустрічі. Здавалося, що він не розуміє, що цей годинник уже не вдасться перевести назад.

«Мені потрібно негайно бачити шефа», — сказав Курц помічнику Келлі.

Зайшовши всередину, Курц пояснив, що не може бачити, як Макмастер, професіонал і приклад для наслідування, мусить піти, а він, відносно незначний співробітник, залишається.

— Я прошу вас, не дайте Макмастеру зробити це, — звернувся Курц до Келлі. — Я звільняюся.

Однак Келлі підкреслено похитав головою.

— Ні, ні, — сказав Келлі. — Ви чудовий працівник. Просто робіть і надалі свою роботу. Про що ви кажете?

Курц моргнув. Він не міг повірити тому, що чує. Трамп наполягав, щоб Макмастер звільнив зрадників. Ганіті вказав пальцем на заступників Макмастера як на винуватців. Крайні праві прихильники президента в інтернеті вже відкрито звинуватили Курца, хоча попереднє внутрішнє розслідування виключило їх обох із Байрактарі з-поміж підозрюваних, бо жоден із них навіть не мав доступу до того документа. І ось перед ним стоїть Келлі й стверджує, що і він, і президент хочуть, щоб він залишився.

У цей самий час чи трохи пізніше Трамп зателефонував Макмастеру, відволікаючи його від розмови з іноземними лідерами. Трамп був лаконічний. Він сказав щось на зразок «Думаю, тобі час піти».

— Так, містере президент, я розумію, — сказав Макмастер. — Як швидко ви хочете, щоб я пішов?

— У п'ятницю, — відповів Трамп, маючи на увазі наступний день.

Макмастер запропонував більш структурований процес звільнення, розтягнутий приблизно на два тижні, щоб встигнути поділитися інформаційними матеріалами зі своїм наступником. Трамп погодився. Однак він хотів оголосити про ці зміни негайно. Макмастер швиденько скликав ядро своєї команди в Раді національної безпеки на телефонну конференцію. Він хотів, щоб вони почули цю новину від нього, перш ніж Трамп твітне її. Закінчивши розмову, двоє перших заступників Макмастера, ті, кого звинуватили у витоку, відправили Келлі електронні листи, що були заявами про звільнення з того моменту, коли Макмастер залишить посаду.

Трампу знадобилося лише кілька хвилин, щоб оголосити свої новини. Твіт був розміщений о 6:26 вечора: «Мені приємно повідомити, що, починаючи з 9.04.18 @AmbJohnBolton буде моїм новим радником з національної безпеки. Я дуже вдячний за службу генералу Г. Р. Макмастеру, який зробив видатну роботу і назавжди залишиться моїм другом. Офіційна передача обов'язків відбудеться 9.04».

Однак Макмастер не пішов спокійно. Протягом двох тижнів він відпускав шпильки з приводу російської політики Трампа. З квітня, виступаючи на вечері в Атлантичній Раді, Макмастер засудив агресію Росії у всьому світі й сказав, що Сполучені Штати зазнали поразки у протидії їй.

— Росія використала старі й нові форми агресії, щоб підірвати наше відкрите суспільство й основи міжнародного миру і стабільності, — сказав Макмастер. — Уже давно деякі нації шукають інших способів захиститися від цих загроз. Росія нахабно й неправдоподібно заперечує свої дії. А ми не змогли змусити її заплатити за це.

Трохи раніше того самого дня Трамп під час прес-конференції з лідерами Балтійських країн сказав, що сподівається розвивати альянс із Путіним. «В ідеалі ми хотіли б співпрацювати з Росією», — сказав президент.

Макмастер чітко заявив, що мало честі в тому, щоб співпрацювати з Росією.

— Чого ви хочете — бути членом малого клубу автократів, що можуть проводити свої зустрічі по черзі у Москві, Тегерані, Дамаску, Гавані, Каракасі й Пхеньяні, чи бути у клубі вільних народів, які поважають суверенітет, індивідуальні права і верховенство права? — говорив він Атлантичній Раді. — Думаю, наш клуб кращий.

Аудиторія вибухнула оплесками. Голова Атлантичної Ради Фредерік Кемпе подякував Макмастеру «за його гучний голос ясності». Це був останній публічний виступ Макмастера як члена адміністрації Трампа.

Пертурбації в адвокатській команді Трампа віддзеркалювали хаос у його Білому домі — віртуальну карусель, на якій президент натискає кнопки як оператор атракціонів. Джо Дідженова, адвокат, якого Трамп, за його власною заявою, брав на роботу, зважаючи на його появи на Fox News, протримався менше одного тижня. 23 березня Трамп зустрівся з Дідженовою і його дружиною Вікторією Тенсінг. Ця пара, у якій обоє були досвідченими адвокатами з солідним послужним списком, ішли в комплекті, однак Трамп сказав помічникам, що він був менше вражений ними, ніж очікував. Він прямо відмовився від Тенсінг, що виступала на його захист на телебаченні, поскаржившись, що вона прийшла до Овального кабінету, загорнувшись у глуху богемну накидку й натягнувши рукавички без пальців. Дідженова, зі свого боку, мав на собі костюм не за розміром. Трамп очікував «убивчих» адвокатів, а Дідженова і Тенсінг просто «не мали належного вигляду».

Трамп знайшов, як не брати на роботу Дідженову і Тенсінг, зберігши при цьому обличчя і не звинувачуючи їх напямую. Ця пара могла викликати потенційний конфлікт інтересів для президента, на що він повинен зважати, коли вони представлятимуть його. Адвокати представляли також Марка Коралло, колишнього прес-секретаря юридичної команди Трампа, який був імовірним свідком у розслідуванні можливого перешкоджання правосуддю з боку президента. Якби Дідженова і Тенсінг були прийняті, Трамп мусив би взяти до уваги конфлікт із Коралло і погодитись, що це його не стосується. Джей Секулов оголосив 25 березня⁶, що Дідженова і Тенсінг не будуть працювати в юридичній команді.

Секулов сподівався на те, що, врешті, його власна роль у юридичній битві Трампа зменшуватиметься, і хоча він був ярим прихильником президента, проте ніколи не планував очолити його команду юридичного захисту. Однак після шаленого тижня метушні Секулов, фанат рок-музики, взяв на озброєння дзен-установку і чорний гумор, намагаючись вивернутися з ситуації. «Ласкаво просимо до готелю “Каліфорнія”», — сказав Секулов, жартома посилаючись на хіт групи Eagles, коли колега запитав його, що для нього означають усі пертурбації. «Можна виписатися у будь-який момент. Але піти неможливо».

ХОЛОДНИЙ ДУШ

Коли 5 квітня 2018 року Майкл Коен відвідав Маямі-Біч, делегація від Фонду суверенних інвестицій Катару вітала його у Four Seasons як сановника. Вони кланялися Коену в ноги. Сліпуча учта Коена вразила одного з його клієнтів, мільярдера зі штату Теннессі Франкліна Гейні, який найняв цього бувалого адвоката і «рішалу проблем» для Трампа як консультанта, щоб той допоміг йому здобути фінансову підтримку керівництва Катару для ядерного проекту, який міг зробити Гейні ще багатшим.

«Катарці шанували його як *короля*¹, бо він був адвокатом президента, — казав Гейні газеті рідного міста *Daily Memphian*. — Вони кланялися йому, наче ми прийшли на вечерю з принцем або кимось подібним».

Гейні входив до півдесятка багатіїв, які платили Коену щедрі гонорари за консультації, розраховуючи на те, що його вплив на Трампа перетвориться на прибутки для них і їхніх компаній. Коен провів ніч на борту яхти Гейні вартістю 35 мільйонів доларів, пришвартованої в гавані Маямі-Біч, перш ніж наступного дня полетіти до Мангеттена.

Того ж таки 5 квітня Трамп прямував до штату Західна Вірджинія, і репортери, що були на борту президентського літака, запитали його про виплати Стормі Деніельс, зірці порнофільмів, яка заявила, що Коен дав їй сто тридцять тисяч доларів, щоб вона мовчала про сексуальні пригоди з Трампом.

— Ви знали про виплату тих ста тридцяти тисяч доларів Стормі Деніельс? — запитала Кетрін Люсі з Associated Press.

— Ні, — відповів Трамп.

— Тоді чому Майкл Коен зробив це (платіж), якщо в її звинуваченнях не було правди? — наполягала Люсі.

— Запитайте Майкла Коена, — відповів Трамп. — Майкл — мій адвокат, і маєте запитати Майкла.

Дженна Джонсон із *The Washington Post* поставила інше питання:

— Ви знаєте, де він узяв гроші на виплату?

— Ні, — сказав Трамп. — Я не знаю.

Через чотири дні, 9 квітня, співробітники федеральних правоохоронних органів скористалися ордером на обшук, щоб отримати прямі відповіді на це питання. Це був свіжий весняний ранок понеділка на Мангеттені, надворі лише нуль градусів за Цельсієм, сонце сходило у чистому небі, коли група агентів ФБР з'явилася в готелі Loews Regency на Парк-авеню. Близько 7:30 ранку вони застукали у двері кімнати, де зупинилися Коен і його дружина Лора. Це була їхня тимчасова домівка, поки ремонтники усували пошкодження через протікання води в їхніх апартаментах на Мангеттені.

Федеральні агенти у синіх куртках були ввічливі, але наполегливі. Вони сказали Коену, що мають обшукати приміщення, і попросили надати їм його телефони та комп'ютери разом з іншими електронними пристроями. У той самий час агенти з'явилися і в його апартаментах, і в офісі, оточивши ці території, щоб зібрати комп'ютери, сервери й коробки з документами, у тому числі податкові декларації й інші фінансові записи. Вони мусили вдиратися через передні двері офісу Коена — у ті години там не було нікого, хто б їх впустив. Вранішній рейд став справжнім атомним вибухом. Коен був не лише адвокатом Трампа. Він був віртуальним сховищем президента — хранителем його секретів і виконавцем забаганок, від бізнесових питань до особистих справ. «Цей ордер на обшук — це як скинути бомбу Трампу на ґанок»², — зазначила Джойс Вайт Венс, колишня прокурор США.

Ті три кримінальні статті, перелічені на початку пред'явленого ордера на обшук³, стали приголомшливою несподіванкою для Коена. Однак за кілька годин довірений рішала Трампа зрозумів, що вони містять подвійну небезпеку. Статті кримінального кодексу США, надруковані в юридичному документі, говорили про те, що агенти ФБР під наглядом відомих своєю агресивністю прокурорів Південного округу Нью-Йорка, мали суттєві докази того, що Коен був замішаний у трьох типах федеральних злочинів: банківські махінації, шахрайство з листами та фінансові порушення під час виборчої кампанії.

Це розслідування принесло Коену значні правові клопоти, бо прокурори докопувалися до того, чи брехав він банкам, щоб отримати позики на мільйони доларів для свого таксомоторного бізнесу. Це розслідування також мало на меті розкрити змову

навколо підкупу коханки Трампа на вирішальному етапі кампанії 2016 року, щоб завдяки її мовчанню допомогти йому потрапити до Білого дому. Це було ще серйозніше.

Адвокат Коена Стів Раян того ранку піднявся дуже рано і вже перебував у офісі своєї адвокатської контори у Вашингтоні. Раян тісно співпрацював із Коеном, представляючи його у свідченнях перед комітетами Конгресу стосовно його російських контактів у ході різних розслідувань втручання у вибори.

Його штаб-квартира була сповненою сонячного світла і вікнами виходила на Капітолій і на Union Station, розташовану за кілька кварталів звідти. Однак у той момент Раян перебував у цокольному приміщенні й займався зі своїм тренером гімнастикою, що завжди починалася о восьмій ранку. Він сказав працівникам, що буде вдячний, якщо вони не турбуватимуть його у цей невеличкий відрізок особистого часу, який він міг викроїти зі свого напруженого робочого дня. Тому був здивований, коли секретарка увійшла у залу, де він щойно почав робити вправи.

— Вам треба піднятися нагору, — сказала вона.

— Чому? — запитав Раян. — Що сталося?

— Вони проводять обшук у Майкла, — відповіла вона. — по телебаченню пряма трансляція. Він телефонував вам.

Раян моргнув. Він побіг до роздягальні, щоб швиденько привести себе до ладу і піднятися нагору до свого офісу на розі будинку. Діставшись до свого столу, він не міг дотелефонуватися до Коена. ФБР вимкнуло його телефон.

Тим часом адвокати Трампа Майкл Боув і Джей Секулов, а також дехто з їхніх співробітників мали нараду у Вашингтонському офісі Секулова. У той день вони готувалися до пообідньої зустрічі з Робертом Мюллером і його співробітниками, першої, відколи Джон Дауд звільнився з посади провідного адвоката президента. Телефон Секулова задзвонив, і він відвернувся від столу для нарад, щоб відповісти. За той рік, поки він представляв Трампа, кидаючись від однієї драми до іншої, Секулов показав себе дуже спокійною людиною. Тож його приголомшення словами телефонного співбесідника привернуло увагу всіх.

— Що? — голосно вигукнув Секулов.

Усі замовкли та повернули голови до адвоката. Коли він поклав слухавку, то мав вкрай шокований вигляд.

— Це був Раян, — оголосив Секулов. — ФБР трусить офіс Майкла.

Раян розповів Секулову, що він знав на той момент, хоча інформація була дуже куца, і згадувалися лише обшуки за трьома адре-

сами разом із зауваженням, що агенти мусили висаджувати двері до офісу Коена в Рокфеллер-центрі, бо там нікого не було. Пізніше Трамп дещо викривив подробиці, коли сказав, що агенти «вламались» до офісу Коена, тоді як вони мали правильно оформлений і затверджений судовим рішенням ордер на обшук приміщення.

Протягом наступної години Раян дізнався нові тривожні деталі про цілі цього багатозначного рейду. Він зателефонував до Прокуратури США на Мангеттені, попросив з'єднати з прокурором, уповноваженим вести справу Коена, і дізнався про головну причину обшуку. Раян миттю зрозумів масштаби: слідчі відкрили новий фронт у справі президента.

В ордері було сказано, що Коен має надати усе своє листування з Трампом за останні кілька років, а також записи, пов'язані з виплатами двом жінкам, що заявляли про позашлюбні стосунки з Трампом, — Деніельс і Карен Макдугал, колишнім зіркам журналу *Playboy*. Оскільки Коен вважав себе особистим адвокатом Трампа більшість того часу, їхнє спілкування повинно було бути закритим і захищеним привілеєм адвокат-клієнт. Однак цей захист не допомагав, якщо прокурори доводили, що спілкування було частиною кримінальної схеми й це, ймовірно, стосується грошових виплат за мовчання порнозірок і моделей, які здійснював Коен від імені Трампа.

Для Раяна цей момент нагадав колишнє протистояння з офісом спеціального прокурора. У листопаді 2017 року деякі юристи з команди Мюллера сказали Раяну, що хочуть отримати дозвіл Коена переглянути все листування між ним і Трампом та іншими співробітниками Організації Трампа за останні десять років. Раян відмовив, назвавши це ганебно непорядним фішингом щодо всіх аспектів життя Коена. Він заявив, що команда Мюллера не мала жодних підстав пхати свого носа так глибоко.

«Тоді ми випишемо вам повістку до суду», — погрозово сказала Дженні Рі, одна з прокурорів Мюллера.

Обурений Раян відповів: «Вперед, спробуйте. Ви програєте. Я виріс у цьому суді. Я вийду на його сходи й скажу, що це те, чого прагне спеціальний прокурор: переслідування кожного, кого він колись знав, і розслідування всього, що той колись робив за все своє життя».

Рі не звернулася по повістку до суду. На думку Раяна, команда Мюллера відчула, що її шанси тут малі. Однак тепер, через п'ять місяців, прокурори Південного округу Нью-Йорка явно нарили якусь гидоту у веденні Коеном його таксомоторного бізнесу і щось

стосовно його виплат жінкам. Раян відчув, що ці погані факти і є ломом, щоб отримати те, що Рі хотіла на початку: усе листуванням між Коеном і Трампом.

Уранці 9 квітня, коли Раян дотелефонувався до помічника прокурора США у Нью-Йорку, він представився як адвокат Коена, але оминув звичні слова ввічливості.

«Поверніть мені мої документи, — сказав Раян прокурору. — У вас зберігаються недоторканні документи, і я не хочу, щоб ви їх читали. Я боротимуся проти того, що ви робите».

Трамп перебував у Білому домі, коли дізнався про рейд зі дзвінків Секулова, а також Тая Кобба і Джона Келлі, який отримав свіжі новини з Міністерства юстиції. Стикнувшись із новими ходами в розслідуванні щодо Росії, Трамп зазвичай починав говорити бундючно і незв'язно, та, здавалося, що при цьому з його вух струмить пара. Президент поставив Коббу з десяток запитань. Він хотів знати, чи траплялося раніше в історії щось подібне. Чи було таке, щоб особистий адвокат президента ставав об'єктом розслідування? Він хотів знати все про підстави для таких подій. Чи не було це нечувано незаконним? Що вимагалось для того, щоб прокурори могли легально вилучити записи адвоката? Коли ви можете отримати записи від адвоката державного службовця? Чи є якісь обмеження? Кобб пояснив, що коли він був прокурором, то десятки разів отримував записи від адвокатів, і зазвичай тоді, коли міг довести, що ці записи містять свідчення, які вказують на участь адвокатів у злочинних схемах.

Трамп більш ніж збожеволів. Однак він усе ще мав питання. Хто конкретно санкціонує такий ордер на обшук? Наскільки високо в Міністерстві юстиції мали дійти прокурори? Кобб, відповів, що, на його думку, Род Розенштейн мав дати добро на рейд такого масштабу. Трамп вилив свою злість від дій Розенштейна на радників і поскаржився, що ніхто в Міністерстві юстиції не потурбувався адекватно стримати цих прокурорів і проконтролювати масштаби їхнього слідства.

Трамп також запитав у Кобба, що треба зараз зробити, щоб захистити ці записи від пронизливих очей прокурорів. Взагалі-то, це не стосувалося Кобба, спеціального радника президента у розслідуванні щодо Росії. Ця злива запитань у поєднанні з явним дискомфортом Трампа викликали у Кобба почуття ніяковості. Президент мав би говорити зі своїм особистим адвокатом, з тим, хто був би довіреною особою для недоторканного. Кобб працював для Білого

дому і не представляв Трампа особисто, а отже, його спілкування з президентом не було захищене привілеєм адвокат-клієнт.

Після того, як Дауд зійшов зі сцени, таким «наперсником» Трампа став Секулов. Кобб зателефонував йому. «Ти явно маєш взятися за це, бо воно не стосується Білого дому, — сказав він Секулову. — Це особиста справа».

Того ранку, коли пройшли обшуки у Коена, Секулов зателефонував до офісу Мюллера і спитав, що це коїться у світі. Чи грає команда Мюллера якусь роль у цьому рейді? Секулову відповіли, що це справа, якою незалежно займається Південний округ. Ні Трамп, ні його адвокати не повірили команді Мюллера. Вони були переконані, що слідство щодо Коена було обхідним маневром для отримання доступу спеціального прокурора до президента.

Адвокати Трампа не знали, чиїм словам вірити. Вони остерігалися кожного, боячись, що Коен став жертвою брудних таємних змов, які могли б відбитися на президентові. Адвокати скасували призначену на той день зустріч із Мюллером. Юристи і Трамп, і Коена вважали, що слідство щодо Коена організоване як засіб змусити Коена до співпраці з розслідуванням спеціального прокурора і розкрити його приватне спілкування з Трампом протягом кампанії.

Одним зі свідчень цього було те, що обидва прокурори, які вели справу Коена, — Томас Маккей і Ніколас Рус — працювали у відділі державної корупції у Нью-Йоркському офісі й зосереджувалися на державних службовцях, замішаних у змовах чи злочинах проти уряду. Ще одним доказом того, що мангеттенські прокурори вели слідство щодо президента, були ордери на обшук, де зазначалося листування Коена з Трампом. Прокурори пізніше доводили федеральному судді, що багато записів не повинні бути захищені привілеєм адвокат-клієнт, оскільки дуже мало того, що Коен робив для Трампа, стосувалося адвокатської практики.

— Усе це нагадувало агонію, бо було таким дилетантським, — казав у ті часи один із радників Трампа. — Це смерть від тисячі порізів. Мюллер влаштував бійку стінка на стінку. Сам президент не брав участі у змові. Однак увесь цей бруд під нами може нас потопити.

По обіді 9 квітня Трамп обрав невдалий момент, щоб показати свою помітну вразливість: спеціальну загальну нараду з очільниками Пентагону, де обговорювалося, як реагувати на останні масові вбивства сирійським урядом невинних цивільних у результаті застосування хімічної зброї.

Сирійський лідер Башар аль-Асад застосував газову атаку проти своїх громадян⁴, і вище військове керівництво прибуло до Білого дому, щоб обмінятися з Трампом своїми думками. Керівники Ради національної безпеки працювали з керівниками Міністерства оборони, щоб визначити конкретні мішені, якщо Трамп погодить місію знищити чи принаймні тимчасово обмежити можливість сирійських польотів з метою хімічних бомбардувань. Однак у голові Трампа від початку наради нуртувала лише одна думка, і це не були вбиті сирійські діти.

— Отже, я щойно почув, що вони вдерлися в офіс одного з моїх особистих адвокатів, гарного хлопця, і це ганебна ситуація. Це абсолютне полювання на відьом, — суворо сказав Трамп, нависаючи над столом для нарад і схрестивши руки на грудях.

— Відверто — це справжня ганьба, — додав Трамп. — Це напад на нашу країну в прямому сенсі. Це напад на все, за що ми стоїмо. Тож коли я побачив це і коли я почув це — а почув це тоді ж, коли й ви, — я сказав, «Тепер це абсолютно новий рівень непорядності».

Військові очільники сиділи з кам'яними обличчями.

Рейд на Коена стався у день передачі керівних повноважень у Міністерстві юстиції. Це був перший день перебування Еда О'Калагена на посаді першого помічника заступника генерального прокурора. Ця непримітна посада — одна з найвпливовіших у міністерстві — допомагає заступнику прокурора керувати міністерством і формувати всі рішення щодо основних розслідувань. Оскільки Род Розенштейн відповідав за розслідування Мюллера, О'Калаген ніс відповідальність за щоденне спілкування зі спеціальним прокурором і його командою.

О'Калаген відразу став внутрішнім захисником Мюллера і привніс у роботу витончене розуміння політики й медіа, що мало допомогти Розенштейну долати негативні повороти розслідування. Посадовці з Міністерства юстиції пишалися своєю традиційною незалежністю від Білого дому. Однак розслідування Мюллера стало настільки публічним спектаклем, з явним тиском з боку Білого дому, Капітолійського пагорба і мас-медіа, що Розенштейн оцінив уміння О'Калагена згладжувати політичні хвилі та його здатність до виважених юридичних суджень.

О'Калаген став третьою особою, що обійняв цю посаду при Розенштейні, і хоча його попередники, Роберт Гур і Джеймс Кровел, були вірними помічниками й успішними прокурорами, їм бракувало його політичної підготовки. На відміну від них, О'Калаген по-

працював у президентській кампанії Джона Маккейна 2008 року, допомагаючи розслідувати та захистити кваліфікацію кандидати на посаду віце-президента Сари Палін з Аляски, а також намагаючись заспокоїти розбурханий цирк мас-медіа. Він працював прокурором у відділі національної безпеки Міністерства юстиції та в офісі прокурора США в Південному окрузі Нью-Йорка, де й познайомився з Мюллером, Ароном Зеблі та деякими іншими членами команди спеціального прокурора.

Уранці 9 квітня, облаштувавшись у просторому офісі першого помічника заступника генерального прокурора та помилювавшись із вікна видом на Монумент Вашингтона і на Білий дім, О'Калаген увімкнув невеличкий телевізор на своєму столі й побачив, що новинні телеканали показують події перед будинком Міністерства. Він знав, що Трамп розлютиться, дізнавшись про рейд і вилучення приватних матеріалів свого адвоката. Однак гамувати гнів президента мав Розенштейн. Завданням О'Калагена було консультувати Розенштейна, розрулювати непередбачувані обставини й робити так, щоб усі слідчі дії можна було виправдати та виконати відповідно до принципів діяльності Міністерства юстиції. Найбільша зона відповідальності О'Калагена полягала в захисті розслідування Мюллера, забезпеченні його безперервного розгортання і в запобіганні політичному (чи президентському) впливу на нього.

Менш ніж через два тижні після рейду проти Коена Секулов зітхнув полегшено й оголосив про те, що вважав тріумфом. Трамп найняв трьох нових адвокатів: Руді Джуліані, колишнього мера міста Нью-Йорк, який був легендою серед американських адвокатів, а також Джейн і Мартіна Раскінів, двох досвідчених захисників у кримінальних справах.

Джуліані не потребує рекомендацій. Він був «мером Америки», керуючи Нью-Йорком після терористичної атаки 11 вересня, а у 1980-ті роки був одним із найвеличніших прокурорів країни. Маючи на цей час сімдесят три роки, Джуліані скрізь вважався постарілим титаном і відданим партійним прихильником після його особистих нападок на Гіларі Клінтон протягом виборчої кампанії 2016 року.

Джуліані, який мав негайно стати завсідником телебачення як юридичний воїн на боці Трампа, затіював Раскінів. Вони не належали до гучних імен в адвокатській спільноті й у наступні місяці не здобули жодних згадок у неперервному потоці новин про розслідування, однак були згодні працювати в тіні. Вони були

професіоналами з високим рівнем довіри серед різних груп завдяки тому, що пропрацювали з обох боків кримінального слідства, і їхня адвокатська діяльність виявилася дуже помічною у випадку президента.

Кобб, який мав звільнитися з Білого дому з 1 травня, рекомендував Раскінів Трампу, оскільки знав Джейн за її роботою прокурора в складі спеціальної групи з боротьби з організованою злочинністю в Бостоні. Президент зустрівся з Джейн та Мартіном Раскінами в Мар-а-Лаго в попередні вихідні й вирішив узяти їх на роботу після лише однієї співбесіди. Обоє попрацювали прокурорами у Міністерстві юстиції й здобули репутацію висококласних правників, а потім відкрили невелику приватну практику в Південній Флориді й здобули численні перемоги. Раскіни належали до Республіканської партії й зіграли важливу роль у підтримці юридичної боротьби Джорджа В. Буша 2000 року щодо перерахунку голосів, однак не були політичними фанатами у порівнянні з Джуліані й Секуловим.

Раскіни позитивно вплинули на юридичну підтримку Трампа. Джейн раніше працювала пліч-о-пліч із Мюллером в Офісі Прокурора США в Бостоні та з Кворлсом у юридичній фірмі. А Марті знав батька Ендрю Голдстейна, ще одного заступника Мюллера, завданням якого були допити співробітників Білого дому і який належав до тих мисливців, що мали сидіти навпроти президента.

Очікувалося, що Раскіни дотримуватимуться двох головних принципів. По-перше, вони не змінюватимуть методів своєї роботи лише тому, що їхнім клієнтом є президент. Вони вважали, що мають хороші факти та промовистий закон на своєму боці, щоб допомогти Трампу, і дотримуватимуться цього. По-друге, вони належали до старої школи й не дуже прагнули спілкуватися з репортерами. Вони не хотіли обговорювати свою справу в пресі чи бігати по телестудіях, щоб захищати Трампа. Фактично частиною їхніх обов'язків роботи на президента було саме не робити цього. Це була територія виключно для Джуліані й Секулова.

Коли це тріо нових адвокатів вийшло на сцену, щоб приєднатися до Секулова, вони були шоковані, бо не змогли знайти вичерпних комплектів документів щодо справи. Раскіни почувалися так, наче діють у повній темряві. Однак два факти їх потішили: не було ані крихти доказів, що пов'язували б особисто Трампа з будь-якими зв'язками чи координацією дій із будь-якими росіянами, і це стало головною перешкодою, що заважала Мюллеру примусити президента відповідати на запитання під присягою.

Одним із перших завдань для Джуліані й Раскінів було надолужити згаяне в роботі з Мюллером і його заступниками. Оскільки адвокати Трампа скасували свій візит 9 квітня, стосунки між обома сторонами охолонули. Була встановлена нова дата: 24 квітня. Мюллер домовився з адвокатами президента, що їх проведуть через «секретний вхід». Агент ФБР, що працював у цій справі, прибув до офісу Секулова в таунхаусі на Капітолійському пагорбі чорним позашляховиком, щоб забрати Джуліані, обох Раскінів, Секулова і двох помічників, і відвезти до офісу спеціального прокурора в південно-західній частині Вашингтона, в'їжджаючи туди через гаражну рампу для вантажних автомобілів. Коли адвокати увійшли до коридора, їх попросили покласти свої мобільні телефони до скриньок із замками вздовж стіни, а потім відвели нагору в захищену конференц-залу без вікон і з довгим столом. Представники Трампа постояли кілька хвилин, чекаючи, поки з'являться господарі.

До кімнати увійшли Мюллер, за ним Кворлс, Голдстейн, Зеблі й Майкл Дрібен. Мюллер і Джуліані, які разом працювали над наслідками подій 11 вересня, потиснули руки й обмінялися ввічливими привітаннями. А от Джейн Раскін, Мюллер і Кворлс привіталися як старі друзі, причому Мюллер цьомнув її в щічку наче на весіллі у друзів. «Радий тебе бачити, Джейн», — сказав Мюллер.

Поки вони стояли й обмінювалися запитаннями про сім'ї одне одного, інші учасники знайомилися між собою. Команда спеціального прокурора зайняла один бік стола, причому Мюллер сів посередині. Команда президента зрозуміла натяк і розсілася в кріслах на протилежному боці, причому Джуліані опинився прямо навпроти Мюллера.

Обидві сторони прибули на цю зустріч, почувавши себе обдуреними. Джуліані й Раскіни мали багато фактів, зібраних нашвидкуруч. Секулову все ще дошкуляли спогади про обшуки у Коена, явно стимульовані попередньою роботою спеціального прокурора. З іншого боку, команда Мюллера почувалася наче покинута у церкві біля вівтаря наречена ще з середини січня, коли Дауд безцеремонно скасував попередній допит Трампа в Кемп-Девіді, а їхній запит залишався без відповіді ось уже три місяці.

Команда Трампа раніше вирішила використати цю зустріч із Мюллером, щоб прояснити ситуацію та представити самих себе як нових адвокатів у цій справі. Потім вони мали запитати, чи у Мюллера все ще є бажання провести допит президента.

Джуліані почав, як вони й домовлялися, зі вступних розшаркувань.

— Дякуємо, що зустрілися з нами. Ми новенькі й хочемо привітатися, — сказав Джуліані, дивлячись переважно на Мюллера. — Ми сподіваємося на успішну роботу з вами. Хочемо зрозуміти, де ми є.

Мюллер, як завжди, був дуже лаконічним. Він сказав, що його команда очікує співпраці з оновленою командою Трампа.

Справжня нарада почалася з того, що Джуліані поставив ключове запитання: чому спеціальний прокурор вважає обов'язковим допит президента? Як і його попередники, Джуліані процитував рішення щодо Майка Еспі, яким апеляційний суд постановив, що прокурори, аби вимагати допиту президента, повинні довести, що не можуть отримати ключової інформації будь-яким іншим способом.

— Нам треба ще багато чого зробити, щоб рухатись далі, — сказав Джуліані. — Було б корисно, якби ви пояснили нам, у світлі рішення щодо Еспі, що вам потрібно від президента, чого ви не можете дізнатися від інших осіб і з документів?

— Нам потрібно знати, яким було ставлення президента, — відповів Мюллер. — Нам потрібно знати природу його намірів тоді, коли він робив усі ті дії, які ми розслідуємо.

Мюллер не проявляв жодних емоцій. Він першим відповів на запитання Джуліані, однак це були короткі й прямі відповіді, позбавлені емоцій чи нюансів. Сидячи навпроти Мюллера, кожний адвокат Трампа був трохи збуджений. У кожного було що сказати, і вони по черзі вискакували, щоб висловити свої різкі заперечення.

Джуліані відповів, кажучи щось типу «У вас є інші способи дізнатися про його наміри». Він пояснив, що Мюллер і його слідчі вже зібрали гори свідчень, більше, ніж будь-який прокурор зібрав би щодо будь-якої іншої справи. Вони почули публічні пояснення Трампа і допитали масу помічників, які спілкувалися з ним тоді щодо ключових вчинків, у тому числі звільнення Комі.

Джейн Раскін сказала, що цей підхід до вивчення намірів суб'єкта не узгоджується з практикою прокурорів у інших справах. Вони зазвичай звинувачують людей у перешкоджанні правосуддю, не допитуючи підозрюваних особисто.

— Чому вам потрібно, щоб він прийшов і розповів про наміри? — запитала вона. — Чому?

— Тому, — відповів Мюллер. — Він єдиний, хто може нам про це розповісти.

Команда спеціального прокурора пояснила, що Трамп міг бути підкуплений, помилятися чи мати невинні мотиви, роблячи певні кроки, що вплинули на розслідування.

— Нам потрібно запитати його, — сказав один із заступників Мюллера.

Нові адвокати Трампа взяли на цю зустріч деякі матеріали розвідки. Хоча вони жодного разу не вимовили слово «перешкоджання», заступники Мюллера пояснили, що їхні запитання до Трампа зосереджені на перешкоджанні правосуддю. Вони не згадали ні словом про координацію чи спілкування з росіянами.

У певний момент команда Трампа запитала, що прокурори могли дізнатися про наміри Трампа з його інтерв'ю з Лестером Голтом невдовзі після звільнення Комі. Секулов гарячував і хвилювався про те, як преса сприйняла посиденьки у Голта, й боявся, що команда Мюллера також хибно зрозуміла те, що Трамп казав і що це означало. Журналісти зосередилися на тому, як Трамп пояснював, що він звільнив Комі через цю «російську справу», однак Секулов стверджував, що вони не взяли до уваги увесь контекст. У решті інтерв'ю Трамп чітко заявив, що звільнив Комі, розсердившись, що директор ФБР не сказав жодного слова з того, що приватно говорив президенту, тобто що той не перебував під слідством. Трамп також пояснив, що радники застерегли його, що звільнення Комі, ймовірно, затягне розслідування, однак він усе одно зробив це, відчуваючи, що це буде правильно.

«Прослухайте решту цього інтерв'ю», — сказав Секулов.

Адвокати Трампа запропонували також альтернативи особистому допиту. Чи приймуть вони опис адвоката до пояснень Трампа замість прямого допиту? Спеціальний прокурор сказав «ні». Марті Раскін змушував Мюллера і його заступників використати письмові запитання замість усного допиту. Він підкреслив, що таке робилося з колишніми президентами. «Ні», — сказав Мюллер. Не вийшло. Зайшли в глухий кут.

— Нам потрібен особистий допит, — сказав Мюллер.

Розмова пішла по замкненому колу, як вважали адвокати Трампа. *Голослівні заяви*. Мюллеру потрібен був допит, бо він так сказав. А команда Трампа, як пізніше згадував Джуліані, була налаштована не залишити їм шансів на це. «Ми боялися його свідчень не тому, що він збреше, навіть не тому, що він помилиться в найкращих намірах, а тому, що він скаже: “Я ніколи не казав цього Коену”, а Коен скаже, що казав: лжесвідчення. — пояснив

Джуліані пізніше. — Я ніколи не казав цього Комі. Комі скаже, що казав. Лжесвідчення».

Наприкінці відбулося обговорення особливостей гіпотетичного особистого допиту, якщо буде на нього згода. Де він відбуватиметься? Чи будуть присутні адвокати та чи матимуть право радитись із президентом? Чи буде здійснюватись відеозапис? У той момент адвокати Трампа відчували, що, цілком імовірно, Мюллер викличе президента повісткою. Він не погрожував цим на зустрічі, однак така можливість висіла в повітрі протягом усіх обговорень з того часу, як Мюллер вперше вигукнув «лайно» при першій зустрічі 5 березня з Даудом.

Команда Трампа підняла також нагальне питання, на яке Дауд так і не отримав відповіді. Чи вважав Мюллер, що спеціальний прокурор зв'язаний позицією Міністерства юстиції, яка забороняє федеральним прокурорам намагатися звинуватити чинного президента? Під час березневої зустрічі Мюллер сказав Дауду, що не вважає Трампа мішенню свого розслідування, що було хорошим знаком, але не остаточною відповіддю.

Потім настало певне непорозуміння. Люди в кімнаті пам'ятають слова відповіді Мюллера трішки по-різному. Одні вважають, що він сказав «Я не знаю». Інші згадують, що він стенив плечима й пробурмотів щось, як наче не був певний. Адвокати Трампа пам'ятають, що у них була така ж реакція на те, що сказав Мюллер: «сюрприз».

Чи міг спеціальний прокурор не згадувати про два дуже важливі висновки Офісу юрисконсульта Міністерства юстиції, що забороняли кримінальне переслідування чинного президента, один 1973 року в розпал справи про Вотергейт, а другий 2000 року після процедури імпичменту Президента Клінтона? А може, Мюллер просто «відморожувався»?

Хтось із команди Мюллера змінив тему, що адвокати Трампа сприйняли як спробу підлеглого створити пристойне прикриття для свого боса. Потім, перед кінцем зустрічі, Зеблі ні в тин, ні в ворота повернувся до питання про Офіс юрисконсульта. Він явно намагався хоч якось допомогти Мюллеру.

«Я знаю про висновок Офісу юрисконсульта, про який ви говорите», — сказав Зеблі. Команда Трампа вирішила, що Зеблі намагається ухилитися від відповіді, а команда Мюллера — що він уточнює, що висновок Офісу юрисконсульта відповідав політиці Міністерства юстиції, сигналізуючи тим самим, що спеціальний прокурор буде її дотримуватися.

Після цієї зустрічі адвокати Трампа дійшли висновку, що команда Мюллера продовжуватиме наполягати на проведенні допиту, не відповідаючи прямо на їхні питання, у чому ж звинувачують чинного президента. Кворлс через деякий час після наради зателефонував Раскінам і Секулову, щоб сказати, що офіс спеціального прокурора почувається зв'язаним правилами Міністерства юстиції. Вуха Раскінів нашорошилися. Кворлс був вельми вправним у побудові своїх фраз, однак усе ж не відповів на запитання. Їм було цікаво, чи не намагаються він і Мюллер зберегти якусь гнучкість.

Потім Кворлс почав тиснути на них, вимагаючи рішення щодо допиту Трампа.

— Коли ви зможете дати нам відповідь? — запитував він. — Через тиждень? Два тижні?

Адвокати Трампа хотіли відтягнути прийняття рішення. У глибині душі вони були категорично проти допиту, однак не виключали його повністю.

— Ми докладемо всіх зусиль. Ми щойно наблизилися до цього, — сказав один із них. — Як ви знаєте, тут ще треба багато що вивчити.

Після кількох телефонних розмов і листів адвокати Трампа зрозуміли, що спеціальний прокурор дав пряму відповідь на запитання, чи вважає він, що може бути відкрите кримінальне провадження проти чинного президента. Відповідь була «ні».

Зустріч 24 квітня виявилася однією з дуже небагатьох, коли нова юридична команда Трампа змогла безпосередньо поспілкуватися з Мюллером. Спеціальний прокурор зазвичай доручав Кворлсу чи Зеблі взаємодіяти з опонентами, і це було настільки помітно, що адвокати президента намагалися вгадати, скільки ж роботи насправді виконує Мюллер.

— Я завжди відчував, що вони ховають його, — зазначав пізніше Джуліані. — Він вів лише одну справу. Це була справа проти президента Сполучених Штатів, вельми делікатна справа. Божевільні керували божевільнею.

Джуліані згадував, як Джон Дауд сказав йому: «Ну, він насправді не керує цією справою. Він наче делегує її».

Команда Трампа була не єдиною, хто помітив дистанціювання Мюллера. Посадовці Міністерства юстиції, що час від часу спілкувалися з офісом спеціального прокурора, говорили про Мюллера як про мудреця з класичного фільму «Мудрець країни Оз». Можна постукати у двері. Зеблі чи інший підлеглий відімкне їх і почує

запитання чи дізнається про проблему. Потім двері зачиняються, команда Мюллера обговорить це між собою, двері знову відчиняються, і Зеблі чи хтось іще оголосить вердикт мудреця.

Мюллер не допускав чужинців у святилище й не дозволяв їм брати участь в обговореннях його команди, навіть якщо вони належали до зацікавлених сторін. З погляду Міністерства юстиції з протилежного боку коридору, це було проявом зарозумілості. Зеблі й особливо Кворлс піклувалися про свого боса. Розмовляючи з чиновниками з Міністерства юстиції, вони називали його не інакше як «містер Мюллер». Наприклад, вони могли сказати «Вам зовсім не потрібно говорити з містером Мюллером».

У травні проблема браку постійного допуску Кушнера до секретних матеріалів знову спливла в Білому домі. Часом Трамп нагадував Келлі «просто виправити це», а Кушнер чи Іванка стояли поруч. Бувало, що Трамп запитував Келлі, чому це триває так довго і чи не можна щось зробити.

«Слухай, допоможи їм, — якось Трамп сказав Келлі. — Їм потрібен допуск. Вони стурбовані. Чому їм не можна його отримати?»

Голова адміністрації, звиклий до військової скрупульозності при наданні допусків, пояснив важливість дотримання неупередженої процедури. Однак невдовзі після його розмови з президентом Кушнер чи Іванка відвідали Келлі в його кабінеті, щоб продовжити розмову про усунення перешкод. Одного разу Трамп висловив Келлі щось схоже на наказ: «Я хочу, щоб ти дав їм це». Келлі відмовився, кажучи, що це неправильно і політично по-дурному виглядає. Він пам'ятав про професіоналів, які вважали надання допусків релігією і які мали би всі підстави оскаржити порушення процедури.

— Я цього не робитиму, — відповів Келлі. — Це неетично. Це відіб'ється на нас.

Однак Келлі все ж дав Трампу раду, як той може отримати те, чого хоче. Як президент він мав найвищі повноваження стосовно доступу до секретних матеріалів. Він міг сам легально вирішити надати Кушнеру постійний допуск. Розмова точилася туди-сюди, оскільки Трамп намагався примусити Келлі самому зробити це, а голова адміністрації стояв твердо. Урешті, Трамп зробив те, що обіцяв мас-медіа ніколи не робити: він обійшов заведений порядок, даючи Кушнеру дозвіл переглядати матеріали, що перебували під найсуворішою охороною в країні. Келлі написав меморандум до цієї справи, що став відлунням намагань Комі задокументувати

своє спілкування з Трампом. Потім голова адміністрації попередив відділ секретності Білого дому, який надав Кушнеру привілей, недоступний йому багато місяців.

Нові скандали розгорілися тоді, коли подробиці меморандуму Келлі через дев'ять місяців стали публічно відомі поряд із тим фактом, що Макган також документував рішення президента у своїх власних меморандумах. Іванка і Кушнер переконували співробітників, що допуск Кушнера був отриманий за стандартною процедурою, якою керували штатні фахівці. Для підтвердження цього вони вказували на Карла Кляйна, колишнього директора відділу безпеки персоналу Білого дому, який свідчив перед Конгресом 2019 року⁵, що надавав допуски на власний розсуд, а не за наказом будь-кого з Білого дому. Проте одна із підлеглих Кляйна, Тріша Ньюболд, сказала Конгресу, що Кляйн часто нехтував ризиком при наданні допуску й скасовував рішення спеціалістів з безпеки при відмовах у наданні допуску.

Пізніше Іванка сказала ABC News⁶:

— Були анонімні витoki інформації за цією справою, але президент ніяк не був замішаний у моєму допуску чи допуску чоловіка, ніяк.

А Кушнер пізніше заявив колегам, що Келлі запевняв його, що допуск отримано шляхом нормальної процедури. Однак у цьому всьому було дуже мало нормальності.

У Міністерстві юстиції Розенштейн і директор ФБР Кріс Рей не знали, що робити із представниками республіканців у Конгресі, які таємно пообіцяли Трампу, що отримають свідчення про величезні приховування в слідстві щодо Росії. Не проконсультувавшись спочатку з ФБР, голова Постійного комітету з розвідки Палати представників Девін Нуньєс надіслав листа до Білого дому, в якому містилася вельми конфіденційна інформація, не позначена відповідним грифом. І керівники розвідки, і офіційні особи ФБР були занепокоєні тим, що він несанкціоновано розкрив таємні дані. Схоже було, що Нуньєс збирався і надалі вести справи таким чином, тож Розенштейн і Рей вирішили не надавати йому більше ніякої інформації.

Нуньєс і деякі колеги з фракції республіканців у Палаті представників вважали, що ФБР і Міністерство юстиції ганебно зловживають своєю владою. Хоча Нуньєс не читав чинних документів особисто, — замість нього це робив конгресмен Трей Говді, — він вважав що обидві агенції ввели в оману таємний федеральний суд,

щоб отримати дозвіл на стеження за радником виборчої кампанії Трампа Картером Пейджем. Слідчі не звернули уваги на політичну мотивацію особи, що надала частину інформації, — Крістофера Стіла.

Тим часом Розенштейн дедалі дратувався від агресії й трюкацтва Нуньєса, який, на його думку, явно переступив через його повноваження з нагляду. Четвертого травня Розенштейн відзначав День закону в околиці Вашингтона, містечку Роквіл, штат Мериленд, де виголошував промову про розділення влад і «неймовірно складну» взаємодію всіх гілок влади.

— Нагляд Конгресу є дуже важливим, — казав він. — Конгрес повинен мати змогу заслуховувати, проводити перевірки й вимагати звітів, щоб знати, що закони виконуються чесно, а виділені ним гроші витрачаються коректно. Однак нагляд не спрямований на те, щоб порушити зв'язок між повноваженнями виконавчої та законодавчої гілок влади.

Розенштейн не сказав, що нагляд Конгресу за його власними діями загрожував його сім'ї. Восьмого травня, у день активних переїздів заступника генерального прокурора з Вашингтона до Філадельфії, потім назад до Вашингтона, щоб одразу вирушити до Нью-Йорка, він отримав повідомлення від Служби маршалів США про смертельну загрозу його дружині Лізі. Маршали вважали це достатньо переконливим, вимагаючи захисту для сім'ї Розенштейна. Ліза і їхні доньки негайно були відвезені позашляховиком у таємне місце й узяті під цілодобову охорону.

Близько полудня 10 травня Стівен Бойд, заступник Розенштейна з питань взаємодії з Конгресом, скликав нараду керівників на шостому поверсі Міністерства юстиції в приміщенні для роботи з секретними документами, щоб з'ясувати певні питання. Учасниками наради були Сью Гордон, заступник директора національної розвідки, а також Розенштейн, Рей, О'Калаген, Бойд, Нуньєс, Говді й заступник директора ФБР Девід Бовдич. Розенштейн і Рей пояснили свої побоювання стосовно передачі будь-якої непевної інформації, що може компрометувати, і заявили, що їхнє небажання не має нічого спільного з приховуванням нечистих справ.

— ФБР, Міністерство юстиції нині очолюються політичними призначенцями Республіканської партії, які не були тут під час розслідування щодо Клінтон. Ні в кого тут немає мотивів щось приховувати. Ми вам не вороги, — сказав Розенштейн. — Але ми маємо обов'язок захищати секретну інформацію.

Спочатку Нуньєс заперечував, що писав якогось листа до Білого дому з секретними розвідданими. Тоді один із заступників Розенштейна показав йому того листа з його підписом. Нуньєс нічого не сказав. Члени команди Міністерства юстиції сприйняли це зі здивуванням. Вони підозрювали, що працівники Нуньєса написали цього листа і не повідомили його про це. У якійсь частині наради спілкування набуло нервового характеру. За тридцять років державної служби Розенштейн рідко підвищував голос на нарадах і майже ніколи не кричав. Тут мав місце винятковий випадок. Справи переходили в особисту площину. Нуньєс і його колеги-республіканці почали розмахувати своїми шаблями в соціальних медіа й програмах на Fox News, звинувачуючи Міністерство юстиції та Розенштейна в намаганні приховати свідчення корупційної тактики в проведенні розслідування.

— Ви маєте зупинити це, — сказав Розенштейн Нуньєсу. — Це огидно. Ви вигадуєте всі ці абсурдні теорії змови. Ви звинувачуєте мене в тому, що я є частиною якоїсь величезної лівацької змови. Усе своє життя я пробув республіканцем. Моя дружина республіканка. Через усе це вона отримує погрози її життю.

Розенштейн також знав, що Нуньєс збирав гроші серед консервативних виборців, заявляючи, що пожертви допоможуть розкрити секрети, які Розенштейн намагався приховати від громадськості. Мати Розенштейна, яка жила у Флориді, майже так само далеко від виборчого округу Нуньєса в Центральній Каліфорнії, як і багато інших виборців, отримувала часом листи цього конгресмена з проханнями про пожертви.

— Ви робите з цього гроші, — гримів розлючений Розенштейн, нахилившись над столом для нарад і дивлячись на Нуньєса і Говді. — Ми страждаємо від наслідків вашого фандрейзингу. Моя дружина отримує погрози через те, що ви робите.

Увесь офіс спеціального прокурора, розташований поруч із залізничними коліями та щойно відкритим Музеєм Біблії, являв собою приміщення, пристосоване для роботи з секретними документами. Кожний, разом зі слідчими, агентами, працівниками й відвідувачами, щодня здавав свої телефони при вході, щоб уникнути мінімальних шансів незаконного витоку чи неправильного поводження з секретною інформацією. Команда Мюллера стала експертами в застосуванні різноманітних (включно з незаконними) методів з викрадення й шпигування за приватними електронними листами, і не дивно, що вони часто остерігалися вдаватися

до звичних на робочих місцях обмінів електронними повідомленнями з колегами за кілька столів від них. Замість цього, якщо вони хотіли обмінятися якимись відомостями, то часто перегукувалися між собою.

Якось наприкінці травня 2018 року Раш Аткинсон, один із наймолодших у команді, шанований за свою старанність і витривалість, свиснув до Рі: «Ти маєш підійти сюди, Дженні!» Аткинсон переглядав спроби вторгнення відділу 26165 російського ГРУ і виявив дивовижний збіг — там, де, він знав, збігу не повинно було бути. Він прямо свідчив про те, що російські хакери вдерлися 27 липня 2016 року, лише за п'ять годин до того, як Трамп висловив свій сумнозвісний коментар «Росія, якщо ти слухаєш» на прес-конференції у Флориді, заявляючи, що сподівається на те, що вони знайдуть ті тридцять тисяч електронних листів Гіларі Клінтон, яких бракувало. У цей огидний момент Трамп активно заохотив іноземну державу нелегально хакнути свого політичного опонента. Лише за кілька днів до того WikiLeaks опублікувала майже двадцять тисяч документів, які явно були викрадені з серверів Демократичного національного комітету, і розвідувальні агенції США дійшли висновку, що Росія викрала їх за наказом особисто Путіна.

Тоді, коли преса повідомляла про коментар Трампа «Росія, якщо ти слухаєш», у Москві вечеряли. Більшість кабінетів російського уряду були зачинені. Однак, як виявив Аткинсон більш ніж через рік, деякі російські військові розвідувальні оператори у відділі 26165 були зайняті тієї липневої ночі, здійснюючи атаки на приватний домен Клінтон і відправляючи злісні лінки зі скеруванням на п'ятнадцять адрес електронної пошти на її сервері. Це була приголомшлива знахідка, яку розвідувальні агенції США раніше не виявили. Цифрові атаки не свідчили про те, що Трамп чи хтось із його кампанії скоїв злочин, однак вони доводили, що росіяни відстежували його заклик у реальному часі, буквально відпрацьовуючи нічну зміну на його вимогу на віддалі у півсвіту.

Частина IV

ДИПЛОМАТІЯ РУЧНОЇ ГРАНАТИ

Дев'ятого червня 2018 року Президент Трамп брав участь у другому дні роботи саміту Великої сімки, що проходив у Квебеку під головуванням господаря Прем'єр-міністра Канади Джастіна Трюдо. Це було щорічне зібрання лідерів семи найрозвиненіших індустріальних країн: Канади, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Великої Британії та Сполучених Штатів. Саміт складався вельми конфліктно. Європейські союзники, включно з німецьким канцлером Ангелою Меркель, французьким президентом Емануелем Макроном і британським прем'єр-міністром Терезою Мей чинили тиск на Трампа щодо підписання спільної заяви про відданість «міжнародному порядку на засадах правил». Президент пручався, вважаючи, що його партнери разом накинулися на нього перед тим, як пом'якшити свій тиск. Потім Трамп опустил руку до кишені піджака, витяг дві цукерки Starburst, кинув їх на стіл перед Меркель і сказав: «Ось, Ангело. Не кажи більше, що я тобі ніколи нічого не даю»¹, — про що розповів Ян Бремер, президент Eurasia Group.

Традиційно саміт G7 був форумом для Сполучених Штатів і їхніх союзників, задля утвердження спільних демократичних принципів, зміцнення економічного партнерства та прагнення до миру. У недалекому минулому щорічні саміти перетворювалися на ретельно прописані шоу єдності в протистоянні авторитарним супротивникам, включно з Росією, що була членом цієї спільноти (тоді це була група G8), доки її не викинули звітці 2014 року після анексії Криму. Однак за тих два дні у Квебеку Трамп фактично розвалив і G7. Він раптово відкликав підтримку Сполученими Штатами спільної декларації єдності, яку його власні представники вже узгодили, і вилаяв Трюдо у Твіттері, назвавши його «надто

нечесним і слабким», бо прем'єр-міністр виступив проти запропонованого Трампом мита на імпорту сталі та алюмінію з Канади й інших країн. Після цього він відбув з Квебека, грюкнувши дверима.

Перед самим від'їздом з Канади Трамп пригрозив торговельною війною будь-якій країні разом із союзниками. «Ми як та свиня-скарбничка, яку будь-хто може вкрасти, і цьому настав кінець», — сказав він. Скарги Трампа у Квебеку нагадали про основу його виборчих гасел для «забутих чоловіків і жінок» Америки: він докладе всіх зусиль, щоб поставити на перше місце інтереси США, переглядаючи торговельні угоди для обмеження іноземного імпорту і збільшення американського експорту. Однак численні економісти доводили, що блокування іноземного імпорту було б непродуктивним і фактично загрожувало б економіці США.

Трамп одразу попрямував до Сінгапуру, острівної держави у Тихому океані, де збирався увійти в історію. Його очікувала зустріч із Кім Чен Ином — найперші за всю історію особисті перемовини між американським президентом і північнокорейським лідером. Дорогою один зі старших радників Трампа виявив, що істерика президента у Квебеку, можливо, була чимось більшим, ніж просто торговельні незгоди. «POTUS* не збирається дозволити канадському прем'єр-міністру послати його манівцями, — сказав Ларрі Кудлов, директор Національної економічної ради 10 червня на CNN. — Він не дозволить проявитися хоч найменшій слабкості на шляху до переговорів з Північною Кореєю, та й не повинен цього робити».

— То це стосувалося Північної Кореї? — запитав ведучий Джейк Тапшер.

— Звичайно, значною мірою, — відповів Кудлов.

Президент вважав історичний саміт із роззброєння Північної Кореї вершиною справ Дональда Трампа. Він очікував, що зустріч із Кімом може навіть принести йому Нобелівську премію миру. Трамп уже давно уявляв собі цю пишну церемонію. Ще на початку року, коли він і Кім почали будувати плани своєї зустрічі, Відділ комунікацій Білого дому підготував червону, білу і синю пам'ятні медалі, на яких був викарбований срібний профіль Трампа напроти профілю Кіма. Перед самим відльотом до Сінгапуру 9 червня Трамп заявив, що здатний визначити, чи можливе досягнення угоди про денуклеаризацію, «з перших хвилин» зустрічі з Кімом.

* Абревіатура слів «Президент Сполучених Штатів Америки».

Як? «Мій дотик, моє відчуття — ось як», — приголомшив він репортерів.

Один давній радник Трампа так підсумував уявлення президента про переговори з Північною Кореєю: «Він дивиться на них так само, як і на все інше, тобто ось ще один хлоп, що репетує на все горло, якому Китай наступив на хвіст, для якого Дональд Трамп має стати спасителем. Чому? Бо в уяві Дональда Дж. Трампа він, президент, має здатність запропонувати [Кіму] те, що той хоче, і дати те, що він хоче. Для нього це ще одна оборудка».

Цей радник ще додав, що президент думає собі: «Чи я маю такий самий інтелект, як Джиммі Картер? Ні, але мені й не треба. Чи є в мене такий високий політичний статус, як у Бушів? Ні, але він мені й не потрібен. А що ж я маю? Я можу зіграти в теніс сам на сам. Мені не треба грати в шахи. Мені не потрібна далекосяжна стратегічна дипломатія»².

Коли Трамп 10 червня прибув до Сінгапуру, маючи приблизно тридцять шість годин до зустрічі з Кімом, там була настільки висока вологість, що пітні сорочки гостей поприлипали до спин, щойно вони вийшли назовні. За п'ять годин до того Кім приземлився на літаку Boeing 747, позиченому в китайського уряду. Трамп був невгамовним³. Йому ніколи не подобалося життя поза своїм щоденним коконом — з його ліжком, телевізорами, стейками й бургерами. Збуджений президент наказав своїм помічникам перенести початок саміту, призначеного на 12 червня, на одинадцятье. Він хотів побачитися з Кімом негайно.

— Ми вже тут, — сказав їм Трамп. — То чому б не зробити це?

Після кількох тижнів обережних дипломатичних перемовин між урядами США і Північної Кореї стосовно хореографії всього саміту,⁴ Трамп здійняв повсюдну метушню. Його помічники, включно з державним секретарем Майком Помпео, Джоном Келлі й Болтоном, виступили проти змін у розкладі. Вони сказали йому, що потрібен ще день для підготовки розмови з Кімом. Плюс на 11 червня у Трампа була призначена зустріч із прем'єр-міністром Сінгапуру, формальна подія, але якщо її скасувати, це шокує місцевий уряд. Потім прес-секретар Сара Сандерс висунула аргумент, який виявився переконливим: якщо перенести зустріч на 11 червня, понеділок, то прямий репортаж про неї йтиме в Сполучених Штатах у неділю вночі, оскільки Сінгапур випереджав Вашингтон за часом на дванадцять годин. «Сер, ви проводите історичну зустріч, і не хочете, щоб вона йшла у прайм-тайм?» — запитала Сандерс у Трампа. Звичайно, він хотів.

Коли Трамп уперше зустрів Кіма в розкішному готелі «Капелла» на курортному острові Сентоза, то протрусив руку диктатора тринадцять секунд, ляснув його по спині й повів пухкою килимковою доріжкою. Кім був парією, найбільшим у світі порушником прав людини та палким прихильником ядерної зброї. Однак Трамп улаштував Кіму феєрверк уваги та запевнив, що зустріч із ним є великою честю. Саміт був ретельно спланований, аби урівняти обох лідерів, що заспокоювало авторитарного Кіма. Спектакль був настільки гучний, що навіть Кім відчув його дивність. Було чути, як він сказав Трампу через перекладача: «Багато хто сприйматиме це як фантастику... науково-фантастичний фільм».

Майже дев'ятигодинний день із Кімом⁵ втілював дипломатію реліті-шоу президента. Саміт був коротким по суті, але перевантаженим кульмінаціями. Трамп називав Кіма «дуже талановитим», «дуже розумним» і «вельми вмілим перемовником». Він сказав, що народ Північної Кореї «високообдарований», а майбутнє їхньої країни «дуже, дуже блискуче». Він також висловив особисту віру в можливість запобігання ядерній атаці Північної Кореї на Сеул, столицю Південної Кореї, що розташована лише за п'ятдесят кілометрів від кордону і є домівкою майже десяти мільйонів осіб.

— Для мене велика честь добиватися цього, бо, думаю, ви знаєте, що можете в перспективі втратити 30, 40, 50 мільйонів людей, — сказав Трамп.

Трамп розпочав свою видатну завершальну прес-конференцію в Сінгапурі, демонструючи кінофільм, зроблений за його дорученням, спочатку корейською, а потім англійською мовою. Він на диво перегукувався з пропагандистськими відеоматеріалами Пхеньяна. Цей фільм зображав Північну Корею як якийсь рай, зі сліпучими краєвидами, гарними світанками, швидкісними потягами, чарівними кіньми, що мчать крізь річковий потік, і дітьми, які біжать через міську площу. У нього були вмонтовані зображення Кіма і Трампа, що потискають руки й піднімають догори свої великі пальці, як пара кандидатів на посаду президента і віце-президента.

Журналісти сторопіли. Трамп пояснив, що зробив цей фільм, щоб показати Кіму, яким може бути майбутнє його країни, якщо він відмовиться від ядерної зброї й нормалізує стосунки з Заходом. Узбережжя Північної Кореї могло б стати ексклюзивним курортом! Трамп сказав, що показував це відео особисто Кіму на iPad — і, так, північнокорейському диктатору воно сподобалося.

— У них дуже красиві пляжі, — казав Трамп репортерам. — Це видно кожного разу, як вони вистрілюють свої ракети в океан,

правда ж? Я казав: “Хлопче, подивись на це. Хіба поганий тут буде комплекс відпочинку?” І я пояснював йому. Я казав: “Замість того, щоб таке робити, ти міг би мати на цьому місці найкращі у світі готелі”. Подумайте про це в аспекті нерухомості».

Саміт змусив зробити паузу в агресивній риториці й погрозах почати війну, однак не приніс нічого конкретного — і перш за все, не зумовив бажання Кіма відмовитися від свого ядерного арсеналу. Після цієї подорожі до Сінгапуру Трамп говорив про правління Кіма з неприхованою заздрістю. Він захоплювався тим, як північнокорейські громадяни «зосереджено» слухають, коли їхній диктатор виголошує промову, і був у захваті від того, яка крута у Кіма охорона. Подивившись уривки новин на державному телебаченні Північної Кореї, Трамп відзначив лестощі, які жінка-ведуча висловлювала диктатору, і пожартував, що вона засівала ефір цими лестощами ще активніше, ніж ведучі на Fox News на адресу Трампа.

Елліот А. Коен, неоконсервативний політик, який був високопосадовцем у Держдепартаменті в адміністрації Джорджа В. Буша і критикував кандидатуру Трампа на посаду президента, сказав після цього, що сінгапурський саміт став «найсвіжішим проявом» авторитаризму Трампа. Він «має класичні риси авторитарного лідера⁶. Мене найбільше вражає цей примітивний інстинкт слабкості людини з відповідним прагненням мати вигляд сильної, поважної та шанованої, — сказав Коен. І додав: — Нам страшенно пощастило б, якби інститути стримали його».

Лестощі та упадання Трампа навколо Кіма⁷ оголили також обмеження Болтона і його можливості впливати на адміністрацію. Рокками Болтон відстоював стратегію твердої руки стосовно Північної Кореї. У часи адміністрації Джорджа В. Буша він називав Кім Чен Іра, батька Кіма, «тиранічним диктатором», на що північнокорейський лідер відповів, назвавши Болтона «грубим покидьком». У лютому 2018 року, перед тим, як увійти в адміністрацію Трампа, Болтон висловив думку, що загроза з боку Пхеньяна неминуча⁸, і Сполучені Штати повинні завдати превентивного військового удару, а не вести перемовини.

Болтона поважали не лише за його ідеологію, але й за майстерну, якщо не нахраписту, здатність маніпулювати федеральною бюрократією і маніакальну зосередженість. Хаос у Білому домі Трампа дав йому можливість захопити контроль над зовнішньою політикою. Хоча Г. Р. Макмастер керував Радою національної

безпеки, суворо дотримуючись прецедентів, готуючи звіти й проводячи регулярні наради з керівниками чи їхніми заступниками для отримання і розгляду рекомендацій стосовно зовнішньої політики від експертів з різних урядових установ, Болтон у своєму особистому офісі зміцнював владу лоялістів та ідеологів. Він припинив проведення всіх нарад, за винятком найважливіших зустрічей Ради з національної безпеки, і дав зрозуміти кадровим співробітникам, що не очікує від них ніякої користі. Коли співробітники РНБ приходили до його офісу, щоб обговорити з помічником Болтона проведення якихось подій чи нарад, сам Болтон часом з'являвся на порозі конференц-залу з насупленими бровами, наче кажучи: «Чого ви сюди приперлися?»

Болтон вважав своїм завданням нашіптувати на вухо Трампу, використовуючи зустрічі сам на сам для того, щоб особисто формувати бачення президентом зовнішньої політики, а не служити безстороннім посередником для збирання ідей та інформації від усіляких федеральних міністерств і агенцій. Доктринні погляди Болтона тривожили деяких західних союзників, однак Трампу подобалося мати його під боком. У двосторонніх зустрічах із іноземними лідерами Трамп звик піддражнювати Болтона за його інстинктивні заклики до війни. Президент часто казав щось на зразок: «У мене є яструби і є голуби. Болтон бомбардуватиме вас. Він перетворить вашу країну на паркінг. Таким він удався».

Жерар Аро, посол Франції, згадував, як високопосадовець Білого дому пояснював йому, що Трамп «не терпить тих, хто намагається стримати його, але любить людей, сильніших або різкіших за нього. Він любить бути господарем у домі, і знаючи, що Болтон готовий бомбардувати все підряд, бо, з його погляду, будь-яку проблему можна вирішити бомбардуванням, Трамп виступає голосом здорового глузду».

Болтон дотримувався незвично жорсткого розпорядку дня. Він прокидався задовго до світанку і був у себе в кабінеті вже між пів на шосту і шостою ранку, що давало йому п'ять-шість годин вільного часу, поки Трамп не з'являвся в Овальному кабінеті. Зазвичай Болтон від'їжджав з Білого дому близько четвертої пополудні й рано лягав спати, забороняючи своїм співробітникам турбувати його після 8:30 вечора. Він був маніакально педантичним і якимось добряче висварив свого співробітника, який приніс йому паку документів, а затискача поставив трохи не на те місце. Дехто з фахівців з великим стажем у національній безпеці вважав Болтона самозакоханим та невартим довіри самотником і називав його

«самотній вовк», бо той міг годинами сидіти самотою в кабінеті на першому поверсі Західного крила, читаючи документи за зачиненими дверима. Колеги знали, що в цьому разі його не можна турбувати.

Підкреслюючи різницю в стилях роботи Макмастера і Болтона, один урядовець сказав, що з Болтоном «завжди пов'язані якісь упередження. Він може вмовити вас на що завгодно... Ця людина цілеспрямована, її тон сповнений глибшої мотивації». Діяльність Болтона як арбітра у питанні, які знання потрібно передати Трампу, була значною мірою полегшена тим, що у президента не вистачало терпіння вислухати всю інформацію з національної безпеки чи розвідувальні дані, а також здатності зрозуміти складні речі.

На третій тиждень червня 2018 року міністр внутрішньої безпеки Кірстен Нільсен перебувала на борту урядового літака, повертаючись зі свого виступу на конференції, коли отримала телефонний дзвінок від Сандерс. Прес-секретар Білого дому потребувала допомоги Нільсен, щоб розповісти репортерам про імміграційну політику адміністрації за принципом «нульової толерантності». «Ви могли б заскочити до мене й дати цю інформацію?» — попросила Сандерс. Її мотиви були очевидні. Вони з колегами були завалені запитамися від журналістів про те, чому останнім часом дітей мігрантів почали розлучати з батьками при перетині кордону.

Ця ситуація швидко переростала в гуманітарну кризу. Джон Келлі виступив проти цієї політики, коли фахівці з питань імміграції запропонували її вперше у березні 2017 року, коли саме він був міністром внутрішньої безпеки. «У жодному разі. Не при мені», — сказав він своїм співробітникам. Він стримував введення цієї політики багато місяців, навіть ставши головою адміністрації Білого дому. Коли у грудні 2017 року Нільсен стала міністром внутрішньої безпеки, виконувач обов'язків директора Служби імміграції й митниці Томас Гоман і комісар Митно-прикордонної служби Кевін Макалінан активно підтримали ідею розлучення сімей. Нільсен не мала певності в тому, чи ця політика дійсно стримуватиме перетин кордону, чи що уряд здатний безпечно розділяти сім'ї, але Трампу подобалася ця політика, як і декому з його радників, у тому числі Стівену Міллеру. Вони вважали, що це може нарешті сповільнити нелегальну міграцію.

Іншою агенцією, що також була пов'язана з національною імміграційною політикою, було Міністерство юстиції, де Генеральний прокурор Джеф Сешнс часто шукав можливостей

поновити свої стосунки з Трампом. Шостого квітня Сешнс проголосив застосування політики нульової толерантності при покаранні кожного іммігранта, який нелегально перетнув кордон. Цей закон уже діяв, однак його інтерпретація стала жорсткішою, вимагаючи відділення дорослих від їхніх дітей, коли їм пред'являється звинувачення. Заява генерального прокурора здивувала інших високопосадовців уряду. Він не поінформував інші агенції, що мають відповідати за впровадження цієї політики, включно з міністерствами внутрішньої безпеки та охорони здоров'я й соціального забезпечення. Навіть Келлі був заскочений зненацька.

У середині червня розлучення сімей стало провідною темою обурливих новинних репортажів по всьому світу. У Білому домі Сандерс із усією командою мусили відповідати за «нульову толерантність» і не дуже добре розуміли позитивні й негативні сторони посилення тиску на іммігрантів. Відділ з комунікацій Білого дому не хотів покладати всю провину за обстоювання цієї політики на Сешнса. Того, хто проголосив її у своєму беззастережному виступі, Трамп назвав по телевізору слабким виконавцем. «Усі вважали, що Сешнс нездатний хоч якось підтримати її, — згадував один високопосадовець. — Він був абсолютно легковажний».

Тому Білий дім звернувся до Нільсен, сорокашестирічної адвокатки зі спокійним норовом, як до найкращої кандидатки, яка може пояснити та захистити принципи, за якими потрібно тимчасово утримувати дітей, поки батьки відбудуватимуть покарання за нелегальний перехід кордону. Нільсен погодилася зробити це наступного дня після повернення до Вашингтона. Найближчі співробітники переконували її не проводити цього брифінгу, серед них її заступник Чед Вольф і керівник адміністрації Майлс Тейлор. Келлі був налаштований найрішучіше. Якби Нільсен зробила це, вона стала б обличчям цієї політики, попри те, що саме вона застерігала про труднощі з її впровадженням, а в дію цю політику ввів Сешнс.

Вісімнадцятого червня Нільсен стала за кафедру в залі для прес-конференцій Білого дому. Та політика була впроваджена майже без попереднього планування. Іммігранти не розуміли, що якби вони пішли до стандартних пунктів переходу американського кордону, то могли би звернутися по притулок і уникнути покарання.

Більшість не знала, що їх можуть покарати за нелегальний перетин кордону — через пустелю чи річку, — і тимчасово відібрати

у них дітей. А у Сполучених Штатах громадяни не усвідомлювали, що для того, аби покарати дорослих, які не мали документів, уряд за законом вимагає розділяти дітей та їхніх батьків. З моменту введення в дію принципу нульової толерантності у квітні й до цього моменту Міністерство внутрішньої безпеки вже розлучило близько двох тисяч трьохсот дітей та батьків. Ця політика, в розумінні Нільсен, не була розроблена для того, щоб відбирати дітей у батьків, але це не мало значення. Розлучення сімей стало результатом рішення покарати батьків.

Нільсен не знала, наскільки поганою насправді була ситуація, і коли стояла перед камерами, не знала, що ProPublica, організація, яка веде журналістські розслідування, щойно оприлюднила аудіозапис голосів дітей мігрантів віком від чотирьох до десяти років, ув'язнених у приміщеннях Митної й прикордонної служби, того, як вони плакали та просили побачення зі своїми батьками й матерями. Їхній розпач був записаний тижнем раніше «добрим самарянином», який волів залишитися анонімним, але був глибоко розчулений криками дітей після того, як їх відділили від батьків. Коли Нільсен відповідала на запитання репортерів, Олівія Нуцці з журналу *New York* увімкнула цей запис на всю потужність⁹. На додаток до схлипувань і криків «мамо» і «тату» було чути, як шестирічна дівчинка з Сальвадору просила когось зателефонувати її тітці й раз по раз повторювала завчений номер¹⁰.

Чутно було, як агент Митної й прикордонної служби голосно жартує: «Ну от, тепер у нас тут цілий оркестр».

Один репортер крикнув до Нільсен: «І це що, не насильство над дітьми?» Нільсен була приголомшена, однак вона почала підозрювати, що звуки дитячого плачу автоматично означають, що тут якась суттєва урядова помилка, і злякалася нападів на співробітників свого міністерства без повного набору фактів. Деякі звинувачення агентів прикордонної служби вже були перебільшені в минулому. Її реакція була радше відповіддю обережного адвоката, хоча звучала вона байдуже. «Конкретніше, будь ласка», — сказала вона.

На записах містилося пряме застереження Американської академії педіатрії, що таке розлучення може завдати дітям «непоправної шкоди». Коли Нільсен запитали, як вона прореагує на ці записи, вона холодно сказала: «Вони відбивають мету тих, хто поширює такі світлини й оповіді». Глибоко всередині Нільсен була розлучена. Усі побоювання, які вона висловлювала у своєму міністерстві стосовно проблем із розлученням дітей і батьків

та обережного ставлення до цього, справдилися. Після брифінгу в Білому домі вона стала публічним обличчям уряду, який кидає дітей за ґрати.

— Їй у жодному разі не можна було виходити на той клятий подіум, — казав один урядовець. — Я хотів би, щоб вона все пояснила. Нам знадобилося ще шість місяців, щоб привести все це до ладу. Ми повинні були місяцями казати мігрантам: «Якщо ви йдете з дитиною, будь ласка, будь ласка, йдіть до офіційних пунктів переходу, і вас не розлучать».

Проблеми на кордоні дедалі погіршувалися. Агенти були перевантажені. Дітей утримували довше, ніж потрібно, у тимчасових притулках, що нагадували величезні курники. Інформація повільно надходила до Вашингтона, бо керівники Служби імміграції й митниці, що легковажно намагалися стримати незаконний перетин кордону, в каральний спосіб розлучаючи сім'ї, не поспішали повідомляти Нільсен про значні негаразди. Тому створювалося враження, наче міністра це не обходить.

Через два дні після брифінгу Нільсен і посадовці Білого дому інтенсивно обговорювали питання зміни курсу і припинення політики «нульової толерантності». Усі вони боялися тривожити Трампа, однак деякі радники потихеньку лобювали президента — включно з Іванкою Трамп, яка казала своєму татові, що жодна політика стримування не варта того, щоб адміністрація виглядала такою жорстокою.

Першим зламався президент. Уранці 20 червня він зателефонував Нільсен додому, щоб сказати, що їм необхідно виправити те, що стало катастрофою в очах громадськості. Його суперечливі накази змусили її почухати потилицю.

— Так, так, нам потрібно це виправити. Просто зупини це, — сказав Трамп, маючи на увазі розлучення сімей. — Але я хочу, щоб політика нульової толерантності тривала й далі.

Нільсен зателефонувала Тейлору, щоб пояснити ускладнення. Обидві вказівки президента явно суперечили одна одній.

— До дідька, не знаю, що ми маємо робити, — сказала вона.

Єдино можливим було видати виконавче розпорядження. Нільсен і її команда, Міллер і правники з відділу юрисконсульта Білого дому сперечалися про текст розпорядження, яке має підписати президент, щоб припинити політику Сешнса. Вони розглядали скасування покарань «нульової толерантності» для кожного, хто нелегально потрапляє в країну з дитиною, однак потім злякалися, що це стимулюватиме торгівлю дітьми. Вони зійшлися на розпо-

рядженні, що призупиняє дію «нульової толерантності» для сімей, які нелегально перетинають кордон.

— Отже, ми хочемо мати надійні, дуже надійні кордони, але збираємося тримати сім'ї разом, — сказав Трамп, підписуючи розпорядження. — Мені не подобається видовище страждань розлучених сімей.

Нільсен із посмішкою стояла за спиною у президента, думаючи, що тепер її накази та правова процедура чітко прописані. Однак саме в цей момент Білий дім поширив інформацію про те, що президент підписав розпорядження, відмінне від того, яке, на думку Нільсен, погодили. У ньому йшлося про те, що Сполучені Штати припинять розлучати сім'ї, але продовжуватимуть політику «нульової толерантності». Вона дізналася правду, лише повернувшись до свого кабінету. Пізніше Нільсен зрозуміла, як можна тлумачити та виконувати те розпорядження з правниками своєї адміністрації. «Ця абсурдність — вершина абсурдності цієї адміністрації», — згадував високопосадовець.

Одинадцятого липня Трамп прибув до Брюсселя на саміт НАТО, що відбувався двічі на рік, і негайно поскаржився на те, що альянс наживається на Сполучених Штатах. Цей візит став трансатлантичним скандалом. Сидячи на формальному сніданку з Генеральним секретарем НАТО Єнсом Столтенбергом, Трамп звинуватив багато країн у «невиконанні своїх зобов'язань», бо вони не вклали достатньо коштів у свої власні оборонні бюджети. Потім Трамп напав на Німеччину, давню лідерку якої Меркель поважали за формування консенсусу всередині НАТО, звинувачуючи її, що вона повністю «під контролем Росії» через нафтові й газові стосунки між цими країнами. Це був кричущий напад на Меркель, яка виросла у Східній Німеччині, коли там панував Радянський Союз, і після закінчення «Холодної війни» працювала над поширенням демократичних цінностей в об'єднаній Німеччині. Те, як Трамп сформулював своє звинувачення, явно вразило членів делегації США. Це встановило загальний ворожий тон саміту НАТО — повторення Квебека.

Наступного дня, 12 липня, ситуація перетворилася з незручної на небезпечну. Саміт НАТО завершувався, як і планувалося. Європейським лідерам подобалося, що Трамп поведився цілком пристойно, попри виказування явного презирства, бо йому здавалося, що вони ставляться до нього зверхньо. Однак пізніше того ранку Трамп з'явився у штаб-квартирі НАТО помітно роздратований. Він

сердився, що в новинах про перший день у Брюсселі не показали його як достатньо гнівного. На думку Трампа, сюжети не змогли показати його громадянам усю глибину обурення союзниками через те, що вони не вийшли на нові рівні витрат на оборону.

Кілька американських посадовців могли сказати, що президент був у паршивому настрої, щойно побачивши через вікна своїх офісів на балконі, як він входить у головний вестибюль штаб-квартири НАТО. Він спізнився десь на сорок п'ять хвилин. Хоча з ним разом у будівлю зайшли співробітники Секретної служби, Трамп мав такий вигляд, наче був зовсім сам. Президент насупився, опустив голову, і не робив жодної спроби подивитися навколо, щоб з кимось привітатися. Він цілеспрямовано рухався до головної зали засідань НАТО.

Трамп прибув на засідання Північноатлантичної ради, де її члени вже поринули у спілкування з президентами України та Грузії, і втрутився, не вдаючись до таких дрібниць, як ввічливе привітання. Захопивши нараду в заручники, Трамп ляяв і соромив одну за одною країн-учасниць за розміри їхніх асигнувань на оборону. Він розкидав громи й блискавки. Він нападав на окремих глав. Він мав наготові статистичні дані, що засвідчило, що цей випад готувався заздалегідь. Він попередив, що, коли країни-члени НАТО до січня місяця не досягнуть встановлених показників витрат на оборону в розмірі 2% від валового внутрішнього продукту, то Сполучені Штати можуть вийти з альянсу. Трамп мав проблеми у передачі своєї конкретної погрози словами. Спочатку він попередив про «тяжкі наслідки», якщо союзники не виконають формальних зобов'язань збільшити обсяги фінансування оборони. Потім сказав, що Сполучені Штати «підуть своїм шляхом».

Приголомшений тирадою Трампа, Столтенберг намагався заспокоїти учасників, однак президента понесло. «Ні, ми не граємо в цю гру, — сказав Трамп. — Інші президенти погоджувалися на це, а я не збираюся». Увесь Західний альянс годину намагався прийти до тями, маючи перед собою перспективу виходу Сполучених Штатів із НАТО, яку вони допомагали створити 1949 року, щоб протистояти Радянському Союзу.

Через десять хвилин помічники Міністра оборони Джима Маттіса почали отримувати термінові телефонні повідомлення. Вони були негайно скликані до робочої кімнати США. Коли Дана Вайт, прес-секретар Маттіса, побігла донизу, то побачила Гогана Гідлі, заступника прес-секретаря Білого дому, і поділилася тим, що, на її думку, було жахливим поворотом. «Я отримала повідомлення,

що ми виходимо з НАТО», — сказала вона. Гідлі, з його сором'язливими, скромними манерами, протяжним південним діалектом, запевнив, що не треба поспішати з висновками. Він уже звик до такого. Деякі ідеї Трампа звучали зловісно, пояснював він, однак не означали кінця світу. «Гей, ти ж знаєш, що президент любить гнати пургу, — сказав Гідлі. — Однак це лише пурга».

Кеті Вілбаргер, колишня помічниця віце-президента Чейні, що виконувала обов'язки помічника міністра оборони з міжнародних зв'язків і яку нелегко було приголомшити, запанікувала після того, як президент повиховував своїх партнерів по НАТО. «Схоже, що ми вже вийшли з НАТО», — сказала Вілбаргер. Столтенберг терміново скликав союзників на сесію лише для того, щоб обговорити вимоги Трампа стосовно асигнувань і сформувавши відповідь у своїх угодах про спільне фінансування.

Маттіс, твердий прихильник НАТО, мусив пропустити термінову сесію для запланованої заздалегідь зустрічі з бойовим командиром, який прилетів з Близького Сходу до Брюсселя спеціально, щоб доповісти йому. Той факт, що міністр оборони в цей особливий момент не стояв за спиною Трампа, коштував посадовцям Пентагону купи нервів. Хто ж тепер відверне Трампа від катастрофічного вчинку?

Невдовзі Келлі розшукав і витягнув Маттіса на розмову про те, що вони мають зробити. Міністр оборони запропонував, щоб він, Келлі, Болтон і Помпео приватно зустрілися з Трампом у захищеній кімнаті для нарад. Помічники сказали, що вже чули, що Трамп хоче негайно скликати прес-конференцію, однак Маттіс вирішив спочатку поговорити з босом. Після того, як Маттіс та інші переговорювали з Трампом, президент першим залишив їхню приватну нараду. Міллер, старий скептик стосовно НАТО, швиденько накидав пункти для імпровізованої прес-конференції. Маттіс і Келлі все вагалися, продовжуючи таємне обговорення. Репортери Пентагону, що летіли разом із Маттісом і вже були перевірені співробітниками Секретної служби, чекали в літаку, щоб відлітати з Брюсселя разом з ним. Вони розлютились, дізнавшись, що пропустять головну прес-конференцію Трампа, на якій був присутній Маттіс.

Перед тим, як вирушити в аеропорт, щоб відлетіти з Брюсселя, Трамп звернувся до натовпу журналістів з усього світу з трибуни штаб-квартири НАТО. Американський президент зробив заяву, проти яких заперечували його міжнародні партнери. Наприклад, Макрон та інші іноземні лідери висловили сумнів у правдивості заяви Трампа, що країни-члени НАТО погодилися, врешті,

збільшити свої витрати «на досить велику суму» понад 2% від валового внутрішнього продукту. А от американські посадовці, що летіли разом із Трампом, з великим полегшенням видихнули, коли Трамп бовкнув «Я довіряю НАТО». Він назвав альянс «добре налагодженим механізмом» і відзначив «велику єдність, високий дух, велике *почуття солідарності*».

На своїй прес-конференції Трамп висловив обурення тим, що мас-медіа погано висвітлювали, як він картав європейців за низьке фінансування оборони. «Я був здивований, що ви не вхопили цього. І все ще чекаєте до сьогодні», — сказав він, так наче вранішня погроза була спектаклем, організованим спеціально для гучних заголовків. Ксав'є Беттель, прем'єр-міністр Люксембургу, нагадав репортерам, що Трамп мав бездротовий інтернет на президентському літаку і міг відмовити в підтримці НАТО одним-єдиним твітом, відлітаючи з Брюсселя. Коли репортер запитав Трампа, чи міг би той напасти на НАТО у Твіттері після відльоту, подібно до критики на адресу Трюдо після Великої сімки у Квебеку, президент відповів: «Ні, так роблять інші люди. Я — ні. Я дуже послідовний. Я вельми стабільний геній».

Через чотири дні Трамп тепло приймав Росію, найпотужнішу пряму загрозу НАТО. Саміт Трамп–Путін у Гельсінкі готувався давно. На Трампа інтенсивно тиснули, щоб він виступив проти Путіна у зв'язку з його активними махінаціями під час виборів 2016 року, а також через втручання Росії у справи Сирії та України.

Перед тим, як потиснути Путіну руку, Трамп уже знав, що американські слідчі зібрали залізні докази втручання російського уряду в ті вибори. Коли наприкінці червня Трамп оголосив, що зустріч у Гельсінкі запланована на середину липня, прокурори Мюллера чітко пропрацювали, щоб висунути звинувачення в зламі електронної пошти десятку офіцерів ГРУ. Тут вони зіткнулися з дипломатичною проблемою. Їм потрібно було заздалегідь попередити Трампа і дати йому змогу самому вирішувати: він хоче, щоб ці звинувачення були висунуті до чи після зустрічі з Путіним. Вибір Трампа приголомшив прокурорів. Він зажадав, щоб звинувачення були висунуті перед самітом у Гельсінкі.

Перед відльотом з Вашингтона Трамп зустрівся з заступником Генерального прокурора Родом Розенштейном, щоб обговорити звинувачення у зламі електронної пошти демократів, висунуті Міністерством юстиції проти дванадцяти російських розвідників. Це звинувачення, оприлюднене Розенштейном 13 липня¹¹, було

головним досягненням розслідування Роберта Мюллера. «Коли ми взялися за іноземне втручання в американські вибори, важливо було уникнути політичного підходу з позицій республіканців чи демократів, натомість діючи як американці, — сказав Розенштейн, оголошуючи про звинувачення. — Провина за втручання у вибори лежить на злочинцях, які навмисне втручалися у вибори. Нам потрібно працювати разом, щоб притягнути винних до відповідальності».

Однак Трамп не був зацікавлений у тому, щоб притягти Росію до відповідальності. Він зосередився на розвитку дружби з Путіним під час тет-а-тет зустрічі у Гельсінкі. «Він не ворог мені, й сподіваюся, колись може стати другом», — сказав Трамп. Коли репортер *Washington Post* запитав його, чи збирається він докоряти Путіну за втручання у вибори, Трамп висміяв саму пропозицію — «ваше улюблене запитання про втручання» — і заявив, що очікує, що Путін знову заперечить це. Ще раніше, коли ведучий CBS Джеф Ґлор запитав Трампа під час особистого інтерв'ю, чи проситиме він Путіна про екстрадицію дванадцятьох звинувачених російських агентів, Трамп відповів, що «ще не думав» про це¹².

Шістнадцятого липня Трамп і Путін провели зустріч віч-на-віч (на ній були присутні лише перекладачі) всередині неокласичного Президентського палацу на красивій набережній Гельсінкі. На відміну від більшості зустрічей з іноземними лідерами, тут не було стенографіста, який робив би офіційний запис розмов і обіцянок. А потім настала історично безпрецедентна мить. Коли Трамп вчетверте зустрівся з Путіним на спільній прес-конференції тривалістю сорок шість хвилин, він відмовився підтвердити висновок розвідувальних агенцій США, що російський уряд намагався саботувати американські вибори, аби допомогти йому виграти. Фактично він поставив слово Путіна вище за колективну оцінку своїх власних розвідувальних органів. Трамп вагався, що відповісти на запитання Джонатана Лемайра з *Associated Press*: «Чи будете ви на очах усього світу казати Президенту Путіну — чи будете ви засуджувати те, що сталося 2016 року? І чи попередите ви його, щоб такого більше ніколи не було?»

— Усе, що я можу, це ставити запитання, — відповів Трамп. Посилаючись на свого директора національної розвідки, президент продовжував: — Мої люди прийшли до мене, Ден Коутс прийшов до мене, й інші також, і сказали, що вони думають, що це Росія. Тут є Президент Путін. Він щойно сказав, що це не Росія. Я скажу так: я не бачу жодних причин, чому б це мала бути Росія.

Тоді виникла маса запитань до Трампа стосовно електронних листів Гіларі Клінтон, і він додав:

— Я вельми довіряю своїм розвідникам, однак скажу вам, що Президент Путін був украй твердим і рішучим, заперечивши це сьогодні.

В офісі Мюллера прокурори, що розслідували російське втручання у вибори, спостерігали за телерепортажем, відчуваючи неспокій у сполученні з бажанням все покинути. Оператори-розвідники визначили, що Путін віддав наказ про втручання. Прокурори також знали, що Трамп раз по раз отримував свідчення цього.

Те, як повівся Трамп у Гельсінкі, викликало жах у колах, причетних до національної безпеки у Вашингтоні. Він думав, що протягом саміту показав свою силу, але під час польоту додому настрої Трампа ставав усе похмурішим від того, що він бачив у телевізійних новинах і видруках думок колег-республіканців, які за-суджували його коментарі. Навіть для декого з союзників Трампа в Республіканській партії історія у Гельсінкі стала неприйнятною подією. Коутс фактично дорікнув своєму босу, кажучи, що розвідувальна оцінка «неперервних, повсюдних намагань Росії підірвати нашу демократію» була чітка, і він отримав її в повному обсязі».

Сенатор Джон Маккейн не добирав слів у своїй заяві:

— Нинішня прес-конференція у Гельсінкі була одним із найганебніших вчинків президента за всю історію Америки. Шкоду, якої завдали наївність, егоїзм, фальшива рівність і симпатія до автократів, важко переоцінити. Однак ясно, що саміт у Гельсінкі був трагічною помилкою.

Сенатор-республіканець з Аризони додав:

— Жодний колишній президент США жодного разу не принижувався так перед тираном.

Раптом слова «державна зрада» стали частиною публічних дебатів про Трампа. Колишній директор ЦРУ Джон Бреннан назвав коментарі Трампа «нічим іншим, як державною зрадою»¹³. Дамбу прорвало.

Після консультацій із Сандерс та іншими помічниками у приватному салоні на борту президентського літака¹⁴ Трамп написав твіт, намагаючись заткнути дірку в дамбі: «Я маю ВЕЛИЧЕЗНУ довіру до МОЇХ розвідників». Однак гамір не вщухав. Навіть такі надійні прихильники, як колишній спікер Палати представників Ньют Гінґріч, дружина якого Каліста була послом Трампа у Ватикані, та Браян Кілмід, ведучий програми *Fox & Friends*, заявили, що Трамп суттєво помилився і повинен виправити свою заяву.

Повернувшись до Білого дому, Трамп переконував друзів, що не розумів, наскільки крута каша може заваритися. Він вважав саміт беззаперечним успіхом. Однак для помічників президента почалася шалена метушня навколо намагання якось применшити глобальний провал саміту в Гельсінкі. Настав тиждень корекцій і пояснень.

Близько пів на дев'яту ранку 17 липня Трамп зателефонував Келліенн Конвей, своєму раднику, яка в той час була на робочому місці в Західному крилі, й попросив зустрітися в приватній їдальні за межами Овального кабінету. Президент був роздратований. Він подивився відвертий телевізійний аналіз свого коментаря «Я не бачу жодних причин, чому б це мала бути Росія».

— Це не те, що я сказав, — буркнув Трамп до Конвей.

— Саме це ви й сказали, — відповіла Конвей.

— Я не казав цього, — вперто повторив президент. — Чому б я так сказав?

— Хороше питання, — сказала Конвей. — *Чому ж* ви так сказали?

Трамп написав те, що хотів сказати у Гельсінкі: «Не бачу жодних причин, чому це *не могла бути* Росія», і віддав папірець Конвей.

— Я хотів сказати ось це, — заявив він. — Іди й кажи кожному, що я хотів сказати ось що.

— Ні, — сказала Конвей. — Думаю, ви самі повинні зробити це... Ви повинні негайно пояснити це, — додала вона. — Різниця не в кількох літерах. Різниця в намірах.

Віце-президент Пенс, новопризначений шеф з комунікацій Білл Шайн, Келлі, Болтон, Міллер і Сандерс невдовзі скупчилися навколо Трампа, допомагаючи тому написати заяву, щоб оприлюднити по обіді пояснення його слів у Гельсінкі й заспокоїти обурення очільників своїх розвідувальних агенцій. Виступаючи зі свого кабінету наступного дня після зустрічі з Путіним, Трамп заявив, що коли він сказав «Я не бачу жодних причин, чому б *це мала бути* Росія», він мав на увазі «Я не бачу жодних причин, чому б *це не могла бути* Росія». Це, за словами президента, було «певне подвійне заперечення».

Однак 18 липня під час зустрічі в кабінеті Сесілія Вега з ABC News запитала Трампа, чи вірить він у те, що росіяни все ще заміряються на Сполучені Штати. Президент відповів одним-единим словом «Ні», знову суперечачи своїм розвідникам і власним виправленням. Пізніше Сандерс сказала репортерам, що Трамп не відповідав на питання Вега. «Він сказав “Ні”, тобто він більше не приймає запитань». Однак було вже пізно.

Наступного дня, 19 липня, Трамп наказав Болтону: запланувати другий саміт із Путіним і запросити російського президента відвідати його у Вашингтоні. Болтон кинувся виконувати¹⁵, повідомляючи новину Кремлю, і до середини дня Білий дім оголосив, що планування візиту на кінець року вже почалося. Вояж Путіна не мав відбутися. Саме в цей момент Коутс, директор національної розвідки, виступав на Форумі з безпеки в Аспені¹⁶. Шеф розвідки визнав, що хотів би, аби Трамп заявив у Гельсінкі дещо інше і що йому не слід було зустрічатися з Путіним наодинці. Коутс також рішуче розповідав про наявну і «незаперечну» загрозу втручання Росії в американські вибори.

Коли Андреа Мітчелл з NBC News запитала Коутса, що він каже співробітникам розвідки, які ризикують своїм життям у реальних операціях, якщо президент спростовує результати їхньої роботи, як це він зробив у Гельсінкі, Коутс відповів, що каже їм таке: «Ми професіонали. Ми тут, щоб професійно служити нашому уряду. Ми повинні напружено працювати. Ми повинні йти вперед з нашими чудовими технологічними засобами, які допомагають отримувати розвіддані. Навколо нас багато метушні, політичної метушні. Просто робіть свою роботу».

Відвертість Коутса була дуже незвичною, зважаючи, що деякі колеги в колах національної безпеки дали йому прізвисько «Марсель Марсо» з натяком на французького міма, бо він зазвичай був дуже мовчазним і рідко висловлював свою думку. Перш ніж розпочати сесію запитань від аудиторії, Мітчелл оголосив: «Є приголомшливі новини. Білий дім анонсував у Твіттері, що Володимир Путін приїде до Білого дому наприкінці року».

— Ану ще раз? — сказав Коутс, нахилившись уперед у своєму кріслі.

— Володимир Путін приїде до... — повторив Мітчелл.

— Я чую, — сказав Коутс, жартівливо прикриваючи долонею вухо. Обидва ніяково засміялися. Було очевидно, що Коутс вперше почув про запрошення Путіна. Він набрав у груди повітря.

— Ну-нуууу, — фиркнув Коутс. З кривою посмішкою він додав: — Це буде щось із чимось.

ВНУТРІШНІЙ ОПІР

У ході нарад НАТО 11 липня 2018 року Трамп вирішив, що вже уклав угоду з Реджепом Тайїпом Ердоганом¹. Телекамери впіймали Трампа і президента Туреччини, коли ті вдаряли по руках і посміхалися. Однак громадськість тоді не знала, що Трамп націлювався на прямий обмін в'язнями. Сполучені Штати добивалися свободи й повернення Ендрю Брансона, пастора-євангеліста, на той час уже два роки ув'язненого в Туреччині за вигаданими, як вважали у США, звинуваченнями в тероризмі. Справа Брансона виявилася резонансною для консервативних принципів Трампа. Тепер Трамп міг скористатися дружніми стосунками з Прем'єр-міністром Ізраїлю Біньяміном Нетаньягу, щоб домовитися про звільнення турецької бранки, ув'язненої в Ізраїлі за роздутими звинуваченнями в терористичній діяльності. На думку Трампа, він залагодив усю справу під час особистої зустрічі з Ердоганом. Ердоган згадав про турецьку бранку Ебру Озкан, двадцятисемирічну жінку, звинувачену в контрабандистській діяльності на користь ХАМАС. Трамп був заінтригований. Він також мав у Туреччині бранця, якого хотів звільнити.

Двадцять сьомого липня вся угода розсипалася. Ердоган намагався улестити Трампа, кажучи йому, що той явно здатен добитися звільнення Озкан. Американський президент відповів, що здатний, і згадав про Брансона. Однак американські посадовці пізніше виявили, що Ердоган і не збирався діяти за принципом «ти — мені, я — тобі».

— Трамп після тієї зустрічі повірив, що особисто про все домовився. Але це було не так, — сказав один із тих, хто був причетний до перемовин. На додаток, щось у переговорах пішло не так. — Якимось чином Трамп викликав у Ердогана враження, що той може за ті самі гроші отримати більше.

Цей обмін був ускладнений з багатьох причин. Перша й найважливіша — обережні перемовини про звільнення Брансона

тяглися кілька тижнів на нижчому посадовому рівні з боку і американського, і турецького урядів. Турецькі посадовці спочатку заявляли, що Ердоган хотів би віддати Брансона в обмін на депортованого або екстрадованого зі Сполучених Штатів Фетхуллаха Гюлена, заклятого політичного опонента Ердогана, який жив у вигнанні в Пенсильванії. Американські посадовці відкинули цю ідею. У жодному разі. Таке рішення мало б ухвалити Міністерство юстиції, і його правники вже чітко зазначили, що екстрадиція такого типу порушить норми американського закону. Для кожного, хто стежив за розвитком ситуації, було цілком зрозуміло, що невисловленою метою Ердогана майже напевно було бачити Гюлена вбитим, щойно він виїде зі Сполучених Штатів і опиниться в іншій країні. Тому американці запропонували триетапний підхід, який сподобався туркам. Перший етап, узгоджений у червні й затверджений Державним секретарем Майком Помпео, зводився до того, що Міністерство юстиції й ФБР ретельніше досліджуватимуть, чи не замішані групи гюленістів у Сполучених Штатах у якихось незаконних діях, скажімо, податкових махінаціях. Другий етап полягав у вирішенні питання про звільнення Озкан з Ізраїлю. І третій етап був схожий на обмін в'язнями: щойно турки повертають Брансона до Сполучених Штатів, американський уряд екстрадує турецького банкіра і союзника Ердогана, затриманого в США через федеральну справу. Банкір, у якого була викривальна інформація про роль Ердогана в контрабанді й відмиванні грошей, щоб уникнути санкцій США проти Ірану, міг тоді отримати дозвіл досидіти решту свого вироку в рідній країні. Трамп був мало знайомий з подробицями цих перемовин. Не залишилося ні офіційних записів його розмови з Ердоганом, ні прямих свідчень його очевидної «оборудки» для американської розвідки чи дипломатичних представників, щоб покласти відповідальність на турецький уряд.

Чотирнадцятого липня, поки Трамп проводив вихідні на своєму гольф-курорті у Скотленді, штат Коннектикут, він вирішив посеред чергового раунду гри зателефонувати Нетаньягу. Його помічники принесли захищений від прослуховування телефон на дев'яту лінію. Трамп зосередився на розмові з прем'єр-міністром Ізраїлю й попросив того випустити Озкан. Нетаньягу визнав, що нічого не знає про цю жінку. Її ім'я було йому абсолютно невідоме. Однак він погодився зайнятися цим і допомогти прискорити її звільнення, якщо таке можливо.

Наступного дня, 15 липня, Озкан звільнили. Вона вилетіла з Ізраїлю до Стамбула, де її зустріли репортери, і висловила глибоку

вдячність Ердогану, який, за її словами, «був настільки добрий, що зацікавився моєю справою». Через кілька днів Трамп запитав помічників, які досягнення у справі Брансона. Перші вісті були невтішні. Вісімнадцятого липня турецький суд відхилив апеляцію про звільнення Брансона і призначив наступне засідання аж на жовтень. Співробітники Білого дому, куди щойно повернувся президент після подорожі до Європи, були приголомшені. Трамп твітнув, що рішення турецького суду було «повною ганьбою».

Двадцять п'ятого липня суд зібрався знову і наказав звільнити Брансона². Вищі радники Трампа, а також християнські адвокати, які давно добивалися звільнення пастора, приготувалися вже в середу ввечері відсвяткувати повернення Брансона додому. Однак те, що сталося потім, здивувало американців, знайомих із перемовинами: Брансон вийшов із в'язниці, однак уранці 26 липня національна поліція вдерлася до його турецького помешкання й помістила під домашній арешт. Через неофіційні канали Сполучені Штати дізналися, що Брансона утримуватимуть у Туреччині. Помпео написав у Твіттері, що рішення суду було позитивним, але «цього недостатньо. Ми не побачили жодних надійних доказів провини Брансона, і закликаємо турецькі органи влади негайно вирішити цю справу прозорим і чесним шляхом».

Двадцять шостого липня розлючений Трамп зателефонував Ердогану. Розмова тривала недовго, причому більше говорив Трамп і не отримував бажаних відповідей. Тоді він висловив у Твіттері своє невдоволення. Сполучені Штати «введуть значні санкції» стосовно Туреччини, писав він. «Ця невинна людина честі повинна бути звільнена негайно». Через кілька годин вищий турецький посадовець зробив заяву, де назвав повідомлення про домовленість з Ердоганом на саміті НАТО про обмін ув'язненими між Сполученими Штатами й Туреччиною «абсолютно безпідставним». Згідно з позицією турків, та оборудка, яку Трамп начебто чарівним чином уклав з Ердоганом, існувала лише в його уяві. Трамп сприйняв це як особистий випад проти нього. Він давно захоплювався Ердоганом, симпатизував йому через безжальне правління Туреччиною і ту легкість, яка проявлялася в розправах із політичними конкурентами. Трамп постійно казав своїм помічникам, що він у захваті від глибокого командного звучання голосу Ердогана.

— У це, трясця його матері, неможливо було повірити, — згадував один із вищих радників Трампа. — Я не можу цього описати. Коли вмикається гучний зв'язок, ви наче чуєте Гітлера на мітингу

в Нюрнберзі. Ви чуєте голос Гітлера, і це щось інше. У ньому є щось потужне і заворожливе. Ви наче чуєте мову сатани чи когось такого. Коли Ердоган говорить, це так потужно, так хвилює. Наче цей потужний голос задає темп.

Шістнадцятого липня під час урядової наради Трамп підняв питання «клятих» турків.

— Турки, вони не виявилися добрими друзями, — сказав він. — У них видатний християнський пастор. Він цілком невинна людина. — Саме тут Трамп уперше публічно зізнався у своїй ролі в обміні бранцями з Ізраїлем. — Ми заради нього добилися свободи для декого, — сказав він, маючи на увазі Ердогана. — Він потребував допомоги, щоб витягти декого з одного місця; і вони відвернулися.

— Вони хочуть тримати у себе нашого чудового пастора, — додав Трамп. — Це нечесно. Це неправильно³.

Брансон мусив залишатися в Туреччині ще два місяці, поки його не випустили, коли суддя зняв з нього заборону на виїзд, і з'явилося вікно, щоб швиденько похапати речі, дістатися аеропорту і вилетіти з країни. Зіткнувшись із жорстким економічним тиском і додатковими загрозами американських санкцій, Ердоган відмовився боротися проти Трампа.

Першим місцем, яке 13 жовтня відвідав Брансон після повернення до Сполучених Штатів, був Білий дім, де він поклав руку на плече Трампу, прихилив коліна в молитві й подякував президентові. Трамп оголосив про вдалий дипломатичний маневр своєї адміністрації. Це забрало більше часу й було заплутанішим, ніж очікував президент, однак пастор, врешті, був вільний.

П'ятнадцятого серпня Трамп скористався можливістю помститися професіоналам у національній безпеці за їхнє публічне засудження його ставлення до втручання Росії у вибори чи за сумніви в його придатності виконувати функції президента. Головним серед них був Джон Бреннан, колишній директор ЦРУ, який у січні 2017 року повідомляв Трампу розвідувальну інформацію про дії Росії й з того часу став різким критиком президента і на соціальних медіа, і як аналітик на NBC News.

Сара Сандерс на брифінгу 15 серпня зробила приголомшливу заяву: допуск Бреннана до секретної інформації відкликали. Читаючи заяву, яку вона приписала Трампу, Сандерс заявила, що Бреннан становив загрозу для національної безпеки «своїми помилковими вчинками й поведінкою». Вона звинуватила колишнього директора ЦРУ в «ряді необґрунтованих і огидних вигадок

про цю адміністрацію, поширених через інтернет і телебачення». Кумедно, що такі самі звинувачення багато, якщо не більшість, фахівців з національної безпеки висували проти Трампа. Бреннан зі своїх шістдесяти двох років двадцять п'ять віддав службі в ЦРУ. Він працював аналітиком з питань Близького Сходу й Південної Азії, керівником місії ЦРУ в Рїяді, Саудівська Аравія, і директором Національного антитерористичного центру. Він служив за Президента Клінтона, Президента Джорджа В. Буша і в адміністрації Обами, де був радником з національної безпеки, а потім директором ЦРУ. Трамп обдумував також відкликання допуску до секретної інформації й інших фахівців з національної безпеки, кожного з яких президент вважав особистим ворогом: колишнього директора з національної розвідки Джеймса Клаппера, колишнього директора ФБР Джеймса Комі, колишнього заступника директора ФБР Ендрю Маккейба, колишньої виконавчи обов'язків генерального прокурора Саллі Ғйтс, колишнього директора ЦРУ Майкла Гейдена і колишньої дорадниці з національної безпеки Сюзан Райс, а також двох нещодавно звільнених співробітників ФБР Пітера Стржока та Лізи Пейдж і одного чинного посадовця Міністерства юстиції Брюса Ора.

З погляду багатьох професіоналів у спільноті фахівців з національної безпеки ця надзвичайна акція перетнула червону лінію. Серед шокваних опинився і Вільям Макрейвен, що серед таємних оперативників здобув титул «американської жаби» за найдовшу службу в елітному корпусі. Колишній адмірал Військово-морського флоту став командувачем Об'єднаного загону зі спеціальних операцій і провів 2011 року рейд на територію Пакистану, в якому був убитий Усама бен Ладен, організатор терористичної атаки Аль-Каїди 11 вересня 2001 року.

Макрейвен вважав Бреннана гідним довіри товаришем і важливим партнером у цій унікальній місії. У 2018 році Макрейвен і Бреннан разом були в Університеті Техасу в Остіні⁴, де Макрейвен завершував свою каденцію президента університету. Вони провели панельну дискусію про важливість лідерства і дякували один одному за постійну підтримку в тривалих пошуках схованки бен Ладена і напруженому штурмі його бункера.

Макрейвен насолоджувався перебуванням на пенсії, відвідуючи друга в горах штату Колорадо, коли почув новину, що Трамп відкликає допуск Бреннана до секретних матеріалів. Наступного дня, 16 серпня, він планував вирушити на риболовлю в мальовничу річкову долину, однак відчув порив, навіть обов'язок, виступити

на захист Бреннана. Макрейвен був у зоні поганого стільникового покриття, тож відправити електронне повідомлення не було можливості. Він попросив у друзів дозволу скористатися їхнім дротовим зв'язком. Для початку він зосередився і написав кілька фраз на папері. Потім зателефонував на мобільний репортера, якого знав і якому довіряв.

Зростаючи у Сан-Антоніо, Макрейвен у п'ятому класі вчився разом із Карен Тумульті, яка стала відомою політичною кореспонденткою у *The Washington Post* і останнім часом мала справу з дописами читачів як оглядач. Макрейвен збирався передати їй записаний текст, яким вона могла би поділитися з колегами у *Washington Post*, котрі писали про скандал із Бреннаном. Тумульті збиралася на прийом до лікаря, коли зателефонував адмірал. Номер у штаті Колорадо був їй незнайомий, і вона дочекалася голосового повідомлення. Не впевнений, що вона зможе йому потім перетелефонувати, Макрейвен вирішив наговорити в голосове повідомлення те, що сказав би в лице Трампу, якби трапилась така нагода.

— Ось із чим я телефоную тобі, — сказав він. — Роби все, що вважаєш за потрібне, Карен.

Потім він продиктував свої коментарі, дослівно:

«Колишній директор ЦРУ Джон Бреннан, чий допуск до секретної інформації ви відкликали у середу, — один із найвидатніших державних службовців, яких я колись знав. Мало хто з американців зробив більше для захисту своєї країни, ніж Джон. Це людина непересічної порядності, чия чесність і гідність не викликали сумнівів ні у кого, за винятком тих людей, які його не знають.

Тому я вважатиму за честь, якщо ви відкличете і мій допуск також, щоб я міг додати своє ім'я до переліку тих чоловіків і жінок, які висловилися проти вашого президентства.

Як і більшість американців, я сподівався, що, ставши президентом, ви реалізуєте свої можливості й станете лідером цієї великої нації.

Хороший лідер намагається втілювати найкращі якості своєї організації. Хороший лідер стає прикладом для наслідування. Хороший лідер завжди ставить добробут інших вище за власний.

Однак ваше керівництво свідчить про брак таких якостей. Своїми діями ви зганьбили нас в очах наших дітей, принизили нас у світовому масштабі, а найгірше те, що ви розділили нас як націю.

Якщо ви раптом подумаете, що ваша тактика епохи Маккарті змусить замовкнути голоси критики, ви глибоко помиляєтеся.

Критика триватиме доти, поки ви не станете тим лідером, про якого ми молимося».

Очікуючи в приймальні візиту до лікаря, Тумульти прослухала голосове повідомлення. Почуте її приголомшило. Вона зателефонувала Макрейвену, однак розмова вийшла короткою, бо він нарешті вирушав на риболовлю. Вона запевнила його, що *Post* опублікує принаймні частину його реакції, і Макрейвен відповів, що йому поки що нічим віддячити, але він їй довіряє. Вони розпрощалися.

Поки Тумульти сиділа в приймальні⁵, переписуючи голосове повідомлення Макрейвена, у неї наростало переконання, що воно заслуговує на більше, ніж кілька цитат у новинах. Національний військовий герой висловив президенту загальнонаціональне обурення і сумнів у його здатності бути гідним прикладом для дітей. Він навіть порівняв Трампа з Джозефом Маккарті. Тумульти порадилася зі своїми видавцями, і вони погодилися, що потрібно опублікувати цей експромт Макрейвена у розділі громадських думок.

Заява Макрейвена розійшлася як вірус. Вона викликала відгук глибоко в надрах апарату національної безпеки країни, де службовці, на рівнях значно нижче за Макрейвена, мовчки обурювалися, спостерігаючи за тим, як Трамп виказує зневагу їм і їхній братії. Їм подобалося читати слова Макрейвена. Як описував це один із «гвинтиків», нарешті хтось значущий, з відомим ім'ям промовив фактично: «Досить».

До Трампа цей урядовець завжди вважав президентство чимось магічним. З якої б партії президент не походив, він несе на своїх плечах тягар історії з усією серйозністю, якої заслуговує. Однак більше так не вважає.

— Він зруйнував цю магію, — сказав той посадовець про Трампа. — Те нехтування основами нашої країни та її принципами. Зневага, яку він виказує до того, що правильно, а що неправильно. Ваші кулаки стискаються. Ваші зуби скриплять. Волосся стає дибки. Я мушу нагадувати собі, що склав присягу на документі в Національних Архівах. Я присягнув Конституції. Я не присягав цьому мудаку.

Той посадовець публічно заявив, що всередині спільноти фахівців з національної безпеки існує мовчазне розуміння того, що дипломати, військові та розвідники чинять правильно, мовчки ризикують своїм життям, щоб захистити американський стиль життя. Цей чиновник сприйняв вчинок Трампа проти Бреннана як один із перших кроків до підризу демократичної системи управління

Америци й системи переконань, на якій вона заснована. Згідно з його словами, саме президент заявив: «Недобре не погоджуватися зі мною. Я можу викинути тебе з цієї роботи й завершити твою кар'єру».

— Якби він захотів, як далеко він зайшов би? — запитував цей посадовець. — Озирніться навколо. Чи помітили люди в Німеччині 1930-х років, коли держава почала загрожувати їм? Більшість американців частіше непокоїть, хто виграє «Америка має талант» і чи не буде заторів на трасі I-95. Вони не стежать пильно за політикою.

— Хочу вірити, що [Трампа] занадто самозакоханий, занадто некомпетентний і дезорганізований, щоб привести нас у 1930-ті роки, — додав чиновник. — Однак він перетнув межу. І тепер інший президент, який прийде після нього, може посунути цю межу ще далі. Час минає. Нашу націю чекають випробування, вони вже йдуть. Рим впав, пам'ятаєте? Він поглиблює нашу вразливість настільки, що таке може статися. Я цього боюся.

Двадцять першого серпня пополудні Майкл Коен мав з'явитися в залі суду в нижньому Мангеттені, згідно з угодою між ним та федеральними прокурорами у справі про виплату хабарів за мовчання, які він роздавав жінкам, що заявляли про свої стосунки з Трампом. На відстані понад 250 миль на південь, у федеральному суді міста Александрія, штат Вірджинія, журі обговорювало звинувачення проти Пола Манафорта, колишнього очільника кампанії Трампа.

Буквально о четвертій годині дня⁶ Коен визнав себе винним за вісьмома пунктами звинувачення й погодився співпрацювати з прокурорами у Нью-Йорку. Він засвідчив, що робив ці злочинні виплати «за погодженням і розпорядженням» Трампа.

Майже в той самий час журі в Александрії винесло вердикт у справі Манафорта. Манафорт також був визнаний винним, що цікаво, також за вісьмома пунктами звинувачення: п'ять випадків податкових махінацій, два випадки шахрайства з банками й один випадок приховування рахунку в іноземному банку. Суддя оголосив решту десять звинувачень недостатньо доведеними.

Ці новини вибухнули в той момент, коли президент прямував до Західної Вірджинії на мітинг, де він уже звик раз по раз оголошувати розслідування Мюллера «полюванням на відьом». Президент кричав з розпашілим обличчям: «Де тут таємна змова?! Де тут таємна змова?!»

Без відома натовпів прихильників і журналістів, що висвітлювали події дня, Трамп у той день спробував отримати Нобелівську премію миру. Він обривав телефони, шукаючи, хто б рекомендував його на цю премію. Його головною ціллю став Прем'єр-міністр Японії Сіндзо Абе, який виявився найдогідливішим з усіх його колег із передових країн, однак він телефонував й іншим очільникам азійських країн. Коли Трамп просував себе серед закордонних колег, його аргументи звучали так: «Саме час. Обама отримав її, не роблячи нічого. Я ж приніс мир у Північну Корею, і мушу отримати Нобеля». Нобелівська премія стала ідеєю фікс для Трампа, значною мірою через те, що Обама отримав її 2009 року, менше ніж за рік свого президентства.

Жага Трампа до визнання виходила за межі просто премій. Часом, коли він чув, що хтось отримав довічну відзнаку від, наприклад, аналітичного центру, то міг почати скаржитися своїм помічникам і доводити, що він ще більше заслужив на неї. У певний момент 2017 року він навіть запропонував, щоб йому присудили президентську Медаль Свободи, яку встановив Президент Гаррі С. Трумен як найвищу цивільну нагороду. Коли Трамп переглянув біографії потенційних кандидатів на президентську Медаль Свободи, то зазначив своїм помічникам: «Ну, я, мабуть, зробив ще більше. Може, і я маю отримати цю медаль».

Двадцять сьомого серпня Трамп захотів перетворити особистий дзвінок президенту Мексики Енріке Пенья Ньето з приводу річниці укладення нової торговельної угоди США — Мексика на прес-конференцію в прямому ефірі⁷. Це була ще одна фанаберія президента, який називав себе любителем погратися. Помічники мали з ніг збиватися, щоб задовольнити його забаганку. Коли преса була стягнута до Овального кабінету й розташувалася навколо столу «Резолют», Трамп натиснув клавішу на своєму телефоні, щоб привітати Пенья Ньето.

— Енріке? — спитав Трамп. Жодної відповіді. Мовчання. Лінія мертва. Трамп був нетерплячий. — Встановіть із ним зв'язок, — наказав помічникам. — Скажете мені, коли. Це важлива справа. Багато людей чекають.

Трамп спробував знову.

— Аллоооо? — сказав він. — Будь ласка, переведіть розмову на цей телефон. Аллоооо?

Нарешті один помічник взяв у руки слухавку і з'єднав Пенья Ньето з Трампом. Президенти почали спілкування. Виявилося, що

Пенья Ньето був під'єднаний до іншої лінії. Проблема була в тому, що Трамп не звик брати в руки слухавку, щоб перевірити, чи протилежна сторона може його чути.

Джон Келлі й Сандерс підтримали ідею Трампа провести розмову з Пенья Ньето в прямому ефірі перед об'єктивами телекамер, повідомивши тому про це лише за двадцять хвилин. Працівники, відповідальні за комунікацію, просто не мали часу попередньо перевірити, чи правильно під'єднані телефонні лінії. «Витрать дві хвилини, щоб все облаштувати, — пізніше казав один високопосадовець. — Мехіко не збирається кидати кляту слухавку. Ніхто — ніхто! — не кидатиме слухавку при розмові з президентом Сполучених Штатів».

Трамп і його помічники вирішували, чи повідомляти мексиканцям, що голос Пенья Ньето йтиме через динаміки на телебачення. Урешті, вирішили, що треба. Білий дім пізніше сказав репортерам, що вони попередньо координували цей дзвінок з мексиканським урядом. Ключовим словом було «координували». Про те, що Трамп збирається робити, Білий дім повідомив офіс мексиканського президента приблизно лише за 120 секунд до початку. Цей брак попередньої підготовки відчувався в затинаннях Пенья Ньето. Щоб відзначити угоду, Пенья Ньето запропонував тост із текілою.

Трамп терпіти не міг Джона Маккейна. Навіть коли сенатор від Аризони помирав від раку мозку на своєму ранчо в Седоні, Трамп нападав на нього на мітингах за його рішуче голосування проти запропонованого республіканцями вдосконалення системи охорони здоров'я 2017 року. Коли Маккейн помер 25 серпня 2018 року у віці вісімдесяти одного року, Трамп уперто відкинув пропозицію одного з радників зробити заяву про його смерть. У Білому домі на короткий час повністю спустили американський прапор, хоча за протоколом прапор повинен залишатися приспущеним до половини, поки сенатора не поховують.

Меморіальна служба у Вашингтонському національному кафедральному соборі 1 вересня⁸ стала не лише поминанням американського героя, але й пронизливим засудженням Трампа і трампізму. Кафедральний собор бринів на честь партійної безсторонності, компромісу й цивілізованості в останній шані всьому тому, що тепер здавалося втраченим. Один за одним присутні на церемонії відзначали окремі моменти епічного життя Маккейна — глибоку порядність і моральність, спільні цінності, що стоять

вище за ідеології, класи чи раси, служіння нації, а не собі, — все те, чого Трампу явно бракувало.

Меган Маккейн, пізня тридцятирічна донька сенатора, виголосила промову:

— Ми зібралися тут, щоб оплакати смерть американської величі. Реальну річ, а не дешеву риторіку від людей, які ніколи навіть не наблизяться до тієї жертви, яку він так охоче приносив, чи які в кон'юктурному прагненні прожили життя в комфорті й привілеях, тоді як він страждав і служив.

У соборі зібралися вершки еліт: попередні три президенти й усі партійні номінанти за останні двадцять років; армійські генерали, шефи розвідки; сенатори й конгресмени, іноземні послы й інші світові лідери. Єдиним, кого там не було, став Трамп, який провів той день, граючи у гольф на своєму полі у Вірджинії, оскільки родина Маккейнів чітко дала зрозуміти — його присутність небажана на траурній церемонії. Його ізоляція ще підкреслювалася чуйністю всередині собору, де Гіларі Клінтон сиділа пліч-о-пліч з Діком Чейні, а Джордж В. Буш у якийсь момент подав цукерку Мішель Обамі.

Іванка Трамп і Джаред Кушнер взяли участь у церемонії на запрошення сенатора Ліндсі Грема⁹, близького друга Маккейнів, і спілкувалися з тими самими людьми, які так зневажали президента. Келлі й Джим Маттіс виконували на церемонії особливі ролі. Голова адміністрації Білого дому і міністр оборони супроводжували вдову Маккейна Сінді всередину собору й сиділи просто перед телекамерами. І коли Трамп дивився телевізійні репортажі звідти, він наливався роздратуванням, кажучи помічникам, що Келлі й Маттіс зрадили його, підлизуючись до родини Маккейнів.

П'ятого вересня Трамп розлютився, коли *The New York Times* опублікувала надзвичайну статтю на першій шпальті¹⁰. Її заголовок кричав «Я — частина опору всередині адміністрації Трампа», а сам автор залишався анонімним, і *Times* зазначила його лише як «старшого посадовця». Ця стаття була безпрецедентною, і її опублікували наступного дня після перших одкровень книги Боба Вудворта *Fear*, також яскравого портрета президента. Анонімний автор описував Трампа як «позбавленого гальм» і звинувачував у поведінці, «загрозливій для здоров'я нашої республіки». Посадовець також заявляв, що члени кабінету Трампа «попередньо шепотілися між собою» про звернення до Двадцять п'ятої поправки до Конституції, щоб усунути його з посади, однак вирішили

працювати в уряді, щоб стримувати його. Це створило портрет, намальований всередині того, що сенатор Боб Коркер назвав «центром по догляду за дорослим».

Співробітники адміністрації були настільки стривожені цією статтею — і люттю президента від неї, — що переказували один одному фразу «законсервовані кроти прокинулися»¹¹. Один із нещодавно звільнених з Білого дому посадовців прирівняв її до першого речення в психологічному трилері 1979 року «*When a Stranger Calls*»*: «Це як у фільмах жахів, коли кожен усвідомлює, що дзвінок походить зсередини дому».

Трампа визначив пошук аноніма одним з найпріоритетніших завдань свого уряду. З самісінького світанку 6 вересня від понад двох десятків високопосадовців адміністрації та інших офіційних осіб надходили заяви для преси, що заперечували своє авторство. Це мало вигляд публічного декларування абсолютної відданості Трампу. 7 вересня Трамп зорієнтував Міністерство юстиції на пошук автора «статті опору». Того дня він розв'язно повідомляв репортерам свою свіжу параною стосовно того, кому ж тепер він може довіряти. «Зараз я переважно розглядаюся по кімнаті, — сказав він. — Я кажу: “Гей, хто не заховався, я не винуватий...”».

Штат Білого дому був підданий розслідуванню в намаганні виявити, у кого були несанкціоновані копії розмов іноземних лідерів із президентом, а також інші важливі документи. Чиновник Білого дому відправив запит помічнику Маттіса: чому канцелярія міністра оборони не повернула деякі копії стенограм телефонних розмов президента з іноземними лідерами? Білий дім наказав повернути їх максимально швидко. Це був типовий запит з метою навести лад в домі, однак деякі офіційні особи в Пентагоні відчули в цій терміновості безперечний меседж: ми стежимо за вами.

На початку вересня 2018 року адвокати Трампа нарешті дійшли згоди з Мюллером стосовно його вимоги про допит президента. Адвокати Трампа все літо доводили прокурорам, чому вони не вірять, що необхідно отримати відповіді президента на їхні запитання, і намагалися здаватися відкритими для можливого компромісного для нього права надавати обмежені відповіді.

* «Дзвінок незнайомця». У 2006 році на екрани вийшла оновлена версія цього фільму

Ці обговорення набули форми потоку електронних листів і меморандумів між адвокаткою Трампа Джейн Раскін і її давнім колегою Джеймсом Кворлсом.

Частина кореспонденції була примітивною. Адвокати Трампа хотіли знати, на основі яких статей кримінального кодексу команда Мюллера розглядала можливі злочини й чому це потребувало відповідей президента. Скорочена версія Раскін була типу: «Ви сказали нам, що наш клієнт є об'єктом слідства, і не кажете нам навіть, що ви шукаєте». Відповідь на це запитання довелося чекати три тижні. Кворлс відповів, що ці статті стосуються злочинних дій хакерів, згідно з Законом про комп'ютерне шахрайство і насильство, а також дуже загальних злочинів телефонного шахрайства і шахрайства з поштовими повідомленнями. Адвокати Трампа стенули плечима. Оце так? Тут ніякого сенсу, сказали вони собі. Вони були переконані, що президент не був замішаний у жодному з подібних злочинів.

Команда Мюллера часом надовго замовкала, особливо наприкінці літа. У певний момент Кворлс сказав адвокатам Трампа, що важливо дізнатися думку президента про події навколо його проекту Башти Трампа в Москві, а також про роль в описуванні зустрічі Дональда Трампа-молодшого 2016 року з російською адвокаткою, яка мала начебто передати негативну інформацію про Клінтон. У Раскін і її колег реакція була однаковою: «Що теоретично кримінального в цьому? Чому ви збираєтесь про це запитувати?» Команда президента стверджувала також, що прокурори не уповноважені запитувати Трампа про рішення, які він приймав як президент, оскільки все, що прокурорам потрібно було знати за час перебування Трампа на посаді, можна отримати з тисяч документів і десятків свідчень, які Білий дім допоміг їм отримати.

На початку серпня Раскін звела до купи думки команди стосовно цього і підготувала те, що вони вважали своїм остаточним аргументом: команда Мюллера не змогла надати переконливих доказів для допиту. Це шубовснуло, як камінь у воду. Команда Трампа не отримувала відповіді аж до кінця місяця. Мовчання трохи лоскотало нерви. Адвокати Трампа підозрювали, що це затиштя було викликане третьою стороною: Міністерством юстиції, зокрема Родом Розенштейном, який наглядав за діяльністю Мюллера. Радники Трампа відчували, що офіс спеціального прокурора обговорював із босом, наскільки серйозно це може загрожувати президенту чи як можна дізнатися про це. Адвокати Трампа вирішили, що Розенштейн рекомендував інкрементальний підхід.

— Це було схоже на слова принцеси Діани про те, що в цьому шлюбі перебувають троє, — згадував один радник Трампа, посилаючись на сумнозвісне зауваження Принцеси Вельської про свого чоловіка Принца Чарльза і його стосунки з Каміллою Паркер-Боулз. — Хлопці Мюллера відчували, що ведуть боротьбу на два фронти — проти нас і проти Міністерства юстиції. Мені здається, що Міністерство юстиції наказувало їм робити певні речі.

Джейн Раскін і її чоловік Мартін в День праці вирушили в давно заплановану відпустку до озера Флатлейк, захопливої місцини в штаті Монтана, на північ від Національного парку Глясьє. У перший день їхньої подорожі, у сімейне свято Джейн Раскін виїхала на головну вулицю містечка Міссула, коли на її мобільний зателефонував Кворлс. Він попередив її, що надіслав нового листа команді Трампа.

Раскіни приготувалися до поганих новин. Однак, коли вони разом прочитали того листа в перший тиждень вересня, то швидко зрозуміли, що перешкоди зникли. Мюллер нарешті капітулював. Спеціальний прокурор тепер прийме письмові відповіді від президента на обмежене коло запитань. Адвокати Трампа були у захваті. Ядерна бомба, скидання якої вони от-от чекали від Мюллера, — повістка з викликом до суду, — більше не загрожує.

— Усе крутилося довкола повістки на велике журі, — казав член юридичної команди Трампа. — Аж поки не стало ясно, що її не буде. Ми виграли.

СТРАХОТРОН

День праці знаменував неофіційний старт спринту кампанії до листопадових проміжних виборів. Демократи намагалися відновити свою більшість у Палаті представників і по можливості у Сенаті. Трамп не балотувався, але ці вибори мали стати референдумом щодо його президентства. Для Трампа ставкою було саме виживання його як президента. Він і його радники боялися, що, коли демократи перехоплять контроль над Палатою, вони висунуть вимогу імпічменту проти президента.

Увечері 6 вересня Трамп стояв на сцені арени MetraPark у місті Білінгс, штат Монтана, який був домівкою для початку сенатських перегонів, і заявляв: «Нема нічого кращого, ніж мітинг заради Трампа». Трамп захищав самого себе від «усіх тих лузерів, які кажуть жакливі речі», включно з тими, які сумніваються в його психічній придатності.

— Я встаю і виголошую промови на півтори години багато разів без шпаргалок, а вони кажуть “Він невдаха”. І все ж ми збираємо по двадцять п’ять тисяч осіб на ці промови, — сказав президент. А потім заспівав собі Осанну: — Я вищий за ті сімнадцять видатних республіканців! Я перевершив династію Бушів! Я перевершив непорядну Гіларі! — і репетував так, що телекоментатори запитували: «Чи він при своєму глузді?»

Потім Трамп сказав своїм відданим прихильникам про реальну необхідність завдати поразки демократам у листопаді:

— Вони хочуть вимовити слово «імпічмент», «імпічмент Трампа»... Але я кажу: «Як ви відправите у відставку того, хто робить видатну роботу і не зробив нічого неправильного? Наша економіка сильна. Як ви це зробите? Як ви це зробите? Як ви це зробите?». — До кінця своєї промови президент висловив тридцять вісім помилкових тверджень, як показав «Факт-чекерс» газети *The Washington Post*.¹

Протягом усієї осінньої кампанії Трамп регулярно, а бувало, що й двічі на день спілкувався телефоном зі жменькою вірних йому республіканців у Конгресі, включно з Марком Медовсом, конгресменом від Північної Кароліни, який очолював групу Freedom Caucus. З усіх республіканців у Вашингтоні Медовс належав до тих, чії поради президент справді цінував і про які постійно просив. Медовс регулярно надавав Трампу свіжу інформацію про так зване розслідування слідчих — слідство, яке вели республіканці, намагаючись виявити хиби в проведенні ФБР початкового слідства Crossfire Hurricane.

Невдоволення Трампа Джефом Сешнсом тліло більше ніж рік. В осінніх бесідах із Медовсом Трамп періодично висловлював прагнення звільнити генерального прокурора. Медовс закликав до терпіння, як і інші, хто нашіптував Трампу на вухо. Можна звільнити Сешнса, пояснював він президенту, але слід почекати до кінця проміжних виборів, коли у Трампа буде підтримка, яка йому потрібна, якщо не від усіх республіканців у Конгресі, то хоча б від більшості. Медовс і його колеги на Капітолійському пагорбі дійшли згоди, що президент володіє абсолютним правом мати такого генерального прокурора, якому довірятиме, однак звільнення Сешнса перед виборами містить у собі ризик політичної віддачі, що може погіршити перспективи Республіканської партії. Медовс застерігав, що коли Трамп діятиме авторитарними методами, є небезпека, що виборці можуть приписати те саме й республіканським кандидатам. Трамп скаржився, що почувається як у клітці, але погодився з Медовсом.

Двадцять першого вересня Сешнс був у рідному штаті Алабама², відвідуючи Університет Обурн, що зосереджується на наукових дослідженнях епідемічного поширення опіатів. Поки Президент Університету Обурн Стівен Літ водив гостя по кампусу, телефон Сари Ісгур Флорес плавився від кількості дзвінків. Керівниця відділу комунікацій Міністерства юстиції відчайдушно намагалася запобігти публікації репортерами *New York Times* Адамом Голдманом і Майклом Шмідтом вибухової новини: Род Розенштейн у перші сумбурні тижні в ролі заступника генерального прокурора і безпосередньо після звільнення Джеймса Комі повідомив іншим посадовцям Міністерства юстиції й ФБР, що буде потай записувати Трампа, а також обговорював вербування членів уряду з метою усунення його з посади як непридатного, згідно з Двадцять п'ятою поправкою. Якби це було правдою, то стало б жахливим відхилен-

ням від будь-якого нормального протоколу розслідувань. Нагляд за надважливим розслідуванням — особливо слідством спеціального прокурора — зазвичай не перетворюється на секретне розслідування і не передбачає секретної ролі під прикриттям. Репортери *Times* були впевнені у своїх даних. Ісгур Флорес доводила, що це абсурд, і боялася, що ця стаття безпідставно змусить Трампа звільнити Розенштейна.

— Ви збираєтеся спровокувати конституційну кризу, — кричала Флорес у слухавку, розмовляючи з одним із репортерів *Times*. — Відтрахайте самі себе!

Сешнс і Літ чули завершення розмови Ісгур Флорес. «Бойова», — сказав Сешнс Літу своїм протяжним діалектом.

Надвечір тієї п'ятниці *Times* опублікувала цей матеріал³. Він упав на читачів як бомба. Розенштейн протестував проти такого викладу, називаючи його «неточним і неправильним за фактами». Він додав: «Зважаючи на мої особисті стосунки з президентом, тут немає як спертися на 25-ту поправку». Однак шкоди було завдано. Розенштейн дійшов висновку, що його звільнять. Почалася боротьба за захист розслідування щодо Росії й забезпечення стабільності в Міністерстві юстиції. Тренування з реагування на кризу, які Сешнс, Розенштейн і їхні заступники прокручували в головах стільки разів, раптом стали реальністю.

Сешнс продовжував подорож Алабамою, але Ісгур Флорес кинулася шукати комерційний рейс до Вашингтона, щоб допомогти Розенштейну пройти крізь бурю. Ед О'Калаген, який перебував далеко за кордоном, скоротив свою відпустку і швиденько повернувся додому. У суботу президент викликав до себе Келлі з наказом: звільнити Розенштейна в ці вихідні. Келлі виступив із запереченням проти того, щоб робити це на підставі лише однієї статті в *New York Times*. Голова адміністрації сумнівався в цій історії й хотів почути правду принаймні від Розенштейна. «Ми його викличемо й поговоримо», — сказав Келлі президенту. Трамп, Келлі, Розенштейн і Дон Макґан обмінювалися дзвінками усі вихідні. Президент послабив свій гнів. Макґан здебільшого зосереджувався на тому, як це може вплинути на номінацію судді Бретта Кавано до Верховного Суду. Розенштейн намагався переконати Келлі, що повинен залишитися на посаді.

Келлі вже кілька разів опинявся в такій важкій ситуації з урядовими призначеннями високого рівня. Коли президент починав сердитися й жалітися на призначення, погрожуючи на різних рівнях гучності, що збирається дати йому чи їй копняка під зад, Келлі

бачив цю загрозу і намагався обережно виштовхати службовця геть. «Іди, — казав Келлі тому, хто потрапив Трампу під гарячу руку. — Краще вже не буде».

Келлі спробував цей підхід у випадку Розенштейна. Однак заступник генерального прокурора не бажав звільнитися і впродовж вихідних доводив, що сенсація *Times* була неправдивою, і, за його оцінками, до її створення доклав свої руки колишній заступник директора ФБР Ендрю Маккейб.

Утім співробітники Міністерства юстиції й Білого дому готувалися до звільнення заступника генерального прокурора. Метью Вітакер, голова канцелярії Сешнса, наближений до Білого дому, який зятято критикував розслідування щодо Росії перед тим, як приєднатися до адміністрації, сказав Ісгур Флорес: «Род піде. Я стану заступником генерального. Так мені сказав президент». Коли Розенштейн пронухав про план Вітакера, то стривожився, що сторонні люди можуть сприйняти це як намагання президента втрутитися в розслідування Мюллера.

Вранці в понеділок, 24 вересня, Розенштейн з'явився у своєму кабінеті в Міністерстві юстиції, знаючи, що цей день може стати його останнім днем на посаді. Ісгур Флорес заглянула до кабінету Ноеля Франциско і сказала: «Нині може настати День X. Сподіваюся, ти готовий перехопити». Франциско, Генеральний адвокат, мав за планом перехопити контроль над розслідуванням Мюллера в разі звільнення Розенштейна.

Розенштейн все ще переживав публікацію в *Times* і злився через чутки, що його виштовхають геть і замінять на Вітакера. Однак його також обступив дивний спокій після метушливих вихідних: він внутрішньо погодився, що втрачає посаду, і повністю зосередився на тому, щоб піти гідно. Він не хотів, щоб його виганяли ганебним твітом. Розенштейн місяцями з чорним гумором сприймав напади республіканських союзників Трампа, які часто пророкували його відставку і сідали на льоду. У близьких до Розенштейна колах популярним був жарт про його дев'ять життів: «Смерть почекає».

Ісгур Флорес того ранку отримала зливу запитань від репортерів стосовно відставки Розенштейна. Вона вважала, що підказки виходили з Білого дому, і сприйняла ці запитання як ознаку того, що спливають останні хвилини його роботи. Потім *Axios* написав про те, що Розенштейн «усно повідомив» Келлі про свою відставку⁴. Ісгур Флорес спустилася до кабінету Розенштейна, де він на прощання фотографувався зі співробітниками.

— Сер, у нас немає часу, — сказала вона.

— Зажди, спочатку сфотографуємося, — відповів Розенштейн своєму довіреному прес-секретарю.

— Сер, мені треба сказати вам негайно, — наполягала Ісгур Флорес. — Це сталося.

Пізніше того ранку Розенштейн вирушив до Білого дому, де його очікувало звільнення. Ісгур Флорес додала зворушливих нот у заяву Міністерства юстиції, що оголошувала про відставку Розенштейна, прихід Вітакера на посаду заступника генерального прокурора і передачу нагляду за розслідуванням Мюллера до рук Франциско.

У Західному крилі Розенштейн зустрівся з Келлі й зізнався, що не має більше сил опиратися. Він сказав, що йде у відставку, і просто не хоче принизливого різкого звільнення.

— Якщо ви хочете, щоб я пішов, радий буду сказати це президенту, і ми можемо обговорити розумний запас часу, — сказав Розенштейн. — Я не збираюся йти негайно.

Келлі нічого не вимагав, просто уважно слухав.

Потім Розенштейн зустрівся з Макганом, який уже збирався виїжджати до Капітолійського пагорба на слухання щодо Кавано. По обіді, коли Розенштейн вийшов зі зборів Ради національної безпеки, він зателефонував Трампу, який перебував у Нью-Йорку на щорічній сесії Генеральної Асамблеї ООН. Розмова вийшла сердечна, навіть дружня, причому Розенштейн зміг сказати, що стаття в *Times* була неправдивою.

— Я не хочу звільняти тебе, — сказав Трамп Розенштейну. — Звідки у тебе ця ідея? — Трамп запропонував Розенштейну відвідати його цього тижня в гольф-клубі у Бедмінстері, штат Нью-Джерсі.

— Не думаю, що то була гарна ідея, — сказав той президенту. — Я розповім вам, коли повернетесь.

Вони вирішили зустрітись у четвер. Попри приємні відчуття від розмови, Розенштейн усе ще думав: «Мене звільнять скоро, але не сьогодні». Розенштейн став останнім високим урядовим чиновником, який був підвішений у салонних іграх Трампа.

— Думаю, йому подобається бавитися вразливими людьми, як кіт придушеною мишею, бо це посилює його відчуття контролю та влади, і він насолоджується цим нескінченно⁵, — розповідав біограф Трампа Тім О'Браєн Ешлі Паркеру з *The Washington Post*.

І за лаштунками, і на публіку деякі найвизначніші радники Трампа казали йому не звільняти Розенштейна⁶. У п'ятницю ввечері після вибуху в *Times* справи з «прослуховуванням» Шон

Ганіті сказав своїм відданим глядачам, включно з Глядачем №1: «Нині маю повідомлення для президента. Ні за яких умов президент не повинен когось звільняти». Ганіті, який спілкувався з Трампом мало не щодня, у прямому ефірі попередив, що вороги президента «сподіваються і моляться, щоб Трамп звільнив Розенштейна, щоб втягти його у скандал. Президент мусить знати, що все це підлаштовано», — сказав Ганіті.

Дехто з адвокатів Трампа також висловлював застереження. Звільнення Розенштейна приведе лиш до визнання, що президент знову намагається втрутитися в розслідування. Перед запланованою зустріччю Трампа з Розенштейном у четвер загроза його звільнення начебто розтанула, і Трамп навіть не згадав, що сам вимагав цього.

Трамп і Розенштейн того тижня ще кілька разів спілкувалися телефоном. Особисто вони зустрілися уже наступного тижня, 8 жовтня, на борту президентського літака під час одноденної подорожі до Флориди й мали цілком сердечну бесіду на різні теми. Один із радників Трампа, що спілкувався з ними на борту літака, вжив цікавий акронім: «НДН»: Найкращі Друзі Назавжди.

У середині вересня Трамп зіткнувся з політичною кризою у війні навколо номінування Кавано до Верховного Суду. У двері Білого дому постукала претензія за хештегом #MeToo. Крістін Блейзі Форд звинувачувала⁷, спочатку у приватному листі до демократів із Сенатського комітету з правосуддя, а потім і в офіційно записаному інтерв'ю, яке було опубліковане 16 вересня в газеті *The Washington Post*, що Кавано сексуально домагався її 1982 року, коли вони обоє були учнями старшої школи в сільській місцевості Мериленду. Форд розповіла репортерці *Post*, що Кавано затягнув її до спальні під час вечірки, мацав, притискався всім тілом, а коли вона спробувала закричати, затулив їй рота рукою. Кавано відкинув це звинувачення.

Форд була не єдиною жінкою, що звинувачувала Кавано в домаганнях, але вона була найяскравішою й найбільш гідною довіри. Її звинувачення було вельми загрозливим і серйозним для чинного федерального судді, колишнього високопосадовця Білого дому за часів Джорджа В. Буша й улюбленця консервативного істеблішменту. Кандидатура Кавано розглядалася на посаду судді Ентоні Кеннеді, що йшов на пенсію, викликала тривалі вагання при голосуванні, а її затвердження змістило б центр тяжіння Верховного Суду в бік правих сил.

У політичному сенсі криза Кавано становила серйозну загрозу для республіканців на листопадових виборах. Соціологічні опитування показали, що Трамп і його партія вже втратили голоси жінок-виборців. Гендерний розрив увесь час збільшувався протягом президентства Трампа: кількість жінок, які казали, що схилиються до голосування за Республіканську партію, у вересні становила 32% у порівнянні з 35% у 2016, про що свідчили опитування *Washington Post* — ABC News. Однак Трамп давно вже не звертав уваги на політичну значущість гендерних аспектів.

Інстинктивно Трамп намагався захистити свій Верховний Суд і зміцнити номінацію Кавано через Сенат. Він вирахував, що сам факт боротьби задля захисту консервативного юриста приверне до нього його політичну базу й простимулює консерваторів на проміжних виборах, особливо євангелістів. Однак для Трампа звинувачення на адресу Кавано не обмежувалися лише політикою. Вони були особистими. Президент і сам був звинувачений у сексуальних домаганнях більш ніж десятьма жінками і міг «похвалитися» сумнозвісним записом своєї розповіді, як він мацав жінок за геніталії. Президент був надто вразливий до сучасних реалій, коли кар'єру впливового чоловіка може зруйнувати одне-єдине звинувачення, як це вже сталося з багатьма бізнесменами й представниками бгеми, і немало з них належали до друзів чи знайомих Трампа.

Двадцять шостого вересня Трамп втрутився в запеклі дебати навколо звинувачень Кавано у сексуальних домаганнях, взагалі назвавши рух #MeToo «дуже небезпечним». У різкій і розкутій прес-конференції в кулуарах Генеральної Асамблеї ООН Трамп виявив короткозору одержимість своєю власною безпекою. Коли його спитали, чи звинувачення, висунуті проти нього самого, вплинули на його думку про тих, хто звинувачує Кавано, президент відповів: «Абсолютно».

— Я мав багато неправдивих звинувачень проти себе, дійсно неправдивих звинувачень⁸, — сказав Трамп. — Я знаю друзів, яких несправедливо звинувачують. Люди прагнуть слави. Вони хочуть грошей. Вони хочуть чого завгодно. Тож коли я бачу таке, то сприймаю це не так, як хтось, сидючи вдома перед телевізором і кажучи «О, суддя Кавано такий-сякий». Зі мною таке бувало багато разів.

Наступного дня Форд і Кавано постали перед Сенатським комітетом з правосуддя⁹, і це був один із найнадзвичайніших днів публічних свідчень у сучасній політичній історії. Цей день розгортався як п'єса на два акти. Спочатку Форд заявила «стовідсоткову» певність у тому, що Кавано був саме тим дев'ятикласником, який

чіплявся до неї. Вона була переконлива. Кавано мав проблеми. Трамп, дивлячись на неї на телеекрані під час польоту з Нью-Йорка додому, думав, що Форд постала як воскресла Мати Тереза. Він непокоївся. Потім, одразу після третьої пополуночі, з'явився Кавано. Він фактично прокричав свою вступну заяву, що заперечувала звинувачення Форд. Його обличчя розчервонілося від праведного гніву. Він засудив «спланований і зрежисований політичний хід». Він був у душі Трампа, артист театру, що розгортав власну реальність у безпосередній суперечності зі свідченнями Форд, і Трамп не міг відвести очей. Він був у захваті. «Ось чому я номінував його», — казав він собі.

Другого жовтня, коли сенатори готувалися голосувати щодо номінації Кавано, Трамп узяв справи у свої руки. На мітингу у Саутгейвені, штат Міссісіпі, у вівторок увечері він вибухнув на тридцять шість секунд брудною лайкою зі скаргами на непорядність Форд, супроводжуючи це стрибками по сцені й демонструючи вихилися комедійного актора. З президентської кафедри Трамп відтворював сенатські свідчення Форд і перекиривлював її спогади:

- Як ви дісталися додому?
- *Не пам'ятаю.*
- Як ви потрапили туди?
- *Не пам'ятаю.*
- Де це місце?
- *Не пам'ятаю.*
- Скільки років назад це було?
- *Я не знаю. Я не знаю. Я не знаю. Я не знаю.*
- У якому районі це було?
- *Я не знаю.*
- Де цей будинок?
- *Я не знаю.*
- На першому поверсі? На другому? Де це відбувалося?
- *Я не знаю. Але я випила пива. Це єдине, що я пам'ятаю.*

Радники Трампа підказували, щоб він не нападав на Форд, однак він продовжував нападати, покладаючись на свої первісні інстинкти в політичних битвах. Жителі Міссісіпі розважалися на повну, гикаючи й посвистуючи в такт президентським пародіям на жертву сексуального насильства.

Цілком природно, що демократи відреагували з огидою, як спершу і деякі республіканці, однак після того, як насмішки Трампа над Форд були багаторазово показані по телевізору, національне обговорення поступово схилилося до сумнівів у правдивості

звинувачень Форд. Повсюди повторювали «він сказав, вона сказала». Президент також увімкнув серед консервативних політиків турборежим і підштовхнув республіканців до відповідного голосування щодо його номінації. Наприкінці тижня, 6 жовтня, Сенат проголосував на користь Кавано з рахунком 50 на 48. Складання ним присяги через два дні стало коронним досягненням президентства Трампа.

Злет Кавано до рівня Верховного Суду став і лебединою піснею Макгана. Юрисконсульт Білого дому добився пріоритетності юридичних призначень за перші два роки діяльності адміністрації, провівши двох консерваторів до найвищого суду і значно більше осіб — до федеральних окружних судів і судів першої інстанції. Це була неминуща спадщина. І коли битва за Кавано скінчилася, Макган зібрався залишити адміністрацію, причому не зовсім за власним бажанням. З кінця 2017 року його стосунки з Трампом стали напруженими, а наприкінці літа й восени 2018 зіпсувалися настільки, що обидва поводитися наче ледве знайомі люди. 18 серпня *The New York Times* повідомила, що Макган погодився на тридцятигодинний допит у команді спеціального прокурора¹⁰, і ці свідчення стали вирішальними для того, щоб Мюллер зрозумів, як Трамп діяв у ключові моменти, перебуваючи під підозрою у перешкоджанні правосуддю. Це була остання крапля. Стаття в *Times* не згадувала, що ще кілька радників Білого дому давали команді Мюллера тривалі свідчення, і серед них Рейнс Прібус і Стів Беннон. Для президента не мало бути несподіванкою, що так багато його помічників дали свідчення спеціальному прокурору. Однак для Трампа це було ознакою невірності Макгана.

Двадцять дев'ятого серпня Трамп вирішив бути відвертим і твітнув, що Макган залишить свою посаду, щойно Кавано буде затверджений. Це був попереджувальний твіт. Якщо Макган збирався переглянути свій попередній план звільнитися, тепер він не міг цього зробити. У такий спосіб Трамп показував, що він єдиний, хто вирішує, кому зі співробітників звільнитися і коли. Президент давав кожному зрозуміти, що він їхній бос.

Останнім днем перебування Макгана на посаді було 17 жовтня. Трамп замість нього обрав Пата Чіполлона, шанованого комерційного адвоката і консервативного прихильника Трампа. З початку літа Чіполлон неформально консультував Трампа і його зовнішню юридичну команду стосовно розслідування Мюллера. Він також мав тісні робочі стосунки з Емметом Фладом, а Джаред Кушнер та Іванка підтримували його залучення.

Протягом останніх тижнів перед проміжними виборами 6 листопада Трамп гастролював усією країною, особливо зосереджуючись на нелегальній імміграції. Він зациквився на повільному потоці мігрантів, що складається здебільшого з сімей — втікачів від насильства, які пішки йдуть з Центральної Америки через Мексику і до Сполучених Штатів у пошуку притулку. Трамп попереджав виборців, що ці «каравани» насправді є небезпечними «вторгненнями» мігрантів, загрожуючи безпеці й добробуту громадян США. Потай Трамп висунув вимогу, щоб його співробітники вживали «жорстких заходів» на кордоні, демонструючи «міць». Ніхто не був під настільки сильним тиском жорстокого президента, як Кірстен Нільсен, міністр внутрішньої безпеки й близька союзниця Джона Келлі.

Стосунки Трампа з Нільсен були напруженими від початку, коли він зробив її тараном проти нелегальної імміграції. Він звично скаржився іншим радникам, що Нільсен не допрацьовувала у справі убезпечення кордону, а її захисники казали, що вона робила все, що могла у межах закону. У певні моменти легковажний президент вербально й емоційно ображав Нільсен. «Кірстен, ти просто недостатньо крута», — казав їй Трамп.

Трамп скаржився, що Нільсен «не має вигляду» міністра внутрішньої безпеки. Він висміював її фігуру і вважав, що її метр шістдесят зросту не дуже вражає. «Вона коротунка», — казав Трамп іншим про Нільсен. Вона і Келлі недооцінювали це. Келлі казав їй жартома: «Однак ти маєш хоч і малі, але шалені кулачки!»

Відповідальність за контроль над потоками мігрантів була покладена на ряд федеральних агенцій. У міністерстві юстиції працювали судді у справах притулку й відбувалося управління судовими процесами. Державний департамент вів переговори з латиноамериканськими країнами й видавав візи. Міністерство охорони здоров'я і соціального забезпечення організувало догляд за дітьми мігрантів. Інженерний корпус Збройних сил здійснював будівництво стіни на кордоні. Однак за логікою Трампа все, що стосувалося імміграції й перетину кордону, лягало на плечі Міністерства внутрішньої безпеки, і він незмінно вважав Нільсен єдиною відповідальною за все це.

На засіданні уряду 9 травня 2018 року Трамп вилаяв Нільсен перед двома десятками колег-урядовців за збільшення кількості нелегальних перетинів кордону.¹¹ У вибуховій затягнутій тираді почервонілий Трамп вдрузки розніс Нільсен за те, що вона не запропонувала йому достатньо «рішень». Потім Трамп наказав

Нільсен «замкнути» південний кордон. Генеральний прокурор Джеф Сешнс, чії стосунки з президентом були найнапруженішими з усіх посадовців, вхопився за можливість покращити настрої боса. Сидячи навскоси від президента, Сешнс недбало зазначив: «Я тут подумав, що ми, мабуть, не дуже тверді. Думаю, нам потрібно взагалі закрити кордон».

Трамп схвально кивнув і, звертаючись до Нільсен на протилежному кінці столу, запитав: «Чому ви ще й досі не закрили той кордон?». Це звучало радше як настанова, ніж запитання. Нільсен знала, що це незаконно, не кажучи вже про загрозу економічної катастрофи, бо при цьому були б обрізані торговельні маршрути.

— Я не певна, що розумію, про що ми говоримо, — сказала Нільсен. — Генеральний прокурор знає, що люди мають законне право перетинати кордон і звертатися по притулок. Такий закон.

Трамп поглянув на Сешнса.

— Ні, — сказав Сешнс, — ми просто повинні закрити кордон.

Трамп глипнув на Нільсен. Чому вона не скористається силою свого міністерства, щоб запобігти потоку іммігрантів до Сполучених Штатів? Що тут такого важкого? Трамп був настільки збуджений, що дехто з присутніх подумав, що він має вигляд божевільного. Келлі мовчки труснув головою до Нільсен, сигналізуючи, щоб та припинила шарпанину з президентом. Кушнер поглянув Нільсен в очі й провів пальцем собі по горлу, натякаючи, щоб та спинилася. Усім присутнім на нараді здавалося, що Нільсен не зовсім зрозуміла аудиторію чи президента. На той момент, коли Трамп нарешті втомився кричати на Нільсен, ніхто не став на її захист — навіть Келлі. Він вирішив, що виступити на її користь означатиме ще більше роздратувати президента. Коли засідання завершилося, Мік Малвейні, директор Адміністративно-бюджетного управління, сказав Трампу: «А знаєте, генеральний прокурор був неправий стосовно закону. Генеральний прокурор каже це, але все не так». Однак цього було мало і пізно.

Нападки Трампа тривали епізодично все літо й осінь. Він нападав на Нільсен телефонними дзвінками, піднімаючи її о п'ятій ранку й маючи звичку телефонувати о 6:30 чи 7 ранку, коли вона була в дорозі на роботу. Він також діставав її пізньої ночі. Якось, коли під час закритого брифінгу Трамп почув плітку від законодавця з Республіканської партії про те, що посадова особа середнього рівня у внутрішній безпеці «втратила вірність» президенту, він почав маніакально шукати можливості звільнити її. Він зателефонував Нільсен пізно вночі, вимагаючи, щоб вона звільнила

ту людину з посади. «Не схоже, щоб він робив це, однак я зверну на нього увагу, сер», — сказала вона йому. Рано-вранці він уже телефонував їй: «Ви зробили це?» Нільсен пояснила, що ще не мала нагоди перевірити, бо її співробітники мають звичку вночі спати.

Трамп регулярно телефонував Нільсен після перегляду вечірніх шоу Лу Добса на каналі Fox Business. Добс регулярно виступав з нищівною критикою стосовно нелегальної імміграції, пропонуючи нереалістичні рішення й суворо засуджуючи Нільсен за «недоумкуватість». Для Трампа монологи Добса були проповідями й викликали майже щоденний барабанний бій у Білому домі. Президент міг просто зателефонувати Нільсен, щоб сказати щось на зразок:

— Ви бачили Лу Добса? Мені до біса соромно за вас. Я відповідаю за все це!. -Однією з його звичних скарг було: — Вони вб'ють мене, — посилення на висвітлення імміграційної політики на Fox. — Ви повинні це виправити, — вимагав він від Нільсен. Іноді Трамп посилався на одну з пропозицій Добса і казав: — Кірстен, просто зробіть це. Просто зробіть.

— Але ми не можемо цього зробити, — пояснювала Нільсен, зазвичай через те, що всі пропозиції Добса, висловлені на телебаченні, були протизаконними.

Іншого разу, коли Трамп телефонував Нільсен і вимагав втілення в життя однієї з ідей Добса, вона переривала крики президента, кажучи: «Сер, ми робимо це. Я вже інформувала вас кілька днів тому».

Нільсен бачила, яку владу має Добс над Трампом, і розуміла, що його коментарі руйнують її стосунки з президентом. Прес-центр Білого дому намагався прилаштувати її на одне з шоу Добса, але той відмовив, кажучи, що «Нільсен не в моєму стилі». Коли кількість перетинів кордону різко зросла, Добс у своєму шоу зосередився на нездатності адміністрації реалізувати три ідеї, щоб забезпечити кордон. Нільсен хитала головою, дивлячись на це. Одна пропозиція була сумнівна з погляду законності, іншу адміністрація вже відкинула, бо її неможливо було втілити, а третя зводилася до того, що адміністрація і так уже робила.

Нільсен зателефонувала Добсу зі свого авто, щоб поправити його. Її помічники з жахом чекали, що вона почне кричати на телезірку, але вона була ввічлива.

— Лу, будемо раді допомогти вам з вашим аналізом, — сказала Нільсен. — Якщо вам потрібні якісь факти чи статистика, або, може, хтось із наших експертів, ми дійсно будемо раді надати це вам.

Потім вона пройшлася по трьох висловлених ним ідеях, показуючи, чому вони нездійсненні. Через кілька годин Трамп зателефонував Нільсен. Він був у захваті:

— То ви телефонували Добсу? — запитав він. Вона підтвердила. — Чудово, — сказав Трамп. — Лу каже, що ви дуже розумна!

Коли Трамп просив Нільсен зробити щось незаконне чи те, що порушувало правила або домовленості, вона вдавалася до спеціального тактичного прийому — запитувала його: «Гаразд, сер, чого ви хочете цим досягти?» Потім вона намагалася визначити законний спосіб досягти такого самого результату і часто влаштувала брифінги, намагаючись поінформувати президента, що він може робити, а що — ні. «Дозвольте мені покликати фахівців, — казала Нільсен Трампу. — Ви не обов'язково маєте вірити мені». Однак брифінги рідко справляли враження на Трампа. Просто, коли Нільсен вважала, що незаконна чи нереальна ідея придушена, президент міг знову її воскресити. Трамп не вважав закон перешкодою, маючи менталітет торговця нерухомістю. Торговець завжди може подати до суду, виграти справу і провести переговори для досягнення компромісу.

— Слухай, на нас подадуть до суду, а потім облаштуємо все, — казав Трамп до Нільсен під час одного обговорення. — Просто заблокуй прибуття людей.

Заборона людям шукати притулку була улюбленим рішенням для президента. Однак у нього виникала маса ідей, і часом вони виглядали як потік рішень, кожне з яких порушувало міжнародні конвенції щодо запобігання тортурам, правила США, що вимагають дослідження загроз довікілью, чи норми, які регулюють конкурентні контракти. Правники з Міністерства внутрішньої безпеки та Білого дому рідко вказували Трампу на це. Ніхто не хотів дратувати його ще більше. Подібно до того, як він відмахувався від регулярних зауважень Макгана, що президент не може робити те, що йому заманеться, Трамп дратувався від слів Нільсен.

— Виконання федеральних законів не працює в такий спосіб, — казала Нільсен Трампу на одній з подібних нарад. — Люди можуть опинитися в скрутній ситуації. Ці люди дали обітницю виконувати закон. Ви що, справді хочете сказати їм робити дещо протилежне?

— Потім ми вибачимо їх, — сказав Трамп.

Нільсен знала, що щоразу, коли проситиме керівників свого Міністерства внутрішньої безпеки повністю закрити дірявий кордон між США й Мексикою, вони скаржитимуться на те, що єдиним рішенням було б просити Конгрес затулити прогалини в законо-

давстві. Мігрант, що шукає притулку, мав би зіткнутися з досить низьким вхідним бар'єром, який визначає, чи справді він або вона обґрунтовано бояться покарання чи погроз у себе вдома. Абсолютна більшість тоді отримує відмову в притулку, зважаючи на їхні обставини, однак на момент слухання вони вже повертатимуться до своїх країн.

У імміграційної політики завжди було повно критиків і жодного спонсора. Багато органів мали обов'язок контролювати цю політику і законодавчі зміни: Рада національної безпеки, Рада внутрішньої політики, відділ юрисконсульта Білого дому, офіс голови адміністрації, а також координатори окремих напрямків, Кушнер і Стівен Міллер. Рідко яка ідея могла пережити проходження всього цього ланцюга, і було би справжнім дивом, якби хтось взяв її за основу і зробив те, що потрібно для її реалізації. Келлі часом намагався захистити сферу впливу Нільсен, якось сказавши Кушнеру: «Тримайся від неї якнайдалі», бо Нільсен була уповноважена здійснювати імміграційну політику.

— Білий дім був страшенно роздрібнений, — зазначав пізніше один працівник адміністрації про той напружений період імміграційної політики. — Не існувало жодної системи. Ідеї надходили президенту безсистемно. Він отримував недопрацьовані ідеї. Бозна-як. Повна дезорганізація. Донині в Білому домі нема нікого, хто б відповідав за цю політику. Нікого».

Наприкінці жовтня, коли почав рух караван мігрантів¹², Трамп майже безупинно чіплявся до Нільсен. Він пропонував вишикувати прикордонників та інших офіцерів, щоб утворити таку собі людську стінку вздовж тієї частини кордону, де ще не був збудований паркан, приблизно 1200 миль з усієї протяжності кордону у 1933 милі. Статистик із Міністерства внутрішньої безпеки швиденько вираховував, що для того, щоб утворити таку стіну, потрібно, щоб сотні тисяч осіб стояли пліч-о-пліч. Це число, за скромними підрахунками, було негайно відкинуте через його приголомшливу величину. «Ми зрозуміли, що це абсурд», — згадував один працівник.

Нільсен і її команда зібралися разом із Прикордонно-митною службою та Службою громадянства й імміграції США у Будинку Рональда Рейгана у центрі Вашингтона, щоб обговорити ситуацію. Сидячи у конференц-залі, вони вирішували, як задовольнити все серйозніші вимоги Трампа щодо припинення потоку нелегальних іммігрантів. Посадовці почувалися так, наче нові варіанти витягують десь із самого дна. Вони обсмоктали ряд ідей, включно

з відрядженням на кордон маршалів США, позичанням персоналу з інших служб чи створенням добровольчої армії. Вважалося, що треба кинути туди хоч якісь тіла, принаймні щоб заспокоїти Трампа. Підрозділи Національної гвардії з весни вже відправили на кордон дві тисячі сто осіб, а деякі посадовці внутрішньої безпеки пропонували різко збільшити їхню присутність, щоб створити, як висловився один працівник, «залякувальний образ сили».

У той момент ситуація на кордоні була відносно спокійна. Натовпу мігрантів не спостерігалось — каравану все ще потрібно було кілька тижнів, щоб досягти кордону, і гуманітарна криза на забитих людьми прикордонних пунктах ще не стала такою, як через кілька місяців. Один високопосадовець побіжно зазначив, що кордон принаймні наразі не потребував додаткових людських ресурсів. «Це безглуздо», — сказав він.

Однак це не було безглуздом для Трампа. Він твердо стояв на необхідності відрядження військ на кордон, кажучи працівникам, що серед військових десятки тисяч обмундированих чоловіків і жінок, і він повинен мати змогу, як верховний головнокомандувач, використати їх для захисту суверенітету Сполучених Штатів. Радники пояснювали Трампу, що коли він пошле війська на кордон, їм не можна буде діяти так, як правоохоронним органам. Вони можуть поставити тимчасовий паркан, поставити автівки чи здійснювати спостереження, казали радники, але вони не можуть використати смертельну зброю. Один-єдиний постріл у бік Мексики вважатиметься актом війни.

Наприкінці жовтня Трамп вирішив використати свої повноваження головнокомандувача, щоб вивести війська на кордон для його охорони проти мігрантів. 29 жовтня Пентагон оголосив, що відправляє п'ять тисяч двісті осіб, а також вертольоти Black Hawk і величезні мотки колючого дроту. Це була найбільша мобілізація регулярних військ на кордоні США — Мексика за останні кілька десятків років. Наступного дня Трамп висунув ідею послати п'ятнадцять тисяч військових на кордон, — надзвичайно велику кількість, що приблизно дорівнює військовій присутності США в Афганістані.

Такі дії миттєво викликали гвалт, що Трамп розігрує політичну карту,¹³ мілітаризуючи кордон, щоб залякати виборців і зміцнити свою базу на проміжних виборах, до яких лишалися лічені тижні. Однак Міністр оборони Джим Маттіс поручився за цю місію й заявив, що військові надавали «практичну підтримку» силам внутрішньої безпеки. «Ми не заміняємо ці сили», — сказав він.

Утім Трамп дав зрозуміти, що його поспіх у висуванні військ на кордон пов'язаний із вживанням потужних заходів для активізації своїх прихильників на голосування за республіканців на цих виборах. «Якщо ви не хочете, щоб Америку заповнили маси нелегальних прибульців і величезні каравани, голосуйте краще за республіканців», — сказав Трамп 1 листопада на мітингу в Колумбії, штат Міссурі.

На думку Трампа, відрядження військ було недостатньо. Він прагнув, щоб фото-та відеоматеріали — пропаганда — поширювалися засобами медіа й показували цю військову присутність. Трамп повідомив Пентагону, що хоче бачити картинку військ на кордоні. Ця вимога президента лягла на стіл Дани Вайт, прес-секретаря Маттіса. Кевін Свіні, контр-адмірал у відставці, який був головою канцелярії Маттіса, сказав Вайт, що Білий дім хоче бачити картинку військ — і якнайшвидше. Вайт намагалася пояснити, що це нереально. Це ж Міністерство оборони, а не Coca-Cola. Війська неможливо перемістити на кордон миттєво навіть після отримання ними наказу.

— Я не можу давати людям картинку того, чого ще не сталося, — сказала Вайт Свіні.

— Твоя проблема, Дано, — відповів Свіні. — Просто дай їм клятву картинку.

Звичайно, тиск надходив не від Свіні. Він ішов згори. Трамп змушував увесь військовий апарат допомагати йому ілюструвати шоу сили, яке він замовив, щоб переконати виборців, що він захищає націю від «вторгнення» мігрантів, і яке з кожним днем ставало дедалі схожим на спектакль на кордоні. Свіні, як і кожний офіцер вищого рангу, знав, що найшвидший спосіб задовольнити президента — подати на телеканал, який дивиться він і його прибічники, ілюстрацію сили. «Негайно подай щось на Фох», — сказав він Вайт. Трамп не розумів, що збройні сили США не можуть посідати до транспортних літаків увечері, а вранці вже почати патрулювати береги річки Ріо-Гранде. «Ніхто не змушуватиме робити таке шоу, за винятком однієї особи, яка є невігласом», — сказав про президента один посадовець Міністерства оборони.

Співробітники Маттіса погодилися, що для того, аби задовольнити Трампа, можна взяти світлини військ Національної гвардії та попросити офіцерів Національної гвардії в штатах, які ще не вирушили до кордону, клацнути кілька фото чи зробити відео тренувань резервістів удома. Перші зображення, які вони нарешті отримали після двадцяти чотирьох годин махінацій, походили

з Національної гвардії Техасу, де знайшлися світлини з військових навчань.

— Люди зосереджувалися радше на зображеннях, а не на тому, що ми мали б робити, — казав про Білий дім один із посадовців Міністерства оборони. — Терміновість стосувалася не місії. Вона стосувалася картинок.

Трамپ також дуже хотів, щоб армійські генерали давали інтерв'ю в телевізійних новинах, бажано на кордоні й у ролі командувачів. З Білого дому надійшла звістка, що образи офіцерів Національної гвардії не достатньо хороші.

До 3 листопада перша хвиля військ прибула на кордон, і з'явилися фото обмундированих службовців, що розтягують колючий дріт на техаському березі річки Ріо-Гранде. Того вечора Трамп зазначив на мітингу в штаті Монтана:

— Наші війська на кордоні. І я вже бачив, як чудовий колючий дріт з'являється там сьогодні. Колючий дріт, якщо його правильно подати, може стати красивим видовищем.

Трамп намагався залякати виборців в останні дні проміжних виборів,¹⁴ використовуючи загрозу «вторгнення» нелегальних мігрантів, щоб підтримувати страх перед убивцями поліцейських, — чи, як називав Трамп пошукачів притулку, «поганих *hombres*». Ненсі Пелосі, лідер демократів у Палаті представників, яка очікувала, що стане спікером, назвала провокування Трампом паніки «страхотроном». Цей період утрирував негативні риси Трампа як президента. «Він виходить і каже божевільні, загрозливі речі, свистом підганяє події й сидить перед телевізором, спостерігаючи це божевілля на улюбленому телеканалі всю наступну добу», — казав Майк Мерфі, політтехнолог Республіканської партії.

У день голосування, 6 листопада, демократи отримали більшість у Палаті представників і захопили декілька ключових постів губернаторів на Середньому Заході й навіть у Канзасі, завдяки тому, що виборці у приміських районах по всій країні були по горло ситі демагогією Трампа, і особливо це стосувалося жінок. Однак демонізація Трампом іммігрантів допомогла республіканцям посилити свою більшість у Сенаті, де карта 2018 року була вельми сприятливою для них, особливо завдяки перемогам у таких важливих штатах, як Міссурі й Техас.

Тріумф демократів у Палаті представників був посилений рекордною кількістю жінок серед кандидатів. Це було поповнення Палати представників новачками з найвищим расовим і гендер-

ним плюралізмом в історії Конгресу, і Пелосі збиралася знову претендувати на молоток спікера, який вона втратила вісім років тому. У її промові в ніч виборів Пелосі дала зрозуміти, що демократи в Палаті представників скористаються своїм правом провести розслідування дій Трампа і притягнути його адміністрацію до відповідальності, чого республіканці не зробили.

— Сьогодні на кону стоїть дещо більше, ніж суперництво демократів і республіканців, — сказала вона. — Мова йде про відновлення конституційних стримувань і противаг в адміністрації Трампа.

Наступного дня Трамп спрогнозував — як виявилось, передбачливо, — «воєнний стан», якщо демократична Палата представників використає свою силу для розслідування його справи.

— Вони можуть почати цю гру, але ми вміємо грати краще, оскільки маємо те, що називається «Сенат Сполучених Штатів», — сказав Трамп на прес-конференції. — Думаю, я краще граю в цю гру, ніж вони, безумовно.

Трамп відмовився висловити хоч якесь каяття чи взяти на себе відповідальність за поразку його партії. Після проміжних виборів 2010 року Президент Обама казав про «повний провал» його партії. А після проміжних виборів 2006 року Президент Буш говорив про «оглушливий» неуспіх його партії. Однак Трамп навіть не визнав програшу. Радше він заявив, що вони були «дуже близькі до повної перемоги».

Трамп того дня здобув іншу перемогу. Нарешті він позбувся Сешнса. Поки тієї ночі підраховували результати виборів 6 листопада, Трамп сказав своїм радникам, що дуже хоче урізати генерального прокурора прямо зараз. Наступного дня Сешнс був звільнений.

Попередньої ночі все видавалося таким нормальним. Сешнс, його дружина Мері, Розенштейн, їхні співробітники Ісгур Флорес і Стівен Бойд зібралися в Міністерстві юстиції в офісі Бойда, дивлячись репортаж про вибори на каналі Fox. Сешнс знав, що не затримається у світі Трампа. Усвідомлюючи власну вразливість, генеральний прокурор процитував кінофільм «Принцеса-наречена» співробітникам, коли залишав офіс увечері: «Добраніч, Веслі. Гарна робота. Спи міцно. Найімовірніше, я вб'ю тебе вранці».

Сьомого листопада Келлі зателефонував Сешнсу. Президент хоче, щоб він подав у відставку. Сешнс викликав співробітників до свого кабінету.

— Це сталося, — сказав генеральний прокурор. — Тримайтеся.

Усе видавалося сюрреалістичним. Розенштейн порадив Сешнсу постаратися піти на власних умовах.

— Обери дату, — сказав Розенштейн. — Через два тижні [відтепер]. Зберемо прощальну вечірку і проведемо як слід. Принизливо для тебе просто піти. Ти реалізовував його плани, ти дуже багато зробив, маєш чим пишатися і не повинен іти на його умовах.

У середу Сешнс запитав Келлі, чи є у нього час хоча б до п'ятниці, але Келлі це не вирішував. Він переговорив з президентом і перетелефонував.

— Це має статися сьогодні, — повідомив він Сешнса. — Якщо цього сьогодні не станеться, буде твіт.

Сешнс стояв за своїм столом, тримаючи телефон, без піджака, у білій сорочці з червоною краваткою і в окулярах. Він уже давно написав заяву про відставку, а Ісгур Флорес підправила її у своєму телефоні. Команда сперечалася, що має бути в першому рядку, і Сешнс вирішив почати словами «на ваш запит», чітко підкреслюючи, що йде не добровільно. У заяві Сешнс висвітлив свою роботу в Міністерстві юстиції стосовно виконання законів про імміграцію і боротьбу з організованою злочинністю. Примітно, що він назвав верховенство права, яке Трамп так часто намагався порушити або відкинути, «славетною традицією, яку кожний із нас зобов'язаний захищати». Помічник видрукував цю заяву на бланку Міністерства юстиції, Сешнс підписав у кінці, а Бойд і О'Калаген взялися доставити її в Білий дім.

Коли вони прибули до Західного крила, молодший спеціаліст запропонував передати її, однак О'Калаген не збирався віддати заяву про відставку генерального прокурора тому, хто мав вигляд вчорашнього випускника коледжу. Вони з Бойдом вирішили передати заяву прямо до рук Келлі. Коли представники Міністерства юстиції зустрілися віч-на-віч із головою адміністрації, то виявили, що він сумний і жалкує, а це суперечило тому, що він наказав. Їх вразило, як тепло Келлі говорив про Сешнса. «Він гарно служив своїй країні», — сказав він О'Калагену і Бойду.

Одразу ж, віддавши заяву Келлі, О'Калаген і Бойд надіслали повідомлення Ісгур Флорес. Повернувшись до Міністерства юстиції, вона заздалегідь коротко поінформувала кількох відомих репортерів про відставку Сешнса і прочитала їм заяву з суворою вимогою не публікувати свої репортажі. Тепер, отримавши сигнал від Бойда, Ісгур Флорес зняла заборону, і журналісти віддали до друку статті й анонсували новинні повідомлення. Через дев'яносто секунд Трамп твітнув цю новину. Команда Сешнса давно готувала-

ся до цього моменту, і вони не збиралися дозволити президенту обставити їх.

Зазвичай вакансію, що утворилася в разі раптового звільнення генерального прокурора, займав його заступник, однак Трамп обійшов Розенштейна. Він призначив виконувачем обов'язків генерального прокурора Вітакера. Відданий Трампу, Вітакер публічно критикував розслідування Мюллера у юридичних коментарях, перш ніж приєднатися до Міністерства юстиції як очільник команди Сешнса. Він віддалив прихильників Сешнса і швидко утвердив себе в ролі палацового чистильника, звільняючи деяких чиновників і без успіху намагаючись позбутися інших, включно з Ісгур Флорес, довіреною особою генерального прокурора. Тепер, хоча б тимчасово заміщаючи Сешнса, Вітакер перехопив контроль за розслідуванням щодо Росії. І врешті, Трамп відчув, що може взяти кермо у свої руки.

По обіді того ж дня працівники Сешнса зібралися в конференц-залі генерального прокурора, де той виступив із прощальною промовою. Його урочисте прощання з міністерством транслювалося наживо. Сешнс не мав можливості навіть забрати свої речі з кабінету. Папери все ще лежали на столі. Файли були відкриті. Тут стояли табличка з його ім'ям і сімейні світлини. Портфель, у якому він носив секретні документи, все ще лежав на кріслі. Однак Сешнс пішов додому, позбавлений повноважень.

Після майже двох років грубих нападок з боку Трампа Сешнс неохоче критикував президента, навіть у приватних розмовах із друзями. Президент навіть не опустився до того, щоб зателефонувати генеральному прокурору і вимагати його відставки, натомість доручив Келлі зробити це. Однак Сешнс усе ще поважав того, кого колись зустрів на сенатських слуханнях з питань ООН. Сешнс усе ще захоплювався ентузіазмом, який викликав Трамп у своїх виборців у його рідній Алабамі. Він бачив у Трампі так багато боротьби, так багато зухвалості.

— Знаєш, ця людина має прямо драконячу енергію, — якось сказав Сешнс одному зі своїх політичних друзів. — Його не можна приборкати.

НЕВИТРИМАНИЙ ДИПЛОМАТ

Дев'ятого листопада Президент Трамп вирушив до Парижа, де мав приєднатися до своїх західних колег на церемонії відзначення сторіччя кінця Першої світової війни. Замість піднесення перед історичною подією Трамп виглядав похмуро. Демократична більшість в Палаті представників усе ще зростала, оскільки результати виборів підраховувалися увесь тиждень, викликаючи у Трампа невпевненість у тому, що наступні два роки йому вдасться стримувати демократів. На додачу до всього, виконувач обов'язків генерального прокурора Метью Вітакер цілком очікувано викликав негативні відгуки в новинах і через брак базової кваліфікації для такої посади разом із причетністю до бізнесових оборудок, і з огляду на його публічну опозицію до розслідування Роберта Мюллера щодо Росії. Ширилися розмови про те, що Вітакер, маючи чітку партійну приналежність, стане молотом Трампа, який розіб'є це слідство.

Дорогою до президентського гелікоптера, з якого мала початися його подорож до Парижа, він обляяв кореспондентку CNN Еббі Філіп, коли та поставила йому найпопулярніше того дня запитання: чи хоче Трамп, щоб Вітакер приборкав Мюллера?

— Дурне запитання, — сказав Трамп. — Яке дурне запитання! Але я стежу за вами увесь час. Ви ставите багато дурних запитань. — Трамп не відповів на запитання Філіп.

Уже на борту президентського літака перед початком польоту тривалістю шість з половиною годин Трамп отримав дзвінок від Прем'єр-міністра Великої Британії Терези Мей. Трамп і Мей не були великими друзями. У липні 2018 року він різко прокоментував її дії стосовно «Брекзиту» в інтерв'ю британському таблоїду *The Sun* тоді, коли Мей запрошувала Трампа до Британії з візитом. Однак Мей значно більше, ніж усі інші європейські лідери, нама-

галася проявляти повагу до Трампа в межах далекосяжної стратегії британського уряду задля збереження «особливих стосунків» зі Сполученими Штатами. Мей телефонувала Трампу, щоб привітати того з успіхом його партії на проміжних виборах. Звичайно, для неї не мало ніякого значення, що республіканці втратили контроль у Палаті, проте вона прагнула потішити еґо Трампа.

Це не спрацювало.¹ Нестриманий президент грубо відповів манірній прем'єрці. Він вилаяв її за «Брекзит» і сказав, що перемовник із неї паршивий. Він розкритикував її торговельні переговори з європейськими країнами, які, на його думку, були непорядними відносно Сполучених Штатів. Це мало вигляд монологу, оскільки Трамп говорив більшість часу. Потім раптово він змінив тему і сказав, що вона не повинна піднімати питання Ірану, щоб їй не було соромно за британську позицію. Насправді, вона і не збиралася піднімати питання Ірану, бо це не було заплановано для цієї розмови, а крім того, вона ледве змогла вставити своє слово. Ні, сказала Мей Трампу, їй не соромно.

Мей познайомилася з нестійким норовом Трампа раніше, а от її помічники були неприємно вражені роздратованим характером цього дзвінка. Вони описували його як щось найгірше в її кар'єрі. Президент був настільки непривітним, що британський посадовець сказав газеті *The Telegraph*, що того можна назвати «Трамп Буркотун».² Роздратована розмова задала тон усьому сорокатригодинному візиту Трампа до Франції. Прибувши до Парижа, Трамп був доставлений у резиденцію американського посла, гарний палац XIX століття в центрі міста. Він розмістився в цьому будинку, розлючений через звістки в медіа про його втрати на проміжних виборах і задуманий стосовно перерахунку голосів у Флориді, де його республіканські союзники кінець кінцем були проголошені переможцями в гарячих перегонах за губернаторство і місце в Сенаті.

Наступного ранку, 10 листопада, Трамп прокинувся ранесенько і вже о 4:52 за паризьким часом твітнув на захист Вітакера два повідомлення. На цей день у нього було заплановано ряд меморіальних заходів і відвідання Американського цвинтаря «Ена-Марна», на якому 2289 військовослужбовців США знайшли вічний спочинок біля підніжжя пагорба, де точилася Битва при Белль Вуд. На стіні меморіальної каплиці висічено імена 1060 осіб, загиблих у тій битві, тіла яких не було ідентифіковано. На території цвинтаря розташований також монумент на честь американських морських піхотинців.

Трамп ніколи не був на цьому цвинтарі. Він сказав помічникам, що не відчуває бажання їхати до «Ена-Марна», розташованого

приблизно за п'ятдесят п'ять миль від центру Парижа. Президент мав летіти гелікоптером, однак погода була хмарна та дощова, і хоча президентський гелікоптер був оснащений для польотів у майже будь-яких погодних умовах, Джон Келлі та його заступник Зак Фуентес запропонували Трампу привід: він може заявити про неприйнятність погодних умов і скасувати візит на цвинтар. Вони пояснили, що якби довелося їхати автомобільним кортежем, це затяглося б на півтори години й блокувало б дорожній рух в окремих частинах Парижа та околиць. Трамп вхопився за можливість сачконути від візиту на цвинтар. «Не думаю, що маю туди їхати», — сказав він. Трамп планував у ті вихідні участь в інших меморіальних заходах, присвячених Першій світовій війні, й вирішив, що нічого страшного, коли він пропустить цю поїздку.

Келлі та голова Об'єднаного комітету начальників штабів Джо-зеф Данфорд, обидва морські піхотинці, вирішили поїхати замість нього і представляти американську делегацію. Усе складалося добре, поки Трамп не увімкнув телевізор. Тобто поки він не побачив інших лідерів — Президента Франції Еммануеля Макрона, Канцлера Німеччини Ангелу Меркель і Прем'єр-міністра Канади Джастіна Трюдо, які попри дощ відвідали інші меморіальні місця за межами Парижа. Вдома, у Сполучених Штатах, новинні канали й соціальні медіа були переповнені коментарями про рішення Трампа пропустити цю церемонію через дощ. Демократи звинувачували його в неповазі до загиблих ветеранів.

Джон Керрі, колишній державний секретар і орденоносний ветеран Військово-морського флоту, твітнув: «Президент @realDonaldTrump втікає через краплинки дощу? Ті ветерани, яких президент не захотів пом'янути, билися і в дощ, і в болото, і в сніг — і багато з них загинули в траншеях заради свободи. Дощ не зупиняв їх і не повинен зупиняти американського президента». Критика Трампа була повсюдною й безжальною. Ніколас Сомс, онук Вінстона Черчилля й член Британського парламенту, назвав Трампа «вбогим» і «неадекватним»,³ бо той «не зміг навіть ігнорувати погоду, щоб віддати шану загиблим».

Як це часто бувало з критикою Трампа, коментарі стали абсолютно розгнуданими. Були припущення, що президент скасував візит на цвинтар просто тому, що боявся намочити своє волосся. Тим часом Келлі й Данфорд показали себе гідними й щирими замінами президенту, прибувши на цвинтар зі жменькою інших американців і відзначивши річницю. Вони постояли біля монумента на честь морських піхотинців на вершині пагорба, віддаючи

шану. Келлі висловив сумні зауваги про свого сина Роберта, лейтенанта морської піхоти США, який був убитий в Афганістані у віці двадцяти дев'яти років.

Коли Трамп побачив, як Келлі опиняється в центрі уваги, відвідавши меморіал, він вибухнув. Він репетував помічникам, що його відсутність там виглядала «жахливо» в очах медіа.

— Я міг би поїхати, в...мать! — казав Трамп. — Я хотів поїхати! За це вони розпинають мене! — Трамп скерував свій гнів на Фуентеса. — Твій генерал повинен був переконати мене їхати, — кричав президент на заступника голови своєї адміністрації, згадуючи Келлі. Він звинувачував Келлі в тому, що у того не вистачило політичної розсудливості передбачити цей кошмар з громадською думкою і вмовити його їхати автоескортом до цвинтаря. — Яке дурне рішення! — кричав Трамп Фуентесу.

— Сер, це було найкраще рішення, яке ми могли прийняти, — відповів Фуентес, не бажаючи заперечувати президенту.

Пізніше, звертаючись до інших радників, Трамп уникнув будь-якої відповідальності за ухиляння від відвідування цвинтаря.

— Це було рішення Джона Келлі, щоб я не їхав, — сказав Трамп. — Я був радий поїхати. Мене дощ не лякає.

Одинадцятого листопада Трампу все ще допікало вчорашнє,⁴ коли він брав участь у церемонії Дня перемир'я біля Тріумфальної арки, збудованої в римському стилі як найвеличніший у Парижі воєнний меморіал. Понад шістдесят світових лідерів зібралися на відзначення сотої річниці від дня, коли фанфари та церковні дзвони по всій Франції провістили про кінець Першої світової війни. Перед початком церемонії десятки високих гостей пройшли маршем пліч-о-пліч по Єлисейських полях до цієї арки, а військові літаки залишили в паризькому небі червону, білу й блакитну смуги. Однак Трамп не брав участі в цьому марші, як і російський президент Володимир Путін. Замість цього вони прибули до Тріумфальної арки окремими автомобільними кортежами. Затягнутий у чорний плащ, Трамп зайняв своє місце поруч із Меркель, кількома кріслами нижче від Путіна. Трамп перебував у незвичайному становищі поза центром уваги. Він був простим гостем — це було шоу Макрона. Постановка відповідала величезній ролі, яку відіграла Франція в Першій світовій війні, якщо порівняти зі Сполученими Штатами, однак Трамп почувався приниженим через менш видатну роль.

Макрон виголосив промову французькою мовою, яку журналісти інтерпретували як різку критику і Трампа, і Путіна. У найпохмуріші години Першої світової, сказав Макрон, «уявлення про Фран-

цію як благородну націю, про Францію як проект, Францію, що поширює загальні цінності, було прямо протилежним егоїзму тих, що прагнули лише задоволення власних інтересів, бо патріотизм прямо протилежний націоналізму: націоналізм полягає у зраді йому. Кажучи «наші інтереси перш за все, і чхати на решту!», ви відкидаєте все найцінніше в нації, те, що підтримує її життя, що веде до її величі й те, що найважливіше: її моральні цінності». Макрон застеріг, що «старі демони відроджуються», і закликав світових політичних лідерів «порвати з новою “зрадою інтелектуалів”, що діє і живить неправду, мириться з несправедливістю, що охопила наші народи та підтримує екстремізм і нинішній обскурантизм».

Трамп обурювався перед радниками промовою Макрона, однак не завдав удару у відповідь. Він взяв участь в урочистому обіді разом з іншими світовими лідерами, а потім виголосив власну промову на Американському цвинтарі й меморіалі «Сюрен». «Сюрен» розташований ближче до Парижа, ніж «Ена-Марна», і це місце вічного спочинку 1541 американського військовослужбовця. Трамп виголосив десятихвилинну промову під дощем, відкинувши парасольку і жартуючи, що всі «були промоклі», наче намагаючись компенсувати попередній день.

— Американські й французькі патріоти Першої світової війни втілюють вічні чесноти наших двох республік: честь і сміливість, силу і доблесть, любов і вірність, милосердя і честь, — сказав Трамп. — Наш обов'язок зберегти цивілізацію, яку вони захищали, і виплекати мир, за який вони віддали своє життя сто років тому.

Після цього Трамп вирушив до аеропорту, звідки президентським літаком вилетів до Вашингтона. Наступного дня, 12 листопада, у Сполучених Штатах відзначався День ветеранів, однак Трамп відмовився брати участь у вшануванні на Арлінгтонському цвинтарі, яке було традиційним для президентів, про що згодом пожалкував. Замість цього Трамп провів святковий день у Білому домі в роздратованому настрої через погане висвітлення його подорожі до Парижа в мас-медіа й твітнув про «перспективи загроз для президента з боку демократів», коли вони отримують контроль над Палатою представників у січні.

Тринадцятого листопада Трамп рано-вранці дав у Твіттері залп по Макрону. Посилаючись на Першу і Другу світові війни, він написав: «Вони в Парижі вже починали вивчати німецьку мову, поки не прийшли американці». Він нападав на французів за «нечесну» торговельну політику, яка робить важчим продаж американських вин у Франції у порівнянні з продажем французьких вин у США.

А потім ще й заявив, що Макрон «страждає від дуже низького рівня підтримки у Франції». «Між іншим, немає більш націоналістичної країни, ніж Франція, народ дуже пишається собою, — і справедливо! — додав Трамп. — ЗРОБІМО ФРАНЦІЮ ЗНОВУ ВЕЛИКОЮ!»

Читаючи в Парижі твіти Трампа, Макрон відчув стурбованість. Він негайно зателефонував своєму послу у Вашингтоні Жерару Аро і запитав, що робити. Посол зателефонував одній зі своїх контактних осіб у Білому домі, і почув пораду: «Будь ласка, не робіть нічого. Він ще трохи вихлюпне емоції, а потім, якщо ви не реагуватимете, усе закінчиться. Прошу, порадьте Макрону не реагувати, не брати близько до серця». Цей радник пояснив, що Трамп накинувся на Макрона через висвітлення в ЗМІ промови французького президента: «Трамп не хоче мати вигляд невдахи в медіа, особливо на каналі Фох. Якщо він на Фох матиме вигляд слабкого, це буде абсолютно неприйнятно». Аро передав цю пораду до Парижа, і Макрон саме так і вчинив.

Паризька подорож стала останньою соломинкою для Келлі. Після цього він протримався на посаді менше ніж місяць. Радники Трампа не могли передати, який злий був Трамп на Келлі після паризького фіаско. Казали, що він тільки й шукав виправдання, щоб «перерізати нитку». Це було схоже на гарний привід, щоб змінити курс. Усю осінь почуття президента живила лобістська кампанія від ворогів Келлі, включно з Джаредом Кушнером та Іванкою Трамп, спрямована на те, щоб знайти більш політично мотивованого голову адміністрації. Увесь тиск сходився на Трампові. Розслідування Роберта Мюллера наближалось до невизначеного завершення. Ненсі Пелосі намірялася розпочати розслідування дій президента, якщо не сам процес звинувачень для імпічменту. Понад два десятки демократів націлилися на зміщення його з посади президента. І багато його найвірніших співробітників з великим стажем уже пішли від нього чи збиралися піти.

Відтоді, як 2 жовтня сталося бузувірське вбивство Джамала Хашоггі, саудівського журналіста-дисидента, який був активним оглядачем *The Washington Post*, Трамп і його адміністрація постійно перебували в оборонній позиції. Аудіо і відеозаписи, отримані турецьким урядом, свідчили, що Хашоггі прийшов до консульства, щоб отримати документи для взяття шлюбу, однак був затриманий всередині саудівською службою безпеки, потім допитаний, підданий тортурам, вбитий і розчленований медичною пилкою. Згідно з аналізом американської розвідки, цю операцію, ймовірно-

но, замовив Мухамед бен Салман, кронпринц Саудівської Аравії (скорочено МБС), уряд якого Хашоггі критикував у своїх дописах.

Протягом жовтня і початку листопада на поверхню спливла маса свідчень, однак Трамп і Кушнер, які мали тісні особисті стосунки з МБС, усе ще відмовлялися визнати відповідальність саудівців за це вбивство, а президент ще й повторив заперечення МБС. 16 листопада справа проти саудівців стала ще відвертішою, коли Шейн Гарріс, Грег Міллер і Джош Довсі з *Post* повідомили, що ЦРУ з високою певністю дійшло висновку, що МБС замовив убивство Хашоггі.⁶ ЦРУ також визначило, що Халід бен Салман, посол Саудівської Аравії в Сполучених Штатах і брат кронпринца, телефонував Хашоггі за вказівкою МБС, щоб наказати йому прийти до консульства в Стамбулі за своїми шлюбними документами, і запевняв того, що при цьому він буде в безпеці.

У відповідь адміністрація Трампа ввела незначні економічні санкції проти сімнадцяти саудівців, які, за оперативними даними розвідки США, відповідали за цей вчинок, але не зачіпаючи при цьому МБС. Багато законодавців США казали, що ці санкції, на жаль, були абсолютно недостатнім покаранням за злочин. Сенатор Ренд Пол, республіканський союзник Трампа, твітнув у відповідь: «Ми вдаємо, що щось робимо, і не робимо НІЧОГО». Тим часом Трамп висловив сумнів у оцінці ЦРУ, кажучи репортерам, що вона «ще дуже сира», і вихваляючи Саудівську Аравію як «дійсно яскравого союзника».

Протягом усієї осені адвокати президента почували себе у вигідному становищі. Після капітуляції Мюллера у справі отримання деяких письмових відповідей Трампа, вони були переконані, що їхнього клієнта вже не викличуть повісткою для надання свідчень. Угода про надання відповідей лише стосовно російського втручання, центральної причини призначення Мюллера, і то лише на час до виборів у листопаді 2016 року, була дуже вигідна. Однак навіть у цих межах можливих запитань ще лишалося дуже багато. Чи отримував Трамп регулярні звіти від Майкла Коена, займаючись питаннями Башти Трампа у Москві? Коли він вперше дізнався про дані WikiLeaks стосовно пошкодження електронних листів демократів? Чи знав він щось про те, що Дональду Трампу-молодшому запропонували зустрітися, щоб передати «брудну» інформацію на Гіларі Клінтон?

Протягом вересня і жовтня адвокати Трампа продовжували казати на публіці, що разом із президентом працюють над завершенням письмових відповідей Мюллеру, однак насправді вони

мали значні клопоти з доступом до свого клієнта, навіть попри те, що він щодня багато годин проводив перед телевизором. Його адвокат Руді Джуліані часто казав репортерам, що їхній клієнт — президент, і він дуже зайнятий.

Двадцять четвертого жовтня адвокати Трампа планували сісти разом зі своїм клієнтом, щоб попрацювати над письмовими відповідями. Пройшло лише двадцять п'ять хвилин, і їхня робота була раптово перервана, бо співробітники національної безпеки та федеральних правоохоронних органів рвалися подати йому інформацію про саморобні бомби, надіслані поштою кільком провідним демократам, включно з колишнім президентом Обамою та Гіларі Клінтон. Джуліані й Джей Секулов, а також Джейн і Мартін Раскіни готували відповіді Трампа від його імені на основі довгого ряду зустрічей із ним, щоб відшліфувати його спогади. Чернетка більшості відповідей була готова на день Геловіна, і вони вважали, що відповіді виглядали досить несуперечливо.

Вранці 1 листопада Секулов прибув до Білого дому, щоб разом з Трампом завершити роботу над відповідями, однак президента відірвали телефонні дзвінки від президента Туреччини Реджепа Тайїпа Ердогана та президента Китаю Сі Цзіньпіна. «Пропала моя зустріч», — зітхнув Секулов.

Так само старанно, як адвокати Трампа прагнули завершити роботу над відповідями, вони стежили за тим, щоб не подати їх до проміжних виборів 6 листопада. Однак після згубної втрати Республіканською партією більшості у Палаті представників адвокати зіткнулися з новою проблемою. Трамп був у поганому гуморі, особливо після повернення з Парижа 12 листопада, і щоразу драгувався, коли вони починали говорити про запитання Мюллера. Потім за тиждень перед Днем подяки сталися одна за одною дві події, що добряче перелякали їх. По-перше, приблизно 15 листопада Секулов отримав дивного електронного листа зі, здавалося б, фіктивного акаунту. У ньому містилася коротка заувага, яку можна було зрозуміти як: «Це дуже важливо. Можете самі подивитися». До листа були приєднані кілька документів. Секулов побоювся відкривати їх, підозрюючи, що це може бути пастка. «Ти ж кримінальний адвокат, от і скажи, що робити», — сказав він до Джуліані.

Разом із Раскіном вони вирішили відкрити документи. «Вони шокували, — згадував Джуліані. — Усе, чого ми очікували». Одним із додатків була копія проекту угоди про співпрацю зі слідством, яку офіс Мюллера підготував як частину поточних переговорів з Джеромом Корсі. Корсі був давнім критиком Клінтон і союзни-

ком Роджера Стоуна⁷. періодичного політичного радника Трампа протягом попереднього десятиліття.

Прокурорів цікавило, як Стоун зміг правильно передректи, що Джуліан Ассанж у WikiLeaks зілє негативні для Клінтон електронні листи 2016 року, й підозрювали, що Корсі якраз був тією втраченою ланкою. Електронний лист від 2 серпня 2016 року⁸ свідчив, що Корсі, який у той час подорожував Європою, попередив Стоуна про запланований витік від «нашого друга в посольстві» — явний натяк на Ассанжа, що з 2012 року жив у Посольстві Еквадору в Лондоні. «Друг із посольства планує ще два злиття, — писав Корсі. — Один майже одразу після мого повернення. Другий у жовтні. Очікуваний ефект буде руйнівним».

Секулова й інших адвокатів президента вразило те, що чернетка угоди зі слідством Мюллера, яку Корсі відмовився підписувати, конкретно стосувалася Трампа. Мюллер хотів, щоб Корсі визнав, що Стоун під час кампанії просив його зв'язатися з WikiLeaks, яку в документі називали «Організація 1», щоб з'ясувати, який матеріал їм усе ще потрібно оприлюднити. Угода засвідчувала,⁹ що Корсі розумів: Стоун просив про це тому, що «постійно контактував зі старшими співробітниками кампанії Трампа, включно з тодішнім кандидатом Дональдом Дж. Трампом». Корсі через свого адвоката скаржився, що його змушують підписати цю угоду і що слідчі Мюллера казали йому, що збираються висунути йому звинувачення, якщо він не визнає правди. Адвокати Трампа вважали, що це намагання взяти його в лещата, але визнали дуже тривожною згадку про Трампа в чернетці угоди. Вони розповіли все своєму клієнту, і президент наказав їм: «Постарайтеся передати це ФБР просто зараз».

Друга подія сталася пізно ввечері 15 листопада¹⁰. Вона почалася з чату у Твіттері про те, що деякі таємні документи свідчать, що прокурори вже висунули звинувачення Ассанжу під таємним грифом, можливо, дещо раніше того ж року. Через помилкову реєстрацію затверджені звинувачення були згадані серед судових документів на відкритому веб-сайті. У цьому документі прокурори писали, що непояснені звинувачення «повинні залишатися секретними, поки Ассанж не буде арештований згідно зі звинувачувальним висновком, а тому не може більше ухилитися чи уникати арешту й екстрадиції щодо цього питання»¹¹.

Правничка команда Трампа сприйняла ці зміни з тривогою і розмірковувала, чи не збирається Мюллер додати у своє розслідування нове коло питань. Вони скаржилися на неадекватне використання документів і побоювалися, що прокурори дозволять витік

шкідливих матеріалів, однак головним їхнім побоюванням було те, що розслідування Мюллера може розширюватися, а не згортатися. Адвокати почали вимагати зустрічі з командою Мюллера та особою, що здійснювала нагляд, — Родом Розенштейном, — щоб обговорити свої тривоги стосовно згадок про Трампа в документі Корсі й небажаного оприлюднення матеріалів Ассанжа. Джуліані, Секулов і Джейн Раскін мали сильне передчуття, що в цьому замішаний Мюллер, тому Джуліані попросив конкретно Мюллера особисто пояснити дії його офісу. Вони також висловили бажання, щоб при цьому був присутній представник Міністерства юстиції, що здійснює нагляд за діями спеціального прокурора. «Хтось мав знати, що вони виробляють», — сказав Джуліані.

Незадовго до Дня подяки адвокати Трампа з'явилися в кімнаті для нарад Розенштейна в Міністерстві юстиції. Присутніми були: Джеймс Кворлс, Аарон Зеблі й Ендрю Ґолдстейн з команди спеціального прокурора. Розенштейн був у відрадженому, і його представляв Ед О'Калаген. Мюллер не з'явився. Його заступники сказали, що він не міг прийти, однак не пояснили причин. Адвокати Трампа були шоковані тим, що їхні побоювання не сприйняли як достатньо важливі, щоб зумовити присутність Мюллера. Пізніше вони цікавилися, чи, бува, Мюллер не захворів, вважаючи це єдиною причиною нехтування ним зустрічі з опонентами.

— Ми виступали від імені не якоїсь другорядної особи, ми представляли президента Сполучених Штатів, — згадував один з адвокатів Трампа. — І ми зустрічаємося в кімнаті для нарад із заступником... Мюллер навіть не поговорив із нами.

Початок зустрічі був досить ворожим.

— Ви проводите не якесь розслідування, — сказав Джуліані трьом спеціальним прокурорам. — Ви повністю зосереджені на фабрикуванні справи, зосередженої на одній особі — Дональдові Трампу. Це сваволя, і це зганьбить міністерство.

У якийсь момент Секулов сказав щось на зразок:

— Ви намагаєтесь витіснити цього старого, щоб виставити когось іншого проти мого клієнта.

— Ви хибно сприймаєте це, — виступив на захист Кворлс.

О'Калаген спробував заспокоїти адвокатів Трампа.

— Руді, я отримав інформацію про це, — сказав він. — Я знаю, звідки це походить. Це не спроба підсунути Корсі, щоб відкрити новий напрям у розслідуванні. Це не так.

Попри відсутність Мюллера, ця зустріч, урешті, прибрала побоювання. Правники спеціального прокурора стверджували,

що вони нічого не могли зробити з витоком від Ассанжа і що це було помилкою офісу генерального прокурора у Східному окрузі Вірджинії при електронній реєстрації матеріалів. Вони заявили, що не мали можливості взятися за деталі угоди Корсі, однак немає нічого осудливого в тому, щоб з'ясувати її стосунок до кампанії й кандидатури Трампа.

На завершення цієї зустрічі Джуліані сказав представникам команди спеціального прокурора, що їм потрібно «зараз зробити перерву, щоб вирішити питання подання відповідей». Однак 20 листопада адвокати Трампа все ж подали відповіді президента на запитання Мюллера¹². Вони змогли переконати Трампа раз по раз використовувати фразу, яку він так палко роками заперечував: «Я не пригадую». У письмовому поданні, підготовленому адвокатами й схваленому Трампом, президент надав двадцять дві відповіді на запитання Мюллера щодо чотирьох основних предметів розгляду: проект Башти Трампа в Москві, втручання Росії у вибори 2016 року, виборча кампанія Трампа і контакти союзників Трампа з росіянами під час кампанії. У дев'ятнадцяти відповідях з двадцяти двох Трамп казав, що не може достатньо добре пригадати, щоб відповісти на частину чи на все запитання.

Стосовно сумнозвісної зустрічі у червні 2016 року в Башті Трампа між молодшим Трампом, Джаредом Кушнером, Полом Манафортом і російською адвокаткою¹³, Трамп повідомив Мюллера у своїй відповіді¹⁴, що не може пригадати, коли він дізнався про неї — до чи після того, як вона відбулася, а також не може пригадати, чи знав він про те, що Трамп-молодший працює над її організацією, і чи розмовляв він із Трампом-молодшим, Кушнером або Манафортом у день зустрічі. На запитання, чи казав хтось йому, що Путін підтримує його кандидатуру, Трамп відповів: «Не пам'ятаю, щоб хтось мені це казав».

Однак у липні 2018 року Трамп реагував на повідомлення в новинах про ту зустріч, заперечуючи, що він взагалі знав про неї. Він твітів: «Я НЕ ЗНАВ про цю зустріч мого сина, Дона-молодшого». Єдиним, про що Трамп сказав Мюллеру, що пам'ятає з тих часів, були: «...повідомлення, які показували, що Путін привітав» його.

Якби Мюллер влаштував допит віч-на-віч із Трампом, він чи хтось із його команди могли б притиснути президента додатковими запитаннями чи звернути його увагу на докази, щоб змусити перевірити свою пам'ять і витягти з неї правдивіші свідчення. Однак цього не сталося. Як пізніше написав Мюллер у своєму звіті про розслідування: «Ми сприйняли письмові відповіді як неадекватні».

ІМПУЛЬС ПЕРЕМАГАЄ РОЗУМ

Шостого грудня 2018 року Рекс Тіллерсон вперше після звільнення з посади державного секретаря дав детальний публічний коментар. Він був дуже щирим. У відповідь на запитання Боба Шиффера з CBS News під час заходів у Х'юстоні Тіллерсон описав різницю при переході з вельми дисциплінованої, орієнтованої на процес Exxon Mobil Corporation до Білого дому Трампа. Він описував Трампа як «людину, що вкрай недисциплінована, не любить читати, не читає інформаційних матеріалів, не любить вдаватися в деталі з багатьох питань, однак начебто говорить: “Слухай, я вірю в оце, а ти можеш спробувати переконати мене в іншому, однак більшість часу ти цього не роби́тимеш».

Коли Шиффер запитав, як зіпсувалися стосунки між Тіллерсоном і Трампом, той відповів:

— Ми явно різні за характером. У нас ніколи не було спільної системи цінностей. Я спрощено проілюструю. От часто президент говорить: «Я хочу зробити те і те, і роби́тиму це ось так». А я мушу сказати йому: «Містере президент, я розумію, що ви хочете зробити, але це не можна робити в такий спосіб. Це порушення закону. Це порушення угоди».

Не можна залишати зневагу без відповіді, і Трамп відповів Тіллерсону. Він позбувся людини, яка виросла з інженера-будівельника до виконавчого директора однієї з найбільших у світі корпорацій і яка вважала себе невігласом в історії та вивчала її. Трамп писав у Твіттері, що Тіллерсон «не мав достатнього ментального потенціалу. Він був тупий як каменяк, і я не міг достатньо швидко позбутися його. Він був достобіса ледачий».

Ця образа нагадала всім, хто служив у адміністрації, що лояльність — вулиця з одностороннім рухом. Тіллерсон усвідомив і роз-

крив це перед Шиффером після більш ніж року служби в уряді, але таке усвідомлення ним чи будь-ким іншим президент легко міг інтерпретувати як особисту зраду, а від такого звинувачення неможливо повністю відмитися. Тіллерсона це ніяким чином не турбувало, бо, як він зізнавався друзям, цькування з боку Трампа не дасть ніяких результатів. «Не питайте мене, — казав він товаришам через кілька місяців. — Я тупий як каменяка!».

Перший тиждень грудня Трамп займався обиранням нового генерального прокурора. Нарешті він знайшов вірного йому служачу, що міг очолити Міністерство юстиції. Він розглянув кількох кандидатів, однак схилився до кандидатури Білла Барра, шістдесятивосьмирічного адвоката-республіканця, що обіймав цю посаду чверть століття тому, за президентства Джорджа Г.В. Буша (старшого). Барр подобався адвокатській команді Трампа і був близький до Пата Чіполлона, нового юрисконсульта Білого дому. Еммет Флад, юрист Білого дому, що займався розслідуванням Роберта Мюллера, допомагав підсунути Барра президентові як «золотий стандарт». Трамп взагалі-то не знав Барра, але Флад доводив, що йому можна довіряти й що він ростиме, а ще важливіше те, що його послужний список зробить його «абсолютно бездоганим» на Капітолійському пагорбі. Спочатку Барр опирався вмовлянням стати генеральним прокурором, але врешті погодився.

Трамп розглядав також Кріса Крісті на цю посаду й почувався б значно комфортніше, маючи біля себе губернатора штату Нью-Джерсі, що був безжальним політичним бійцем і довів свою вірність Трампу під час виборчої кампанії. Коли Крісті зацікавила перспектива стати генеральним прокурором, він скористався давніми дружніми стосунками й посіяв сумніви стосовно Барра. «Не уявляю собі, як ти збираєшся йти на переобрання з генеральним прокурором, якого не знаєш», — казав він Трампу.

Крісті вважав, що Барр, ветеран юридичної спільноти Вашингтона, буде лояльнішим радше до Американської асоціації юристів, ніж до президента. «Якщо йому доведеться вибирати між збіговиськом ААЮ і вами стосовно того, кому зробити краще, він обере ААЮ за будь-яких обставин, — сказав Крісті Трампу. — Ось хто він. Ось звідки він походить і куди повернеться».

Однак Барр уже показав свою вірність Трампу, написавши 8 червня 2018 року за власною ініціативою приватний дев'ятнадцятисторінковий меморандум для Міністерства юстиції. Він спочатку хотів поділитися своїми думками про розслідування Мюллера

в ЗМІ, але через свою багатослівність вирішив, що краще подати меморандум Роду Розенштейну, що наглядав за розслідуванням щодо Росії, й помічнику генерального прокурора Стівену Енгелу, що керував канцелярією юрисконсульта. Барр відіслав Фладу окрему копію. Він підписався під меморандумом як «колишній урядовець, глибоко стурбований стосунками інституту президента і Міністерства юстиції» й додав, що його погляди «можуть стати в пригоді».

У тому меморандумі Барр засудив уявлення Мюллера про перешкодження правосуддю, стверджуючи, що в більшості публічно відомих епізодів президент діяв у межах своїх широких виконавчих повноважень, і розслідування його дій у таких випадках, як можливе перешкодження правосуддю, було «значною мірою безвідповідальним». Дипломований фахівець з конституційного права, який колись керував канцелярією юрисконсульта, головним юридичним органом уряду, Барр вважав, що прокурори не можуть сумніватися в необмеженому праві президента звільнити своїх підлеглих. Будь-які розслідування того, як президент звільнив Комі й прагнув позбутися Сешнса, Барр вважав безглуздими.

«Мюллеру не можна було дозволяти вимагати, щоб Президенту влаштовували допит за звинуваченням у перешкодженні, — писав Барр. — Не кажучи про те, чи має Мюллер досить сильну фактологічну базу для цього, його теорія перешкодження докорінно помилкова. Як я розумію, його теорія походить з новітніх і юридично неприйнятних інтерпретацій права».

Барр застеріг проти виправдання спеціальним прокурором «фантазій надто старанних прокурорів» і зазначив, що розслідування «незалежних дій» президента матиме «потенційно катастрофічні наслідки» для виконавчої гілки в цілому. «Погодьтеся, що коли розслідування Міністерства юстиції збирається скинути демократично обраного Президента, для здоров'я нашої системи й для нашої національної єдності абсолютно необхідно, щоб будь-яка заява про правопорушення надійно базувалася на свідченнях про справжній злочин, а не про сумнівний», — писав Барр.

Сьомого грудня Трамп зателефонував Барру, щоб сказати, що готовий номінувати його на посаду генерального прокурора. Наступного дня мало відбутись весілля наймолодшої доньки Барра, тож він був дуже зайнятий, однак Трамп хотів одразу поділитися новиною. «Я виходжу до гелікоптера і оголошую це», — сказав Трамп Барру. Невдовзі після цього Трамп розмашисто покрокував до Південної галявини й оголосив про свій намір номінувати Бар-

ра. «З першого дня він був моїм вибором», — сказав Трамп репортерам. Того ж дня на заходах Міністерства юстиції в Канзас-Сіті Трамп похвалив Барра за «демонстрацію непохитної відданності верховенству права, що подобається чути людям у цій кімнаті. Немає нікого, хто б міг краще чи кваліфікованіше виконувати цю роль. Він заслуговує на загальну підтримку обох партій».

Під час шлюбної церемонії увечері 8 грудня в готелі Вілллард,¹ розташованому за кілька кварталів від Білого дому, донька Барра Мег зауважила: «Татку, ти єдиний з моїх знайомих, хто міг би пропустити весілля своєї доньки». Коли настав час Барру проголосити тост батька нареченої, він сказав: «Мег, поглянь на це інакше. Щойно ім'я Барр продерлося крізь болото, ти змінюєш своє на Макгафі».

У той самий час, коли Трамп коронував Барра, він обірвав зв'язки з Джоном Келлі. Трамп усе частіше скаржився друзям на Келлі, стверджуючи, що відставний генерал морської піхоти часом діяв так, наче це його обрали президентом. «У нього кишка тонка виконувати цю роботу так, як я», — казав Трамп принаймні одному зі своїх наближених. Насмішки такого типу від самовпевненого президента свідчили про наближення кінця для працівника. Трамп почав також казати іншим співробітникам не турбувати Келлі інформацією про важливі події, фактично відрізаючи голову адміністрації від ухвалення рішень у Білому домі, яким він раніше керував з військовою ретельністю.

Це дратувало Келлі, який після десятиліть служби в морській піхоті США не міг терпіти зневаги й приниження. Однак небезпечнішим був той факт, що Трамп перестав слухатись порад Келлі з питань національної безпеки. Наступного тижня після повернення з Парижа в середині листопада Трамп гостро поставив питання виведення вояків США з військових операцій в Афганістані й Сирії, а також із баз у Південній Кореї. Він відкрито заговорив про вихід із НАТО.

Водночас Іванка і Джаред Кушнер разом із кількома амбітними співробітниками, націленими на посаду Келлі, — Ніком Ейєрсом, головою канцелярії віце-президента Пенса, та Міком Малвейні, директором Адміністративно-бюджетного управління, переконали Трампа, що йому потрібно змінити керівників. Ейєрс був відвертим з Келлі, кажучи йому, що хоче посісти його посаду, коли той вирішить, що час піти. Малвейні був менш відвертим. Вони намагалися випинати напоказ свої вигідні якості: у Келлі

були певні сильні сторони, але Трампу потрібен був політично метикованіший голова адміністрації, оскільки він готувався до переобрання й роботи з розділеним Конгресом.

Сьомого грудня, після повернення з Канзас-Сіті, Трамп і Келлі мали приватну розмову, на якій вирішили розійтися. Наступного дня Трамп, вирушаючи з Білого дому на футбольний матч армійців проти флотських у Філадельфії, зупинився на Південній галявині, щоб сказати репортерам: «Джон Келлі піде. Не знаю, чи можу сказати “на пенсію”. Але він видатний хлопець». Це оголошення розчарувало, враховуючи напругу між цими двома, на яку давно звернула увагу преса. І все ж Трамп винагородив Келлі гідним звільненням у порівнянні з тим, як він звільняв Тіллерсона, Рейнса Прібуса, Г. Р. Макмастера та інших вищих посадовців.

Трамп обрав Ейерса як заміну Келлі. Тридцятишестирічний Ейерс — стрункий і приємний політичний діяч, вундеркінд, який керував Асоціацією губернаторів-республіканців, коли йому було трохи за двадцять років. Завдяки своїй посаді начальника канцелярії у Пенса, Ейерс мав регулярний доступ до Трампа і побудував легкі взаємини з президентом. Він також налагодив стосунки з Іванкою й Кушнером, які з ентузіазмом проштовхували його. Однак коли Трамп запропонував йому цю посаду, Ейерс шокував президента своєю відмовою. Йому не хотілося йти під крило Трампа, де він має прослужити аж два роки — разом із виборами 2020 року. Батько трійні, Ейерс погодився б на роботу лише на тимчасовій основі, на кілька місяців, бо мав плани перевезти сім'ю до рідного штату Джорджія. Хоча піклування про родину стало зовнішньою причиною відмови, Ейерс зізнався декому в Білому домі, що він з неспокоєм спостерігав за тим, як часто президент обходив чи ігнорував настільки серйозну й шановану людину, як Келлі. Пішовши, Ейерс також уникнув розслідування його діяльності як політичного консультанта,² на котрій, згідно зі звітом, він нажився, піднявши свої статки з 12,8 мільйона до 54,8 мільйона доларів, перш ніж став головою адміністрації у Пенса.

Трамп, який чотири дні розповідав друзям, що наступним головою адміністрації буде Ейерс, раптом став присоромленим женихом, чия наречена втекла з-під вівтаря.³ Це був принизливий удар для президента, який не любить, щоб його ображали. У Трампа не було плану Б, і він мусив найближчими днями займатися пошуками інших кандидатів.

Одинадцятого грудня Трамп уперше відчув гіркий смак розділеного управління. Два роки правління без стримувань його влади закінчилися руйнівним ударом, коли запальний президент вперше після проміжних виборів зустрівся з Ненсі Пелосі й Чаком Шумером. Лідери зіткнулися 22 грудня, коли потрібно було подати проект урядових витрат, інакше очікувалася урядова криза, і вони опинилися в патовій ситуації з вимогою Трампа включити до бюджету 5,7 мільярда доларів на будівництво давно обіцяної стіни на кордоні. Однак та зустріч стосувалася й дечого більшого, ніж федеральні асигнування. Вона мала встановити владну динаміку у Вашингтоні після виборів.

Радники Білого дому знали, що ставки дуже високі, тож намагалися підготувати Трампа. Келлі, який залишався на посаді голови адміністрації до кінця місяця, керівник з питань законодавства Шагіра Найт та інші вмовляли Трампа боротися за свою пропозицію, але остерігатися демократів, які можуть маніпулювати ним. Вони застерегли Трампа, що може відбутися блокування роботи уряду, і запропонували йому, що б там не сталося, не казати нічого, що може дати їм можливість це зробити. «Не попадіться на гачок», — казали радники президенту. Однак схоже було, що Трамп слухав їхні поради одним вухом. Він прагнув до гарячого зіткнення з демократами в питанні імміграції. У його розумінні імміграція була його питанням — виграшним питанням. Урешті, думав він, хто не хотів би надійнішого кордону?

Коли демократи прибули до Овального кабінету⁴, Пелосі спробувала встановити свій тон розмови. Вона молилася про мудрість царя Соломона. Вони з Шумером сіли на кремовій канапі, а Трамп і Пенс вмостилися в жовтих кріслах. Було домовлено, що нарада пройде без преси, однак Трамп, як він часто це робив, запросив журналістський пул, щоб записати обговорення. Після цього сімнадцять хвилин пройшли на підвищених тонах, тицянні пальцями й хамських перериваннях одне одного, причому кожний учасник грав на телевізійну аудиторію. У якийсь момент Трамп заявив, що Пелосі не варто ділитися своїми справжніми переконаннями, якщо вона не хоче втратити шанс бути обраною спікером Палати представників.

— Ненсі перебуває в ситуації, коли їй нелегко говорити, — сказав Трамп.

— Містере президент, — сказала Пелосі, — не треба применшувати силу, яку я принесла на цю зустріч як лідер демократів у Палаті, які щойно здобули велику перемогу.

Шумер застеріг Трампа, нагадуючи, що знову поставить питання про тимчасове припинення роботи уряду, якщо він не знайде фінансування для своєї стіни. Роздратований президент відповів:

— Я буду пишатися, призупиняючи роботу уряду для підвищення безпеки кордону, Чаку, бо люди в цій країні не хочуть, щоб злочинці, люди з купою проблем та наркотики ринули в нашу країну. Тому я захищу країну. Я буду тим, хто припинить це. І не збираюся порушувати обіцянку.

Ось так і було. У співробітників Білого дому одразу скрутило животи. Їхній бос щойно віддав демократам несподіваний козир. Уся підготовка помножена на нуль. Трамп догрався.

Коли того ж дня Пелосі повернулася до Капітолію, то переказала основні моменти декому зі своїх колег. Вона описала нараду в Овальному кабінеті як «розгромну перемогу з сухим рахунком». Майбутня спікер сказала, що обговорення стіни з Трампом було «наче доведення сили своєї чоловічої гідності. Так, наче поняття чоловічої гідності колись можна було пов'язати з ним».

І якою б ворожою не була ця нарада, Трамп потрапив на зуб одночасно обом партіям. «Акт першого кроку»*, який мав бути підписаний і стати законом 21 грудня, являв собою найбільше радикальне вдосконалення системи кримінального правосуддя нації на пам'яті нинішнього покоління. Згідно з ним знизилися обов'язкові мінімальні вироки за певні порушення, пов'язані з наркотиками, і були розширені окремі програми, як-от професійна освіта, призначені для контролю за різким збільшенням кількості федеральних ув'язнених.

Таємною силою, що стояла за цією реформою кримінального правосуддя, був Кушнер, для якого ця тема була вельми особистою, зважаючи на ув'язнення його батька. Кушнер допомагав організувати лобістську кампанію місячної тривалості,⁵ щоб об'єднати республіканців з їхніми радикальними поглядами на злочинність, і ліберальних демократів, аби переглянути закони про покарання. Він навіть запросив репера Канье Веста і телезірку реаліті-шоу Кім Кардаш'ян Вест,⁶ які були поборниками реформ кримінального правосуддя, до Білого дому, щоб привернути увагу до цього питання.

Під час церемонії підписання закону в Овальному кабінеті сенатор Майк Лі відзначив наполегливість Кушнера: «Я роз-

* Закон США про реформу пенітенціарної системи, спрямований на зменшення кількості рецидивів.

мовляв із Джаредом Кушнером по п'ять разів на день, — сказав сенатор-республіканець від штату Юта. — Коли серед вечері лунає дзвінок мого телефона, рідні кажуть — “Це Джаред, чи не так?”».

Дванадцятого грудня Трамп зателефонував Крісті з терміновим проханням. Він запитував, чи може той прямо зараз прибути до нього з Нью-Джерсі. Вони спланували зустрітися 13 грудня о 5:30 по обіді в апартаментах Білого дому. Коли Крісті запитав, про що йдеться, Трамп не відповів. Однак у потязі до Вашингтона по обіді 13 грудня Крісті отримав дзвінок від Руді Джуліані, адвоката президента і ще одного давнього друга.

— Слухай, — сказав Джуліані. — Він збирається цього вечора запропонувати тобі посаду голови адміністрації. Ми щойно поговорили телефоном, — додав Джуліані, маючи на увазі Трампа. — Він сказав мені, що прийняв саме таке рішення. Ти найкращий кандидат на переобрання. Ти найрозумніший політик. Ти можеш покерувати всім цим. Ти йому потрібен.

— Руді, а Джаред іде? — запитав Крісті.

— Ні, — відповів Джуліані.

— Чому, чорт забирай, я маю братися за цю роботу? — обурився Крісті. — Ви, хлопці, шизанулися. Я не збираюся братися за роботу, маючи під боком Джареда.

Поки потяг наближався до Union Station, мозок Крісті гарячково працював. Якщо Трамп справді готовий запропонувати йому посаду голови адміністрації, він повинен подумати, що сказати. Тому він зателефонував Джиму Бейкеру, легендарному колишньому голові адміністрації Білого дому при президентах Рональдові Рейгану та Джорджу Г.В.Бушу. Крісті знав Бейкера і слухався його порад: коли Крісті був головою процесу передачі влади Трампу, він дві години провів у Х'юстоні, розмовляючи з Бейкером про набір кадрів для адміністрацій. Бейкер миттю вловив, про що йдеться. «Губернаторе, — сказав він, — якщо ви звертаєтесь до мене, отже, вам ось-ось запропонують найгіршу, довбану посаду в Америці».

Крісті запитав, що він повинен вимагати від президента. Бейкер пройшовся по переліку вимог, включно з привілейованим доступом до Овального кабінету, можливістю бути присутнім на будь-яких нарадах за участі президента, правом набирати працівників, які повинні бути йому підзвітні, крім членів родини, контролем за власною появою в медіа і особистим адвокатом. Слухаючи ці поради, Крісті робив нотатки.

— Якщо погодишся, — сказав Бейкер Крісті, — треба буде придумати нову фразу, що вийде за межі патріотизму.

З портфелем, де містилися його нотатки, Крісті прибув до Білого дому й увійшов через бічні двері, щоб уникнути уваги журналістів. Він зустрівся з президентом і Меланією Трамп у Жовтій овальній кімнаті на верхньому поверсі, тоді як поверхом нижче співробітники готувалися до вечірки, яку того вечора мали відвідати президент із дружиною.

Трамп і Крісті одразу почали говорити про посаду голови адміністрації. З усіх запропонованих Бейкером вимог президент виступив лише проти того, щоб Крісті сам контролював свою появу в мас-медіа. Крісті відповів на це:

— Я тут не для того, щоб стати вашим прес-секретарем.

Однак Трамп наполягав на тому, що він повинен вирішувати, коли Крісті має з'явитися на телеекрані. Коли Меланія запитала Крісті, як він збирається поводитись із Кушнером та Іванкою, беручи до уваги його напружені стосунки з зятем президента, втрутився сам президент:

— Не турбуйся, — запевнив він. — Це питання я вирішу.

— Сер, тут усе ж є певна проблема, — сказав Крісті.

— У Джаредда якраз немає жодних проблем із тобою, — відповів Трамп.

— Містере президент, будь ласка, це несерйозно, — зазначив Крісті.

— Нема чого турбуватися, — наполягав Трамп.

Крісті хотів утриматися від неганої відповіді на пропозицію. Він сподівався виграти час. На закінчення їхньої бесіди Трамп сказав йому:

— Я знаю тебе. Ти хочеш поговорити про це з Мері Пет, тож їдь додому і поговори з Мері Пет, а я зателефоную вранці. Однак я хочу, щоб ти був тут.

Крісті негайно рушив до вокзалу, щоб їхати додому. У той момент, коли потяг Амтрак минав станцію Вілмінгтон, тобто приблизно через дев'яносто хвилин їзди, Крісті побачив на екрані свого смартфона гарячу новину: «Трамп зустрічається з Крісом Крісті, щоб обговорити посаду голови адміністрації».⁷ Джонатан Свон, репортер Білого дому для *Axios*, цитував «джерело, знайоме з ходом думок президента», яке сказало про Крісті: «Він крутий; він адвокат; він політично підкований і один із давніх прихильників Трампа».

На світанку наступного дня задзвонив телефон Крісті. Це був Кушнер. Він сказав Крісті щось на зразок: «Я знаю про рішення

президента. Я повністю підтримую. Ти і я можемо робити великі справи. Усе, що було в минулому, нехай там і залишається. Усе, що має значення, — це забезпечити переобрання президента, і я знаю, що ти найкраща людина для цього. Я в захваті, що ти долучаєшся».

Хоча Кушнер дістався до Крісті рано-вранці й заявив, що готовий з ним співпрацювати у Білому домі, він же сказав своїм співробітникам, що не пам'ятає конкретно цієї розмови.

Тоді ж Іванка зателефонувала Мері Пет Крісті.

— Мати до матері, дружина до дружини, я знаю, чого ти боїшся, — сказала донька президента, обіцяючи, що Крісті нічого не загрожує, якщо він погодиться на цю посаду.

— Не треба мене попереджати, що, мовляв, «Ой, це погано для сім'ї, ти не можеш іти на це», — відповіла їй Мері Пет. — Це кар'єра Кріса. Якщо він хоче прийняти пропозицію, я йому не заважатиму, однак дам йому пораду, яку, думаю, він повинен почути.

— Сподіваюся, ця порада буде позитивною стосовно пропозиції про посаду, — сказала Іванка.

Мері Пет закінчила розмову, кажучи, що вона скаже чоловікові те, що вважає за потрібне, і її порада залишиться між ними. Потім Мері Пет сказала Крісті:

— Слухай, хочеш прийняти її — приймай, але якщо хочеш сказати «ні», краще зателефонуй йому прямо зараз, бо ці дзвінки не випадкові. З ним ніколи не знаєш, що буде. Він може твітнути прямо зараз, що ти приймаєш, а потім тебе трахнуть, якщо не захочеш прийняти.

Підштовхуваний дружиною, Крісті зателефонував Трампу.

— Зараз не час для цього, — сказав він президенту. Крісті пояснив, що має побоювання стосовно співпраці з Кушнером, а наступного місяця треба здавати до друку свої мемуари, з яких світ невдовзі дізнається, наскільки він нещадний у критичному ставленні до зятя Трампа.

Трамп уже був роздратований відмовою Ейєрса і коментарями в мас-медіа, що ніхто не хоче бути його головою адміністрації. Тому Крісті запропонував вихід зі збереженням обличчя і без гніву президента.

— А що, як я зараз твітну, що знімаю свою кандидатуру, тож, не казатиму вам «ні»? — запитав він.

Трампу сподобалася ідея.

— Це буде чудова історія, для нас, якщо ти знімаєш свою кандидатуру, — сказав Трамп. — Як ота історія в *Axios* минулого вечора. Хіба це не було чудово?

— Мені цікаво, — мовив Крісті. — У кімнаті були лише я, ви і Меланія, і я впевнений, що ніхто не бачив, що я приходив, тож звідки вони дізналися?

— О, то я їм сказав, — відповів Трамп.

— І хто ж вас змусив? — запитав Крісті.

— Ніхто, я сам вирішив, — сказав Трамп. — Я зателефонував Джонатану і розповів йому.

«Ти зливаєш самого себе? І думаєш, що я захочу після цього бути твоїм головою адміністрації?» — подумав Крісті. Однак притримав язика.

— Ви ж не збиралися цього робити, — сказав Крісті Трампу.

— А, — грайливо відповів президент. — не переймайся. Він гарний хлопець.

Трамп сказав Крісті, що призначить Малвейні тимчасовим головою адміністрації.

— Він просить цю посаду, — сказав Трамп про Малвейні. — Тож я зроблю його виконувачем обов'язків. Він прийме все, що я йому запропоную. А потім ти і я, через шість місяців, ти і я знову поговоримо про це.

За кілька годин Трамп призначив Малвейні виконувачем обов'язків голови своєї адміністрації, замінивши прихильника жорсткої дисципліни консервативним противником компромісів, готовим задовольняти забаганки президента на початку епохи розколу в державному управлінні. Малвейні у віці п'ятдесяти одного року давно оголосив про свою вірність сім'ї президента. Він кілька місяців тихенько йшов до цієї посади, якимось натякнув президенту, що якби він став головою адміністрації, то керував би співробітниками, а не президентом. Однак він так і не пройшов формальної співбесіди для призначення на посаду. Малвейні прийшов до Овального кабінету 14 грудня порадитись стосовно боротьби навколо бюджету, і Трамп одразу запропонував йому цю посаду. За годину чи дві цю новину оголосили офіційно.

Сімнадцятого грудня Крісті з дружиною прибули до Білого дому на Різдвяну вечірку для членів уряду й інших посадовців адміністрації. Уже на вході він зіткнувся з Міністром оборони Джимом Маттісом.

— Ви тільки гляньте! Промінчик сонця прийшов у дім, — сказав Маттіс.

— Чим зобов'язаний такому компліменту, генерале? — запитав Крісті.

Вони потисли руки, і Маттіс сказав:

- Оскільки ти достатньо розумний, щоб не влізти у все це лайно. Коли він відійшов, Крісті сказав до Мері Пет:
- Ось тобі той, кого не тішить його посада.
- *Явно* не тішить, — погодилася Мері Пет.

У перший тиждень грудня Маттіс відвідав Оттаву, щоб зустрітися з невеликою групою партнерів по коаліції, очолюваній США, спрямованій на боротьбу з ІДІЛ по всьому світу, і запевнив їх, що Сполучені Штати повернуться до боротьби проти опорних пунктів ІДІЛ у Сирії. Наприкінці 2018 року комплексні зусилля коаліції звільнити великі території Сирії від контролю з боку ІДІЛ увінчалися шаленим успіхом. Секретною зброєю Америки було унікальне поєднання: малі команди військ спеціального призначення США, що отримали ретельну підготовку, в партнерстві з відносно великими загонами міліції під проводом генерала Мазлума Абді. Сили коаліції забезпечували прикриття з повітря, а з приходом Трампа 2017 року збройні сили США забезпечували курдів зброєю.

На цих зустрічах на початку грудня в Канаді Маттіс запевняв своїх партнерів, що Сполучені Штати надаватимуть фінансову і військову підтримку принаймні до 2020 року, згідно з політикою, розробленою Радою національної безпеки й затвердженою Джоном Болтоном. У літаку під час польоту до Оттави Маттіс сказав репортерам, що «це лишається зусиллями всієї коаліції», і додав:

— Попереду ще багато роботи. Міцне ядро там вимагає жорсткої боротьби.

Бретт Макгурк, спеціальний представник президента в Глобальній коаліції для перемоги над ІДІЛ, приєднався у цій поїздки до Маттіса, щоб пояснювати, як треба пристосувати коаліцію до обмеження поширення ІДІЛ. 11 грудня Макгурк провів брифінг для преси у Державному департаменті, щоб допомогти поширити відомості про відданість США й потребу досягти «тривкої перемоги» над ІДІЛ. Схоже було, що він відмовився від ідеї, що Сполученим Штатам треба якомога швидше забратися з Сирії.

— Ми, очевидно, отримали багато уроків у минулому⁸, тож ми знаємо, що коли фізична перемога здобута, ми не можемо просто зібратися й піти, — сказав Макгурк. — Тому ми готові зробити все, щоб гарантувати, що це надовго. — І додав: — Ніхто не каже, що [ІДІЛ] збирається зникнути. Нема таких наївних.

Однак 14 грудня одна телефонна розмова між Трампом і Президентом Туреччини Реджепом Тайїпом Ердоганом зруйнувала ці плани. У розмові з Трампом Ердоган вдарив у знайомі бараба-

ни: чому Сполучені Штати продовжують озброювати курдських повстанців для боротьби проти ІДІЛ? І для чого Трампу дві тисячі американських військових в Сирії, якщо вони близькі до тріумфальної перемоги над халіфатом? Ердоган стверджував, що його сили можуть запобігти поверненню ІДІЛ її колишньої сили, і їм не потрібні курди, вороги турецького режиму.

— Знаєш що? Це все твоє, — сказав Трамп Ердогану. — Я виходжу.

Один вищий посадовець адміністрації так підсумував цей прояв почуттів:

— Трамп був такий: «Хочеш цю купу лайна, Ердогане? Чудово».

Не продумавши ретельно і не порадившись із якимось урядовим експертом щодо цього регіону, Трамп фактично прирік невтомного партнера американських військ, курдського генерала Мазлума Абді на смерть. Келлі зателефонував Кевіну Свіні, начальнику канцелярії Маттіса, щоб повідомити, що Трамп щойно зробив.

— Він сказав Ердогану, що ми виходимо з Сирії, — сказав Келлі. Свіні знав, що це означає катастрофу. Йому забракло слів.

— Фффффф, — видихнув він. — Фуфло.

Сімнадцятого грудня Державний секретар Майк Помпео повідомив Макгурку й кільком вищим посадовцям Держдепартаменту, щоб ті приєдналися до нього у важливій телефонній розмові. Макгурк був вражений⁹, коли Помпео сказав йому про «зміну планів» стосовно Сирії. Вихід означав виведення двох тисяч воєнків і ще приблизно двох тисяч солдатів спеціальних підрозділів, що перебували там, а також припинення фінансування і розвідувальних дій. Обсяги військової присутності американців у Сирії були мізерні у порівнянні з розмірами місцевих сил коаліції — Сирійських демократичних сил, до яких входило шістьдесят тисяч арабів, курдів та інших бійців, що намагалися звільнити міста від контролю ІДІЛ. У найактивніші роки їхнього партнерства СДС втратили у Сирії одинадцять тисяч бійців, тоді як Сполучені Штати — близько двадцяти осіб¹⁰,

Перед 9:30 19 грудня Трамп оголосив про те, що Сполучені Штати виходять із Сирії, таким тоном, наче це був тріумф. «Ми завдали поразки ІДІЛ у Сирії, і це було єдиною моєю причиною присутності там під час президентства Трампа», — писав він. Трамп також поширив коротке відео у Твіттері, у якому він стояв у Трояндовому саду й дивився у небо на загиблих солдатів США, заявляючи, що вони також хотіли б, щоб Сполучені Штати вийшли з боротьби проти ІДІЛ.

— Наші хлопці, наші дівчата, наші чоловіки — усі повертаються додому, і повертаються зараз, — сказав Трамп.

Оголошення Трампа одразу було піддане критиці з боку і республіканців, і демократів. Сара Сандерс відвідала офіс Маттіса, запитуючи, чи посилатиме Пентагон своїх вищих чинів чи прес-секретарів до мас-медіа, щоб обговорити ціну виходу з Сирії. Дана Вайт, прес-секретар Маттіса, проконсультувалася у Свіні.

— Ніхто нікуди не йде, — сказав Свіні. — Повертайся назад і скажи їй, що це було рішення Білого дому. Тож підтримай її, але з цього міністерства ніхто не збирається коментувати це рішення.

Вайт зателефонувала Сандерс із поганими новинами.

— Саро, ніхто нікуди не піде, — пояснювала Вайт. — Це рішення приймалося не тут. Я вишлю тобі все... Ми допоможемо тобі довести свою правоту. Халіфат колись мав розміри Каліфорнії. Нині він втратив 98% території. Це все, що я можу зробити. Ніхто звідси не вийде [до преси].

— Ніхто? — запитала Сандерс.

— Ні, — пояснила Вайт. — Мені шкода.

Маттіс був дуже розчарований. Він вважав, що Америка не повинна кидати своїх курдських союзників. І непокоївся, що рапто-вий твіт президента з оголошенням виведення сил США принесе військам більше небезпек, ніж якби вони залишалися на місці до кінця. «Він почувався, наче ставав співучасником, — згадував один із довірених співробітників міністра. — Відведення військ до кордону було явною грубою помилкою і неприйнятною дією, особливо зважаючи на обставини, що склалися. Це глибоко зачепило його патріотичні почуття. А тут ще й питання Сирії. Залишалося шість тижнів до знищення тих хлопців, і тут він видає цей твіт. Вбивчий вчинок».

Керівники Пентагону, все ще зализуючи свої рани, мали серйозніші завдання, ніж допомагати Білому дому генерувати звуки на захист президента. О другій дня 20 грудня помічник міністра з питань політики Джон Ч. Руд розпочав нараду стосовно практичних кроків для виведення військ. Макгурк, провідний експерт з цього питання, скасував свою поїздку до Йорданії та попередньої ночі повернувся на допомогу до Штатів. Він піднявся того ранку після буквально кількох годин сну, натягнув костюм і не поголившись вирушив до Пентагону на низку нарад. У військових посадовців було так багато питань, що потребували рішення. Як вони мають виводити війська? У якому порядку? Які часові межі для ключових етапів їхніх дій? Чи потрібно негайно припинити повітряну

підтримку повстанців на землі, а чи вони можуть продовжувати це ще якийсь час? Якщо інші члени коаліції вирішили продовжувати співпрацювати з міліцією, що повинні сказати їм Сполучені Штати? Яку пораду чи допомогу мають надати Сполучені Штати іншим союзникам, які приєдналися до очолюваної США коаліції, а зараз можуть опинитися в небезпеці?

Центральне питання мучило всіх. Як можна захистити СДС і членів коаліції? За повідомленнями, турецькі війська скупчилися на кордоні, чекаючи, поки вийдуть американські сили. Руд пояснив, що від генерала Мазлума надійшли деякі конкретні операційні запитання. Він пояснив, що над ІДІЛ усе ще висить загроза, але якщо Сполучені Штати дозволять туркам вдертися в Сирію з її північних кордонів, Мазлум муситиме переорієнтувати своїх воєнків на північ, щоб захистити самих себе. Обличчя осіб за столом у Пентагоні були невеселі.

— Ми мали прийняти той факт, що він збирається знищити курдів, — сказав один цивільний посадовець про Ердоґана.

Виникло питання, чи повинні сили США технічно повернути зброю, яку вони надали бійцям СДС. Дехто дискутував, чи повинна Рада національної безпеки розглянути й вирішити: може міліція залишити зброю чи має її повернути. Руд виступив із рішучим «ні». Фактично він сказав щось типу:

— Не в наших інтересах забирати у них зброю, бо це смертельно небезпечно для них. ІДІЛ не переможена. Ми не будемо забирати.

У цей момент Макґурк не витримав. Він із гнівом втрутився у дискусію.

— Будьмо реалістами, гей ви, — сказав Макґурк. — Припиніть мріяти. Президент наказав нам виходити без плану чи навіть очевидної ідеї. Ми не отримуватимемо зброї під час виходу. Ми не можемо безпечно вийти без курдів. Вони захищають наші шляхи постачання, конвої й пункти обслуговування. Сказати, що ми відберемо у них зброю, бо запросили турків, — безглуздя. Це вбиватиме американців. Курдів нищитимуть з усіх боків.

Макґурк попередив, що через брак планування з боку президента ймовірність винищення курдів є дуже високою. СДС можуть розвалитися на окремі частини. ІДІЛ може повернутися і перетворити на руїни ті села, які Сполучені Штати та їхні партнери тимчасово перетворили на мирні притулки. Ніхто не насмівся суперечити йому чи обурюватися насмішкуватим тоном, яким він говорив про Трампа. Військові в кімнаті, схоже, змирилися з поразкою, наче втрачаючи щось святе. Перед нарадою і після

неї кілька осіб приватно говорили про Маттіса, свою опору. Вони намагалися спрогнозувати, як він збирається впоратися з цим новим нападом на солдатський кодекс, військовий обов'язок перед братами по зброї. Трамп фактично змусив Маттіса відмовитися від військового братерства на полі бою.

— Це нехтування партнером і союзником у дещо галантний спосіб, — згадував один з учасників тієї наради. — Він тяжко працював, щоб вивести нас із Сирії, та й з Афганістану з усією відповідальністю. — І додав: — Пам'ятаю, у мене була одна думка — «Не знаю, як Маттіс впорається з цим».

За кілька годин усі дізналися, як Маттіс впорається з «усім оцим». По обіді 20 грудня один із співробітників показав Свіні відео, яке Трамп поширив у Твіттері про «наших хлопців», що повертаються додому, і сказав: «Міноборони повинно це побачити». Було близько 3:30, і Маттіс поправляв краватку в кабінеті, готуючись вирушити до Білого дому на призначену на четверту годину нараду з президентом. За порадою Свіні він подивився це відео. На обличчі нічого не відбулося.

— Хух, — сказав Маттіс. — Окей.

Маттіс того дня був у мінорному настрої, розмірковуючи про різні значні події. Він побував на траурній церемонії на честь друга, командувача П'ятого флоту, який здійснив самогубство. А тепер вирушив до Білого дому на зустріч із президентом.

Близько 4:30 Свіні скликав термінову нараду всіх старших посадовців Маттіса, включно з заступником міністра Патріком Шенаганом, Рудом та іншими помічниками міністра, Еллен Лорд, Робертом Гудом та Майклом Гріффіном. Він роздав заяву про відставку Маттіса. Обличчя витягнулися від шоку.

У заяві про відставку, яку Маттіс віддав Трампу, було не вихваляння президента, а переважно оприлюднення його власних базових поглядів. Він писав, що сила Америки «нерозривно пов'язана з силою нашої унікальної та всеохопної системи союзів і партнерств». І додавав, що «ми повинні бути рішучими й недвозначними у своїх підходах до тих країн, чий стратегічні інтереси стають дедалі суперечливими щодо наших», включно з Росією й Китаєм.

«Мої погляди на шанобливе ставлення до союзників і адекватне усвідомлення ворожих сил та стратегічних конкурентів сформувалися протягом понад сорока років заглиблення в ці питання, — писав Маттіс. Він додавав: — Оскільки у вас є право мати міністра оборони, чий погляди краще збігаються з вашими щодо

цих та інших питань, вважаю правильним з мого боку залишити посаду».

Макгурк також подав у відставку того дня, про який Трамп пізніше сказав «нічого не сталося!».

Маттіс приєднався до своєї команди в конференц-залі Пентагону. Він тепло посміхнувся усім, поклав руки на спинку свого крісла на чолі столу і сказав: «Веселіше, друзі, все гаразд. Усе колись закінчується. Допоки сержанти й капрала насторожі, все чудово».

Маттіс пояснив, що він мав «хорошу розмову» з президентом і що він залишається на посаді міністра оборони до 28 лютого, щоб забезпечити «нормальну передачу справ». Маттіс світився. Він підбадьорював. Він виказував увагу тим, хто робить реальну роботу і хто робитиме її незалежно від того, хто стане міністром. Ніхто не ставив запитань. Єдиним, хто мав вигляд найбільш розчарованого і шокованого, був Шенаган. Він був буквально вбитий, і пізніше сказав своїм співробітникам: «Я завжди міркував, як Маттіс оцінює своє життя». У той момент Шенаган не знав, що буде наступником Маттіса, однак дехто вважав, що заступник готується до цієї неприємності.

— У його очах виднівся страх, — згадував один із присутніх тоді. — Він був готовий повести цей корабель з будь-якої миті. А решта думала: «Кінець світу от-от настане!».

Частина V

ОПОРА НА СЛУХНЯНИХ ВИКОНАВЦІВ

Справу було зроблено. 18 грудня, після тривалого маневрування з обох боків Пенсильванія-авеню, Білий дім оголосив, що президент Трамп планує підписати компромісний розподіл витрат на фінансування уряду протягом двох місяців. Він переніс на наступний рік свою боротьбу з демократами Конгресу навколо фінансування стіни на кордоні.

Переконавшись, що в Палаті представників не вистачить голосів для виділення 5,7 мільярда доларів на будівництво стіни, Трамп змирився з політичною реальністю. Це була рідкісна поступка з боку президента, який звик опиратися, поки не досягне свого. Його відступ мав запобігти блокуванню роботи уряду перед Різдвом, перспективі, яку лідери республіканців, безумовно, вважали політичною втратою. Цього легко було очікувати, зважаючи на гостре бажання Трампа досягти свого ще в розмові з Ненсі Пелосі й Чаком Шумером.

Поки він святкував угоду задля уникнення блокування,¹ лідер сенатської більшості Мітч Макконнел сказав репортерам:

— Пам'ятаєте улюблену приказку моєї країни: не потрібно мати вищу освіту, щоб удруге дати копняка мулові. Ми вже проходили цей шлях, і я не вірю, що муситимемо проходити його ще раз.

Коли Трамп налаштував приймачі на консервативні медіа, то зіткнувся з повномасштабним бунтом. Раш Лімбо сказав мільйонам своїх радіослухачів: «Трамп не отримав нічого, а демократи отримали все». Енн Коултер опублікувала замітку під назвою «Безхарактерний президент у країні без стін» і передрекля у подкасті, що ця каденція Трампа увійде в історію як «президентство-посміховисько». Навіть на овальному білому дивані в студії *Fox & Friends*, оазі ранкового лизоблюдства перед Трампом,

ведучий Браян Кілмід дорікнув йому за закон з компромісним фінансуванням.

Конгресмен Марк Медовс та інші члени консервативного крила House Freedom Caucus приєдналися до голосів обурення,² попереджаючи Трампа особисто і в мас-медіа, що він збився з дороги. Вони вмовляли президента відкинути терміни, вимагати свої 5,7 мільярда доларів на фінансування будівництва стіни й змусити блокувати роботу уряду, якщо це потрібно.

У Білому домі Трамп перебував у стані паніки, відчуваючи конвульсії своєї політичної бази. 20 грудня, лише за день до дедлайну фінансування уряду, Трамп пригрозив вето компромісний закон, якщо в ньому не буде фінансування стіни. Раптова зміна настрою президента підірвала домовленість, досягнуту на початку тижня. До кінця дня 21 грудня термін фінансування різних урядових інститутів минав,³ через що великі підрозділи уряду припиняли роботу, закривали численні урядові програми та відправляли додому майже 400 тисяч працівників, відкладаючи оплату їхньої праці на невизначений термін. Трамп уперся і поклявся не рушити з місця, поки демократи не погодяться профінансувати будівництво стіни. Президент попередив, що зупинка роботи уряду може тривати «дуже довго».

— Чи не стаємо ми жертвами тиранії ведучих ток-шоу на радіо?⁴ У нас є двоє ведучих радіошоу, які вплинули на президента. Це ж тиранія, чи не так? — казав репортерам у Капітолії роздратований Боб Коркер, що пішов у відставку з Сенату. — Ми знову опинилися на початку кризи, і причина цього — та пара радіоведучих, які крутять президентом, як циган сонцем.

Сторч головою кинутися в урядову кризу просто перед Різдом без усякого плану виходу з неї — класика поведінки Трампа.

— Це було самогубство, — сказав один із колишніх радників Трампа у Білому домі. — Звідти не було виходу. Ніяких шансів на те, що демократи відступлять. Жодних шансів на виграш. Це було зроблено імпульсивно під впливом емоцій і впертості, а також інтуїтивної реакції, а не стратегічного розрахунку. Це показово для його президентства і для його сутності.

Трамп скасував свої плани на свята, залишаючись у Білому домі в ситуації безробітного, у зв'язку з блокуванням уряду, а Меланія й Баррон відлетіли до сонячного Палм-Біч, щоб позасмагати в Мар-а-Лаго. Усамітнений у Білому домі на всі святкові вихідні, Трамп годинами дивився телевізійні новини й шаленів від їхнього

змісту — у центрі уваги було не лише припинення роботи уряду, а й відставка Маттіса. Заява Маттіса, передана його співробітниками репортерам, подавалася в мас-медіа як різкий докір Трампу за його світогляд.

Гнів Трампа досяг точки кипіння рано-вранці 23 грудня. О дев'ятій годині за вашингтонським часом він зателефонував Патріку Шенагану, який перебував на той час у Сіетлі, де щойно пробило шосту. Шенаган готувався вирушити на сімейний відпочинок до Мексики на все Різдво. Трамп сказав, що хоче бачити його своїм новим міністром оборони, він мусить почати негайно, і принагідно поскаржився на «агресивну» заяву Маттіса. Шенаган виступив на захист Маттіса, а також випросив у Трампа резонансний період передачі керівництва величезним Міністерством оборони. Шенаган часто казав, що отримав докторський ступінь у зовнішній політиці, спостерігаючи за Маттісом, і хотів поставити тому ряд критично важливих запитань до остаточного звільнення. Трамп неохоче погодився, що Маттіс може залишитися, але тільки до 31 грудня. Шенаган скасував свою подорож і прилетів до Вашингтона. Того ж ранку Свіні попередив співробітників Маттіса: «Очікуйте на твіт».

Маттіс якраз отримав дзвінок від Майка Помпео, який сказав, що президент грубо наполягає на його звільненні. Трамп усував міністра оборони за два місяці до домовленого терміну, але явно боявся особисто сказати про це Маттісу, тож змусив державного секретаря зробити це за нього. Співробітники адміністрації казали, що Трамп мстився за негативні репортажі, у підживленні яких він безпідставно підозрював Маттіса.

Твіт Трампа з'явився об 11:46 ранку й повідомляв, що Патрік Шенаган, який був тінню Маттіса, а до того багато років — виконавчим директором компанії Boeing, одного з найбільших підрядників Міністерства оборони, стане виконувачем обов'язків міністра оборони.

Як майже щодо кожного з орбіти Трампа, тут невидимий годинник пробив кінець. Наприкінці 2018 року Трамп скаржився друзям на Маттіса. Якось він казав:

— Скажений Пес — не зовсім адекватне прізвисько для нього, бо він недостатньо агресивний. Він не наполягає на своєму. Він дійсно не заслуговує на таке прізвисько.

Того дня в Пентагоні молодий морський піхотинець, що часто ніс службу на вході з боку річки Потомак, через який Маттіс і його співробітники зазвичай входили до будівлі, впустив на цементну

підлогу свій телефон, коли прочитав новину, що Трамп так рано усуває міністра.

— Морські піхотинці цього не забудуть, — сказав цей вартовий.

Морські піхотинці глибоко поважали Маттіса, і цей вартовий не був винятком. Генерал здобував свою репутацію поступово й послідовно. Холостяк, який так і не одружився, командувач увів традицію добровільно заміняти молодшого офіцера на чергуванні на Різдво, щоб його підлеглі могли відсвяткувати зі своїми сім'ями.

Поведінка Трампа обурила співробітників міністра. Вони вирішили влаштувати найгучнішу прощальну овацію. Це стало традицією при прощанні з усіма міністрами, що йшли у відставку. Вони вирішили вишикуватися на цілу милю та аплодувати Маттісу, коли він залишатиме Пентагон востаннє як міністр. Це мало бути «як зазвичай», жартували співробітники цитатою зі словника Трампа.

Однак Маттіс не дозволив.

— Ні, ми цього не зробимо, — сказав він наближеним особам. — Ви не розумієте президента. Я працював із ним. Ви не знаєте його так, як я. Він відіграється на Шенагані й Данфорді.

У свій останній робочий день і останній день року Маттіс пішов з Пентагону без гучних фанфар. Він сподівався захистити тих, кого залишив замість себе, зокрема Голову Об'єднаного комітету начальників штабів Джозефа Данфорда. Він записав на аудіо прощальне повідомлення для співробітників Міністерства оборони, яке почав цитатою з телеграми Президента Лінкольна до генерала Улісса Гранта 1865 року: «Нехай ніщо з того, що відбувається, не змінює, не перешкоджає і не затягує ваші військові пересування чи плани».

«Я впевнений, що кожен із вас не відволікається від нашої прийнятої під присягою місії підтримувати та захищати Конституцію, тим самим захищаючи наш спосіб життя, — казав Маттіс співробітникам. — Наше міністерство довело свою першість у найважчі часи».

У наступні тижні⁵ радники Трампа з національної безпеки, що ще залишилися, підбадьорювані проханнями іноземних лідерів і союзників з Республіканської партії на Капітолійському пагорбі, влаштували перетягування каната з президентом, аби скасувати чи змінити його рішення про виведення військ із Сирії. Як це часто траплялося з його раптовими рішеннями, Трамп зрештою відступив. Оперативно-тактичні сили Збройних сил США залишилися в Сирії ще на багато місяців.

Святвечір став третім днем, який Трамп провів, відсиджуючись у Білому домі через часткове блокування роботи уряду, і його невдоволення створило важку атмосферу Різдвяних свят. Увесь ранок 24 грудня президент виплескував своє роздратування у Твіттері. Демократи — лицеміри! Мас-медіа вигадує історії! Голова Федерального резерву — гольфіст, що не здатен загнати м'яча в лунку! Сенатори ведуть хибну зовнішню політику — і Маттіс також!

Десятий твіт Трампа в той день о 12:32 по обіді був жалібною скаргою, що скидалася на воляння про допомогу. «Я увесь час самотній (бідолашний) у Білому домі, чекаю, поки повернуться демократи й укладуть угоду про страшенно потрібний захист кордону», — написав він.

У Різдвяну ніч Трамп уперше з'явився на публіці з часу зупинки роботи уряду.⁶ Він і перша леді, яка з цього приводу прилетіла з Флориди, взяли участь у щорічній президентській традиції — стеженні за Санта-Клаусом на військовому радарі. Подружжя сиділо в кріслах біля каміна в парадній обідній залі, звільненій від меблів, щоб знайшлося місце для двох різдвяних ялинок. Вони розмовляли різними телефонами з дітьми, які телефонували їм у межах програми стеження за пересуванням Санта-Клауса через радар Північноамериканського аерокосмічного оборонного командного центру. Трамп ризикнув поставити під сумнів існування Санти, коли його з'єднали з семирічною дівчинкою Колмен Ллойд, яка телефонувала зі свого дому в штаті Південна Кароліна.

— Ти все ще віриш у Санту? — запитав Трамп.

— Так, сер, — відповіла Ллойд.

— Бо у віці семи років це маргінально, так? — сказав президент.⁷

Пізніше Ллойд зізналася щоденній місцевій газеті *The Post and Courier*, що ніколи до того не чула слова «маргінальний».

Двадцять шостого грудня о 0:06, у темряві ночі Трамп вилетів з Об'єднаної бази Ендрюс із секретною місією до Іраку, і це був його перший візит до зони конфлікту в якості верховного головнокомандувача. Виступаючи на мітингу американських військовослужбовців на Військово-повітряній базі аль-Асад на заході від Багдада, Трамп підкреслив своє прагнення зменшити присутність Америки у війнах за кордоном і в той час, коли відбувалася передача керування Пентагоном, особливо наголосив на своєму особистому впливі на Збройні сили.

— Друзі, ми більше не будемо вахлаками, — заявив Трамп. — Сполучені Штати не можуть і далі залишатися жандармом світу.

Трампа порушив усі норми у своїй промові до військ. Він покритикував їхніх командирів за недотримання термінів виведення військ із Сирії та інших конфліктів. Він лив потоки брехні, зокрема про те, що військовослужбовці не отримували підвищення останній десяток років. Насправді у військових підвищення платні відбувалося щороку протягом кількох минулих десятиліть, причому останнє було підписане Трампом і становило 2,6%.

Трампа також поставив під удар політичну нейтральність військ⁸, яку Маттіс старався зберегти, перетворюючи цей мітинг на відверто політичну подію. Він нападав особисто на Пелосі за те, що її партія відмовлялася фінансувати будівництво стіни на кордоні й підписував кашкети словами «Зробімо Америку знову великою». І він додав до виступу в Іраку елементи своєї сценічної майстерності, виходячи на сцену під звуки «Боже, благослови Америку» Лі Грінвуда і сходячи з неї під Ролінг Стоунз «Ти не можеш завжди отримувати все, що хочеш».

Трампа подобалося грати роль верховного головнокомандувача — картинно застібаючи пілотську куртку, наказуючи генералам, віддаючи честь офіцерам в одностроях. Під час візиту до Іраку він із захватом спостерігав за виконанням заходів з його безпеки при подорожах зоною бойових дій.

— Я боявся за інститут президента, — казав він репортерам, що подорожували разом із ним. — Не за себе особисто. Я боявся за першу леді, скажу я вам. Бачили б ви, через що нам довелося пройти, — із камуфльованим літаком, з усіма вікнами зачиненими, без промінчика світла будь-де — пекельна пільма. Я такого ніколи не бачив. Я літав на різних літаках — усіх марок, форм і розмірів. Я ніколи не бачив нічого подібного.

Трампа почав 2019 рік як президент, що зірвався з ланцюга. Він змінив цілу армію своїх досвідчених радників, які намагалися просвітити та стримувати його на помічників, що з готовністю виконували його накази та примхи. Джима Маттіса замінив Патрік Шенаган. Дона Макґана замінив Пет Чіполлон. Джефа Сешнса замінив Білл Барр. Замість Джона Келлі прийшов Мік Малвейні. Вони вважали своєю місією казати президенту «так».

Четвертого січня Трамп показав, хто тут головний, коли вимагав Малвейні перед натовпом лідерів Конгресу з обох партій під час переговорів у Білому домі про досягнення компромісу щодо бюджету, необхідного для розблокування роботи уряду. Якраз коли Малвейні намагався чітко деталізувати масштаби

фінансування будівництва стіни на кордоні, Трамп обірвав свого голову адміністрації. «Ти все перес**ав, Міку»,⁹ — сказав Трамп, як писали в *Axios*. Президент зневажливо відіслав геть Малвейні й натиснув кнопку перезавантаження. Можна не говорити, що ніякої домовленості не досягли.

Цей епізод, пізніше підтверджений іншими учасниками, шокував, а Малвейні ще й образив. Він проілюстрував мізер поваги, з якою Трамп ставився до людини, котрій щойно довірив очолити Західне крило. Це принизило його в очах верхівки Конгресу, з якою він тепер мав регулярно вести переговори.

Малвейні було далеко до Келлі як фізично, так і професійно. Трампу подобався Малвейні, але він не ставився до нього з такою самою повагою, як до його попередника. Малвейні був призначений на посаду як виконувач обов'язків, хоча, на відміну від Шенагана, не потребував затвердження Сенатом, щоб отримати постійне призначення.

Якби Малвейні непокоїло применшення ролі посади, він би не погодився обійняти її. Подумки він бачив себе архітектором консенсусу. Один із його підлеглих пояснював основу його підходу до посади так: «Мік просто хоче всім подобатись».

— Мік прагне шукати способи втілення імпульсів свого боса, — незалежно від того, наскільки руйнівними чи небезпечними можуть бути ідеї Трампа, — казав один високопосадовець. — Він радше виконуватиме, ніж радитиме й керуватиме, а за такого президентства це є рецептом катастрофи.

Такий опис викривав опортунізм і амбіції Малвейні. Колишній конгресмен від Чайної партії, Малвейні мав власну політичну ідеологію, що сформувалася за багато років до того, як Трамп пішов у президенти. Він дійшов висновку, що коли не просто стоятиме за спиною у президента година за годиною, як це робили Келлі й Прібус, і уникатиме палацових інтриг, то зможе тихцем просувати побудову оплоту правих сил. В ім'я мети «Зробімо Америку знову великою», Малвейні міг би реалізовувати свій консервативний план дій у фіскальній політиці, політиці зайнятості та охорони здоров'я й інших внутрішніх політиках.

Після того як Пелосі стала спікером Палати представників у перший тиждень січня, загроза розслідування у Конгресі, що висіла над Трампом, стала реальністю. Очільники Демократичного комітету готували цілий набір розслідувань від намагань Трампа завадити слідству щодо Росії та секретних розмов із Володимиром

Путіним до податкових декларацій і банківських звітів президента, звинувачень у порушенні процедури надання допуску до секретних матеріалів у Білому домі й відлучення дітей мігрантів від їхніх сімей на кордоні.

Очолити захист адміністрації випало Чіполлону. Колишній консервативний партнер компанії Kirkland & Ellis, який потім працював у спеціалізованій юридичній компанії, мав свої виходи на «орбіту» Трампа. Він познайомився з ним, приватно консультуючи юридичну стратегію президента з літа 2018 року, і Джей Секулов вирішив, що допомога Чіполлона була неоціненна. Ведуча Fox News Лора Інгрем, давно вже наближена до Трампа, також рекомендувала Чіполлона. Вони стали близькими друзями, коли той допомагав їй у справі про захист особистої гідності.

Чіполлон мав ще одну візитну картку: він був щирим поборником політики Трампа і брав участь у просуванні його законодавчої стратегії, завдяки чому більшість прагнень Трампа опинилася у списку його «перемог».

Попри консерватизм Чіполлона, у нього було багато друзів і з іншого боку барикад. Його колишні колеги казали, що він має приємну веселу вдачу і швидко повертає до себе оточення. У справах, які вів, він намагався знайти компроміси для просування вперед. Мелані Слоун, критик Трампа і видатна фахівчиня з урядової етики, аплодувала Трампу за його вибір. Вона зазначала, що Чіполлон мав моральні принципи, і передрікала, що він навряд чи порушуватиме етичні межі, служачи президенту, попри те, що Трамп часто вимагає цього від своїх радників.

— Він досить палко захищатиме свого клієнта, однак лише в межах закону, — сказала Слоун. І додала: — Мені важко уявити, що Пет робить щось на шкоду своїй репутації. Він має сильний стрижень в собі.

Чіполлон офіційно вступив на посаду в листопаді й, очікуючи майбутніх битв з демократами в Палаті навколо розслідувань, наступні кілька місяців витратив на те, щоб поновити кадровий склад відділу юрисконсульта адвокатами-бійцями. Одночасно зі звільненням Макґана в жовтні з його відділу пішли чотири з п'яти радників Білого дому, а наприкінці року кількість юристів у штаті скоротилася з тридцяти п'яти до менш ніж двадцяти. Це зменшення завдало шкоди здатності Білого дому контролювати політику й персонал і зробило адміністрацію неготовою до загрози майбутньої боротьби, однак для Чіполлона позитивним боком ситуації стало те, що він міг будувати свою службу з чистого аркуша.

На початок січня Чіполлон узяв на роботу сімнадцять юристів, включно з трьома новими заступниками, яких він ретельно добирив: Патріком Філбіном, Кейт Комерфорд Тодд і Майком Пурпурою¹⁰. Вони приєдналися до Джона Ейзенберга, що був заступником ще з тих часів, коли Трамп обійняв посаду. Кожний із цих трьох новачків мав значний досвід роботи в адміністрації Джорджа В. Буша як співробітник відділу юрисконсульта або Міністерства юстиції. Вони були добре обізнані з прерогативою президента, юридичним питанням, яке Чіполлон збирався використовувати і як захисний засіб, і як ціпок, щоб відмахуватися ним від настирливих вимог законодавців-демократів.

Чіполлон і його команда деталізували стратегію використання прерогативи президента як засобу для відхилення очікуваного потоку запитів від демократів у Палаті представників і захисту конфіденційності офісу президента.

Ці юристи були готові висунути потужний аргумент, що спілкування Білого дому повинно залишатися закритим, аби президент міг отримувати повні й відверті поради від своїх співробітників і радників. Вони також збиралися блокувати повістки в Конгрес для надання свідчень десятків нинішніх і колишніх посадовців адміністрації, посилаючись на прерогативу президента.

Тим часом Барр готувався перехопити контроль над розслідуванням Мюллера. Репутація Барра, що склалася протягом його першої каденції генерального прокурора за Президента Джорджа Г. В. Буша (старшого), свідчила про його запеклий інституціоналізм та затяте обстоювання норм Міністерства юстиції. Він ставив їх вище за дрібні політичні ігриська. Сенат одностайно затверджував його номінації на всі три попередні посади в Міністерстві юстиції, й про цей факт Барр тихенько нагадував своїм друзям. Однак кожному студенту сучасності було очевидно, що його затвердження на посаду генерального прокурора Трампа не буде аж таким гладеньким, а результат буде зовсім не одностайним.

У першій половині січня, готуючись до слухань у Сенаті стосовно затвердження на посаду, Барр значну частину часу присвятив роздумам про те, в чому полягатиме насамперед його робота: підготовка висновків розслідування Мюллера й оприлюднення очікуваного звіту. Він ретельно прочитав завдання спеціального прокурора і документи, на яких воно базувалося, а також висновки Міністерства юстиції, що визначали межі, в яких прокурори можуть спілкуватися з президентом щодо розслідування.

Барр очікував, що Мюллер і його команда напишуть певний звіт по закінченні свого розслідування, однак не обговорював цього зі спеціальним прокурором і не знав, яку форму йому буде надано. Положення про спеціального прокурора передбачало передачу результатів генеральному прокурору, однак не вимагало публічного звіту. План Рода Розенштейна полягав у тому, щоб зберігати подібний звіт у неопублікованому вигляді. Максимум, що могло вчинити Міністерство юстиції, це публічно оголосити, що підготовлено конфіденційний звіт і розпущено офіс спеціального прокурора. Однак із часом ідея конфіденційності звіту стала здаватися недоцільною. Заступники Розенштейна жартома уявляли собі, який фурор він може викликати не лише в мас-медіа, але й у Капітолії та Білому домі. «З якої сторони Пенсильванія-авеню ткнуть вилами в дім?» — насміхався дехто*.

У приватних зустрічах із сенаторами й дзвінках ввічливості під час підготовки до слухань про затвердження його на посаді Барр виявив, що більшість твердо стояла на тому, щоб результати роботи Мюллера стали надбанням громадськості. Тоді він вирішив, що потрібно відкрито опублікувати звіт, адже якби Міністерство юстиції втаємничило його, це мало б такий вигляд, наче воно щось приховує. Він виправдав це тим, що, коли документ свідчить про кримінальні порушення, генеральний прокурор не повинен їх покривати, а якщо президент не зробив нічого поганого, генеральний прокурор повинен сказати про це американцям. Після більш ніж півтора року розслідування Мюллера політична спільнота потребувала очищення. І навіть якщо міністерство не оприлюднить звіту, Барр вважав, що, врешті, хтось організує його витік.

П'ятнадцятого січня на слуханнях перед Юридичним комітетом Сенату стосовно свого призначення Барр заявив:

— Країна потребує розв'язання цих питань. Якщо мене призначать, я не допускати політично упереджених дій, реалізації особистих інтересів чи якихось інших незаконних обгородок, що суперечитимуть цьому чи якимось іншим розслідуванням. Я педантично й чесно дотримуватимусь положень про діяльність спеціального прокурора, і під моїм наглядом Бобу буде надана можливість завершити свою роботу. По-друге, я також вважаю,

* Натяк на те, що Білий дім, розташований на Пенсильванія-авеню, може зазнати удару як від Конгресу, так і від Міністерства юстиції та Офісу генерального прокурора, які також стоять на цій вулиці по різні боки від президентської резиденції.

що дуже важливо, щоб громадськість і Конгрес були поінформовані про результати роботи спеціального прокурора. Через це моя мета полягає в забезпеченні максимальної прозорості відповідно до закону.

Хоча Барр не міг контролювати графік до свого затвердження, він усе ж свято вірив, що остаточне рішення Мюллера й звіт потраплять до його рук, а не до рук тимчасового керівника міністерства Метта Вітакера. Короткий період виконання Вітакером обов'язків генерального прокурора не був сприятливим для його репутації. Він мав холодні відносини з деякими найвищими посадовцями міністерства, що часом паралізувало його діяльність. Він підозрював колег у зливанні репортерам небезпечних відомостей про себе. Вітакер прагнув публічного поклоніння, а ті, хто з ним працював, відчували в ньому глибоку незахищеність. Він мовчав на внутрішніх нарадах, звертаючись до деяких учасників більше як спостерігач, ніж як той, хто ухвалює рішення. Кілька адміністративних працівників поділилися приватним жартом про Вітакера, що, мовляв, він нагадує їм персонажа Монго з комедії Мела Брукса *Blazing Saddles**.

Барр мав настільки вигідний вигляд на тлі Вітакера, принаймні в сенсі солідності, що багато співробітників Міністерства юстиції підозрювали, що Мюллер спеціально відкладатиме підготовку свого звіту, щоб віддати своє дітище до рук Барра, колишнього боса, якому він довіряв. Мюллер вважав Барра не лише колегою, а й другом — він був запрошений на весілля доньки Барра. 14 лютого Сенат проголосував за затвердження Барра на посаді голосами 54 проти 45, і наступного дня він склав присягу.

Протягом усього січня і частини лютого звіт Мюллера був схожий на літак-привид, що кружляє в повітрі — невидимий для радарів, але за чутками має невдовзі приземлитися. У кабінетах служби спеціального прокурора, які фактично були герметично запечатані протягом майже двох років, опус Мюллера поступово набував завершеного вигляду. Команда спеціального прокурора була розділена на дві частини — одні прокурори та слідчі займалися втручанням Росії, а інші — перешкоджанням правосуддю з боку Трампа. Обидві групи складали проекти своїх окремих томів, тоді як Мюллер і старші помічники працювали над сумарним звітом. Відбувалися палкі суперечки навколо майже кожного слова, осо-

* Фільм 1974 року, у російському дубляжі вийшов під назвою «Сверкающие седла».

бливо з питань зібраних ними суттєвих свідчень того, що Трамп перешкоджав правосуддю, а також висновків Офісу юрисконсульта про те, що спеціальний прокурор не має права звинувачувати чинного президента.

— Дебати були запальними. Як ми сформулюємо «перешкоджання»? — казав один член команди, керівник значної частини співробітників. — Як ми могли визначити, яким був його вчинок? Тут була заковика. Вони розуміли висновок Офісу юрисконсульта, що забороняв їм звинувачувати його. Однак цей висновок не каже, що ви не можете рекомендувати звинувачень.

Деякі прокурори вважали, що свідчення бути суттєвими, і відповідали всім вимогам для притягнення суб'єкта до суду, якби цим суб'єктом не був чинний президент. Інші вважали, що їм бракує чітких доказів стосовно намірів Трампа. Через юридичний висновок, що забороняв притягнення до відповідальності чинного президента, вони не дійшли до формального висновку про те, чи можуть подавати до суду. Вони доводили, що спеціальний прокурор повинен роз'яснити Конгресу серйозність дій Трампа, що давало право вимагати імпичменту і, зрештою, звертатися до громадськості.

— Дебати ставали все палкішими, — казав той самий керівник. — Чи викликало це гнів? Чи дратувало когось? Так. Але це звична справа. Це не означає, що суперечка необхідна. Просто так відбувається увесь процес, коли перед вами дев'ятнадцять правників, які дебатують питання, як щось там сформулювати.

Тим часом у таборі Трампа Джуліані, Секулов і Раскіни були переконані, що Мюллер ніколи не подасть до суду справу про змову між президентом і будь-ким з росіян. Вони прочитали кожний документ. Вони мали стенограми більшості допитів свідків, здійснених спеціальним прокурором. І нічого не побачили та не почули такого, що свідчило б, що Трамп заздалегідь знав про викрадення електронних листів демократів чи наказував це зробити, окрім його заклику оприлюднювати викрадені листи Гіларі Клінтон, висловленого публічною фразою: «Росіє, якщо ти слухаєш». Єдине, що непокоїло адвокатів Трампа, — це ймовірність того, що існують перехоплення розвідки США чи звіти зовнішньої розвідки, які вказують на наявність зв'язку між співробітником виборчої кампанії Трампа і росіянином та обговорення ними основного злочину — викрадення електронних листів демократів.

Адвокати Трампа вважали, що він вразливіший перед звинуваченням про перешкоджання правосуддю. Флад попередив їх про можливий найгірший сценарій, коли звіт Мюллера стверджува-

тиме, що у слідчих є достатньо свідчень, щоб безперечно довести перед журі вчинення президентом конкретних федеральних злочинів. Але спеціальний прокурор не висуває йому звинувачень лише через політику Міністерства юстиції з відповідною заборонаю. Це було б рівнозначно оголошенню Трампа злочинцем, який уникнув покарання через формальні нюанси.

Адвокати президента склали власний спростувальний звіт на випадок, якщо Мюллер проголосить таке звинувачення. Короткий варіант мав близько десяти сторінок, а найдовший — аж вісімдесят п'ять. Ця найдовша версія заперечувала всі юридичні твердження, які, на думку команди Трампа, мав висунути Мюллер, щоб довести що президент діяв злочинно, попри його широку владу звільняти підлеглих і реалізовувати свої виконавчі повноваження стосовно Міністерства юстиції.

Проект спростувального звіту також фіксував те, що, на думку адвокатів Трампа, було політичним упередженням ФБР у проведенні розслідування. Малося на увазі те, що генеральний інспектор Міністерства юстиції визначив як тривожна «готовність до офіційних дій» з боку деяких слідчих ФБР, аби зменшити шанси Трампа на обрання. Найпереконливішим доказом у пакеті свідчень, зібраних адвокатами, були текстові повідомлення, якими обмінювалися тодішній старший агент ФБР Пітер Стржок, один із перших членів команди Мюллера, з тодішньою адвокаткою ФБР Лізою Пейдж. Вони мали між собою стосунки й до призначення Мюллера перебували на передовій розслідування ФБР справи Трамп — Росія.

«І він що, збирається стати президентом, так? Так?!» — писала Пейдж Стржоку в одному з повідомлень, коли вони вирішували, чи починати розслідування щодо Трампа і його кампанії у серпні 2016 року. «Ні. Ні, не стане. Ми зупинимо це», — відповів Стржок.

Стржок і Пейдж на той момент були головними персонажами «полювання на відьом», спрямованого проти Трампа, тому постійно згадувалися у твітах президента і шоу на каналі Fox. Наприклад, 12 січня Трамп писав у твіті: «Брехуни Джеймс Комі, Ендрю Маккейб, Пітер С і його коханка, агент Ліза Пейдж, та інші, усі скомпрометовані та/чи звільнені й спіймані на гарячому. Це лише частина лузерів, що намагалися навішати собак на вашого Президента. Частина полювання на відьом. Пам'ятаєте “політику страхування”»? Оце вона!».

* Очевидно, натяк на політику страхування здоров'я у період президентства Барака Обами.

Іншим постійним персонажем цієї драми був Джуліані, публічне обличчя захисту Трампа. Хоча його ніколи не возвеличували на телебаченні за його красномовство чи точність висловів, Джуліані в середині січня розкрутив гучну пропагандистську кампанію, яка вимагала повного очищення Трампа і дратувала інших його радників.

Джуліані дав суперечливі пояснення того, коли відбувалися переговори про будівництво Башти Трампа у Москві. Спочатку він казав, що вони проходили протягом всієї кампанії 2016 року, потім заявив, що все це було дуже гіпотетичним, потім сказав, що на момент проведення кампанії переговори вже завершилися, а потім — що припинилися приблизно у січні 2016 року, перед самим кокусом у штаті Айова.

Наступним постало питання записів Майкла Коена. Джуліані заявив, що прослухав записи, у яких йшлося про те, що Трамп не наказував своєму особистому адвокату брехати в Конгресі про московський проект, потім сказав, що ніколи й не згадував про ці записи, пізніше — що такі переговори «цілком нормальна річ», після цього — що він не певний, чи вони розмовляли про це, і зрештою — що точно не розмовляли.

Двадцять третього січня Джуліані спробував обґрунтувати різницю у своїх заявах і поясненнях¹¹, даючи інтерв'ю Джошу Довсі з *The Washington Post*: «Є стратегія. Ця стратегія буде оприлюднена». Потім він попросив Довсі: «Май терпіння».

Однак Трамп терпіння не мав. Президент, частка безсоромної брехні якого в загальній брехні була найбільша, скаржився одному зі своїх політичних радників на Джуліані.

— Він єдиний у світі, підготовлений менше, ніж я, — сказав Трамп. — Руді йде на телебачення і не знає, про що в біса говорить.

У наступні дні Джуліані перестав з'являтися на телебаченні. Трамп тимчасово усунув свого адвоката від гри.

На тридцять п'ятий день блокування роботи уряду, досягненням якого Трамп пишався, по всій країні з'явилися ознаки хаосу. Внутрішні перельоти перебували в стані безладу. Федеральні працівники шикувалися в черги до благодійних продовольчих фондів. Деякі сенатори-республіканці відкрито піднімали бунт. Навіть Крістофер Рей, обраний Трампом директор ФБР, відверто критикував відсутність порядку.

— Мене важко розізлити, але я давно не був такий розлючений, — сказав Рей у відеозверненні до співробітників ФБР.

— Я не лузер, — сказав президент. — Я не збираюся здаватися. Я не хочу мати вигляд слабкого. Я не піддамся.

Однак 25 січня Трамп здався.

Майстерності в провертанні обладок було недостатньо, щоб стати мудрецем, яким він себе уявляв.

— Це як наче МакДональдз не зміг би зробити гамбургера, — зазначив розробник стратегії у республіканців Майк Мерфі¹².

Трамп підшукував, кого б звинуватити, і вказав пальцем на двох співробітників, що вели переговори на Капітолійському пагорбі, — Малвейні й Джаредда Кушнера. Під час зупинки роботи уряду Кушнер згадував свою перемогу в обох партіях при реформуванні закону про винесення вироку в кримінальних справах як доказ, що він може вести переговори на найвищому рівні навколо фінансування стіни та ширших змін імміграційної політики. Інший посадовець високого рангу згадував про Кушнера:

— Він казав: ось так ми робили пончики місяць тому, а ось так ми їх знову робитимемо в цьому місяці, бо це справді дуже смачно, ми їх добре готували, і це спрацьовувало, тож використаймо той самий рецепт.

Однак наївно було б очікувати, що демократи на зразок сенатора Діка Дурбіна колись погодяться фінансувати стіну Трампа.

Проте Трамп не полишав ідеї стіни. Він лише тимчасово запустив роботу уряду, даючи Конгресу три тижні на те, щоб затвердити довготерміновий бюджет. За цей час, поки сімнадцять законодавців з обох партій вели переговори навколо компромісу з витратами, Чіполлон, Малвейні й інші посадовці розробили радикальний план того, як Трамп може побудувати стіну. Президент має оголосити про надзвичайний стан на південному кордоні, що зумовить надзвичайні заходи й дасть можливість переорієнтувати потік грошей платників податків.

П'ятнадцятого лютого Трамп підписав нову бюджетну угоду¹³, що містила 1,375 мільярда доларів на стіну та інші прикордонні витрати, що було значно менше, ніж 5,7 мільярда, на які сподівався президент, і одразу офіційно оголосив надзвичайний стан. Він сім разів використав термін «вторгнення» щодо потоків мігрантів на кордоні.

— Ми говоримо про вторгнення в нашу країну наркотиків, контрабанди людей, злочинців і бандитів усіх типів, — сказав Трамп.

Приблизно тоді ж у Пентагоні Шенаган розглядав можливість поступового виведення військ, які Трамп поставив на кордоні перед

самими виборами у листопаді 2018 року, однак швидко зрозумів, що не втримається на своїй посаді, якщо зробить це. Урешті, Шенаган був виконувачем обов'язків, а Трампу подобалося крутити такими людьми. Він був вразливим до тиску президента. «Він ходить під богом», — пояснив один високопосадовець.

Шенаган мав дуже хитку проміжну позицію. Було зрозуміло, що Трамп ніколи не номінує його на постійну посаду міністра оборони, якщо той не підтримуватиме з ним гарних стосунків. Тому 22 лютого Пентагон оголосив, що *збільшить* кількість військових на кордоні на тисячу, доводячи загальну кількість вояків до шести тисяч.¹⁴ Спочатку вони мали наказ натягти вздовж кордону спіральний колючий дріт і встановити детекторні системи, щоб узяти під контроль віддалені ділянки між офіційними пунктами перетину.

Це рішення підтвердило сумніви працівників Пентагону в здатності Шенагана повністю замінити Маттіса. Співробітники зазначали, що він любив викликати Данфорда чи начальника штабу Сухопутних військ Марка Міллея на важливі наради, покладаючись на їхній досвід. Шенаган навіть не намагався удавати, що має такі чесноти, як Маттіс. Він знав, що є «випадковим міністром» завдяки різним перипетіям із Трампом, і без вагань визнавав, що чогось не знає. І все ж в його оточенні не бракувало критиків, які марили про когось із характером Маттіса.

— Йому подобається червоний килим, — казав один військовий посадовець про Шенагана. — Однак він не повстане проти Трампа. Йому бракує довіри й досвіду, щоб сказати: «Гей, ви не повинні цього робити, і ось чому».

Після того, як Маттіс постійно казав Трампу «ні», президент почав вважати Шенагана саме такою заміною, яку й хотів.

ЛОЯЛЬНІСТЬ І ПРАВДА

Двадцять сьомого лютого 2019 року Майкл Коен, який колись казав, що своїм тілом прикриє Трампа від кулі, дав найсенсаційніші свідчення перед Конгресом за всю епоху правління цього президента. Трамп дивився уривки цієї події на протилежному боці земної кулі — у В'єтнамі, куди полетів на другий саміт з Кім Чен Ином. З його погляду, свідчення Коена перед Комітетом з нагляду Палати представників стали найстрашнішою зрадою. А після невдачі з самітом у Ханой, коли кривавий диктатор Північної Кореї відмовився скасувати ядерну програму своєї країни, Трамп потерпав від двох катастроф поспіль.

Рішення Коена піти проти президента — стати «щуром» на злодійському жаргоні Трампа — з'явилося кількома місяцями раніше. 29 листопада 2018 року, через тиждень після Дня подяки, Коен визнав, що брехав Конгресу про зацікавленість тоді ще кандидата Трампа у проекті будівництва Башти Трампа у Москві¹. Коен визнав, що розповів брехливу історію, щоб підтримати повторювані заперечення Трампа щодо реалізації проекту вже під час президентської виборчої кампанії. Коен також визнав неодноразові контакти з російськими офіційними особами, коли намагався досягти затвердження цього проекту, і постійно інформував Трампа про результати.

Тим часом у Вашингтоні конгресмен-демократ Ілая Каммінґс готувався обійняти посаду голови Комітету з нагляду Палати представників. Конгресмен викликав до себе Ленні Девіса, давнього друга ще з часів, коли той захищав Клінтонів. Зараз клієнтом був Коен. Каммінґс запитав Девіса, чи бажає колишній «решала» Трампа свідчити перед його комітетом і розповісти американському народу детальніше, ніж він це зробив у своєму визнанні провини, як Трамп наказував йому скоювати злочини.

Девіс відповів, що «напевно, ні». Коен був зв'язаний угодою про співпрацю з федеральними слідчими як з Південного округу Нью-Йорка, де розслідувалася справа фінансування виборчої кампанії, так і з офісу спеціального прокурора Роберта Мюллера — у межах угоди про визнання провини. Прокурори з Південного округу Нью-Йорка все ще тримали відкритою справу про визначення ролі Організації Трампа і самого Трампа у виплаті хабарів за мовчання, тоді як розслідування Мюллера щодо Росії ще тривало. Прокурори тримали у своїх руках усе життя Коена, включно з тим, скільки років йому доведеться провести у в'язниці. І все ж Девіс каже Каммінгсу: «Я запитаю у нього».

За кілька днів до Різдва Коен мав телефонну розмову з Каммінгсом і погодився свідчити перед Комітетом. Коен вирішив, що треба повністю пояснити свої вчинки, причому не так, як він зробив би це, перебуваючи під слідством і співаючи по написаних Трампом нотах, і не так, як танцював би за сценарієм, складеним прокурорами, які вели з ним переговори про визнання провини. Тісно співпрацюючи з Девісом, Коен каталогував і готовий був поділитися десятками історій про Трампа з ілюструванням його нечесності й розпусності. Девіс вважав, що існує багато слів, якими можна описати Трампа: «безумний», «соціопат», «монстр» і «жорстокий». Однак він хотів почути, які характеристики Коен обере для опису найперше.

— Просто обзивати ми не можемо, — казав Девіс Коену. — Тобі потрібно обзивати з фактами, які ти можеш представити. Адже тебе збирається слухати Боб Мюллер.

Перебираючи свої записи та спогади, Коен сортував їх на три категорії, які, на його думку, найкраще описують Трампа: расист, аферист і шахрай. За допомогою телефону й електронної пошти Коен працював з Девісом над структуруванням вступної заяви, яку мав виголосити перед Комітетом Каммінгса. Девіс висунув дві вимоги до свого клієнта: Коен мав визнати свій жаль і сором за все зроблене на службі у Трампа та недвозначно заявити, що не сподівався і не прийняв би вибачень від президента. Ці два запевнення могли б применшити скептицизм, який проявляло багато законодавців щодо Коена, засудженого злочинця, який раніше брехав Конгресу.

Перед самим свідченням, що мало відбутися 27 лютого, команда, зібрана Девісом, прогнала Коена «смугою перешкод», ставлячи йому навмисно жорсткі запитання, аби загартувати для того, що один із членів цієї команди назвав «найбридкішим перехресним

допитом, який тільки можуть влаштувати республіканці». Коену було нелегко визнати перед усім народом, що йому соромно за свої дії, однак зрештою він погодився з Девісом, що недостатньо буде просто сказати «Мені шкода» чи «Я беру на себе відповідальність». Ці фрази стали надзвичайно банальними в сучасному політичному театрі.

Уранці 27 лютого Коен стояв у кімнаті для слухань Комітету з нагляду Палати представників, піднісши праву руку,² і присягав, що його свідчення міститимуть усю правду і лише правду. Зиркнувши в папірець, щоб дочитати підготовлену заяву перед затихлою аудиторією, Коен промовив дещо змістовніше, ніж вибачення.

— Я шкодую про той день, коли сказав «так» містеру Трампу, — сказав він. — Я шкодую про всю допомогу і підтримку, які я постійно надавав йому. Мені соромно за свої вчинки, і я публічно беру на себе відповідальність за них, визнаючи себе винним у Південному окрузі Нью-Йорка. Мені соромно за свою слабкість і хибну вірність — за все, що я робив для містера Трампа, намагаючись захищати та підтримувати його. Мені соромно, що я вирішив брати участь у приховуванні протиправних дій містера Трампа замість того, щоб послухатися власної совісті.

— Мені соромно, бо я знаю, яким є містер Трамп, — продовжував Коен. — Він — расист. Він — аферист. Він — шахрай.

Коен виклав детальні матеріали щодо справи проти президента, розповідаючи про конкретні дії, а в окремих випадках — подаючи докази на підтвердження своїх заяв. Він надав копії фінансових документів Трампа з 2011 по 2013 роки, копію чеку, який уже президент Трамп виписав зі свого особистого банківського рахунку і відшкодував Коену виплачений ним хабар за мовчання порнозірці Стормі Деніельс. Коен також надав копії листів, написаних за наказом Трампа, у яких погрожував цивільними та кримінальними звинуваченнями проти старшої школи, де вчився Трамп, коледжів і Ради коледжів, якщо вони колись оприлюднять його оцінки чи бали SAT*.

Коен дав свідчення, що стосувалися самої суті розслідування Мюллера. Він сказав, що Трамп скеровував переговори стосовно запропонованої Башти Трампа у Москві, що тривали протягом усієї виборчої кампанії 2016 року, і брехав громадськості про це. Коен також стверджував, що тоді ще кандидат Трамп знав, що Роджер Стоун розмовляв із Джуліаном Ассанжем ще до того, як

* Стандартний тест для вступу до вищих навчальних закладів.

WikiLeaks оприлюднила електронне листування Демократичного національного комітету.

Однак найбільше шокувала та частина свідчень Коена, де він розповідав про характер Трампа. Коен стверджував, що Трамп вів боротьбу за посаду президента, «щоб возвеличити свій бренд, а не країну», і як президент, він став «найгіршою версією самого себе». Коен описував Трампа як іще більшого слабкодуха, людину без совісті й расиста, ніж він здається публіці. Він сказав, що Трамп «розмовляє специфічним жаргоном, з яким я знайомий», наче він бос мафії, що віддає накази своїм поплічникам.

Коен називав роботу на Трампа «інтоксикацією» і додавав, що бос настільки «загіпнозував» його, що він автоматично робив різні вчинки, чітко усвідомлюючи, що це погано. І додав, що його досвід повинен стати попередженням для членів Республіканської партії в Конгресі.

— Я робив ті самі речі, що й ви робите, вже десять років. Я захищав містера Трампа впродовж десяти років, — сказав Коен. І додав: — Люди, які йдуть за містером Трампом, як і я сліпо йшов, страждатимуть від таких самих наслідків, від яких зараз страждаю я.

Союзники Трампа на цьому засіданні поводитися з Коеном доволі різко. Тренери Девіса готували його до цього на «смузі перешкод».

— Ви патологічний брехун, — казав конгресмен-республіканець Пол Госар. — Ви не відрізняєте правди від брехні.

Ретельні тренування не минули марно.

— Ви маєте на увазі мене чи президента? — завдав Коен удару у відповідь.

— Коли я ставлю вам запитання, то очікую відповіді, — відрізав Госар.

Республіканець-конгресмен Джим Джордан, активний захисник Трампа, намагався подати Коена як невдоволеного колишнього працівника, якого залишили в Нью-Йорку, коли його бос став президентом.

— Ви хотіли працювати у Білому домі, — сказав Джордан. — Вас не запросили до танцю.

— Містере Джордан, я отримав те, що хотів, а саме: бути особистим адвокатом президента, — відповів Коен.

Цікаво, що жодний республіканець на засіданні не намагався захищати Трампа, звертаючись до змісту свідчень Коена. Вони лише тиснули на сумнівну довіру до Коена як до свідка.

На відстані близько дванадцяти тисяч кілометрів від фейєрверків у кімнаті для слухань Комітету Каммінгса Трамп упав за Кімом у фешенебельному готелі «Legend Metropole Napoli». У той самий момент, коли він мав дипломатичну розмову з найодіознішим диктатором у світі, колишній адвокат Трампа обізвав його аферистом. Під час короткої сесії фотографування зустрічі сам на сам із Кімом Джонатан Лемір з Associated Press запитав, чи прореагував він на свідчення Коена. Трамп настовбурчився, струснув головою і відмовився відповідати.

Білий дім негайно відсторонив Леміра й трьох інших американських журналістів від висвітлення обіду Трампа з Кімом, де ці лідери намагалися подружитися на ґрунті любові до полендвиці на грилі й политого шоколадом торта. Це був надзвичайний акт відплати з боку уряду США, що завжди в історії відстоював права журналістів висвітлювати закордонні поїздки президента, особливо спілкування з автократами, у чиїх країнах немає вільної преси. Сара Сандерс послалася на образу, що містилася в голосних запитаннях під час попередньої сесії. Трамп раніше багато разів скаржився співробітникам, що його обурюють запитання, які ставлять репортери в присутності інших світових лідерів. Трамп сподівався, що його спілкування з Кімом буде у центрі новин удома, що підтвердило б його імідж державного мужа, як і за кілька місяців до того в Сінгапурі. Замість цього телевізійні мережі безперервно транслювали свідчення Коена.

Наступного дня, 28 лютого, Трамп організував спектакль для історії, сівши за стіл більш формальних переговорів з Кімом і його делегацією. Він був настільки впевнений, що може домовитися про хоч якесь ядерне роззброєння з лідером Північної Кореї, що Білий дім анонсував церемонію спільного підписання підсумкового документа цього саміту вже по обіді того дня. Однак виявилось, що підписувати нічого. Робочий обід для обох лідерів був скасований після виникнення тупикової ситуації, коли Кім висунув вимогу, щоб Сполучені Штати зняли економічні санкції з Північної Кореї, не обіцяючи при цьому зупинити свою ядерну програму. Переговори завершилися.

— Часом ви мусите піти, і це якраз був той випадок, — присоромлений Трамп сказав репортерам перед поверненням до Вашингтона.

Перед відльотом з Ханоя Трамп раптом висловився на захист брутальності Кіма.³ На початку своєї каденції Трамп зробив Отто Вармбіра центром кампанії максимального тиску на Північну Корею. Він привернув загальну увагу до смерті цього двадцяти-

дворічного студента Університету Вірджинії, якого у стані коми випустили на свободу після сімнадцяти місяців перебування у північнокорейській в'язниці, й запросив невтішних батьків як гостей на перше звернення президента до Конгресу на спільному засіданні. Однак коли Девід Накамура з *The Washington Post* запитав Трампа у Ханой, чи той звинуватив Кіма у смерті Вармбіра, президент відповів, що Кіма не звинувачують.

— Я не думаю, що він дозволив би таке зробити, — сказав Трамп. — Йому невігідно те, що трапилось. Ці в'язниці жахливі. Це жахливе місце. І сталася жахлива річ. Однак я справді не вважаю, що він... що він знав про це.

І в цьому разі він знову повірив іноземному автократу на слово, як повірив, коли саудівський кронпринц Мухаммед бен Салман сказав, що не наказував убивати журналіста Джамала Хашоггі, чи як повірив російському президенту Володимиру Путіну, що той не втручався у вибори в США 2016 року. Трамп сказав, що Кім «почувався дуже погано», адже, за його словами, дізнався про випадок із Вармбіром лише після його смерті.

— Він каже мені, що не знав про це, — заявив Трамп, — і я вірю йому на слово.

У жовтні 2018 року Джим Маттіс, Джон Келлі й Кірстен Нільсен виступали проти рішення Трампа виставити війська на південному кордоні, розуміючи, що вони можуть стати корисною підтримкою, але виступаючи проти того, щоб використовувати їх як політичний інструмент. Однак у лютому 2019 року Нільсен зрозуміла, що їй конче потрібні ці війська, а може, й ще більше вояків, на кордоні між США та Мексикою, щоб підтримати перевантажені митниці й працівників імміграційної служби в штатах Техас та Аризона. Натовпи мігрантських сімей, а разом з ними й контрабандисти, що використовують дітей як прикриття, проривалися через кордон із проханнями надати їм притулок. Кількість затриманих мігрантів у лютому сягнула сімдесяти шести тисяч, перевищивши двадцятирічний рекорд нелегального перетину кордону. Прибулі поглинули всі сили прикордонників США.

Нині, після того, як пройшли проміжні вибори, Трамп і його політичні радники перестали піклуватися про гуманітарну кризу з іммігрантами.

— Вони казали «Так, так, у вас повно дітей, про яких треба піклуватися», — згадував старший посадовець національної безпеки. — Вони просто хочуть, щоб нелегали перестали прибувати.

Нільсен просила Трампа про зустріч і нарешті отримала її на початку березня. Міністр внутрішньої безпеки сподівалася, що особиста зустріч допоможе їй примусити президента зосередитися на цій проблемі. Трамп схилився до обговорення загального «вторгнення» іммігрантів. Однак він не прийняв послідовної аргументації Нільсен, що єдиним реальним вирішенням проблеми з іммігрантами, які шукають притулку, були б ретельно підготовлені законодавчі акти, що закрили б юридичні прогалини. Трамп був злий і висловив вимогу, щоб Нільсен та її команда робили ще більше. Коли Нільсен спробувала змістити акцент зустрічі на неможливість для її міністерства взяти на себе відповідальність за скупчення мігрантів, які намагалися перетнути кордон за останні два місяці, Стівен Міллер, який також був присутній при розмові, висунув додаткову пропозицію. Він запропонував Трампу і Нільсен почати вводити візові санкції проти тих країн, чії громадяни порушують терміни перебування у США. Візова ідея Міллера відвертала увагу президента від кризи та нічого не давала для вирішення поточної проблеми.

Нільсен пішла з цієї зустрічі, подумки матюкаючись. Вона не достукалася до Трампа і відчула, що його співробітники пропонували їй витягти зі свого капелюшка якийсь міфічне рішення, проти чого вона вперто заперечувала. Після цієї зустрічі криза загострилася. Тієї весни відповідальні фахівці з Міністерства внутрішньої безпеки отримували під свою опіку по тисячу чотириста дітей іммігрантів щодня.

Охолонувши після цієї дратівливої зустрічі, Нільсен почала тиснути на голову адміністрації Білого дому Міка Малвейні, щоб той на черговому засіданні переконав уряд розробити план дій у кризовій ситуації. Вирішення прикордонної проблеми вимагало додаткових медичних працівників і медпрепаратів, харчів та бригад швидкої допомоги, — тобто тих ресурсів, які були в розпорядженні інших федеральних міністерств. Нільсен тиснула на Малвейні два тижні, кажучи йому, що потребує термінової допомоги від Пентагону для перевезення сімей, а від Міністерства охорони здоров'я й соціального забезпечення — прискорити створення конвеєра для взяття дітей під свою опіку.

Міністерство внутрішньої безпеки не мало права тримати дітей під своєю опікою довше, ніж сімдесят дві години. Прикордонні застави — бетонні блоки з маленькими камерами для затриманих, що зсередини нагадували відділок шерифа маленького міста, не були пристосовані для утримування дітей, однак у них розмі-

щувалося в чотири рази більше осіб, ніж дозволяли протипожежні правила цих десяти прикордонних застав. Прикордонна служба міністерства була на межі катастрофи: у Нільсен накопичилися тисячі дітей, яких давно потрібно було передати органам охорони здоров'я і соціального забезпечення, однак ці агенції надто повільно розверталися, щоб їх забрати.

— Мені терміново потрібне засідання кабінету, — сказала Нільсен до Малвейні. — я хочу пояснити вам, наскільки все погано. Я збираюся показати світлини, і після цього спробуйте сказати, що ви не хочете мені допомогти.

Малвейні погодився, однак коли Нільсен прибула, то вразилася тим, що не було жодного міністра.

— Слухай, я думаю, що ми просто трохи більше поговоримо про це, — сказав їй Малвейні.

Нільсен розповіла Малвейні, чого, на її думку, потребувала ця надзвичайна ситуація: головного координатора від Білого дому для узгодження дій різних агенцій задля прикордонної безпеки. Малвейні запропонував, щоб вона обговорила все це з іншими агенціями. Нільсен відповіла, що вже намагалась це зробити. Пентагон, охорона здоров'я й соціальне забезпечення та інші структури не вважали ситуацію надзвичайною. Потрібно було, щоб бос сказав їм, що це є пріоритетом. Діти були в небезпеці. Прикордонні застави порушували протипожежні норми. Уже нема часу на подальші обговорення, сказала вона. Потрібен план дій.

Нільсен звикла до тісного співробітництва з Келлі, однак Малвейні, схоже, прагнув більше до управління вгору — говорити з Трампом, — ніж управління донизу, радше як головний співробітник, а не голова адміністрації. Повернувшись із Білого дому, Нільсен сказала своїм вищим посадовцям:

— Ну його в пень. Зберемо своє власне засідання кабінету.

Вона переконала керівників інших органів терміново зібратися, і вони разом розробили план подолання небезпеки. Це було те, що за нормальних умов мав би зробити Білий дім.

Наприкінці лютого, приблизно через тиждень після складання присяги Біллом Барром як генеральним прокурором, Род Розенштейн і Ед О'Калаген поінформували його про стан розслідування Мюллера. О'Калаген, перший заступник Розенштейна, був ключовою фігурою й регулярно консультувався з командою спеціального прокурора. Він доповів Барру, що робота Мюллера наближається до завершення, однак потребує ще трохи часу. Заступники спеці-

ального прокурора все ще намагалися зв'язати докупи кінці слідства, більшість із яких стосувалася документів та інших матеріалів Роджера Стоуна, чий будинок у Флориді ФБР обшукало 25 січня.

Барр, Розенштейн і О'Калаген не знали, що Мюллер і його команда наполегливо працювали, шукаючи найкращого способу завершити й підсумувати своє майже дворічне розслідування. Прокурори активно склали свої остаточні звіти у двох томах. Перший том був складним, із рядом тіньових фігур із дивними іменами, однак його легко було писати. У ньому були задокументовані намагання російського уряду втрутитися в президентські вибори 2016 року. Другий том був значно суперечливішим і викликав внутрішні побоювання. У ньому були задокументовані свідчення, які команда збрала стосовно десяти епізодів, коли Трамп явно намагався заважати чи взагалі припинити кримінальне розслідування щодо його кампанії та його самого.

Усю зиму Мюллер і його команда пильно прислухалися до слів Барра і зі слухань про його затвердження на посаді зрозуміли, що точка зору змінилася. Команда мала написати звіт, підсумовуючи свої результати. Вони завжди знали, що це один із їхніх обов'язків, згідно з положенням про спеціального прокурора. Однак тепер вони мусили писати зважаючи на те, що увесь чи значна частина звіту стане загально відомою. І команда не могла погодити, наскільки розлого вони мають описувати спроби президента блокувати кримінальне розслідування.

Дехто з команди Мюллера вважав, що треба подати у звіті відверту інформацію про компрометувальні дані, виявлені ними стосовно Трампа, і пояснити, що, якби він не був чинним президентом, то, найімовірніше, отримав би звинувачувальний висновок. Вони розуміли значення висновку канцелярії юрисконсульта, що забороняє здійснювати розслідування проти Трампа, однак вказували, що це не означає, що вони не можуть рекомендувати висунення звинувачень.

— У групі були й такі, що виступали за чіткіше окреслення хибних дій президента і пояснення, чому вони не висунули йому звинувачення, — казав один інформатор, який мав бесіду з членами команди. Вони вважали, що мають «достатньо для того, щоб засудити будь-кого».

Мюллер висловлював суто аполітичну думку про непридатність висновку про причетність Трампа до скоєння злочину, беручи до уваги позицію канцелярії юрисконсульта. Під час широкої дискусії про те, як вони мають схарактеризувати діяння Трампа і всі ознаки

намагань втрутитися у ведення розслідування, — Мюллер і його команда зійшлися на тому, щоб заявити, що Трампа неможливо виправдати: «Якби ми були впевнені після ретельного розслідування фактів, що Президент явно не ставив перешкод, ми б так і заявили».

Однак дехто з членів команди вважав, що така фраза все ж була незадовільно пасивною. Вона була «тим, що спеціальний прокурор хотів би висловити, — сказав один співробітник, і додав: — Не думаю, що цей погляд був сформований спільно. Думаю, що бос наполог».

П'ятого березня Барр отримав певні відповіді. Мюллер і його найближчі заступники Джеймс Кворлс і Аарон Зеблі прибули до Міністерства юстиції на таємну нараду. Щоб гарантувати захист від витoku інформації, служба безпеки Мюллера провела їх через підвал до резервного ліфта й підняла безпосередньо до зали для нарад генерального прокурора. Це тріо зустрілося з Барром уперше відтоді, як він став генеральним прокурором, і до них приєдналися Розенштейн, О'Калаген і голова адміністрації Барра Браян Реббіт. Атмосфера була дружньою й веселою. Після обміну люб'язностями вони взялися до справ.

Мюллер розпочав нараду, витягнувши аркуш паперу з деякими нотатками. Генеральний прокурор і його співробітники відчували, що спостерігають за чимось тривожним. Руки Мюллера, що тримали цей аркуш, трусилися, як і його голос. Це був не той Мюллер, якого всі знали. Коли він робив вступні ремарки, Барр, Розенштейн, О'Калаген і Реббіт непокоїлися про його самопочуття. Вони були приголомшені. Пізніше Барр запитав своїх колег: «Вам він не видавався дивним?» Згодом близькі друзі сказали, що помітили, як різко змінився Мюллер, однак член його команди запевняв, що ніяких проблем зі здоров'ям у шефа немає.

Мюллер швидко передав ведення наради своїм заступникам, що не залишилось непоміченим. Зеблі говорив першим, підсумовуючи розслідування щодо втручання Росії. Він пояснив, що команда вже поширила більшу частину своїх результатів у двох основних звинувачувальних актах у лютому й липні 2018 року. Хоча у них не було можливості притягти звинувачених до суду в Сполучених Штатах, команда Мюллера висунула звинувачення тринадцяти громадянам Росії, що організували ферму тролів, щоб заповнити соціальні медіа США брехливими оповідями, тим самим викликаючи скандали та допомагаючи Трампу. Вони також звинуватили дванадцять російських офіцерів військової розвідки, які хакнули внутрішнє електронне листування Демократичної

партії й використали його для завдання шкоди кампанії Гіларі Клінтон. У жодному випадку не виявлено слідів причетності осіб, що брали участь у кампанії Трампа.

Зеблі пояснив, що їм бракувало доказів для підозри змови:

— Жодного порушення фінансування кампанії, жодних сумнівних моментів... У нас були питання до Пола Манафорта, однак ми впевнено заявляємо, що тут не було жодних таємних домовленостей, жодної змови.

Потім Кворлс розповідав про перешкоджання правосуддю.

— Ми збираємося дотримуватися позиції канцелярії юрисконсульта і підсумовуємо, що не маємо змоги зробити остаточний висновок, чи був злочин, — сказав він. — Ми плануємо повідомити факти, аналіз, і так і залишити. Ми не збираємося заявляти про звинувачення, однак лише через наявну позицію канцелярії юрисконсульта.

Кворлс сказав, що вони викладуть докази «безсторонньо» у другому томі свого звіту, щоб у читачів не склалося враження впевненості в злочинності Трампа.

— Ми не виказуємо остаточного судження, що кожна конкретна справа рівнозначна злочину, — сказав він. — Ми не робимо висновку про злочин чи його відсутність.

Барр і його команда були здивовані й повністю заплутані. Прагнучи ясності, генеральний прокурор спробував підсумувати суть того, що сказав Кворлс:

— Тобто не можна вважати, що Боб Мюллер висунув би звинувачення президенту Сполучених Штатів, якби не позиція канцелярії юрисконсульта?

— Саме так, — погодився Кворлс.

Згідно з позицією канцелярії юрисконсульта Міністерства юстиції, федеральні прокурори, включно зі спеціальним прокурором, не могли висунути звинувачення президенту, однак могли вести слідство. Жодним чином позиція канцелярії юрисконсульта не стверджувала, що прокурори не можуть робити висновок, вчинив президент злочин чи ні. Фактично положення про спеціального прокурора прямо встановлює, що у Мюллера одне головне завдання: розслідувати та потім доповісти генеральному прокурору своє рішення — притягувати до відповідальності чи ні.

І все ж Кворлс казав, що вони не йтимуть цим шляхом ухвалення того чи іншого рішення. «Чому ні? — думав Барр. — Ти — спеціальний прокурор. Твоя робота розслідувати й прийняти рішення про звинувачення».

Мюллер узяв слово, щоб повторити позицію, висловлену Кворлсом.

— Ми вирішили, що не повинні вирішувати, чи вчинок містить злочин, зважаючи на меморандум канцелярії юрисконсульта, — сказав він. — Пізніше хтось інший має вирішувати.

Барр прагнув певності. Він конкретно запитував, чи міг би хтось переглянути звіт і дати незалежний висновок стосовно кримінальності. Команда спеціального прокурора сказала йому «так». Пізніше ще один співробітник Барра запитав, чи може генеральний прокурор вирішувати, що є достатньо доказів, аби стверджувати про факт злочину. І знову команда Мюллера відповіла, що на їхню думку генеральний прокурор має такі повноваження. Звичайно, Барр був відповідальний за розслідування і міг сказати Мюллеру: «Я хочу, щоб ви дали рекомендацію». Однак він не зробив цього. Команда Мюллера вважала, що вони абстрактно обговорювали юридичні повноваження. Вони дали відповіді, жодним чином не маючи на увазі, що Барр фактично може скористатися цією владою протягом кількох днів.

Потім нарада перейшла на логістику й технічні питання самого звіту. Мюллер сказав, що звіт буде довгим і написаним у двох томах: перший, що охоплює втручання Росії, міститиме близько 140 сторінок, а другий — про перешкоджання — десь 120. Мюллер і його заступники пояснювали, що звіт міститиме коротке резюме.

— Ми намагалися подавати факти такими, як їх бачили, — сказав Мюллер.

Мюллер сказав, що звіт міститиме «б(е)» матеріал, тобто делікатні докази та свідчення, зібрані шляхом викликів на слухання великим журі, які за законом не можуть бути оприлюднені, й офіс спеціального прокурора запропонував допомогу Міністерству юстиції у визначенні того, що потрібно буде відредагувати.

— Мій намір — оприлюднити максимально великий обсяг звіту, однак мене непокоїть часовий розрив між тим, коли я отримаю його, і коли я зможу це оприлюднити, — сказав Барр. — Моя мета — опублікувати максимальний обсяг максимально швидко, проте для цього мені потрібна буде ваша допомога.

Він попросив команду спеціального прокурора при завершенні підготовки звіту заздалегідь виділити всі матеріали «б(е)», щоб можна було вчасно зробити редагування. Команда спеціального прокурора погодилася, і нарада завершилася.

У наступні дні Барр, Розенштейн і О'Калаген пережовували позицію Мюллера не виносити рішення. Вони не дуже розуміли

міркування Мюллера і Кворлса й очікували, що буде велика метушня. Барр дійшов висновку, що саме йому потрібно вирішувати, чи перешкодження правосуддю з боку президента було злочином. Спеціальний прокурор перебував під егідою Міністерства юстиції, використовуючи кримінальний процес для здобуття доказів, і Барр, Розенштейн та О'Калаген були переконані, що міністерство повинно приймати рішення. Сумнівів не залишилося. Генеральний прокурор мусив приймати рішення.

У п'ятницю, 15 березня, о 7:41 ранку Трамп почав триденний фонтан твітів, поширивши шістдесят три повідомлення до кінця вихідних. Керівники Міністерства юстиції тримали Трампа і його адвокатів у невіданні, й у ряді твітів Трамп написав, що «Мюллера ні в якому разі не можна було призначати, і ніякого звіту Мюллера бути не повинно. Це було незаконне й суперечливе розслідування з прицілом на пошук злочину. Російське сприяння було нічим іншим, як виправданням програшу демократами виборів, які вони вважали виграшними для себе».

Потім ішов його висновок: «ЦЕ НІКОЛИ НЕ ПОВИННО ЗНОВУ СТАТИСЯ З ПРЕЗИДЕНТОМ!».

Трамп провів ті вихідні на самоті в Білому домі замість того, щоб вирушити до Мар-а-Лаго, як зазвичай щовихідних узимку й навесні, та відмовився від турніру в гольф, вдаючи, що у нього багато роботи. Стимулом до цього, принаймні частково, була стаття в *Politico*, де повідомлялося, що його радники будували попередню стратегію переобрання навколо «спокійних місць на зразок Овального кабінету й Саду троянд»,⁴ а не його «бурхливих мітингів», зокрема, щоб показати традиційно президентський імідж Трампа. Історія, написана Габі Ор, була опублікована 8 березня, однак Трамп не читав її, аж поки його співробітник не видрукував її перед самим 15 березня й провокативно не запитав: «Сер, то ви збираєтеся бути ще більш президентським?»

Небагато історій з мас-медіа влізли Трампу під шкіру більшою мірою, ніж відчуття, що його штат керує ним, і кожного разу, коли це траплялося, Трамп знаходив спосіб довести, що ним неможливо керувати. Він розповів про це Корі Левандовскі, одному зі своїх довірених зовнішніх радників.

— Ці хлопці збираються казати мені, як спілкуватися? — сказав Трамп. — Вони казатимуть, коли я маю проводити мітинг, а коли ні?

ЗВІТ

Близько полудня 22 березня, в іншу спокійну весняну п'ятницю, Ед О'Калаген отримав у своєму кабінеті в Міністерстві юстиції особливий пакет. Йому передали важкий стос паперів з прозорою пластиковою обкладинкою зовні й міцною чорною підкладкою. Назва: «Звіт про розслідування російського втручання в президентські вибори 2016 року». Роберт Мюллер завершив своє слідство, і ось його довгоочікувані результати, усі 448 сторінок, повністю.

О'Калаген, Білл Барр, Род Розенштейн і Браян Реббіт, голова адміністрації Барра, відкинули свої плани на цей день, відгородилися від усього світу і засіли за читання. Першою їхньою думкою було, що тут понад чотириста сторінок і команда Мюллера нічого тут не редагувала. Натомість тут використовувалися зноски, щоб позначити делікатний матеріал, отриманий під час засідання великого журі, однак не було чітко зрозуміло, що ж, на думку команди Мюллера, слід тримати в таємниці. Команда спеціального прокурора зазначала на нараді 5 березня, що вони виділять делікатну інформацію, відому як матеріал «6(e)», що могло стати надто складним процесом. Однак слідчі Мюллера не вважали редагування своїм завданням, займаючись лише позначенням матеріалу. Посадовці Міністерства юстиції сприймали це як нездатність команди Мюллера відредагувати текст згідно з домовленістю, і відсутність цього критичного етапу унеможливлювала швидке оприлюднення звіту для громадськості.

Найнагальнішим пріоритетом команди Барра було досягнути, що ж понаписував Мюллер¹, тож вони пропустили основний зміст обох томів і зазирнули у висновки й анотації. В обід вони вирішили, що повинні довести до відома громадськості, що спеціальний прокурор передав свій звіт генеральному прокурору, тож ця команда швиденько склала листа до Конгресу. Барр писав: «Я читаю

звіт і сподіваюся, що зможу відкрити вам основні висновки спеціального прокурора вже у ці вихідні». Він також нагадав про свій намір оприлюднити ці результати для широкого загалу, додаючи: «Залишаюся прихильником максимально можливої прозорості».

Між четвертою і п'ятою годинами того самого дня Реббіт зателефонував адвокату Білого дому Еммету Фладу, щоб повідомити його, що Міністерство юстиції вже отримало звіт. Він прочитав Фладу проект листа Барра до керівників Конгресу, однак не сказав йому, про що говорить звіт Мюллера чи які зроблені остаточні висновки. Він коротко передав уривок гарної новини: Мюллер не рекомендував жодних додаткових звинувачень. Флад передав цю новину Трампу. За кілька хвилин Стівен Бойд, помічник генерального прокурора з питань законодавства, доставив листа Барра на Капітолійський пагорб, і про це негайно повідомили в ЗМІ. Світ дізнався, що майже дворічне розслідування Мюллера завершено, і його результати в руках Барра.

Трамп того ранку вже відлетів до Флориди, щоб провести там вихідні у Мар-а-Лаго. Флад і Пет Чіполлон, вважаючи, що доставляння звіту Мюллера — справа найближчого часу, супроводжували його на той випадок, якщо він потребуватиме під рукою своїх адвокатів, і долучилися до команди перед самим вильотом президентського літака о 10:00 ранку. Однак усю другу половину дня команда Трампа могла лише чекати звісток від Барра.

Президент утримався від того, щоб самому зателефонувати генеральному прокурору й дізнатися подробиці. Він виконував поради своїх адвокатів не спілкуватися з Барром, щоб не компрометувати незалежність розслідування. Команда Трампа була переконана, що Мюллер не може звинуватити Трампа в жодних змовах стосовно співпраці з росіянами й стоїть на тонкому льоду, намагаючись звинуватити його в перешкоджанні, зважаючи на ті свідчення, які, за їхніми відомостями, зібрав Мюллер. Вони знали, що Мюллер не планував висувати звинувачення проти Трампа, чинного президента, і не хотів ризикувати виникненням негативних політичних наслідків від перешкодження Міністерству юстиції в ухваленні абсолютно незалежних рішень. Вони знали, що демократи не прагнуть нічого іншого, як впіймати президента, коли він втручатиметься на завершальній стадії розслідування Мюллера.

Останнім часом Барр намагався зберігати розумну дистанцію з Трампом. Він уникав надто частих відвідин Білого дому, щоб не здатися запанібрата з босом. Однак, хоч Барр був новачком

на своїй посаді, Трамп і його команда мали повну довіру до його суджень, значною мірою через його широкі погляди на президентську владу і його меморандум від червня 2018 року про те, що розслідування президентського перешкоджання правосуддю було «фатально помилковим». Вони також вважали, що Барр прагнув боротьби на захист президента і його виконавчих повноважень. У середині Білого дому деякі співробітники називали Барра «солодким борсуком», натякаючи на популярне відео, де безстрашний борсук лізе на дерево, щоб убити змію, та кусає його, він падає, потім очуноє і починає поїдати цю слизьку істоту.

— Це завжди було шоу Барра, — казав один юридичний радник Трампа. — Навіть якби ми вирішили бути ляльковиками, навіщо нам ризикувати? Еммет не збирався дозволяти приймати дурні рішення наприкінці цієї гри. Ми не збиралися видирати поразку зі щелеп перемоги.

Двадцять другого березня Руді Джуліані, Джей Секулов, а також Джейн і Мартін Раскіни були розкидані по всій країні — від Нью-Йорка до Нешвілла — і мусили поспіхом повертатися до Вашингтона. Вони зібралися наступного дня у великій конференц-залі юридичної фірми Секулова на Капітолійському пагорбі, — колишній аптеці 1880-х років, перетвореній на офісне приміщення. Будинок на Мериленд-авеню вирізнявся конференц-залом із масивним муралом із зображенням Вашингтона. Там Секулов, Джуліані й Раскіни готувалися до того, що мало статися.

— Ми відчували впевненість, однак поки не отримаєш — не матимеш, — згадував один член команди.

Усі погодилися з тим, що не повинно бути доказів того, що президент був замішаний у змову з росіянами. Однак їх непокоїла друга частина розслідування. Вони вважали, що звіт може містити твердження, що Трамп порушив закон і що президента потрібно звинуватити в злочині, однак з урахуванням політики канцелярії юрисконсульта Міністерства юстиції, що забороняє переслідування президента. Команді не подобався такий сценарій, однак якби Мюллеру довелося звинувачувати Трампа у злочині, вони спланували контрсторію.

— Ми не знали, як відбувалося перешкоджання, — сказав член команди. — Ми сподівалися, що вони викладуть факти... Ми просто не знали, як це було.

В офісі спеціального прокурора Мюллер і його прокурори з нетерпінням очікували дебюту своїх результатів слідчих дій

і припинення затятого мовчання, яке зберігала їхня команда останні два роки. Нарешті численні докази, за якими вони ганялися по всій земній кулі, будуть оприлюднені для громадськості в тій чи іншій формі. Однак прокурори цієї команди не знали, наскільки багато Барр, урешті, вирішить оприлюднити, й обговорювали це з певними побоюваннями.

Готуючись до цього моменту, обидві основні команди — одна працювала над втручанням Росії, інша — над перешкоджанням правосуддю, — написали звіт із всеохопними висновками, які, як вони сподівалися, полегшать Барру справу оприлюднення хоча б чогось, поки не буде відкритий увесь звіт. Вони сподівалися, що він оприлюднить принаймні їх.

Звіт на 448 сторінках став захопливим каталогом махінацій і неправомірних вчинків президента². Том 2 детально подавав десять подій, які спеціальний прокурор ретельно дослідив на предмет можливого перешкоджання правосуддю з боку Трампа. Це був не просто перелік історій. Тут був і ретельний юридичний аналіз доказів, певна оцінка, яку прокурори зазвичай давали, щоб визначити, чи висувати кримінальні звинувачення. Мюллер оголив президента цілком, до найменших деталей, показав Трампа, який страждає від параної й незахищеності. Його найближче оточення поставало охоплене страхом перед президентськими припадками, коли він несамовито змушував співробітників брехати народу і фабрикувати фальшиві звіти. Деякі епізоди були раніше висвітлені в повідомленнях ЗМІ³, однак звіт Мюллера був унікальним для остаточного вивчення й відвертого оприлюднення деталей подій, головні учасники яких говорили під присягою й під запис.

Як і показав попередньо Джеймс Кворлс Барру 5 березня, спеціальний прокурор вирішив не робити висновок, чи скоїв Трамп злочин, базуючись на своїй інтерпретації думки канцелярії юрисконсульта, що забороняє притягнення до відповідальності чинного президента. Хоча й не дуже відверто, звіт пропонував, щоб Конгрес узяв на себе роль прокурора. «Висновок про те, що Конгрес може застосувати закони про перешкоджання до корумпованого використання влади президентом, узгоджується з нашою системою стримувань і противаг та принципом, що ніхто не може бути понад законом», — стверджував звіт.

Звіт був класичним витвором Мюллера: переповнений вбивчими фактами, однак звільнений від виправдання чи засудження і позбавлений прикінцевого висновку. Багато глибоко досліджених моментів, переказаних майже як сцени з кінофільмів, були

страшенно захопливими. Однак аналіз того, що робити з вчинками президента, був написаний сухою юридичною прозою, сповненою подвійних заперечень. Було незрозуміло, що ці факти дають вкупі, відсутня дорожня карта для Конгресу, як рухатися до процедури імпічменту. Наприклад, звіт стверджував: «Якби ми були переконані після ретельного розслідування в тому, що президент явно не чинив перешкод правосуддю, ми б так і сказали. Виходячи з фактів і застосованих юридичних стандартів, ми не можемо дійти такого висновку».

Мюллер очікував, що американський народ і його обрані представники в Конгресі прочитають звіт і вирішать, чи варто діяти і яким чином.

Завдяки тому, що Барр попередив Конгрес, мас-медіа очікували на сенсаційні новини. Камери стежили за генеральним прокурором біля його будинку в штаті Вірджинія й штаб-квартирі Міністерства юстиції у Вашингтоні. Барр і Розенштейн встановили для самих себе кінцевий термін, коли повинні були відправити до Конгресу звіт із головними висновками Мюллера, на недільний вечір частково через те, що вони не хотіли, щоб фінансові ринки в понеділок відкрилися на фоні балачок у ЗМІ й марева кримінальних звинувачень на адресу президента. Тож вони заглибилися у звіт, залишившись на ніч, щоб до ранку дочитати його.

У суботу, 23 березня, Барр, Розенштейн і О'Калаген знову зібралися в офісі, щоб обговорити звіт. Вони намагалися зважити докази з тому 2 і вирішити для подальшого обстоювання, чи кожний із десяти епізодів являє собою перешкоджання правосуддю. Спочатку було розглянуто кожний епізод окремо. Вони погодилися, що докази справді тривожні, але відчували, що не можуть довести злочинні наміри президента. Вони запитували себе, чи можна з цих доказів вивести кримінальне звинувачення і подолати апеляції? Їхній висновок був одноставним: ні.

Ухваливши таке рішення, тепер Барр, Розенштейн і О'Калаген мали вирішити, як оголосити все це громадськості. У звичайних випадках рішення про відмову від звинувачення залишалося б конфіденційним, але тут був незвичайний випадок. Вищі посадовці Міністерства юстиції відчували обурення тим, що розслідування Мюллера стало настільки широко відомим громадськості, однак розуміли, що через пильну увагу суспільства вони повинні детально пояснити, що сталося, навіть попри те, що Трамп не був звинувачений у злочині.

Барр вирішив написати другого листа до Конгресу з основними детальними висновками спеціального прокурора. Він і його команда продивилися звіт Мюллера, шукаючи речень, які можна було б процитувати в листі, щоб підсумувати результати спеціального прокурора чи показати найважливіші моменти. Вони побачили, що звіт являв собою заплутану мішанину, і намагалися знайти хоч щось, щоб процитувати. У якийсь момент О'Калаген зупинився на фразі: «Хоча цей звіт не робить висновку, що Президент скоїв злочин, він і не виправдовує його».

— Якщо ми цього не додамо, люди нас критикуватимуть, — сказав О'Калаген.

Барр погодився.

— Знаєш що, Еде? Це хороший момент. Додаймо його, — сказав він.

Коли вони закінчили проект листа, О'Калаген зателефонував Аарону Зеблі, голові адміністрації Мюллера. Він сказав Зеблі, що Барр спирається на найважливіші висновки Мюллера, і запитав, чи хоче той прочитати проект листа, перш ніж він буде відправлений. Зеблі відмовився, кажучи О'Калагену, що не має потреби дивитися. Зеблі сподівався і припускав, що лист Барра цитуватиме висновки, на які їхня команда витратила стільки часу. Однак він не сказав цього О'Калагену. І знову команда Мюллера відхилила можливість зважити, якою мірою результати їхнього розслідування будуть представлені громадськості.

Раннього недільного ранку 24 березня Трамп прокинувся в Мар-а-Лаґо. Він одягнув свою сорочку для гольфу, штани кольору хакі й близько дев'ятої вирушив до Міжнародного гольф-клубу Трампа. Він зіграв раунд у гольф, з'їв ланч у клубному котеджі й потеревенив із друзями.

Джуліані перебував у Вашингтоні з рештою команди особистих адвокатів Трампа⁴, однак усі вихідні регулярно спілкувався з президентом телефоном. Він сказав Роберту Коста з *The Washington Post*, що Трамп «був у стані готовності й очікування», сповнений обережного оптимізму.

— Однак, поки ви не прочитаєте звіту, не знатимете точно, до чого він веде, потрібно тримати порох сухим, — додав Джуліані.

— З усього, що я чув, впливає, що все гаразд, — казав Трамп друзям у ті вихідні, однак утримувався від передчасного святкування.

Як зазначила Келліенн Конвей до віце-президента Пенса:

— Ось вам бізнесмен. Ось той, хто має справу з нерухомістю і знає, що справу не зроблено доти, поки її не засвідчив нотаріус.

Команда Трампа підготувала реакцію на різні випадки, включено з найгіршим сценарієм, що звіт Мюллера неочікувано буде опублікований відкрито і тому стане настільки руйнівним, та ще й із несподіваними доказами, що запустить у хід негайну процедуру імпічменту в Палаті представників. Підготовлений проект відповіді був надмірно жорстким: «полонених не брати», «кривавий плач Єремії» проти Мюллера, ФБР і їхніх методів.

Особисті адвокати президента знову зібралися в неділю в офісі Секулова, одягнені у повсякденне, а Секулов і Джуліані взяли ще й товсті светри, бо погода була холодна. Одразу після 3:15 полудні Реббіт попередив Флада в Мар-а-Лаґо, що протягом години Барр оприлюднить ключові тези звіту. Він повідомив найважливіші моменти, і вголос прочитав деякі підсумкові уривки з листа Барра. Потім Флад і Чіполлон розповіли Трампу, чого чекати, і президент зв'язався зі своєю особистою юридичною командою у Вашингтоні.

Того дня полудні Барр оголосив, що визначатиме, як світ має інтерпретувати результати Мюллера. Барр відіслав чотиристорінкового листа керівникам Конгресу, щоб, як він писав, «підсумувати головні висновки, сформульовані у звіті спеціального прокурора». Цей документ був негайно опублікований онлайн.

В офісі Секулова адвокати Трампа сиділи перед відкритими лептопами, нетерпляче чекаючи, поки завантажиться лист Барра. Це тривало нескінченно довго. Лист уже почав свою подорож пресою, і звідти посипалися смс-ки та дзвінки з проханням прокоментувати. Джон Сантуччі з ABC News уже обривав телефон, благаючи про коментар, а Секулов, розлючений повільністю роботи свого комп'ютера, мусив визнати, що ще не читав того листа. «Джоне, можеш мені переслати?» — попросив він журналіста.

Нарешті адвокати взялися за читання, сидячи навколо столу.

Барр писав, що розслідування не виявило жодних доказів того, що хтось із членів виборчої кампанії Трампа чи його родичів змовлявся або координував із росіянами втручання у вибори, — фактично, «жодної співпраці». Стосовно перешкоджання, він писав, що спеціальний прокурор вирішив не приймати звичного для прокурора рішення про те, чи скоїв Трамп злочин. «Отже, спеціальний прокурор не зробив висновок — так чи інакше — стосовно того, чи розглянутий спосіб дій становив перешкоджання, — писав Барр. — Замість цього, щодо кожного з досліджених

діянь звіт подає докази «за» і «проти» й залишає невирішеним те, що спеціальний прокурор вважає «складними питаннями» закону й фактів стосовно того, чи можна вважати дії й наміри Президента перешкоджанням».

Барр пояснив, що, таким чином, він доходить висновку, що докази про перешкоджання були недостатні. «Характеризуючи вчинки Президента, багато яких відбувалися на очах громадськості, звіт не визначає жодних дій, які, на нашу думку, становлять акт перешкоджання, мали зв'язок із поточним чи перспективним кримінальним переслідуванням, і були здійснені зі злочинними намірами», — писав Барр. У листі Барра містився ключовий рядок зі звіту Мюллера, який О'Калаген запропонував додати з добрими намірами, а саме, що звіт «не виправдовує його». Проте лист Барра закладав основу для того, щоб Трамп заявив якраз протилежне.

Барр подав своєму босу безпомилкову політичну перемогу, і відчуття ейфорії охопило Трампа і всю його команду. Джейн Раскін зняла на телефон цю картинку, щоб назавжди зберегти той момент, коли вони прочитали підсумок Барра щодо звіту. Сидячи за столом засідань пліч-о-пліч, Джуліані притягнув до себе Секулова й обійняв його за шию. Вони мали втомлений і розслаблений вигляд.

Секулов зателефонував Трампу. Він тріумфував, але був і дуже практичним, запитуючи про стратегію команди у ЗМІ. Особливо важливими для президента були війни на телебаченні.

— Чудово, — сказав Трамп. — Як ви реагуєте? Підете кудись?

Трамп хотів, щоб усі телевізійні мережі протрубили новину про його перемогу. Секулов запевнив його, що вже є детальний план для мас-медіа.

— Це дуже добра новина, — відповів Трамп. — Побачимося увечері.

Перед п'ятою годиною вечора Трамп з ескортом прибув до Міжнародного аеропорту в Палм-Біч для двогодинного перельоту додому у Вашингтон. Він стояв під крилом президентського літака і давав перше інтерв'ю пресі:

— Не було жодної співпраці з Росією. Жодного перешкоджання — взагалі нічого такого. І це загальне й повне виправдання.

Та ніч особливо запам'яталася адвокатам Трампа, які перепочили й зібралися в Жовтій овальній кімнаті на другому поверсі апартаментів Білого дому, щоб привітати президента. О 7:04 вечора вони спостерігали за приземленням президентського гелікоптера на Південній галявині. Трамп вийшов із гелікоптера,

одягнений у костюм, з червоною краваткою, і сердечно привітав представників преси, що зібралися. «Це велика країна», — сказав він.

У резиденції захисники Трампа пишалися своєю роботою, виконаною в такі буремні часи, коли проти них виступали могутні сили. Спостерігаючи за ентузіазмом свого клієнта, що крокував через Південну галявину, вони відчували велике полегшення. Трамп піднявся нагору й розплився в широкій посмішці, побачивши своїх адвокатів, що зібралися в кімнаті. Він промовив два слова: «Видатна робота!» Трамп, який не любить обнімашки, сердечно потиснув руку кожному присутньому.

Сара Сандерс приєдналася до них на хвилі святкування і позувала для світлини зі зрадливими Трампом, його правничою командою, Фладом і Чіполлоном. Секулов, виконавець і серце всієї операції, проголосив подяку своїм партнерам. Роком раніше правничка команда зазнала руйнівного удару, коли Джон Дауд звільнився, і у президента не залишилося жодного достойного адвоката, крім Секулова. Команду довелося створювати майже з нуля, і ось вони всі тут.

— Дякую всім вам, — сказав Секулов групі. — Це найкращий приклад групових зусиль, коли кожний додавав свої ідеї. Це були значні групові зусилля, і я вдячний вам, що наші шляхи перетнулися.

Трамп цілком усвідомлював, що у звіті буде ще багато всього не настільки заспокійливого, коли будуть оприлюднені більші уривки. Однак він був щасливий, що ця фаза вже позаду. Він почувався вільно. Він виграв. Президент роздавав усім подяки, раз по раз кажучи: «Видатна робота». Команда знала, що це — найвища похвала.

— Ви маєте чудовий настрій, коли він каже «видатна робота», і не дуже хороший, коли він каже «побачимо», — жартував один із членів команди.

Святкування завершилося побажанням Трампу доброї ночі.

— Ну що, дітки? Дякую, — сказав він.

Те, що Барр додав у свої узагальнення з основних висновків, те, що він залишив поза увагою, і те, як він подав результати роботи спеціального прокурора, було першою і єдиною інформацією, яку громадськість отримала того місяця про довгоочікувані результати розслідування. У бункері юристів Мюллера лист Барра викликав відчуття обманутості. Члени команди спеціального про-

курора пізніше так описували реакцію Мюллера: «Він мав вигляд побитого».

Деякі члени команди страшенно розізлилися через те, як, на їхню думку, ретельно прораховані й підібрані Барром слова обійшли неприємні докази, виявлені командою про самого Трампа і підтримку росіянами його кампанії. Команда отримала неспростовні відкриття стосовно російських ботів та офіцерів розвідки, що годинами займалися зламом особистих електронних листів Клінтон після фрази Трампа «Росіє, якщо ти слухаєш», однак ця робота в листі Барра була стиснута до менш ніж одного речення. Навіть частина підрядного речення в тій фразі, яку Барр вирішив оприлюднити, виставляла Трампа у найсприятливішому світлі.

Цитуючи звіт, Барр писав, що «розслідування не встановило, чи члени кампанії Трампа змовлялися або координували з російським урядом його дії з втручання у вибори». Він викинув попередні тридцять чотири слова з цього абзацу, де підтверджувалися самі факти, які Трамп навідріз відмовлявся визнавати та не хотів навіть чути. Ось вони: «Хоча розслідування встановило, що російський уряд відчував, що матиме вигоди від президентства Трампа, і працював над забезпеченням такого результату, та що очікувана кампанія матиме електоральні вигоди від інформації, викраденої й оприлюдненої через російські канали...» і далі, як у Барра.

Автори другого тому, які билися над виявленням усіх деталей діянь Трампа для припинення чи обмеження кримінального розслідування, мало не пускали дим вухами. Лист Барра казав непоінформованому читачеві прямо протилежне тому, що вони ретельно виклали у своєму звіті. Наприклад, Барр писав, що жодні дії Трампа, «наскільки ми можемо судити», не містили в собі злочинних намірів. Насправді автори звіту деталізували чотири епізоди, в яких виявили суттєві докази намірів Трампа завадити розслідуванню.

Те, що колись було зухвалою мантрою Трампа «Ніякої співпраці! Ніякого перешкоджання!», миттєво перетворилося на бойове гасло для переобрання, яке він і його поплічники повторювали на кожній медіа-платформі. Не має значення, що там фактично знайшла команда Мюллера. Трамп вигравав інформаційну війну.

Мюллер також мав претензії до викривлення своєї роботи, оскільки, вихований у душі ретельного дотримання бюрократичних норм, неправильно розподілив ролі в реаліях трампівської епохи глибокої поляризації, розвалу інститутів та імпульсивного подання громадськості новин, сформованих відеоблоками.

— Ми — Твіттер-суспільство, — сказав Франк Фільюцці, колишній колега Мюллера з ФБР. — Ми — суспільство цифрових потоків. Ми — суспільство, яке сканує заголовки, щоб дізнатися новини. Мюллер не такий. І це не стосується чотиристорінкового звіту. Хтось прагне з'явитися на телеекрані, покричати та повимагати. І в цю трампівську епоху, маючи тверду віру, як і Мюллер, у принципи демократії, які привели нас сюди, багато хто з нас запитує — чи добре послужив нам Мюллер, дотримуючись свого стилю? Відповідь буде — «ні».

Вранці 25 березня, менш ніж через двадцять чотири години після розсилки листа Барра, Зеблі сконтактував з О'Калагеном. Він попросив, щоб Міністерство юстиції оприлюднило основні факти й висновки з кожного тому звіту Мюллера. О'Калаген ухилився від прямої відповіді й сказав, що він, Барр і Розенштейн подумують про це. О'Калаген попросив Зеблі відмітити висновки щодо всіх необхідних редакцій делікатних матеріалів великого журі й прислати йому.

Пізніше того самого дня Зеблі зателефонував О'Калагену зі скаргою. Він сказав, що сталася «публічна плутанина» в ЗМІ при повідомленні про лист Барра. Коли О'Калаген коротко поінформував Барра про цей дзвінок, генеральний прокурор відкинувся назад і навіть розсердився. На думку Барра, він написав листа з навмисними скороченнями та додав у нього лише найзагальніші висновки Мюллера, і як акт доброї волі, процитував зауваги Мюллера про неможливість «виправдати» президента. Ба більше, Барр сказав своїй команді, що вони дали Мюллеру і його заступникам можливість переглянути проект листа, і Зеблі відмовився. Чому ж тепер Зеблі скаржиться на це?

Двадцять сьомого березня Мюллер відписав листа до Барра від імені офісу спеціального прокурора, різко протестуючи проти поведження генерального прокурора з основними висновками: «Підсумковий лист, який Міністерство надіслало до Конгресу й оприлюднило для громадськості по обіді 24 березня, не повністю передав контекст, природу і суть роботи нашого офісу та висновки щодо неї. Ми повідомили ці зауваження Міністерству вранці 25 березня. Нині виникає публічна плутанина стосовно критичних аспектів у результатах нашого розслідування. Це загрожує компрометацією центральної мети, для якої Міністерство призначило спеціального прокурора: забезпечити повну громадську довіру до результатів розслідувань».

Цей лист стверджував, що вступні частини й основні факти та висновки звіту «ретельно підсумовують роботу й узагальнення

нашого офісу», а редаговані документи містяться в додатках⁵. «Оприлюднення в цей момент компенсує непорозуміння, що виникли, і дасть відповіді на запитання Конгресу й громадськості про природу і результати нашого розслідування».

Офіс Барра не отримував цього листа аж до 28 березня. Коли вони вперше прочитали його, сам генеральний прокурор і його команда подумали: «Дідько! Що це таке? Дайте нам спокій». Для них це був пасивно-агресивний хід, нехарактерний для Мюллера. Тридцятого квітня, напередодні свідчень Барра перед Сенатом, це листування було оприлюднене Девліном Барретом і Меттом Запотоскі в газеті *The Washington Post*⁶. На своїх слуханнях наступного дня Барр схарактеризував тон листа як «надто роздратований» і висловив припущення, що він був написаний одним із підлеглих Мюллера.

Коли Барр уперше прочитав цього листа особисто 28 березня, то добряче роздратувався. Він сприйняв його як щось огидне і почувався, наче його зрадив друг.

— Я телефоную Бобу, — сказав Барр підлеглим. — Ми залагодимо це.

Мюллер був відсутній у своєму кабінеті, відвідуючи того ранку перукаря, однак вони поговорили пізніше, перед самим обідом. У Міністерстві юстиції розмову слухали Розенштейн, О'Калаген і Реббіт.

— Якого біса, Бобе? — запитав Барр. — Що це за лист? Чому ти не зателефонував мені?

Мюллер відповів щось на зразок: «Ми боїмося, що певні питання не були подані в повному контексті. Резюме є точною інформацією, яка необхідна для того, щоб зробити остаточні висновки. Мова йде не про те, що ти був абсолютно неправий зі своїм листом. Проблема в неправильній інтерпретації у мас-медіа. Нам потрібно швиденько щось зробити, щоб уточнити, пояснити все».

Попри відому відсутність інтересу до зв'язків із громадськістю, Мюллер зосередився на висвітленні свого звіту в ЗМІ. Він сказав щось типу «Ми боїмося, що наш звіт втрачає свій вплив, бо не оприлюднена повна історія, а мас-медіа не висвітлюють його так, як ми хотіли б».

— Вважалося, що це має бути конфіденційно, — сказав Барр Мюллеру.

Барр сказав, що Міністерство намагається якнайшвидше підготувати звіт для оприлюднення, однак пояснив, що станеться небажана затримка через те, що звіт має 448 сторінок і не був перед тим відповідно відредагований.

— Щиро кажучи, ми не намагаємось підсумувати вашу роботу, ми просто подаємо головні висновки, — сказав Барр Мюллеру. — Ми пропонували тобі можливість переглянути того листа, і ти відмовився. Ми збентежені.

— Твій підсумковий лист не узгоджується з контекстом рішення, яке ми прийняли, — сказав Мюллер.

У цей момент у розмову втрутився Зеблі. Він не бачив проблем з описом своєї роботи щодо розслідування російського втручання в листі Барра і не згадував про це.

— Усе впирається у перешкоджання. Ваш лист не подає належної інформації про наше сприйняття позиції канцелярії юрисконсульта, і мас-медіа неправильно зорієнтовані стосовно цього.

Барр знову став на захист свого листа.

— Ми не намагалися підсумувати. Ми не намагалися подати все в контексті. Ми просто хотіли представити ваші висновки, — сказав він Мюллеру і Зеблі.

Температура спала. Мюллер запитав, через який час звіт буде повністю оприлюднений, і Барр відповів, що вони планують це на середину квітня. Тоді Мюллер висловив іншу заувагу стосовно оприлюднення фактів і підсумків.

— Досі ми були в дуже добрих стосунках із вами, і просимо вас зберегти їх, та нам хотілося б, щоб це сталося радше раніше, ніж пізніше, — сказав Мюллер.

— Мені хочеться щонайшвидше завершити з цим, — відповів Барр. — Не думаю, що оприлюднення шматками — хороша ідея. — Генеральний прокурор сказав, що, на його думку, оприлюднення фактів і висновків викличе ще більше збентеження, ніж уже є в політичних колах.

— Дякую за увагу до нашого запиту, — сказав Мюллер. — Я ціную це. Ми насправді хочемо повного оприлюднення.

Розмова завершилася на радісній ноті.

— Урешті, ви є частиною Міністерства юстиції, — сказав Барр.

— Так і є, — відповів Мюллер.

— Ми всі належимо до Міністерства, — сказав Барр. — Ще поговоримо.

Того вечора команда Мюллера обговорювала заяву для преси з власним поясненням заперечень проти чотиристорінкового листа Барра, та зрештою, вирішили відмовитися від цього.

Решту того дня і ранок наступного Барр спільно з Розенштейном, О'Калагеном і Реббітом обговорювали запит Мюллера. Вони вже майже дійшли рішення оприлюднити факти та висновки,

однак відмовилися від цього з причин, які Барр сформулював у телефонній розмові з Мюллером. Звіт був довгий, з багатьма нюансами та заплутаний, і Барр боявся, що люди чіплятимуться за факти й умовиводи і робитимуть хибні висновки.

Барр і його команда утрималися від використання у листі від 24 березня слова «підсумки». Вони також переймалися, що Трамп заявив, мовляв, Мюллер «повністю виправдав» його. Це була неправда, однак Барр вирішив не виправляти свого боса публічно. Адвокати президента також розуміли правду: більша частина ай-сбергу залишається під водою, однак вони мало що могли вдіяти, щоб відволікти свого клієнта від таких заяв.

Двадцять дев'ятого березня Барр наважився написати ще одного листа керівникам Конгресу, щоб прояснити свої наміри. «Мій лист від 24 березня не був і не мав бути вичерпним переказом розслідування чи звіту спеціального прокурора. — І додав: — Кожен невдовзі зможе сам прочитати його. Не думаю, що в інтересах громадськості було б, щоб я підсумував увесь звіт чи оприлюднив його послідовними шматками».

Барр хотів, щоб цей лист був попереджувальним пострілом для Конгресу і для ЗМІ, а також і для розлючених прокурорів Мюллера, — заспокойтеся, не беріться одразу до висновків, будьте терплячими. Попереду ще є на що подивитися.

ШОУ ТРИВАЄ

У неділю, 31 березня 2019 року, Кірстен Нільсен міцно спала у готелі Лондона, коли їй зателефонували з Білого дому. У Лондоні була північ. Військовий помічник, що супроводжував міністра внутрішньої безпеки в цій подорожі, взяв слухавку, і оператор Білого дому сказав, що Президент Трамп хотів поговорити з міністром.

— Щось термінове? — запитав співробітник. — Міністр спить. Розбудити її?

Вирішили не будити, дзвінок не був терміновим і міг почекати.

Коли Нільсен прокинулась у понеділок уранці, то дізналася про дзвінок Трампа і зателефонувала йому, коли на східному узбережжі настав ранок. Президент був розлючений.

— Чому в дідька ви за кордоном? — запитав він Нільсен. — Що ви там робите?

Нільсен нагадала Трампу, що мала зустріч зі своїми партнерами в Сполученому Королівстві, щоб обговорити ряд загроз, із якими вони разом мали боротися, у тому числі кібератаки та торгівлю дітьми. Про цю подорож вона заздалегідь повідомила його і посадовців Білого дому. Вона планувала з Лондона вирушити до Швеції на зустрічі з міністрами безпеки зі Шведської Групи, елітного клубу найрозвиненіших промислових держав у світі.

У телефонній розмові Трамп запитав її про зміцнення охорони кордону. Нільсен здавалося, що він злився через те, що вона не відповіла на його дзвінок минулої ночі. Схоже, що президент не розумів перешкод, які створює різниця в часі. Він продовжував вичитувати Нільсен за те, що вона була за кордоном у критичний для безпеки американо-мексиканського кордону час. Міністерство внутрішньої безпеки збиралося оголосити, що затримання на південному кордоні у березні досягли кількості ста тисяч, причому більшість із них становили сім'ї з Центральної Америки, що шукали притулку. Трамп знову погрожував закрити кордони, хоча

раніше припинив це через пряму загрозу руйнування економіки, про що заявила йому ділова спільнота.

Тоді як президент і його співробітники у Білому домі метушилися, вигадуючи заходи для взяття під контроль потоку мігрантів, Нільсен перебувала на іншому боці Атлантики. Вона була переконана, що маніакальна поведеність Трампа на кордоні не повинна відволікати її та її команду від інших напрямків місії Міністерства, зокрема глобальної кібербезпеки, зважаючи на атаки з Росії, Китаю та інших країн. Однак здавалося, що президент не розуміє, що її робота має ширші межі, ніж просто безпека на кордоні та його зміцнення.

— Вибачте, сер, — сказала вона в телефон.

По закінченні розмови у Нільсен виникло відчуття, що вдома щось коїться. У неї з'явилася підозра, що безпека її власної посади зараз у підвішеному стані. У думці вона перебирала всі скарги, які Стівен Міллер підтримував за її спиною. Йому не подобалося, коли вона зосереджувалася на інших завданнях свого міністерства, центральною причиною існування якого було запобігти таким терористичним атакам, як 11 вересня. «Чому вона це робить? — запитував Міллер. — Президента турбує лише кордон».

Пізніше того ж таки понеділка, 1 квітня, Нільсен зателефонувала Міку Малвейні, виконавчу обов'язків голови адміністрації Білого дому, щоб перевірити підозри.

— Я не знаю, чому ви відїхали, — зазначив Малвейні Нільсен, сказавши про велику кількість фактів перетину кордону мігрантами, що тільки розпалило її тривогу. Коли вона сказала йому, що, крім зміцнення охорони кордону, Міністерство внутрішньої безпеки робить ще багато чого іншого, Малвейні відповів:

— Нині єдине, з чим ми маємо справу тут у Білому домі, — це кордон.

Нільсен також поговорила з Віце-президентом Пенсом, який запропонував свою підтримку, однак його коментарі засвідчили, що її закордонний вояж став предметом палкої внутрішньої дискусії.

— Я радий, що ти це робиш, — сказав їй Пенс, а потім зазначив, що вона може продовжувати поїздку чи повернутися. — Я підтримаю тебе в будь-якому разі.

Нільсен знала, що щось тут не так. Коли її співробітники прийшли до неї в готельний номер, вона їм сказала:

— Хлопці, думаю, нам треба повертатися.

Вона залишила свого заступника для участі у нарадах Великої сімки та швиденько переговорила з Саджидом Джавідом, Міні-

стром внутрішніх справ Великої Британії, щоб поінформувати його про позицію США з кількох ключових питань.

У наступні дні Нільсен повернулася додому, щоб стати публічним обличчям охорони кордону США в часи сплеску кількості мігрантів. Вона прискорила відрядження на кордон 750 офіцерів прикордонної та митної служби, щоб підтримати агентів американського прикордонного патруля, і провела кілька термінових розмов з іншими міністрами кабінету, щоб залучити допомогу від їхніх міністерств. Повернувшись до Вашингтона в ніч на 2 квітня, Нільсен дала інтерв'ю Такеру Карлсону¹ (чиї новини на Fox News о дев'ятій вечора Трамп дивився з релігійним фанатизмом), щоб детально розповісти, що робить її міністерство, аби подолати кризу на кордоні, а також, щоб прославити свого боса.

— Президент прогнозував це ще коли був кандидатом, — сказала Нільсен до Карлсона. — Він передбачав це ще до того, як став кандидатом. Він продовжує бути лідером і б'є у тривожні дзвони.

Нільсен також сказала, що Трамп був готовий закрити американо-мексиканський кордон².

— Ми повинні зупинити наркотики, повинні зупинити контрабанду і торгівлю людьми, — сказала вона. — Я не думаю, що президент міг би точніше висловити свою позицію. Він вживатиме всіх можливих заходів у межах своїх повноважень, щоб зупинити цей потік.

Третього квітня Нільсен вирушила на кордон, щоб інспектувати ситуацію з перших рук і продовжити свій медіа-тур. У інтерв'ю 4 квітня з Крісом Куомо в новинах на CNN о дев'ятій вечора³ Нільсен сказала, що ввела в дію «механізм реагування на надзвичайні ситуації» в межах федерального уряду, щоб впоратися з напливом мігрантів. Вона сказала, що сприймає цю ситуацію так, наче на Сполучені Штати налетів «ураган п'ятої категорії»^{*}.

Наступного дня, 5 квітня, Нільсен зустрілася з Трампом, коли той перевіряв новий відрізок стіни на кордоні в Калексіко, штат Каліфорнія. Просто перед появою репортерів Трамп встиг сказати Нільсен:

— Скажи їм, що з нас досить. Ми більше не можемо приймати [мігрантів].

Нільсен заперечила:

* За шкалою Саффіра-Сімпсона, найвища категорія ураганів із постійним вітром до 250 км/год.

— Це незаконна причина, — сказала вона президенту. — «Досить» не виправдовує відмову людям у законному притулку.

Тоді Трамп відтягнув убік Кевіна Макаліна, комісара Митно-прикордонної служби, щоб поговорити трохи далі від вух Нільсен. На засіданні круглого столу з посадовцями прикордонної служби Трамп сам сказав те, що пропонував сказати Нільсен:

— Система переповнена. Неможливо приймати ще більше. Притулок, чи що там ще, — це нелегальна імміграція. Ми не можемо більше приймати вас. Наша країна переповнена. Наша територія переповнена. Сектор забитий. Вибачте, ми не можемо вас більше приймати. Так далі не можна. Тож повертайтеся назад. Ось так треба діяти.

Коли Трамп обходив прикордонну стіну в Калексіко в наступну хвилю спілкування з репортерами, він не хвалив Нільсен.

Нільсен і Макалінен по обіді того ж дня відлетіли до Вашингтона невеликим літаком прикордонників. Вони цілком добре ладнали між собою, а Нільсен навіть відмовляла Трампа звільняти Макалінену, коли той раптом погрожував зробити це. Нільсен тоді не до кінця розуміла, однак відбувалося щось значуще. Один із її вищих посадовців зателефонував їй під час польоту, і кризь гуркіт двигунів вона почула, як він сказав, що 4 квітня, поки Нільсен була на кордоні, Трамп з роздратуванням говорив про неї й про ситуацію з мігрантами під час наради в Овальному кабінеті. Пізніше вона дізналася, що Макалінен був на тій нараді присутній.

Увечері 5 квітня Нільсен зателефонувала Трампу, який залишився у Каліфорнії, щоб взяти участь у політичному фандрейзингу.

— Я знаю, що ви незадоволені, — сказала вона. — Ми можемо зустрітися у ці вихідні?

Нільсен хотіла поінформувати Трампа про нові угоди, які вона обговорила з країнами Північного трикутника*, спрямовані на сповільнення потоку мігрантів до Сполучених Штатів через введення покарань для викрадачів людей, блокування тих, хто подорожує без візи, і встановлення прикордонних пропускних пунктів у Південній Мексиці. «У мене є ще сім-вісім ідей стосовно того, що можна зробити», — сказала вона.

— Це не ваша провина, — сказав Трамп, додаючи щось типу «Я знаю, що ви дуже стараетесь». Потім погодився зустрітися: — Звичайно, приходьте до резиденції в неділю.

* Країни Північної Америки: Гондурас, Гватемала та Ель-Сальвадор, звідки до Сполучених Штатів прямувала найбільша кількість мігрантів.

Коли Нільсен з'явилася у Білому домі 7 квітня на зустріч із Трампом у Жовтій овальній кімнаті, там був присутній і Малвейні. Вона почала пояснювати основну угоду, про яку домовилася під час конфіденційних переговорів з мексиканськими повноважними органами тиждень тому. Мексика пообіцяла зупинити 50% мігрантів, що перетинали її кордони в пропускних пунктах дорогою на північ. Однак Трамп обірвав її. Дивлячись на Малвейні, він сказав:

— Бачиш, що з нею не так? Має бути 100%.

Початок був дуже поганий.

— Містере президент, ми не можемо зупинити 100%, — сказала Нільсен.

Почалася суперечка. Трамп не слухав пояснень Нільсен стосовно угоди з Північним трикутником, наскільки важливо мати партнерів у цих регіонах, щоб скорочувати міграцію з них.

— Сер, ми можемо узгодити те, чого хочемо досягти? — запитала вона.

Однак вони не могли. Він перестав її слухати. Напрута розмови наростала. Трамп дав зрозуміти, що хоче її звільнення.

— Сер, чому б мені не подати у відставку? — запитала Нільсен у президента.

Трамп погодився. Йому хотілося змін.

— Однак я хочу, щоб ви залишалися десь у моїй адміністрації, — додав він.

Нільсен не відповіла на цю пропозицію, а повернулася до суті.

— Гаразд, але чи можна пояснити, як ви могли б виправити ситуацію, хто б нею не займався? — запитала вона.

Трамп не хотів слухати її.

— А як щодо тижня на передачу справ? — запропонувала Нільсен.

Трамп погодився, і зустріч завершилася. За ті хвилини, поки Нільсен була в дорозі до свого дому в Александрії, лише за кілька миль від Білого дому, президент встиг твітнути: «Міністр внутрішньої безпеки Кірстен Нільсен залишає свою посаду, і я хочу подякувати їй за службу... Радий оголосити, що Кевін Макалінен, нинішній комісар Митно-прикордонної служби, буде виконувати обов'язки для @DHSgov. Я впевнений, що Кевін чудово робитиме свою справу!»

От тобі й тиждень на передачу справ, подумала Нільсен. Оголошення Трампа змушувало її звільнитися негайно. Вона написала заяву про звільнення і поставила поточну дату, 7 квітня. Як і деякі інші міністри, що йшли зі своїх посад до неї, Нільсен у заяві не ви-

словила прямої подяки Трампу і не відзначила його загального керівництва. Натомість вона відзначила чоловіків і жінок свого міністерства. «Неможливо переоцінити їхній внесок, відданість і старання оберігати нашу країну від усіх небезпек і загроз»⁴, — писала вона.

Малвейні, отримавши заяву, того ж вечора зателефонував Нільсен.

— Чому ви звільняєтесь прямо сьогодні? — запитав він. Нільсен здивувалася з цього запитання.

— Я не з тих, хто змінює дати, — відповіла вона.

Малвейні пояснив, що вони не збиралися змушувати її звільнитися негайно. Але президенту не терпілося показати, що саме він приймає рішення про її звільнення і контролює ситуацію. Малвейні згадав Джима Маттіса, нагадуючи їй, як образився президент на заяву міністра оборони про звільнення. Виявилося, що Трамп боявся критики з боку Нільсен чи оприлюднення шкідливої інформації про нього, як та піде з посади, але президент вирішив, що коли він першим про це оголосить, то зможе попередити все, що вона казатиме пізніше, як у тій байці про лисицю і виноград.

Малвейні попросив її залишитися на посаді принаймні до 10 квітня, щоб забезпечити нормальну передачу справ, і пояснив, що Трамп намірявся тримати Макалінена виконувачем обов'язків, а не подавати до Сенату на затвердження повноцінним міністром.

— Ви ж знаєте президента, — сказав Малвейні. — Йому подобаються виконувачі обов'язків.

Невдовзі Нільсен виявила, що у Білого дому була головна мета випросити у неї три дні на передачу справ: змусити її погодитися на зміну плану процедури наступництва, щоб Білий дім міг призначити тих, кого хоче, на керівні посади в міністерстві, не проводячи їх через процедури державної служби, за якими заміняти Нільсен мав би її заступник.

За ті шістнадцять тижнів, що вона була міністром внутрішньої безпеки, Нільсен стала обличчям імміграційної політики Трампа, напевно, найсуперечливішого аспекту його президентства. На цій посаді вона отримувала погрози своєму життю, навіть у день свого звільнення. Нільсен як міністр ввела жорсткі правила безпеки. Пакети, які доставлялися до неї додому, спочатку сканувалися й досліджувалися службою охорони. Однак їй сказали, що залишаючи адміністрацію, вона втрачає і свій захист.

Деякі інші посадовці високого рівня в галузі національної безпеки зберігали певний захист протягом якогось часу після завер-

шення роботи в уряді, однак лише за запитом голови адміністрації Білого дому і за згодою президента. Для Нільсен нічого такого зроблено не було. Коли вона залишила державну службу, її відділ безпеки почав готуватися вилучити сигналізацію й камери з її будинку. Якби вона захотіла посилити захист, то мусила б винаймати його за власний кошт, а на відміну від її високозабезпечених колег у кабінеті Трампа, її ресурси були вельми скромними.

Коли дехто з її іноземних колег відвідував Вашингтон, вони пропонували найняти особисту охорону для Нільсен, щоб захистити її, але вона відмовилася.

— Це матиме жахливий вигляд, — казала вона їм. — Можете собі таке уявити? Іноземні уряди надають охорону, бо американський не може.

Нільсен зателефонувала Трампу. Вона просила його залишити їй охоронні ресурси на декілька тижнів, поки вона знайде час, щоб інсталювати власну систему.

— Просто скажи, що я сказав, хай залишаються, — відповів їй Трамп.

Увечері 3 квітня, в розпал прикордонної кризи та намагань Нільсен зберегти роботу, Трамп зібрав найвище військове командування на щорічну традицію Білого дому: вечерю на запрошення головнокомандувача. Частково це був жест визнання заслуг, частково неформальна сесія обміну ідеями.

Атмосфера в Пентагоні була досить нестабільною, адже посадовці все ще пристосовувалися до життя після раптового звільнення Маттіса і під тимчасовим керівництвом Патріка Шенагана, який виконував обов'язки вже три місяці й досі не був номінований на постійну посаду. Адміністративні керівники розуміли небажання Трампа формально призначати Шенагана: це був хитрий прийом, щоб перетворити Шенагана на покійного слугу і тримати під своїм контролем. Однак до червня він мав зникнути зі списку кандидатів на постійну посаду міністра, внаслідок повідомлень про внутрішні проблеми⁵.

Декілька генералів та адміралів, що зібралися на вечерю в Білому домі, мали серйозні підстави сумніватися в тому, що Шенаган, колишній виконавчий директор компанії Boeing з малим досвідом дій на світовій арені, мав достатні знання, досвід і авторитет, щоб керувати міністерством, бюджет якого сягав приблизно 700 мільярдів доларів на рік. Дехто тихенько бурчав, що Шенаган не здатний протистояти Трампу,⁶ і зазначав, що він уже на почат-

ку року спасував перед вимогами президента на фоні заяв про національну «небезпеку» і перекинув фінансування Пентагону на будівництво прикордонної стіни.

На вечері в парадній обідній залі багато з присутніх мали у найближчі місяці йти на пенсію чи переходити на інші посади. Одна людина вирішила скористатися цієї нагодою, щоб виступити проти легковажного ставлення до меж і священних правил військового правосуддя.

Трамп був зациклений на притягненні до відповідальності бійця спецзагону ВМС, «морського котика», сорокарічного Едварда Галахера, оператора сил спеціального призначення, звинуваченого у кривавому вбивстві іракського підлітка. Військові прокурори заявили, що Галахер заколов серйозно пораненого бранця — воїна Ісламської держави у травні 2017 року на території табору спецзагону біля Мосула й позував для фото з його тілом. Трамп пильно стежив за цією справою, зокрема через співчутливе прогалахерське її висвітлення ведучим Пітом Герсетом з *Fox & Friends*, палким прихильником і неформальним радником президента стосовно ветеранів.

Крім того, один із найпалкіших захисників Трампа протягом всього розслідування щодо Росії, конгресмен Девін Нуньєс, просив президента поблажливо поставитися до справи Галахера. Трамп заявив 30 березня, що він втрутився з вимогою перевести Галахера під «менш жорсткий арешт», поки той чекав судового розгляду справи, і заявив у Твіттері, що його вчинок був «в ознаменування своєї колишньої служби нашій країні».

Тепер на вечері з вищим військовим командуванням країни Трамп запитав, чи не вважають вони, що Галахер був несправедливо засуджений. Хіба не ганьба, запитав президент, що «морський котик» звинувачений у злочині, просто виконуючи свою роботу, вбиваючи ворога?

Трамп звернувся до армійського генерала Річарда Кларка, який щойно прийняв командування Силами спеціальних операцій США, елітними військами, до яких належав Галахер та інші бійці, що перебували під слідством за неправомірні дії на полі бою. «А як щодо Галахера?» — запитав Трамп.

Єдиний кодекс військової юстиції вимагав, щоб суддями та присяжними були товариші Галахера, що діють без упереджень і страху перед тиском згори. Верховний головнокомандувач не міг обговорювати жодної справи у спосіб, який сприйняли б як тиск на військових суддів зі значно нижчих щаблів піраміди команду-

вання у війську. Для президента намагатися схилити результат судового процесу так само неприйнятно, як суддям Верховного Суду обговорювати, як він чи вона вирішували б справу на місці судді нижчого рівня у певному судовому процесі.

Кларк на хвилюку завмер, підбираючи відповідні слова для відповіді. Тоді адмірал Джон Річардсон, командувач морськими операціями, втрутився. Він вирішив узяти кулю на себе, бо йому лишалося чотири місяці до закінчення чотирирічного терміну перебування на посаді. Він не переймався президентським гнівом, принаймні не так сильно, як Шенаган чи інші присутні за столом.

— Сер, це не той захід, де доречно обговорювати це, — сказав Річардсон президенту.

Трамп був явно роздратований і склав руки на грудях. «Гаразд», — відповів президент, не залишаючи сумнівів тим, хто сидів за столом, що він розізлився.

Зніжковілі гості припинили обговорювати тему Галахера, і запанувала тиша, поки хтось не почав нову розмову. Однак Трамп зациквився на цьому питанні. У травні *The New York Times* повідомила, що він серйозно розглядав помилування для Галахера й кількох інших американських військових, звинувачених у воєнних злочинах⁷. І експерти попередили, що це рідкісне втручання президента може підірвати військове правосуддя.

У червні Галахер постав перед військовим судом у Сан-Дієго і 2 липня був визнаний невинним у вбивстві військовополоненого з ІДІЛ, хоча військові присяжні визнали його винним у тому, що він позував для світлин з тілом мертвого бійця. Наступного дня Трамп відзначив вирок і заявив про часткову підтримку цього результату в повідомленні, відправленому через Твіттер сім'ї Галахер: «Ви все перетерпіли разом. Радий, що зміг допомогти!»

Трамп знову виступив на боці Галахера, наказавши морським піхотинцям покарати військових юристів, які висунули проти нього звинувачення у воєнних злочинах. «Прокурори, які програли справу проти «морського котика» Едді Галахера (якого я випустив із карцеру, щоб він міг достойно захищати свою справу), ганебно отримали медалі за бездоганну службу у ВМС», — писав Трамп 31 липня у Твіттері, додаючи, що наказав Річардсону і командувачу ВМС Річарду Спенсеру «негайно відібрати та скасувати ці нагороди».

Закон дозволяв Трампу наказувати відібрати у прокурорів їхні медалі, однак було дуже мало подібних прецедентів. На відміну від Медалі Пошани, медалями за бездоганну службу нагороджують

всередині Збройних сил, і це не потребує схвалення президента. Президентський декрет, тим більше заявлений через Твіттер, був ще одним нагадуванням командуванню Пентагону, що Трамп без вагань посилює свою владу і втручається щоразу, коли вважає за потрібне.

Протягом тижня після 8 квітня Вашингтон перебував у стані панічного очікування публікації звіту Роберта Мюллера. За останні кілька тижнів керівники Міністерства юстиції ретельно редагували частини 448-сторінкового документа, однак публічна версія однозначно мала бути коротшою. Репортерам сказали бути напоготові. Трампу і його адвокатам сказали те саме. Вони прагнули отримати головне рішення — дозвіл прочитати звіт до його оприлюднення. Зазвичай кожний адвокат, представляючи свого клієнта, отримав би позитивну відповідь. Однак Трамп мав зважати на побоювання своїх адвокатів, що його критика приведе до звинувачення у примусі генерального прокурора відредагувати до публікації ті частини, які особливо непокоїли б його.

— Він міг у будь-який момент сказати «я хочу побачити звіт», але не зробив цього, — згадував про президента один із членів його команди. — Усі причетні до цього процесу дуже непокоїлися, що звіт Мюллера, а також огляд і підсумки генерального прокурора повинні бути захищені від будь-якого втручання. Ми хотіли, щоб усе було чисто. Ми не хотіли нікому давати привід говорити, що ми вмочили туди свої пальці.

З іншого боку, юридична команда Трампа знала, що Мюллер подав величезний документ, який вони жартома назвали «син звіту Старра», посилаючись на 211-сторінковий документ про розслідування щодо Клінтона, підготовлений незалежним прокурором Кеннетом Старром. Розміри звіту Мюллера викликали у команди Трампа страх. Адвокати очікували, що їм вдасться підготувати свої відповіді на звіт, коли б його не опублікували.

Одинадцятого квітня Джейн Раскін написала листа Біллу Барру, пояснюючи думку юридичної команди Трампа, що вони мають право заздальгідь прочитати звіт. Вона процитувала політику Міністерства юстиції, що треті сторони, яких не звинувачують у злочині, мають право на те, щоб їхня приватність і репутаційні інтереси були взяті до уваги Міністерством юстиції при оприлюдненні документів. Вона прямо заявила, що вони лише хочуть побачити документ і не збираються пропонувати жодних змін чи додаткового редагування.

Барр погодився і сказав Джею, що його команда має бути готова прийти та прочитати звіт 15 квітня. Однак через те, що остаточний перегляд у Міністерстві юстиції забрав більше часу, ніж очікувалося, ознайомлення команди Трампа зі звітом було відсунуте на день. По обіді 16 квітня Барр запросив Секулова, Джуліані, а також Джейн і Марті Раскінів до захищеної кімнати для засідань на шостому поверсі штаб-квартири Міністерства юстиції, щоб прочитати результат роботи Мюллера⁸.

Команда Трампа мала звичай читати свої меморандуми й кореспонденцію вголос один одному, щоб відредагувати та вдосконалити текст. Тому вони вирішили, що спробують читати вголос і звіт Мюллера. Вийшла дещо комічна сцена. Марті Раскіну доручили прочитати перші кілька сторінок тому 1. Однак після прочитання однієї сторінки команда відкинула цей спосіб ознайомлення.

— Ми були як бомжі на весіллі, — згадував один із членів команди. — Це як наче ви тиждень не їли. А тут перед вами величезний стіл з наїдками. І все це — закуска.

Ненажерливі адвокати накинулися на том 1, однак невдовзі відклали його. Він не стосувався Трампа. Вони швидко зосередилися на томі 2, що був клятою колекцією доказів того, що Трамп намагався обмежити розслідування. Хоча ці сцени розгорталися в оповідному ритмі, важко було відстежувати юридичний аналіз і пояснення.

— Мені важко було продертися через перші чотири сторінки, — сказав член команди. — Це там, де вони розкривають, чому не збираються доходити до висновку. Це перша згадка про позицію [канцелярії юрисконсульта]. Вони визнали її існування і були нею обмежені. Вони провели аналіз цієї думки й обговорили, чи повинні навіть розслідувати це.

Адвокати зупинилися на четвертій сторінці, читаючи її знову і знову. Ця частина стосувалася пояснення Мюллером, чому два роки велося розслідування щодо Трампа, навіть попри те, що він не міг звинуватити його. Це було вікно в стратегію спеціального прокурора і юридичне виправдання. Команда Мюллера пояснювала, що навіть ухвалення рішення про те, чи був Трамп замішаний у кримінальні діяння, що тягнуло б за собою висунення звинувачення за нормальних обставин, було так само незаконним, як і саме звинувачення, адже їм прямо заборонено було це робити. Єдиним чесним рішенням, писала команда Мюллера, було задокументувати докази у звіті, який мав бути поданий до Міністерства юстиції й зрештою — до Конгресу.

Однак гнів адвокатів президента дедалі зростав, коли вони заглиблювалися у звіт. На їхню думку, звіт показував, що не існує жодних доказів того, що Трамп замішаний у злочині, а саме у змові з росіянами про втручання у вибори, тож майже неможливо було уявити собі, що його можуть звинуватити у перешкоджанні кримінальному розслідуванню. Вони намагались зрозуміти, що справедливого було в тому, щоб вести розслідування щодо президента протягом всієї його каденції, а потім вирішити не визначати, чи свідчать докази про злочин. Адвокати Трампа твердо вірили, що їхній клієнт невинний. Його єдиним «злочином» було те, що він був політиком, якого розслідування зв'язало по руках і ногах і звело на нього наклеп. Читаючи звіт Мюллера, Джейн Раскін думала: «Це ніколи не повинно повторитися».

День розплати Мюллера перед громадськістю настав 18 квітня. Того ранку Барр у супроводі Рода Розенштейна та Еда О'Калагена швидкими кроками зійшов на кафедру в кімнаті для зустрічей із пресою в Міністерстві юстиції, щоб провести коротку прес-конференцію перед тим, як його офіс оприлюднить звіт Мюллера для Конгресу і громадськості. За півгодини перед камерами генеральний прокурор сказав саме те, що хотів почути президент.

Барр підкріпив позицію Трампа, що звіт не знайшов «жодних таємних угод», навіть попри те, що «таємна угода» не є терміном з федерального кримінального права. Він також намагався швидко прокрутити том 2 як такий, що завдає президенту менше шкоди, ніж доводили численні фахівці, знайомі з доказами, і навіть запропонував захист чи принаймні доброзичливе пояснення дій Трампа, які потенційно могли видаватися перешкоджанням.

— Президент Трамп зіткнувся з безпрецедентною ситуацією, — сказав Барр репортерам. — Коли він вступив на посаду і намагався виконувати свої президентські обов'язки, федеральні агенти й прокурори почали пильно досліджувати його вчинки до і після вступу на посаду, як і вчинки деяких його однодумців. Водночас у мас-медіа точилися безжальні обговорення особистої винуватості президента. Так, він із самісінького початку казав, що насправді не було жодної співпраці. І, як визнано у звіті спеціального прокурора, існують суттєві докази того, що президент був збентежений і розгніваний, щиро вважаючи, що це розслідування підриває його президентство, що цьому сприяють політичні опоненти, а підживлюють усе незаконні канали.

Ряд колишніх федеральних прокурорів і законодавців від Демократичної партії засудили ці вислови Барра як партійний фарс

і обізвали «поплічником». Його звинуватили в служінні Трампу в ролі адвоката-захисника, а не генерального прокурора нації. Єдиним, хто аплодував йому, був президент.

— Люблю цього хлопця, — сказав Трамп Крісу Крісті, коментуючи те, як Барр подавав звіт Мюллера. — Він воїн.

Трамп був наляканий висновками звіту і захисними діями Барра, але й обурений висвітленням у новинах найпринизливіших сцен. Значна частина описів подавалася з посиланням на Дона Макгана або на нотатки, зроблені тодішньою начальницею канцелярії юрисконсульта Білого дому Анні Дональдсон⁹.

Нотатки Дональдсон, написані нашвидкуруч у блокноті, за характером були найближчими в Білому домі Трампа до плівок Ніксона: щось типу щоденника, який розкривав прокурорам Мюллера місяці хаосу в Західному крилі й давав хронометраж намагань Трампа задушити розслідування. Її слова були безкомпромісними й навіть гумористичними. «Прямо посеред чергового фіаско Росії», — писала вона 2 березня 2017 року. В іншому записі від 21 березня 2017 року Дональдсон писала, що Трамп «розлютився» і «дедалі розпалювався».

Уранці 19 квітня президент перебував у Мар-а-Лаго, святкуючи Великдень, і нервував через новини. Трамп, який давно не довіряв документальним свідченням, твітнув: «Певні люди висловлюють твердження про мене у звіті Божевільного Мюллера, написаному 18 Злими Ненависниками Трампа від Демократів, і вони сфабриковані й абсолютно неправдиві. Стережіться людей, які роблять так звані «нотатки», яких не існувало доти, поки в них не виникла потреба».

Трамп зокрема обурювався активною співпрацею Макгана з Мюллером, що було очевидним, судячи з частоти згадувань його у звіті як одного з джерел. Джуліані нападав на Макгана в ряді інтерв'ю у ЗМІ й стверджував, що юрисконсульт Білого дому мав піти у відставку, якщо вважав, що Трамп порушує закон.

Інші радники Трампа казали, що дехто з оточення президента незаслужено відтісняв Макгана через його колишні напружені стосунки з ключовими фігурами, зокрема з Джаредом Кушнером та Іванкою Трамп. Один із цих радників сказав Роберту Коста з *The Washington Post*¹⁰.

— Крім всього іншого, Дон врятував це президентство від президента. Якби Дон дійсно виконував усе, що хотів президент, ви мали б конституційну кризу. Его президента уражене, але він усе ще на посаді.

Принаймні на той момент Трамп уникнув правосуддя, якого він заслуговував, на думку багатьох правників. У травні понад тисяча колишніх федеральних прокурорів, що працювали і за республіканських, і за демократичних адміністрацій, підписали відкритого листа,¹¹ де стверджувалося, що вчинки Трампа, задокументовані у звіті Мюллера, «у випадку будь-якої іншої особи, не захищеної політикою канцелярії юрисконсульта, що забороняє звинувачувати чинного президента, зумовили б численні звинувачення у перешкоджанні правосуддю».

Однак у наступні місяці літа демократи у Палаті представників не змогли створити достатні умови для початку процедури імпичменту на підставі розслідування щодо Росії. Офіс юрисконсульта Білого дому блокував їхні запити надати звіти й свідчення від ряду чинних і колишніх радників Трампа, посилаючись на прерогативу президента. Дедалі більше законодавців від Демократичної партії схилялися до початку процедури імпичменту, однак осінь настала без ніяких змістовних дій Конгресу у відповідь на розгромні докази, виявлені спеціальним прокурором.

Якщо Мюллер і вважав, що Конгрес має рухатися до імпичменту, він практично нічого не зробив, щоб допомогти досягненню такого результату. Відмовляючись відповідати на запитання про його відкриття аж до свідчень у Палаті представників 24 липня, оприлюднюючи 448-сторінковий звіт і очікуючи, що громадськість чи навіть члени Конгресу з достатньою увагою поставляться до осягнення цього юридичного аналізу, Мюллер заповів зручний момент. Він був надто чесним і надто відданим нормам колишнього інституту, Міністерства юстиції, чії базові цінності й державні службовці, що дотримувалися їх, зазнавали значних нападок протягом двох років.

— Його мовчання, його відмазки, що люди мають просто читати звіт, дали змогу таким типам, як Трамп, і Барр, що не виправдав очікувань, утриматися на плаву. А Барр знає Мюллера і знає, що Мюллер не вдарить у відповідь, — сказав Франк Фільюцці, колишній колега Мюллера. І зробив висновок: — Спеціальний прокурор «загрався». Однак я не маю на увазі, що він повинен був зробити щось зовсім інше, бо може виявитися, що історія подивиться на Мюллера і скаже — він повернув честь і довіру інститутам, а Барра і Трампа історія може скинути. Ми не знаємо, до чого все йде. Однак на сьогодні виглядає так, наче його обдурили і він програв свою боротьбу.

Вісімнадцятого червня в Орландо стояла спека 32 °С, висока вологість та імла у небі. На відстані шістнадцяти миль від Діснейворлду громадяни країни «Зробімо Америку знову великою» рано-вранці зібралися біля Центру «Амвей», щоб зайняти місця вздовж лінії безпеки. Люди прикрасили себе бейсболками «Зробімо Америку знову великою» і червоними, білими та блакитними шийними хустками. Вони ховалися в тіні натягнутих наметів чи у складаних кріслах, котили сумки-холодильники з напоями та терпляче чекали, поки з'явиться суперзірка.

Того вечора Трамп прилетів, щоб офіційно розпочати свою кампанію з переобрання¹². Поки він летів у своєму президентському літаку до центральної Флориди, близько двадцяти тисяч присутніх, що вщент заповнили Центр «Амвей», перебували в екстазі. Пола Вайт, пастор і телеєвангелістка, яка казала, що майже двадцять років спілкується з родиною Трампів, почала вступну молитву.

— Я йду до вас в ім'я Ісуса, — звернулася Вайт до натовпу. Цитуючи Святе Письмо, вона сказала: — Ми боремося не проти тіла і крові, а проти ієрархії, влади, проти правителів пітьми у цьому світі, проти духовних пороків владного світу. Тож зараз нехай кожна демонічна павутина, що виплелася проти мети, проти справи Президента Трампа, нехай буде розірвана, нехай буде скинута в ім'я Ісуса, нехай адвокати гріха будуть зараз скинуті. Як написано у Йова, 12:17, я проголошую, що Президент Трамп подолає будь-яку стратегію пекла, будь-яку стратегію і виконає своє призначення і свою долю.

Природно, що, за словами Вайт, призначенням Трампа було виграти перевибори. А опитування людей у натовпі показало, що послідовники Трампа сприймали його слова як проповідь.

Демократи? Брехуни та хворі лузери.

Розслідування щодо Росії? Полювання на відьом.

Висновки Мюллера? Жодної співпраці. Жодних перешкоджань. Повне й остаточне виправдання.

— Усе було побудоване на плітках — необґрунтованих, штучних фактах, — казала Карен Осборн, шістдесятидворічна ріелторка у відставці з Веро-Біч, штат Флорида. Вона показала пальцями лапки, кажучи «штучні факти».

— Так зване перешкоджання правосуддю нічим не відрізняється від того, як над дитиною знущаються в школі, а вона потім скаржитися батькам на це, --додала Осборн. Те, що критики Трампа вважали параноєю, Осборн назвала «праведним гнівом». — Він

був у відчай й скаржився своїм довіреним радникам, — сказала вона. — Він міг припинити це, але не зробив.

Трамп піднявся на сцену зі своєю дружиною Меланією під пісню Лі Грінвуда «Боже, благослови Америку». Вітання були настільки голосними, що бетонна підлога арени здригалася. Люди витягали ший й піднімали телефони вгору, щоб клацнути фото і зняти відео. Для спітнілої маси, яка чекала цілий день, щоб побачити президента, це було найвище піднесення.

— Дякую тобі, Орландо! — вигукнув Трамп. — Яка публіка! Яка публіка!

Трамп оголосив себе переможцем у «найбільшому полюванні на відьом у політичній історії». Він назвав розслідування Міністерства юстиції щодо Росії «незаконною спробою переглянути результати виборів» і «підірвати нашу демократію».

Чхати на те, що росіяни фактично підірвали американську демократію, втрутившись у вибори 2016 року, щоб допомогти Трампу виграти, зчинили наругу над нею, що перш за все змусило ФБР почати розслідування.

— Ми називаємо це російською містифікацією, — сказав Трамп, усе ще відмовляючись через два з половиною роки визнати висновки своїх власних розвідувальних органів.

Згадуючи «18 дуже злих демократів», як він неточно описав команду спеціального прокурора, Трамп додав:

— Вони переслідували мою родину, мій бізнес, мої фінанси, моїх працівників, майже кожного, кого я колись знав чи з ким працював, однак, насправді, вони переслідують вас. Вони намагалися стерти ваші голоси, стерти ваше надбання найкращої кампанії й, мабуть, найвеличніших виборів в історії нашої країни. І вони хотіли забрати у вас майбутнє, яке ви вимагали, майбутнє, яке заслуговує Америка.

Трамп визначив вибори 2020 як референдум не лише стосовно його діяльності на посаді, але й стосовно «антиамериканських вчинків» слідчих.

— Ці вибори винесуть вердикт, чи хочемо ми жити в країні, де люди, які програють вибори, відмовляються визнати це і витрачають наступні два роки, намагаючись підірвати нашу Конституцію і вгробити вашу країну.

Натовп схвально заревів.

ЕПІЛОГ

Уранці в четвер, 25 липня, коли стало досить спекотно, а вологість піднялась, Президент Трамп оголосив, що полювання на відьом завершене. Він тріумфував над Робертом Мюллером, який напередодні затинаючись виголосив перед Конгресом непереконливий підсумок свого розслідування проти президента — болісний ключовий елемент слідства, яке вів спеціальний прокурор. Нарешті російські хмари розсіялися. Трамп більше не мусив слухатися своїх обережних адвокатів. Він був непереможним, принаймні так сам думав. І тепер звільнений від пут президент сам підійшов до краю юридичного провалля і зробив крок у політично зрадливу розщелину. О 9:03 ранку він узяв телефон у резиденції Білого дому, і його з'єднали з недавно обраним українським колегою Володимиром Зеленським. Те, що зробив далі Трамп, приголомшило офіцерів з національної безпеки, увімкнуло механізм імпичменту, і кульмінацією цього стала найнебезпечніша перевірка того, чи може верховенство права в Америці пережити свого шахрая-президента.

Дуже багато імпульсивних і безрозсудних рішень Трампа шокували свідомість. Його співробітники та радники давно вже звикли до божевільних термінових дій задля запобігання реалізації небезпечних планів або ліквідації шкоди, якої він завдав міжнародним союзам через роздратування чи невігластво. Однак те, що сказав Трамп Зеленському 25 липня, прозвучало як сигнал тривоги з абсолютно новими передзвонами, що різали вухо.

Дзвінок Трампа мав стати переконливим завершенням шахрайських дипломатичних намагань¹, які він розпочав тієї весни, щоб переконати український уряд оголосити, що той розслідує дії колишнього віце-президента Джо Байдена, провідного конкурента від демократів на виборах-2020, а також фінансові побори, які його син Гантер збирав з української енергетичної компанії. Мовою хрещеного батька мафії Трамп нагадав Зеленському², що Сполучені Штати «дуже, дуже добре ставилися до України», по-

силаючись на військову допомогу, яка сприяла тому, що Україна захистила себе від агресивного сусіда — Росії. Трамп не сказав, що він особисто блокував щойно затверджений пакет американської допомоги на суму майже 400 мільйонів доларів. Йому й не треба було цього робити: американський дипломат попередив уряд Зеленського, що Трамп хоче дещо отримати, перш ніж надавати допомогу.

— Хотів би попросити вас про одну люб'язність³, — додав Трамп. Він попросив Зеленського попрацювати з Руді Джуліані та генеральним прокурором Білом Барром над розслідуванням справи Байденів, і згадав про недоведену теорію змови, яку Трамп подавав так, наче його уявні вороги сфабрикували свідчення втручання Росії у вибори 2016 року. — Я прошу, щоб ви з'ясували все до кінця, — сказав Трамп.

Тим самим Трамп фактично попросив український уряд втрутитися у президентські вибори 2020 року у США. Цей безсоромний запит — відкрите намагання шантажувати Україну доларами американських платників податків, щоб змусити провести слідство проти вітчизняного політичного опонента, — засвідчив, як мало навчив Трампа урок із розслідування Мюллера й всеохопного національного обговорення незаконності добиватися політичної допомоги від іноземного уряду.

Ідея натиснути на лідера значно меншої й вразливішої нації, щоб допомогти йому зганьбити Байдена і підвищити власні шанси на переобрання прийшла до Трампа природним шляхом. Як забудовник, він погрожував власникам казино і маніпулював підприємцями. Це й було, кажучи словами самого Трампа, мистецтво оборудки.

Після закінчення телефонної розмови жменька з приблизно десяти посадовців США, що слухали її, глибоко занепокоїлися тим, що щойно почули. Якщо вірити своїм вухам і нутрощам, Трамп намагався використати свою державну посаду для особистої користі. Наступного дня, 26 липня, один зі співробітників Білого дому, що слухав цю телефонну розмову⁴, зізнався офіцеру ЦРУ, що коментарі Трампа, висловлені Зеленському, були «божевільними», «викликали переляк» і «не мали нічого спільного з питаннями національної безпеки». Співробітник додав, що «Президент явно скоїв злочин».

Ці побоювання змусили офіцера ЦРУ подати офіційну скаргу, що дало підстави спікеру Палати представників Ненсі Пелосі 24 вересня офіційно відкрити справу про імпичмент.

Епізод з Україною розкрив важливу і тривожну правду про Трампа через два з половиною роки перебування на посаді. Він був президентом абсолютно без ніяких обмежень, не звертав уваги на стримування з боку досвідчених радників, що намагалися вчити його ставити свої обов'язки перед країною вище за власні інтереси та дотримуватися протоколів. Він дійшов висновку, що стоїть над законом, після того, як ухилився від відповідальності за недотримання правил і ставив перешкоди розслідуванню Мюллера. Він настільки повірив у власну владу і в те, що республіканці у Конгресі ніколи не допустять його покарання, що вирішив, що може майже все.

Результатом стало історичне випробування інститутів Америки та самої міцності її демократії.

Трамп вступив на посаду, не уявляючи собі, як керувати всім механізмом уряду, й до певної міри терпів намагання своїх вищих радників впливати на нього. Джон Келлі, Джим Маттіс, Дон Макган, Рекс Тіллерсон та інші намагалися дати йому знання про три гілки управління і про конституційний баланс влади. Вони намагалися стримувати його нерозважливі імпульси. Вони намагалися навчити лідера наймогутнішої у світі нації завжди ставити країну на перше місце.

З часом, однак, Трамп почав систематично відкидати ці обмеження. У певний момент Трамп уповноважив Джуліані стати своїм політичним месником, проводячи тіньову зовнішню політику з українцями. «Дорослі» більше не могли зупинити чи принаймні попередити президента про небезпеку такої поведінки, оскільки їх замінили на слухняних виконавців. Трамп дедалі утверджувався у своїй манері самому приймати рішення і змушувати до їх виконання.

— Зі мною, насправді, дуже легко працювати. Знаєте, чому легко? Бо я приймаю всі рішення, — насміхався Трамп 12 вересня, реагуючи на раптову добровільну відставку Джона Болтона, радника з національної безпеки.

Схоже було, що Трамп запанікував, коли слухання про імпичмент набрали сили. На початку жовтня, виступивши проти поради його команди з національної безпеки, він раптом вирішив вивести американські війська з Сирії, кидаючи напризволяще курдських союзників Америки. Рішення верховного головнокомандувача, напевно, відволікло громадськість від його вчинків, але виявилось згубним. Воно полегшило Туреччині проведення смертельно небезпечного наступу, що посилює режим Башара аль-Асада,

зумовило безлад на Близькому Сході й викликало нові серйозні сумніви у здатності Америки бути лідером світу.

Колишні вищі посадовці й численні законодавці від Республіканської партії з жахом спостерігали за всім цим. У перші роки перебування Трампа на посаді один із цих посадовців пояснював:

— У тому, щоб допомогти інститутам і допомогти просвітити його, було більше моральне прагнення, ніж просто виконання його наказів⁵. Я не впевнений що залишилося багато тих, хто вважав своїм обов'язком вчити, стримувати та переконувати чи навіть просто радити у багатьох випадках. Тепер новий моральний принцип: це президентство однієї людини. Це Трамп, вільний від обмежень, стримувань, голосу розсудливості.

Дійсно, Трамп здавався абсолютно несвідомим, коли обидві партії виступили проти його безжального знехтування курдськими союзниками в Сирії та стратегією присутності військ США в цьому регіоні. Він говорив нелогічно й непослідовно, називаючи Сирію тим місцем, де угруповання, що протистоять одне одному, можуть «гратися в пісочку», погрожуючи торпедувати економіку Туреччини, якщо захоче, і вихваляючись своєю «видатною і незрівнянною мудрістю».

Соліпсизм Трампа загрожував перетворитися на його падіння. В Україні рішучість президента прагнути до власної вигоди навіть коштом нації, в поєднанні з його егоцентричним маніакальним прагненням до перемоги та намаганнями помститися своїм ворогам, привела до серйозних клопотів.

На кінець 2019 року Трамп діяв так, наче був переконаний у власній непереможності, вважаючи, що впорається з величезною владою своєї посади в гонитві за досягненням особистих і політичних цілей та уникне відповідальності. Він щиро вірив, що його інтереси на першому місці, а як президент він стоїть над законом. У Трампа були хороші підстави так думати, зважаючи на уникнення будь-яких юридичних покарань після розслідування Мюллера, яке надало численні свідчення того, що він намагався блокувати й обмежувати слідство щодо Росії. Трамп ухилився від покарань за низку інших порушень — від минулих расистських, женоненависницьких та інших упереджених коментарів до перевищення службових повноважень з порушенням положень Конституції та блокуванням права Конгресу здійснювати нагляд.

Коли законодавчий орган почав ретельно перевіряти його діяльність, Трамп поглянув у дзеркало і не знайшов жодних недоліків. Радше він плекав глибоке і неспростовне відчуття пе-

реслідування й жалю до самого себе, представляючи себе як жертву викривленої реальності й скаржачись, що демократи та ЗМІ змовилися, щоб увічнити містифікації, обдурити громадськість і влаштувати заколот. Такий спосіб мислення відповідав історичній моделі поведінки авторитарних лідерів, які створюють культ жертвовності, щоб утримати владу і виправдати свій репресивний спосіб керування.

— За все своє життя ми ще нічого подібного не бачили⁶. Він кидає виклик решті політичної системи, яка намагається зупинити його, і якщо це не вдасться, він піде ще далі, — сказав Вільям А. Галстон, старший співробітник з проблем управління в Інституті Брукінгс кореспонденту *The Washington Post* Роберту Коста.

— Ми виявили, що Конституція — не той механізм, який діє сам собою, — додав Галстон. — Урешті, ми є системою управління людьми, а не законами. Закон не має жодної сили без людей, які хочуть забезпечувати його виконання.

Осінь спливала, і перед Конгресом, а фактично — перед країною, постало питання не про те, чи Трамп робив щось погане. Виявлена сукупність фактів явно показала спробу здійснити взаємну оборудку з Україною і схему Білого дому, призначену для її прикриття. Питання постало про те, хто добиватиметься дотримання Конституції.

Коли Александр Гамільтон писав ті два есе в *The Federalist*^{*}, присвячені ідеї імпічменту, він мав на увазі саме такого президента, як Трамп⁷, — популістичного демагога, що поширював безумство, схильного до упереджень, що паразитує на хаосі й потай зраджує американський народ, накопичуючи свою владу, — згідно з біографом Гамільтона Роном Черновим.

Через двісті тридцять два роки після того, як Гамільтон доторкнувся пером до паперу, кампанія тиску Трампа на Україну підвела підсумок. Чи витримає тиск цієї ситуації система, яку розробили Батьки-засновники? А можливо, Трамп знову переможе, і нове прагнення до правосуддя буде загнане у глухий кут його абсолютною політичною силою й вірністю президентських васалів своєму феодалу?

* Збірка з 85 статей, написаних Александром Гамільтоном, Джеймсом Медісоном і Джоном Джеєм під спільним псевдонімом «Публій», щоб полегшити ратифікацію Конституції Сполучених Штатів Америки. Видана у 1787–1788 рр.

Коли Конгрес розглядав імпічмент Президента Річарда Ніксона 1974 року, більшість республіканців захищала заяву свого президента, що він став жертвою політичного полювання на відьом. Однак рішення одного конгресмена-республіканця стало поворотним пунктом. Лоуренс Дж. Гоган зі штату Мериленд став першим республіканцем, що перейшов на бік демократів і проголосував за всі три статті імпічменту проти Ніксона. Він сказав, що «всім серцем» прагнув сказати, що президент не скоїв вартих імпічменту злочинів⁸, однак він знав правду про те, що Ніксон був винен. Його покарала історія.

Нині республіканці зіткнулися з тим самим вибором, який постав перед Гоганом сорок п'ять років тому. Вони зі страху тримали свої язика за зубами після стількох порушень Трампа. Вони також називали розслідування проти президента полюванням на відьом. Вони тихенько вираховували, коли висловлювати свою позицію і чи висловлювати її взагалі. Однак наближається час не просто розгляду рішень їхньої партії чи покарання президента, але й загалом визначення майбутнього розвитку історії.

ПОДЯКИ

Перш за все, дякуємо всім тим, хто погодився поділитися з нами своїм досвідом за цей період. Ми не можемо всіх назвати, однак кожний незмірно допоміг нам розповісти повну історію цього президентства. Ми вдячні їм. Декому довелося робити важкий вибір: поважати обов'язок, винесений ними з державної служби, тобто зберігати довіру і поважати чинного президента, чи йти за внутрішнім компасом, що підштовхував їх до розкриття цих епізодів для громадськості на користь історії.

Цей проект був би неможливий без щедрої підтримки й відданості наших редакторів у *The Washington Post*— передусім і найбільше — Марті Барона, чие керівництво, судження й відданість справі розкопування правди не лише вели нашу новинну редакцію, але й допомагали захищати та сприяти свободі преси в цей надзвичайний період. Стівен Гінзберг, який зі знанням справи та достойно керував висвітленням діяльності адміністрації Трампа, з ентузіазмом і щиро захищав наше партнерство й ретельно перевіряв нашу роботу. Ми також вдячні Камерону Барру, Дейву Кларку, Дену Еггену, Матеа Голду, Трейсі Грант, Лорі Монтгомері й Пітеру Волстену за віру в нас і енергію, привнесену ними в наш проект. Вони дали нам можливість бути відсутніми в ті часи, коли новини шалено вибухали, й подарували нам час і гнучкість, щоб побачити завершення цієї книги.

Нашу роботу підтримували та надихали найкращі журналісти Америки, наші колеги з *Post*, чие висвітлення діяльності Президента Трампа вказувало нам шлях. Ми глибоко вдячні Девліну Баррету, Бобу Коста, Еліс Крайтс, Джошу Довсі, Каруну Демірджану, Карен Дейонг, Пітеру Фінну, Енн Гірен, Тому Гамбургеру, Шейн Гарріс, Розалінд Гелдерман, Сарі Горвіц, Джону Гадсону, Грегу Джаффу, Майклу Кранішу, Грегу Міллеру, Ніку Міроф, Керол Морелло, Елен Накашима, Ешлі Паркеру, Полу Сонну, Джулії Тейт і Крейгу Тімбергу. Вони поділилися з нами своєю мудрістю й добротою, а потім взяли на себе додаткову роботу, коли ми тимчасово відійшли убік.

Після метушні в різних медіа-компаніях ми мали щастя знайти стабільність і успіх у *Post*. Керол прийшла до цієї газети у 2000, а Філіп 2005 року, й ми вважаємо, що нам дуже пощастило працювати в редакції новин, яка виховує досконалість у журналістиці та плекає почуття колегіальності у своїх журналістах. Місія *Post* процвітає завдяки неперервному ланцюжку лідерів, відданих суспільним благам і нашій демократії. Ці цінності були на початку закріплені Катариною Грем і захищені Доном Гремом і Катариною Веймут. Джеф Безос і Фред Раян підхопили естафету і продовжили справу сім'ї Гремів з їхнім прагненням досягти найвищих рівнів журналістики, добиватися звітності влади й розширювати сферу впливу газети.

Ми також щасливі, що у *Post* працюємо з чудовою групою професіоналів з питань зв'язків з громадськістю, провідними експертами в якій є Кріс Коратті, Моллі Геннон і Шейні Джордж, котрі віддано працюють над тим, щоб наша журналістика мала широку аудиторію. Ми також вдячні Альмі Гілл, Бруку Лоренцу, Сему Мартіну, Елліоту Постелу і Ліз Вайт за те, що вони надали нам засоби для найкращого виконання нашої роботи.

Репутація Енн Годоф як незрівнянної редакторки книжок біжить перед нею. Коли вона вирішила взятися за нас, ми були однаково і налякані, і зраділі. Енн блискуче виплекала цей проєкт, виштовхнувши нас із нашої зони комфорту і допомігши нам запустити процес репортажів. Вона вчила нас телеології й була путівною зіркою в цій роботі. Енн і її чудова команда у видавництві Penguin Press, до якої входили Метью Бойд, Колін Бойл, Кейсі Деніс, Брюс Гіфорд, Вільям Гейвард, Сара Гатсон, До Мі Стаубер та Інгрід Стернер, забезпечили змістовність цих сторінок і шлях до численних читачів.

Лайз Чейні — найвідданіший агент, радник і адвокат, про якого лише може мріяти будь-який автор, а ще й сила природи. Лайз побачила потенціал цієї книги до того, як ми її написали, і залишалася безпосередньо долученою протягом всього часу роботи. Коли ми сумнівалися, чи є у нас можливість вдосконалити цю історичну оповідь, вона йшла углиб тексту і показувала нам, на що ми здатні. Ми вдячні Лайз і її команді, включно з Елісон Деверо, Наташею Фейрвезер, Клер Гллеспі й Алексом Джейкобсом.

Цілий ряд інших людей відіграв важливу роль у цьому проєкті. Джулія Тейт, наша давня співробітниця і подруга, натренувала своє скрупульозне око на деталі, щоб ретельно перевірити рукопис. Саме тому Джулія долучалася до такої великої кількості праць

лауреатів Пулітцерівської премії. Грейс Барнз провела цінні дослідження. Синтія Колонна розшифрувала багато наших інтерв'ю. Меліна Мара, наша подруга і фотожурналістка *Post*, зробила наші портрети, а Алісія Маджид постаралася, щоб ми мали чудовий вигляд.

Ми провели три роки в траншеях разом із багатьма журналістами в розпал їхніх ігор, коли кожний намагався пролити світло на темні справи й пояснити те, що неможливо збагнути. Це стало періодом найбільших викликів і веселощів у американській журналістиці наших часів, бенефіціарами якої є громадяни нашої країни. Наші конкуренти, надто численні для того, щоб їх тут перелічити, робили жвавішою нашу роботу й додавали їй натхнення.

Леонніг

Я хочу подякувати людям, які підтримували, надихали та хвалили мене навіть у ті часи, коли цей проект видавався неможливим для реалізації. Насамперед, я висловлюю нескінченну любов і вдячність моєму чоловікові Джону Рідеру, що якимось пристосувався і радістю й підтримкою наповнював кожний мій день. Він незмінно підтримував мене і наших дітей протягом багатьох днів, коли я була готова впасти. Мені неймовірно пощастило, він мій партнер і центр у цьому житті. Наш фізичний і образний дім усе ще стоїть завдяки йому.

Далі я висловлюю величезну вдячність і любов моїм чудовим дівчаткам Елізі й Моллі. Ви посміхалися й обіймали мене, коли я була похмура. Протягом цього проекту ви самостійно виконували свої обов'язки. Я пишаюся вами. Ви обидві разом із вашим татком давали мені сили продовжувати роботу, коли я цього найбільше потребувала.

Я буду навіки вдячна моєму співавтовору Філу Ракеру, який вніс у наш проект чудовий драйв і стійкість, що дало змогу завершити наше дітище. Він чудовий колега, що ніколи не здається, вимогливий до себе, ніколи не просить у вас те, що він ще не опрацював, і не влаштовує взаємних перевірок. Я благоговіла перед його вміннями й енергією, які він вносив у нашу роботу. Неможливо уявити собі більш ретельного, турботливого й обдарованого напарника у будь-якому наративному проекті нині й завжди.

Бракує слів, щоб висловити мою вдячність сім'ї та друзям, які були критичними вболівальниками в думці й дії. Нескінченно дякую моїй мамі Доллі, яка без слів так багато робила для мене; моїй сестрі Брук і братові Генрі за постійну підтримку й розуміння; мо-

єму покійному татові Гаррі, який виховав у мені уміння цінувати задоволення від добре зробленої важкої роботи. Велика вдячність кожному члену мого багатолюдного клану Рідерів, яких надто багато, щоб усіх перелічити, і окремо Морін Рідер і Глену Келлі за їхню постійну безкорисливу допомогу.

Я у вічному боргу перед моїми друзями — Мішель Долг, Джулі Мейнер, Лізі Розенберг, Крістієнн Тімс, Ліз Візер і Крістін Вілзі — за обдарування мене тим, чого не можна купити: їхньою увагою, сміхом і часом. Дякую за відновлення моєї душі, за пробіжки через парк Рок-Крік чи розмови за келихом вина. Кетрін Келісон, я б не зробила всього цього без твоєї щирої підтримки й дружніх обіймів. Дякую також тим, хто підбадьорливо слухав мене з перших днів роботи, у тому числі Синтії Бейкер, Кітсон Язинка, Джуліані Рено, Лорі Скальцо та Елізабет Шрев.

Дякую людям нашого цеху, які були моїми першими порадиниками. Я вдячна Стіву Коллу, Енн Галл, Карлосу Лозада, Девіду Мараннісу, Дані Пріст, Карен Тумульті, Джобі Ворріку, Пейдж Вільямс, Бобу Вудворту і багатьом іншим, які щиро давали поради щодо написання книги за обідом чи в тривалих розмовах. Дякую тобі, Пейдж, за те, що в будь-який час відповідала на дзвінки.

Я співпрацюю з багатьма людьми у *Post*, і командна робота є стимулом і причиною того, чому я люблю це місце. Рашель Бейд, Боб Барнс, Боб Коста, Аарон Девіс, Джош Довсі, Девід Фарентолд, Енн Ґран, Том Гамбургер, Шейн Гарріс, Розалінд Гелдерман, Греґ Яффе, Мішель Лі, Ешлі Паркер, Бет Рейнгард, Майк Семел, Ян Шапіра, Крег Тімберг і багато інших роблять цю роботу натхненною — і веселою. Я вдячна магічній врівноваженості й інстинктам Маті Голд, яка очолює нашу команду напрямку політичних подій, а також Джону Дрешеру й Сандіа Сомашехар. І, нарешті, дякую чудовій команді NBC та MSNBC, де кмітливість і здоровий глузд професіоналів Кріса Геєса, Дафни Лінцер, Рейчел Медов, Андреа Мітчелл, Ніколь Волес, Браяна Вільямса й багатьох інших проявляються щодня як найкращі приклади журналістики й доносять наші публікації до ширшої аудиторії.

Ракер

Дякую моїй мамі Наомі, яка привела мене у цей світ з мужністю й беззастережною любов'ю. Ти надала мені, сором'язливому хлопчику, всі можливості для пізнання світу, яких тільки можна потребувати чи про які мріяти, часом через жертвування собою. Ти дала мені сміливість проходити кризь відчинені двері й навчала жити

чесним життям, думати критично і, що найголовніше, писати. Цієї книги ніколи б не було без тебе.

Клара, моя яскрава, любляча й вільнодумна сестра, і Карен довели, що в житті є дещо більше, ніж суєта. Моя племінниця Лі зробила моє життя яскравішим і дала надію на майбутнє. Мої покійні бабуся і дідусь, Елен і Банні були піонерами у справі рівності й справедливості та передали мені рішучість у висуванні вимог до влади.

Неможливо знайти чеснішого й невтомнішого співавтора, ніж Керол Леонніґ. Її репортерська майстерність незрівнянна. Видовище того, як Керол підіграє і реконструює сцену з точними деталями, змушує затамувати подих. Вона привнесла у цей проект тонку інтуїцію й інтелектуальну цілісність, а її наполегливість підсилила наші амбіції. Це збагачує читачів. Приязний дух та оптимізм Керол допомагали мені йти вперед, попри побоювання, і я назавжди залишуся у неї в боргу через це.

Мені пощастило висвітлювати президентство Трампа в ролі члена найсильнішої команди новинних репортерів з Білого дому у складі: Джоша Довсі, Енн Ґірен, Сьюн Мін Кім, Девіда Накамури, Толу Олорунніпа й Ешлі Паркера і під проводом пильного й рішучого Дена Еггена та Дейва Кларка. Жаклін Ельман, Рейчел Бейд, Джабін Ботсфорд, Боб Коста, Колбі Ітковіч, Дженна Джонсон, Пол Кейн, Дем'єн Палетта, Феліція Сонмез і Джон Вагнер привнесли свій розум і запал у нашу команду. Усі ви підвищили мою професійну майстерність і подарували приводи для сміху. Ви просто найкращі.

Троє колег з репортерської роботи за останнє десятиліття допомогли розвинути мою майстерність у висвітленні політики в нашій газеті. Ден Бальц узяв мене під своє крило, коли я був недосвідченим новачком, вчив бути ретельним і чесним та вивчати свою сферу інтересів з відкритим ноутбуком, передаючи просту правду про те, що виборча кампанія — це дещо більше, ніж просторікування кандидатів. У ній, насамперед, має значення те, що відчувають виборці. Боб Коста, який серйозно сприйняв наміри Трампа раніше за всіх у мас-медіа, показав мені, як можна використати силу репортажу для того, щоб посіяти у людей сумнів у здоровому глузді. А Ешлі Паркер, мій конкурент як «Ромні Рамблер» 2012 року*, став неоціненним напарником в часи президентства

* Згадка про президентську кампанію 2012 року, в якій Міт Ромні був суперником Барака Обама.

Трампа, навчав мене мистецтва мови й радив, як проходити великі й малі випробування.

Для мене велика честь вважати NBC News та MSNBC другою професійною домівкою. Я вдячний таким колегам, як Пітер Александер, Філ Гріффін, Кейсі Гант, Геллі Джексон, Енді Лек, Дафна Лінцер, Кріс Метьюз, Крейг Мелвін, Андреа Мітчел, Елена Нахванов, Келлі О'Доннел, Джессі Родрігес, Стефані Руль, Кеті Тур, Ніколь Волес, Крістен Велкер, Браян Вільямс і багатьом іншим. Дякую неповторному Алану Бергеру і його чудовій команді в Creative Artists Agency за те, що зробили видання цієї книги можливим.

Аль Камен щедро відчинив двері свого дому на озері Мічиган у Пентвотері, щоб я міг змінити обстановку і писати далі. Голі Бейлі, Мері Джордан, Рут Маркус, Елі Саслов, Майк Шир і Карен Тумульті ділилися зі мною секретами написання книги та підбадьорювали мене. Енн Гергарт і Маралі Шварц наповнювали мене мудрістю і теплом. Тамі Гаддад надавала щедрі поради. Доброзичливі працівники у Philz при Adams Morgan поїли мене кавою.

Луїс Габріель Куерво, Елізабет Дуган, Бор'я Грація, Анна Грегорі, Мері Фер Меріно, Джастін Міллз, Раян Озімек, Джон Петерсен, Сара Стром і Ейпріл Ворен, які стали моєю сім'єю в окрузі Колумбія на вечерях у «Noche», дякую за вашу любов і підтримку. Дякую, Майку Бендеру, Ендрю і Ліз Сідар, Мету Лахману, Еліз Лейтон, Тому Лі, Віл і Еддар Леві, Ребеція Лівенгуд, Леслі Поуп, Адаму і Рейчел Прессер, Джулії Падлін, Мейв Рестон, Мету Рівері, Тіму Ранфолі, Елі Стоколс, Рейчел Стрейтфельд, Кейт і Крістен Урбан, Бурден Вокер, Нейту Венструпу і Девіду Вішніку, дякую за те, що завжди були поруч. А ще Евелін Крамер, Мішель Кван, Вінери, Крістін Бреннан і решті діаспори в Айс-Касл, які добре знали мене.

ПРИМІТКИ

Розділ 1. БУДІВЕЛЬНІ ЦЕГЛИНИ

1. Greg Miller, "Trump's Pick for National Security Adviser Brings Experience and Controversy," *Washington Post*, Nov. 17, 2016, www.washingtonpost.com/world/national-security/trumps-pick-for-national-security-adviser-brings-experience-and-controversy/2016/11/17/0962eb88-ado8-11e6-8b45-f8e493f06fcd_story.html.
2. Michael T. Ally Turkey Is in Crisis and Needs Our Support," *Hill*, Nov. 8, 2016, thehill.com/pundits-blog/foreign-policy/305021-our-ally-turkey-is-in-crisis-and-needs-support.
3. Glasser, "Mike Pompeo, the Secretary of Trump," *New Yorker*, Aug. 19, 2019, www.newyorker.com/magazine/2019/08/26/mike-pompeo-the-secretary-of-trump.
4. Rucker and Karen Tumulty, "Donald Trump Is Holding a Government Casting Seeking 'the Look,'" *Washington Post*, Dec. 22, 2016, www.washingtonpost.com/politics/donald-trump-is-holding-a-government-casting-call-hes-seeking-the-look/12/21/703ae8a4-c795-11e6-bf4b-2c064d32a4bf_story.html.
5. Miller, Greg Jaffe, and Philip Rucker, "Doubting the Intelligence, Trump Putin and Leaves a Russian Threat Unchecked," *Washington Post*, Dec. 14, 2017, www.washingtonpost.com/graphics/2017/world/national-security/donald-trump-pursues-vladimir-putin-russian-election-hacking/.

Розділ 2. ПАРАНОЯ І ХАОС

1. Max Greenwood, "Trump Told Pelosi: You Know I Won the Popular Vote," *Hill*, June 9, 2017, thehill.com/blogs/blog-briefing-room/news/337117-trump-told-pelosi-you-know-i-won-the-popular-vote.
2. Special Counsel Robert S. Mueller, "Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election," U.S. Department of Justice, March 2019.

Розділ 3. ШЛЯХ ДО ЗАВАЛУ

1. Mueller, "Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election."
2. Meghan Clyne, "Trump Scoffs at U.N.'s Plan for New H.Q.," *New York Sun*, Feb. 4, 2005, www.nysun.com/new-york/trump-scoffs-at-uns-plan-for-new-hq/8727/.
3. "U.S. Financial Involvement in Renovation of U.N. Headquarters," Committee on Homeland Security and Governmental Affairs Hearing, July 21, 2005, www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-109shrg23164/pdf/CHRG-109shrg23164.pdf.
4. Philip Rucker, Robert Costa, and Ashley Parker, "Inside Trump's Fury: The President Rages at Leaks, Setbacks, and Accusations," *Washington Post*, March 5, 2017, www.washingtonpost.com/politics/inside-trumps-fury-the-president-rages-at-leaks-setbacks-and-accusations/2017/03/05/40713af4-01df-11e7-ad5b-d22680e18d10_story.html.

Розділ 4. ФАТАЛЬНЕ ЗВІЛЬНЕННЯ

1. Mueller, "Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election."
2. Mueller, "Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election."
3. Ruben Castaneda, "Profile of Rod Rosenstein, U.S. Attorney for Maryland," *Washington Post*, Oct. 9, 2011, www.washingtonpost.com/local/profile-of-rod-rostenstein-us-attorney-for-maryland/2011/09/29/gIQAfOTWYL_story.html?utm_term=.4055254b7e1e.
4. Testimony of James A. Baker, Session, October 18, 2018. Committee on the Judiciary, Joint with the Committee Government Reform and Oversight, U.S. House of Representatives.
5. Catherine Herridge, "Strzok-Page Calling to 'Open' Case in 'Chargeable Way' under Fresh Scrutiny," Fox September 17, 2018, <https://www.foxnews.com/politics/strzok-page-texts-calling-case-in-chargeable-way-under-fresh-scrutiny>.
6. Matt Maggie Haberman, and Matthew Rosenberg, "Trump Told Russians That Firing Comey Eased Pressure from Investigation," *New York Times*, May 19, 2017, www.nytimes.com/2017/05/19/us/politics/trump-russia-comey.html.
7. Michael S. Schmidt, "Comey Memo Says Trump Asked Him to End Flynn Investigation," *New York Times*, May 16, 2017, www.nytimes.com/2017/05/16/us/politics/comey-trump-flynn-russia-investigation.html.

Розділ 6. ПІДГОТОВКА ДО БИТВИ

1. Ellen Nakashima, Adam Entous, and Greg Miller, "Russian Ambassador Told Moscow That Kushner Wanted Secret Communications Channel with Kremlin," *Washington Post*, May 26, 2017, www.washingtonpost.com/world/national-security/russian-ambassador-told-moscow-that-kushner-wanted-secret-communications-channel-with-kremlin/2017/05/26/520a14b4-422d-11e7-9869-bac8b446820a_story.html?tid=sm_fb&utm_term=.7fb4395f2b1a.
2. Robert Costa and Ashley Parker, "Trump Close to Choosing Outside Counsel for Russia Investigation," *Washington Post*, May 22, 2017, https://www.washingtonpost.com/pol/ics/trump-close-to-choosing-outside-counsel-for-russia-invest-igat-ion/2017/05/22/8709f62e-3f22-11e7-9869-bac8b446820a_story.html.

Розділ 7. ЗАВАЖАЮЧИ ПРАВОСУДЮ

1. Miles Park, "Rosenstein Says He Wouldn't Fire Special Counsel Mueller Without Good Cause," NPR, June 13, 2017.
2. Mueller, "Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election."
3. Eli Stokols and Michael C. Bender, "White House Looks to Chart Steadier Course amid Turmoil over Russia Probes," *Wall Street Journal*, June 21, 2017, www.wsj.com/articles/white-house-looks-to-chart-steadier-course-amid-turmoil-over-russia-probes-1498088253.

Розділ 8. ПРИХОВАННЯ

1. Greg Miller, "Trump Has Concealed Details of His Faceto-Face Encounters with Putin from Senior Officials in Administration," *Washington Post*, Jan. 12, 2019, www.washingtonpost.com/world/national-security/trump-has-concealed-details-of-his-face-to-face-encounters-with-putin-from-senior-officials-in-administration/2019/01/12/65f6686c-1434-11e9-b6ad-9cfd62db0a8_story.html.
2. Mueller, "Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election."
3. Ashley Parker et al., "Trump Dictated Son's Misleading Statement on Meeting with Russian Lawyer," *Washington Post*, July 31, 2017, www.washingtonpost.com/politics/trump-dictated-sons-misleading-statement-on-meeting-with-russian-lawyer/2017/07/31/04c94f96-73ae-11e7-8f39-ebb7d3a2d304_story.html.
4. Mueller, "Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election."
5. Jo Becker, Matt Apuzzo, Adam Goldman, Trump Team Met with Lawyer Linked to Kremlin During *New York Times*, July 8, 2017, www.nytimes.com/2017/07/08/us/politics/trump-russia-kushner-manafort.html.
6. Jo Becker, Goldman, and Matt Apuzzo, "Russian Dirt on Clinton? 'I Love It,' Donald Said," *New York Times*, July 11, 2017, www.nytimes.com/2017/07/11/us/politics/trump-russia-email-clinton.html.
7. Becker, Goldman, and Apuzzo, "Russian Dirt on Clinton?"
8. Maggie Haberman, and Michael S. Schmidt, "Citing Recusal, Trump Wouldn't Have Hired Sessions," *New York Times*, July 19, 2017, www.nytimes.com/2017/07/19/us/politics/trump-interview-sessions-russia.html.

Розділ 9. ШОК ДЛЯ СВІДОМОСТІ

1. Philip Rucker and Ashley Parker, "How President Trump Consumes— or Does Consume— Top-Secret Intelligence," *Washington Post*, May 29, 2017, www.washingtonpost.com/politics/how-president-trump-consumes-or-does-not-consume-top-secret-intelligence/2017/05/29/1caa-ca3e-39ae-11e7-a058ddb23c75d82_html.
2. Bob Woodward, *Fear: Trump in the White House* (New York: Simon & Schuster, 2018).
3. Carol E. Lee et al., "Tillerson's Fury at Trump Required an Intervention from Pence," NBC News, Oct. 4, 2017, www.nbcnews.com/politics/white-house/tillerson-s-fury-trump-required-intervention-pence-n806451.
4. Philip Rucker et al., "Trump Names Homeland Security Secretary John Kelly as White House Chief of Staff, Ousting Reince Priebus," *Washington Post*, July 27, 2017, www.washingtonpost.com/news/post-politics/wp/2017/07/28/trump-names-homeland-security-secretary-john-kelly-as-white-house-chief-of-staff-ousting-reince-priebus/.

Розділ 10. ОШАЛЕНЛИЙ

1. Ryan Lizza, "Anthony Scaramucci Called Me to Unload About White House Leakers, Reince Priebus, and Steven Bannon," *New Yorker*, July 27, 2017, www.newyorker.com/news/ryan-lizza/anthony-scaramucci-called-me-to-unload-about-white-house-leakers-reince-priebus-and-steve-bannon.

2. Demetri Sevastopulo and Gillian Tett, "Gary Cohn Urges Trump Team to Do More to Condemn Neo-Nazis," *Financial Times*, Aug. 25, 2017, www.ft.com/content/b85b6ea2-8924-11e7-bf50-ec1239b45787.

Розділ 11. ІМПРОВІЗАЦІЯ

1. Greg Miller, Greg Jaffe, and Philip Rucker, "Doubting the Intelligence, Trump Pursues Putin and Leaves a Russian Threat Unchecked," *Washington Post*, Dec. 14, 2017, www.washingtonpost.com/graphics/2017/world/national-security/donald-trump-pursues-vladimir-putin-russian-election-hacking/.
2. Greg Jaffe and Philip Rucker, "National Security Adviser Attempts to Reconcile Trump's Competing Impulses on Afghanistan," *Washington Post*, Aug. 4, 2017, www.washingtonpost.com/world/national-security/the-fight-over-trumps-afghan-policy-has-become-an-argument-over-the-meaning-of-america-first/2017/08/04/f279oc80-785f-11e7-8f39-ebb7d3a2d304_story.html.
3. Mueller, "Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election."
4. Carol D. Leonnig, Adam Entous, Devlin Barrett, and Matt Zapotosky, "Michael Flynn Pleads Guilty to Lying to FBI on Contacts with Russian Ambassador," *Washington Post*, Dec. 1, 2017, www.washingtonpost.com/politics/michael-flynn-charged-with-making-false-statement-to-the-fbi/2017/12/01/e03a6c48-d6a2-11e7-9461-ba77d604373d_story.html.
5. Miller, Jaffe, and Rucker, "Doubting the Intelligence, Trump Pursues Putin and Leaves a Russian Threat Unchecked."

Розділ 12. ШПИГУНГЕЙТ

1. Ashley Parker and Robert Costa, "Everyone Tunes In": Inside Trump's Obsession with Cable TV," *Washington Post*, April 23, 2017, www.washingtonpost.com/politics/everyone-tunes-in-inside-trumps-obsession-with-cable-tv/2017/04/23/3c52bd6c-25e3-11e7-a1b3-faff0034e2de_html.
2. Dan Merica, Kelly Likes to Pretend Trump's Tweets Don't Matter. But They Do," CNN, 11, 2018, www.cnn.com/2018/01/11/politics/john-kelly-donald-trump-tweets/index.
3. Josh Dawsey, "Trump Derides Protections for Immigrants from 'Shithole' Countries," *Washington Post*, Jan. 12, 2018, www.washingtonpost.com/pol-trump-attacks-protections-for-immigrants-from-shithole-countries-in-office-meeting/2018/01/11/bfco725c-f711-11e7-91af-31ac729add94_story.html?hpid=hp_hp-top-table-main-trump-immigration:homepage_hp-top-table-main-trump-immigration:hp-top-table-main-trump-immigration%3Ahomepage%2Fstory&hpid=hp_hp-top-table-main-trump-immigration:homepage_hp-top-table-main-trump-immigration:hp-top-table-main-trump-immigration%3Ahomepage%2Fstory.
4. "Trey Gowdy Full Interview with Erin Burnett," CNN, Jan. 24, 2018, YouTube, www.youtube.com/watch?v=mpjva6xa-Nc.

Розділ 13. РОЗЛЯД

1. Katie Rogers, "Rob Porter's Charisma and Ambition Disguised Flare-Ups of Anger," *New York Times*, Feb. 19, 2018, www.nytimes.com/2018/02/19/us/politics/rob-porter-white-house-resigned.html.
2. Michael Rothfeld and Joe Palazzolo, "Trump Lawyer Arranged \$130,000 Payment for Adult-Film Star's Silence," *Wall Street Journal*, Jan. 12, 2018, www.wsj.com/articles/trump-lawyer-arranged-130-000-payment-for-adult-film-stars-silence-1515787678.

3. Carol D. Leonnig, Robert Costa, and Josh Dawsey, "Top Justice Dept. Official Alerted White House 2 Weeks Ago to Ongoing Issues in Kushner's Security Clearance," *Washington Post*, Feb. 23, 2018, www.washingtonpost.com/politics/top-justice-dept-official-alerted-white-house-2-weeks-ago-to-ongoing-issues-in-kushners-security-clearance/2018/02/23/a9b37c8-17f4-11e8-92c9-376b4fe57f7_story.html.
4. Philip Rucker, Ashley Parker, and Josh Dawsey, "Jared Has Faded: Inside the 28 Days of Tumult That Left Kushner Badly Diminished," *Washington Post*, March 2, 2018, www.washingtonpost.com/politics/jared-has-faded-inside-the-28-days-of-tumult-that-left-kushner-badly-diminished/2018/03/02/62acab9ce-1ca8-11e8-9de1-147dd2df3829_story.html.
5. Shane Harris et al., "New White House Security Clearance Policy Could Put 'Bull's Eye' on Kushner," *Washington Post*, Feb. 16, 2018, www.washingtonpost.com/politics/overhaul-of-white-house-security-clearance-process-could-threaten-kushners-access/2018/02/16/09f2dc9e-11b5-11e8-9065-e55346f6de81_story.html.
6. Philip Rucker, "John Kelly's Credibility Is at Risk After Defending Aide Accused of Domestic Violence," *Washington Post*, Feb. 8, 2018, www.washingtonpost.com/politics/john-kellys-credibility-is-at-risk-after-defending-aide-accused-of-domestic-violence/2018/02/08/e8e1ff06-0ccf-11e8-8890-372e2047c935_story.html.
7. Sophie Tatum, "Kelly Says He'll 'Never' Apologize for Comments About Rev. Frederica Wilson," CNN, Oct. 31, 2017, www.cnn.com/2017/10/30/politics/john-kelly-frederica-wilson-apologize/index.html.
8. Ashley Parker, Josh Dawsey, and Philip Rucker, "When You Lose That Power: How John Kelly Faded as White House Disciplinarian," *Washington Post*, April 7, 2018, www.washingtonpost.com/politics/when-lose-that-power-how-john-kelly-faded-as-white-house-disciplinarian/2018/04/05e5b8b42-39be-11e8-acd5-35eac230e514_story.html.
9. Maggie Haberman Rogers, "The Day John Kelly and Corey Lewandowski Squared Off Outside Oval Office," *New York Times*, Oct. 22, 2018, www.nytimes.com/2018/10/politics/john-kelly-lewandowski-fight-secret-service.html.
10. Harris et al., "Kushner's Overseas Contacts Raise Concerns as Foreign Officials Leverage," *Washington Post*, Feb. 27, 2018, www.washingtonpost.com/world/security/kushners-overseas-contacts-raise-concerns-as-foreign-officials-leverage/2018/02/27/16bbc052-18c3-11e8-942d-16a950029788_story.html.
11. Jonathan Swan, "Kushner, for First Time, Claims He Never Discussed Security Clearance with Trump," *Axios*, June 3, 2019, www.axios.com/jared-kushner-security-clearance-donald-trump-f7706db1-a978-42ec-90db-c2787f9cef3_story.html.
12. Philip Rucker, Ashley Parker, and Josh Dawsey, "Pure Madness: Inside the White House as Trump Shocks and Rages," *Washington Post*, March 2018, www.washingtonpost.com/politics/pure-madness-dark-days-inside-the-white-house-as-trump-shocks-and-rages/2018/03/03/9849867c-1e72-11e8-9de1-147dd2df3829_story.html.

Розділ 14. ДЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ОДНОГО ПОТРИБЕН ВЗВОД

1. Carol D. Leonnig and Robert Costa, "Mueller Raised Possibility of Presidential Subpoena in

- Meeting with Trump's Legal Team," *Washington Post*, May 1, 2018, www.washingtonpost.com/politics/mueller-raised-possibility-of-presidential-subpoena-in-meeting-with-trumps-legal-team/2018/05/01/2b-deco8e-4d51-11e8-af46-b1d6dc09bfe_story.html?utm_term=.6c6e572f2b4a.
2. Ashley Parker et al., "It Was a Different Mind-Set: How Trump Soured on Tillerson as His Top Diplomat," *Washington Post*, March 13, 2018, www.washingtonpost.com/politics/it-was-a-different-mind-set-how-trump-soured-on-tillerson-as-his-top-diplomat/2018/03/13/899b1fba-26d7-11e8-b79d-f3d931db7f68_story.html?utm_term=.976cb15f60a2.
3. Matt Zapotosky, "Andrew McCabe, Trump's Foil at the FBI, Is Fired Hours Before He Could Retire," *Washington Post*, March 16, 2018, www.washingtonpost.com/world/national-security/fbi-andrew-mccabe-is-fired-a-little-more-than-24-hours-before-he-could-retire/2018/03/16/e05522a-2895-11e8-bc72-077aa4dab9ef_story.html?utm_term=.e7f6d060ca6d.
4. Betsy Woodruff, "Trump's Lawyer: It's Time to End the Mueller Probe," *Daily Beast*, March 17, 2018, www.thedailybeast.com/trumps-lawyer-its-time-to-fire-robert-mueller.
5. Carol D. Leonnig and Philip Rucker, "Trump's Lawyer Calls On Justice Department to Immediately End Russia Probe," *Washington Post*, March 17, 2018, www.washingtonpost.com/politics/trumps-lawyer-cal-is-on-justice-department-to-immediately-end-russia-probe/2018/03/17/c7c58ac8-29f2-11e8-874b-d517e912f125_story.html.
6. Ashley Parker et al., "Trump Shakes Up Team of Lawyers as Legal Threats Mount," *Washington Post*, March 19, 2018, www.washingtonpost.com/politics/trump-shakes-up-team-of-lawyers-as-legal-threats-mount/2018/03/19/fad71bb0-2ba1-11e8-b0b0-f706877db618_story.html?utm_term=.05c099cf1ed8.
7. Carol D. Leonnig, Josh Dawsey, and Ashley Parker, "Trump Has Trouble Finding Attorneys as Top Russia Lawyer Legal Team," *Washington Post*, March 22, 2018, www.washingtonpost.com/politics/attorney-john-dowd-resigns-amid-shake-up-in-presidents-legal-team/0472ce74-2de3-11e8-8688-e053ba58f1e4_story.html.

Розділ 15. ПРИВІТАННЯ ПУТІНУ

1. Ashley Parker et al., "Trump Decides to Remove National Security Adviser, and Others May Follow," *Washington Post*, March 15, 2018, www.washingtonpost.com/politics/trump-decides-to-remove-national-security-adviser-and-others-may-follow/2018/03/15/feae2bae-285c-11e8-bc72-077aa4dab9ef_story.html?utm_term=.odd538b03dd0.
2. Sarah Rainsford, Election: Putin Basks in Election He Could Not Lose," *BBC News*, March 19, www.bbc.com/news/world-europe-43454830.
3. Greg Jaffe, Josh Dawsey, Carol D. Leonnig, "Ahead of NATO and Putin Summits, Trump's Unorthodox Diplomacy Rattles Allies," *Washington Post*, July 6, 2018, www.washingtonpost.com/politics/ahead-of-nato-and-putin-summits-trumps-unorthodox-diplomacy-tles-alies/2018/07/06/16c7aae4-7006-11e8-bd50-b80389a4e569_story.html.
4. Adam Taylor, "Trump Congratulated Putin on His Victory. Other Leaders Stopped Short of That," *Washington Post*, March 21, 2018, www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2018/03/21/

- trump-congratulated-putin-on-his-victory-other-world-leaders-stopped-short-of-that/.
- Carol D. Leonnig, David Nakamura, and Josh Dawsey, "Trump's National Security Advisers Warned Him Not to Congratulate Putin. He Did It Anyway," *Washington Post*, March 20, 2018, www.washingtonpost.com/politics/trumps-national-security-advisers-warned-him-not-to-congratulate-putin-he-did-it-anyway/2018/03/20/22738ebc-2c68-11e8-8ad6-fbc50284fce8_story.html?utm_term=.8e5b5d-f5699a.
 - Josh Dawsey, Carol D. Leonnig, and Rosalind S. Helderman, "Trump's Legal Team Remains in Disarray as New Lawyer Will No Longer Represent Him in Russia Probe," *Washington Post*, March 25, 2018. https://www.washingtonpost.com/politics/in-another-blow-to-trumps-efforts-to-combat-russia-probe-digenova-will-no-longer-join-legal-team/2018/03/25/8ac8c8d2-3038-11e8-94fa-32d448460b955_story.html.
 - Philip Rucker, "The 'Dotard' Meets 'Little Rocket Man': Trump and Kim Adversaries with Many Similarities," *Washington Post*, June 10, 2018, www.washingtonpost.com/politics/the-dotard-meets-little-rocket-man-trump-and-kim-are-adversaries-many-similarities/2018/06/09/583b9ddc-6a89-11e8-bea7-c8eb28bc52b1.html.
 - Ashley Parker et al., "Why Can't We Just Do It?": Trump Nearly Upended Abrupt Changes," *Washington Post*, June 14, 2018, www.washingtonpost.com/politics/why-cant-we-just-do-it-trump-nearly-upends-summit-with-abrupt-changes/06/14/36e9cb2e-6fe6-11e8-bd50-b80389a4e569_story.html?noredirect=on&utm_term=.74425ec3cf5d.
 - Philip Rucker and Anne Gearan, "A Great Honor: In a Bid for History, Trump Flatters North Korea's Totalitarian Leader," *Washington Post*, June 11, 2018, www.washingtonpost.com/politics/a-great-honor-in-a-bid-for-history-trump-flatters-north-koreas-totalitarian-leader/2018/06/11/22a4411c-6d8e-11e8-bf86-a2351b5e-ce99_story.html?utm_term=.c1b5a6c9597c.
 - Philip Rucker, "Getting a Good Picture, Everybody?": Inside the Trump Production in Singapore," *Washington Post*, June 12, 2018, www.washingtonpost.com/politics/getting-a-good-picture-everybody-inside-the-trump-production-in-singapore/2018/06/12/27d44bfc-6e4a-11e8-afd5-778aca903bbe_story.html.
 - Philip Rucker, "'Dictator Envy': Trump's Praise of Kim Jong Un Widens His Embrace of Totalitarian Leaders," *Washington Post*, June 15, 2018, www.washingtonpost.com/politics/dictator-envy-trumps-praise-of-kim-jong-un-marks-embrace-of-totalitarian-leaders/2018/06/15/b9a8bbc8-70af-11e8-afd5-778aca903bbe_story.html?utm_term=.46df06790611.

Розділ 16. ХОЛОДНИЙ ДУШ

- Marc Perrusguia, "Power Broker," *Daily Memphian*, May 17, 2018, dailymemphian.com/article/1174/POWER-BROKER.
- Philip Rucker, Josh Dawsey, and Robert Costa, "A Bomb on Trump's Front Porch: FBI's Cohen Raids Hit Home for the President," *Washington Post*, April 9, 2018, www.washingtonpost.com/politics/a-bomb-on-trumps-front-porch-fbis-cohen-raids-hit-home-for-the-president/2018/04/09/6abb816e-3c37-11e8-974f-aacd97698cef_story.html.
- Carol D. Leonnig, Tom Hamburger, and Devlin Barrett, "Trump Attorney Cohen Is Being Investigated for Possible Bank Fraud, Campaign Finance Violations," *Washington Post*, April 9, 2018, www.washingtonpost.com/politics/f-bi-seizes-records-related-to-stormy-daniels-in-raid-of-trump-attorney-michael-cohens-office/2018/04/09/e3e43cf4-3c30-11e8-974f-aacd97698cef_story.html.
- Anne Gearan and Carol Morello, "Trump Says U.S. Will Decide on Response to 'Atrocious' Attack in Syria in 24 to 48 Hours," *Washington Post*, April 9, 2018, www.washingtonpost.com/politics/trump-says-us-to-decide-on-response-to-atrocious-syria-chemical-attack-in-24-to-48-hours/2018/04/09/1398c5aa-3bfa-11e8-a7d1-e4fec6389fo_story.html?utm_term=.880adb3c97bd.
- Katie Rogers, Maggie Haberman, and Nicholas Fandos, "Ex-White House Official Says No One Pressured Him to Overturn Security Recommendations," *New York Times*, May 2, 2019, <https://www.nytimes.com/us/politics/carl-kline-security-clearance.html>.
- Allison Pecorin, "Ivanka Trump Says Kushner Got No Special Treatment for Security Clearances," *ABC News*, 2019, abcnews.go.com/Politics/ivanka-trump-jared-kushner-special-treatment-security-clearances/story?id=60940398.
- Karen DeYoung, "John Bolton, Famously Abrasive, Is an Experienced Operator in the 'Swamp,'" *Washington Post*, March 23, 2018, www.washingtonpost.com/world/national-security/john-bolton-famously-abrasive-is-an-experienced-operator-in-the-swamp/2018/03/23/b9b72000-2eab-11e8-8ad6-fbc50284fce8_story.html.
- John Bolton, "The Legal Case for Striking North Korea First," *Wall Street Journal*, Feb. 28, 2018, www.wsj.com/articles/the-legal-case-for-striking-north-korea-first-1519862374.
- Margaret Sullivan, "A Reporter at the White House Decided to Play the Audio of Children Sobbing. Somebody Had To," *Washington Post*, June 19, 2018, www.washingtonpost.com/lifestyle/style/a-reporter-at-the-white-house-decided-to-play-the-audio-of-children-sobbing-somebody-had-to/2018/06/19/bbb8d814-73aa-11e8-805c-4b67019fcf4_story.html.
- Ginger Thompson, "Listen to Children Who've Just Been Separated from Their Parents at the Border," *ProPublica*, June 18, 2018, www.propublica.org/article/children-separated-from-parents-border-patrol-cbp-trump-immigration-policy?utm_campaign=sprout&utm_medium=social&utm_source=twitter&utm_content=1529351580.
- Devlin Matt Zapotosky, "Mueller Probe Indicts 12 Russians with Hacking of 2016," *Washington Post*, July 13, 2018, www.washingtonpost.com/world/security/rod-rosenstein-expected-to-announce-new-indictment-by-mueller/bc565582-86a9-11e8-8553-ace89036c78_story.html.
- "Trump on Putin Ge in With Low Expectations," *CBS News*, July 15, 2018, www.cbsnews.com/trump-russia-low-expectations-putin-meeting/.

Розділ 17. ДИПЛОМАТІЯ РУЧНОЇ ГРАНАТИ

- Aris Folley, "Ian Bremmer: Trump Tossed Candy to Merkel at G-7, Said 'Don't Say I Anything,'" *Hill*, June 20, 2018, thehill.com/blogs/blog-briefing-room/393311-ian-bremmer-trump-tossed-candy-to-merkel-during-g-7-said-don-t.

13. John O. John Brennan), Twitter, July 16, 2018, 8:52 a.m., twitter.com/johnbrennan/status/101888597104985093?lang=en.
14. Ashley et al., "Trump's Putin Fallout: Inside the White House's Tumultuous Week Backs," *Washington Post*, July 20, 2018, www.washingtonpost.com/politics/trumps-putin-fallout-inside-the-white-houses-tumultuous-week-of-walk-backs/2018/7cfdcf34-8c3d-11e8-8b20-60521f27434e_story.html.
15. al., "Trump's Putin Fallout."
16. Look over My Shoulder: The DNI Ref lects and Foreshadows," Aspen Security Forum, July 19, 2018, aspensecurityforum.org/wp-content/uploads/2018/07/2018-A-Look-Over-My-Shoulder-The-DNI-Ref-lects-and-Foreshadows-

Розділ 18. ВНУТРІШНІЙ ОПІР

1. Carol D. Leonnig et al., "A Fist Bump, Then a Rancorous Call: How Trump's Deal to Free an American Pastor in Turkey Fell Apart," *Washington Post*, July 26, 2018, www.washingtonpost.com/politics/trump-says-us-will-impose-large-sanctions-on-turkey-for-detaining-american-pastor-for-nearly-two-years/2018/07/26/75dcde32-90e5-11e8-bcd5-9d911c784c38_story.html?utm_term=.817c4cfo.
2. Kareem Fahim and Karen DeYoung, "American Pastor Freed from Prison in Turkey but Remains Under House Arrest," *Washington Post*, July 25, 2018, www.washingtonpost.com/world/turkish-court-orders-american-pastor-freed-from-prison-and-placed-under-house-arrest/2018/07/25/7b3f9382-900a-11e8-ae59-01880eac5f1d_story.html?utm_term=.409dfb3da338.
3. Anne Gearan and Felicia Sonmez, "In Trump's Standoff with Turkey, Two Tough-Guy Leaders and a Deal Gone Wrong," *Washington Post*, Aug. 16, 2018, www.washingtonpost.com/politics/in-trumps-standoff-with-turkey-two-tough-guy-leaders-and-a-deal-gone-wrong/2018/08/16/d9b6c728-a162-11e8-8e87-c869fe70a721_story.html?utm_term=.dd2ad3d4526c.
4. Ryan Duffy, "McRaven, Castro, Brennan, and Inman Talk Leadership at LBJ School," *Alcalde*, Feb. 28, 2018, alcalde.texasexes.org/2018/02/mcraven-castro-brennan-and-inman-talk-leadership-at-lbj-school/.
5. William H. McRaven, "Revoke My Security Clearance, Too, Mr. President," *Washington Post*, Aug. 16, 2018, www.washingtonpost.com/opinions/revoked-my-security-clearance-too-mr-president/2018/08/16/8b149b02-a178-11e8-93e3-24d1703d2a7a_story.html?utm_term=.da3e667e7996.
6. Devlin Barrett et al., "Michael Cohen Says He Worked to Silence Two Women 'in Coordination' with Trump to Influence 2016 Election," *Washington Post*, Aug. 21, 2018, www.washingtonpost.com/world/national-security/trumps-longtime-lawyer-michael-cohen-is-in-plea-discussions-with-federal-prosecutors-according-to-a-person-familiar-with-the-matter/2018/08/21/5fbd7f34-8510-11e8-8553-a3ce89036c78_story.html?utm_term=.e3fcf13076b1.
7. David Nakamura, " 'Helloo . . . Hellooo?': An Awkward Phone Call Becomes Part of the Trump Spectacle," *Washington Post*, Aug. 27, 2018, www.washingtonpost.com/politics/hellooo--hellooo-an-awkward-phone-call-becomes-part-of-the-trump-spectacle/2018/08/27/9e698d1a-

8. Greg Jaffe and Philip Rucker, "McCain's Was a Melancholy Last Hurrah for What's Been Lost in the Trump Era," *Post*, Sept. 1, 2018, www.washingtonpost.com/politics/mccains-funeral-melancholy-last-hurrah-for-whats-been-lost-in-trump-era/2018/09/01/156784c6-ad46-11e8-bida-ff7faa680710_story.html.
9. Rogers, "Washington Mourned John McCain. President Trump Played Golf," *New Times*, Sept. 1, 2018, www.nytimes.com/2018/09/01/us/politics/trump-john-mccain.
10. Anonymous, "I Am Resistance Inside the Trump Administration," *New York Times*, Sept. www.nytimes.com/2018/09/05/opinion/trump-white-house-anonymous-resistance.
11. Philip Rucker, Ashley Parker, and Josh Dawsey, " 'The Sleeper Cells Have Awoken': Trump and Aides Shaken by 'Resistance' Op-Ed," *Washington Post*, Sept. www.washingtonpost.com/politics/the-sleeper-cells-have-awoken-trump-and-shaken-by-resistance-op-ed/2018/09/05/ecdf423c-b14b-11e8-a20b-5f4f84429666_story.html.

Розділ 19. СТРАХОТРОП

1. Glenn Kessler, "Anatomy of a Trump Rally: 70 Percent of Claims Are False, Misleading, or Lacking Evidence," *Washington Post*, Sept. 12, 2018, www.washingtonpost.com/politics/2018/09/12/anatomy-trump-rally-percent-claims-are-false-misleading-or-lacking-evidence/.
2. Ivana Hrynkiw, "AG Jeff Sessions Visits Auburn University, Tailgates Ahead of Saturday's Game," *AL.com*, Sept. 22, 2018, www.al.com/news/birmingham/2018/09/ag_jeff_sessions_visits_auburn.html.
3. Adam Goldman and Michael S. Schmidt, "Rod Rosenstein Suggested Secretly Recording Trump and Discussed 25th Amendment," *New York Times*, Sept. 21, 2018, www.nytimes.com/2018/09/21/us/politics/rod-rosenstein-wear-wire-25th-amendment.html?module=inline.
4. Jonathan Swan, "Rod Rosenstein Offered to Resign," *Axios*, Sept. 24, 2018, www.axios.com/rod-rosenstein-resign-justice-department-trump-cf761f4c-fca3-4794-92d4-a56c9e32ff43.html.
5. Ashley Parker and Philip Rucker, "Resign, Fire, or Stay? Rosenstein Is the Latest Contestant in Trump's Favorite Game," *Washington Post*, Sept. 26, 2018, www.washingtonpost.com/politics/resign-fire-or-stay-rosenstein-is-the-latest-contestant-in-trumps-favorite-game/2018/09/25/b59c6924-c0f2-11e8-90c9-23f6f3ee2a04_story.html.
6. Devlin Barrett et al., "Rod Rosenstein to Stay in Job for Now, Will Meet with Trump on Thursday, White House Says," *Washington Post*, Sept. 24, 2018, www.washingtonpost.com/world/national-security/rod-rosenstein-who-had-been-overseeing-russia-probe-has-offered-to-resign/2018/09/24/d350477c-aad8-11e8-8a0c-70b618c98d3c_story.html.
7. Emma Brown, "California Professor, Writer of Confidential Brett Kavanaugh Letter, Speaks Out About Her Allegation of Sexual Assault," *Washington Post*, Sept. 16, 2018, www.washingtonpost.com/investigations/california-professor-writer-of-confidential-brett-kavanaugh-letter-speaks-out-about-her-allegation-of-sexual-assault/2018/09/16/46982194-

- b846-11e8-94eb-3bd52df917b_story.html?utm_term=.e206d29eaf7.
8. Philip Rucker et al., "Defending Kavanaugh, Trump Laments #MeToo as 'Very Dangerous' for Powerful Men," *Washington Post*, Sept. 26, 2018, www.washingtonpost.com/politics/defending-kavanaugh-trump-laments-metoo-as-very-dangerous-for-powerful-men/2018/09/26/e9116536-c1a4-11e8-97a5-ab1e46bb3bc7_story.html.
 9. Ashley Parker, Josh Dawsey, and Philip Rucker, Trump and White House, Kavanaugh Hearing Was a Suspenseful Drama *Washington Post*, Sept. 27, 2018, www.washingtonpost.com/politics/for-trump-and-white-house-kavanaugh-hearing-was-a-drama-in-two-acts/2018/09/27/6b-82f8c8-c276-11e8-a1f0-a4051b6ad114_story.html?utm_term=.171a47be64c2.
 10. Michael S. Schmidt and Maggie "White House Counsel, Don McGahn, Has Cooperated Extensively in Mueller Inquiry," *New York Times*, Aug. 18, 2018, www.nytimes.com/2018/08/18/us/politics/mcgahn-mueller-investigation.html.
 11. Josh Dawsey and Miroff, "Trump Unloads on Homeland Security Secretary in Lengthy Immigration Tirade," *Washington Post*, May 10, 2018, www.washingtonpost.com/world/national-security/trump-unloads-on-homeland-security-secretary-in-lengthy-immigration-tirade/2018/05/10/foded152-54a0-11e8-9c91-7db596e8252_story.html?term=.cdd691914581.
 12. Paul Missy Ryan, "Trump Says He May Send 15,000 Troops to U.S.-Mexico Border," *Washington Post*, Oct. 31, 2018, www.washingtonpost.com/world/national-security/ahead-of-mid-term-elections-trump-says-he-may-send-15000-troops-to-us-border/2018/10/31/9e7740ec-dd4a-11e8-aa33-53bad9a881e8_story.html?utm_term=.f5bd0c483703.
 13. Aaron Blake, "Mattis Vouched for Trump's Decision to Send Troops Border. Trump Seems Bent on Making Him Regret It," *Washington Post*, Nov. 2, 2018, www.washingtonpost.com/politics/2018/11/02/trump-is-doing-his-best-make-fool-jim-mattis/?utm_term=.89c47679128.
 14. Philip Rucker, " 'Full Trumpism': The President's Apocalyptic Attacks Reach a New Level of Falsity," *Washington Post*, Nov. 4, 2018, www.washingtonpost.com/politics/full-trumpism-the-presidents-apocalyptic-attacks-reach-a-new-level-of-falsity/2018/11/04/8e4fb87e-e043-11e8-b759-3d88a5ce9e19_story.html.
 4. David Nakamura, Seung Min Kim, and James McAuley, "Macron Denounces Nationalism as a 'Betrayal of Patriotism' in Rebuke to Trump at WWI Remembrance," *Washington Post*, Nov. 11, 2018, www.washingtonpost.com/world/europe/to-mark-end-of-world-war-i-frances-macron-denounces-nationalism-as-a-betrayal-of-patriotism/2018/11/11/aab65aa4-e1ec-11e8-ba30-a7ded04d8fac_story.html?utm_term=.f7ed6b6c15f5.
 5. "Emmanuel Macron's Speech at Commemoration of the Centenary of the Armistice," Nov. 11, 2018, onu.delegfrance.org/Emmanuel-Macron-s-speech-at-Commemoration-of-the-centenary-of-the-Armistice.
 6. Shane Harris, Greg Miller, and Josh Dawsey, "CIA Concludes Saudi Crown Prince Ordered Jamal Khashoggi's Assassination," *Washington Post*, Nov. 16, 2018, www.washingtonpost.com/world/national-security/cia-concludes-saudi-crown-prince-ordered-jamal-khashoggi-assassination/2018/11/16/98c89fe6-e9b2-11e8-a939-9469f1166f9d_story.html?noredirect=on&utm_term=.4097ecac0008.
 7. Carol D. Leonnig Mueller Seeks Roger Stone's Testimony to House Intelligence Panel, Suggesting Counsel Is near End of Probe of Trump Adviser," *Washington Post*, Dec. www.washingtonpost.com/politics/mueller-seeks-roger-stones-testimony-intelligence-panel-suggesting-special-counsel-is-near-end-of-probe-of-trump-adviser/2018/12/19/ac5c3ee6-0226-11e9-b5df-5d3874f1ac36_story.html?utm_ab1560413c06.
 8. Rosalind Manuel Roig-Franzia, and Carol D. Leonnig, "Conservative Author and Associate Jerome Corsi Said He Expects to Be Indicted by Special Counsel for Lying," *Washington Post*, Nov. 12, 2018, www.washingtonpost.com/politics/conservative-author-and-stone-associate-jerome-corsi-said-special-prosecutors-plan-to-indict-him-for-allegedly-lying/2018/11/12/773e6f22-e6c7-11e8-a939-9469f1166f9d_story.html?utm_term=.945366b72865.
 9. "Draft Jerome Corsi Statement of Offense," *Washington Post*, [apps.washingtonpost.com/g/documents/politics/draft-jerome-corsi-statement-of-offense/3324/](https://www.washingtonpost.com/g/documents/politics/draft-jerome-corsi-statement-of-offense/3324/).
 10. Devlin Barrett and Matt Zapotosky, "Julian Assange Has Been Prosecutors Reveal Inadvertently in Court Filing," *Washington Post*, Nov. 15, www.washingtonpost.com/world/national-security/julian-assange-has-been-charged-prosecutors-reveal-in-inadvertent-court-filing/2018/11/15/9902e6ba-98bd-48df-b447-3e2a4638f05a_story.html?utm_term=.6b2ea45e42a5.
 11. Charlie Savage, Adam Goldman, and Michael S. Schmidt, "Assange Is Secretly Charged in U.S., Prosecutors Mistakenly Reveal," *New York Times*, Nov. 2018, www.nytimes.com/2018/11/16/us/politics/julian-assange-indictment-wikileaks.html.
 12. Carol D. Leonnig and Robert Costa, "Trump Submits Answers to Special Counsel Questions About Russian Interference," *Washington Post*, Nov. 20, 2018, www.washingtonpost.com/politics/trump-submits-answers-to-special-counsel-questions-about-russian-interference/2018/11/20/3b5a18d4-ed0f-11e8-baac-2a674e91502b_story.html?utm_term=.ff71fff698ae.

Розділ 20. НЕВИТРИМАНІЙ ДИПЛОМАТ

1. Josh Dawsey and Philip Rucker, "Five Days of Fury: Inside Trump's Paris Temper, Election Woes, and Staff Upheaval," *Washington Post*, Nov. 13, 2018, www.washingtonpost.com/politics/five-days-of-fury-inside-trumps-paris-temper-election-woes-and-staff-upheaval/2018/11/13/e90b7cba-e69e-11e8-a939-9469f1166f9d_story.html?utm_term=.9e2d15ddad5b.
2. Ben Riley-Smith, " 'Trump the Grump': Moody US President Challenged Theresa May over Brexit During Phone Call," *Telegraph*, Nov. 14, 2018, www.telegraph.co.uk/news/2018/11/14/donald-trump-berated-theresa-may-air-force-one-phone-call/.
3. Nicholas Soames (@NSoames), Twitter, Nov. 10, 2018, 6:51 a.m., twitter.com/NSoames/status/1061270124404113408.

13. David A. Fahrenthold, “ ‘I Have No Recollection’: Trump Turned to Familiar Refrain in Response to Mueller Questions,” *Washington Post*, April 19, 2019, www.washingtonpost.com/politics/i-have-no-recollection-trump-turned-to-familiar-refrain-in-response-to-mueller-questions/2019/04/19/7230817c-62bc-11e9-9ff2-abc984dc9eec_story.html?utm_term=.1adeca216183.
14. Jim Sciutto, Carl Bernstein, and Marshall Cohen, “Cohen Claims Trump Knew in Advance of 2016 Trump Tower Meeting,” CNN, July 27, 2018, www.cnn.com/2018/07/26/politics/michael-cohen-donald-trump-june-2016-meeting-knowledge/index.html.

Розділ 21. ІМПУЛЬС ПЕРЕМАГАЄ РОЗУМ

1. Jacquie Kubin, “The Story Behind AG Barr, His Bagpipes, and the NYPD Pipes and Drums,” *Communities Digital News*, June 27, 2019, www.commdiginews.com/politics-2/willam-barr-plays-the-bagpipes-with-nypd-pipes-and-drums-120463/.
2. Maggie Haberman, “Nick Ayers, Aide to Pence, Declines Offer to Be Trump’s Chief of Staff,” *New York Times*, Dec. 9, 2018, www.nytimes.com/2018/12/09/us/politics/nick-ayers-trump-chief-of-staff.html.
3. Philip Rucker, Josh Dawsey, and Robert Costa, “ ‘There Was No Plan B’: Trump Scrambles to Find Chief of Staff After Top Candidate Turns Him Down,” *Washington Post*, Dec. 10, 2018, www.washingtonpost.com/politics/was-no-plan-b-trump-scrambles-to-find-chief-of-staff-after-top-candidate-turns-him-down/2018/12/10/9b6d0424-fc9c-11e8-862a-b6a6f3ce8199_story.html.
4. Philip Rucker, Dawsey, and Robert Costa, “ ‘This Has Spiraled Downward’: Democrats Introduce to Divided Government,” *Washington Post*, Dec. 11, 2018, www.washingtonpost.com/politics/this-has-spiraled-downward-democrats-introduce-trump-to-divided-government/2018/12/11/f832b92e-fd6e-11e8-862a-b6a6f3ce8199_story.html?utm_term=.ee2306da300a.
5. Annie Karni, “The Senate Passed the Criminal Justice Bill. For Jared Kushner, It’s a Personal Issue and a Rare Victory,” *New York Times*, Dec. 14, 2018, www.nytimes.com/2018/12/14/us/politics/jared-kushner-criminal-justice-bill.html.
6. Helena Andrews-Dyer, “Here’s What Happened at Kanye West’s Incredibly Bizarre Meeting with Trump,” *Washington Post*, Oct. 11, 2018, www.washingtonpost.com/news/reliable-source/wp/2018/10/11/that-was-quite-something-kanye-west-meeting-with-president-trump-covers-everything-from-mental-health-to-male-energy/.
7. Jonathan Swan, “Trump Meets with Chris Christie to Discuss Chief of Role,” *Axios*, Dec. 13, 2018, www.axios.com/trump-met-with-chris-christie-to-discuss-chief-of-staff-role-684f9465-a6ea-4a80-9df3-2d91ba67cf35.html.
8. Kyle Rempfer, “Troops to Immediately Withdraw from Syria as Declares Victory over ISIS,” *Army Times*, Dec. 19, 2018, www.armytimes.com/news/army/2018/12/19/troops-may-immediately-withdrawal-from-syria-as-trump-declares-victory-over-isis/.
9. Annalisa Merelli, “Another Leader in the US Fight Against ISIS Resigned to Protest

- Trump’s Syria Decision,” *Quartz*, Dec. 22, 2018, qz.com/1505835/top-syria-envoy-brian-mcgurk-resigned/.
10. Liz Sly and Louisa Loveluck, “The ‘Caliphate’ Is No More. But the Islamic State Isn’t Finished Yet,” *Washington Post*, March 23, 2019, www.washingtonpost.com/world/the-islamic-states-caliphate-has-been-defeated-us-backed-forces-say/2019/03/23/04263d74-36f8-11e9-8375-e3dcfb68558_story.html.

Розділ 22. ОПОРА НА СЛУХНЯНИХ ВИКОНАВЦІВ

1. Erica Werner, Damian Paletta, and Seung Min Kim, “Trump Backs Off Demand for \$5 Billion for Border Wall, but Budget Impasse Remains Ahead of Shutdown Deadline,” *Washington Post*, Dec. 18, 2018, www.washingtonpost.com/business/economy/white-house-signals-its-backing-down-in-shutdown-dispute-will-find-other-ways-to-fund-border-wall/2018/12/18/159994dc-02d9-11e9-9122-82e98f91ee6f_story.html?utm_term=.9472e6deb7d0.
2. Philip Rucker, Robert Costa, and Josh Dawsey, “ ‘A Tailspin’: Under Siege, Trump Propels the Government and Markets into Crisis,” *Washington Post*, Dec. 20, 2018, www.washingtonpost.com/politics/a-tailspin-under-siege-trump-propels-the-government-and-markets-into-crisis/2018/12/20/e30347e0-046b-11e9-b6a9-0aa5c2fcc9e4_story.html?utm_term=.961668fb2900.
3. Erica Werner, Damian Paletta, and John Wagner, “Major Parts of the Federal Government Begin Shutting Down for an Indefinite Closure,” *Washington Post*, Dec. 21, 2018, www.washingtonpost.com/politics/trump-leans-on-mcconnell-to-pass-spending-bill-with-border-funding-in-senate/2018/12/21/31bb453a-0517-11e9-b5df-5d3874f1ac36_story.html.
4. Andrew Blake, “Donald Trump Succumbed to ‘Tyranny of Radio Hosts’ over Government Shutdown: GOP Senator,” *Washington Times*, Dec. 22, 2018, www.apnews.com/0ca586c8ad6c3f7f73aocfa33e74be39.
5. Anne Gearan, Josh Dawsey, and John Hudson, “ ‘They Screwed This Whole Thing Up’: Inside the Attempt to Derail Trump’s Erratic Syria Withdrawal,” *Washington Post*, Jan. 13, 2019, www.washingtonpost.com/they-screwed-the-whole-thing-up-inside-the-attempt-to-derail-trumps-erratic-syria-withdrawal/2019/01/13/0ae1149c-1365-11e9-803c-4ef28312c8b9_story.html?term=.adcbf520820.
6. Eric Levenson, “Trump Year-Old, ‘Are You Still a Believer in Santa?’,” CNN, Dec. 26, 2018, www.cnn.com/2018/12/25/politics/trump-santa-phone-call/index.html.
7. Hannah Alani, “Do a ‘Marginal’ 7-Year-Olds Believe in Santa? That’s What Trump Told a SC Girl,” *Post and Dec*, 25, 2018, www.postandcourier.com/news/do-a-marginal-number-of-year-olds-believe-in/article_2c86d3ec-0876-11e9-a470-87234a04ef7e.html.
8. Paul Sonne Philip Rucker, “Trump’s Visit to Iraq Prompts Concerns About Politicization,” *Washington Post*, Dec. 27, 2018, www.washingtonpost.com/world/national-security/trumps-visit-to-iraq-prompts-concerns-about-politicization-of-military/2018/12/27/42aa20fe-0a13-11e9-892d-3373d7422f60_story.html?utm_term=.15f6c712a1df.

9. Jonathan Swan, "Scoop: Trump Dressed Down Mulvaney in Front of Congressional Leaders," *Axios*, Jan. 13, 2019, www.axios.com/donald-trump-mick-mulvaney-government-shutdown-meeting-7d84ea72-5aaf-45e0-a707-5f955836070e.html.
10. Carol D. Leonnig, "A Beefed-Up White House Legal Team Prepares Aggressive Defense of Trump's Executive Privilege as Investigations Loom Large," *Washington Post*, Jan. 9, 2019, www.washingtonpost.com/politics/a-beefed-up-white-house-legal-team-prepares-aggressive-defense-of-trumps-executive-privilege-as-investigations-loom-large/2019/01/09/066b8618-1045-11e9-84fc-d58c33d6c8c7_story.html.
11. Josh Dawsey, "Giuliani's Missteps Frustrate Trump but Underscore the Unique Role He Plays for the President," *Washington Post*, Jan. 23, 2019, www.washingtonpost.com/politics/giulianis-missteps-frustrate-trump-but-underscore-the-unique-role-he-plays-for-the-president/2019/01/23/447e-coa4-1f23-11e9-bda9-d6fefc397e8_story.html?utm_term=.9250633bd190.
12. Philip Rucker and Josh Dawsey, "Trump Two Years in: The Dealmaker Who Can't Seem to Make a Deal," *Washington Post*, January 20, 2019, https://www.washingtonpost.com/politics/trump-two-years-in-the-dealmaker-who-cant-seem-to-make-a-deal/2019/01/20/ecdede96-1bf9-11e9-88fe-f9f77a3bc6c_story.html.
13. Damian Paletta, Mike DeBonis, and John Wagner, "Trump Declares National Emergency on Southern Border in Bid to Build Wall," *Washington Post*, Feb. 15, 2019, www.washingtonpost.com/politics/trumps-border-emergency-the-president-plans-a-10-am-announcement-in-the-rose-garden/2019/02/15/f0310e62-3110-11e9-86ab-5d02109aeb01_story.html?utm_term=.516e628ecd8b.
14. Philip Sonne, "Pentagon Sending 1,000 More Troops to the Mexican Border," *Washington Post*, Feb. 22, 2019, www.washingtonpost.com/world/national-security/pentagon-sending-another-1000-troops-to-the-mexico-border/2019/02/22/c4e06998-36e6-11e9-946a-115a5932c45b_story.html.
4. Orr, "Advisers Urge Trump to Defer 2020 Rallies," *Politico*, March 8, 2019, politico.com/story/2019/03/08/trump-2020-rallies-1211799.

Розділ 24. ЗВІТ

1. "DOJ Notification to Congress Regarding the Conclusion of the Mueller Investigation," *Washington Post*, March 22, 2019, www.washingtonpost.com/context/doj-notification-to-congress-regarding-the-conclusion-of-the-mueller-investigation/?notedId=501d8d23-1823-4140-9b29-daaee164275e&questionId=111ad2f8-d378-a39a-a3241842594d.
2. Devlin Barrett and Matt Zapotosky, "Mueller Lays Out Obstruction Evidence Against the President," *Washington Post*, April 2019, www.washingtonpost.com/world/national-security/attorney-general-to-provide-overview-of-mueller-report-at-news-conference-before-its-release/2019/04/17/8dccc9440-54b9-11e9-814f-e2f46684196e_story.html.
3. Philip Rucker and Robert Costa, "Paranoia, Lies, and Fear: Trump's Presidency Laid Bare by Mueller Report," *Washington Post*, April 18, 2019, www.washingtonpost.com/politics/paranoia-lies-and-fear-trumps-presidency-laid-bare-by-mueller-report/2019/04/18/3379c49a-571b-11e9-814f-e2f46684196e_story.html.
4. Rucker et al., "The Battle over the Mueller Report Begins as Trump Allies Claim Victory."
5. "Special Counsel Mueller's Letter to Attorney General Barr," *Washington Post*, March 27, 2019, www.washingtonpost.com/context/special-counsel-mueller-s-letter-to-attorney-general-barr/e32695eb-c379-4696-845a-1b45-ad32fffl/.
6. Devlin Barrett and Matt Zapotosky, "Mueller Complained That Barr's Letter Did Not Capture 'Context' of Trump Probe," *Washington Post*, April 30, 2019, www.washingtonpost.com/world/national-security/mueller-complained-that-barrs-letter-did-not-capture-context-of-trump-probe/2019/04/30/d3c8fdb6-6b7b-11e9-a66d-a82d3f3d96d5_story.html.

Розділ 25. ШОУ ТРИВАЄ

Розділ 23. ЛОЯЛЬНІСТЬ І ПРАВДА

1. Devlin Barrett, Matt Zapotosky, and Rosalind S. Helderman, "Michael Cohen, Trump's Former Lawyer, Pleads Guilty to Lying to Congress About Moscow Project," *Washington Post*, Nov. 29, 2018, www.washingtonpost.com/politics/michael-cohen-trumps-former-lawyer-pleads-guilty-to-lying-to-congress/2018/11/29/5fac986a-f3e0-11e8-bc79-68604ed88993_story.html?utm_term=.b029279bf91e.
2. "Michael Cohen's Prepared Statement House Committee on Oversight and Reform," *Washington Post*, Feb. 27, 2019, www.washingtonpost.com/michael-cohen-s-prepared-statement-to-the-house-committee-on-oversight-and-reform/d2cdc193-2f0c-44bb-b2f8-e7dadddf545e_note.questionId=a194ac05-9c53-4be2-868d-777713d7c30e&utm_term=.9c1a0f6342e8.
3. David Nakamura, "Trump Public Emotion over Warmier's Death. Now It's Boomeranging Back on *Washington Post*, March 2, 2019, www.washingtonpost.com/politics/trump-public-emotion-over-otto-warmiers-death-now-its-boomeranging-back-2019/03/02/ef426ff4-3d23-11e9-a2cd-307b06d0257b_story.html?utm_term=.c17b49404ae2.
1. Nielsen interview on *Tucker Carlson Tonight*, YouTube, April 2, 2019, www.youtube.com/watch?v=rEfmazh2j2U.
2. Dan Cancian, "DHS Chief Kirstjen Nielsen Hints Donald Trump May Close Border: 'He's Very Serious About It,'" *Newsweek*, April 3, 2019, www.newsweek.com/donald-trump-us-mexico-wall-kirstjen-nielsen-border-wall-1384455.
3. Priscilla Alvarez and Geneva Sands, "Homeland Security Secretary on Border Situation: 'We Have an Emergency on Our Hands,'" CNN, April 4, 2019, www.cnn.com/2019/04/04/politics/nielsen-border-cmntv/index.html.
4. "Kirstjen Nielsen's Resignation Letter," *Washington Post*, April 8, 2019, www.washingtonpost.com/context/kirstjen-nielsen-s-resignation-letter/?notedId=db93edc2-df04-49ed-bo4-6a64d-7d5d765&questionId=e4834bfe-8b59-4d74-9cbo-a261d6c4857e.
5. Aaron C. Davis and Shawn Boburg, "As Defense Pick Withdraws, He Addresses Violent Domestic Incidents," *Washington Post*, June 18, 2019, www.washingtonpost.com/investigations/trumps-defense-nominee-addresses-violent-incident-between-ex-wife-son-amid-fbi-vetting-06/18/e46009de-190b-11e9-a804-c35766b9f234_story.html.

6. Paul Sonne, "Seeking Military Budget, Pentagon Chief Faces Political Fire over Wall," *Washington Post*, 2019, www.washingtonpost.com/world/national-security/pentagon-rules-out-cost-plus-50-approach-with-allies/2019/03/14/d49c676c-4666-11e9-50f151ab44b9_story.html.
7. Dave Trump May Be Preparing Pardons for Servicemen Accused of War Crimes," *York Times*, May 18, 2019, www.nytimes.com/2019/05/18/us/trump-pardons-war.html.
8. Matt Zapotosky et al., "Mueller Report Will Be Lightly Redacted, Revealing Detailed Look at Obstruction of Justice Investigation," *Washington Post*, April 17, 2019, www.washingtonpost.com/world/national-security/attorney-general-plans-news-conference-to-discuss-mueller-report/2019/04/17/f5ca1cc6-6138-11e9-9ff2-ab-c984dc9eec_html.
9. Carol D. Leonnig, "Watergate Had the Nixon Tapes. Mueller Had Annie Donaldson's Notes," *Washington Post*, May 3, 2019, www.washingtonpost.com/politics/had-the-nixon-tapes-mueller-had-annie-donaldsons-notes/2019/05/03/d2b1bc62-66b5-11e9-8985-4cf30147bdca_story.html.
10. Philip Rucker, Josh Dawsey, and Robert Costa, "Trump Blames McGahn After Mueller Paints Damning Portrait with Notes from White House Aides," *Washington Post*, April 19, 2019, www.washingtonpost.com/politics/trump-blames-mcgahn-after-mueller-paints-damning-portrait-with-notes-from-white-house-aides/2019/04/19/ea0f153a-62b4-11e9-9412-daf3d2e67c6d_story.html.
11. "Statement by Former Federal Prosecutors," *Medium*, May 6, 2019, medium.com/@dojalumni/statement-by-former-federal-prosecutors-8ab-7691c2aa1.
12. "Pastor Paula White Delivers Opening Prayer at President Trump's Re-election Rally," YouTube, www.youtube.com/watch?v=MY4MYPcZAfK.
2. Karoun Demirjian, Josh Dawsey, Ellen Nakashima, and Carol D. Leonnig, "Trump Ordered Hold on Military Aid Days Before Calling Ukrainian President, Officials Say," *Washington Post*, September 23, 2019, www.washingtonpost.com/national-security/trump-ordered-hold-on-military-aid-days-before-calling-ukrainian-president-officials-say/2019/09/23/df93a6ca-de38-11e9-8dc8-498eabc129a0_story.html.
3. Memorandum of Telephone Conversation, Subject: Telephone Conversation with President Zelenskyy (sic) of Ukraine, White House, declassified by order of the president, September 24, 2019, www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2019/09/Unclassified09.2019.pdf?fbclid=IwAR2NRvNaYh-nrFMBa2SSG1bumdy-NoJhXVCDNtBYugM-klXGctnWce6qDjDo.
4. Arden Farhi, "Read the Whistleblower's Memo About Trump's Ukraine Call, as Described to CBS News," CBS News, October 9, 2019, www.cbsnews.com/news/the-whistleblower-complaint-read-full-text-whistleblower-memo-trump-ukraine-call-described-cbs-news-exclusive/.
5. Philip Rucker and Robert 'A Presidency of One': Key Federal Agencies Increasingly Compelled to Benefit *Washington Post*, October 2, 2019, www.washingtonpost.com/politics/a-presidency-one-key-federal-agencies-increasingly-compelled-to-benefit-it-trump/2019/f80740ec-e453-11e9-a331-2df12d56a80b_story.html.
6. Philip Rucker, Costa, and Rachael Bade, "Trump's Ukraine Call Reveals a President Convinced Own Invincibility," *Washington Post*, September 21, 2019, www.washingtonpost.com/politics/trumps-ukraine-call-reveals-a-president-convinced-of-his-own-invincibility/2019/09/21/1a56466c-dc6a-11e9-ac63-3016711543fe_story.html.
7. Ron Chernow, "Hamilton Pushed for Impeachment Powers. Trump Is What He Had in Mind," *Washington Post*, October 18, 2019, www.washingtonpost.com/outlook/2019/10/18/hamilton-pushed-impeachment-powers-trump-is-what-he-had-mind/?arc404=true.
8. Michael S. Rosenwald, " 'A very bad blow': The GOP Lawmaker Who Nixon Paid a Price for It," *Washington Post*, September 29, 2019, www.washingtonpost.com/history/2019/09/29/a-very-bad-blow-gop-lawmaker-who-turned-nixon-paid-price-it/.

Епілог

1. Craig Timberg, Drew Harwell, and Ellen Nakashima, "In Call to Ukraine's President, Trump Revived a Favorite Conspiracy Theory About the DNC Hack," *Washington Post*, September 25, 2019, www.washingtonpost.com/technology/2019/09/25/trumps-mention-crowdstrike-call-with-ukraines-president-recalls-russian-hack-dnc/.